STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORIA ROMÎNILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÎNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ŞI IZVOARE

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTÎ

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCŢIE

BUCUREŞTÎ

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŬ, Strada Berzeĭ, 59

1902

STUDII ŞI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÎNILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÎNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ŞI IZVOARE

DE

N. IORGA
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTĬ

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCŢIE

BUCUREŞTĬ
Stabilimentul grafic I. V. SOCECŬ, Strada Berzeĭ, 59
1902

STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LĂ ISTORIA ROMÎNILOR

IV

PREFAȚĂ

Un adevărat noroc, unul din cele maĭ marĭ din viața mea de cercetărĭ prin archive, m'a făcut să descopăr la Archivele Țeriĭ din Budapesta comoara de documente româneștĭ, de natură maĭ mult politică, pe care le înfățișez publiculuĭ în această culegere.

Sînt între aceste prețioase hîrtiĭ, pe care nu le-am copiat fără un amestec de bucurie și de înduioșare, asemenea cu aceia pe care o simțĭ cînd, după mulțĭ anĭ, îțĭ răsare în suflet, clară, întreagă, o amintire pe care o credeaĭ pierdută, — sînt între ele și unele, poate chiar multe, care privesc, nu luptele, tratatele saŭ «legăturile» și intrigile saŭ «amestecăturile» noastre, ci afacerĭ de protopopĭ, sinoade și preoțĭ de sat, de vînzărĭ și cumpărăturĭ din partea negustorilor, de socotelĭ, și învoirĭ între bancherĭ saŭ «zarafĭ», ba chiar simple bilete de familie. S'ar putea găsi că unele din ele nu sînt nicĭ destul de vechĭ, nicĭ destul de întinse și nicĭ destul de însemnate prin cuprinderea lor, încît să merite a sta alăturĭ cu alianțe iscălite de Mateĭ Basarab, cu plîngerĭ de prieten oropsit, venite de la sfătosul Gheorghe Ștefan saŭ cu răvașe frățeștĭ, trimise de Vasile Lupu. Însă fără îndoială că altă tratare merită un document înstrăinat, pierdut poate, maĭ pe urmă, în alte orînduirĭ de archive, decît acela pe care-l aĭ totdeauna la îndămînă, în vre-un deposit de ale noastre.

Despre satele și popiĭ din Ardeal voiŭ vorbi, lămurind documentele de aicĭ care-ĭ privesc, într'o altă lucrare, ce va

începe în curînd să apară în *Noua Revistă Romînă* şi va ieşi şi deosebit. În Prefaţa pe care o deschid, intenţia-mĭ este numaĭ să expun legăturile, dezvoltarea legăturilor noastre cu Ardealul politic, cel unguresc decĭ, al principilor, de după lupta de la Şelimber, cu urmările eĭ, pănă la pacea de la Carlowitz, de la 1599 aproape pănă la 1699 tocmaĭ, în decurs de o sută de anĭ, — vremea în care relaţiile aŭ fost maĭ strînse şi, pentru Moldova şi Ţara-Romănească, ca şi pentru Ardeal, maĭ hotărîtoare.

Voiŭ arăta însă, cum se şi poate bănui, numaĭ liniile generale ale lucruluĭ, oprindu-mă asupra punctelor maĭ speciale numaĭ cînd ele pot fi luminate prin izvoare nouă, pe care atuncĭ le şi reproducem une-orĭ în a doua parte a textelor. Pentru a urmări ţesetura faptelor mărunte se vor găsi, azĭ saŭ în viitor, destuĭ oamenĭ bine pregătiţĭ şi competenţĭ. Şi, dacă li voiŭ folosi acestora pentru cercetările lor speciale prin cele ce spun şi public astăzĭ, mă voiŭ crede în de ajuns răsplătit. A îndrepta cercetările e poate pe jumătate a le face, orĭ ce ar crede în această privinţă aceia ce sînt îndreptaţĭ.

I.

Legăturile principatelor cu Ardealul luĭ Basta (1601-4).

Şi din uimitoarea carieră a luĭ Mihaĭ Viteazul ca şi din toate legăturile maĭ vechĭ ale principatelor de la Dunăre cu principiĭ regalĭ aĭ Ardealuluĭ şi cu locţiitoriĭ Crailor de odinioară din Buda se desface acest adevăr că Voevodatele romăneştĭ sînt aceiaşĭ ţară cu Ardealul, fiind coasta sudică a munţilor ce-şĭ aŭ dincolo coasta lor de către miază-noapte, şi că aceiaşĭ soartă e menită să le stăpînească, precum cîmpiile lor sînt dominate de aceleaşĭ piscurĭ. E adevărat că Ţara-Romănească are la sud Dunărea, care o leagă cu alte provinciĭ şi că şesul răsăritean al Europeĭ se întinde pănă la Siretul ce despică pămîntul moldovenesc. Dar munţĭ ca aĭ

noştri leagă maĭ strîns decît o apă fără vadurĭ şi o cîmpie fără hotare. O coastă de munte chiamă spre creştet, şi de aicĭ ispitesc neapărat văile cele nouă ce se deschid priviriĭ.

Ardealul în pace însemna pacea pentru Ţara-Românească şi Moldova, Ardealul tare însemna puterea pentru principatele vecine, Ardealul mulţămit însemna viaţa senină şi bogată pentru ţara Domnilor. Şi, din potrivă, cînd împrejurările sînt deosebite dincolo, la noĭ e tulburare, schimbărĭ şi ruină.

Aceasta se poate vedea din istoria noastră după omorul luĭ Mihaĭ Viteazul.

Mihaĭ-Vodă, îndrăznind ce nu trecuse prin mintea nimăruĭ înnainte de dînsul, de la Petru Rareş încă, amintindu-şĭ însă, fără îndoială, de biruitoarea primblare militară a tătăluĭ săŭ peste munţĭ, încunună cu o dominaţie românească viaţa maĭ mult românească a satelor ardelene şi a suburbiilor orăşeneştĭ. Nemţilor li se păru lucrul prea împărţit, între eĭ şi vasalul lor cu braţul tare şi inima dreaptă. Eĭ voiră tot, — saŭ nimic. Şi avură nimic, căcĭ, doĭ anĭ după zdrobirea magnaţilor ardelenĭ în vederea Sibiiuluĭ, cîteva lunĭ după ruşinoasa lor risipire în vînt, după goana lor de seară la Goroslăŭ, burlescul Sigismund Báthory intra înnapoĭ, dus pe mînĭ de adoraţie, de la graniţă pănă la Scaunul săŭ crăiesc, profanat de opincarul «valah» şi de generalul nemţesc: Basta.

În toamna anuluĭ 1601 principele Sigismund se întoarse în moştenirea sa şi răzbună omorul credinciosuluĭ luptător de la Goroslăŭ şi celuĭ d'intăiŭ cuceritor al Ardealuluĭ pentru Împărat prin marile şi îndelungatele greutăţĭ ce le pregăti ucigaşuluĭ. Se ştie că în cursul anuluĭ 1602 încă, principatul al patrulea (!) al luĭ Sigismund încetă şi că Nicolae Bogáthy aduse o înţelegere între represintantul dinastieĭ naţionale şi al nouluĭ stăpînitor, Împăratul. Din noŭ, nenorocosul «Craiŭ», prin propria sa vină, încălţă opincile de fier ale pribegieĭ, şi viaţa nevrednică i se stinse departe, în obscuritatea uneĭ stăpînirĭ de provincie germană.

Atuncĭ, în 1602, domnià în Moldova ispravnicul luĭ Zamoyski, un Domn cu minte puțină supt eroica luĭ căciulă de soldat: Ieremia Movilă, prietenul bun al luĭ Sigismund în 1599 ca și în 1600, atuncĭ ca și în 1601 și ca și în 1602, asociatul luĭ veșnic la înfrîngere. Iar, pentru Țara-Românească, Radu Șerban, fiŭ, poate bastard, de Basarab, din rasa luĭ Mihaĭ-Vodă prin urmare, se frămînta cu Turciĭ luĭ Radu Mihnea și Poloniĭ luĭ Simion Movilă, oamenĭ cari nu se luptaŭ pentru Domnia lor miluită.

În ce chip îĭ impresionaŭ pe aceștĭ Voevozĭ, atît de deosebițĭ prin însușirile lor, schimbările din Ardeal, *reimperialisarea* provincieĭ în 1602?

In 1600, izbutind să înlăture pe Mihaĭ, Poloniĭ avuse să aleagă între doĭ candidațĭ: unul, un fiŭ al luĭ Petru Cercel, un nepot de frate decĭ al Domnuluĭ învins, ajuns cine știe cum în Polonia: Dumitrașcu-Vodă [1]; iar cel de-al doilea, fratele Domnuluĭ moldovenesc, Simion Movilă. rîvnia situația domnească a frateluĭ săŭ și, știindu-se cu tot atîta drept pentru a purta o coroană ca și acesta — adecă nicĭ unul —, doria să fie și el miluit de Zamoyski, și buniĭ prietenĭ aĭ acestuia la Constantinopol, cu un «Palatinat» saŭ un «Voevodalîc», în locul «rebeluluĭ» de Mihaĭ.

Simion fu preferat, și cancelariul polon trebuie să fi văzut cu mulțămire o îndeplinire a visurilor sale de tutelă până la Dunăre și Tisa, pe care o credea trainică. În Moldova Ieremia, în Muntenia Simion, în Ardeal Sigismund, peste Dunăre Turciĭ, peste Nistru Tătariĭ: numaĭ creaturĭ și aliațĭ. Era o realisare a planurilor de egemonie orientală ale mareluĭ rege Ștefan Báthory, pentru amintirea căruia Zamoyski arăta o evlavie deosebită și pe care, cu un rege ce avea atîtea interese în Suedia și atît de puține simpatiĭ în Polonia, se simția chemat poate să-l urmeze și pe tron.

Așa se întemeiè tripla alianță de vasalĭ. Sigismund, res-

[1] V. Iorga, *Un pretendent la tronul muntean · Dumitrașcu-Vodă Cercel*, n *Omagiul Maiorescu*, p. 154 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV[1], p. 161.

tabilit în drepturile sale de stăpînitor şi suveran, devenit iarăşĭ, prin sprijinul raiterilor leşeştĭ, «principe al Ardealuluĭ, Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Româneştĭ», era să vegheze asupra fraţilor Movilă, ce-ĭ cîrmuiaŭ «voevodatele», iar el însuşĭ era să se mişte după impulsul menit de la acela căruia-ĭ datorià tot. Dar maĭ eraŭ încă Imperialiĭ, cu încetineala lor îndărătnică, maĭ era Mihaĭ, cu cît avea să răzbune şi cu cît putea să biruiască, şi maĭ era şi acel Basta, om răŭ, dar bun general.

Se ştie cum oştile luĭ Rudolf pătrunseseră în Ardealul care rechemase pe Sigismund şi cum vitejia luĭ Mihaĭ şi ştiinţa luĭ Basta cîştigară lupta de la Goroslăŭ, aruncînd pe Sigismund în dureroasa rătăcire a pribegieĭ. Ardealul deveni iarăşĭ împărătesc, de fapt ca şi de drept, şi oraşul care ţinea maĭ mult la dinastia naţională a Báthoreştilor, Clujul, cu burghesia luĭ maĭ mult maghiară, trebui să primească Poloniĭ şi Nemţiĭ generaluluĭ german.

Cum se puseră în mişcare trupele imperiale pentru răscumpărarea Ardealuluĭ, aceia dintre Munteniĭ cari eraŭ credincioşĭ luĭ Mihaĭ, începură să se pregătească de răscoală. În fruntea partideĭ militare se găsiaŭ doĭ foştĭ regenţĭ în Moldova: Udrea Banul şi Negrea Clucerul, şi Stoichiţă Postelnicul. Eĭ fură prinşĭ că uneltesc ceva, şi Simion, setos de sîngele unor duşmanĭ cari nu-ĭ pieriaŭ d'innainte, îĭ tăiè pe toţĭ treĭ, saŭ măcar pe doĭ dintre dînşiĭ, în Maiŭ 1601[1]. Dar aceasta zăbovi numaĭ izbucnirea răscoaleĭ contra «Moldoveanuluĭ», «Turculuĭ», «Polonuluĭ» de Simion-Vodă, A doua zi după biruinţa sa de la 3 August, din lagărul sîngeros de la Goroslăŭ, Mihaĭ scrie Împăratuluĭ despre ridicarea de steagurĭ întîmplată în Ţara-Românească şi care adusese, la 24 Iunie, fuga luĭ Simion străinul[2]. El se retrăsese la Buzăŭ cu 6.000 de oamenĭ, fusese răspins şi de acolo şi bătut

[1] Cf. art. *Băleanu* din Hasdeu, *Magnum Etymologicum* şi Iorga, *Basta şi Mihaĭ Viteazul*, p 53 şi urm.; *Scurtă istorie a luĭ Mihaĭ Viteazul*, pp. 107-8. Pe Stoichiţă-l găsim în 1604 (Hurmuzaki, IV[1], pp. 368, 405).

[2] Scrisoarea în Hurmuzaki, IV[2]. «24 ale luniĭ trecute» e Iunie, Mihaĭ gîndindu-se la stilul vechiŭ.

lîngă Focşanĭ, iar revoltaţiĭ, cu alţĭ 12.000, maĭ mult «oştĭ ale Mehedinţilor», stăpîniaŭ ţara [1].

Revolta fusese făcută, fireşte, în numele Domnuluĭ legiuit, din sînge băsărăbesc şi întărit de amîndoĭ Împăraţiĭ: în numele luĭ Mihaĭ, care se dovedi în curînd a fi tot Viteazul de odinioară. Dar Voevodul din noŭ învingător fu ucis, înnainte de a se încheia luna, şi atuncĭ lucrurile se încurcară, în Ţara-Romănească, dacă nu în Ardeal.

Movileştiĭ eraŭ oamenĭ dintre aceia cari nu duşmăniaŭ pe faţă, şi a se maĭ închina unuĭ stăpîn, nu li era greŭ. Dar supunerea lor nu putea fi primită, pentru că prea mult păcătuise, din porunca patronuluĭ din Polonia. În 1600, Sigismund trăise în Moldova, unde se înfăţişase ca tovarăşul de luptă, ca fratele de cruce al luĭ Ieremia-Vodă. În 1601, la dieta ardeleană se presintâ ca sol al Domnuluĭ Moldoveĭ Vistiernicul Damian, şi el fu acela prin care Sigismund îşĭ negociè întoarcerea [2]. Fugarul veni din Moldova, unde Ieremia-ĭ gătise un culcuş la Botoşanĭ. În timpul scurteĭ sale Domnìĭ, Báthory fu încunjurat de sfetnicĭ şi oştenĭ moldovenĭ. Steagurĭ cu paloşul Movileştilor fură smulse din mîna luptătorilor în lupta care răpi iarăşĭ stăpînirea din mîna luĭ Sigismund [3]. Şi în acelaşĭ războiŭ se bătuse pentru Turcĭ, Polonĭ, şi omul unora şi al altora, soldaţĭ, dintre aceia cari primiaŭ plata de la noul Voevod Simion.

Trebuia decĭ un noŭ Domn, venit din lagărul împărătesc şi cu credinţă faţă de Împăratul. Un astfel de Domn ar fi fost Marcu-Vodă, fiul luĭ Cercel, «ein feiner Jüngling», scrie maĭ tărziŭ Basta [4], un straşnic căpitan de haiducĭ, mare în războiŭ şi pradă. Saŭ chiar copilul Petraşcu, odinioară Nicolae-Vodă al Ţeriĭ-Romăneştĭ, creatură blîndă, pe care-l în-

[1] Hurmuzaki, IV², p. 38, nº 34 (raport venețian din Constanitnopol).

[2] Cf. solia din 1604 a luĭ Ieremia-Vodă la Basta, în *Monumenta comitialia Transylvaniae* şi *Socotelile Bistriţeĭ*, în Iorga, *Studiĭ şi documente*, I—II.

[3] Steagul reprodus în Mika Sándor, *Weiss Mihály*, în colecţia de monografiĭ maghiară (Pesta, 1893, in 8⁰).

[4] Hurmuzaki, IV¹, p. 333.

tîlnim din timp în timp tînguindu-se către Împăratul și binecuvîntînd numele patronuluĭ săŭ Basta, cu mînile pline totușĭ de un sînge ce trebuia să fie scump Domnesculuĭ cocon [1].

Dar Munteniĭ hotărîse moștenirea luĭ Mihaĭ fără a maĭ întreba în Ardeal. În țară eraŭ, cum am spus adesea, două partide, dintre care nicĭ una nu voià să recunoască pe Simion, un isolat aproape, ce se menținea prin soldațiĭ polonĭ, aĭ luĭ Tarnowski, Sobieski și aĭ fraților Ioan și Andreĭ Potocki. Iubitorĭ de egemonie turcească, aceștĭ conservatorĭ aĭ epoceĭ, cu frică față de primejdiile politiciĭ creștine, îșĭ ceruse Domn la Constantinopol îndată după moartea luĭ Mihaĭ Viteazul, în August, și apoĭ în Septembre, în două rîndurĭ. Un ceauș veni anume pentru a cerceta dacă în adevăr Simion e un «tiran», dacă taie și stoarce banĭ și, «încredințîndu-se» despre aceasta, făcu ca Radu, fiul luĭ Mihnea Turcitul, să fie numit iarășĭ Domn al uneĭ țerĭ ce se găsia în mîna altora, în Octombre [2].

Cînd acest noŭ pretendent la stăpînirea asupra Munteniеĭ ruinate intrâ în Giurgiu, cu suita sa de Turcĭ și cu ceaușul ce trebuia să-l puie în Scaun, Movilă se întorsese cu ajutorul Moldovenilor, Polonilor și unora dintre comandanțiĭ turceștĭ aĭ cetăților dunărene. La 24 Iulie st. n., maĭ puțin decît o lună după scoaterea luĭ din Domnie, el izbutia să răspingă straja munteană la Rîmnic, și, peste cîte-va săptămînĭ, la 15 August, Tatariĭ cîștigară o nouă biruință asupra unuĭ corp însemnat al acestora [3]. Cîteva zile după aceasta, Mihaĭ, pentru care se dădeaŭ luptele, era omorît, și aceasta aducea o nouă schimbare.

[1] Petiția luĭ Petrașcu s'a tipărit în Hurmuzaki, IV[1], p. 328 și în *Mon. comitialia Transsylvaniae*, p. 132. Scrisoare a luĭ inedită din Făgăraș, 18 August 1602, în documentele la Prefață. Cf. și studiul d-luĭ Slavicĭ asupra familieĭ luĭ Mihaĭ, în *Vatra*, I.

[2] Hurmuzaki, IV[2].

[3] Pentru luptele din Iulie-August, Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 53, 58 (scrisorĭ ale luĭ Ieremia-Vodă). Cf. răsunetul acestor fapte la Constantinopol în rapoartele venețiane din Hurmuzaki, IV[2].

«Boiariĭ cîțĭ aŭ fost cu Mihaiŭ-Vodă» spune cronica [1], întemeiată pe tradiție, trecură munțiĭ. Toțĭ, fără îndoială că nu, căcĭ Basta-ĭ împuținase saŭ îĭ oprise la el. Dar atîția cîțĭ eraŭ dispușĭ a face în țară politică imperială [2].

Eĭ trecură pe la Cînenĭ, și în munțiĭ de de-asupra Curțiĭ-de-Argeș, la Cîrstieneștĭ, îșĭ făcură un lagăr [3]. De aicĭ apoĭ se coborîră, ca o mică oștire, în șes, unde dădură mînă cu revoltațiĭ. Aceștia, la auzul celor întîmplate, îșĭ dădură un Domn. Cine eraŭ eĭ și cine era Domnul lor?

În istoria de lupte a luĭ Mihaĭ Viteazul, unul din cele maĭ însemnate rolurĭ, ca soldațĭ și negociatorĭ, îl joacă frațiĭ Buzeștĭ, strălucită treime de vitejĭ chibzuițĭ: Stroe, Radu, Preda. Întemeietorĭ de bisericĭ, stăpînitorĭ de moșiĭ cît un principat de întinse, eĭ aveaŭ un venit de 60 000 de scuzĭ pe an și eraŭ privițĭ cu dreptate ca ceĭ maĭ bogațĭ dintre toțĭ boieriĭ Țeriĭ-Româneștĭ, unde boierimea, și boierimea bogată, nu era atît de rară ca dincolo în Moldova. Popularĭ eraŭ, prin prestigiul avuțiilor, ca și al însușirilor personale ce aveaŭ, și una din cronicele ce înșiră biruințele și nenorocirele luĭ Mihaiŭ-Vodă, inspirată de Buzeștĭ, li dă locul d'întăiŭ în povestire [4].

În Maiŭ, Simion nu-ĭ va fi putut urmări în adăpostul lor din Oltenia, unde li eraŭ moșiile cele maĭ multe și puterea cea maĭ mare. În Iunie, partida militară, dorită de biruință și de pradă, îșĭ văzu în eĭ fruntașiĭ și căpeteniile. Coroana fu oferită luĭ Stroe, cel maĭ mare din frațĭ, dar el fu destul de cuminte ca s'o refuse. Obiectă că e prea tînăr pentru această grea sarcină, și trecu cinstea și răspunderea asupra

[1] *Magazinul istoric*, IV.

[2] După omorul luĭ Mihaĭ Viteazul, Curtea din Praga scrise acelor boierĭ muntenĭ pe carĭ și-ĭ presupunea prietenĭ: Buzeștiĭ, Mitropolitul, Vistierul Andronic, Teodosie Log., Udrea Banul, Stoica Post., Radu Post., Bărcan Log., Șerban Păharnicul (Viena, *Staatsarchiv, Turcica*, Iulie-Dec. 1601, foi. 271 și urm.).

[3] Cronica țeriĭ.

[4] Cea menționată o cuprinde. Cf. excursul despre cronicile muntene în a mea *Ist. a lit. romîne*.

altuia. Acesta, care, primit de Buzeștĭ, deveni prin acest fapt Domnul soldaților, se chema Șerban, și era «unchiul după mamă» al Buzeștilor [1]. Servise ca boier pe Mihaĭ și ocupase în Divanul luĭ locul de Mare-Paharnic[2]. Era un bun ostaș și un om de o vîrstă maĭ matură: pretindea că în vinele luĭ curge sîngele Basarabilor și se intitula nepotul de fiŭ «al unuĭ răposat Basarab», care nu poate fi decît Neagoe. Gîndindu-se la cine știe ce fapte din trecut, el luă numele de Radu-Vodă.

Radu-Vodă Șerban ar fi avut nevoie, în greaua luĭ situație din August, de sprijinul acelora pentru cari, ca ostaș, își simția simpatiĭ, de sprijinul vecinilor săĭ, Imperialiĭ din Ardeal. Îl va fi cerut, de sigur, de la început.

Dar și Basta avea, tocmaĭ atuncĭ, greutățĭ din cele maĭ marĭ. În iarnă, Sigismund constatase că omul Împăratuluĭ poate fi dat afară din provincie. După Goroslăŭ, el făcu din noŭ experiența, iarășĭ cu ajutorul Turcilor și Polonilor. Fugise în Moldova, la Neamț, apoĭ de acolo trecu în Bacăŭ, la Trotuș, unde se găsia la 29 August, zece zile după omorul luĭ Mihaĭ. Iar la 31 August el apărea supt zidurile Brașovuluĭ, unde intră, după neapăratele negocierĭ și asigurărĭ, la 6 Septembre [3].

În sfîrșit, și Sigismund avea noroc către acest sfîrșit al carierei sale. Basta n'avea nicĭ soldațĭ destuĭ, nicĭ banĭ cîțĭ îĭ trebuiaŭ, nicĭ aderențĭ sincerĭ. Imperialiĭ nu putură pătrunde pănă la Brașov. Sibiiul, abia părăsit de Basta, fu atacat de Sigismund, iar Bistrița cucerită în Ianuar 1602. Clujul fusese încunjurat pentru recenta-ĭ poticnire din credință, iar Mediașul ocupat; Ștefan Tholdy izbutise prin dibăcie a pătrunde în Sighișoara. Iar Basta, ieșind din tabăra unde

[1] Refusul luĭ Stroe e pomenit și în Memoriile luĭ Basta (Spontoni, *Historia della Transilvania*, pp. 188-9; cf. *An. Ac. Rom.*, XX, p. 488 n. 2 saŭ Arch. din Neapole, *Carte farnesiane*, 129).

[2] V. și Papiu, *Tesaur*, I, p. 389.

[3] Datele se află în corespondența bistrițeană inedită (copiĭ la Ac. Rom.) și în *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, pp. 191, 193-5.

se închisese la Deş, avuse parte numai să cîtige Gilăul (Gyalu), unde aştepta liberarea, de la un astfel de liberator, tînărul Voevod Petraşcu, şi Almaşul luĭ Csáky[1]. Restituţia luĭ Radu-Vodă rămînea să se facă în timpurĭ maĭ bune.

Acestea nu zăbovіră prea mult. Ieşind din adăpostul săŭ, Basta veni să răzbune onoarea armelor imperiale. El încunjură Bistriţa cu trupele peste care Împăratul îl numise, la 20 Ianuar, comandant general[2]. Şi încă în Februar el putea să anunţe la Praga că Sigismund, înspăimîntat, descurajat, a primit să negocieze pentru o nouă cedare a Ardealuluĭ în schimbul unuĭ echivalent convenabil. Un armistiţiu fu încheiat în curînd, prin care Imperialiĭ căpătaŭ toată ţara la miază-noapte de Mureş şi Arieş, cu Clujul din noŭ părăsit de favoritul luĭ, şi cu Bistriţa, care trebui să se răscumpere[3].

Astfel reîncepuse războiul pentru dominaţia asupra Ardealuluĭ. Odată cu dînsul, neapărat, începea şi acela pentru tronul Ţeriĭ-Româneştĭ. La 2 Octombre sosia la Braşov steagul turcesc pentru Sigismund Báthory. Purtătorul trecu prin Iaşĭ la sfîrşitul luĭ Septembre, Muntenia găsindu-se încă în mîna Buzeştilor[4]. Am spus maĭ sus cum un alt ceauş poate făcu în aceiaşĭ lună o cercetare asupra purtăriĭ luĭ Movilă, care-ĭ aduse înnainte de sfîrşitul luniĭ înlocuirea prin copilandrul Radu Mihnea.

Acesta era omul Turcilor, dar Sigismund era maĭ ales al Polonilor. El voià maĭ curînd pe Simion Movilă, care, primind ajutoare polone, supt Ioan Potocki, veni să-şĭ recapete Scaunul. E o expediţie pe care o cunoaştem numaĭ neîndestulător, şi poate o expediţie fără lupte importante, o primblare militară, contra unuĭ duşman fără elemente serioase de împotrivire. La 29 Septembre se afla la Braşov despre înnaintarea luĭ Simion, care opri invasia, proiectată, a Muntenilor în Ţara

[1] V. cronicile orăşeneştĭ, în colecţiile Kemény şi Trauschenfels, după *Chron. F.-L.-Olt.*, precum şi după Symigianus (ed. Mildenberg) şi Wolfgang Bethlen.

[2] *Mon. comitialia Transsylvaniae,* la această dată

[3] Cronicile citate.

[4] Cf *Chron. F.-L.-Olt.*, p 197 şi Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 65.

Bîrseĭ. Cu el eraŭ Turcĭ şi Tatarĭ, cari prădaŭ straşnic. La 6 Octombre se dădu o luptă, şi boieriĭ fură învinşĭ, dar nu hotărîtor. Aceasta îndemnă pe Basta să trimeată în ajutorul învinşilor pe viteazul căpitan Mîrza, Mîrza cel Mare. El veni pe la Sibiiu, cu Haiducĭ, dar trebui, în curînd, să ieie învins drumul Turnuluĭ Roşu, pentru a găsi la întoarcere alţĭ duşmanĭ [1]. La 1-iŭ şi 5 Novembre, biruitor, Simion-Vodă se găsia la Piteştĭ, după ce curăţise tot latul Munteniei Marĭ de «răsculaţĭ». Iar, la 6 ale luniĭ, rămăşiţele armateĭ Buzeştilor, sau aceia dintr'însa cari nu se puteaŭ pierde în mulţimea capetelor plecate după înfrîngere, se găsiaŭ, în număr de vre-o 4 000, cu Domnul în frunte, în tabăra luĭ Basta [2].

Aicĭ se făcu, în acea zi de 6, jurămîntul luĭ Radu către Împărat. Şi un trimis al luĭ, Stroe Buzescu, boierul care refusase Domnia, pleca la Curte, pentru a cere de la puternicii de acolo ajutor, subsidiĭ, diplomă şi locurĭ de adăp st, ca pe vremea credinţiĭ către Împărăţie a luĭ Mihaĭ-Vodă.

Asemenea cererĭ de ajutor şi sprijin aŭ fost adresate, de sigur, şi luĭ Basta. Dar generalul imperial, deşi era dispus să restituie în Domnie pe vasalul german, avea şi altele de făcut. Căcĭ apariţia luĭ Sigismund făcuse minunĭ şi data aceasta între conaţionaliĭ pe cari de atîtea orĭ îĭ vînduse şi schimbase. Din Braşov, «principele Ardealuluĭ» plecase spre Cluj pentru a-l smulge luĭ Basta, şi sprijinitorul săŭ Csáky pornia, la 3 Novembre, să-l găsească, împreună cu o oaste de 6.000 de Tatarĭ, Cazacĭ şi Polonĭ, culeasă în bună parte din principate, din jurul celor doĭ Movileştĭ [3].

Radu-Vodă şi ceĭ 4.000 de Romînĭ aĭ Buzeştilor se aflaŭ în tabăra Imperialilor. Şi, văzînd că de nicăirĭ nu se pregăteşte un atac noŭ, ştiind pe Sigismund descurajat cu totul în Deva, i se păru luĭ Basta că a venit momentul ca Radu să-şĭ capete

[1] *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 196-7. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, la această dată.

[2] Aceiaşi cronică braşoveană, pp. 198-9, Hurmuzaki-Bogdan, *l. c.* (scrisorĭ ale luĭ Simion)

[3] Asupra retrageriĭ luĭ Radu şi solieĭ, v. Hurmuzaki, IV[1], Oct. 1601.

[4] V. maĭ ales *Chron. F.-L.-Olt*, p. 198 şi urm.

ţara. Spre a-ĭ arăta că în zădar plînge soarta sa, a boierilor şi a familieĭ sale, i se dădură Ungurĭ şi regimente de Valonĭ, supt comanda unuĭ căpitan de aceiaşĭ naţie, Boulet. Toată oastea se ridica la 10 saŭ chiar 15.000de oamenĭ. Şi expediţia era aprobată şi de Împărat, care se arătase mulţămit cu recu. noaşterea luĭ Radu. Dar Stroe Buzescu, primit în audienţă abia la sfîrşitul luĭ Februar, cu toate că sosise încă din Octombre, nu putu să participe la această campanie din Mart 1602 [1].

Ea fu fără de noroc. Când năvălitoriĭ se coborîră de la munte, de către Moldova, Simion era cu totul stăpîn peste ţară. Adversariul luĭ, Radu Mihnea, nu putuse face, în adevăr, nicĭ o ispravă. În Decembre 1601, el înnaintă, ce e dreptul, în direcţia Bucureştilor, unde intră ceauşul pentru a lua în stăpînire Scaunul, dar aicĭ se opriră toate progresele. Paşa de Silistra, Alì, care trebuia să ajute pe Radu, fusese cumpărat de Simion, şi, cînd el fu înlocuit, în Ianuar, era prea tărziŭ. Ceauşul se întoarse la Giurgiu, şi Domnul cel noŭ, totdeauna nenorocit, nu putu să maĭ iasă din cetate, supt zidurile căreia se înfăţişară, în Ianuar, cîteva sute de Polonĭ. Cînd aceste ştirĭ ajunseră la Poartă şi inutilitatea ridicăriĭ unuĭ alt Voevod de la Turcĭ în faţa luĭ Simion apăru limpede tuturora, Simion fu din noŭ întărit, către sfîrşitul luĭ Februar. Ruşinea rechemăriĭ luĭ Radu fu acoperită supt masca uneĭ concesiĭ făcute prietenilor polonĭ [2].

Movilă era decĭ Domn legal şi de fapt peste Ţara-Românească la intrarea luĭ Radu în regiunea munţilor. Acesta nu merse maĭ departe decît cea d'intăiŭ vale ce i se deschise înnainte. De jur împrejur roiaŭ stolurĭ de Tatarĭ, chemate de Ieremia şi de Simion, cari se fac însă a nu şti nimic, în scrisorile lor către Polonĭ, de sosirea uneĭ oştirĭ ca aceasta.

[1] Cf. cronica citată, Hurmuzaki, IV[1] şi VIII. Expediţia e povestită în Memoriile luĭ Basta, cu multe amănunte. V. şi scrisorile ce reproducem în «Documentele la Prefaţă». Cf. un act de la Simion, în Hasdeŭ, *Cuv. den Bătrânĭ*, I, p. 113 şi Şincaĭ.

[2] Toate lămuririle se află în Hurmuzaki, IV[2] (rapoarte veneţiene din Constantinopol; se daŭ şi scrisorĭ ale luĭ Radu Mihnea către bail) şi, cîteva, în documentele polone din Hurmuzaki-Bogdan, II.

În Memoriile luĭ Basta se poate afla, cu toate amănuntele, frămîntările petrecute în acele zile de primăvară, aicĭ, într'un unghiŭ de munțĭ. La urmă, Radu și Mentorul săŭ, Boulet, se crezură fericițĭ că pot ieși din căpcana în care căzuse. Îĭ scăpase Mîrza, care, cu Moldoveniĭ și Haiduciĭ săĭ, ocupase, înnaintea Tatarilor, trecătoarea ce ducea în Ardeal.

În urma acesteĭ încercărĭ zădarnice, Buzeștiĭ îșĭ despărțiră pentru moment interesele lor de ale luĭ Radu. Unul nu se arăta norocos, eĭ încercară atuncĭ cu altul, cu cel tînăr de la Giurgiu, care stătea bine și cu Turciĭ, cu toate că eĭ îĭ luase demnitatea pe care nu și-o putea menținea. Din noŭ, în Mart, călărețĭ dușmanĭ apărură, cu Delimarcu, supt zidurile Giurgiuluĭ, însă, data aceasta, fiul luĭ Mihnea știa că n'are de ce să se teamă de dînșiĭ. El se făcu a ieși la vînat și căzu în mijlocul oamenilor puterniculuĭ Stroe. Copilul furat de vrăjmașiĭ cu orĭ ce preț aĭ luĭ Simion luă în cea maĭ mare grabă drumul Olteniеĭ. Aicĭ aștepta, gata, «oastea Mehedinților», care nu se putuse reuni, cum era planul, cu Valoniĭ și haiduciĭ luĭ Basta.

Dar Simion avea noroc. În potriva puținelor trupe moldopolone ce se găsiaŭ în Oltenia stătea o frumoasă oștire, în care se cuprindeaŭ și 2.000 de veteranĭ aĭ luĭ Mihaĭ: Sîrbĭ pe jos și haiducĭ. Însă, dacă pedestrimea era bună — și în adevăr ea zgudui pe dușman —, călărețiĭ eraŭ prea ușorĭ, prea slabĭ pentru ca să resiste acelor pe cari-ĭ comandaŭ Orăș și Nistor Ureche, boierĭ aĭ luĭ Ieremia-Vodă. Și aicĭ, în șes, la Crețeștiĭ oltenĭ, ca și dincolo, în creștetul munților, adversariĭ luĭ Simion pierdură lupta (15 Mart). Eĭ fugiră, pierzînd douăzecĭ și cincĭ de steagurĭ, iar noua lor căpetenie, Radu, apucă drumul care ducea la Dunăre, unde va fi dat Turcilor lămuririle ce va fi crezut de cuviință asupra aventuriĭ sale între creștinĭ și soldațĭ [1].

[1] Furarea luĭ Radu și lupta de la Crețeștĭ se află povestite în Hurmuzaki, IV² (după știrĭ de la Radu) și în aceiașĭ culegere, *Supl.* II² (Hurmuzaki-Bogdan, II) (informațiĭ de la Simion și ofițeriĭ polonĭ).

Buzeștiĭ trebuiră decĭ să se întoarcă la vechiul lor ales, căruia însă nu-ĭ mergea maĭ bine. De la hotarul pe unde se strecurase, el apucase drumul Bistrițiĭ, și la Vașarheiŭ fu lovit, în trecere, destul de răŭ, de Moise Székely, aderent al luĭ Sigismund și unul din factoriĭ de căpetenie aĭ restabiliriĭ luĭ. Basta crezu de cuviință să poruncească răzbunarea acesteĭ înfrîngerĭ, dar nicĭ de astă dată Radu și Valonul săŭ nu putură să aducă veștĭ bune de biruință. Vedem la 19 Mart pe Voevodul fugar scriind Împăratuluĭ, din lagărul de la S. Marghita, lîngă Mureș, fără a pomeni însă nimic din cele ce se întîmplase. Acestea se duse să le spuie din gură Boulet, pe care-l găsim la Curte în April [1].

Valonul, care era de părere că țara vrea maĭ bine pe fiul luĭ Mihaĭ, primi banĭ pentru causa luĭ Radu. În măsură ce lucrurile mergeaŭ maĭ bine în Ardeal, perspective maĭ sigure de Domnie se deschideaŭ pentru dînsul. Supt impresia neizbîndeĭ luĭ — el care plecase cu siguranța că «va goni pe Simion» —, Voevodul se dusese să se ascundă în Beiuș, unde era în April [2]. Dar, cînd Basta dădu, în Maiŭ, un prînz la Satu-Mare, unde aștepta resultatul negocierilor dintre Sigismund și comisariĭ împărăteștĭ, trimișĭ pentru a-l aduce la o nouă cesiune, — Radu fu unul dintre oaspețĭ, și generalul imperial anunță hotărîrea sa nestrămutată de a-l duce iarășĭ în Scaun [3]. În Iunie, Împăratul, din parte-ĭ, încuviința să se trimeată, prin Carpațĭ saŭ pe la Mehadia, trupe cu Domnul dat de dînsul Muntenilor [4].

În Iulie însă, Sigismund era silit să puie capăt tergiversărilor sale de om cu gîndul nesigur. Aceĭ ce voiaŭ cu orĭ-ce preț să-ĭ apere tronul, Moise Székely și Zelestey,

[1] Aceste ciocnirĭ sînt pomenite în Spontoni (Memoriile luĭ Basta). Altă mențiune, confusă, în *Chron F.-L.-Olt.*, I, p. 205 Scrisoarea Voevoduluĭ în Hurmuzaki, IV[2]. Mențiunea solieĭ luĭ Boulet, *ibid.*, VIII și Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*

[2] Springer către Archiducele Maximilian (Viena, 17 April 1602)

[3] Scrisoare din Satu-Mare, 21 Maiŭ 1602, reprodusă într'o cronică tipărită la Kemény, I, p. 242.

[4] *Mon. comitialia Transsylvaniae*, la această dată.

fură cu totul bătuțĭ pe Mureș, lîngă Alba-Iulia[1]. Și, după o întîlnire cu Basta în castelul princiar din Vinț, el lua ultimele măsurĭ de plecare. Se ducea în acest chip, după o nouă bătălie pierdută, în exiliul unde era să-l țintuiască boala până la o moarte obscură, care nu întărziè[2].

Plecarea luĭ Sigismund și supunerea momentană a principatuluĭ însemna readucerea luĭ Radu in Țara-Romănească.

Ieremia-Vodă, ocrotitorul, cam rece însă, al frateluĭ său, credea că Domnul Buzeștilor va veni pe la Mehadia, pe unde intră maĭ tărziŭ Mateĭ Basarab. Cronicile brașovene arată însă foarte cu de-amănuntul cum s'a petrecut lucrul. În Iulie, Mîrza și Buzeștiĭ pleacă din Sibiiŭ spre Țara-Romănească. La 22 ale luniĭ, în fruntea a căteva miĭ de ostașĭ, ajunge Radu însușĭ la moara de hîrtie de lîngă Brașov, unde se oprește prădînd. A doua zi, el pleacă spre munțĭ, tot prădînd, și înaintează pănă «la satul Nen, la poalele Carpaților». În August apoĭ se înfățișează Basta, împrumută banĭ de la Brașovenĭ și trimite, în sfîrșit, pe Radu, cu 25.000 de soldațĭ, în Țara-Romănească[3].

Oastea de năvălire se alcătuia, ni se spune, din 3.000 de lăncĭ germane, 10.000 de pedeștri, din Haiducĭ[4], cumpărațĭ cu ceĭ 100.000 de talerĭ dațĭ de Împăratul, și dintr'o mie de oamenĭ oaste de strînsură. Nu știm cît avea Simion pe lîngă dînsul, dar comandantul trupelor luĭ polone, îmbolnăvindu-se, plecase, lăsînd în loc pe fratele luĭ, Andreĭ Potocki, care se dovedi un om incapabil. În fine, aceștĭ auxiliarĭ, de la bunăvoința cărora atîrna tot, nu eraŭ plătițĭ, și nu voiaŭ să se lupte serios.

Așa încît, într'o întăie luptă la Teleajin, care văzuse nenorocirea luĭ Mihaĭ Viteazul, straja polonă fu bătută. O încercare de ofensivă a învinșilor, în direcția Ploieștilor, nu iz-

[1] La această luptă ieaŭ parte și Romînĭ, maĭ ales Moldovenĭ (Basta către ambasadorul spaniol; 3 Iulie 1602. Milan, *Bibl. Ambrosiana,* S. 115 sup., fol 85).

[2] Cronica citată a luĭ Symigianus.

[3] *Cron. F.-L.-Olt.,* p. 207 și urm.

[4] Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 194.

buti. Învingătoriĭ pătrunseră, arzînd, în partea sudică a Moldoveĭ, şi înnaintea lor Simion se rĕtrase, la Tecucĭ, la Bîrlad, la Vasluĭ, pănă, la 8 Septembre, bietul om se găsia la Tîrgu-Frumos, unde nu merseră să-l caute aĭ luĭ Radu Şerban [1].

Dar bietul om era şi un om rău, gata să sacrifice orĭ-ce — ca şi întregul luĭ neam, pănă se stînse în lupte nelegiuite — pentru gloriola uneĭ Domnìĭ de umilință reală. La 1-iŭ August, bolnavul Ioan Potocki trecu Nistrul pentru a drege, dacă se putea, lucrurile, stricate prin boala luĭ fără vreme. Însă relațiile cu Poloniĭ nu maĭ eraŭ acum aceleaşĭ ca odinioară, pentru frațiĭ Movilă. Eĭ eraŭ învinovățițĭ că nu vreaŭ să plătească acelor ce-ĭ slujesc, că vreaŭ să aibă tot fără a da nimic, că urmăresc fiecare scopurĭ egoiste. Pentru soldă, pentru stăpînirea Hotinuluĭ, eraŭ neîncetat certe, cu atît maĭ amare în fond, cu cît forma era maĭ reservată. Uniĭ dintre Polonĭ începeaŭ să se căiască de sprijinul dat pănă atuncĭ luĭ Simion. O ligă se formase între soldatĭ pentru a cere banĭ înnainte de a salva din noŭ tronul răuluĭ datornic.

Decĭ, în Polonĭ, cu toate că maĭ venise un general, Sobieski, era slabă nădejde pentru Domnul muntean gonit. În Ieremia tot aşa. Pe dînsul însuşĭ îl amenința Marcu-Vodă, care adunase vre-o 10.000 de oamenĭ în Sălagiŭ, prin Maiu, pentru a ataca Moldova Viteazul pretendent fusese oprit de Basta pentru a nu se ațița din noŭ Poloniĭ, ca în 1600, cu toate că, încurcațĭ în Suedia, eĭ eraŭ acum maĭ puțin periculoşĭ decît atuncĭ. Ceia ce nu-l împiedecâ de a veni la Radu-Vodă şi de a se coborî împreună cu acesta, în August [2].

La cine se putea adresà Simion? La Turcĭ? Dar aceştia aveaŭ iarăşĭ pe Radu Mihnea. În Iulie, partida turcofilă dintre Muntenĭ îl ceruse din noŭ, cu stăruință, pănă şi de la Hanul, arătînd că altfel şi boieriĭ credincioşĭ Împăratuluĭ turcesc vor trece la Radul Nemților. Şi, în adevăr, maĭ mult pe ascuns,

[1] Toată istoria acestor lupte se reconstituie din corespondența polonă (Hurmuzaki-Bogdan, II)

[2] Hurmuzaki-Bogdan, II.

dar, orĭ cum, Radu fusese iarășĭ trimis să maĭ cerce norocul, așa de răŭ pentru el pănă acum [1].

Maĭ rămîneaŭ doar Tatariĭ, aceĭa ce ținuse de atîtea orĭ în loc pe Mihaĭ Viteazul, aceĭ ce culesese în ultimiĭ anĭ zecĭ de miĭ de robĭ din Țara-Romănească, prieteniĭ maĭ răĭ decît cel maĭ răŭ dușman. La dînșiĭ se adresâ Simion. Hanul era chemat la oștirea Serascheruluĭ ce mergea în Ungaria, și Simion se rugă pe lîngă acest «Țar» mongolic pentru onoarea uneĭ visite, cît de scurte...

Frica de Tatarĭ carĭ ar veni să ajute pe Sigismund și să zădărnicească negocierile cu nesigurul personagiu stăpînia pe creștinĭ încă de mult, din primăvară. În Maiŭ se afirma că eĭ aŭ și trecut, că sînt 150.000, că vor apuca drumul spre Silesia, Ardeal și Țara-Romănească. La 10 August, Pezzen, fostul comisariŭ din Ardeal, afirma că Hanul a și sosit la hotarele moldoveneștĭ [2].

Această știre era adevărată. Tatariĭ trebuiaŭ să ajute pe Turcĭ în marea campanie pe care noul Vizir, Albanesul Hasan, o începuse pentru a smulge Imperialilor ce cîștigase supt predecesorul luĭ, pașnicul Ibrahim, și pentru a ajuta elementele dușmane creștinilor, din Ardeal. Eĭ se puseră în mișcare cam o dată cu oștile coreligionarilor lor, dar nu ajunseră să găsească pe aceștia nicĭ supt zidurile Albeĭ-Regale, care fu recucerită, nicĭ supt ale Pesteĭ, care rămase Imperialilor.

Causa era că-ĭ oprise Simion, nădăjduind ca printr'înșiĭ să-șĭ capete iarășĭ Scaunul, totdeauna cîștigat de alțiĭ, înpotriva țeriĭ. La 13 Septembre, el plecă în spre tabăra acelora pe carĭ nicĭ Poloniĭ nu-ĭ puteaŭ privi altfel decît ca pe niște pustietorĭ fără de lege. Avea cu dînsul numaĭ 300 de Cazacĭ și ceva unelte de războiŭ. Cu noiĭ săĭ aliațĭ — și ceĭ din urmă —, el ajunse după două zile la graniță, în Focșanĭ [3].

Stăpîn peste tot Ardealul, unde abia începea să se răs-

[1] Hurmuzaki, IV[2].

[2] Corespondențe inedite, în Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*

[3] Hurmuzaki-Bogdan, II.

pîndească zvonul despre înnaintarea luĭ Moise Székely, generalul bătut al luĭ Sigismund, — Basta ţinea o dietă în Mediaş (—23 August) cînd el aflâ despre primejdia ce-ĭ ameninţa protegiatul. Era o surprindere pentru Radu, care se vedea aşa de sigur în Scaunul săŭ din Tîrgovişte, încît împrumutase Germanilor un ajutor de 4.000 de oamenĭ. Cu cît se aşteptase maĭ puţin la o întoarcere a luĭ Simion, cu cît avea la îndămînă maĭ puţine mijloace de apărare, — abia 16.000 de oamenĭ —, cu atît maĭ stăruitor se adresâ el luĭ Basta pentru a fi mîntuit prin înfăţişarea acestuia de atacul Tatarilor luĭ Gazì-Ghiraĭ şi al Moldovenilor luĭ Ieremia, — ce nu eraŭ să vie, aceştia de pe urmă.

Din partea luĭ, Basta îşĭ dădea seamă cîtă însemnătate avea pentru el păstrarea în credinţă a Ţeriĭ-Româneştĭ, de unde se închideaŭ pasurile şi se deschideaŭ perspective de jaf către Dunăre. Îĭ trebuia să fie sigur de această ţară, şi de aceia refusâ, în toamna luĭ 1601, ofertele de împăcare ale luĭ Simion, precum înlăturâ, în vara anuluĭ următor, propunerile luĭ Ieremia. Ştia bine că în Movileştĭ, chiar învrăjbiţĭ pentru moment cu comandanţiĭ polonĭ, nu se poate avea încredere: în acelaşĭ timp cînd se făcea a dori prietenia luĭ Radu, Ieremia îndemna pe Secuĭ să se răscoale în potriva Imperialilor, şi scrisorile secretariuluĭ săŭ pentru aceasta fură şi prinse[1]. Gîndul Germanilor era să mîntuie, la cel d'intăiŭ prilej favorabil, şi cu vecinul cel răŭ din Moldova, şi de aceia se dăduse speranţe pentru viitor solieĭ moldoveneştĭ ce venise să se roage la Curte, cu multă căldură, pentru scăparea ţeriĭ de «tirania» Polonilor şi a omuluĭ lor.

La 3 Septembre, Basta era acum pe cale către Braşov, la Şinca-Mare. El sfătui pe Radu să răspundă luĭ Ieremia, care-ĭ scrisese despre un complot tatar pentru a-ĭ schimba pe amîndoĭ, că de aşa ceva n'are frică, precum n'are încredere în cine nu i-a dat dovezĭ până acum că şi-a schimbat inima duşmănoasă. Pentru a face ca faptele să răspundă acestor

[1] Scrisorì ale luĭ Basta, în Hurmuzaki, IV[1] şi în Documente la Prefaţă. Cf. *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 211; Spontoni, p. 219.

cuvinte mîndre, Basta trimise Domnuluĭ muntean pe Mîrza cu cîteva miĭ de Moldovenĭ și haiducĭ, 3.000 de Secuĭ și o mie de lanțe din Ardeal cu Marcu-Vodă, pretendentul la tronul Moldoveĭ. La 11, generalul imperial ajungea însușĭ la Brașov și strîngea, pentru orĭ-ce întîmplare, alte trupe [1]. La 14, Radu se găsia încă la Tîrgoviște și scria Împăratuluĭ fără a pomeni un singur cuvînt despre marea furtună ce stătea să se abată asupră-ĭ [2].

Dar probabil în aceiașĭ zi ĭĭ veni vestea că Secuiul Petru Konkoly, șeful străjiĭ sale, care avea vre-o 8.000 de oamenĭ, a fost bătut foarte răŭ de o ceată de Tatarĭ, cu mult maĭ puțin numeroasă. Începînd a prinde frică pentru resultatul războiuluĭ, el trimise în cea maĭ mare grabă o solie de doĭ boierĭ pentru a cere luĭ Basta să vie. Acesta se coborîse la 16 pînă la Preașmăr, și de aicĭ porni la 19 ale luniĭ un ajutor de trupe alese, maĭ mult Valonĭ, cu ceĭ doĭ frațĭ Cavriolo, dintre carĭ Toma avea și comanda. Companiile de pedeștri, deprinșĭ să apere un lagăr, ajunseră «în gura Teleajinuluĭ», la Teișanĭ, unde se retrăsese Radu, la 20 Septembre, și fură primite ca niște mîntuitorĭ.

Ordinul luĭ Basta, care-șĭ reservà să vie și el cînd va fi de nevoie, era să nu se caute o luptă, nicĭ să se primească, ci să se facă șanțurĭ: *trincerarsi*. Un șanț lat fu săpat, prin urmare, în față, pănă ajunse să se razime de munțĭ și să fie apărat de pădurĭ nestrăbătute. Un altul, la spate, era menit să asigure de o încunjurare a dușmanilor, și Marcu Voevod fu ales ca să-l apere. Cercetașĭ polonĭ, oamenĭ deprinșĭ să culeagă știrĭ fără a fi văzuțĭ, să facă răŭ fără a se pune în evidență, căpătară misiunea să observe drumul ce venia de la Tîrgoviște.

Hanul sosi la 22 sara. Avea vre-o patruzecĭ de miĭ de călărețĭ, cîțĭ nu maĭ avuse ocasie să vadă vre-odată soldațiĭ străinĭ aĭ luĭ Radu-Vodă, dar pedeștri eraŭ de tot puținĭ, ceva peste o mie. Și aicĭ era slăbiciunea năvălitorilor.

Dar pentru ca această slăbiciune să folosească creștinilor, trebuia ca aceștia să se ferească de lupta în șes, unde-ĭ

[1] Corespondența citată a luĭ Basta și *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 211—2.
[2] Hurmuzaki, IV[1] (scrisoarea luĭ Radu).

chema mînia pentru insulte, dorinţa de răzbunare pentru pradă şi speranţa de a se îmbogăţi din jaful jefuitorilor. Fără a maĭ vorbi de mîndria fiecăruia şi de dorinţa de a se face cunoscut prin vitejie Voevoduluĭ.

În ziua d'intăiŭ, la 23, ceĭ din lagăr nu se putură răbda cu totul să nu iasă la harţă. Un deal ce stătea la mijloc fu rînd pe rînd cucerit de uniĭ şi de alţiĭ, ce-şĭ încuraŭ caiĭ pe coastele luĭ uşoare de suit. Tatarĭ căzură destuĭ, de fierul haiducilor, ca şi de gloanţele Valonilor. Într'o frumoasă luptă dreaptă, voinicul Stroe Buzescu, boierul maĭ mare de cît Domnul, răteză capul unuĭ cumnat de harem al Hanuluĭ, care crezuse să-l poată el răpune pe dînsul. Dar, cînd, adunîndu-şĭ toate puterile, Tatariĭ fără de număr se năpustiră asupra Muntenilor şi haiducilor, nimic nu li putu sta în potrivă şi, măturînd arena de încercare, eĭ veniră să bată cu piepturile cailor de zidul suliţelor nemţeştĭ. De treĭ orĭ, eĭ porniră în acest îndărătnic asalt, dar fură răspinşĭ până la sfîrşit.

A doua zi după aceste lupte de glorie şi de mare primejdie, oastea luĭ Radu, învăţînd din ce văzuse şi suferise, se purtă maĭ cu minte. Şanţul pe care-l împodobiaŭ acuma furcĭ pentru cine ar cuteza să-l treacă, nu lăsă pe nimenĭ din lagăr. Tatariĭ se perîndară în zădar, scoţînd chiote şi împroşcînd cu ocărĭ pe «fricoşiĭ» ce se ascundeaŭ. Nu li răspunse nimenĭ decît gloanţele, care loviaŭ drept pe cine dintre eĭ se apropia. La două după amiazi, această primblare zădarnică plictisi în fine pe aceia cari o făceaŭ. Imensa călărime, renunţînd la biruinţă, unde nu putea să fie luptă, se întoarse pe loc şi apucă drumul către Dunăre, în spre Silistra[1].

Pe acolo trebuiaŭ să meargă — de cîtă vreme! — pentru a găsi pe Serascher. În Octombre, Tătărimea, care nu putuse

[1] Luptele sînt povestite în Memoriile luĭ Basta, in scrisoarea luĭ Toma Cavriolo, din Hurmuzaki, VIII, în documentele ce tipărim în culegerea noastră. O scurtă, dar bună menţiune în cronica ţeriĭ. Cf. Trauschenfels, p. 288 : «Mogarenn, bey den Hugel». V. în fine, şi foarte însemnata inscripţie de pe piatra luĭ Stroe (Tocilescu, în *Col. lui Traian*, II, n° 33 Cf. *An. Ac. Rom.*, ser. I, X[2], p. 289 şi urm. şi Ştefulescu, în *Şezătoarea Săteanuluĭ* şi *Amicul Poporuluĭ*, III, p. 124 şi urm.).

curăţi de duşmanĭ Muntenia şi străbate prin pasurile ardelene, se ducea astfel se întîlnească pe Vizirul Serascher, care, din partea luĭ, nu-şĭ putu îndeplini gîndul de a aduce pe Moise Székely în scaunul luĭ Sigismund Báthory. Din încercarea ce făcuse, se alesese Hanul cu cîteva miĭ de oamenĭ morţĭ în văile Carpaţilor şi cu pierderea cumnatuluĭ, pe care-l ducea cu sine, învălit în scumpe covoare. Iar Simion, asupra căruia cădea vinovăţia întreagă, fu insultat de straşniciĭ săĭ aliaţĭ, «pus în fiară pe supt pîntecele caluluĭ» [1], şi apoĭ aruncat în Moldova, cu o strajă de Tatarĭ, de la care de sigur că fratele săŭ trebui să-l răscumpere, blăstămînd înrudirea costisitoare şi visurile zădarnice.

Basta aflâ îndată despre biruinţă, şi poate că el o cunoscu înnainte de a veni în tabăra biruitorilor. Avea, în adevăr, pe lîngă sine numaĭ cîteva sute de ostaşĭ călărĭ, cu cari nu se putea bate toată mulţimea de Tatarĭ a Hanuluĭ. La 27, el se întorcea în lagărul săŭ de la Preaşmăr, cu convingerea, împărtăşită şi de alţiĭ, că Hanul a fugit de frica luĭ, şi la 1-iŭ Octombre, înnainte de a pleca împotriva luĭ Moise, el trimitea la Curte veştile de victorie [2].

La Viena sosia în acelaşĭ timp aproape ştirea că Marele-Vizir, părăsind lagărul săŭ de lîngă Pesta, a ajuns la Solnoc, şi a plecat de acolo la 1-iŭ Octombre spre Szarvás. El se îndrepta spre Lipova, de unde avea să pornească pentru a da Ardealul luĭ Moise Székely. Dar curierĭ din Buda îl chemară înnapoĭ cu veştile lor rele, despre progresele Imperialilor, şi restul anuluĭ fu pierdut într'o încunjurare care nu-şĭ atinse scopul. Asediul Budeĭ de Nemţĭ, scăpă, prin urmare, pe Radu de Tatarĭ şi pe patronul săŭ de Turcĭ [3]. Basta rămî-

[1] Crónica ţeriĭ.

[2] *Chron. F.-L.-Olt, l. c.*, şi corespondenţele citate

[3] Cf. în raportul luĭ Tobia Vischer către Archiducele Maximilian, Praga, 28 Octombre 1602: «Hetten die Unsrigen Ofen nit belegert, so wär der Feindt in Sibenbürgen und die Tartarn in die Wallachei gefallen und hetten Herrn Giorgio Basta in die Mit genomen. . .». Ştirile sînt luate din *Ambraser Akten* (inedite).

nea deocamdată în ţara pe care pentru cea din urmă oară o cedase Sigismund Báthory şi, odată ce Germaniĭ s'aŭ stabilit în Ardeal», crede şi un ofiţer polon din acel timp, nu se maĭ poate menţinea Simion în Ţara-Românească [1].

Poloniĭ ştiaŭ decĭ aceasta, şi tot atît de bine o ştia Radu Şerban, care vedea singurul săŭ sprijin în Imperialĭ, şi anume în Imperialiĭ stabiliţĭ dincolo de munţĭ, în provincia de a căreĭ soartă era legată a ţeriĭ sale. Ca şi Mihaĭ, marele săŭ predecesor, el simţi nevoia să deie o basă sigură situaţieĭ sale prin încheiarea uneĭ legăturĭ scrise cu Rudolf şi, ca şi Mihaĭ iarăşĭ, el era dispus să aducă serviciĭ credincioase, să se puie chiar în primejdia vieţiĭ pentru a-şĭ asigura acea basă.

O solie fusese trimeasă la Împărat încă din 1601, atuncĭ cînd acel care-o trimitea era numaĭ un fugar în Ardeal, dar un fugar în fruntea a 4.000 de ostaşĭ, decĭ unul cu care se putea sta de vorbă. Stroe Buzescu, în care uniĭ Nemţĭ de la Curte vedeaŭ pe «fratele Domnuluĭ muntean», aşa de strînsă era legătura între Radu-Vodă şi aceia ce-l pusese pe tron, veni la Praga odată cu Carol Magno, spre sfîrşitul luĭ Decembre. Fu primit foarte bine şi cu întreţinerea luĭ ştim că se cheltuiaŭ o sută de talerĭ pe lună, dar nu-şĭ avu audienţa decît la 20 Februar. La începutul săptămîniĭ următoare, Stroe se întorcea înnapoĭ, şi din ce tratase el cu oameniĭ împărăteştĭ, ştim numaĭ atîta. că Radu ceruse un castel de adăpost în Ardeal (Ieciŭ) şi că i se răspunsese numaĭ prin asigurărĭ de protecţie şi sprijin. Potrivit cu situaţia în care se găsia.

Radu încercă să-şĭ recapete ţara în Mart, înnainte de întoarcerea luĭ Stroe, şi nu izbuti. Atribuind aceasta lipseĭ de banĭ, pentru care fusese trădat de auxiliariĭ săĭ ungurĭ, el trimise din noŭ un ambasador la Curte, pe Valonul Boulet şi poate, împreună cu acest străin suspect, şi vre-un boier dintre aĭ săĭ. Data aceasta căpătă ceva: în Mart încă se plătiră soluluĭ, care plecă abia în April, 100.000 de talerĭ.

[1] Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 201 şi urm.

Banĭ carĭ slujiră mult pentru îndeplinirea, în August, a planurilor de recuperare ale luĭ Radu.

Dar tronul luĭ nu se putea privi ca bine întemeiat până nu se hotăria lucrul cu Tatariĭ luĭ Simion. Am văzut la cît de puţină ispravă duseră marile lor pregătirĭ.

După ce Radu se asigurâ de plecarea duşmanilor săĭ, el restitui la 11 Octombre luĭ Basta pe Mîrza şi haiduciĭ împrumutaţĭ[1] şi, venind poate în Ardeal anume pentru aceasta, el încheiè cu dînsul un fel de înţelegere, care nu ni s'a păstrat în întregimea eĭ. Voevodul putea dispune de acum înnainte de un ajutor de 2.000 de Secuĭ, pe cari i-ar convoca după voie; de i-ar trebui însă maĭ mulţĭ, s'ar adresà generaluluĭ guvernator. În schimb, Romîniĭ ar veni orĭ-cînd, după dorinţa luĭ Basta, ca să-l ajute[2].

De sigur că în aceiaşĭ înţelegere se cuprindea şi îndatorirea pentru Radu de a ţinea pe Turcĭ prin prădăciunile peste Dunăre care deschisese cariera de izbîndă a luĭ Mihaĭ. Dar pentru aceasta trebuiaŭ luate măsurĭ de siguranţă şi de stabilitate. Ieremia trimise, la începutul anuluĭ, o ambasadă la Basta, în dietă, pentru a recunoaşte toate păcatele şi a arunca vina celor întîmplate pe capul nenorocituluĭ Sigismund care, înşelînd doĭ Împăraţĭ, putea să înşele şi «un neam maĭ prost, cum sînt Moldoveniĭ» [3]. Basta se făcu a crede în asemenea oferte, primi asigurarea că de-acum înnainte Voevodul va avea altă purtare şi recomandâ şi luĭ Radu să trăiască în pace cu vecinul care nu maĭ putea să-ĭ facă răŭ. Un corespondent al Archiduceluĭ Maximilian pretinde chiar, la 17 Februar 1603, că Basta ar fi anunţat un tratat formal încheiat între ceĭ doĭ Domnĭ[4].

În sfîrşit, la 2 Februar pornia o nouă solie la Împăratul, în fruntea căreia stăteaŭ Vistierul Nica şi Aga Leca, un trădător pocăit. La aceştia, Vodă adause apoĭ pe unul din

[1] *Cron. F.-L.-Olt*, p. 213.

[2] Tratatul e cunoscut numai printr'o scrisoare a luĭ Basta (Hurmuzaki. IV[1], p. 33).

[3] *Mon. Com. Transsylv.*, *l. c.*, p. 188 şi urm.

[4] Innsbruck, *Ambraser Akten*. Corespondentul e Fischer, din Praga.

«frații» săĭ, Radu Clucerul. Eĭ aduceaŭ următoarele cererĭ ale vasaluluĭ imperial: întărirea într'o situație asemenea cu a luĭ Sigismund Báthory saŭ a luĭ Mihaĭ Viteazul, un loc de retragere în Silesia, o moșie în Ardeal, altele pentru credincioșiĭ săĭ sprijinitorĭ Buzeștiĭ, crutarea de reclamațiĭ pentru datoriile luĭ Mihaĭ-Vodă, intervenția în Polonia pentru ca să nu maĭ aibă a se teme din acea parte și, în sfîrșit, voia de a se lupta supt steagurĭ cu vulturul imperial. Fără a maĭ pomeni reclamația naturală, reînnoită acum, a unuĭ stipendiu, ca al luĭ Mihaĭ, pentru plata soldaților [1].

Cu aceasta lucrurile se puteaŭ crede puse la cale. Basta, doritor de a se luptà aiurea, cu soldațĭ și nu cu intrigațĭ politicĭ, se gătia să plece și ceruse a se trimite odată cu anul noŭ comisarĭ pentru administrația Ardealuluĭ supus. Iar Radu-Vodă îșĭ îndrepta privirile spre Dunăre, unde eraŭ cetățĭ de jăfuit, un rival, Radu Mihnea, de gonit iarășĭ în haremurile părinteștĭ, și încotro îl îndemna și Împăratul, prin emisariul săŭ, de curînd sosit, Aloisiu Radibrad, un cunoscut agent politic, din Ragusa.

Maĭ ales dintr'un raport al acestuia [2] știm ce s'a petrecut în această campanie din Februar-Mart, care ținu până la dezghețul Dunăriĭ. Radu avea cu sine pe căpeteniile de Moldovenĭ Mîrza și Ionașcu. El atacâ Silistra, de unde scoase pe *domnișorul* fără noroc, ocupâ castelul de curînd înnălțat de Turcĭ la Brăila, arse Hîrșova, se ciocni cu săteniĭ, uniĭ dintre dînșiĭ Romînĭ, din Dobrogea și ceru, se spune, cheile Cetățiĭ-Albe. Față de uniĭ locuitorĭ maĭ vitejĭ, Romîniĭ și haiduciĭ săĭ n'avură izbînda, însă Turciĭ se retraseră pretutindenĭ înaintea luĭ, până la Bazargic, lăsînd numaĭ o garnisonă în cetatea Silistra [3].

Atacul venia într'un timp cînd tulburările militare — re-

[1] Cf. Hurmuzaki, IV², pp. 331-2, nº 279 și raportul Camereĭ imperiale, *ibid*, pp. 334-6.

[2] În documentele noastre la Prefață.

[3] Atacul luĭ Radu maĭ e pomenit în raportul venețian din Hurmuzaki, IV², p. 272, nº 48 și în Memoriile luĭ Basta, p. 216

volta Spahiilor — fusese potolite acum în Constantinopol. Totuşĭ măsurĭ energice nu se luară împotriva Voevoduluĭ, care, de doĭ anĭ de cînd umbla după Ţara-Românească, nu se gîndise că este o Poartă a Sultanuluĭ de unde vin steagurile de Domnie şi unde se trimit tributurile.

Ceia ce nu însemna că ofensa fusese trecută cu vederea. Din noŭ un plan întins se alcătuise pentru a restabili autoritatea împărătească la Nordul Dunăriĭ. Un Paşă războinic, Hidir, numit pentru Egipt, căpătă paza Dunăriĭ şi misiunea de a trece rîul la orĭ-ce prilej favorabil. Ca Domn fusese întărit în Muntenia iarăşĭ Simion, în locul luĭ Radu cel turcesc, care nu era bun de nimică, şi în locul luĭ Radu al Nemţilor, care nu existase nicĭ odată pentru Turcĭ[1].

Era o măsură potrivită pentru a cîştiga recunoştinţa Polonilor. Aceştia, ocupaţĭ în curînd cu un războiŭ nenorocit cu Suedia, nu uitară însă cu totul provinciile pentru care, pe timpul de atotputernicie al luĭ Zamoyski, făcuse atîtea jertfe. La dieta polonă din 1603, Moldoveniĭ amintiră de primejdiile şi de dorinţele lor printr'o solie alcătuită din Iocşa Petriceicu şi Nistor Ureche. Căsătoria, săvîrşită în Maiŭ, a feteĭ luĭ Ieremia-Vodă cu Mihaĭ Wisznowiecki, era încă o afirmare a veşnicilor simpatiĭ polone ale Domnuluĭ. În Moldova se oploşise, plinĭ de ură împotriva luĭ Radu Şerban şi chinuiţĭ de părerĭ de răŭ pentru averile şi demnităţile părăsite, membriĭ, maĭ mult obscurĭ, aĭ partideĭ muntene care ţinea cu Simion-Vodă, adecă cu Turciĭ şi cu prieteniĭ lor Poloniĭ. Si aceştĭ pribegĭ, în frunte cu Mitropolitul Eftimie, cu Logofătul Dan, cu Teodosie, alt Logofăt, trimiteaŭ pe doĭ dintre dînşiĭ la regele polon, ca la singurul care putea să facă a se întoarce pentru dînşiĭ trecutul de linişte şi de bielşug[2].

Prin aceiaşĭ scrisoare, Sultanul cerea ajutorul acestuĭ rege aliat în favoarea luĭ Simion, pe care trebuia să-l sprijine şi fratele săŭ Ieremia, şi în favoarea altuĭ vînător de coroană, Moise Székely[3].

[1] Aceleaşĭ rapoarte veneţiane

[2] Izvoarele sînt documentele din Hurmuzaki-Bogdan, II.

[3] *Ibid.*, pp. 275-3, n° 135.

Moise, căruia i se maĭ zicea și «picior de argint», era un Secuiŭ, născut în bordeiŭ, care printr'o vitejie strălucitoare se ridicase în cele maĭ de sus trepte ale demnităților din țara sa. Fusese unul dintre războinicii mareluĭ rege Ștefan Báthory și se luptase pentru dînsul în Ardealul princiar contra luĭ Becheș revoltatul și în Polonia regală în potriva rivaluluĭ moscovit. Fire pasionată până la crimă, mergînd până la omor în dușmăniile sale, el suferi exilul după ce gustase cinstea biruitoruluĭ. Iertat pe urmă, pentru lucrurile marĭ ce făcuse și maĭ era în stare să facă, el se întoarse în Ardeal, și Mihaĭ-Vodă făcu din acestălalt viteaz «ghinărareșul» provincieĭ pe care o dobîndise. Dar Moise, care nu cunoștea virtutea credinții, se ridicâ, la cea d'intâiŭ vreme priincioasă, în potriva nouluĭ săŭ stăpîn. Servi pe Sigismund, principele ungur, și, cînd acesta își luă rămas bun pentru totdeauna de la țara sa, Moise, care era altfel de om decît această făptură șovăitoare, se gîndi că tronul Ardealuluĭ i s'ar cuveni și luĭ. Fugi la Turciĭ din Timișoara, după ce se făcuse a primi dominația germană. Și din această strajă turcească, el plecă, în Februar 1603, împreună cu o oaste păgînă, pe care o comandà însușĭ Pașa din Timișoara, Becteș, și apucâ drumul spre pasul Porțiĭ-de-Fier, dincolo de care era Alba-Iulia, gloria și domnia [1].

Am spus că Basta se gătia de plecare, și la 21 Mart el îșĭ dădea formal demisia, pretextînd bătrînețа și încapacitatea la lucru, pe care i le amintiaŭ intrigile, reale saŭ închipuite, ale unor dușmanĭ de la Curte. Comisariĭ, cari trebuiaŭ să-l înlocuiască, venise chiar, dar nu și noul general-comandant, Russwormb, care, căzînd bolnav, nu veni în Ardeal nicĭ o dată. Basta nu-l aștepta decît pe acesta pentru a porni apoĭ să-șĭ iea în primire funcțiile nouă de general-locotenent în Ungaria. O solie ardeleană, din care făceaŭ parte Mindszenti, și alțĭ doĭ nobilĭ, împreună cu doĭ Sașĭ din Sibiiŭ și unul din Brașov, sosise la Curte, și la 7 April

[1] Lămuririle sînt luate din Cronica luĭ Szamosközy, tipărită în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXIX.

după amiazi era primită în audienţă şi ambasada luĭ Radu-Vodă. Consiliile împărăteştĭ se ocupaŭ de răspunsul ce trebuia să se deie vasalilor din Carpaţĭ şi, de la Dunăre pentru a-ĭ organisa saŭ ţinea în ascultare[1].

Atuncĭ ajunseră, zădărnicind tot ce se tratase şi făcînd din oaspeţĭ nişte prinşĭ, de o parte, nişte ostatecĭ de alta, veştile din ce în ce maĭ precise şi maĭ întristătoare despre schimbările nouă din Ardeal, care sămănaŭ aşa de bine cu vechile schimbărĭ.

Moise, frumosul Secuiŭ bătrîn, viteazul alb cu faţa supţire şi slabă, intră ca un triumfător în castele şi oraşe, unde eraŭ ceĭ de neamul săŭ. Luase, în avîntul de plecare, Lugoşul şi Caransebeşul; după ce intră în Ardeal, i se dădură pe rînd Orăştia, Alba-Iulia, tîrgurile din Secuime. Basta, care plecase din residenţă, se adăposti la Cluj, fugi de aicĭ la 21 April şi se refugiè în Gherla, unde se găsia la 26 ale luniĭ. Asediat aicĭ, el se strecură din cetate şi se întoarse în Cluj, de unde, în noaptea de 23 Maiŭ, fugi către comitatele exterioare. Ratăcirea aceasta ruşinoasă o încheiè numaĭ în Satu-Mare, unde aşteptă ce-ĭ trebuia pentru a-şĭ face întoarcerea în oare-care condiţiĭ de siguranţă: trupe adecă, de la stăpînul săŭ Împăratul, de la protegiaţiĭ săĭ Secuiĭ şi de la vasalul muntean, Radu-Vodă[2].

Pentru acesta, pămîntul se prăbuşia supt picioare. Rămăsese, de şi în ţara luĭ, pe Scaunul luĭ de Voevod, maĭ răŭ decît orĭ cînd, maĭ răŭ decît în 1601 chiar, cînd îşĭ comandà Romîniĭ în oastea luĭ Basta. Din Moldova, unde pîndiaŭ pribegiĭ şi îndărătnicul lor călăuz, Simion, îĭ veniaŭ ştirĭ rele de năvălire apropiată. Peste Dunăre, Hidir stătea gata să întindă podul. Ardealul era pierdut pentru Imperialĭ. Abia cîteva cetăţĭ maĭ ţineaŭ garnisonele luĭ Basta: Gherla, Sighişoara, Sibiiul, Deva, Braşovul. Celelalte căzuse, şi drumurile eraŭ pline de haiducĭ duşmanĭ, de Turcĭ şi de Tatarĭ. Paşa

[1] Corespondenţa din Ambras, în Innsbruck.

[2] Szamosközy, Symigianus şi corespondenţa citată.

de Timişoara însuşĭ stătea la dreapta luĭ Moise învingătorul, care nu era Sigismund Báthory. Iar din Polonia, prin pasurile Marmaureşuluĭ, treceaŭ, pentru a veni şi eĭ in Ardeal, la pradă, cîteva miĭ de Cazacĭ.

Ce era să facă? Pe cine să întrebe, n'avea. Soliĭ de la Praga îĭ aştepta în zădar, căcĭ drumurile eraŭ închise şi porţile capitaleĭ imperiale tot aşa, pentru dînşiĭ. Era Radibrad, dar acesta nu era un om cu greutate şi un ambasador formal. La cine să se adăpostească la o primejdie, nu era.

Îĭ rămînea să aştepte, să cîştige timp. De sigur că, silit de împrejurărĭ, avînd răspundere pentru familia, partida şi ţara sa, Radu-Vodă făcu atuncĭ o politică dublă. Neapărat că doria întoarcerea şi victoria luĭ Basta, dar acesta era departe, fără trupe, şi nimic nu putea să vie de la dînsul. Din cincĭsprezece curierĭ ce plecară din Satu-Mare către Ţara-Românească, unul singur ajunse, şi acela tocmaĭ la sfîrşit. Putinţa uneĭ înfrîngerĭ determinante a Imperialilor trebuia să se înfăţişeze orĭ cuĭ, şi ea se înfăţişă, de sigur, şi luĭ Radu-Vodă. Purtarea sa se îndreptă şi după prevederea uneĭ asemenea posibilităţĭ.

Moldovenilor şi Turcilor de la Dunăre chiar, nu li spuse nimic, precum ne-am fi putut aştepta. Cu Moise însă intră în negocierĭ, a căror sinceritate se înţelege de la sine.

Despre aceia însă, tot trimise din timp în timp în Ardeal trupe pentru a ajuta pe Basta. Cînd acesta se găsia încă în Gherla, la 7 Maiŭ, el trimisese într'un noroc un curier, ce purta scrise pe pînza cu care-ĭ era căptuşită haina, scrisorĭ către Radu. Îĭ cerea să vie cu toţĭ aĭ săĭ în ţara Secuilor, cari i-aŭ declarat că nu maĭ pot să-l aştepte şi, viind astfel, să străbată, cu cetele lor împreună, pănă la dînsul[1].

Radu primi scrisoarea, dar nu plecă în persoană. Numaĭ o trupă de 1.400 de oamenĭ — o cifră tot atît de ridiculă, ca şi a celor «treĭ sute» de Secuĭ ce-ĭ aşteptaŭ — porni în spre Gherla. Dar, precum Tatariĭ tăiară lesne pe Secuiĭ din

[1] *Chron. F-L.-Olt*, p 221. Cf. Memoriile luĭ Basta, p 219

minusculul lagăr, tot aşa de lesne fură bătuţĭ, în regiunea Bistriţeĭ, oamenii luĭ Kis Farkas, un Sîrb ungurit, şi luĭ Ioan Ciungul[1]. Gheorghe Makó, fost soldat al luĭ Mihaĭ-Vodă şi acum aderent al luĭ Moise, li ieşi în cale cu vre o treĭ miĭ, şi amîndoĭ şefiĭ fură prinşĭ. Răscumpăraţĭ de Moise, eĭ îl serviră apoĭ pe acesta, nu fără să aducă astfel daune reputaţieĭ de credinţă a luĭ Radu-Vodă[2].

Cînd Kis plecase cu ceata luĭ, se auzise la Imperialĭ că vine însuşĭ Radu cu o oaste însemnată. Se maĭ auzi că el a pătruns pănă la Sighişoara, care resista încă, aducînd un ajutor de 16.000 de oamenĭ. Dar eraŭ numaĭ cîteva sute de Romînĭ cari veniaŭ, supt Dimitrie Mîrza, să sprijine împotrivirea cetăţiĭ. Fireşte că şi eĭ fură bătuţĭ, lîngă Sighişoara chiar[3].

Poate în acelaşĭ timp cînd Toma Cavriolo se duse la Secuĭ şi fu prins, alt emisariŭ german, Stanislav Kracker, un burghes din Cracovia, se îndreptă spre Muntenia, şi izbuti să pătrundă acolo. Intitulîndu-se comisariŭ impărătesc — ceia ce nu era —, el îşĭ uni silinţile cu ale luĭ Radibrad şi cu ale unuĭ al treilea represintant al intereselor imperiale, Attilio Vinercati, devenit ofiţer al luĭ Radu-Vodă, pentru a face ca o hotărîre să se iea împotriva luĭ Moise.

Domnul se arătă iarăşĭ nehotărît, sfios faţă de primejdie, ca unul ce ştia că-şĭ joacă într'o bătălie tronul şi viaţa. Dar uniĭ dintre aĭ luĭ cari ştiaŭ bogăţia Ardealuluĭ şi nu uitase ocările şi prigonirile sîngeroase pe care avură să le îndure, în 1600 şi 1601, oamenii luĭ Mihaĭ, tovarăşiĭ de luptă aĭ luĭ Mihalcea Banul, cel gîtuit, şi aĭ luĭ Baba Novac, cel ars pe rug, ca un mucenic, — aceia se arătară gata să pornească. Între dînşiĭ, tînărul cap de de haiducĭ Deli-Marcu, care furase odinioară la Giurgiu pe copilul Radu Mihnea, şi Gheorghe Raţ, Ban al Craioveĭ pe această vreme, un bătrîn şi vestit

[1] Szamoszkozy traduce prin «mutilus».

[2] Szamoszkozy şi Symigianus. Cf. Memoriile luĭ Basta şi raportul luĭ Radibrad în documentele la Prefaţă. Acest raport a fost cunoscut de Szamoszközy, de la care vin probabil şi notele contemporane latine ce-l întovărăşesc.

[3] Izvoarele citate şi Corespondenţa din Ambras.

luptător[1]. Cu acesta din urmă plecă şi Alvise Radibrad, ca să-l conducă şi spioneze.

Aceste trupe eraŭ în număr de 3.000: Sîrbĭ de-aĭ luĭ Mihaĭ, haiducĭ şi Moldovenĭ maĭ ales. Ele apucară pe valea Teleajinuluĭ, apoĭ drumul Rucăruluĭ, şi la 5 Iunie ele ieşiaŭ din pasul Branuluĭ şi, trecînd pe lîngă Braşov, apucaŭ spre Feldioara[2]. Iar la 11 Iunie, din Tîrgovişte, Radu-Vodă trimitea la Moise pe doĭ dintre boieriĭ săĭ, insă nu dintre aceia cari puteau deveni in mîna unuĭ duşman ostatecĭ scumpĭ saŭ primejdioşĭ. Trimişiĭ se chemaŭ numaĭ Manuil Slugerul şi Zlat Armaşul. Eĭ aduceaŭ scrisorĭ de la Domn şi boierĭ, prin care se arăta bunăvoinţa unuia şi a celorlalţĭ pentru o pace cu Turciĭ, se cerea să se oprească Tatariĭ din Bugeac de a prăda, să se ţie în frîŭ Simion, «crudul şi neputinciosul», pe care nu-l vrea ţara cu nicĭ un preţ, şi să se păstreze în Scaun Radu, pentru care toţĭ sînt gata să moară[3].

Moise nu era nicĭ el, cu toată uşurinţa cuceririlor luĭ de până acuma, cu totul sigur de victorie. E adevărat că, începînd negocierĭ cu Imperialiĭ, le lăsase pe urmă să se înnomolească şi nu se maĭ gîndise la ele. Dar oastea luĭ nu era cîtă ar fi vrut el să-ĭ fie: o parte din Tatarĭ plecase, prădînd şi arzînd, spre munţiĭ Moldoveĭ; numărul Turcilor, pe cari-ĭ chemase înnapoĭ zvonul despre un atac în Banat, scăzuse foarte mult; Cazaciĭ, aşteptaţĭ din sus, nu maĭ veniaŭ; în sfîrşit, un număr dintre ostaşiĭ săĭ fusese risipiţĭ în garnisone saŭ în unele lagăre de observaţie, prin colţurile provincieĭ. El crezu decĭ că e bine să urmeze, din parte-ĭ, fără sinceritate, negocierĭ pe care, tot fără sinceritate, le începuse Radu. De o parte şi de alta, călătoriră, în vederea soldaţilor, cari,

[1] Note biografice asupra acestuia în Iorga, *Documente asupra luĭ Petru Şchiopul si Mihaĭ Viteazul*, p. 36.

[2] *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222) dă această dată pentru ieşirea luĭ Mîrza.

[3] Scrisorile se află reproduse în Szamoszközy, şi de aicĭ în *Mon. Com. Transsylvaniae*. Se află şi în Şincaĭ şi în *Epistolae procerum* ale luĭ Pray, III, p. 262 Cf. Cronica luĭ Mihail Weiss, un insemnat contemporan, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, pp. 157-8.

ţinuţĭ pe loc, se iritaŭ, emisarĭ, şi uniĭ dintre dînşiĭ plătiră cu pielea lor această iritaţie[1].

Dar, aşteptînd venirea luĭ Radu, care nu se punea în mişcare, şi a luĭ Basta, care încă la 18 Iulie era tot în Satu-Mare, aşteptîndu-şĭ Silesieniĭ călărĭ şi alte ajutoare[2], — oastea luĭ Raţ nu scădea. Din potrivă, Secuiĭ se grămădiaŭ supt steagul împărătesc, comandat de Kracker la Braşov: numărul lor se ridică îndată la vre-o 3 000. Şi această mulţime de soldaţĭ, cruzĭ, neavîndu-şĭ hrana, prăda straşnic.

Atuncĭ Moise, cu toate negocierile, trebui să facă ceva pentru ca să nu îndepărteze de el pe Braşovenĭ, abia cîştigaţĭ, şi alţĭ locuitorĭ aĭ ţinutuluĭ jăfuit. Făcîndu-se a vedea în slujitoriĭ domneştĭ nişte hoţĭ fără căpătăiŭ, el trimise contra lor pe Makó şi pe Mihaĭ Imécsy. Aveaŭ 3.000 de călărĭ aleşĭ şi 500 de Tatarĭ, şi-şĭ aduceaŭ aminte de soarta ce avusese, prin mîna lor, în Iunie, Kis Farkas şi Ciungul

Împărţindu-şĭ trupele în patru cete, ceĭ doĭ şefĭ secuĭ aĭ luĭ Moise se aruncară cu furie asupra oamenilor luĭ Raţ. Dintre aceştia, straja, aşezată înnainte, supt Mîrza cel Mare, se retrase aproape fără luptă, şi acel care o comandă explică acest act de trădare prin frica ce avuse ca Secuiĭ să nu trădeze[3]. Aceştia se ţinură însă foarte bine, şi toate silinţele duşmanilor nu putură clinti din loc oastea românească, închisă într'o tabără de care şi apărată de tunurĭ. Cînd, sara, Makó se retrase, nesigur asupra ştirilor pe care trebuia să le trimeată stăpînuluĭ săŭ, neîndrăznind însă a vorbi de o biruinţă, — înfrîngerea oştilor luĭ Moise Székely îşĭ luase în adevăr începutul (4 Iulie).

Altfel însă va fi crezut Makó, în orbirea sa, cînd, două zile după ciocnirea de lîngă Feldioara, el văzu urnindu-se din loc tabăra compactă a luĭ Raţ şi apucînd drumul spre graniţă. Oastea luĭ Radu-Vodă căuta numaĭ un loc maĭ sigur,

[1] Amănunte în Szamoszközy

[2] Corespondenţa din Ambras.

[3] După Radibrad, iar după *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222), prin zvonul fals că vin Tatariĭ.

un cîmp de luptă maĭ bun, şi se grăbia apoĭ să iasă întru întîmpinarea Domnuluĭ, ce era necontenit aşteptat. Dar, crezînd că are a face cu nişte adevăraţĭ fugarĭ, Makó se luă după dînşiĭ, tot focos şi pripit. Aĭ noştri se opriră lîngă satul Cristian.

Aicĭ eĭ fură atacaţĭ de Makó. Aveaŭ în spate dealurĭ, în faţă o rîpă, de jur împrejur care legate cu lanţurĭ, ca şi la Feldioara. Înaintea acestor piedecĭ, năvălitoriĭ se opriră în desordine. Şi atuncĭ, la rîndul lor, oameniĭ domneştĭ dădură, conduşĭ de Mîrza pocăitul, un asalt care umplu cîmpul de morţĭ şi înfundâ pe fugarĭ în pădurea Codleĭ, la o distanţă de opt mile de la tabără. Dintre căpeteniĭ, nicĭ unul nu se maĭ afla însă acolo. Imécsy căzuse, iar luĭ Makó, prins, Mîrza puse să i se taie capul, ca unuĭ vechiŭ şi bine cunoscut trădător[1].

O luptă ca aceasta dovedia că Moise putea să fie învins. Atuncĭ Radu însuşĭ îşĭ adunâ familia, boieriĭ, averea, ridicâ steagurile de-asupra celor 8.000 de ostaşĭ în marş şi trecu pe la Rucăr, pentru a sfărîma pe duşmanul Împăratuluĭ.

Trecerea luĭ Radu se făcu încă de la 12 Iulie, dar el maĭ zăbovi cîtva timp până la luptă, trimiţînd şi primind ambasadorĭ zădarnicĭ pentru o pace care nu era să fie nicĭ-odată. Totuşĭ încă de la 8 Iulie Moise, alergînd unde începea să se alcătuiască primejdia, se afla în apropiarea Braşovuluĭ, care iĭ dădu ceva pedeştri, arme şi provisiĭ. La 13, el îşĭ alcătuia lagărul, la două mile departe de oraş, şi aştepta ce era să se întîmple.

Radu zăbovia de sigur în aşteptarea luĭ Basta, care era tocmaĭ la Satu-Mare şi nu se putea hotărî încă să-şĭ puie în mişcare trupele. Abia la 20 Iulie, el ajungea la Maitin, fără să primit ajutoarele, pe care le chema de atîta vreme: călărimea silesiană şi regimentul Kolonics. El ştia la această dată că «un anume Mîrza, în serviciul Domnuluĭ muntean, a

[1] Izvoarele citate şi cronicĭ braşovene (Mihail Weiss, în Trauschenfels, p. 158 şi urm., altele, maĭ micĭ, în *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV; cf. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, pp. 156—7).

tăiat în bucăţĭ 3.000 dintre aĭ luĭ Székely, floarea armateĭ luĭ», şi că «Radu se află cu oastea luĭ lîngă Braşov» şi nădăjduia să isprăvească ceva, cu oameniĭ acestuĭ învingător şi cu ceĭ vre-o 8.000 de oamenĭ, maĭ mult Ungurĭ şi Sîrbĭ, pe cari însuşĭ îĭ aducea cu sine.

Dar ce nu ştia atuncĭ şi ce era să afle maĭ tărziŭ numaĭ, cu părerile de răŭ învidioase care-ĭ mîncaŭ inima la asemenea veştĭ, era că apropiarea sa era acum aprope nefolositoare, căcĭ coroana Ardealuluĭ lunecase de pe capul luĭ Moise, care luptase lîngă Braşov în ziua de 17 Iulie după calendarul noŭ ultima luĭ bătălie şi perise înnaintea unuĭ duşman despreţuit.

O soartă ca aceasta pare că o prevedea el. La 14 ale luniĭ, treĭ zile înnainte de moarte, îl vedem trimiţînd din «lagărul săŭ lîngă Braşov» doĭ solĭ la Imperialĭ, cu ştirĭ mincinoase despre Radu, ale căruĭ trupe ar fi fost bătute şi aruncate, cu marĭ pierderĭ, în munţĭ, şi cu îndreptăţirĭ pentru că luase o putere ce nu era de fapt în mîna nimăruĭ şi zăbovise nişte negocierĭ care pănă atuncĭ nu adusese nimic bun pentru Ardelenĭ.

A doua zi după expediarea trimişilor, oastea Domnească, mînată de nerăbdarea unor luptătorĭ ce căpătase încredere în braţul lor, se vedea viind, şi steagurile împărăteştĭ care umbriaŭ corturile de comandă se înfiпseră în şesul ce se întinde între Vulcan şi Rîşnov. Cel d'intăiŭ sat fu aprins, fără voia Domnuluĭ, şi flacările ce-l mistuiaŭ luminară noaptea din ajunul lupteĭ.

Moise avea cu dînsul, afară de numele şi vitejia luĭ, afară de amintirea fulgerătoarelor luĭ cucerirĭ din urmă, o frumoasă oaste de vre-o 6.000 de oamenĭ: Ungurĭ, cîţĭva Turcĭ, supt Paşa de Timişoara, şi destuĭ Tatarĭ. Aceştĭ auxiliarĭ aĭ luĭ cerură prin căpetenia lor, Becteş-Paşa, o luptă în cîmp deschis, crezîndu-se în stare a răspinge peste graniţă pe ostaşiĭ luĭ Radu. Dar Moise n'avea atîta încredere şi-şĭ vrăjia pare că, prin neobişnuita luĭ sfială, înfrîngerea apropiată. Luînd învăţătură de la duşmaniĭ săĭ Raţ şi Mîrza, el se închise în tabără de care, legate prin lanţurĭ. În dos avea o pădurice, în

coastă *moara*, unde Brașovenii lucraŭ hîrtia cu coroana în zare, în față o rîpă noroioasă, pe care o puteaŭ sări la nevoie și caii. Becteș stătea în afară de cingătoarea de ocrotire a carelor legate și, rușinîndu-se a se apăra prin alta decît vitejia brațuluĭ, stătea în șesul deschis, cu Turcii săĭ, abia 200, și ceĭ 2.000 de Tătarĭ.

Moise avea douăzecĭ și cincĭ de tunurĭ, și-șĭ dase osteneala să le îndrepte singur. Dar, cît avea și cît făcuse, nu i se părea de ajuns. Înnainte de a se luptà, el trimise la Radu un ultim sol de împăcăciune.

Voevodul îl opri la sine, precum, în 1599, Mihaĭ-Vodă oprise la sine, pănă se va hotărî norocul, pe nunciul papal Malaspina, venit și el cu asemenea propunerĭ, de la un alt menit la moarte. Oastea românească se puse în rînd pentru bătaie, a doua zi abia după sosirea în noul lagăr. În mijloc, pedestrimea și haiducii, ceĭ doĭ Mîrza la stînga, în fața Tatarilor ; la dreapta, către Brașov, Raț. Se puseră în mișcare astfel în spre oraș și dușmanii de lîngă dînsul, salutațĭ de tunurile luĭ Moise.

Ele eraŭ însă răŭ îndreptate; în orĭ-ce cas, nu-șĭ atinseră ținta. Călării luĭ Radu-Vodă, în potriva cărora se înlănțuise carele, se prefăcură, la o poruncă a conducătoruluĭ lor, în pedeștri, în pedeștri cari se tîriaŭ, fugind, asupra tabereĭ. Mirarea făcu pe ceĭ închișĭ înnuntru să-șĭ piardă inima în clipa hotărîtoare. De altfel, îngrămădițĭ acolo, împiedecațĭ, prea puțin deprinșĭ cu disciplina ca să poată lucra unitar, eĭ n'aveaŭ avîntul pe care-l căpătase, aruncîndu-se de pe înnălțimĭ, năvălitorii.

N'a fost o luptă, ci o măcelărie. Oastea «Craiuluĭ» răsculaților fu nimicită *pe loc*, strivită acolo între care, «într'o singură clipă» *(in uno momento)*. În frunte cu tînărul Deli-Marcu, învingătorii lucraŭ, pripițĭ, cu sulițile lor lungĭ care treceaŭ prin cîte treĭ trupurĭ. Cînd lucrul fu isprăvit, floarea nobilimiĭ ardelene acoperia acel loc îngust, menit să-ĭ fie patul de moarte: doĭ Ováry, un Perussith, Fiotta, șeful tunarilor, un Toroczkay, un Apaffy, doĭ Kornis, un Kemény, doĭ Kendeffy. Ștefan Tholdi și Nicolae Bogáthy fură prinșĭ pe moarte.

Becteş apucase fuga spre Poarta de fier, aruncînd de pe dînsul mantia roşie şi pielea de pardos. Risipiţi saŭ în stoluri, ceĭ scăpaţi de omorul ostaşilor şi de ciomegile şi secerile ţărăneştĭ care-ĭ aşteptaŭ în cale, la pădurea Draculuĭ, o rupseră de fugă în aceiaşĭ direcţie, către pasurile care duceaŭ la Turcĭ.

Meşteşugul fugiĭ îl ştiaŭ bine aceia cari întovărăşise adese orĭ în asemenea excursiĭ pe Sigismund Báthory, pasionatul pentru fugă. Moise fusese şi el învins în viaţa luĭ, dar el îşĭ dădea samă că locul unuĭ purtător de coroană, fie şi usurpată, nu e în fruntea fugarilor. Se retrase luptîndu-se, şi putu astfel să fie ajuns. I se ceru să se oprească, şi i se păru iarăşĭ că locul unuĭ Craiŭ nu se află între prinşĭ. Atuncĭ Grecul Pană, din suita luĭ Radu-Vodă, îĭ trimise un glonţ din flintă, şi hangerul luĭ Raţ primi corpul care se clătina pe cal. Capul luĭ Moise Székely, principe revoltat al Ardealuluĭ, fu înfipt în piaţa din Braşov, apoĭ, umplut cu paie, el putrezi, în vederea ţeranilor, pe zidurile Făgăraşuluĭ românesc[1].

Cu o mirare care n'avea în ea nimic plăcut, află Basta la Achiş, unde ajunsese la 22 Iulie, că dominaţia luĭ Moise a luat sfîrşit. Fără să ştie că învinsul nu maĭ trăia pentru ruşine, el nu se putu împiedeca să observe unuĭ corespondent archiducal al săŭ că-ĭ pare răŭ pentru biruinţa ce-ĭ scăpase din mînă. Coborîndu-se către centrul provincieĭ, el întră la 27 ale luniĭ în Alba-Iulia, de unde fugise şi garnisona, supt Grigore Makó, şi orăşeniĭ trădătorĭ. Aicĭ abia generalul împărătesc fu încunoştiinţat de peirea luĭ Moise, pe care o anunţară la Curte abia scrisorile luĭ din 29.

Dintre fugariĭ din lupta de la Braşov un număr de nobilĭ

[1] Lupta e descrisă în scrisoarea luĭ Radibrad, «Italianul mincinos» al luĭ Szamosközy, în Cronicile săseştĭ; maĭ pe larg în Szamosközy (expunerea latină, definitivă, în *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, şi note ungureştĭ în vol. XXX) şi Symigianus. Cf. povestirea şi poema luĭ Mateĭ al Mirelor (izvorul romîn), în Papiu, I, şi Iorga, *Manuscripte din bibliotecĭ străine*, precum şi Memoriile luĭ Basta. O bună povestire militară a lupteĭ, de un ofiţer romîn din armata austro-ungară, în foileton la *Gazeta Transilvanieĭ* pe Februar-Mart 1900.

se adăpostise la Deva, de unde scriaŭ o săptămînă abia după catastrofa luĭ Moise, îndreptînd către Imperialĭ rugăciunĭ sincere amestecate cu ameninţărĭ şirete. Străbătînd Ardealul întreg, aicĭ veniră, pentru a găsi plată şi pradă, Cazaciĭ pe cari principele mort îĭ comandase din Polonia. Aşa se formâ o nouă oştire de cîteva miĭ de oamenĭ, călărime uşoară, potrivită pentru jaf. Cinstea de a o comandà fu oferită unuĭ bătrîn general paralitic, Gheorghe Borbély.

Această nouă concentrare a nemulţămiţilor ardelenĭ nu putea să aducă nicĭ un folos adevărat causeĭ ungureştĭ. Radu, întorcîndu-se în ţară, unde-ĭ era frică să nu-şĭ facă un altul culcuşul — şi în adevăr că în lipsa luĭ Mitropolitul adusese pe un Ştefan-Vodă, fiul luĭ Petru Cercel [1] —, lăsase în Ardeal pe Gheorghe Raţ, care stăpînia Bîrsa şi Secuimea prin ceĭ 2.000 de crunţĭ haiducĭ ce ascultaŭ de poruncile luĭ. Iar înaintea luĭ Basta nu se înfăţişaŭ, pretutindenĭ, decît porţĭ deschise şi capete plecate.

Ceĭ ce se îndărătniciaŭ însă în revoltă trecură din Deva la Orăştia, unde şi alţiĭ se adunară, plănuind cu toţiĭ o dietă de resistenţă. De aicĭ trebuiră iarăşĭ să plece către Poarta de fier, prin care li se închidea speranţele, — cel puţin pe cîtăva vreme. Lîngă Uniedoara veniră să-ĭ găsească, la 8 August, 4.000 de haiducĭ, trimişĭ de Basta, şi o a doua înfrîngere, pe care Basta ar fi pus-o bucuros, de şi n'o cîştigase personal, alăturĭ cu cea d'intăiŭ, cîştigată de Radu-Vodă, încheiè campania. Ardealul era din noŭ supus, şi comandantul luĭ în numele Împăratuluĭ putea să scrie la 10 August: «Slavă Domnuluĭ, nu maĭ e nicĭ un duşman în ţară» [2].

După ce duşmanul era gonit din ţară, trebuia din noŭ ca împrejurările, turburate, să fie aduse în orînduială. Basta convocâ la Deva o dietă, care ceru formal, la 13 Septembre, iertare pentru cele petrecute. Comisarĭ împărăteştĭ sosiră

[1] Cf. studiul meŭ citat, în *Omagiul Maiorescu* şi Documentele la Prefaţă, n⁰ XII. E curios că Basta face din el un pretendent la tronul Moldoveĭ. Să nu-l fi cerut Ieremia pentru că, voind Muntenia, Ştefan se arătase concurentul luĭ Simion?

[2] Innsbruck, *l. c.*

iarăşĭ pentru ca să administreze ce cucerise soldaţiĭ. În sfîrşit, după o excursie în direcţia Lipoveĭ, a luĭ Basta, unit cu Gheorghe Raţ, pribegiĭ îşĭ făcură supunerea, şi bătrînul lor şef muri în Decembre la Cluj, unde venise să se înfăţişeze luĭ Basta [1].

Rămînea de asigurat, de consolidat dominaţia liniştită a Împăratuluĭ asupra Ţeriĭ-Romîneştĭ. Cînd dădu lupta de lîngă Braşov, Radu-Vodă era încă în aşteptarea răspunsuluĭ din Praga şi a solilor pe cari ştim că-ĭ trimisese acolo. În April şi Maiŭ, Curtea se ocupase de dînşiĭ şi de instrucţiile lor, dar tulburările din Ardeal întrerupseră negocierile. În Iulie numaĭ, cînd zvonul despre succesele luĭ Mîrza şi Raţ ajunsese la Viena, se îngădui luĭ Radu a ridica steagul Împăratuluĭ înnaintea oştirilor luĭ [2].

Cînd însă, orĭ cît ar fi căutat uniĭ oamenĭ să scadă efectul, marea victorie a Domnuluĭ fu cunoscută, lucrurile merseră maĭ răpede. Pentru a arăta în ce chip se cîştigase lupta şi a oferi suveranuluĭ săŭ din Praga cele o sută douăzecĭ şi şese de steagurĭ dobîndite, Radu numi solĭ aĭ săĭ pe Radu Clucerul şi pe Mircea fratele luĭ Mirislăŭ Logofătul, şi dădu misiunea de a-ĭ conduce luĭ Alvise Radibrad. Eĭ eraŭ aşteptaţĭ în reşedinţa imperială în ziua de 17 Septembre. La 21, se celebră un Te Deum în semn de mulţămire pentru succesele prin care se recîştigase Ardealul; a doua zi, supt privirile Împăratuluĭ, care-şĭ maĭ însănină puţin melancolica faţă, steagurile fură primblate prin curtea casteluluĭ şi după amiazĭ boieriĭ, cari fură puşĭ în fruntea tuturora şi zugrăviţĭ într'un meşteşugit *Conterfey*, îşĭ avură audienţa, în care înfăţişară frumosul buzdugan de iasp, care se aflase printre spoliĭ [3].

Cam peste o lună, în această cancelarie înceată, se redacta răspunsul. Radu primia felicitărĭ pentru ceia ce făcuse,

[1] Symigianus şi Szamoskozy.

[2] Hurmuzaki, IV[1].

[3] Cronicile citate; inedite în Innsbruck, *l. c.*; Szamoskózy, în *Monumenta Hung Script.*, XXXI; Şincaĭ, la această dată.

și i se acorda o subvenție de 120.000 de talerĭ pe an. Iar, pentru cererea de a i se da supt comandă cele patru Scaune secuieștĭ și de a fi ajutat la clădirea uneĭ cetățĭ, el era îndreptat la ceĭ ce cunoșteaŭ împrejurările, Basta și comisariĭ[1].

Trimișiĭ se întoarseră, în Ianuar 1604, cu darurĭ bogate: un serviciu de argint, un lanț de aur, o medalie cu chipul MărieĬ Sale. Dar eĭ aduceaŭ și diploma pentru numirea ca Domn a luĭ Radu, diplomă pentru redactarea căreia se cerură, probabil, sfaturĭ din Ardeal. Ea nu fu pecetluită și expediată însă aceluĭ care o aștepta de doĭ anĭ de zile decît la 10 Decembre, și numaĭ către sfîrșitul luniĭ soliĭ vechĭ și ceĭ noĭ se puteaŭ întoarce spre țara pe care Tatariĭ o adusese în maĭ rea stare «decît chiar supt Sinan-Pașa»[2].

Radu-Vodă era acum Domn legiuit, și moștenirea fiilor luĭ era asigurată. În afară de aceste ordine, se dăduse altele, pentru plata subsidiuluĭ.

Dar cu atîta nu se puteaŭ sfîrși greutățile pentru Radu. În lipsa luĭ din țară, în 1603, un pretendent încercase să-ĭ iea tronul. În Moldova, Simion nu se astîmpăra, și pribegiĭ de acolo nu se împăcaŭ cu soarta lor: în April 1604, ĭĭ vedem, cu Mitropolitul trădător în frunte, milogindu-se la Zamoyski, iar în Iulie întinzînd mînile către Basta, cu aceleașĭ plîngerĭ naive pentru prădăciunĭ tătăreștĭ pe care eĭ singurĭ doar le adusese prin nepotolita lor ură de partid[3].

Apoĭ, în Septembre, Ieremia-Vodă era în lagăr, și ordine turceștĭ veniaŭ iarășĭ pentru stabilirea luĭ Simion, cererĭ de ajutor se adresaŭ iarășĭ către veciniĭ din Polonia. Radu Mihnea apare din noŭ la Silistra cu pretențiile luĭ zădarnice de Domnie, și rînd pe rînd valurĭ distrugătoare de Tatarĭ îneacă șesurile Țeriĭ-Româneștĭ

Contra orĭ-cuĭ putea să se lupte Radu, contra orĭ-cuĭ putea

[1] Hurmuzaki, IV[1].
[2] Scrie Domnul (*ibid.*, p. 347).
[3] Hurmuzaki, IV[1], VIII; *Supl.* II[2].

să dea ajutor Basta, numaĭ contra Tatarilor nu, cărora li era ţara deschisă, de la Milcov pănă la Olt. Aducîndu-şĭ aminte de vechĭ negocierĭ cu Hanul «iubitor de creştinĭ», pe vremea luĭ Sigismund şi a luĭ Mihaĭ, Basta şi Radu alergară din noŭ după utopia Tataruluĭ paşnic, respectuos de tratate, bun vecin.

E sigur că Radu a lucrat după ordinele precise ale luĭ Basta, cu toate că acesta din urmă a aruncat apoĭ vina pe Voevod[1]. După sosirea omuluĭ împărătesc care le aducea, o scrisoare fu adresată prin Necula Slugerul Hanuluĭ, cerînd cruţare în schimb pentru ceva darurĭ. Gazì-Ghiraĭ era dincolo de Dunăre, întorcîndu-se din Ungaria, şi el vorbi şi comandanţilor turcĭ din acele părţĭ despre ofertele îndărătniculuĭ rebel. Pentru negocierĭ, el alese pe acel care stătuse cîndva cu acelaşĭ scop înnaintea luĭ Mihaĭ, şi un Turc de la Razgrad îl întovărăşi în această misiune[2].

În Decembre 1602, Chehaia tatar, Ahmet Celebì, veni la Tîrgovişte, şi nu-ĭ trebui multă vorbă ca să se înţeleagă cu Vodă. Tatariĭ aveaŭ nevoie de banĭ, iar Domnul de pace. Restul eraŭ cuvinte zădarnice. Recomandaţia să nu se iea după urmele luĭ Mihaĭ era de prisos pentru Radu, în situaţia în care se găsia acesta atuncĭ, iar asigurarea Chehaieĭ că stăpînul săŭ e un aşa om încît se mulţămeşte şi cu o «băsmăluţă», numaĭ să vadă că i se face cinste, va fi făcut numaĭ pe ascultătorĭ să zîmbească. Lucrul de căpetenie însă se statornici, în paguba luĭ Simion răbdătorul: Trimisul se întoarse cu un dar de două caftane şi cu o sumă de 5.000 de galbenĭ pentru temutul Împărat crîmlean. Iar Radu dobîndise asigurarea, prin cine ştie ce scrisorĭ saŭ jurăminte, că ţara-ĭ va fi totdeauna lăsată în linişte, dacă va plăti peşcheşul de 15.000 de galbenĭ pe an, la care se învoise.

[1] «Am scris Voevoduluĭ să nu încheie pacea cu Tatariĭ», spune el la 5 Ianuar; Hurmuzaki, IV[1]. Cf. scrisoarea luĭ Radu din 25 Decembre precedent (*ibid.*).

[2] V. maĭ ales scrisoarea luĭ Radu către ambasadoriĭ săĭ din Viena, cărora n'avea de ce să le ascundă realitatea lucrurilor, în Hurmuzaki, IV[1], p. 365.

Am spus că alăturĭ de solul tatar chemat, venise şi un Turc, Moni—Munir?—Aga, a căruĭ sosire nu putea să fie neplăcută. Pe cînd Domnul şi sfetnicul său italian, Attilio Vimercati, vorbiaŭ făţiş cu Chehaia, Aga avea sfătuirĭ tainice cu acel Mare-Ban Preda Buzescu, în mînile energice ale căruia se găsia de fapt, principatul [1].

Însemna aceasta o dezlipire de cellalt Împărat, de Cesarul din Praga?

De sigur că nu. Rudolf însuşĭ — saŭ ceĭ ce lucraŭ şi scriaŭ supt numele luĭ — era de părere că o pace cu Turciĭ, făcută «numaĭ pentru asigurarea provincieĭ», şi nu pentru scopurĭ politice saŭ militare, era o măsură de mîntuire în grele nevoĭ, care se putea încuviinţa luĭ Radu [2]. Basta recunoştea şi el că n'are «nicĭ chip, nicĭ oaste, nicĭ banĭ», să-şĭ ajute aliatul [3]. În Ardeal era lipsă în Vistierie, nemulţămire în oraşe şi castele, foamete în sate, unde se mîncaŭ morţiĭ din morminte şi ceĭ ce atîrnaŭ de funia furcilor. La Curte, gîndul unuĭ tratat cu Turciĭ nu fusese pierdut din ochĭ nicĭ o clipă, şi eraŭ mulţĭ dintre consilierĭ cari se plîngeaŭ că prea se zăboveşte lucrul [4]. Abia plecase, avînd în fruntea lor pe Radu Buzescu Clucerul, boieriĭ luĭ Radu-Vodă şi, cînd eĭ ajunseră la Caşovia, plecarea lor maĭ departe fu zăbovită, pentru lipsa de banĭ. Subsidiile promise Voevoduluĭ nu se puteaŭ aduna, şi până şi din darurile menite pentru boierĭ nu se ajungeaŭ unele [5]!

Radu putea să dorească decĭ pacea cu duşmaniĭ săĭ de până acum, şi o doria în adevăr, fără să se gîndească pentru aceasta a se luptà în urma păgînilor cu aceia cărora li datorià, de bună samă, recunoştinţă. La întrebările Tataruluĭ despre gîndul ce are faţă de Turcĭ, el răspunse că nu-ĭ tre-

[1] Revelaţiile luĭ Petru Armeanul, informator veridic în fond, cu toate motivele sale de nemulţămire cu Radu (în Hurmuzaki, *l. c.*, p. 404).

[2] *Ibid*, p. 363, n° 309.

[3] *Ibid*, p. 361, n° 308.

[4] Rapoarte către Maximilian, Innsbruck, *Statthaltereiarchiv*, *Ambraser Akten*.

[5] Hurmuzaki, IV[1], Mart.

buie alt Împărat decît acela căruia i-a jurat şi-ĭ slujeşte cu credinţă, dar că ar fi bucuros să se oprească mersul oştilor şi să se deschidă calea paşnică pentru negustorĭ. Până la o solie de boierĭ marĭ — unul din Buzeştĭ saŭ «Florescu» — la Constantinopol nu se ajunse, cum se cerea de la Poartă[1], dar în Iunie, de-a dreptul, prin soliĭ săĭ, ca şi prin solul tatar în Ardeal, Radu ceru de la comisariĭ imperialĭ să i se îngăduie a primi de la păgînĭ un steag, pe care l-ar trimite la Praga saŭ l-ar da, simplu, la o parte. Iar, dacă nu, măcar un alt semn de recunoaştere din partea vechiuluĭ suzeran, încă atît de puternic, al ţeriĭ: aşa «un buzdugan de argint pus pe o tipsie»[2]!

Căcĭ steag, acel pentru care se rugase în 1602, îl primise acum de la Împăratul săŭ creştin. În Mart, pe cînd Tatariĭ, — cari cereaŭ astfel, în limba lor de jaf, rămăşiţa stipendiuluĭ făgăduit în Decembre, — ardeaŭ ce se maĭ putuse întruchipa în urma atîtor năvălirĭ şi războaie[3], — misiunea imperială sosise la dînsul, înnainte de soliĭ săĭ ce fusese la Curte. Contele Camillo Cavriolo trecu pe la Turnu-Roş, cu o mică suită aleasă, aducînd cu sine, împreună cu presenturile de argintăriĭ şi diploma de întărire, steagul. Era de damasc roşu, un prapur cu două vîrfurĭ, sămănat cu steluţe de aur, purtînd pe el armele Imperiuluĭ şi ale Caseĭ de Austria; atîrna de o suliţă poleită, sfîrşită sus prin cruce.

Dar, într'un timp cînd şesul era din noŭ al călăreţilor Hordeĭ, misiunea solemnă se strecură cu frică în umbra munţilor pentru a căuta un Domn pitit şi el într'un colţ de pîndă, lîngă familia-ĭ scumpă şi scumpele comorĭ. Cînd Cavriolo ajunse la locul de întîlnire al mănăstiriĭ Dealuluĭ, se făcuse totuşĭ puţină siguranţă, şi serbătoarea avu o înfăţişare din cele maĭ strălucite.

Radu ştia să primească pe aceia cari represintaŭ pe Îm-

[1] V. destăinuirile luĭ Petru Armeanul, în Hurmuzaki, IV[1].

[2] Actele negocieriĭ, în Hurmuzaki, IV[1] şi în Documentele la Prefaţă.

[3] Cf. destăinuirile luĭ Petru Armeanul şi Memoriile lui Basta, p 245: «per haver 30.000 Tartari, poco prima scorrendo quella provincia, fatto gran quantità di prigioni», etc.

păratul său. Attilio apăru întăiŭ, generalul muntean născut în Crema, cu cincĭ sute de pușcașĭ străinĭ aĭ luĭ Vodă, călărĭ. Apoĭ, între nu maĭ puțin de 4.000 de ostașĭ pedeștri cari înnaintaŭ, Domnul țeriĭ, mergînd «ca pe un drum de rege», avînd în juru-ĭ ceĭ «maĭ vestițĭ boierĭ și luptătorĭ», maĭ departe, pe de lăturĭ, treĭ miĭ de călărețĭ ce-șĭ jucaŭ caiĭ pe șes și, înnainte, cele două steagurĭ marĭ: al principatuluĭ cu corbul purtînd crucea în plisc și al Sfinteĭ Fecioare făcătoare de minunĭ[1].

Radu sărută de treĭ orĭ, cu mînile pe piept, într'o atitudine de adîncă evlavie, crucea steaguluĭ, care-ĭ fu încredințat. Apoĭ el îșĭ duse oaspețiĭ în Tîrgoviște, printre rîndurile mulțimiĭ îngenunchiate. Aicĭ Italieniĭ și Valoniĭ petrecură opt zile, în «petrecerĭ războinice și plăcute vînătorĭ», iar în cea de-a noua un prînz, în care «toate eraŭ vrednice de văzut și regale», îĭ ținu până tărziŭ noaptea, în sunetul musicilor, pe cînd supt fereștile Curțiĭ se aprindeaŭ «meșteșugite focurĭ de bucurie». Cavriolo primi la plecare un cal arab, împodobit cu aur și argint, și un paloș scînteietor de juvaierurĭ[2].

Tatariĭ, cari nu eraŭ aĭ Hanuluĭ, se risipiră însă, și atuncĭ Radu găsi timp să meargă pentru a mulțămi luĭ Basta și a se înțelege cu dînsul. Această călătorie era cu atîta maĭ necesară, cu cît negocierile Domnuluĭ — atît de nefolositoare!— cu Tatariĭ fusese tălmăcite de răŭvoitoriĭ luĭ ca un început de trădare și Basta însușĭ bănuia în Februar «că este o înțelegere ascunsă între Moldovean, Muntean și Turc», cu toate că, iarășĭ, mărturisia că n'a putut descoperi nimic în această privință[3]. Se pare chiar că Basta a venit numaĭ cu frică la întrevederea la care fusese poftit încă din Decembre de Radu și că el credea pe Voevod înțeles cu Secuiĭ în potriva luĭ[4].

[1] În care Italieniĭ — Spontoni, p. 246 și urm. — văzură o «virginea testa di venusta donzella con bellissimi gieroglifici».

[2] Memoriile luĭ Basta. Datarea ceremonieĭ resultă din pomenirea prăziĭ Tatarilor.

[3] Scrisoare inedită a luĭ Basta către Maximilian: Cluj, 21 Februar 1604. În Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*

[4] Raport către Maximilian al secretaruluĭ Kabuss, [Mart] 1604, Praga.

Orĭ-cum, disposiţiile luĭ faţă de Voevodul romîn nu eraŭ din cele maĭ prietenoase cînd sosi la Braşov, în aşteptarea luĭ, la 10 Mart 1604. La 12 venia Radu cu o suită de vre-o sută de oamenĭ şi, după ce petrecură împreună pănă la 15, cînd Munteanul plecă înnapoĭ spre ţara sa, eĭ se despărţiră cu deplină încredere, dintr'o parte ca şi din alta [1]. Basta se încredinţase, prin supunerea sinceră şi convingătoare a luĭ Radu, că toate cîte se întîmplase fusese făcute de nevoie şi că un plan de trecere la Turcĭ nu existase nicĭ odată în mintea bătrînuluĭ soldat [2].

Generalul imperial se îndreptă spre Făgăraş în ziua de 17, şi el nu era să maĭ stea multă vreme în provincie. Nu pentru că starea acesteia, atît de rea supt raportul economic, ar fi fost satisfăcătoare politiceşte. Nemulţămiţiĭ roiaŭ la graniţă, şi se găsiaŭ Turcĭ cari să-ĭ sprijine acolo, cu oamenĭ şi banĭ, şi prietenĭ, cari să-ĭ lămurească şi să-ĭ îndemne, în Ardeal chiar. Între pribegiĭ gata de luptă se pomenia în cercurile neîmpăcate cu stăpînirea nemţească maĭ ales tînărul Gavriil Bethlen, care era să domnească apoĭ maĭ mulţĭ anĭ, cu strălucire. Haiduciĭ eraŭ în revoltă şi Valoniĭ nesigurĭ. Sistemul de spînzurărĭ, confiscărĭ şi impunere de amenzĭ al luĭ Basta — ajunsese a scrie: «voiŭ fi silit să-ĭ stîrpesc cu totul» [3]. — nu putea să asigure durata stăpîniriĭ împărăteştĭ în Ardeal.

Maĭ ales cînd după plecarea luĭ rămaseră să-l aplice alţiĭ, cu maĭ puţine însuşirĭ şi maĭ puţină reputaţie decît dînsul. În Maiŭ, era teamă să nu se înfăţişeze Turciĭ, mînaţĭ de nerăbdarea luĭ Bethlen, la Oradea-Mare [4]. Iar în luna următoare, faţă de lipsa de comandanţĭ destoinicĭ în alte părţĭ ale teatruluĭ de luptă, Curtea germană era silită să facă pe placul

[1] V. pentru cronologia întrevederiĭ *Socotelile Braşovuluĭ* şi izvoarele complementare citate în ediţia, dată de mine, a Socotelilor.

[2] Cf. Memoriile luĭ Basta, care afirmă această schimbare a părerilor generaluluĭ şi n° XIV din Documentele la Prefaţă.

[3] N° XIV al Documentelor la Prefaţă.

[4] Corespondenţa inedită din Innsbruck.

luĭ Basta, rechemîndu-l din Ardeal, unde era numaĭ muncă grea şi necontenită, fără izbîndă şi fără răsplată.

Provincia rămase după această plecare «cu totul părăsită», ni spune chiar acela ce plecase [1]. Şi, din toate părţile, începură deserţiunile şi conspiraţiile.

II.

Legăturile principatelor cu Ardealul luĭ Bocskay (1604-6).

Pe cînd Simion se gîndia iarăşĭ la putinţa uneĭ năvălirĭ şi făcea iarăşĭ apel la baniĭ frateluĭ său, Radu căuta să şĭ asigure situaţia în împrejurările nouă produse de dispariţia luĭ Basta. Dacă tratativele luĭ cu Moldoveniĭ nu se dovedesc prin nimic înnainte de începutul vereĭ, în Iunie ele pot fi adeverite. Încă din primăvară veni pe la el, după întoarcerea din Braşov, un sol moldovean, Vistierul Damian, care fusese la Basta cu nouă oferte de supunere şi ceruse să se dea stăpînuluĭ său un pretendent şi un Vlădică prieten al acestuia, cari par să fi umblat maĭ mult după Ţara-Românească [2]. În Iunie Vlădica se găsia liber în Moldova — dacă e vorba de Mitropolitul pribeag Eftimie — [3], iar pretendentul Ştefan, fiul luĭ Petru Cercel, făcea promisiunĭ marĭ căpitanilor de haiducĭ din Banat, pentru a fi restabilit de dînşiĭ [4]. Tot în Iunie trece prin Braşov un sol muntean, care mergea, din partea luĭ Radu, în Moldova, pe această cale maĭ uşoară de străbătut şi maĭ asigurată de Tatarĭ. În Iulie, Vistierul Boul veni pe acelaşĭ drum de la Ieremia la Radu, care răspunse prin ambasada Vistieruluĭ Lupu şi Vorniculuĭ Cernica, întorşĭ abia în Septembre. În sfîrşit, în cursul aceleiaşĭ lunĭ Iulie, intrau în Braşov Leca Comisul, «Căpitanul» Attilio Vimercati şi o solie tătărească [5].

[1] «Resta dil tutto abandonata» (scrisoare din 23 Iulie; *ibid.*).
[2] Documente la Prefaţă, nª XII.
[3] Cf. articolul mieŭ în *Omagiul Maiorescu.*
[4] *Ibid.*
[5] *Socotelile Braşovuluĭ*, în ediţia citată (extras din *An. Ac. Rom.*, XXI).

Stăpînul lor îĭ trimisese, într'un timp de «foarte mare muncă și nevoie», pentru a termina negocierĭ începute și a înfățișa, din parte-ĭ, cererĭ nouă.

Negocierile începute eraŭ acelea pentru astîmpărarea Tatarilor prin dare de banĭ. Încă din Decembre 1603 fusese vorba de o nouă solie la Împăratul și de mediația luĭ Radu între veciniĭ săĭ prădalnicĭ și suzeranul pe care-l recunoștea. Acum marele Trimis tătăresc, Ahmed Celebì, revenise ca să îndeplinească făgăduielile ce se dăduse. Și Radu îl întovărăși prin ambasadoriĭ săĭ menționațĭ și prin secretariul săŭ Anton Vorsi [1], cari trebuiaŭ să ceară de la comisariĭ rămașĭ în Ardeal: voia de a face pacea cu Turciĭ fără a se rupe legătura cu Împăratul și fie în orĭ-ce formă și pe orĭ-ce cale, plata subsidiuluĭ rămas în întărziere și acordarea unuĭ loc de adăpost pentru nenorocire, care loc ar fi Chioara, unde comandase odată, și trădase pe Domnul săŭ, Mihaĭ, — Comisul Leca.

Iar Tatarul, om de cinste, aducea propunerĭ ca acestea: să i se dea 20.000 de galbenĭ pentru Țara-Românească și pentru Ardeal și, în schimb, Hanul va cruța, în tot timpul războiuluĭ cu Turciĭ, de care e dezgustat, orĭ-ce posesiunĭ, directe saŭ indirecte, ale Împăratuluĭ. Însă să nu se piardă timpul, căcĭ Toctamiș Sultan, fiul Hanuluĭ, chemat de Turcĭ în Ungaria, a înnaintat cu călărețiĭ săĭ sălbatecĭ până la Dașov și e un tînăr care nu poate aștepta. Și apoĭ să trimeată Împăratul cea d'intăiŭ solie, căcĭ Hanul are țară largă, puterĭ din bielșug și siguranță deplină, așa că n'are frică, nicĭ nevoie de nimenĭ.

Vorsi, Grecul italianisat, va fi tradus aceste cererĭ, care fură supuse la 21 Iulie înnaintea comisarilor obișnuițĭ, comisariuluĭ extraordinar, Krauseneck, și a luĭ Toma Cavriolo, care ținea în fruntea oștilor locul luĭ Basta, ce ajunsese acum la Satu-Mare. Soliĭ luĭ Radu asistaŭ, și eĭ cerură să se vor-

[1] Asupra familieĭ luĭ, v. Iorga, *Relațiile cu Lembergul, passim*. Pentru *Hector* Vorsi, v. Hurmuzaki, VIII, pp. 199-200. Anton ar fi fost primit, după o comunicație ce mi s'a făcut la Blaj, ca elev al Colegiuluĭ Propagandeĭ.

bească la toate punctele de Domnul lor, pentru ca să se ştie că sprijinul acestuia e Împăratul. După răspunsul pe care-l impunea demnitatea şi spiritul de economie, un tratat provisoriu se încheiè în sfîrşit, şi rămase numaĭ să-l ratifice Rudolf.

Afacerea se mîntui, cum se mîntuiaŭ pe această vreme toate la Curtea din Viena. Se afirmă că întăiŭ miniştriĭ luĭ Rudolf ar fi avut de gînd să aducă la Praga pe Tatar. Dar el rămase unde era, şi, obosindu-se cu aşteptarea, plecă înnapoĭ, fără altă ispravă decît ceasornicul pe care i-l dăduse, după o călduroasă stăruinţă, unul din comisarĭ.

Nu se făcuse deci nicĭ măcar atîta: la Răsărit, Ţara-Românească rămînea deschisă Tatarilor, cari se şi iviră în August, silind pe Ieremia a face darurĭ bogate şi a ieşi în lagăr, unde stătu, mergînd în preajma lor maĭ multe săptămînĭ de zile. Eĭ trecură apoĭ în Dobrogea, ducîndu-se spre oastea turcească, nu fără să fi atins în treacăt şi principatul luĭ Radu [1].

De la Apus şi Nord-Vest, din ţara Haţeguluĭ şi din Banat, veni încă în Iulie altă primejdie. Haiducĭ, dintre aceia pe cari-ĭ lăsase liberĭ lipsa de plată şi desorganisarea tuturor lucrurilor în Ardeal şi în părţile vecine, reunindu-se cu bande prădătoare de ţeranĭ flămînzĭ, pătrunseră în Oltenia prin ţara Haţeguluĭ, aducînd, credem, pe pretendentul Ştefan, acela pentru care se făcuse revolta din 1603. Regiunea fu prădată, Curţile marilor boierĭ: Teodosie Logofătul, Clucerul Radu, Preda Banul, care fugise, neavînd cu ce se împotrivi, fură despoiate. Şi jefuitoriĭ vor fi plecat numaĭ la vestea apropieriĭ trupelor trimise de comisarĭ, pentru a sprijini pe vasalul împărătesc [2].

Cum se vede, la noĭ nu era maĭ bine decît peste munţĭ, în această epocă de ruină şi de suferinţă. Pentru a desăvîrşi povestirea, trebuie să adăugim că pe lîngă primejdia Tata-

[1] Cf. Iorga, *Socotelile Bistriţeĭ,* II. p. XLVII şi Wolfgang Bethlen, VI, p. 62.
[2] Cf. Hurmuzaki. IV[1] şi Bethlen, pp. 55-6.

rilor și a Haiducilor se adăugea și a Moldoveanuluĭ Simion, pe care iarășĭ Turciĭ îl recunoscuse ca Domn. În toamnă, Ieremia era învitat stăruitor să-șĭ ajute fratele, din partea Mareluĭ-Vizir, care-șĭ găsise iarășĭ de lucru în Ungaria. Pribegiĭ îșĭ priviaŭ cu mai multă încredere viitorul, cînd vedeaŭ lagărul, gata adunat, al Domnuluĭ moldovean. La 8 Octombre, Ieremia scria Polonilor, din «lagărul de dincolo de rîul Moldova», arătînd nehotărîrile ce maĭ păstrează încă în această privință.

În acelașĭ timp, el dă și explicația acestuĭ act de favoare al Serdaruluĭ-Vizir față de Simion. Din Ungaria, unde se luptà însușĭ, Mohammed-Pașa dezlipise un puternic corp de expediție : Ieniceri, Haiducĭ și alțĭ desertorĭ, și-l îndreptase către pasurile Ardealuluĭ, — ca în 1603 [1].

Știrile eraŭ strașnic de exagerate, dar în ele era un adevăr: acela că Ardealul se revoltase iarășĭ. Bătrînul nobil Ștefan Bocskay, unchiul luĭ Sigismund Báthory, om bogat, popular, cuminte, era de mult timp speranța conaționalilor săĭ. Pe cînd aceștia-ĭ arătaŭ Coroana Ungarieĭ, liberă pentru un cap îndrăzneț, violentul Italian care comandà pentru Împărat in Cașovia, Belgioioso, părea că-șĭ pusese în minte să arunce în brațele nemulțămiților pe acest om prețios. Pe cînd aducea cu de-a sila pe orășeniĭ calvinĭ înnaintea altarelor catolice, el pretinse luĭ Bocskay un împrumut, care fu refusat, ceia ce atrase măsurĭ împotriva neascultătoruluĭ și resistență din partea acestuia. Bocskay fusese în Ardeal și auzise ce se șoptia acolo ; el știa că baniĭ și popularitatea luĭ pot ridica într'o clipă o armată dintre Haiduciĭ neplătițĭ și în stare de răscoală. Silit de împrejurărĭ și de oamenĭ, de prietenĭ și de dușmanĭ, el se declarâ în sfîrșit, învinse pe colonelul Pezzen, care fu și prins, la 15 Octombre, intrâ în Cașovia și putu lua titlul de «prinț al Ardealuluĭ, domn părților ungureștĭ și șpan al Secuilor» [2].

[1] Hurmuzaki-Bogdan, II.

[2] Cronicile ardelene citate și Corespondența din Ambras.

Şi Imperialiĭ ce făceaŭ în acest timp? Trimis de Movileştĭ, un Armean, Iosif Grigorovicĭ, fratele luĭ Petru, pe atuncĭ în rele relaţiĭ cu Domnul muntean, veni în Ardeal, unde nu era un necunoscut, tocmaĭ pe acest timp, în Octombre, cînd conspiraţia prietenilor Sultanuluĭ izbucni. El se făcea însă a veni ca împăciuitor, arătînd dorinţile de slujbă dreaptă faţă de Împăratul ale pribegilor muntenĭ duşmanĭ aĭ luĭ Radu-Vodă. Simion avea dorinţa călduroasă de a se închina Cesaruluĭ creştin; maĭ folositor decît usurpatorul Şerban, el n'ar cere banĭ, ci ar da el pe an o sută de miĭ de talerĭ, ar ajuta corespondenţa cu Moscoviţiĭ, Tatariĭ şi Persaniĭ, ar trimite soldaţĭ guvernuluĭ ardelean, l-ar sprijini în persoană, cu armele, ar medià o pace cu Turciĭ şi Tatariĭ, şi-ar da ostatec pe unul din ceĭ şepte fiĭ, ar cumpăra în Imperiu moşiĭ pentru 6—700.000 de florinĭ.

Împăratul şovăi, auzind asemenea minunĭ, din iubirea luĭ pentru Radu şi din statornicia sa faţă de diploma ce iscălise. Domnul muntean i se va fi părut prea costisitor şi puţin sigur. Nu ceruse el cu stăruinţă, în Septembre, să i se dea voie a-şĭ lăsa ţara în mîna Buzeştilor, pentru ca el să vie la Curte să-şĭ arăte păsurile şi să-şĭ ceară însuşĭ baniĭ întărziaţĭ [1]?

Decĭ Rudolf întrebă pe Matthias şi acesta pe Basta, care, fulgerînd în potriva necredinţiĭ şi şireteniei Movileştilor, lăsă să se întrevadă putinţa uneĭ răscumpărărĭ de către Simion a tronuluĭ de la Radu-Vodă însuşĭ, care, orĭ-cum, îşĭ cîştigase merite.

Basta scria la 6 Novembre, iar a doua zi pornia din Praga o scrisoare a Împăratuluĭ către Radu-Vodă. Bocskay rebelul săvîrşise o «crimă, care nu se poate spune». Haiduciĭ luĭ ucisese pe Nemţiĭ Împăratuluĭ. Un noŭ Moise se ridicase prin urmare, şi înpotriva luĭ se aţiţa prin cuvinte călduroase şi energice acel care bătuse şi ucisese pe cel d'întăiŭ: Radu. Şi, pe acelaşĭ timp, dr. Muraldi, întrebuinţat odinioară de Mihaĭ-Vodă, venia la Radu, din partea comisarilor, pentru a-ĭ cere să colabo-

[1] Hurmuzaki, IV[1].

reze cu Basta, care repurtă în Novembre oare-care succese asupra revoltaților [1].

Dar pe acesta împrejurările îl învățase minte. De și promise 10.000 de oamenĭ, a doua oară numaĭ era dispus să-șĭ puie în primejdie tronul și viața pentru a culege zăbavă, bănuială și indiferență. Fără să fi cetit corespondența privitoare la ofertele luĭ Simion, el putea să-șĭ închipuie sentimentele ce domniaŭ cu privire la dînsul în Curtea și în lagărul suzeranuluĭ creștin.

El primi decĭ, de la cellalt, de la păgîn, steagul ce i se oferia de atîta vreme, — prin Decembre, și încheiè astfel întâia periodă din politica sa față de Ardeal și de Imperialĭ.

Pentru ca zile de liniște și de bună cîrmuire părintească, să înceapă pentru principatul muntean, sfâșiat pănă acum de dușmăniĭ interioare, stors de soldațiĭ, maĭ mult străinĭ, aĭ Voevoduluĭ războinic, prădat din vreme în vreme de Tatariĭ veșnic flămînzĭ, trebuiaŭ treĭ lucrurĭ, a căror îndeplinire nu se putea socoti maĭ ușoară decît înnodarea unor relațiĭ pașnice cu Turciĭ jignițĭ.

Acestea eraŭ: înlăturarea pretențiilor luĭ Simion, care-șĭ credea venit ceasul odată cu izgonirea stăpîniriĭ împărăteștĭ din Ardeal și, ca de obiceiŭ, nu se sfia să întrebuințeze orĭ ce mijloace pentru a-șĭ sătura ambiția; stabilirea definitivă a luĭ Bocskay, care deocamdată era numaĭ un șef fericit al Haiducilor răsculațĭ, stăpîn pe o bună situație militară în Ungaria Superioară și așteptat cu simpatie de ceĭ maĭ mulțĭ Ardelenĭ și, în sfîrșit, încheiarea uneĭ înțelegerĭ între bătrînul rebel învingător și Împăratul german, dezgustat acum de dominațiĭ atît de lunecoase și dorit de pace, cu Turciĭ ca și cu aliațiĭ Turcilor.

E păcat că, pentru acest timp, Ieremia Movilă nu se destăinuiește Polonilor, cari-l părăsise pentru afacerĭ maĭ strălucitoare, așa că nu putem ști așa de bine ca în trecut tot ce plănuise, intrigase și adusese la îndeplinire. Din alte iz-

[1] Izvoarele maĭ ales în Hurmuzaki, IV[1].

voare însă, noua conspiraţie moldovenească se poate, totuşĭ, desluşi întru cîtva [1].

De la început, prietenia turcească trebui să i se pară nouluĭ vasal al Sultanuluĭ foarte ciudată. Hidir-Paşa de la Dunăre fusese acela care-ĭ trimisese steagul, dar el nu se mişcâ, după primirea onorabilă a acestuia, din postul săŭ de pîndă, unde stătură cu dînsul pănă în vară, neclintiţĭ, 12.000 de ostaşĭ, gata să treacă rîul [2]. Aproape în acelaşĭ timp cu ceremonia aceasta de recunoaştere, 2.500 de Tatarĭ se aruncară asupra ţeriĭ aceluia care încheiase de curînd legăturĭ cu Hanul lor din Crimeia ca şi cu Împăratul lor din Constantinopol. Sangeacul de la Nicopol, care încercă să li aminteascä aceste lucrurĭ, fu omorît de aceştĭ trimişĭ aĭ unuĭ principe creştin ce se poate lesne gîci, cugetînd numaĭ la motivele năvăliriĭ tătăreştĭ din 1602. Iar comandantul hotaruluĭ dunărean, Hidir, nu găsi cu cale să se amestece.

Nicĭ Radu însă nu va fi întins cu prea multă încredere mîna duşmanilor săĭ de atîta vreme. Făgăduise ostatecĭ şi, văzînd la ce s'ar putea aştepta, nu-ĭ maĭ trimise [3]. Pe de altă parte, el luă hotărîrea, zăbovită pănă acum, de a da un ajutor Imperialilor.

Aceştia se găsiaŭ în situaţia cea maĭ rea cu putinţă. Eraŭ la Cluj, cînd veniră veştile rele de la hotare, despre răscoala Haiducilor şi proclamarea uneĭ căpeteniĭ regale a neamuluĭ unguresc, cîţiva oamenĭ de cancelarie, bieţĭ conţipiştĭ timizĭ, fără iniţiativă şi fără autoritate. Generalul lipsia ca şi trupele pe care trebuia să le comande, ca şi baniĭ de nevoie pentru

[1] În 1604, Poloniĭ oprise în Lemberg pe Luca Stroicĭ pentru a-l face să plătească datoria soldaţilor ce apăsa încă asupra Movileştilor. El plăti, rămîind să-şĭ primească baniĭ de la Ieremia (Bielowski, *Operele luĭ Stanislas Żolkiewski* — pol. —, Lemberg, 1861, 8°, pp. 161-2; după o traducere ms. de W. Schmidt).

[2] Lucru de care Bethlen arată că Radu se plînse, în vară, luĭ Bocskay.

[3] Cf. Hurmuzaki, IV[2] şi spusele luĭ Ieremia către comisarĭ în iarnă (*ibid.*, IV[1]).

ca ele să fie plătite. Prinşi de frică în mijlocul statornicilor prietenĭ aĭ luĭ Sigismund Báthory, eĭ se refugiară la Sibiiŭ, între Saşiĭ credincioşĭ Împăratuluĭ, la 11 Novembre. Şi tot aicĭ se găsiaŭ eĭ şi în Februar al anuluĭ următor, uitaţĭ aproape de toată lumea, pe cînd, de-a lungul provincieĭ, şerpuia flacăra răscoaleĭ. Saşiĭ, învăţaţĭ, prin atîtea schimbărĭ neprevăzute, aşteptaŭ data aceasta maĭ răbdătorĭ şi, la cererile de ajutor ale comisarilor, puseră la disposiţia lor numaĭ cincĭ sute de pedeştri. Secuiĭ trimiseră deocamdată o mie dintre aĭ lor, dar eĭ nu apărură decît un moment lîngă Sighişoara, şi se întoarseră apoĭ în munţiĭ lor, unde o adunare generală a satelor proclamâ pe Bocskay, în potriva căruia, fiind el un Ungur, nu puteaŭ să lupte. Ţeranĭ mînaţĭ de foame, înnebuniţĭ de apăsarea soldatuluĭ străin, Haiducĭ fugarĭ de supt steagurĭ care nu maĭ duceaŭ la leafă, rătăciaŭ pe drumurĭ. Nemţiĭ, şi printre eĭ ceĭ de frunte, pieriaŭ icĭ şi colo supt ghiaţa rîurilor. Nicĭ o dată năruirea stăpîniriĭ împărăteştĭ în Ardeal nu se arătase maĭ desăvîrşită, zdrobind toate speranţele [1].

Radu, către care se adresase dintre cele d'intăiŭ cererĭ de ajutor, făgăduise la început 10.000 de oamenĭ. Apoĭ, în măsură ce împrejurările se lămuriaŭ, scăzu până la 4.000, şi la urmă nu dădu nicĭ cincĭ sute măcar. În zădar se aştepta în Ianuar sosirea în Secuimea încă sigură pe acest timp, a temutuluĭ Gheorghe Raţ, care să mîntuie, acum ca şi în 1603, causa germană [2].

Dar, cînd purtarea Turcilor deşteptă grele bănuielĭ, cînd, pe de altă parte, Ieremia începu să se agite, înştiinţînd pe comisarĭ că are poruncă de la Turcĭ să intre în Ardeal pentru ca să aducă recunoaşterea «Craiuluĭ» noŭ, Raţ trecu munţiĭ. Cînd şi cum, nu se poate statornici de aproape, dar poate în urma însemnateĭ soliĭ a Banuluĭ de Lugoş, care se întorcea la 22 Februar în Braşov [3]. Fără instrucţiĭ sigure de

[1] Rapoartele comisarilor, în Hurmuzaki, IV[1], şi Bethlen.
[2] Scrisoarea luĭ Konkoly, în *Mon. com. Transs.*, Ianuar.
[3] *Socotelile Braşovuluĭ.*

la stăpînul său, fără nicĭ un fel de îndreptare de la aceia cărora Bocskay li cerea în toată forma cesiunea țeriĭ, atîrnînd de lăcomia luĭ de meseriaș al războiuluĭ și de poftele nesăturate ale uneĭ adunăturĭ de Sîrbĭ, Nemțĭ și Haiducĭ,— el rătăcia după ispita prăziĭ: cînd la Sighișoara, cînd la Sibiiŭ, cînd între Secuĭ, cînd la Mediaș, unde, în Mart, tăiè pe Unguriĭ intrațĭ în oraș. Până ce, în aceiașĭ lună, el se întorcea, lăsîndu-șĭ însă oameniĭ pe cîmpul jafuluĭ —, ca să aducă Domnuluĭ său o solie de la Sașĭ[1].

Cînd strașnicul bătrîn prădalnic se înfățișă la Curtea luĭ Radu, el găsi iarășĭ lucrurĭ nouă, precum astfel de lucrurĭ se petreceaŭ necontenit în aceste locurĭ.

Sultanul pregătia o mare expediție în Ungaria, care să șteargă rușinea înfrîngerilor saŭ luptelor fără ispravă din trecut și să grăbească încheiarea uneĭ păcĭ pe care Imperialiĭ o tărăgăniaŭ cu intenție. Vizirul cel Mare însușĭ, cu toate greutățile celuĭlalt războiŭ, cu Persaniĭ, trebuia să plece, și scopul plecăriĭ luĭ nu era să fie maĭ puțin însemnat decît recucerirea Granuluĭ și statornicirea în Ungaria Superioară și în Ardeal a regeluĭ credincios față de Împărăția păgînă.

Pentru aceasta era de nevoie ca la Dunăre să fie liniște, și din toate părțile tînăra domnie a bătrînuluĭ Bocskay să nu aibă decît prietenĭ.

Decĭ, cînd Radu se plînse la Poartă pentru prada Tatarilor și tolerarea eĭ de către Hidir, care va fi primit pentru aceasta răsplata cuvenită de la Movileștĭ, i se dădu satisfacție. Un capugiŭ veni la Dunăre și dădu poruncile de intervenție luĭ Hidir, apoĭ, împreună cu acesta, trecu în Țara-Românească, de unde îndată, cu cea maĭ mare ușurință, fură măturațĭ Tatariĭ. Apoĭ el se întoarse la Constantinopol cu niște Trimișĭ muntenĭ, dintre cari unul, bătrînul boier Stoica, rămase ca agent saŭ capuchehaie al luĭ Radu-Vodă[2]. Iar Simion și Ieremia, frațiĭ Domneștĭ, așteptară alt prilej decît acela pe care-l pierduse..

[1] Bethlen.

[2] Hurmuzaki, IV², și Bethlen.

Se şi înfăţişă noul prilej, pentru a fi pierdut şi el de aceştĭ oamenĭ cu maĭ multă ambiţie decît putere şi noroc. Îl aduseră iarăşĭ, ca toate lucrurile ce se petrecură la noĭ, după începerea războiuluĭ suedo-polon şi moartea luĭ Zamoyski, împrejurările din Ardeal.

Aproape în acelaşĭ timp întrară în provincie, de la miazănoapte şi miazăzi, Ladislaŭ Gyulaffy, Trimisul luĭ Bocskay pentru a lua în stăpînire moştenirea luĭ Moise Székely, şi Raţ. Unul avea cu sine Haiducĭ, cellalt Haiducĭ iarăşĭ, Sîrbĭ, Nemţĭ, Cazacĭ. Şi aĭ unuia şi aĭ celuĭlalt eraŭ foarte puţinĭ, dar prădaŭ cît nu s'ar fi aşteptat dela micul lor număr.

Gyulaffy adună o dietă, şi. Raţ îşĭ puse în minte s'o tulbure, ceia ce-ĭ aduse strămutarea, pentru a nu se avea un oaspe ca acesta. Apoĭ, represintantul, cu trupe propriĭ şi foarte pe ascuns, al Domnuluĭ muntean se apucă de negocierĭ, cerînd pentru bătrînele luĭ oase de Haiduc sîrbesc adăposturĭ de prinţ, ca Vinţul, unde murise Aron Moldoveanul, Jeciul, rîvnit de Munteanul Radu, Uniedoara, leagănul «Voevoduluĭ» Corvin, părinte de rege. Pe urmă, pe cînd duşmanul asculta şi cîntăria cererile, el se apropiè de dînsul şi, cu toată paza, izbuti să-l surprindă, să-l trăsnească şi să împrăştie fugariĭ, dintre cari lipsiaŭ patru sute de luptătorĭ aleşĭ, rămaşĭ pe cîmpul de la Ebesfalva, pe Tîrnava, în ziua Înnălţăriĭ.

În Iunie se răspîndi de o dată zvonul că Radu-Vodă însuşĭ era la Bran, în fruntea oştilor, ca restaurator al dominaţieĭ germane. Împrejurările tragice din 1603 păreaŭ că se întorc: după biruinţa luĭ Raţ, venia năvălirea biruitoare a Voevoduluĭ, şi lipsia numaĭ Bocskay ca să aibă soarta luĭ Moise [1].

Dar ştirea era falşă. Radu ştia că Vizirul a plecat spre Belgrad, ducînd cu sine, pentru orĭ ce întîmplare, pe copilandrul Radu Mihnea, care creştea în pribegie şi neizbîndă [2]; el aflase, de sigur, cu toate pasurile închise, că succesele

[1] Bethlen.

[2] Hurmuzaki, IV[2].

luĭ Basta se mîntuise printr'o nouă împrăştiere de ostaşĭ neplătiţĭ, pornind după alt stăpîn, cu steagul cel vechiŭ deasupra capetelor [1]; el fusese înştiinţat de spioniĭ săĭ că Simion venia ca Hatman moldovean în serviciul luĭ Bocskay, ca să răpească pe furiş ţara pe care, ca Voevod, o pierduse, în atîtea zile de luptă.

Pare aproape sigur, că a fost o luptă, pentru a se opri trecerea Moldovenilor, cari, pentru a ajunge în Ardeal, nu găsiaŭ alt drum decît acela care trecea prin Tîrgovişte şi în curmezişul căruia se găsia tronul luĭ Radu. Simion îşĭ făcu datoria de a fi învins şi descoperi astfel că sînt pasurĭ maĭ sigure către tabăra luĭ Gyulafiy şi a răsculaţilor [2].

Aproape în acelaşĭ timp, în Iunie, sosiră două soliĭ în Ardeal, la mandatariul luĭ Bocskay, două soliĭ, care urmăriaŭ două scopurĭ deosebite. Prin Ungurul Ştefan Halmágyi şi prin Postelnicul săŭ Simion, Radu cerea ca noul «Craiŭ» să stăruie la Poartă pentru ca el să fie păstrat în Scaun fără prietenia prea de aproape a pînditoruluĭ Hidir: era gata, adause el îndată, pe altă cale, să dea luĭ Bocskay 3.000 de oamenĭ, cu tunurĭ, şi să plătească hrana pentru opt sute de călărĭ regalĭ. Iar Ieremia prin ştafeta sa anunţa apropiata sosire, în folosul aceluiaşĭ Bocskay, a Moldovenilor săĭ cu Simion.

Eĭ şi veniră, dar în fruntea lor eraŭ numaĭ doĭ boierĭ, cărora li se făceaŭ darurĭ din Braşov, la 24: Cîrstea şi Ştefan Vornicul. Eraŭ 4—5.000 de oamenĭ, bine înnarmaţĭ, cari merseră să crească lagărul luĭ Gyulaffy. Şi sosirea lor aduse o schimbare a stăriĭ de lucrurĭ în maĭ bine: conducătorul Braşovenilor pe acel timp, vestitul Mihail Weiss, veni să supuie oraşul săŭ omuluĭ crăiesc, iar Raţ, care se cuibărise, cu vre-o 2.000 de oamenĭ, în Sighişoara, de unde-şĭ răpezia oameniĭ la pradă — printre eĭ Ioan Ciungul, iarăşĭ trădător şi iarăşĭ prins — începu din noŭ vechiul cîntec înşelător despre pace.

Pentru aceasta se cuvenia o răsplată, şi pentru Ieremia era

[1] *Ambraser Akten; Socotelile Braşovuluĭ.*
[2] Menţiunea lupteĭ în Hurmuzaki, IV[2].

una singură: restabilirea luĭ Simion în Muntenia. Bocskay era om să înțeleagă, și în adevăr Gheorghe Kornis se duse în Moldova pentru a se sfătui în această privință[1].

Dar iată că în Ardeal veni atuncĭ o nouă solie: Bocskay trimisese la Poartă pe partisaniĭ săĭ Ștefan Korláth și Kékedy, cu darurĭ de copiĭ creștinĭ pentru Seraiŭ și cererĭ de colaborare contra Nemților[2]. Unul din eĭ fu oprit, iar cellalt, cel din urmă, reveni, în Iulie, pe la început. Fusese prin Țara-Românească, găsise aicĭ Turcĭ în mers spre pasurile Carpaților, lăsase la Focșanĭ pe Alì-Pașa, ce fusese desfăcut din oastea Viziruluĭ pentru a «orîndui» afacerile ardelene, și se întorcea cu ordinul vizirial ca Radu-Vodă pocăitul să fie lăsat în locul luĭ, pe care știa să-l apere cu cuvîntul ca și cu sabia. În schimb, Domnul muntean îndemnă pe Sașiĭ cari așteptase până atuncĭ cu ochiĭ la dînsul, să părăsească o causă pierdută, și dădu și luĭ Raț sfatul să se astîmpere.

Atuncĭ Moldoveniĭ plecară din Ardeal. Dar nu vor fi ajuns la munțĭ, cînd o nouă năvălire a conaționalilor lor, uniți cu Turciĭ, li făcu calea întoarsă. La 13 Iulie, Brașoveniĭ trimiteaŭ darurĭ luĭ «Cîrstea Vornicul, căpitan peste trupele moldoveneștĭ», și luĭ «Ștefan Vornicul, și el căpitan în tabăra moldovenească». In aceiașĭ zi, eĭ expediaŭ însă un om al lor «la Simion-Vodă». Acesta venia cu 4.000 de oamenĭ, și împreună cu el era Alì-Pașa, cu alțĭ 6.000. La 19, Voevodul și Pașa ajungeaŭ supt zidurile Brașovuluĭ, în împrejurimile căruia se înfigeaŭ sulițile corturilor.

Ce voià Simion, a căruĭ presență n'o ceruse nimenĭ, în mijlocul oștiĭ de ajutor pe care Ieremia era îndatorit s'o deie stăpînilor săĭ? Voià să cunoască prin sine oameniĭ și împrejurările, să vorbească acelor cărora li scrisese numaĭ până acum, să cîștige și să pîrească și, maĭ presus de toate, *să fie la fața loculuĭ.*

O neplăcută întîmplare pentru Radu, care vedea înviind pentru dînsul în acest an greŭ un vechiŭ dușman din cele

[1] Bethlen.

[2] Hammer, Hurmuzaki, IV[1], la începutul anuluĭ 1605; Bethlen.

d'intăiŭ timpurĭ ale stăpîniriĭ luĭ. Prin solul săŭ Ioan Kálnoky, el ceruse toçmaĭ atuncĭ să i se trimeată delegațĭ aĭ provinciei, un magnat, doĭ Sașĭ și un Secuiŭ, pentru a jura luĭ Bocskay un tratat de alianță. Și, pe cînd, după opt zile de petrecere, plătită de alțiĭ, colegiĭ Simion și Alì plecaŭ către vizuina de piatră a luĭ Raț, delegațiĭ cerutĭ, aleșĭ de Gyulaffy, pe moarte, se îndreptaŭ spre Muntenia. «La 27 Iulie», scrie unul dintre dînșiĭ, çasierul saŭ *Stadthannul* brașovean Mateĭ Schonkebónk, «a fost trimis d. Mihail Weiss și cu mine, împreună cu d. [Gabriel Haller], la Radu-Vodă, în Țara-Romănească».

La 1-iŭ August, după ce Turciĭ și Moldoveniĭ se unise acum cu lagărul lăsat în urma luĭ de Gyulaffy, se hotărî asediul Sighișoareĭ, care era să fie singura lor ispravă. Iar la 5 ale luniĭ, în Tîrgoviște, soliĭ sașĭ, tratațĭ «splendid» de Radu-Vodă, primiaŭ jurămîntul luĭ Vodă și-ĭ juraŭ în schimb, încheind astfel un tratat care înseamnă o nouă fasă în istoria relațiilor dintre Muntenia și Ardeal.

Radu se îndatoria a fi credincios Craiuluĭ, a nu face nimic și a nu lăsa nimic să se facă împotriva luĭ. De se va coborî Bocskay în Ardeal, el, Voevodul, va veni însușĭ să-l ajute «împotriva dușmanilor»; de nu, va trimite trupele sale pe lîngă cele regale. Pentru tot ce s'a întîmplat, nu se va maĭ vorbi. Simion-Vodă, dușmanul cel mare al luĭ Radu, nu va fi sprijinit, și chiar delegațiĭ vor stărui pe lîngă stăpînul lor ca sprijin să fie acordat celuĭ din urmă în potriva celuĭ d'intăiŭ. De va fi mazilit cîndva Radu, se vor pune cele maĭ puternice stăruințĭ ca el să-șĭ capete iarășĭ Domnia, iar, acestea neizbutind, i se va da un prietenesc adăpost. Raț tulburătorul va fi chemat înnapoĭ, iar, despre tunurile ce se luase de la Moise și pe care le reclamà acum Bocskay, se va negocia pe urmă, cu Craiul. O învoială dreaptă, limpede și, pentru noĭ, foarte onorabilă.

Cu dînsa se întoarseră la 8 August Trimișiĭ și, împreună cu dînșiĭ, diacul luĭ Radu. Acesta trecu prin Brașov și se îndreptă spre Sighișoara pentru a aminti luĭ Raț de plecare.

Apărătorul Sighişoareĭ n'avea multă tragere de inimă pentru asediu, în care se mînîncă şi se petrece puţin, dar soldaţiĭ săĭ nu se învoiră de loc la o capitulare. Neîncrezîndu-se poate în cuvîntul de iertare al acelor pe carĭ de atîtea orĭ îĭ bătuse şi prădase, eĭ declarară că vor aştepta pe Bocskay, pentru a i se da luĭ.

Veni, în sfîrşit, şi regele, nu ca să cucerească o ţară, ci ca să stăpînească o cucerire făcută în numele luĭ. La 27 Iulie el ieşia din Caşovia[1], şi în August îşĭ făcea intrarea în Cluj, ca un triumfător.

Aicĭ îl găsi o solie moldovenească, în fruntea căreia stătea Vornicul Nistor Ureche[2]. Un om deprins în negociaţiĭ, dar nefolositor, ca orĭ şi cine, pentru a duce la capăt bun o afacere ca aceia a restabiliriĭ luĭ Simion, ce-şĭ aştepta soarta supt zidurile Sighişoareĭ. Radu, crezînd că maĭ are de ce să se teamă, trimise la dînsul pe Vistierul Nica şi o frumoasă suită de Curtenĭ, carĭ se găsiaŭ la Braşov în aceiaşĭ zi cu Vornicul Ureche[3].

Dar nu maĭ era o hotărîre de luat la Cluj, căcĭ ea fusese luată de înnainte, la Constantinopol şi Belgrad. Radu căpătă toate asigurările, precum le căpătă şi de la Caimacam. Iar Simion, petrecut cu toată cinstea de fostul săŭ duşman, Raţ[4], o lua spre Moldova, nemulţămit şi cuprins de părerĭ de răŭ pentru osteneala cheltuită. În ultimele zile din Septembre, el trecea prin Ţara Bîrseĭ spre acel exil care era pentru dînsul Moldova[5].

Zădarnică-ĭ fu şi o ultimă înteţire a Tatarilor. Aceştia trecură în adevăr prin Muntenia, din pasurile căreia, pe la Buzăŭ, se revărsaŭ în Ardeal, puţine zile după plecarea luĭ Simion[6].

[1] *Ambraser Akten*; Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 181.

[2] Scrisoarea din August a luĭ Ieremia, în *Mon. comitialia Transs.*

[3] *Socotelile Braşovuluĭ.*

[4] Maĭ tărziŭ, Raţ, care rămase la Ungurĭ, fu executat, pentru un motiv oarecare, pretinde Bethlen.

[5] Aceleaşĭ *Socotelĭ* şi Bethlen.

[6] *Socotelile Braşovuluĭ.*

Dar, pe cînd eĭ se duceaŭ să se lupte în Ungaria, Radu rămînea ca şi înnainte în Scaun.

Cînd eĭ dispărură, cînd, în curînd, Radu auzi despre căderea Granuluĭ — o foarte mare izbîndă a nouluĭ săŭ suzeran —, despre succesele luĭ Bocskay în Ungaria şi despre încoronarea luĭ solemnă în cîmpia de la Rákos, cu o coroană regală, de acel archiepiscop care fu pentru dînsul Lalà-Mohammed, Marele-Vizir învingător (11 Novembre) —, el putu crede că în urma luĭ s'aŭ închis porţile nesiguranţiĭ şi primejdieĭ.

Căcĭ acum lucrurile păreaŭ cu totul sigure, şi rămînea numaĭ, pe lîngă repeţitele întăriturĭ, darurĭ şi felicitărĭ de la Constantinopol, o împăcare cu Casa de Austria, care să desăvîrşească orînduirea situaţieĭ acestor regiunĭ.

Şi această împăcare nu se părea cu neputinţă, încă din cele d'intăiŭ timpurĭ ale răscoaleĭ. Cine să scoată pe Bocskay din Ardeal nu se maĭ putea găsi: Radu nu voià să se mişte şi Basta era prea bătrîn, prea dorit de odihnă şi prea lăsat fără sprijin. Banĭ nu se maĭ trimiteaŭ, asupra revoltelor de soldaţĭ se închideaŭ ochiĭ; şi toate se arătaŭ aşa ca şi cum Rudolf ar fi voit să scape în sfîrşit de Ardealul acela nesigur şi costisitor.

Eraŭ şi motive pentru aceasta. Alte chestiĭ se deschideaŭ în Europa, de resolvirea cărora atîrna, nu stăpînirea uneĭ provinciĭ de hotare, ci însăşĭ situaţia împărătească a Habsburgilor. Se pregătiaŭ măsurĭ în potriva Reformeĭ religioase, care cîştiga pretutindene teren şi, uitînd de războiul cu Turciĭ, amorţit în mijlocul unor negociaţiĭ obosite, cele două taberĭ se organisaŭ pentru lupta de credinţe, care se arăta în pragul vremiĭ. Neînţelegerile se găsiaŭ în toate colţurile vasteĭ Împărăţiĭ, şi ele dezbinaŭ pănă şi pe membriĭ familieĭ stăpînitoare, unde, în privinţa apărăriĭ legiĭ catolice, Rudolf gîndia — cît putea gîndi — altfel decît acel frate Matthias, care aştepta de mult să-ĭ ieie locul şi se consuma de nerăbdare. În asemenea împrejurărĭ, cînd privirile eraŭ îndreptate aiurea, către războiul ce venia, şi vechiul războiŭ interesa

mult maĭ puțin, Ardealul se putea arunca în gura nenoroculuĭ pentru a-l împăca.

Cînd «Craiul» revolteĭ apăru în Ardeal, un Trimis de la Praga veni să negocieze cu dînsul. Speranțele puse în Radu dispăruseră aproape cu totul, și nu se maĭ credea acum că Domnul muntean va refusa din mîndrie să se închine unuia ca Bocskay, în putința căruia, fiind așa de slab, nu sta măcar să-șĭ ajute la nevoie aliațiĭ[1]. În instrucțiile date la 19 August 1605 delegaților imperialĭ se reservà numaĭ, dintre cele ce ne privesc pe noĭ, stăpînirea asupra Făgărașuluĭ și altor moșiĭ de către archiducesa Maria-Cristina, foasta soție a luĭ Sigismund, se stăruia asupra însușiriĭ de feudatar al Imperiuluĭ creștin, pe care va trebui să o recunoască Bocskay. «Iar, dacă Țara-Romănească n'ar maĭ fi în vechia credință față de Măria Sa, despre care lucru însă nu se are nicĭ o siguranță, să caute Bocskay să o aducă, în tot chipul, împreună cu sine, la credința față de Măria Sa, precum și Măria Sa și noĭ voim numaĭ decît ca acel Domn muntean, ca unul ce a fost înnainte credincios al Măriei Sale, să fie cuprins în această capitulație[2].»

Tratatul nu fu încheiat încă în acest an, dar urmărirea luĭ nu fu părăsită de Imperialĭ, cari auziaŭ cu groază că reformațiĭ din Boemia și Moravia vedeaŭ bucuros în Bocskay viitorul lor șef și că numele luĭ pătrundea în anume locurĭ pănă și în masele țăraneștĭ[3]. De două orĭ propunerile austriace, aduse la Cașovia, de negociatorul păciĭ, Illyésházy, fură refusate de Bocskay, care simția tăria situațieĭ sale, și

[1] Unverzagt către Archiducele Maximilian; Praga, 14 Februar 1605: «Ettliche aber meinen, er sei dem Bozkhai zu Favor: das aber schwer zu glauben, weil im der Bozkhai zu nider und khunfftig wenig helffen khan: er aber der Hilff bedarff» *(Ambraser Akten)*.

[2] «9. Quod, si Wallachia non amplius in pristina fide et fidelitate Suae Maiestatis esset (de quo tamen nihil certi adhuc habetur), ut eam omnibus modis una secum ad fidelitatem Suae Maiestatis curet reducere, sicut etiam Sua Maiestas et nos eundem Waivodam Valachiae, tanquam antea fidelem Suae Maiestatis, in hac capitulatione omnino comprehensum esse volumus.» În *Ambraser Akten;* trimeasă de Matthias luĭ Maximilian.

[3] *Ambraser Akten.*

mandatariul luĭ Rudolf plecă a treia oară cu cererĭ nouă, împreună cu o ambasadă strălucitoare, în Iunie. Și, cu toate că tratatul era redactat, iscălit și pecetluit, Matthias, care avea plenipotența frateluĭ săŭ pentru afacerile ungureștĭ, se învoi la urmă să înlăture și nouăle «greutățĭ», iscălind, la 23 Iunie 1605, niște articole adiționale, care eraŭ în realitate un noŭ act, întins și specificat[1].

Bocskay căpăta, mulțămită împrejurărilor maĭ mult decît vredniciei luĭ deosebite, ceia ce dorise cîțĭ predecesorĭ îĭ stătuse înnainte în fruntea Ungurimiĭ libere după distrugerea vechiuluĭ regat: Ardealul întreg, toate comitatele exterioare, fără a se excepta Satu-Mare. Rămînea numaĭ ca după moartea luĭ Ștefan, «dacă el n'ar lăsa moștenitorĭ masculinĭ, dintr'o căsătorie legitimă» — era destul de bătrîn — Ardealul singur să rămîie urmașuluĭ pe care i l-ar da alegerea țeriĭ.

La 24 Septembre, Rudolf dădea diploma sa de întărire luĭ Ștefan Bocskay, principe al Imperiuluĭ, iar, la 11 Novembre, ambasadoriĭ austriacĭ încheiaŭ cu Turciĭ, prin mijlocirea oamenilor vasaluluĭ abia cîștigat, tratatul de la Sitvatorok, pentru o pace bună, timp de douăzecĭ de anĭ, între ceĭ doĭ Împărațĭ de lege deosebită[2].

Decĭ liniște era acum la toate hotarele Ardealuluĭ. Turciĭ, cărora li luase Bocskay pe furiș Lipova și alte cetățĭ[3], eraŭ prea ocupațĭ cu Persaniĭ ca să se gîndească la această pierdere și călcare de credință. Cu Polonia relațiile nouluĭ rege eraŭ cele maĭ bune: maĭ mult cu Poloniĭ decît cu Sigismund al IIIlea, și în Maiŭ chipul luĭ Bocskay, ca al unuĭ viitor Craiŭ leșesc, se vindea la Cracovia, și găsia mulțĭ cumpărătorĭ[4].

Radu avea de ce să se bucure de această liniște a vecinilor, care era și a luĭ. Ieremia pierduse orĭ-ce speranțe pentru fratele săŭ și, dacă cerea un ajutor la «Craiŭ», era, în

[1] W. Bethlen.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.* și Hurmuzaki, IV[2].
[4] *Ambraser Akten.*

Ianuar 1606, pentru a-șĭ apăra tronul contra supușilor revoltațĭ. După ce Gabriel Bethlen, venind cu cîteva miĭ de Ungurĭ, împăcă lucrurile[1], el se gîndi, în adevăr, să maĭ cerce o dată, în April, cu stăruințile pe lîngă Turcĭ, dar i se dădură numaĭ vorbe goale[2]. În Maiŭ îĭ găsim soliĭ la Varșovia, dar în Iunie, la 30, după stilul vechiŭ, el muria de apoplexie, lăsînd un fiŭ de nouă anĭ. Vremea luĭ Simion venise: el făcu să fie «ales» de boierĭ în moștenirea frateluĭ săŭ[3].

Radu nu maĭ avea concurențĭ, și în tot cursul anuluĭ activitatea sa e pentru întăia oară consacrată petrecerilor. Vînătorĭ de lupĭ, căprioare, mistrețĭ, cu oaspețĭ de cinste ardelenĭ, pescuirĭ îmbielșugate în iazul de la Gherghița, soliĭ la Sigismund Rákóczy, guvernatorul din Ardeal, și la «Craiul» din Cașovia, de care atîrna. Se va fi visat poate cîrmuind în pace și murind în Scaun, la bătrînețĭ.

Dar o soartă rea făcu să se schimbe de o dată iarășĭ fața lucrurilor în Ardeal.

III.

Principatele romîne pe timpul luĭ Gabriel Báthory (1607-1615).

Schimbarea fu adusă de moartea luĭ Ștefan Bocskay.

Încă din timpul veriĭ, acesta era bolnav, și boala luĭ era din acele care deșteaptă ingrijirĭ, maĭ ales cînd e vorba de un om de cincĭzecĭ de anĭ. Un medic fu cerut din Polonia, și alțiĭ maĭ veniră încă, precum și — se pretinde — fermecătoare în jurul aceluĭ ce se stîngea. Cu toate îngrijirile date prețiosuluĭ personagiu, el muria la 29 Decembre 1606, în reședința luĭ regală din Cașovia[4].

Lăsa darurĭ de pietre scumpe și caĭ rarĭ amînduror Împă-

[1] Bethlen.

[2] Hurmuzaki, IV[2].

[3] V. notele la *Socotelile Brașovuluĭ;* pentru solie, scrisorile din Polonia, în Arch. din Königsberg.

[4] Bethlen și Symigianus.

raţilor săĭ, amintirĭ prietenilor, între cari era şi Sigismund Báthory, care crezu, în vara aceluĭ an, că se maĭ poate o restituţie pentru dînsul; Ungaria de sus, după tratatul abia iscălit, Caseĭ de Austria, de la care o smulsese abia, iar Ardealul, rămas iarăşĭ isolat, bunuluĭ săŭ prieten şi auxiliar, Valentin Homonnay, Perdiccas — scrie, cu maĭ mult patriotism decît măsură, un cronicar ungur — al acestuĭ Alexandru-cel-Mare.

Dar nu se ascultă cu sfinţenie, unde sînt atîtea interese personale în joc, cuvîntul unuĭ Craiŭ fără strămoşĭ, murind după cîteva lunĭ de luptă şi cîteva săptămînĭ abia de stăpînire paşnică, întemeiată pe tratate.

Moartea luĭ Bocskay însemna, de aceia, turburărĭ şi lupte, vechile miseriĭ de care nicĭ n'avuse vreme să se odihnească lumea.

De la început, Împăratul înţelese lucrul aşa că va domni acela pe care-l va favorisa el dintre candidaţiĭ cari se presintară îndată.

Căcĭ Homonnay, om tînăr, energic, îndrăzneţ— «ein junger hochtragner Kopff» [1] —, dar puţin cunoscut în Ardeal, avea concurenţĭ. Aicĭ uniĭ ar fi vrut să-şĭ aleagă iarăşĭ un Báthory, unul de tot tînăr, Gabriel, care nu-şĭ dezminţia sîngele, rîvnind şi maĭ mult decît ţara sa de naştere, de oare ce îl vedem umblînd şi după coroana Polonieĭ sfăşiate de lupte interioare. Îl ajuta în căutarea de aderenţĭ un alt tînăr ambiţios, Gabriel Bethlen, care era, maĭ tărziŭ, să-ĭ răpuie tronul. Apoĭ, de la situaţia de guvernator la aceia de principe nu era decît un pas, şi el putea să fie făcut şi de un bătrîn podagros ca Sigismund Rákóczy. În sfîrşit, luĭ Rudolf i se păru iarăşĭ că se poate întrebuinţa năluca vechiuluĭ Sigismund.

Sigismund cel noŭ se răzima pe popularitatea între uniĭ din nobiliĭ localĭ, Homonnay pe testamentul luĭ Bocskay şi pe sprijinul turcesc, iar Báthory pe amintirile de Domnie lăsate de familia luĭ şi pe iubirea tinereĭ nobilimĭ. Cel d'intăiŭ

[1] Scrie, la 26 April, din Viena, Springer Archiduceluĭ Maximilian *(Ambraser Akten)*.

chemă o dietă pentru a se alege, cel de-al doilea se îndreptă spre Ardeal cu o oaste pe care o presinta ca un cortegiu funebru și supt un conducător, care era corpul regeluĭ mort. Iar Bethlen începea vînătoarea luĭ tăinuită după aderențĭ.

La 10 Februar dieta se adună, și Sigismund Rákóczy fu ales principe. Prietenul luĭ Báthory fu prins și adus în lanțurĭ, iar plîngătoriĭ luĭ Bocskay oprițĭ la Goroslăŭ, până-șĭ luară îndatoririle pe care trebuiră să le observe [1]. Pentru moment, era o soluțiune a greutăților.

Rămînea acum confirmarea din partea stăpînilor și recunoașterea de către vecinii ce atîrnaŭ de Ardeal.

De la Marele-Vizir, care petrecu iarna în Belgrad, unde-l găsi o ambasadă a luĭ Homonnay, cerînd steagul, veni un Trimis cu semnele obișnuite de învestitură, dar se găsi cine să-l îndrepte la acela care era în adevăr principe, prin alegere, la Sigismund Rákóczy. I se dădură acestuia darurĭ menite pentru altul, și o diplomă, în care numele luĭ era pus cu înșelare în locul celuĭ scris întăiŭ. Ceia ce aflîndu-se, aceleașĭ semne: caftanul, buzduganul, sabia, steagul și calul de rasă, fură trimise luĭ Homonnay în Ungaria, prin Maiŭ. De altfel, Turciĭ, cari aveaŭ șepte dușmanĭ în Asia, unde răscoala li cuprinsese tot teritoriul de către mare, n'aveaŭ de loc dorința de a hotărî eĭ prin soldațĭ, ca în 1605, soarta Ardealuluĭ închinat iarășĭ lor de Bocskay [2].

Cît despre Imperialĭ, părerile lor asupra măsurilor de luat eraŭ deosebite. Oferte veniaŭ și de la unul din candidațiĭ maĭ serioșĭ și de la cellalt, fără a se maĭ vorbi de Sigismund Báthory, totdeauna gata să maĭ arăte odată că nu știe guverna. Rákóczy trimise la Curte pe fratele săŭ Ludovic, un om cunoscut și bine privit de Nemțĭ, iar, maĭ pe urmă, în ambasadă solemnă, pe Pangratie Sennyey (Maiŭ). El presinta alegerea sa ca o măsură de oportunitate față de anumite ambițiĭ de Domnie hrănite de Turcĭ și se arăta gata

[1] Bethlen și izvoarele săseștĭ, citate în note la *Socotelile Brașovuluĭ*.

[2] Cf. Bethlen și *Ambraser Akten*.

să renunţe la demnitatea ce i se dăduse fără voia lui, dacă rămînerea-ĭ în Ardeal ar desplăcea suveranuluĭ căruia i se cuvine a hotărî soarta ţeriĭ[1].

Împăratul socotia că s'aŭ întors vremurile vechĭ şi, ştiindu-se în pace cu Turciĭ, maĭ văzîndu-ĭ pe aceştia şi ocupaţĭ dincolo de hotarele Europeĭ, vorbia acum o limbă energică şi hotărîtă. Nicĭ la tratatul încheiat cu Bocskay nu se gîndia tocmaĭ mult, căcĭ se descoperi la Curte că el nu fusese ratificat formal şi că anumite condiţiĭ nu se îndeplinise de principele mort. Umbra luĭ Sigismund Báthory prindea, din voia Cesaruluĭ, din ce în ce maĭ multă realitate[2].

Dar maĭ era aicĭ o voinţă determinantă: a archiduceluĭ Matthias, care, răzimîndu-se în pretenţiile sale pe Ungurĭ, căuta să nu-ĭ jignească. În April îl vedem intervenind pe lîngă Dóczy ca să împace pe ceĭ doĭ concurenţĭ, în interesul ţeriĭ şi neamuluĭ lor[3]. Cînd, răspîndindu-se vestea despre moartea luĭ Rákóczy, Rudolf intră în negocierĭ cu alt Báthory, cu Gabriel, archiducele zădărnici hotărîrea luată în favoarea acestuia, cu toate că actul care-l recomanda Ardelenilor fu redactat chiar, la 23 Iunie[4]. Părerea luĭ era ca lucrurile să fie lăsate a se limpezi singure, şi această părere fu urmată, cu toate împotrivirile şi stăruinţile vînătorilor de Coroană. Ungaria Superioară fu luată în stăpînire fără a întrebuinţa armele, de Austriacĭ, iar Hommonay, convins că n'are ce să maĭ aştepte, se împăcă, înnainte de dieta din Iunie, cu Sigismund Rákóczy, care-ĭ fusese şi socru şi a căruĭ moarte apropiată putea deschide perspective de izbîndă[5].

Domniĭ noştri se hotărîră maĭ repede decît Imperialiĭ, cari nu se hotărîră formal în favoarea luĭ Rákóczy, nu-l întărîră

[1] Aceleaşĭ izvoare şi *Mon. comit. Transs.*

[2] Cf. şi Hurmuzaki, VIII (rapoarte de ambasadorĭ veneţienĭ la Curtea germană).

[3] *Ambraser Akten.*

[4] *Mon. comit. Transs.*

[5] Bethlen.

printr'o diplomă, nicĭ o dată. În Ianuar sosia la Tîrgovişte un sol ardelean, Ioan Morganday, a căruĭ misiune era, de sigur, să anunţe moartea luĭ Bocskay. El se întoarse încă în cursul luniĭ, avînd împreună cu dînsul un personagiu cunoscut nouă, diacul Domnesc Nicolae, cu o suită de şepte persoane, care va fi avut misiunea de a asista la îngroparea pompoasă a «Craiuluĭ» [1].

După ce alegerea de la 12 Februar prefăcu pe guvernatorul Ardealuluĭ în principe, apărură în Mart soliĭ pentru felicitări. Radu trimise pe Clucerul Radu, cel maĭ influent dintre Buzeştĭ, după moartea, în 1602 încă, a luĭ Stroe: avea cu dînsul nu maĭ puţin decît şeizecĭ de persoane. Iar, din Moldova, Simion, care se răzima numaĭ pe Turcĭ, căcĭ Poloniĭ, vechiĭ săĭ sprijinitorĭ, aveaŭ alt candidat, pe fiul luĭ Ieremia, Constantin-Vodă, — se grăbi a expedia, cu patruzecĭ de oamenĭ de suită, pe Vistierul Ghiurca.

Atuncĭ, Rákóczy trimise, la rîndul săŭ, un sol ardelean pentru a lua un jurămînt noŭ de la amîndoĭ Domniĭ cari recunoşteaŭ supt dînsul situaţia ce se stabilise supt Bocskay. Pentru această misiune însemnată, fu ales Baltazar Szilvássy. La 6 April, el sosia în Braşov, iar la 7 se îndrepta de aicĭ către pasul spre Ţara-Romănească [2].

El mergea decĭ *întăiŭ* la Radu. Acesta era şi cel maĭ puternic dintre ceĭ doĭ principĭ romînĭ, prin puterea luĭ proprie, ca şi a ţeriĭ luĭ. Dar era şi cel maĭ puţin sigur. În April se vorbia, între ambasadoriĭ la Curtea germană, că el ar fi făcut oferte de intervenţie contra luĭ Rákóczy, pentru a recîştiga Împăratuluĭ Ardealul [3]. Şi, în Maiŭ, vedem pe căpitanul din Fülek, Gottfried Kolonitsch, scriind aceste cuvinte neaşteptate: «Ardeleniĭ se ţin foarte liniştiţĭ, dar, cum merge zvonul în taină, ar voi să aducă în ţară pe Radu-Vodă şi să-l aşeze şi să-l proclame în locul luĭ Rákóczy» [4].

[1] *Socotelile Braşovuluĭ.*

[2] *Socotelile Braşovuluĭ* şi Bethlen; *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I. pp. 74-5.

[3] Hurmuzaki, VIII.

[4] «Die Sibenbürger halten es gar still; wie aber in Gehaimb die Sag

Totuşĭ Radu nu se opri la această hotărîre, dacă în adevăr i-a trecut prin minte. El jurâ vechiul tratat pentru noul principe. Şi, după ce-şĭ dădu samă despre această solie, Szilvássy plecă din noŭ, către Moldova, cam pe vremea cînd Poloniĭ stăruiaŭ la Poartă pentru înlocuirea bătrînuluĭ Simion prin coconul Constantin. La 7 Maiŭ ambasadorul ardelean se întorcea din Moldova, cu suita sa de cincĭsprezece persoane, şi Simion, care încheiase şi el tratatul săŭ cu Rákóczy, expediè apoĭ la Poartă tributul de 18.000 de scuzĭ al principatuluĭ şi un dar de două sute de caĭ, care făcură a nu se maĭ vorbi de ceia ce se făgăduise Polonilor[1].

Însă data aceasta complicaţiĭ politice eraŭ să vie din Moldova, până ce iarăşĭ Ardealul îşĭ schimbâ cîrmuirea.

«Doamna luĭ Ieremia-Vodă», Elisabeta, nu era o femeie care să sufere a i se lua puterea din mînă. Toate plîngerile Polonilor contra luĭ Simion fură provocate de dînsa. Dar ea nu se clinti din Moldova, nu pribegi la prieteniĭ şi gineriĭ eĭ de peste Nistru, ci-şĭ aşteptă ceasul. Şi, el nevenind destul de iute, Doamna înlăturâ pe cine-l zăbovia, otrăvind pe cumnatul eĭ, Simion (24 Septembre st. n.).

Izvoare amănunţite şi precise pentru acest timp n'avem, dar, din ştirile ce ajunseră în străinătate, se vede bine ce s'a întîmplat. Turciĭ făgăduise Polonilor a da Moldova luĭ Constantin, măcar după moartea luĭ Simion. Şi totuşĭ boieriĭ din partida Voevoduluĭ mort, înteţiţĭ de o altă femeie energică, Doamna văduvă Marghita, proclamară pe Mihăilaş, un copil, care începu să guverneze supt tutela mameĭ sale.

Atuncĭ Elisabeta făcu apel la ginerĭ, Wiszniewiecki şi Potocki, soţiĭ Domniţelor Regina şi Maria[2]. Era un timp cînd multe se puteaŭ încerca în Polonia: murind Zamoyski, ţara era de fapt fără rege, avînd numaĭ fantoma regală a luĭ Si-

gehet, so wöllen sy den Radul Weida ins Landt bringen, ans Ragozi Stell einsezen und publicirn» *(Ambraser Akten)*.

[1] *Socotelile Braşovuluĭ*, Bethlen şi Hurmuzaki, IV[2].

[2] V. Papiu, *Tesaur*, III, pp. 139-40.

gismund al III-lea. Contra acestuia se răsculase o mare parte din nobilime, şi tocmaĭ atuncĭ, în 1607, partisaniĭ luĭ Sigismund se luptaŭ cu Palatinul Zebrzydowski şi alţĭ aderenţĭ aĭ răscoaleĭ, *rokoszuluĭ*.

Se adună în pripă o mică oaste, care cuprinse capitala. În Octombre 1607, cînd solul polon la Poartă, Nicolae Danilowicz, se întoarse cu pacea, Doamna Marghita se găsia cu fiŭl eĭ la Turciĭ din vre-o cetate mărginaşă saŭ, maĭ curînd, la Tatariĭ din Bugeac. De aicĭ strîngea păgînĭ şi, pe de altă parte, pentru a opune Polonĭ, Polonilor luĭ Constantin-Vodă, ea făcea oferte de plată, care fură bine primite, *quartanilor* polonĭ, rămaşĭ fără ocupaţie după împăcarea regeluĭ cu «Voevodul» [1].

Domnia întăiŭ a luĭ Constantin fu, prin urmare, foarte scurtă. Poloniĭ luĭ fură bătuţĭ, tăiaţĭ, şi Mihăilaş îşĭ reluă Scaunul [2].

Dar ceĭ ce sprijinise pe învins îl primiră cu braţele deschise. De şi Turciĭ declarară formal că eĭ sînt pentru «cel maĭ mare dintre fiiĭ răposatuluĭ Simion, măreţul între credincioşiĭ Mesieĭ, Mihail, al căruĭ sfîrşit să fie fericit, care este potrivit pentru conducerea trebilor şi cerut de boierĭ» [3], Potockiĭ pregătiră o campanie de recuperare. Expediţia, foarte impopulară printre toţĭ aceia cari se temeaŭ ca pacea cu Turciĭ să nu fie ruptă, se începu în Decembre [4], şi ştim bine

[1] Arch. din Königsberg; *Etatsministerium*, III, I (1607-12). Scrisoare privată, Cracovia, 9 Octombre. «Vor vier Tagen ist der Capitaneus Camenecensis, von den Quart-Soldnern an Ihre Mayestat abgeschickt, ankommen, mit Begher damit ihnen ihre Stipendia ohn ferner Verzug gezhalet werden mögen. Welcher auch vermeldet das des verstorbenen moldauischen Woywoden Widtwe ein zimliche Summe Geldes den Kriegsleuten zugeschicket, die Provintz ihrem Sohn zu Gutt einzunehmen, und, weil numher Frieden mit dem Woywoden, wirdt ein Theil der Soldaten sich zur Widtwen begeben».

[2] La 23 Septembre Mihăilaş dă un act pentru Necoară Donicĭ, pîrcălab de Orheiŭ (Bibl. Ac. Rom., 8/XXII), la 17 Novembre altul, pentru Galata (*ibid*, 146/XLVI; cu iscălitura luĭ). Cf. Orăşanu, *Cronicariĭ moldovenĭ*, p. 47 nota 3.

[3] Hurmuzaki, VIII, pp. 326-7, nº 467.

[4] Arch. din Königsberg; Castelanul de Cracovia către archiepiscop; Ostrog, 4 Novembre: «Nebst diesem aber, schreibet der krackausche Woywod, könne er

cum s'a petrecut. Două miĭ de pedeştri şi tot atîţia călărĭ apărură la Nistrŭ, lîngă Hotin: duşmaniĭ oferiră să negocieze, dar partisaniĭ luĭ Constantin aşteptară în zădar treĭ zile. Apoĭ, supt conducerea luĭ Potocki, eĭ străbătură Basarabia, ajunseră la Prut, îl trecură fără opunere şi făcură tabără la Ştefăneştĭ. Aicĭ era Mihăilaş cu oastea luĭ, în număr de 15-20.000 de oamenĭ.

Lupta se dădu la 16 saŭ la 19 Decembre. O hotărîră Cazaciĭ şi pedeştriĭ ce se aşezase la spatele inimiculuĭ. Domnul copil fugi cŭ aĭ săĭ, şi 2.000 de Tatarĭ, ce nu se luptase, dîndu-se în lăturĭ, calea către Iaşĭ rămase deschisă. Cînd crezu că poate pleca în siguranţă, Potocki porni pe această cale şi-şĭ puse în Scaun cumnatul[1].

auch nicht Ihrer Gnaden, alss dem primati regni, bergen, das nach Absterben des Simeonis, moldauschen Woywoden, die Stende sembtlich in der Moldau seinen Sohn, den Mickala Sobieza, vor einen Herrn erwhelet, welchen auch der turckische Keyser izt confirmiret und ihm die Fhan zegeschicket hab, zur Besazung Turcken, Tattern, Moldauer und Ungern bey sich; etzliche aber der Unsern unterstehen sich, autoritate privata, sine consensu reipublicae, einen andern Hospodar einzusezen, woher dan ein gewisser Krieg mit dem Turcken und Czar Drohoysken zugewarten».

[1] Lupta e descrisă: *a)* de un cisnegir turc, ce a asistat la ea (Hurmuzaki, IV², p. 294); *b)* de ambasadorul veneţian la Praga (*ibid.*, VIII, p. 324), *c)* de însuşĭ Potocki, în următorul: «*Extract auss des Herrn Potozki Schreiben, so er an den Herrn Gross-Canzler gethan.* In meinem Schreiben wirdt gedacht das es darauf gestanden das man hat vorgangene Mitwochen in Willens gehabt mit den Feinden zu tractiren. Ich habe darauf im Dorf Kotecka, vier Meilen von Czoczima gelegen, nicht allein die Mitwochen, sondern auch Donnerstag und Freitag gewartet, hab aber kein Andtwort bekommen kōnnen; dieselben, so ich mit Briefen ausgeschicket, hat man handthafft gemacht und gefaugen genommen; weis biss auf diese Zeit noch nicht, wo sie sindt hinkommen; man hat aber ihre rechte Vexirerey vermercket, und das sie sich weiter davon gemachet. Wie ich nach Stepanowen kommen, habe ich ihren Vortheill woll verstanden; wie ich aber darnach ubern Flus kommen, ist mir ein wollstaffiret Krigsvolck entgegen gezogen. Da hat Gott der Almechtige Ihrer Kōn. Mayestät Volck, den Kosacken und des Herrn Wissnewezken Leuten, welche, sambt dem Geschuz und den Hacken-Schuzen zu Fues, so sich in gutter Acht genommen und in geringer Anzahl wahren, hinder der Heiden hilten, das Gluck gegeben, das sie dem Feinde (welcher bei funfzehen tausent und, wie die Gefangenen aussagen, auch woll bey zwanzig tausent starck ge-

Ce efect produceaŭ aceste schimbărĭ asupra vecinilor însă: Ardeleniĭ, Imperialiĭ şi Munteniĭ?

În oastea luĭ Mihăilaş ni se spune de Polonĭ că eraŭ şi Ungurĭ: îĭ va fi trimis Sigismund Rákóczy, care jurase abia tratatul cu Simion, tatăl tînăruluĭ Voevod.

Imperialiĭ eraŭ îngrijaţĭ de neastîmpărul Haiducilor din Ungaria de Sus, ale căror căpeteniĭ îndemnaŭ pe Gabriel Báthory să iea moştenirea familieĭ sale. Se ştia poate că regele Polonieĭ umblă după stăpînirea asupra Hustuluĭ, Muncaciuluĭ şi Caşovieĭ, pe care le şi ceruse de la Sultanul[1]. Atuncĭ se

wesen) also begegnet und mit ihme getroffen, das sie von Ihrer Kön. Mayestat, unserm allergnadigsten Herrn, und unserm gerechten Vaterlandt niedergelegt worden und die Unsrigen das Feldt behalten und ein grossen Theill gefangen bekommen. Ist also dadurch den Unsrigen der freye Pass auf die Vestung Jasch zu geöfnet worden. Ist noch der Zeit weiter nichts vorgenommen; zwey tausent Tattern haben sich zerstreuet. Sonsten bemuhen sich die Andern die Gefangenen loss zu bekommen. Was nun weiter der Vestung Jasch halben und sonsten möchte vorlauffen, will ich Euren Gnaden berichten» (Arch. din Königsberg); *d)* «Relatione di tre conventi fatti in Pollonia dalla nobiltà» (de Aless. Cilli din Pistoria; ms. X G. 13 din Bibl. Brancacciană din Neapole): «S. M., la quale, doppo molte persuasioni, et esortationi, mandò a quella volta detto signor Potozky con quattro milla cavalli in circa, per tentare se poteva disporre quei popoli ad aconsentire al solito di prima, secondo la volontà di S. M., mà, non havendo potuto effettuare cosa alcuna, per ostinatione de Valacchi, che, messisi in arme, al numero di 12 o più milla combattenti et altra quantità di Turchi et Tartari, si venne alla decisione di ciò con l'armi et alla battaglia in campagna, della quale per gratia di Dio benedetto furono vincitori quelli di Sua Maiestà, con tanta gloria et honore della natione pollacha, che maggiore non fù mai sentita nè desiderata; perchè di quelli di Sua Maiestà non arrivorno li morti al numero di 200 et delli Vallacchi passorono 4m, con perdita di tutta l'artiglieria, munitione et altre, et messo in possesso a nome di Sua Maiestà il figliuolo del detto Hieremia, dal quale di giorno in giorno si stà aspettando ambasciatori per render gratie a Sua Maiestà di tanto beneficio ricavato, con la solita obbedienza et tributo». În traducerile de hîrtiĭ turceştĭ în Bibl. Ac. Rom. se află mulţămirea Sultanuluĭ către Radu pentru că a ajutat, cu 4.000 de oamenĭ, pe Mihăilaş.

[1] Scrisoare inedită a regeluĭ Polonieĭ către senatorĭ, 10 Octombre 1607 (în Arch. din Königsberg): «Belangend die ungerschen Heusser Hustn, Muchazen und Koszyc, dass nemlich, so fern dieselbe von uns erst wurden eingenommen wurden, sie bey uns unnd der Krohn allzeit verbleiben sollen, ist, in gleichen wie in vorigen pactis enthalten, nicht hinzukommen».

închegă în mintea cîtorva planul de a scăpa de Haiducĭ și de a recîștiga Moldova pentru credința împărătească. Eĭ ar fi mers ducînd cu sine pe Marcu Voevod, care, după ce făcuse în Ardeal fel de fel de lucrurĭ, bune și rele [1], după ce servise supt Belgioioso la Cașovia [2], se afla acum la Praga și avea reputația unuĭ al doilea Mihaĭ [3].

Marco însă, fiul luĭ Cercel, Domn muntean, convenia Împăratuluĭ maĭ bine decît luĭ Radu-Vodă, care vedea dușmanĭ în toate părțile, în lumea pretendenților. Întîmplarea aduse ce nu s'ar fi putut prevedea de nimenĭ: Radu deveni oaspele, sprijinitorul văduveĭ luĭ Simion, dușmanul săŭ de moarte, și al fiuluĭ eĭ. În țara luĭ se pregăti de dînșiĭ răzbunarea contra luĭ Constantin.

La 6 Ianuar 1608, din Iașĭ, Constantin anunța Bistrițenilor suirea sa pe tron «cu mila luĭ Dumnezeŭ și a Măriei Sale Împăratuluĭ turcesc, precum și a dumisale milostivuluĭ Craiŭ leșesc voie» [4]. Cu voia Craiuluĭ, de sigur că da, căcĭ îl făcuse Domn Cazaciĭ acestuia, cu mila Turcilor însă, de sigur că nu, și cu plăcerea vecinilor încă maĭ puțin, căcĭ și cel de peste munțĭ și cel de peste Milcov eraŭ maĭ bucuroșĭ de Domnia luĭ Mihăilaș, om al Turcilor ca și dînșiĭ, și nu dregătorul regeluĭ Poloniei.

Dar tînărul principe fugar nu se putea răzima cu siguranță, pentru restituția luĭ, pe nicĭ unul dintre aceștĭ stăpînĭ indignațĭ saŭ vecinĭ nemulțămițĭ. Turciĭ aveaŭ de lucru în Asia, cu răsculațiĭ, și eĭ se mulțămiaŭ să deie ordine vasalilor din Ardeal și Țara-Românească pentru restabilirea în Moldova a Voevoduluĭ legitim.

Dintre aceștĭ vasalĭ, unul, cel maĭ puternic, Sigismund, plecase din țară. Simțindu-se aproape de moarte, de care-l despărțiaŭ numaĭ cîteva lunĭ de bătrîneță obosită, dîndu-șĭ samă prin vorbe și zvonurĭ de popularitatea care încunjura

[1] Cf. Bethlen și Șincaĭ, maĭ ales.

[2] Istvánffy, la retragerea luĭ Belgioioso din Cașovia.

[3] Hurmuzaki, IV[1].

[4] Iorga, *Docum. Bistrițeĭ*, I, p. XC.

încă în Ardeal numele Báthoreştilor, el se hotărî să deschidă, printr'o abdicaţie, luĭ Gabriel Báthory un drum nesîngeros către Coroana principatuluĭ. După retragerea luĭ se adunâ o dietă şi ea proclamă pe tînărul pretendent, care intrâ în mijlocul aclamaţiilor în provincia-ĭ de moştenire, fermecată de îndrăzneala-ĭ cavalerească.

Abia în primăvară situaţia din Ardeal fu astfel orînduită [1]. Până atuncĭ Doamna luĭ Simion putea să afle ajutor în potriva cumnateĭ vrăşmaşe, Doamna luĭ Ieremia, numaĭ în Radu-Vodă Munteanul. Se pare că ea intrase în vorba cu acesta pentru a căsători pe Mihăilaş cu una din fetele luĭ [2], şi ştim, aproape sigur, că între luptătoriĭ de la Ştefăneştĭ fusese şi de aceia ce venise de peste Milcov. Radu ar fi intrat bucuros în Moldova spre a statornici aicĭ pe Scaunul domnesc un cocon care-ĭ stătea aşa de aproape, dar pentru a face aceasta se cerea timp. Şi acesta era pe sfîrşite pentru micul principe gonit, care muri peste cîteva săptămînĭ, la Curtea prietenuluĭ şi ocrotitoruluĭ său. Cînd se întoarse la Constantinopol, în Februar, cu veştĭ rele, cisnegirul care dusese luĭ Mihail-Vodă Movilă, efemerul, cuca şi steagul, el putu să anunţe şi stîngerea în pribegie, la vrîsta de cincĭsprezece anĭ abia — poate tot de otravă — a Domnuluĭ de la Turcĭ.

Dar cu această moarte nu se stabilia încă definitiv tronul luĭ Constantin-Vodă. Simion-Vodă lăsase o îmbielşugată posteritate, şi drepturile luĭ Mihăilaş se crezură trecute asupra copiluluĭ ce venia după dînsul, Gavrilaş, care, acesta, făcîndu-şĭ maĭ puţin sînge rău pentru neizbîndă, ajunse a domni, maĭ tărziu.

Radu învăţă pe capuchehaiaua sa la Constantinopol să stăruie pentru numirea acestuĭlalt fiŭ al Marghiteĭ. Lupta de intrigĭ şi bacşişurĭ începu în adevăr, în Mart, între agentul muntean şi Caraiman-Aga, pe care Constantin-Vodă îl tri-

[1] W. Bethlen.

[2] Raportul din Februar 1608 al cisnegiruluĭ turc (Hurmuzaki, IV² p. 294) afirmă chiar că Radu era «socrul» luĭ Mihăilaş.

misese, cu cîteva miĭ de galbenĭ, ca să-ĭ capete întărirea. Ambasadorul engles era pentru fiul luĭ Ieremia, dar Gavrilaș nu maĭ avea sprijinul Trimisuluĭ ardelean, pe care sprijin îl avuse, la începutul anuluĭ, fratele săŭ [1].

În adevăr, Báthory avea o politică proprie, nouă. Era mult maĭ ambițios, în avîntul tinereții luĭ, decît Rákóczy, care pe pragul morțiĭ îșĭ aducea abia aminte că fusese și el un luptător, în timpurĭ. Față de Imperialĭ, cari voise să-l ajute în 1607, el fu maĭ demn decît predecesorul săŭ, și tratatul pe care-l încheiè la 20 August cu Matthias, devenit rege al Ungarieĭ și tutorul politic al luĭ Rudolf, e foarte onorabil. Față de Polonĭ se înfățișă, încă de la început, ca un om care, amintindu-șĭ prea bine de «regele Ștefan», Ardeleanul ce domnise în Varșovia, inspira temerĭ. Față de Radu, cu trecutul luĭ de serviciĭ aduse Imperialilor, cu pata de sînge a morțiĭ luĭ Moise pe frunte, se arătă fără încredere. Iar față de principatele româneștĭ amîndouă se purtă din cele d'intăiŭ lunĭ ale stăpîniriĭ sale ca succesorul luĭ Sigismund Báthory, tot așa de doritor ca și acesta de a le domina, de a le umili și ținea în ascultare —, pentru ca, la urma urmelor, să fie tot așa de puțin norocos ca și acesta.

În Mart încă, pentru un dar de banĭ, Constantin fu recunoscut la Poartă, cu condiție să dea drumul soldaților străinĭ, între sulițile cărora venise, iar luĭ Gavrilaș i se dădură sfaturĭ ironice de supunere față de soartă. «Cărțile» luĭ Caraiman cu știrea întăririĭ nu vor fi ajuns însă la Iașĭ, cînd Tatariĭ trecură Nistrul, chemațĭ de cine avea interesul să-ĭ vadă.

Eĭ veniră cu atît maĭ iute, cu cît Hanul vechiŭ, cumintele Gazì-Ghiraĭ, murise, și era acum un altul, flămînd de faimă și pradă. Poloniĭ din jurul Domnuluĭ încerçară în zădar a se împotrivi. Cincĭzecĭ dintre nobiliĭ maĭ însemnațĭ căzură într'o luptă pierdută. Și, peste acest cîmp de biruință, potopul di-

[1] Hurmuzaki, IV[2]; scrisorĭ venețiene secrete din Constantinopol în *Arch. di Stato, Capi Consiglio dei Dieci.*

strugător al călăreţilor pustiuluĭ se revărsă, de la Bîrlad la Roman, înnecînd ţara până la pasurile Carpaţilor[1].

Acestea se petrecură în Mart 1608, şi la 9 April Hatmanul Żolkiewsky se aştepta, cu frică, să vadă pe Báthory ieşind pe această cale, pentru ca să arunce asupra Polonieĭ pe aceştĭ jefuitorĭ şi astfel să-şĭ înceapă lupta pentru un tron maĭ înnalt.

Dar el nu veni, ci, din potrivă, în loc să lupte contra luĭ Constantin, îĭ dădu tot sprijinul.

Aflăm anume, prin însemnările influentuluĭ Braşovean Mihail Weiss[2], că pe la 10 April el primi scrisorĭ de la noul cancelariŭ ardelean, al căror scop era să afle dacă ar fi sorţĭ pentru statornicirea la Tîrgovişte a unuĭ noŭ Domn. El ar

[1] Năvălirea Tatarilor se povesteşte în scrisorĭ inedite din Königsberg, şi anume:

a) Nepfel către locotenentul ducal al Prusieĭ (Cracovia, 28 Mart 1608) · «Berge ich meinen gnedigen HH. nit, das das gewis ist, das der Pototski in der Moldau von den Tatarn ist geschlagen worden, 50 Towarsi, als von den Edelleuten, seindt geblieben, das seind vornehme Leidtte; von anderer gemeinen Leutten wirt mehr sein; was weit mehr sein.»

b) «Stanislaus Zolkiewski, Castellan zuer Reusch-Lemburg, der Cron Feldt-Haubtman, Starost zü Raczuczin, Kamieniecz und Kalicz, etc., etc. *(sic)*. Die andere ist das iezo, durch neulich Absterben des tartarischen Charen Kazigieren, welcher in seinem Leben, als ein vernunfftiger, verstendiger Her, seine Undterthanen, vermöge dem mit Ihr. K. M. aufgerichtetem Friedenstand, in officio erhalten, nicht wenig Tatarn in die Wallachey sich machen; wie vermütlich solches durch des Bathori Practiken mit den Unsrigen, so noch daselbst in der Walachey vorhanden, geschicht. Es geschehen offters Treffen under einander; die Tattern haben sich von Berlad an bis an Romanow gelagert, haben die Unsrigen bis an die siebenburgische Grentze verfolget, ich neme die Orter darumb, weil ich weis das die Unserigen viel in Kriegeszugen in der Wallachey mitgewesen, die wissen die Lager der Orter; was solten wol die Tartaren in dem Romanowischen Cirk Guts machen? Wan es nicht der Practiken halber mit dem H. Bathori geschehe?! Es ist recht gegen dem siebenburgischen Lande, und gegen Tatruss, da König Stephans ins Königreich, und der Michal mit seinem Kriegsvolck in die Wallachey ihren Ausgang gehabt. Also werde ich von diesem redlichen Menschen gewarnet, das daselbst auch der Herr Bathory den Weg nehmen und halten will» (Arch. din Königsberg, unde se află şi originalul polon, datat. «in Zolkwy, die 9 Aprilis, anno 1608»).

[2] În Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*.

fi fost Mihaĭ, Cămărașul luĭ Mihaĭ Viteazul, și Weiss îl cunoștea bine, căcĭ de vre-o cincĭ-șese anĭ, el se afla pribeag în Șcheĭ. Weiss, care era un om prudent și cunoștea starea lucrurilor, răspunse, firește, că încercarea n'ar folosi la nimic față de un principe «bogat, șiret și priceput la arme ca Radu». Dar Báthory nu-șĭ părăsi atît de răpede gîndul de a inlătura pe acest vecin, care impunea respect, prin vre-o creatură. Îndemnat de dînsul, Petrașcu, fiul luĭ Mihaĭ-Vodă, se făcu că are daraverĭ în Ardeal, și veni și el în curînd să crească numărul pribegilor și poftitorilor de Domnie. Logofătul Stoichiță se găsia și el la Curtea Craiuluĭ. În Maiŭ se ținu la Alba-Iulia un fel de conventicul pentru a hotărî dacă Radu trebuie înlăturat, cum socotia Báthory, saŭ menținut și legat printr'un tratat noŭ, cum eraŭ alțiĭ de părere. Se oprise, dezbătîndu-se lucrul, la alegerea uneĭ misiunĭ care avea menirea de a cerceta disposițiile Domnuluĭ muntean la fața loculuĭ. Era compusă din Ioan Imreffy și Sigismund Sarmaságy, consilierĭ princiarĭ, dintr'un jude din Secuime și din indispensabilul Weiss, persoană foarte bine privită de Voevod. Eĭ aveaŭ voie să încheie o înțelegere saŭ să deschidă un războiŭ.

Radu nu putea să primească pe cel din urmă. La Curtea împărătească el era uitat acuma, și acolo eraŭ alte frămîntărĭ, pentru scopurĭ maĭ înnalte. El primi bine pe mandatariĭ nouluĭ stăpînitor ardelean, și în biserica frumoasă a luĭ Neagoe, din care pretindea că-șĭ trage neamul, la Argeș, el îșĭ iscăli numele supt un tratat cu data de 31 Maiŭ. După care solia luĭ Báthory plecă la Tîrgoviște, unde treĭ zile i se făcu cinste cu ospețe înnainte de a o trimite la Brașov, încărcată de scumpe darurĭ [1].

Era aproape și o înțelegere cu Moldova, al căruĭ Domn era vădit în grația principeluĭ ardelean. În Iunie apărură la Constantinopol solĭ de la Radu-Vodă ca și de la Voevodul Constantin. Cel d'intăiŭ aduse o măreață trăsură de aur și

[1] Memoriile luĭ Weiss, în Trauschenfels; mandatul pentru Imreffy, în *Liber Regius*, I, p. 75 (inedit).

purpură, cu şese caĭ avînd harşale roşiĭ; cellalt vărsă în haznà jumătate din tribut. Se afirmă că Moldoveniĭ ar fi vorbit de gîndurile de năvălire ale luĭ Petraşcu, care-şĭ căuta un tron, dar de Gavrilaş Movilă saŭ de duşmănia între amîndouă ţerile nu se maĭ vorbi data aceasta nimic[1].

La 9 Iulie, Gabriel intră în Braşov, unde era întîmpinat de soliĭ amînduror Domnilor, cari asistară la ospeţe, danţurĭ şi petrecerĭ, «nu totdeauna cuviincioase», în care începea a se dezvăli adevărata fire a acestuĭ Báthory de decadenţă. Din partea luĭ Radu, această salutare era numaĭ un act de politeţă. Pe cînd, împreună cu soliĭ luĭ Constantin, merseră şi Trimişiĭ ardelenĭ, cari aduseră alcătuirea, la 18 Iulie, în Iaşĭ, a unuĭ tratat cu Moldova. El repeta, fără îndoială, pe acela ce exista d'innainte cu Radu. Prietenie, serviciĭ, ajutor militar la nevoie, dat de Domnul romîn principeluĭ ungur, şi, în schimb, adăpost cînd cel d'intăiŭ ar fi gonit din ţara sa de vre-o nenorocire. Din gură, Constantin adause şi aceia că va plăti la un termin ce se hotărî cu acest prilej un «munus» de 8.000 de florinĭ, în care poate nu trebuie a se vedea un tribut[2].

Boierĭ aĭ luĭ Movilă se aşteptaŭ pentru a face jurămîntul în chip solemn, precum părea că şi cere noutatea lucruluĭ, la dieta parţială ce se ţinu în Alba-Iulia, la 10 August. Dar eĭ nu veniră. Vor fi făcut-o însă pe urmă, căcĭ în Novembre Báthory silia pe Saşĭ a-şĭ îndatori şi eĭ «universitatea», pentru ajutor şi adăpost, faţă de Constantin-Vodă, cît timp acesta şi-ar păstra credinţa[3].

Decĭ se alcătuise iarăşĭ o confederaţie a ţerilor de pe o coastă şi de pe alta a Carpaţilor, ca şi supt alţĭ Báthory, Sigismund şi Andreĭ. Dar ea nu maĭ era îndreptată acum contra Turcilor, ci se răzima pe supunerea către dînşiĭ. În August, în adevăr, sosise la Poartă ambasada pentru steag a luĭ Gabriel; la 26 Septembre ea pleca, aducînd însemnele,

[1] Hurmuzaki, IV².
[2] Weiss, *l. c.*
[3] *Ibid.* şi *Doc. Bistriţeĭ*, I, p. XC.

şi noul principe le primia la Sas-Sebeş, în luna luĭ Novembre [1].

Lucrurile ar fi mers bine cu această alianţă dunăreană, dacă n'ar fi fost starea de anarchie din Polonia, lipsa regeluĭ din regat şi planurile marĭ ale luĭ Gabriel Báthory pentru a se face Craiŭ drept, rege adevărat în ţara unde-ĭ stăpînise marele strămoş, Ştefan.

Avînd asemenea gîndurĭ nu se putea trăi în bună înţelegere cu Constantin Movilă, la Curtea căruia rămase pentru a-l păzi şi supraveghia un Potocki, cu o mie de călărĭ [2]. Cînd, în anul trecut, se încheiase tratatul, era în speranţa că zvonurile ce circulaŭ în privinţa ambiţieĭ principeluĭ ardelean sînt falşe.

În Mart 1609, se vorbia la Constantinopol despre neînţelegerile ce aŭ izbucnit între Ardeal şi Moldova. Voevodul ar fi promis o «fată» a sa luĭ Kendi, cancelariul luĭ Báthory, şi, ea măritîndu-se cu un boier din ţară, un războiŭ ar fi să izbucnească, pe care se încearcă a-l înlătura Caraiman, prin stăruinţĭ, la Poartă [3]. În Braşov soseşte în Ianuar un curier din Moldova; în Februar, tot de acolo, diacul Petru; în April, ambasada luĭ Başotă Căminarul [4].

În Iunie, furios că nicĭ la al treilea termen ce se pusese, banĭ nu venise din Moldova, după făgăduinţa din 1608, Báthory declară luĭ Weiss, specialistul în afacerĭ româneştĭ, că nu maĭ vrea să ţie cu Movilă o prietenie falşă. Să meargă decĭ peste munţĭ, pentru a da actul moldovenesc înnapoĭ şi a cere, în schimb, acela care purta iscălitura principeluĭ.

Cumintele Braşovean nu se arătă încîntat de o asemenea misiune, care nu putea aduce decît primejdiĭ, şi nicĭ-un folos. El zăbovi cîtva timp, dar trebui să plece pentru a împlini capriciul stăpînuluĭ săŭ. La 14 Iulie el ţinea la Iaşĭ, în faţa luĭ Constantin-Vodă, o cuvîntare moale şi încurcată şi se în-

[1] *Ibid.* şi Hurmuzaki, IV².
[2] Weiss, *l. c.*
[3] Hurmuzaki, IV².
[4] *Socotelile Braşovuluĭ.*

toarse înnapoĭ foarte răpede, dar fără banĭ şi fără scrisorĭ[1].

Ceia ce nu era potrivit pentru a împăca sufletul mînios al «Craiuluĭ». În August, se trimiteaŭ din Bistriţa Ardealuluĭ spionĭ în Moldova vecină. În Octombre, un curier al oraşuluĭ mergea acolo, şi în aceiaşĭ lună scrisorĭ ale principeluĭ — ne închipuim cu ce cuprins — eraŭ duse luĭ Vodă[2]. Acesta răspunse prin solia luĭ Procopie Vistierul, fratele Agăĭ Caraiman, care aduse darurĭ de caĭ bunĭ, cînĭ de vînat şi a patra parte din suma făgăduită. Pentru care i se mulţămi prin aruncarea în temniţă până la restituţia *cărţilor* de jurămînt ale Ardelenilor[3]. O solie a unuĭ călugăr cu alţĭ caĭ nu folosi nimic, precum nicĭ darul de blană, vacĭ şi banĭ făcut de Constantin-Vodă luĭ Weiss, temnicer fără voie al luĭ Procopie, precum fusese ambasador de mustrare fără voie la Curtea moldovenească. Se răspîndi chiar zgomotul că Vistierul a fost spînzurat, şi el nu putu pleca din Braşov decît la sosirea scrisorilor cerute, adecă la 23 Mart 1610[4].

Şi, în acest timp, care era purtarea luĭ Radu-Vodă faţă de ceĭ doĭ vecinĭ înduşmăniţĭ între sine? N'o cunoaştem bine. În întăia jumătate a anuluĭ, raporturile luĭ cu Ardealul sînt cele vechĭ, adecă foarte bune. El primeşte, ca odinioară, pe vremea luĭ Basta, un sol tătăresc, şi l expediază la Báthory. Puţin maĭ tărziŭ, găzduieşte pe Abdì, Ceauşul turc, ce se întorcea din Ardeal. Dar, în cele din urmă lunĭ, felul cum prietenul de peste munţĭ trata pe cel de dincolo de Milcov trebuie să-l fi pus pe gîndurĭ şi, iarăşĭ în primejdie, gîndul luĭ se îndreptă către vechiul sprijinitor, Împăratul creştin.

De altmintrelea, în Ardeal se părea că se pregăteşte iarăşĭ o schimbare, o chemare a Imperialilor. Palatinul Ungarieĭ, Gheorghe Turzó, descoperia că în tratatul cu Gabriel ar trebui să se întroducă o clausă nouă, aceia a lupteĭ comune

[1] Weiss, *l. c.*

[2] Socotelile Bistriţeĭ, în această colecţie, I.

[3] Cf. Weiss, *l. c.* şi Hurmuzaki, IV[2].

[4] *Ibid.* şi *Studiĭ şi documente,* I.

în potriva Turcilor și cerea de la dînsul o întrevedere pentru a lămuri acest punct. Sașiĭ din Brașov fură indignațĭ de necuviința și imoralitatea pe care o arătă principele cu prilejul visiteĭ pe care li-o făcu în Ianuar 1610: «tot poftia, tot cerea, tot lua», scrie Michael Weiss. Cînd, în Mart, o dietă se deschise la Bistrița, uniĭ dintre magnațĭ, a căror cinste familiară fusese pîngărită de acest nerușinat vînător de femeĭ, uneltiră o răscoală. Între conspiratorĭ, cari, neizbutind, trebuiră să fugă, era Ștefan Kendi, cancelariul și Baltasar Kornis, generalul provincieĭ [1].

De toate află Radu, și luă măsurile ce i se păreaŭ potrivite pentru a se asigura. În Mart, Vistierul săŭ Papa pleca în Polonia pentru a cere acolo să i se vîndă un castel unde, la orĭ-ce întîmplare, și-ar putea adăposti fata unică, Elina, și averea cea mare adunată în boierie și ca Domn [2]. În același timp, de sigur, el făcu alte propunerĭ de acest fel la Curtea din Praga, amintind vechia supunere, arătîndu-se gata a și-o dovedi și acum, dacă numaĭ ar fi cuprins în viitoarea confirmație a păciĭ cu Sultanul și i s'ar da un adăpost sigur în Silesia, unde se acordaŭ despăgubirile pentru principiĭ din aceste părțĭ [3]. În August încă, lucrurile eraŭ puse la cale: Radu, care asigurase pe Imperialĭ că are legătură cu Moldova și poate face tot ce vrea cu dînsa, se înțelesese aproape cu nemulțămițiĭ ardelenĭ, pribegĭ peste granițe, și cu Palatinul, și regele Matthias prevedea casul cînd, Báthory fiind gonit din Scaun de ceĭ doĭ Domnĭ, eĭ ar voi maĭ bine să urmeze exemplul glorios al luĭ Mihaĭ Viteazul și să ție pentru dînșiĭ țara cucerită [4].

De la Bistrița, principele veni la Cluj, apoĭ la Alba-Iulia. Aicĭ, el află despre corespondența luĭ Radu cu Imperialiĭ prin scrisorile ce le prinsese și, fără să stea mult timp la îndoială,

[1] Weiss, *l. c.*

[2] *Ibid.*

[3] Actul se află în Hurmuzaki, IV [1], pus din greșală la sfîrșitul luĭ 1603. Știm însă că Ioan Renner, prin care fu expediat, a fost arestat pentru aceasta în 1610 (Weiss, *l. c.*).

[4] Hurmuzaki, IV [1].

arestă pe mijlocitorul înţelegeriĭ, bogatul negustor sibiian Ioan Renner [1].

Se părea că după aceasta va urmà războiul, şi măsurĭ se şi luară, în Ardeal ca şi în Ţara-Românească. Dar nouriĭ se împrăştiară data aceasta. Chemat la graniţă de apropiarea Palatinuluĭ, Gabriel merse să se întîlnească în Iunie cu acesta, să-ĭ asculte îndemnurile la o viaţă maĭ cumpănită, şi, deocamdată, el trimise solĭ cari să dea asigurările trebuitoare luĭ Radu-Vodă. La solie se răspunse prin altă solie şi, în Iulie, trimişiĭ moldovenĭ şi muntenĭ asistaŭ la tăiarea luĭ Kornis, şi ceĭ d'intăiŭ plecaŭ, luînd iarăşĭ cu dînşiĭ scrisorile de jurămînt date înnapoĭ cu de-a-sila atît de puţin timp înnainte [2].

Dar aceasta nu era statornicirea liniştiĭ, ci începutul ascuns al uneĭ seriĭ de tulburărĭ care nu se mîntuiră decît prin moartea aceluĭ care le provocase.

Din amîndouă părţile, măsurĭ de asigurare fură luate. Báthory trimise o solie la Ţarul, cu care eraŭ în luptă Poloniĭ, şi li oferi ajutor în potriva regatuluĭ pe care ar fi fost aşa de bucuros să-l stăpînească. E vorba, în nişte ştirĭ constantinopolitane din 1611, despre misiunea pe care o trimise la Hanul Tatarilor, în frunte cu Sigismund Hatványi [3]. Cu Turciĭ din vecinătate era în cele maĭ bune relaţiĭ, şi îndrăzneţul Voevod ardelean avea o trecere deosebită la Poartă, unde se credea de foarte multă lume, cumpărată şi necumpărată, că printr'însul s'ar putea săvîrşi lucrurĭ marĭ. În sfîrşit, el prinse să asculte de la o bucată de vreme marile făgăduielĭ ce i le făcea un mare şarlatan, care fusese cîndva Bogdan-Vodă, fiul luĭ Iancu Sasul, luptase pentru tron înpotriva unuĭ duşman ca Mihaĭ Viteazul, trecuse prin serviciul unuĭ Mare-Vizir, ceruse de nevastă o călugăriţă din Veneţia, murise şi înviase

[1] Weiss, *l. c.*

[2] *Ibid.*

[3] Raport al luĭ Starzer, din 12 Novembre 1611: «Vergangenen Sommer eben dieser Hatvan in diesem negotio vom Bathori zum Tartar Han geschikht worden» (Innsbruck, *Ambraser Akten*).

supt un nume falş, al unuĭ mort autentic, prefăcîndu-se în Ştefan Bogdan, ce fusese în vremea luĭ un biet cîrmuitor surd al Ţeriĭ-Româneştĭ. Călătorise în lume, intrase în trupele englese din Flandra, ceruse Domnia munteană şi căpătase închisoarea; fugise, se ivise un moment iarăşĭ între Englesĭ, străbătuse Germania cu genealogiĭ bune pentru numele său *cel vechiŭ,* şi valurile noroculuĭ său îl aruncase iarăşĭ pe ţermul Constantinopoleĭ, unde de vre-o doĭ anĭ de zile ducea lupta cea maĭ învierşunată pentru a lua de la copilul Constantin Scaunul părinteluĭ său celuĭ d'intăiŭ. Ajutîndu-se pentru aceasta între altele şi prin prezicerile de stăpînire în Polonia pe care le făcea luĭ Báthory, prezicerĭ pentru realisarea cărora se cerea un singur lucru: ca Moldova să fie dată interesanteĭ persoane ce se iscălia «Ştefan Bogdan Despot». În Maiŭ încă, solul, venit cu darurĭ, al Ardealuluĭ stăruia pentru numirea făcătoare de minunĭ a vînturătoruluĭ de lume [1].

Domniĭ noştri rămîneaŭ în cea maĭ bună înţelegere, legaţĭ între eĭ de aceiaşĭ primejdie. În imprejurărĭ nouă, omul Împăratuluĭ privia ca pe un fiŭ iubit pe creatura Polonilor şi fiul luĭ Ieremia respecta ca pe un părinte pe duşmanul neîmpăcat al tătăluĭ său. Pentru a întări alianţa lor, eĭ se hotărîră a lua fiecare din eĭ şi pe ocrotitorul aliatuluĭ său. Deocamdată, în Iulie, împreună cu obişnuitul boier moldovean care aducea tributul, apăru în tabăra leşească de lîngă Smolensk, un ambasador, în adevăr extraordinar, al luĭ Radu, care jură credinţă regeluĭ Sigismund [2]. Pribegiĭ ardelenĭ îşĭ

[1] Cf. Iorga, *Pretendenţĭ domneştĭ în secolul al XVI-lea,* p. 59 şi urm.; Documente la această Prefaţă, nº XX.

[2] Corespondenţa polonă din Königsberg: «Auss Caschaw, vom 18 Junii 1610. — Weil aber die in die Wallachey entflohenen vornehme Siebenbürger seidhero mit dem Radul Wayda drinnen einen Anschlag unndt wider ihn Bathori practicirn, wie dann er Radul Wayda, einkommener Schreiben noch, sich starck rüstet und bereit mit seinem Volck im Anzug heraus sein solle, so wirdts ihme Bathori an seines vorhabenden oberungrischen Intention verhindern».

Cf. scrisoarea luĭ Ioan Zawaczki către Cristofor Rappe, cancelariul Prusieĭ, «ex castris ad Smolenscium», Iulie 1610: «Legati Wallachiae et Moldaviae adveniunt, quorum unus iuramentum fidelitatis Regiae Maiestati deponit, alter tributum adfert» (Arch. din Königsberg, scrisorĭ polone).

găsise adăpostul lor în Moldova şi în Ţara-Românească chiar şi, în August, pe cînd domnià în Ungaria Superioară frica uneĭ năvălirĭ a luĭ Báthory, se punea oare-care nădejde în faptul că Radu, înţeles cu aceĭ pribegĭ, adună trupe şi ar fi pe cale către munţĭ[1].

În Septembre însă, contra voinţiĭ Turcilor, cari nu voiaŭ să se redeschidă un războiŭ în Ungaria, atuncĭ cînd eĭ eraŭ amestecaţĭ în acela cu Perşiĭ, 3.000 de Muntenĭ trecură munţiĭ şi apărură la Preaşmăr, pentru ca, la întîmplare, să ajute pe Báthory în potriva Imperialilor. Cel puţin aceasta li era îndreptăţirea.

Dar aceste trupe nu stătură maĭ mult decît cincĭ zile dincolo de munţĭ[2]. Şi, după plecarea lor, Báthory, pe care-l sfătuia Ioan Imreffy, soţul uneia din ţiitoarele «Sardanapaluluĭ», îşĭ adună toate silinţile pentru à cîştiga dintr'o dată, printr'o îndrăzneaţă lovitură, tot cît visa să aibă supt cîrmuirea luĭ. Nu era vorba de maĭ puţin decît amîndouă principatele, unde-şĭ pusese Voevoziĭ Sigismund, şi Polonia, măreaţa moştenire a regeluĭ Ştefan.

Cu cine era să se înceapă întăiŭ?

Mulţĭ credeaŭ că gîndu-ĭ este asupra Moldoveĭ, care atîrna de Polonĭ maĭ mult decît ţara, abia închinată, şi numaĭ în taină, a luĭ Radu. Ceva se întîmplâ însă, care îndreptă armele luĭ Báthory întăiŭ asupra acestuia din urmă, care era, de altfel, şi vrăjmaşul cel maĭ de temut, ce nu putea să fie lăsat în urmă.

Afară de Kendy, care fugi de-a dreptul, prin Moldova, la Polonĭ, maĭ eraŭ doĭ fugarĭ de frunte, cari uneltiaŭ o întoarcere răzbunătoare a lor în patrie. Sigismund Kornis, ruda generaluluĭ decapitat în vară, şi Sarmaságy venise întăiŭ la Domnul muntean, şi acesta-ĭ primi foarte bine înnainte de a-ĭ trimite cu oameniĭ săĭ către Kendy. Unul avu statornicia

[1] *Ibid.* Raport din Viena, 21 August 1610: «Man hofft aber, weil der Weyda in der Wallachey auch wieder ihm sey, werde er nichts richten».

[2] Ziarul luĭ Petru Bánfi, în Trauschenfels, p. 253.

să așteptе căderea dușmanuluĭ săŭ princiar, și îl vedem arătîndu-șĭ, în cîteva cuvinte, nemărgenita bucurie după înfrîngerea și umilirea luĭ Gabriel, în 1611 [1]. Maĭ slab, Sarmaságy veni înnapoĭ în Novembre și, întîlnindu-se cu principele la Alba-Iulia, îĭ spuse tot: gîndurile fostuluĭ cancelariŭ, aprobarea lor de către Polonĭ, legătura în care se găsia și cu aceștia și cu amîndoĭ Domniĭ romînĭ. Maĭ ales, va fi răsplătit prin pîrĭ ospitalitatea luĭ Radu-Vodă, pe care nicĭ-o-dată nu-l .cruțase Báthory în lăudăroșiile sale și de care avea micĭ motive de jignire ca să fie nemulțămit [2].

Decît să-șĭ aștepte dușmaniĭ acasă, Gabriel preferâ să meargă el să-ĭ caute. El trimise, încă în această lună Novembre, în toate părțile, curierĭ cari să ceară ajutor. Se adresâ la magnațĭ ungurĭ pe cari-ĭ știa puternicĭ și prietenĭ aĭ luĭ, la haiduciĭ de la hotare, la Pașa de la Buda și alțĭ Turcĭ. Acestora din urmă li se vorbi de intențiile rele ale Imperialilor, cari nu ĭertaŭ pe Gabriel pentru că refusase să-ĭ ajute a lua pe neașteptate Buda, iar Imperialilor chiar, Palatinuluĭ unguresc din Cașovia, li se dădea lămurirea că «Ștefan Kendy, cu trupele sale, se și aflâ sosit în Moldova și Poloniĭ sînt și eĭ pe cale» [3]. La 8 Novembre, principele, nerăbdător, chema înnapoĭ în grabă pe unul din Trimișiĭ săĭ după ajutoare, poruncindu-ĭ să alerge «zi și noapte», pentru că «e în cea maĭ mare nevoie» [4].

În așa chip se formâ o oaste. Venise cîțĭva Turcĭ, și știm că Pașa din Erlau avea toată tragerea de inimă să-ĭ trimeată cît de mulțĭ, după porunca superioruluĭ săŭ din Buda [5]. Uniĭ

[1] Documentele la Prefață, nº XVIII.

[2] Cf. ziarul luĭ Michael Weiss, *l. c.* și Memoriile luĭ Kemény, traduse de Neagoe Popea, Bucureștĭ, 1900, p. 15.

[3] Innsbruck, *l. c.*: «Georgius Nemethy add. Palatinum:... Stephanus Kendy, mit seinem Volckh, schon in der Moldaw ankhomben, auch die Polen im Antzug währen».

[4] *Ibid.*: «Bitt er wolle sich nit saumben, sondern bey Tag und Nacht fortziehen, dieweill die höchste Nott verhanden sey».

[5] Hasan către Gabriel și Ibrahim-Pașa de Erlau către același; ultima cu data de 28 Octombre; ca anexe la scrisoarea luĭ Matthias către Maximilian, 24 Decembre 1611. *Ibid.*

nobilĭ răspunseră prin ascultare la cererile luĭ Báthory. Dar temeiul oştiriĭ luĭ îl formară haiduciĭ, cari, bucuroşĭ că li' se deschide iarăşĭ putinţa prăziĭ, de acel. care, cu puţin timp în urmă, îĭ înteţise asupra Polonieĭ, alergară lacomĭ. Eraŭ 12.000 şi se revărsară, sfărimînd totul în cale, fără să ţie în samă deosebirea dintre prieten şi duşman.

Dar încă nu se ştia asupra căruĭ pămînt vor fi aruncaţĭ, spre a-l nimici cu prada lor, Haiduciĭ grămădiţĭ în jurul «Craiuluĭ». Într'o bună zi însă, el apăru înnaintea Sibiiuluĭ, fu primit ca de obiceiŭ, cu toată cinstea, de credincioşiĭ săĭ supuşĭ din acest oraş şi, în loc de mulţămită, arestă, despoiè, goni şi-şĭ aşeză bandele pe zidurĭ şi în turnurile de pază. Saşiĭ din Ardealul întreg aflară cu indignare că cetatea unde-şĭ păstraŭ armele şi ţineaŭ sfaturile, era prefăcută în oraş regal de capriciosul «tiran» al provincieĭ[1].

Gabriel avea o ură deosebită în potriva Saşilor, în cari vedea nişte trădătorĭ, ostaşiĭ saŭ spioniĭ Împăratuluĭ de o limbă cu dînşiĭ. Dar nu numaĭ pentru a-şĭ stîmpăra această ură, se hotărîse el a răpi Sibiiul, ci pentru a face astfel cel d'intăiŭ pas către atingerea unor scopurĭ mult maĭ marĭ. De aicĭ, din bogatul şi tarele Sibiiŭ, voià el să stăpînească o clină a munţilor şi alta, să deie poruncĭ Ardealuluĭ până dincolo de Maramureş şi să ţie în ascultare valea dunăreană, şesul către Polonia, şi Polonia regală însăşĭ, dacă până la sfîrşit norocul i-ar urmà steagurile.

Înnainte încă de a se răpezi asupra Sibiiuluĭ, el avuse grija să adoarmă cu făgăduielĭ zădarnice pe Radu al Ţeriĭ-Româneştĭ. La dînsul mersese odată în vară Wolfgang Bethlen, şi el maĭ apucâ odată, pentru a minţi din noŭ, aceiaşĭ cale[2]. Iar tocmaĭ în ajunul ataculuĭ, apăru la Curtea din Tîrgovişte, ca un vechiŭ prieten stăruind pentru unul maĭ noŭ, acel Gheorghe Raţ, care dusese cîndva la biruinţă steagurile muntene şi

[1] Cronicile săseştĭ, în Colecţiile citate.

[2] Despre aceste soliĭ vorbeşte Michael Weiss.

despre moartea căruia, pentru trădare față de noul stăpîn ardelean, se zvonise cu cîtva timp în urmă [1].

Așa încît Radu se asigură. Îl apărau de vecinul său munții înnalți, zăpada de Crăciun grămădită în trecătorile pustii și jurămintele ce abia se desfăcuse de pe buzele unui Domn creștin.

Deodată însă, urmînd unor porunci tăinuite, Haiducii se puseră în mișcare, lăsînd în urmă Sibiiul prădat și gol de locuitori. Fără să ție în samă voia Turcilor, cari-l îndemnase abia a-și împrăștia hoții și a-și îndrepta, mai bine, cîrmuirea [2], căpetenia lor îi aruncă asupra Bîrsei, unde stătură cinci zile, până se răscumpără Brașovul, cu bacșișuri la puternicii pe lîngă stăpîn. Iar, a treia zi de Crăciun, după ce trimisese înnainte cîteva mii de călăreți sălbateci pentru a apuca pe Vodă în preajma comorilor lui, în veselia fără grijă a serbătorilor de iarnă, Craiul însuși se coboria de la munte. În urma lui, se ardeau satele, se furau vitele, se pîngăriau bisericile și mănăstirile, se chinuiau cu fier și foc oamenii, se aruncau sătenii nevinovați în adîncul codrilor, în inima iernii [3].

[1] *Socotelile Brașovului*, p. 22.

[2] Michael Weiss, p. 217.

[3] Cu privire la acest atac, cred folositor a da și lămuririle inedite ce urmează

I. Într'o scrisoare, din Satu-Mare, 11 Decembre, a lui Andrei Dóczy, — împreună cu lucruri relative la relațiile lui cu Báthory și știri despre măsurile ce se ieau de oamenii principelui pentru casul cînd el ar fi prins de Turci sau ucis —, se cuprind și aceste știri despre campania munteană:

«Die plane eo nuncius iste etiam, quo Bathory, cum machinis aliisque expeditionibus bellicis, manuque militum non contemnenda, bene munitus, ad terram Transalpinam ac Moldaviam desolationi dandam, si nivium difficultates in montibus Alpibusque concesserint, iter inchoavit, Alba-Iulia egressus est, videns ordine et modo militari dictum principem cum suis itineri se dedisse; cuius propositum si ex voto cesserit, verendum est ne Polonia quoque insolens horum factum sentiat et advertat. Miles hic refert, ubicunque et per quamcunque viam aut ditionem tumultuarii isti transeunt, nil praeter praedam, spolia, homicidium et quaevis intollerabilia exercent» (Innsbruck, Arch. și seria citată).

II. Comunicînd lui Matthias, din Cașovia, la 14 Decembre, scrisori prinse ale lui Gabriel, Sigismund Forgách cere a se lua o hotărîre față de văditele gînduri de războiu ce are principele: «Prout autem ex certis indiciis», spune el, «colligere licet, primum Moldavos, expost Polonos etiam lacessere cogitant [Transylvani]» *(ibid.)*.

Pe cînd tălhărimea Craiuluĭ se ivia pe neașteptate la Argeș, unde-ĭ aducea faima bisericiĭ luĭ Neagoe [1], la Bistrița, unde călugăriĭ merseră să se adăpostească în peșterĭ [2], pretutindenĭ unde era nădejde de a jefui averĭ agonisite, Radu, înstiințat,

III «Translatio literarum principis Transilvaniae, Albae Iuliae, 29 Novembris 1610 ad Iohanem Putnoky datarum.

Mandatur eidem serio a Transylvano ut, si quos milites iam collectos in prompto habeat, eos in Transylvaniam primo quoque tempore traducat, sin vero minus aliquos congesserit, ipse, noctem diei iungendo, ad se proficiscatur. In postscripto additur quod eandem ob causam Ludovico Ragozio scriptum sit.»

IV. «Eiusdem principis ad Gregorium Nemethii, de dato superiori.

Iniungitur Nemethio ut exercitus turcici auxilia, si quae parata sunt, in Transylvaniam, omni mora seposita, deducat; tempus enim efficiendi aliquid prae manibus esse innuit; quod, si nullas turcicas copias habeat, revertatur quam citissime. In postscripto libere etiam Hungaros ad se venire posse propter pactam confederationem, deinde ut centum Tartaros quoque conquirat et secum adducat.»

(Ibid.).

V. «Eiusdem ad Ludovicum Ragozi, Alba Iulia, 1 Decembris 610 exaratarum.

Rogat Ludovicum eundem, ut una cum turmis suorum militum ad se veniat quamprimum, se iam ad Suam Maiestatem de obtinenda itineris prosequendi licentia perscripsisse, similiter etiam ad Palatinum. Quod si ob resolutionem Suae Maiestatis nondum factam venire tam cito non posset, pro interim copias suas mittere vellet, donec resolutionem assequatur; postmodum ipse quoque iter maturet»

VI. «Quarta translatio eiusdem ad comitatum quendam Superioris Hungariae, cuius nomen in literis non extat; de Alba Iulia, 4 Decembris 610.

[Scusă purtarea Haiducilor, ce prădase.]»

(Anexe la Matthias către Maximilian; 24 Decembre 1610; Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten)*.

VII. Gabriel Báthory către Gheorghe Neméthy, căpitan de Odorheiŭ; Alba-Iulia, 3 Novembre 1610.

«Schreibt, was Massen die Polen, wegen des durch die Heyduggen beschehenen Einfalls beraith Volckh geworben, dasselb zusamen gebracht, aufgefuerth unnd aus der Moldaw in Sibenbürgen, mit Zuethuung der moldauischen Hülff, ein Impressa zue thuen bedacht sein. Damit er aber nicht imparat obruirt werde, alls solle er Nemethy seine Gränitzer zue Ross unnd Fuess mit Profiandt und annderer Notturfft allso versehen, damit sy auf sein Begern ohne allen Verzug aufziehen mügen» (Aceleași Archive, seria citată).

[1] De care vorbește și cronicarul contemporan Krauss (I, pp. 111-2): «Welches weit undt breit wenig gleichen hat».

[2] Iorga, *Manuscripte din bibliotecĭ străine*, I, p. 47, II, p. 12 (Cronica luĭ Mateĭ al Mirelor).

lua fuga spre Moldova, lăsîndu-şĭ în mîna duşmanilor mama, dar ducînd cu sine baniĭ şi sculele, cu care-şĭ putea pregăti răzbunarea [1].

Atuncĭ Báthory, învingătorul pe această cale şi prin asemenea soldaţĭ, se instală la Tîrgovişte, ca unul ce s'ar pregăti să rămîie acolo, din neam în neam. La sfîrşitul luĭ Ianuar, se înfăţişa la Poartă un sol ardelean, Andreĭ Kereszteszi, ce aducea o scrisoare în care stăpînul său expunea istoria maĭ nouă a Ardealuluĭ, silinţile ce-şĭ dăduse el pentru a-ĭ asigura liniştea, intrigile pribegilor prin veciniĭ, gîndul ce-şĭ făcuse de a-l scoate pentru a năvăli pe urmă cu Haiduciĭ, peste Dunăre, ca în vremea luĭ Mihaĭ. Cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ însă, el, Báthory a luat înnaintea trădătorilor şi voitorilor luĭ de răŭ şi a căpătat prin vitejia şi priceperea sa «cîrmuirea acesteĭ ţerĭ muntene». Ştiindu-se maĭ bun pentru Turcĭ decît Mihaĭ răsculatul saŭ nesigurul Radu, el crede că poate cere ceia ce li se dăduse acestora: întărirea prin steag împărătesc şi «scrisorĭ de privilegiĭ, după formula ce trimite». Astfel, nu numaĭ că se va avea la Dunăre un prieten, că haraciul va fi plătit totdeauna la vreme, dar Poloniĭ «nu vor cuteza a-şĭ maĭ întinde mîna asupra Moldoveĭ» vecine şi dominaţia turcească în aceste regiunĭ va deveni iarăşĭ un fapt. Cu atît maĭ mult, fireşte, adăuga Trimisul, cu cît noul Domn moldovean, ce se va îndupleca să numească Poarta, Ştefan Despotul, va avea altă îndreptare în purtarea luĭ cu creştiniĭ decît creatura polonă ce era Constantin Movilă.

Scrisoarea aceasta fu iscălită de Báthory la Tîrgovişte, unde petrecea împuşcînd cîniĭ şi curtenind femeile [2], la 7 Ianuar, a doua zi după «biruinţă». Iar, la 19 ale luniĭ, un boier de frunte venia la Poartă din partea fugaruluĭ Radu pentru a întreba dacă năvălitorul ce i-a luat Scaunul şi-ĭ pustieşte ţara a venit din porunca Sultanuluĭ, pentru a şti ce măsurĭ

[1] Cronica luĭ Bojthi, în Engel, *Monumenta ungrica.*

[2] Cronicile săseştĭ, Bojthi şi Mateĭ al Mirelor. Cf. poema aceluiaşĭ, şi în Papiu, *Tesaur,* I.

trebuie să ieie, căcĭ îşĭ are, în adăpostul săŭ de la «graniţile Moldoveĭ», trupele ce trebuie pentru a-l arunca peste munţi [1].

Stăruinţile luĭ eraŭ tot aşa de puţin socotite ca şi ale luĭ Báthory. Turciĭ nu obişnuiaŭ să aducă înnapoĭ în Scaun, cu puterile şi jertfele lor, decît Domnĭ de aceia carĭ pornise cu tuiurile împărăteştĭ din Constantinopol, iar nu hainĭ, vărsătorĭ de sînge musulman, prietenĭ aĭ Împăratuluĭ rival, pe cari numaĭ nevoia împrejurărilor îĭ adusese a se supune. Pe de altă parte, cum se putea primi stăpînirea îndoită, în curînd întreită, complicată poate maĭ tărziŭ cu o cîrmuire regală peste Nistru, a unuĭ om cu hotărîrile aşa de neaşteptate, cu mintea atît de îndrăzneaţă, cum era, şi se arătase şi prin ultima luĭ faptă, Voevodul ardelean?

Cu toţĭ baniĭ aduşĭ de boierul muntean pentru Muftiŭ şi Tefterdar, cu toate ofertele de serviciĭ pănă la moarte ale luĭ Báthory, voinţa Caimacamuluĭ învinse. La începutul luĭ Februar 1611, un cisnegir pleca spre Dunăre, ducînd cu sine pe un om căruia norocul nu-ĭ zimbise adesea, pe Radu Mihnea, cerut şi de o deputaţie a boierilor [2].

Ambasadorul ardelean dădu de veste stăpînuluĭ săŭ, dar acesta nu putea face nimic. Între duşmănia, voită de dînsul, a Germanilor, de o parte, a Polonilor, de alta, îĭ maĭ trebuia să-şĭ înstrăineze şi pe Turcĭ? Cînd Radu-Vodă cel noŭ se înfăţişă la Dunăre, el trimise la dînsul pentru a-ĭ spune că drumul la Tîrgovişte e deschis şi că, dacă va plăti 40.000 de scuzĭ pentru cheltuiala goniriĭ celuĭlalt Radu, 500 de Haiducĭ aleşĭ vor veni să-l întovărăşească pănă la Scaunul pe care bucuros i-l lasă. Radu nu se încrezu, şi cisnegirul ceru ordine de la Poartă. I se răspunse să meargă să cerce însuşĭ cum staŭ lucrurile în tabăra presupusuluĭ duşman.

Omul împărătesc găsi aicĭ supunere deplină. Gabriel, înţelegînd cîtă ispravă făcuse, se declară gata să plece. La 11 Mart, el îndrepta către Sultan o plîngere în care punea alăturĭ cele ce făcuse şi ce i se dăduse în schimb. Iar peste

[1] Documentele la Prefaţă, nº XVI.

[2] Cf spusele luĭ Mateĭ al Mirelor cu Hurmuzaki, IV² (v. şi vol. VIII).

cincĭ zile, cea maĭ mare parte a Haiducilor luĭ se înfățișa, împreună cu dînsul, supt zidurile Brașovuluĭ. Gabriel Bethlen, al doilea după «Craiŭ», rămase pentru a primi pe Voevodul Turcilor, care sosi în aceiașĭ lună, la 22, cu cîteva sute de oamenĭ de strînsură, și, apoĭ, luă și el calea munților, lăsînd numaĭ cîteva trupe de asigurare a șovăitoruluĭ tron, supt Ioan Banul de Lugoș [1].

Așa încît incidentul părea închis. Sultanul mulțămi călduros Caimacamuluĭ, ce lucrase cu atîta dibăcie, și încredință soluluĭ ardelean darurĭ pentru stăpînul săŭ, pe atît de ascultător pe cît de viteaz: o spadă, un cal și caftanul celor ce-șĭ cîștigase un drept la răsplata împărătească [2].

Dar ceĭ ce se mulțămiaŭ cu atîta, uitaŭ pe Radu Șerban, fugarul, pe Constantin-Vodă, ce se temea pentru Domnia sa amenințată, pe Polonĭ, cari voiaŭ cu orĭ-ce preț moartea primejdiosuluĭ candidat la coroana lor regală, și pe Craiul unguresc Matthias, a căruĭ răbdare era la sfîrșit față de însușitorul de titlurĭ, drepturĭ și țerĭ străine, față de prigonitorul Sașilor și patronul Haiducilor.

Imperialiĭ nu începură prin ruperea tratatuluĭ noŭ ce se negociase în 1610, ci se mărgeniră dintru întăiŭ a se lămuri prin emisarĭ asupra împrejurărilor din principate. Din Cașovia, Matthias trimise în Decembre pe un bun cunoscător al țerilor noastre, pe Cesare Gallo, ce rămase până la urmă prietenul luĭ Radu-Vodă, pentru ca să ceară acestuia și, prin el, Domnuluĭ Moldoveĭ, încheiarea de legăturĭ nouă, care să reproducă pe acele ce existase, înnainte de încoronarea unuĭ rege unguresc, între Țara-Românească și Curtea din Praga [3].

Gallo aduse răspunsul cel maĭ favorabil la aceste propunerĭ,

[1] Cf. același volum din Hurmuzaki, Memoriile luĭ Mikó, în Șincaĭ, și Memoriile luĭ Bánfi, în Trauschenfels, p. 253; Memoriile luĭ M. Forgách (*Quellen*, IV, p. 45).

[2] Hurmuzaki, IV [2].

[3] Raport din 21 Decembre 1610 al luĭ Strauss (Innsbruck, *l. c.*). «Dise Tag wiert der Cehsar Gol durch Poln und Moldaw in die Wallachey verschikht».

adecă un îndoit tratat. Aflînd de cele ce se petrecuse în țara luĭ Radu, el mersese să-l găsească în Moldova, la Constantin Movilă, care, nu fără gîndurĭ asupra Ardealuluĭ, își ținea atuncĭ Curtea la Roman. Aicĭ se iscăliră, la 20 Februar 1611, înțelegerĭ privitoare la Báthory, între amîndoĭ Domniĭ «frațĭ» și represintantul archiduceluĭ-rege.

Eĭ se îndatoriaŭ a opri încălcărĭ nouă din partea periculosuluĭ vecin. Dar oastea ce vor face să treacă munțiĭ nu va rămînea singură, ci alta, ungurească, va veni să lupte împreună cu dînsa, și aceasta în cel maĭ scurt termen cu putință, într'o lună. De aicĭ înnainte, ajutorul va fi reciproc între dușmaniĭ luĭ Gabriel. Și Radu întrebuință și acest prilej spre a-șĭ cere un loc de adăpostire pentru timpurile rele în posesiunile luĭ Matthias. Ioan Regény merse cu aceste hîrtiĭ și cererĭ, împreună cu Cesare Gallo, care maĭ avea oarecare lucrurĭ de sfîrșit și în Polonia [1].

Pe la mijlocul luĭ April abia, Regény și colegul săŭ moldovean se aflaŭ în Viena. La 24, ducîndu-se la Praga, eĭ aveaŭ o audiență la Împăratul, și la sfîrșitul luĭ Maiŭ abia li era îngăduit a lua drumul către casă [2].

•Această zăbavă puse pe gîndurĭ pe nerăbdătorul Radu. La 4 Maiŭ, tot din lagărul de la Roman, el vorbește de această piedecă pusă răzbunăriĭ sale și anunță pe Palatinul și Statele Ungarieĭ că el e gata a trage sabia. Întîmplîndu-se a veni atuncĭ în Moldova, pe la dînșiĭ, cunoscutul Armean Petru Grigorovicĭ, ceĭ doĭ Domnĭ îl inițiară în negociațiile pe care le purta Moldova cu dușmanĭ aĭ Turcilor așa de îndepărtațĭ ca Șahul, cu Hanul cel noŭ al Tatarilor, și-l puseră

[1] Hurmuzaki, IV[1] și Documentele la Prefață, n° XIII.

[2] Frederic, conte de Fürstenberg, către Maximilian: «Zue Wien liget ein moldauw- unnd wallachische Bottschafft; die wurdet costfrey gehalten». Khlesl către același, 25 April, Praga: «Gestern haben die valachische und moltauischen Gsanndten bey Ir Mt. Audienz gehabt, und ergeben sich undter Ier Mt. Schutz» (Innsbruck, *l. c.*). Cf. Hurmuzaki, VIII și Strauss către Maximilian, 10 April 1611: «Dise Dag seindt auss der Moldaw und Walachei zwen Abgesanden mit dem Zesar Galo hieher khomen. Die negsten Mondag nach Pragg zu dem Khonig sy begeben: wiess dort beschafen, ohn Zweifl Herr Graff in sein Schreiben gedengkhen wiert» (Innsbruck, *l. c.*)

a stărui şi el pe lîngă Împăratul pentru înlăturarea luĭ Bathory din Ardealul usurpat de dînsul. Scrisorile de trecere i se dădură la 27 ale luniĭ, şi tot din Roman [1].

Turciĭ ştiaŭ despre cele ce se pregătiaŭ contra Domnuluĭ pe care abia îl făcuseră a fi stabilit în Tîrgovişte, şi luaseră măsurile ce puteaŭ lua, în starea în care se găsiaŭ eĭ înşiĭ. Asigurînd pe Constantin Movilă că nu va fi scos din Scaun, eĭ îl îndemnară, în chipul cel maĭ stăruitor, a nu da ajutor luĭ Radu Şerban, ameninţîndu-l, dacă nu-şĭ părăseşte oaspetele, cu Tatariĭ. Un Ceauş anume, Mehemed, merse în Polonia pentru a presinta, într'o formă ceva maĭ politicoasă, somaţiĭ de aceiaşĭ natură [2].

Ele nu folosiră la nimic. În lagărul de la Roman se adunară, pe lîngă Moldoveniĭ luĭ Constantin-Vodă, cîteva miĭ de Cazacĭ şi de Polonĭ. Îndemnurĭ porniră către Roşiĭ din Ţara-Românească, bucuroşĭ de războiŭ în potriva jefuitorilor şi jigniţĭ de umilita politică turcească a nouluĭ Voevod. Oastea ce trebuia să pedepsească pe Báthory se puse în mişcare, trecu Milcovul, aduse o ridicare generală de steagurĭ, o părăsire desăvîrşită a luĭ Radu Mihnea, care se trezi iarăşĭ la Giurgiu şi Rusciuc, unde-şĭ maĭ adăpostise altă dată lipsa de noroc şi de energie. La 29 Maiŭ, anticipînd puţin, Gabriel dădea de ştire Turcilor, în cari-şĭ vedea mîntuirea, că oastea luĭ Radu-Vodă cel vechiŭ l-a adus înnapoĭ şi pradă Muntenia, rămasă fără apărare [3].

Împrejurările ce urmară, se petrecură foarte răpede, şi la Praga ca şi la Constantinopol se aflâ numaĭ cu uimire săvîrşirea lor neaşteptată.

Recucerirea Ţeriĭ-Româneştĭ s'a întîmplat după data de 8 Iunie, cînd un Trimis imperial, Grigore din Ragusa, găsi pe

[1] Hurmuzaki, IV [1] şi nl citat din Documentele la Prefaţă.

[2] Hurmuzaki, IV [2] şi raportul din Novembre al luĭ Starzer, citat maĭ sus.

[3] Cf. Hurmuzaki, IV [2], *Mon. comitialia Transylvaniae* şi Mateĭ al Mirelor, maĭ ales poema din Papiu, I.

Ștefan Kendy la Camenița aducînd trupe pentru fugarul Radu [1]. Îndată după nimicirea gardeĭ ardelene a luĭ Radu Mihnea, un Trimis al Sașilor din Brașov, cari nu voiaŭ cu nicĭ un preț să maĭ sufere pe jefuitorul Sibiiuluĭ, veni să propuie Voevoduluĭ întors cu puterea în Scaun o alianță în vederea opereĭ de răzbunare, a luĭ ca și a lor. Ioan Bengner, căruia Weiss îĭ dădu această primejdioasă misiune, o duse la capăt bun și, devenit iarășĭ un credincios ostaș al Împăratuluĭ german și al frateluĭ săŭ ce purta Coroana Ungarieĭ, Radu-Vodă încheiè legătura cerută de Sașĭ [2].

Dușmanul cel învierșunat al lor nu aflâ decît foarte tărziŭ, atuncĭ cînd această legătură produsese pentru dînsul toate urmările de peire, despre actul de trădare al Brașovenilor. Totușĭ, știind la ce se poate aștepta, acum cînd se afla dincolo de munțĭ ca Domn învingător acela pe care crezuse că l-a nimicit, el îșĭ chemă iarășĭ haiduciĭ supt steagul jafuluĭ. La 11, Albert Nagy, căpetenia lor, se arată în Țara Bîrseĭ, cearcă să puie mîna pe Brașov și, văzînd că așa ceva nu se poate, se făcu a fi dezgustat de zăbava cuĭ îl chemase și-șĭ tăiè înnapoĭ un drum de ruină.

Două zile după această desertare a sprijinitorilor săĭ de căpetenie, înnaintează Gabriel în vederea munților, la 30, și-șĭ face lagăr, prădînd și amenințînd prin sfătuitorul tuturor greșelilor sale, prin Ioan Imreffy, pe locuitorĭ. O ștafetă porni atuncĭ din Brașov pentru a cere ajutorul luĭ Radu [3].

El îșĭ adunâ în pripă trupele ce avea: vre-o 7.000 de călărĭ și maĭ puțin de 2.000 de pedeștri, maĭ mult țeranĭ, și urcâ drumul munteluĭ. Știa că pasurile eraŭ închise și bine străjuite de avangarda dușmanuluĭ, dar se găsi cine să-ĭ arăte potecĭ ascunse, pe unde până atuncĭ nu se pomenise să fi trecut vre-o oaste. După vre-o două zile de neobișnuite ostenelĭ, între stîncĭ pustiĭ și fără verdeață, Vodă ajungea înnaintea strajeĭ, ce nu se gîndia la dînsul, și o nimici. În

[1] Hurmuzaki, IV[1].

[2] Bojtinus. Asupra acestor negocierĭ Weiss nu voiește să dea lămurirĭ.

[3] *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum.*

zoriĭ uneĭ zile de Sîmbătă, serbătoare a Sfinților Petru și Pavel, un fugar căzu cu vestea la picioarele domnuluĭ său, care abia se înduplecâ a crede [1].

El se simția alt om decît acel înnaintaș al său care cercase în zădar să amîne pe aceleașĭ cîmpiĭ o luptă, a căreĭ rușine nu avea s'o maĭ poarte viŭ. Nu era, ca Moise, un Secuiŭ de rînd, un ostaș norocos, ajuns printr'o întîmplare pe culmile puteriĭ; era un Báthory, neam de principe și de Craiŭ; o tinerețâ încrezătoare îl făcea să fie sigur de dînsul și se întorsese abia dintr'o expediție, în care văzuse aproape fugind pe omul care acum îndrăznia să-ĭ steie în față. În potriva sfaturilor celor cumințĭ din jurul său, și cu toate că haiduciĭ dispăruse din jurul său, el ținea să se lupte, să gonească pe năvălitorĭ, să pedepsească. Precum și Andreĭ Báthory dorise a pedepsi pe un alt călăuz al cetelor de plugarĭ și păstorĭ, pe Mihaĭ Viteazul.

Dar, avînd hotărîrea de a se luptà, el făcu greșala de a-șĭ aștepta dușmanul într'o tabără, ca și odinioară Moise Székely. În noua posiție de la Sîn-Petru, oștirea Ardealuluĭ așteptă ceasurĭ întregĭ supt razele de foc ale soareluĭ din toiul veriĭ. Cînd fu în destul de obosită, din Brașovul vechiŭ se iviră cele d'intăiŭ cete româneștĭ, odihnite, hrănite; după care urmară altele, fără pripă. Ele înnaintară, formîndu-se pentru bătaie, către locul de mocirlă și spinĭ unde soarta lor rea oprise pe oameniĭ «Craiuluĭ». Radu era în mijloc, cu călărĭ aleșĭ și boierĭ de frunte, ducînd treĭ tunurĭ imprumutate din Brașov și care fusese poate altă dată ale luĭ. De o parte și de alta, eraŭ străiniĭ, maĭ ales ceĭ de pe jos, bine plătițĭ și bucurosĭ de pradă.

Se începu printr'un furios atac al Curtenilor în haine albastre, avînd în frunte pe Bethlen, și al Secuilor cu Ștefan Bedő. Eĭ măturară șesul, și aruncară pedestrimea luĭ Radu, care se dădu și el înnapoĭ o bucată de loc, în șanțurĭ și în suburbia brașoveană. Báthory crezu că a venit clipa să mulțămească luĭ Dumnezeŭ pentru biruința ce i se dăruise.

[1] Cf. maĭ ales Bojthi, narațiunea luĭ Seybriger în acest volum, pp. 122-6, și Prefața luĭ Szilágyi la *Mon. Comitialia Transylvaniae.*

In fierbințeala năvălirii, trabanții își cheltuise însă gloanțele și praful, și puterile multora, slăbite de oboseala căldurii, eraŭ stoarse acum cu totul. Și, la un semn al Voevodului, ieșiră ca din pămînt rîndurile dese, grele, ale călărilor poloni, ascunși până atunci lîngă Moara de hîrtie. În scînteiarea orbitoare a platoșelor la soarele triumfător de Iulie, ei se răpeziră asupra învingătorilor de-o clipă, și-i sfărîmară supt copitele cailor.

Báthory, care supraveghia cîmpul de luptă în hainele-i de husar, cu àripi la coif și umeri, fugi printre cei d'intăiŭ către Apusul de unde venise cu bandele. Apoi Secuii se răspîndiră pe cîmpie, zvîrlind sulițile, care acoperiră ca un pod de fier pămîntul. Rămășițele pedestrimii fură distruse. Înnainte și după această ultimă și adevărată biruință, Imreffy, răul sfătuitor, Raț, înșelătorul, periră, împreună cu atîția alții din căpeteniile oștirii nimicite. «Dumnezeŭ din Cer a dat aceasta; eŭ sînt prea slab pentru a săvîrși», spuse Domnul a doua zi, cînd, cu prietenii săi, Sașii, străbătu cîmpia, unde, de la zidurile cetății până la satul unde fusese tabăra, zăceaŭ miile de morți, trup lîngă trup, între armele zvîrlite de pripa fugarilor.

Ce însemna această biruință? Eraŭ să hotărească Imperialii lui Matthias și ai lui Rudolf și Turcii; adecă, întru cît privește pe aceștia din urmă, norocul în luptele ce mai eraŭ să vie.

Cînd solii Domnilor dunăreni sosiră la Curte, influentul prelat Khlesl scria archiducelui Maximilian despre această închinare a lor, ca de începutul peirii lui Báthory, pentru folosul Casei de Austria [1]. În Iunie, cînd pătrunsese la Viena știrea despre pornirea Polonilor către Milcov, un corespondent al aceluiași archiduce stăruia ca Matthias să nu piardă bunul prilej de a lega iarăși Ardealul de Coroana lui ungurească [2].

Scrisorile de biruință ale lui Radu plecară din tabăra de

[1] V. mai sus, p. LXXXIX, nota 2

[2] «Und mecht sich Andere umb Sibenburgen annemben, wan der Khonig nit balt darzue thuett» (Strauss către Maximilian, 6 Iunie; Innsbruck, *l. c.*).

la Braşov, unde maĭ rămase încă o săptămînă, de neiertată zăbavă, la 14 Iulie st. n. Regele Ungarieĭ răspunse la dînsele abia la 10 August, cu felicitările obişnuite la asemenea ocasiĭ [1]. Dar încă de la 1-iŭ ale luniĭ apărea întăiul luĭ manifest, în care se înşiraŭ păcatele luĭ Báthory şi tot ceia ce se făcuse pentru a-l înfrîna, manifest pe care-l întregi o scrisoare regală confidenţială la 28 ale luniĭ [2]. Şi, încă din a doua săptămînă a luniĭ precedente, Sigismund Forgách se pusese în mişcare către Ardeal, fără să bănuiască încă noutăţile plăcute şi primirea, deocamdată aşa de bună, care-l aşteptaŭ în provincie.

Îl ispitise a-şĭ începe campania schimbarea de front a haiducilor. Am văzut pe Nagy părăsind pe Gabriel în ajunul uneĭ lupte pe care acesta rămase s'o piardă cu atît maĭ multă siguranţă. Ajungînd la hotarele ardelene, cetele prădalnice se oferiră guvernuluĭ unguresc şi, fără a se maĭ întreba Statele, care nu eraŭ bucuroase de distrugerea în folosul Austriacilor a unuĭ principe maghiar, fără a se ţinea samă tocmaĭ mult de adevăratele sentimente ale Palatinuluĭ chiar, Forgách, căpitanul, care-şĭ avea instrucţiĭ directe, de la rege, dădu steagul împărătesc în mîna bandiţilor şi porni cu dînşiĭ, în acelaşĭ timp conducătorul nominal şi prisonierul lor [3].

La 14 Iulie, cînd tabăra oştilor regale se afla acuma la Szalaz, se auziră cele d'intăiŭ ştirĭ despre lupta de la Braşov, petrecută cu o săptămînă înnainte. Ca pe vremea luĭ Basta, ele nu produseră o bucurie neamestecată. Nu pentru că Forgách, care nu era un duşman de moarte al învinsuluĭ, era jignit că altul îĭ răpise bucuria răzbunăriĭ, dar temerea se ivi în mintea multora ca nu cumva în Radu să răsară un noŭ Mihaĭ Viteazul, hotărît să păstreze ceia ce a cucerit [4].

[1] Aceste scrisorĭ în Hurmuzaki, IV[1].

[2] Innsbruck, *l. c.* Cf. şi Hatvani, *Brüsseli Okmánytár*, IV, p. 44 şi urm.; *Tort Tár*, 1880, p. 321 şi urm.

[3] Raportul luĭ despre expediţie, în Hurmuzaki, IV[1].

[4] Scrisoarea din 14 a luĭ Forgách (Innsbruck, *l. c.*): «Dise Stundt habe er auss Sibenbürgen gewisse avisa bekhomben das er Bathori aufs Haubt geschlagen und man nit wissen khan, wo er aigner Persohn zukhomben sein

Pentru a împiedeca o asemenea luare în stăpînire, generalul luĭ Matthias înlăturâ ideia de a strînge cu încunjurarea Oradea, ce nu i se dăduse, şi alergă spre Ardeal. Cu atît maĭ mult, cu cît în cel din urmă moment se aflâ şi despre soarta luĭ Báthory, care, din nenorocire pentru viitorul nostru, nu fusese a luĭ Moise Székely[1].

«Craĭul» acesta ştia să fugă maĭ bine. Sibiienii avură în scurtă vreme bucuria de a-l vedea din noŭ, pentru a suferi pedepse din parte-ĭ şi a-ĭ plăti amenzĭ. În cetatea care servise odinioară de adăpost al comisarilor imperialĭ ameninţaţĭ, el îşĭ strînse puţiniĭ prietenĭ pentru a se apăra până la urmă, cu o energie ce nu i se poate tăgădui.

Forgách se înfăţişă la Cluj, care nu se împotrivi decît la început, cîteva zile, pentru onoare. La 15 Iulie oraşul se afla în mînile căpeteniеĭ Haiducilor, şi la dînsul ajunsese acum şi un sol de la Radu-Vodă, cu scrisorĭ pe deplin asigurătoare. Domnul învingător n'avea gîndurile ce i se pusese în socoteală aşa de greşit: el arăta că, aflînd de sosirea aceluĭ ce represinta pe patroniĭ săĭ austriacĭ, nu va maĭ urmări pe Secuĭ, în cari se puneaŭ speranţe, ci va asculta întru toate de dînsul. Se zvonise chiar că şi Sibiiul ar fi fost părăsit de Báthory, care, cu puţinĭ în jurul luĭ, ar fi pe drumul de nouă fugă ce ducea la Turciĭ din Lipova[2].

Decĭ restauratoriĭ autorităţiĭ împărăteştĭ asupra Ardealuluĭ trecură, bucuroşĭ, maĭ departe. Alba-Iulia li deschise porţile, apoĭ Sas-Sebeşul. La 5 August, trupele se aflaŭ în vederea Sibiiuluĭ, şi aicĭ fură primite scrisorile prin care Radu-şĭ anunţa sosirea pentru a încunjura supt acelaşĭ steag cu Forgách cuibul

soll. Bey diser Beschaffenheit ist zu besorgen, das sich der Radul des Landts nit impatronire».

[1] Scrisoarea citată.

[2] *Ibid.* «Auss Sibenbürgen, von Clausenburg, vom 25 Julii anno 1611: Disen Tag ist ein Gesander von Radul Wayda...mit Schreiben ankhomen; der erbieth sich allerdings Irer Kun. Mt. gnädigstes Bevelch zu accommodiern unnd ehist mit seinem Volck zu Herrn Veldtobristen zu stossen; bisshero hat er von Irer Kün. Mt. Volck in Sibenbürgen nichts gewust, daher beschehen dass er die Zaggl verfolgt hat. Welches hinfüro von ime unterlassen wurdet.»

principeluĭ fugar. În acelaşĭ timp, omul care avea cea maĭ mare autoritate morală între magnaţĭ, Gabriel Bethlen, veni să-şĭ facă supunerea [1].

Dar cele ce urmară nu răspunseră aşteptărilor. Puterea adevărată lipsia amînduror aliaţilor. Forgách nu era, ca Basta în timpurile bune, comandantul unor trupe deprinse să-ĭ urmeze poruncile, ci numaĭ «imperatorul» proclamat de Haiducĭ, şi aceştia aveaŭ un singur scop: să se primble în largul lumiĭ trăind din bielşugul munciĭ altora. Ceĭ cîţĭva nobilĭ ardelenĭ, ce se unise cu dînsul, eraŭ prea puţinĭ şi prea puţin încunjuraţĭ. Iar, dintre aĭ luĭ Radu, uniĭ eraŭ străinĭ fără tragere de inimă pentru o lungă campanie grea, iar ceĭlalţĭ doriaŭ de casă, de care eraŭ despărţiţĭ în vremea culegeriĭ ogoarelor.

Încă de la Szalaz, uniĭ dintre Haiducĭ se căise de ceia ce făcuse şi se întorsese înnapoĭ în ţinuturĭ rămase acum fără apărătorĭ. Cînd se oprise la Sibiiŭ, Gabriel şi Nagy, pe cari-ĭ legaŭ amintirĭ proaspete de luptă împreună, se împăcară, şi mulţĭ dintre aĭ luĭ Forgách îl urmară; din partea luĭ, Bethlen, judecînd că fiinţa deosebită a Ardealuluĭ se poate păstra încă, poate şi pentru folosul luĭ cîndva, rupse jurămîntul făcut. Lupte hotărîtoare nu se putură da, şi cine suferia maĭ mult de prelungirea asediuluĭ eraŭ aceĭ ce stăteaŭ în soarele veriĭ pe cîmpiile pustiite, între duşmanĭ. Încercarea de a face ţara să se pronunţe, nu izbuti: la dieta convocată în Mediaş, nu veni nimenĭ. Iar Secuiĭ recunoscură şi maĭ departe ca domn al lor pe Gabriel.

I se păru luĭ Forgách, de care asculta în toate Radu, că ar fi bine să se supuie aceştĭ Secuĭ pentru a-şĭ asigura pasurile către Moldova, ce stăteaŭ în mîna lor. Era poate şi nădejdea de a se uni aicĭ cu ceva Moldovenĭ saŭ Polonĭ, aĭ luĭ Kendy şi Constantin Movilă. Expediţia se făcu între două răscoale ale Haiducilor, şi n'aduse alt folos decît arderea bordeielor din sate şi caselor din unele tîrgurĭ. După ce Radu, care inspira bănuielĭ, făcu un noŭ jurămînt, aliaţiĭ se întoar-

[1] Raportul final al luĭ Forgách.

seră după vre-o două săptămînĭ la Brașov, de unde din noŭ se plătiră lefile.

Aicĭ se aflară două știrĭ rele, care însemnaŭ sfîrșitul campanieĭ de recuperare. Báthory adunase în juru-ĭ oaste de țară și Turciĭ din vecinătate și, ieșind din Sibiiŭ, luase Sas-Sebeșul, asediînd apoĭ Mediașul. Iar în Țara-Românească fiul luĭ Mihnea era adus în Scaun de Turcĭ și de Tatarĭ, ale căror cete prădalnice se revărsară la 15 Septembre prin pasul Buzeuluĭ, pănă la Preașmăr, unde prinseră secerătoriĭ pe cîmp [1].

Căcĭ la Poartă toate stăruințile luĭ Radu Șerban și ale prietenilor săĭ din Constantinopol se dovediră zădarnice. Cînd se auzi de gonirea Domnuluĭ trimis de Sultan, un beglerbeg, fost în Caramania, Omer, plecă la Dunăre, pe la jumătatea luĭ Iulie, și din altă parte se aruncară asupra țeriĭ Tatariĭ din Dobrogea. Soliĭ de îndreptățire aĭ vechiuluĭ Voevod fură dațĭ în lanțurĭ luĭ Mihnea, marile făgăduielĭ de banĭ fură înlăturate fără multă vorbă. Alțĭ Tatarĭ primiră porunca să intervie. Cînd se avu siguranța despre victoria de la Brașov și Omer trebui să se retragă la Razgrad, învingătorul fu proclamat hain. Cînd patruzecĭ de steagurĭ culese pe cîmpul de luptă sosiră la Constantinopol, pentru a fi închinate Sultanuluĭ, saciĭ de stofe scumpe ce-ĭ cuprindeaŭ, nu fură deschișĭ măcar, iar aducătoriĭ, cu toate stăruințile Sașilor, încăpură în cele Șepte-Turnurĭ. Omer fu mustrat pentru nehotărîrea luĭ și îndemnat să se miște. Un ambasador polon căută în zădar să capete prețioasa persoană a luĭ «Ștefan Bogdan» [2].

Cînd Tatariĭ eraŭ în țară, nimenĭ dintre locuitoriĭ eĭ nu maĭ avea gustul cuceririlor și luptelor peste hotare. Radu se dădu îndată spre munțĭ, lucrînd acum de capul luĭ. Forgách îl somă să nu-l părăsească în așa împrejurărĭ. Vodă se opri atuncĭ pe gîndurĭ, dar fără voia luĭ oastea-l răpi cu dînsa, la Rucăr. Generalul regal încercă să stea singur în calea Tatarilor, dar o revoltă a Haiducilor îl dădu într'o parte. Oastea-ĭ neascultătoare îl duse apoĭ cu dînsa către Apus,

[1] Cf. Raportul luĭ Forgách cu *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*.
[2] Hurmuzaki, IV[2].

în urmă spre munţĭ, pănă cînd, în ziua de 18, după multe ştafete schimbate, Radu avu mierarea de a-şĭ vedea tovarăşul de neizbîndă coborît la dînsul în ţară, gata a face tot ce se putea pentru a scăpa numaĭ teafăr în Ungaria, de unde, într'un ceas răŭ, plecase.

Restul e o tristă istorie de fugă, cu duşmaniĭ în urmă şi, împrejur, piedecile fără de număr ale naturiĭ neprietenoase de toamnă. După cîteva întîlnirĭ cu Tatarĭ rămaşĭ în urmă saŭ oamenĭ aĭ nouluĭ Radu-Vodă, care iertase ţara şi se făcuse iertat de dînsa, ceĭ doĭ duşmanĭ aĭ luĭ Báthory mergeaŭ să găsească pe al treilea, Constantin-Vodă, ce se clătina pe marginea mazilieĭ. Trecură Milcovul la 29 Septembre. A doua zi, într'o pădure noroioasă lîngă Bacăŭ, Tatariĭ îĭ ajunseră, în frigul umed al uneĭ întunecate zile de ploaie. Cea maĭ bună oaste a luĭ Radu, *raiteriĭ* polonĭ, fu măcelărită între carele ce se înfipsese în pămîntul lutos. Lăsînd în urmă tunurile, ceĭlalţĭ, Haiducĭ, Polonĭ, Muntenĭ, începură o lungă şi obositoare luptă cu drumurile stricate, cu apele ieşite din albia lor, cu foamea şi frigul.

De la o bucată de loc, Radu-şĭ lăsă aliatul şi, trecînd pe la Curtea luĭ Movilă, îşĭ luă de aicĭ Doamna, cele două fete, dintre care una se născuse pe pămînt străin, în vremĭ de nesiguranţă şi nenorocire [1], îşĭ încărcă Vistieria, foarte uşurată, şi apucâ drumul granițiĭ polone. Din partea luĭ, Forgách ajunse la Putna, se înfundâ între munţiĭ ninşĭ, şi, după zece zile de obosell fără păreche, pedeştriĭ şi călăreţiĭ rămaşĭ pe jos ajunseră, călăuziţĭ de un cioban, la Cîmpul-Lung din Bucovina. De aicĭ Homonay şi Andreĭ Dóczy merseră să ceară Domnuluĭ moldovenesc călăuzĭ şi un ajutor bănesc, care fură date «cu multă facere de bine şi iubire de oaspeţĭ». Mulţămită oamenilor Voevoduluĭ şi celor 2.000 de florinĭ dăruiţĭ de dînsul, rămăşiţile trupelor regale ajungeaŭ, în sfîrşit, în Maramureş, pe calea Pocuţieĭ. Din 12.000 de oamenĭ rămăseseră numaĭ a patra parte [2].

[1] Cronica munteană, în *Magazin*, IV.

[2] Raportul luĭ Forgách. Cf. acela al unuĭ ofiţer al luĭ în *Arch. für sieb.*

Aşa se mîntuise, cum n'ar fi putut prevedea nimenĭ, expediţia combinată contra luĭ Báthory. Acesta apăru la Braşov la 20 Septembre, dar nu putu supune oraşul[1]. Peste o lună o dietă a luĭ, cercetată de toţĭ magnaţiĭ, arăta deplina luĭ biruinţă.

În Ţara-Românească, Radu Mihnea domnià în linişte şi rivalul săŭ se găsia la sfîrşitul anuluĭ ca fugar în Ungaria. Omer-Paşa îl apăra, şi el trimise în Novembre steagurĭ şi prinşĭ la Constantinopol pentru a arăta că, în această parte, totul se mîntuise bine[2].

Rămînea Moldova şi Constantin Movilă. Pe acesta s'ar fi crezut că-l va apăra autoritatea regeluĭ Polonieĭ, care răspunsese cu mîndrie la cererea veche de a trimite pe Radu Şerban la stăpîniĭ cari aveaŭ pentru ce să-l pedepsească[3]. Dar, întărițĭ în hotărîrile lor de ultimele succese, Turciĭ nu maĭ voiaŭ să sufere un Domn a căruĭ primire li fusese impusă. În zădar făcu Movilă ofertele cele maĭ înjositoare, insultînd pe al doilea patron al săŭ, regele ungur saŭ Împăratul. La 20 Novembre, era numit Voevod al Moldoveĭ un necunoscut ce se dădea drept fiul luĭ Tomşa şi servise în ultimul războiŭ franco-spaniol şi în al Turcilor cu Persia, un bătrîn ostaş despre care nu se auzise nimic până atuncĭ, un alt Ştefan-Vodă decît acela pe care-l dorise Báthory. Sefer-Paşa de Timişoara porni cu dînsul la 4 Decembre, pentru a înlătura împotrivirea ce era de aşteptat din partea uneĭ familiĭ ce avea de şeisprezece anĭ ocîrmuirea Moldoveĭ[4].

Resistenţa nu se produse, cu toate temerile Turcilor. Constantin nu primi, fără îndoială, cu o cinste deosebită pe Trimisul Sultanuluĭ, care veni să-ĭ anunţe mazilia, ci-l opri ca

Landeskunde, N. F, XXII, p. 345 şi urm. şi XVII, p. 705 şi urm.; Kemény şi Kovács, *Erdélyország törtenetei' Tára*, II, pp. 38-9.

[1] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*.

[2] Hurmuzaki, IV [2].

[3] Raportul din Novembre al luĭ Starzer şi Hurmuzaki, IV [2].

[4] Hurmuzaki, IV [2].

prins politic. Dar, înnaintea oştirii de Munteni, Turci şi Tatari, cu care, plecînd din Babadag, unde aşteptase întăiu, Ştefan se îndreptă spre Iaşi, tînărul Movilă, cu mama sa şi acel Vornic Ureche, care-i era un adevărat părinte, luă fuga spre hotar, şi se închise în Hotin.

De aici nădăjduia el să înceapă un războiu pentru recîştigarea ţerii pierdute, cum făcuse Radu Şerban, dar cu mai multă durată în norocul său decît acesta. Îl vedem în corespondenţă cu Sigismund Forgách, pe care abia îl ajutase într'o atît de mare nevoie, cu prietenii şi rudele lui din Polonia, de unde aştepta trupe fără bani şi trupe cu plată, cu Weiss şi Kendy, cu Radu-Vodă, în sfîrşit, tovarăşul său în nenorocire şi pribegie [1].

Acesta din urmă se afla la Viena încă din Decembre precedent şi stăruia din toate puterile pentru o restabilire ce nu i se părea îndepărtată [2]. El trimitea oameni ai săi în Ţara-Românească, la boierii, căpitanii şi iuzbaşii cărora li jurase să se întoarcă în «patru-cinci luni», chiar dacă ar trebui să-şi zălogească familia, pentru a-i scăpa de omul Turcilor.

La început, regele Matthias părea tot aşa de grăbit ca şi dînsul pentru scoaterea din stăpînire a lui Báthory. Cu toate că acesta încheiase cu Palatinul unguresc un armistiţiu până la cea mai apropiată dietă din Pressburg, cu toate că un trimis al lui era aşteptat cu propuneri, «Craiul» se amestecă în lucrurile româneşti, puind să se scrie îndemnuri la răscoală către boierii munteni ce ţineau mai bucuroşi cu Împărăţia creştină. El ordonase Consiliului său să se ocupe de pribegii ardeleni şi de Voevodul muntean fugar [3].

Însă Rudolf muri, şi, în sfîrşit, fratele său putu să-i iea şi acest din urmă şi mai înnalt din tronuri. Fără să se împace pentru aceasta cu Báthory, ale cărui oferte şi făgăduieli le înlătură, el pierdu din vedere nevoile regatului său unguresc şi ale vecinilor săi, pentru a se ocupa de interesele superioare

[1] Cf. *ibid.* şi IV [1]; Cronica lui Michael Weiss.

[2] Hurmuzaki, VIII.

[3] Hurmuzaki, IV [1].

ale demnităţiĭ sale nouă. În zădar cerea Radu, în Mart, să i se îngăduie a veni la Praga pentru a fi ascultat, în zădar recurgea la toţĭ sprijinitoriĭ şi prieteniĭ săĭ: afacerile luĭ eraŭ aruncate acum într'un viitor îndepărtat.

În Maiŭ — ceia ce însemna sfărîmarea orĭ-căreĭ speranţe imediate — noul şef al Caseĭ de Austria stăruia la Sultan pentru acela care nu-şĭ aştepta Scaunul din această parte şi pe această cale. În Iulie, archiducele Maximilian se gîndia a-l cuprinde numaĭ în pacea ce ar fi să se încheie cu Ardealul. Soliĭ luĭ, şi aĭ ţeriĭ, ce veniră la Curte în toamnă, nu cîştigară nimic maĭ mult. Turciĭ răspunseră că sînt gata a ierta, dacă vinovatul va veni la Poartă, ceia ce trebuia să li deie în mînĭ anume bogăţiĭ, după care umblase multă vreme. Şi bietul om se mulţămia numaĭ să discute asupra faptuluĭ dacă o părăsire a celor treĭ principate în stăpînirea luĭ Báthory şi a Turcilor n'ar fi păgubitoare pentru politica austriacă [1].

Maĭ puţin norocos decît acest pretendent fusese cellalt, tînărul Voevod moldovenesc. El aşteptase la Hotin, apoĭ la Cameniţă, ajutoarele polone, hotărît să le întrebuinţeze, cu toate scrisorile ce trimisese Turciĭ în Polonia pentru ca el să fie încredinţat, împreună cu mica sa Curte de nenorocire, unuĭ Ceauş împărătesc. Era convins, nu fără dreptate, că «Turciĭ daŭ steagul de cîrmuire aceluia care învinge».

În Iulie el îşĭ încercă norocul, grăbit, pare-că, din urmă de moartea înnainte de vreme care-l aştepta. Strînsese în jurul săŭ, din Vistieria Movileştilor, şi cu învoirea tacită a regeluĭ [2], vre-o 4.000 de oamenĭ, Polonĭ de-aĭ luĭ Ştefan Potocki, o rudă preţioasă, Cazacĭ, Tatarĭ, din aceĭ ce se desfăcuse de supt ascultarea Hanuluĭ şi, călăuziţĭ de Mîrzacul Cantemir şi alte căpeteniĭ, prădaŭ Moldova băsărăbeană şi pămînturile creştine din Dobrogea. Trecu Prutul cu această mică oştire, urmînd calea care

[1] *Ibid.*

[2] Cf, în această privinţă, Bielowski, *l. c.*, pp. 411-6, 452-3, 456-7; Malinowski şi Przedziecki, *Izvoare pentru istoria Poloniei*. Vilna, 1843, in 8°, I, pp. 89-91 (trad. de W. Schmidt).

fusese luată de același Potocki la stabilirea, din Decembre 1608, a luĭ Constantin, pribeagul de acum. Și, ca și atuncĭ, în regiunea Ștefăneștilor, într'un loc ce se zicea Cornul luĭ Sas, năvălitoriĭ întîmpinară o oaste de Moldovenĭ credincioșĭ Domnuluĭ din Scaun, de Muntenĭ și de Turcĭ și Tatarĭ de-aĭ Hanuluĭ (19 Iulie). Dar, în deosebire de ceia ce se întîmplase atuncĭ, creștiniĭ fură bătuțĭ prin trădare și surprindere și luară fuga. Lăsînd totușĭ în mîna învingătorilor pe Potocki, cules într'o ascunzătoare și pe o sumă de tinerĭ boierĭ, bucuroșĭ de războiŭ și petrecerĭ, cari periră tăiațĭ de un Domn ce nu știa să ierte. Cît despre Constantin-Vodă, el căzu în robia Tatarilor și, după toate probabilitățile, se înnecă în Nipru, pe cale [1].

Anume, Turciĭ nu maĭ eraŭ acum sprijinitoriĭ cu orĭ-ce preț aĭ principeluĭ pe care-l numiaŭ în sfîrșit, după cuviință, «Craiul cel nebun», *Delichiral*. Pentru a li deschide ochiĭ contribuise multe lucrurĭ: expediția din 1610 și cererile ce veniră după dînsa, maĭ ales. În April 1611 el reclamà de la Sultan plata serviciilor sale, scutirea de tribut, cedarea Lipoveĭ și Inăuluĭ, ajutarea orĭ-și-cînd de trupele otomane și leafa pentru 32.000 de Haiducĭ. După plecarea luĭ Forgách din Ardeal, el se oferi a întemeia din noŭ, în folosul săŭ și pentru binele Turcilor, Statul luĭ Bocskai, dacă, iarășĭ, i s'ar ierta tributul, i s'ar da chiar împrumut o sumă de galbenĭ, i s'ar lăsa luĭ jumătate din veniturile celor două Voevodate vecine și s'ar supune autoritățiĭ luĭ Voevoziĭ romînĭ, cu trupele lor, și Pașiĭ vecinĭ. Pretențiĭ lipsite de bun simț, a căror absurditate se însărcină să o explice Turcilor acela chiar care trebuia să le susție, noul capuchehaie al luĭ Gabriel, Andreĭ Göczy, care voià pentru sine principatul atît de răŭ administrat de stăpînul săŭ.

Acel care urmări de acum înnainte pe Báthory fu Caimacamul Giurgì Mohammed, care conducea afacerile Împă-

[1] La bibliografia din Iorga, *Călătorĭ, ambasadorĭ și misionarĭ în țerile noastre și despre țerile noastre* și *Socotelile Brașovuluĭ*, adauge: Hasdeŭ, în *Arch. istorică*, III, p. 51 și urm. și Orășanu, *Cronicariĭ moldovenĭ*, p. 49 și n. 4.

răţieĭ în lipsa Mareluĭ-Vizir, dus la războiŭ. Pentru dînsul, care asigurase Sultanuluĭ o stăpînire paşnică şi sigură asupra Ţeriĭ-Româneştĭ şi Moldoveĭ prin gonirea luĭ Radu cel închinat Nemţilor şi a luĭ Constantin, făptura Polonilor, o schimbare maĭ rămînea să fie îndeplinită: aducerea Ardealuluĭ în starea cea veche, de smerită supunere, prin gonirea aceluĭ om de surprinderĭ neplăcute care era Gabriel.

Dar pe acest timp Turciĭ îşĭ atingeaŭ scopurile prin alţiĭ, pe căĭ piezişe care duceaŭ la scop maĭ sigur decît cele maĭ drepte. «Nebunul», «Sardanapalul» avea duşmanĭ din toate părţile şi, fără a proclama public mazilia luĭ, Turciĭ dădură în particular tot sprijinul acestora. Eĭ primiră astfel serviciile luĭ Andreĭ Nagy, iarăşĭ răsculat în potriva stăpînuluĭ săŭ momentan; eĭ luară supt ocrotirea lor deosebită pe Weiss şi Braşoveniĭ luĭ, hotărîţĭ «maĭ bine să moară vitejeşte decît să trăiască fără privilegiile lor»[1]; eĭ admiseră principatul luĭ Göczy; eĭ înteţiră şi maĭ mult ambiţia de domnie a luĭ Gabriel Bethlen, în serviciul căruia puseră trupele Sultanuluĭ.

Faţă de atîta duşmănie, cuprinzîndu-l din toate părţile, precum în toate părţile nedreptăţise şi jignise, Báthory n'avea decît devotamentul clienteleĭ luĭ de petrecătorĭ, credinţa Secuilor, neobosiţĭ în prada ogoarelor braşovene, şi simpatiile luĭ Radu Mihnea.

Cellalt Domn noŭ, Ştefan Tomşa, trimisese ambasadoriĭ săĭ la principele Ardealuluĭ pentru a-ĭ anunţa aşezarea luĭ în Scaun[2], dar între el şi fostul patron al luĭ Ştefan Despot, turcit acuma şi stabilit undeva în ierarchia otomană, nu constatăm legăturĭ maĭ strînse. Radu însă avea interes să asigure, cu cîte greutăţĭ avea, statornicia uneĭ dominaţiĭ prietenoase în Ardeal.

În Decembre 1611 pasurile muntene eraŭ închise pentru Braşovenĭ, în luptă cu Secuiĭ «Craiuluĭ». După porunca Turcilor, cu carĭ Weiss ştia să vorbească, Vodă trebui să încheie un tratat de prietenie cu delegaţiĭ cetăţiĭ, Benckner

[1] Cum declară Weiss într'un discurs cuprins în *Memoriile* luĭ.
[2] *Socotelile Braşovuluĭ.*

şi Mihaĭ Forgách. Un capugiŭ luă parte la negocierĭ şi veni, însuşĭ, în Braşov, cu Clucerul Mihalachi şi Vistierul Pană, după ce ele duseră la un capăt.

În Mart însă, Báthory apăru în Ţara Bîrseĭ şi stătu aicĭ maĭ mult timp, încercînd în zădar să-şĭ supuie rebeliĭ. Se ceru luĭ Radu a da şi el ajutor causeĭ principeluĭ legitim. Dar el avea altă grijă decît aceasta. Abia isprăvise cu o conspiraţie a boierilor în potriva luĭ şi a Grecilor şi ucisese în chinurĭ pe Bărcan Stolnicul, alcătuitorul mişcăriĭ, pe Mihail Cămăraşul, al căruĭ nume suna frumos şi din care partida militară voise să facă un noŭ Voevod viteaz; pe Stanciu Păharnicul, care-ĭ răsculase Roşiĭ în 1611 şi-l silise a fugi la Dunăre înnaintea luĭ «Şerban», şi alte căpeteniĭ. Fugarĭ dintre boierĭ, căpitanĭ şi iuzbaşĭ se aflaŭ în munţiĭ Mehedinţilor, unde uneltia planurĭ nouă ura lor nestînsă în potriva «Turculuĭ», fiŭ şi frate de Turcĭ, în potriva călăuluĭ rudelor şi prietenilor lor, în potriva aceluĭ ce li aruncase moştenirea şi agonisita în gura Grecilor flămînzĭ.

De şi i se vorbi de prietenia, pe care o şi aveaŭ Braşoveniĭ cu Radu Şerban[1] şi Petraşcu, fiul luĭ Mihaĭ-Vodă şi unul din luptătoriĭ din Iulie 1611, Domnul muntean refusă să se mişte saŭ să facă oare-care silinţĭ. Radu aduse ca îndreptăţire prietenia impusă de la Împărăţie, ce avea cu Braşovul, şi trimise înnapoĭ cele cîteva sute de Secuĭ, ce venise să-ĭ ofere serviciile[2].

În Maiŭ soseşte în Braşov un Ceauş, cu scrisorĭ de la Sultan şi Góczy. În puterea acestor scrisorĭ, ajutoare se cerură în Iunie de la Radu-Vodă, prin Benckner, şi ele trebuiră să fie date.

În luna următoare, Radu fu silit să primească la dînsul pe pretendentul ascuns al Turcilor la «Crăia» Ardealuluĭ şi

[1] O scrisoare a acestuia, din 12 Septembre 1612, în Documentele la Prefaţă. Cf. alta, ungurească, din 18 Iulie 1612, Tyrnau, către Ladislaŭ Pethe şi ceĭlalţĭ consilierĭ aĭ Cămereĭ ungureştĭ, în Colecţia de autografe a Archiveĭ de Stat din Budapesta. Radu semnează ca «servitor et filius paratissimus».

[2] Cronicile săseştĭ ce am citat în *Socotelile Braşovuluĭ*.

să-l trimeată peste munţĭ, în Braşov, unde eraŭ gata pentru sprijinirea luĭ, — cu vre o 600 de oamenĭ, comandaţĭ de un Armaş şi de căpitanul Buzdugan. Căcĭ porunca Împăratuluĭ păgîn era ca Braşoveniĭ să lupte din toate puterile pentru nimicirea duşmanuluĭ lor de moarte [1].

Crezînd că totul e pierdut pentru vecinul săŭ de până atuncĭ, Voevodul îĭ şi scrisese despre pregătirile turceştĭ, îndemnîndu-l să nu încerce în zădar a sta în calea «oştilor Împăratuluĭ», ci maĭ bine, lăsînd să treacă asupră-ĭ furtuna, să aştepte timpurĭ maĭ bune, care i-ar putea da tronul înnapoĭ [2].

[1] Aceleaşĭ cronicĭ şi *Socotelĭ*.

[2] Aceasta se vede din următoarea scrisoare inedită a luĭ Radu:

«Doresc sănătate bună în starea plăcută a Domnieĭ Tale, şi viaţă indelungată şi norocită îţĭ poftesc de la Domnul Dumnezeŭ să-ţĭ dea Mărieĭ Tale. În zilele trecute, prin sluga credincioasă a Mărieĭ Tale, Ioan Putnoky, cînd l-aĭ trimis înnaintea soluluĭ Mărieĭ Tale, mi-aĭ scris Măria Ta şi mie, şi mi-aĭ spus Măria Ta că l-aĭ fi trimis înnaintea luĭ Andreĭ Góczy. Ca să nu mă ţiĭ de răŭ, după porunca Mărieĭ Tale i-am dat drumul îndată. Şi, cu toate că l-am aşteptat cu plăcere să vie înnapoĭ, ca să-l pot primi cu cinste, ca pe cinstitul sol al Mărieĭ Tale, — cînd a sosit el la Dunăre, a sosit şi un om al nostru, venind de la Poartă, cu o scrisoare, cum că, după ce Măria Ta aĭ trimis solĭ la Poartă, supuşiĭ Mărieĭ Tale s'aŭ plîns acolo, foarte tare, că Măria Ta te-aĭ purtat nesuferit cu fie-care şi că eĭ nu mai vreaŭ să te aibă de stăpînitor. Puternicul Împărat s'a îngrozit, auzind plîngerile cele tarĭ asupra Mărieĭ Tale şi foarte s'a supărat pe Măria Ta. Pentru care îşĭ găteşte oştile în potriva Mărieĭ Tale şi vrea să-ţĭ ridice asupra alt stăpînitor, pe care-l vrea ţara. Oştile aŭ şi pornit. Cum am aflat, foarte m'a mâhnit ştirea aceasta, şi m'am grăbit să-ţi scriŭ, căcĭ eŭ cu Măria Ta aşa vreaŭ să trăiesc, ca cu un bun vecin şi ca două rude, precum am trăit şi până acum cu Măria Ta. Dar ce să facem, dacă vicleniĭ Mărieĭ Tale aşa aŭ lucrat şi nu m'am putut pune împotriva voinţiĭ Împăratuluĭ? Ştiŭ acestea foarte bine, ca unul ce am fost crescut la Poarta Împăratuluĭ şi din pînea luĭ. Dar, ştiind lucrurile astfel, trebuie să căutăm, ce se poate face maĭ uşor, şi eŭ cred că ar fi maĭ bine dacă Măria Ta te-aĭ da înlăturĭ înnaintea oştilor puterniculuĭ Împărat şi multe lucrurĭ ar rămînea nesfîrşite, până ce Măria Ta şi cu noĭ am putea face Poarta maĭ îndurătoare, şi iarăşĭ aĭ putea veni în Scaun. Căcĭ e ştiut lucru, că Măria Ta eştĭ viţă de Domn şi Scaunul Domnesc maĭ bine ţi se cuvine Mărieĭ Tale. Dar, dacă Măria Ta nu aştepţĭ oştile puterniculuĭ Împărat, ele vor prăpădi cu totul ţara, şi cine ştie ce se va alege şi de Măria Ta? Aşa am poruncit. Datum in oppido nostro Tergovista, die 15 Iunii, anno 1612. Sluga Mărieĭ Tale...»

Dar contingentele muntene nu se arătaŭ de loc gata să lupte. După patru zile, oamenii luĭ Vodă se înfundaŭ iarăşĭ în munţiĭ de unde venise. Aceasta aduse plîngerĭ, şi nouă somaţiĭ veniră luĭ Radu, de la Poartă, pentru încheiarea unuĭ tratat cu Braşoveniĭ.

El fu încheiat la 12 Septembre, şi jurat puţin maĭ tărziŭ de Michael Fronius, în numele orăşenilor. Actul, scris în româneşte, pe care-l dădu Radu-Vodă, ni s'a păstrat. El prevede prietenie şi duşmănie împărtăşite, transmiterea de ştirĭ despre duşmanĭ, pe cari Voevodul îĭ aştepta din «ţeara leşască» şi din «ţeara nemţească» unde pîndia «Şărban-Vodă», ajutarea Muntenilor, la nevoie, cu muniţiĭ, adăpostirea în Braşov în timp de nenorocire, cu atîţia ostaşĭ cîţĭ să nu poată înspira bănuielĭ. Dar ce e maĭ însemnat decît toate aceste puncte de asigurare şi frăţie e că se vorbeşte despre întinderea «tocmeliĭ» asupra aceluĭ care, «de ne va dărui Domnul Dumnezeŭ, va sta a fi domnu despuitorĭ ţerăĭ Ardealuluĭ» [1]

Potrivit cu tratatul, Radu trimise călărĭ de aĭ săĭ luĭ Göczy, pe un timp cînd şi Marele-Vizir, care încercase întăiŭ să apere pe Báthory, fusese convins de Caimacam că nimic nu trebuie făcut pentru a-l mîntui. Dar purtarea oamenilor săĭ fu aceiaşĭ ca şi în trecut. În Septembre eĭ împiedecară luarea Rîşnovuluĭ, ce fusese cuprins de principe, iar, la 16 Octombre, fugind înnaintea duşmanuluĭ la Feldioara, nu numaĭ că zădărniciaŭ planul de instalare a luĭ Göczy la Alba-Iulia, dar aduseră o adevărată catastrofă, în care peri Weiss, sufletul resistenţiĭ împotriva luĭ Báthory. În aceiaşĭ lună Octombre Marele-Vizir se întorcea la Constantinopol şi multe se încercară cu dînsul, care nu putuse izbuti cu locţiitorul săŭ, Mohammed-Paşa.

Între ceĭ cari cercară terenul pentru afacerile lor fu şi Radu-Vodă. În cursul veriĭ el trimisese în taină la Báthory

(Bibl. Academieĭ Maghiare, Hist. fol., 110; copie. După o traducere de d dr. Gh. Alexicĭ, profesor în Budapesta.)

[1] Tratatul l-am tipărit în *Socotelile Braşovuluĭ*, pp. 131-2.

[2] Cronicile citate. Cf. aceia din Ms. Quart germ. 148 al Museuluĭ din Budapesta, n° IV.

pe un om de încredere, un cunoscut al său din Veneţia, din care făcuse Marele său Postelnic şi conducătorul politicii fine pe care o ducea. Bernard Borisi, *Bărnat,* trecu pe urmă, după ce jurase poate lui Báthory, în numele Voevodului, la Constantinopol, cu asigurări că Gabriel e om de crezut, oferindu-se să aducă şi un ambasador din parte-i la Poarta Sultanului. Mulţămită şi scrisorilor Paşei de Buda, acest ambasador, Balassi, pe care-l întovărăşia Borisi, căpătă un fel de întărire a domnului său, căruia se afirmă că i se trimiseră şi insignüle din nou[1].

Dar politica aceasta de măruntă dibăcie grecească nu putea durà multă vreme, şi cu părere de rău Radu trebui să încalece în 1613 calul de războiu, să strîngă în juru-i o oaste de luptă, nu de fugă, şi să plece în Ardeal, pentru ca să ajute aici la întemeiarea tronului lui Gabriel Bethlen, în umbra căruia era să domnească de acum înnainte[2].

Şi totuşi şi acest an din urmă al cîrmuirii şi vieţii ultimului Báthory începu bine, prin succese pe lîngă aceia cari erau să-l arunce în nenorocire. După mai mult de patru luni de aşteptare la Constantinopol, Ioan Benckner se întorcea în Braşov, cu poruncă să se împace orăşenii răsculaţi cu stăpînitorul lor, care va fi adus prin dojenile turceşti la sentimente mai bune. Un represintant al Sultanului, Abdì-Aga, veni pentru a supraveghia şi ocroti negocierile, care începură îndată şi se continuară mai multe luni de zile[3].

Un indemn în acest sens veni şi de la Împăratul german, Matthias. La acesta, Báthory trimisese ambasadori încă de

[1] Cf. Hurmuzaki, IV[1], pp. 493-4, n° 423; XI, p. XLVII şi IV[2].

[2] În Decembre Báthory trimisese solii la Poartă, precum şi celor doi Domni. Raport al comandantului de Satu-Mare, 2 Decembre 1612 (München, *Staatsarchiv,* K. Schw. $^{486}/_{12}$, fol. 255): «Vnder gehaltnen Landtag hat Bathori zu seinen Potschafften fürgenohmen: Nach der Porten den Kerezturi Paul, zu dem Waivoda in der Moldaw den Trombathch Marton, so vorm Jahr an der Portten legationweiss gewessen; zu dem Waivoda in der Wallachey den Putnoki János».

[3] *Socotelile Braşovului.*

la sfîrșitul anuluĭ 1612 și se știa bine la Curtea din Praga și în consiliile din Viena că toate simpatiile Ungurilor din Ungaria imperială sînt pentru conaționalul lor și că, în deosebĭ, Palatinul, care nu încuviințase expediția luĭ Forgách, nu doria nimic maĭ mult decît împăciuirea lucrurilor din Ardeal în folosul luĭ Gabriel. Matthias jertfi decĭ părerile luĭ personale în această privință și, după o sfătuire la dieta din Pressburg, se hotărî la o înțelegere, pe care Împăratul o iscălia la 11 April. Din parte-ĭ Gabriel se îndatoria să nu lase nicĭ-o-dată pe Turcĭ a trece[1]. Sașiĭ eraŭ îndemnațĭ și din această parte să se supuie, în schimbul asigurărilor de nevoie.

În sfîrșit, o dietă adunată la Sibiiŭ, în luna luĭ Maiŭ, dovedind legătura dintre principe și cea maĭ mare parte a țeriĭ, interveni în acelașĭ sens, prin exemplul și îndemnurile eĭ. Brașovul uitâ decĭ pagubele și morțile din trecut și jurâ, în mijlocul demonstrațiilor de bucurie, luĭ Báthory, la începutul acesteĭ lunĭ Maiŭ. Și, simțitor înnainte de aceasta, Góczy lepădase cu totul pretențiile sale la tron, și se tîria pentru iertare înnaintea stăpînuluĭ pe care nu-l putuse răsturna.

Gabriel rămînea decĭ principe, era recunoscut de provincia întreagă, fără să fi cedat nimic din drepturile și usurpările sale, rămîind ca înnainte în posesiunea Sibiiuluĭ răpit și purtînd ca și pănă acum titlul de «Domn al Țeriĭ-Româneștĭ», pe care nu i-l dăduse nimenĭ decît un noroc de mult împrăștiat. La Răsărit, era acum Tomșa, care se îndupleca a prigoni pe Secuiĭ rebelĭ ce-șĭ trecuse vitele la dînsul în țară. Maĭ departe, în Polonia, se găsiaŭ oamenĭ cari să se încreadă în el și să voiască a-l ajuta. Iar, în Muntenia, Radu Mihnea rămînea vechiul prieten credincios, care stăruia la Poartă în potriva singuruluĭ dușman ce-ĭ rămăsese, Gabriel Bethlen, «Țiganul».

Acesta, alt om decît lenešul și cinicul Góczy, era însă să răpuie tronul luĭ Báthory. El și cu Turciĭ, pe cari se pricepuse a-ĭ lega strîns de interesele luĭ.

[1] Cf. *Mon. comit. Trans.* și *Arch. f. sieb. Landesk., l. c.,* pp. 403-4.

Dibaciul și influentul rebel se înfățișă la Constantinopol încă din timpul iernii, puțină vreme după plecarea poruncilor menite să asigure dominația pașnică a principelui ardelean. Turcii îl văzură cu plăcere și-l dăruiră cu un caftan. El îi lămuri asupra adevăratei stări de lucruri în provincia unde nimeni nu era în adevăr cu «nebunul» și li inspiră credința că fără nici-o pierdere s'ar putea goni și distruge acest veșnic tulburător de pace. El destăinui natura și motivele politicii pe care o făceaŭ față de Ardeal Voevozii romîni din vecinătate. Cîștigînd din ce în ce mai mult teren, el ajunse acolo, încît, atunci cînd Báthory se putea crede mai asigurat, Marele-Vizir, Nasuf, luă hotărîrea de a-l schimba, cu toate îndatoririle față de dînsul și tratatele iscălite și întărite cu Imperialii.

Báthory dădu, din parte-i, tot concursul lui Bethlen, prin cereri nouă, de o nebunie desăvîrșită: guvernul ereditar, cedarea către dinastia lui a cetăților bănățene dorite de Turci, scutirea de tribut a țerii pe un termin ca acela de cincisprezece ani, reducerea lui pe urmă la suma de 15.000 de galbeni, ca pe vremea lui Soliman cel Mare, de la care încoace se schimbase așa de mult valoarea banului, luarea Haiducilor supt scutul Sultanului și întreținerea pe socoteala Porții a unei armate dintre dînșii, în număr de 30.000. El credea că folosește scriind lui Radu Mihnea scrisori în care, pe lîngă milogiri pentru favoarea turcească, el furișa asigurarea că, la nevoie, va ști să se apere, că nici 40.000 de Turci n'ar fi în stare, cheltuind un an de zile de silinți, să cucerească o singură cetate ardeleană, că și-a asigurat aliați pentru luptă, în creștinătate (Iunie-Iulie)[1].

Deci la 15 Iulie, apărea la Brașov Husein Ceauș cu vestea maziliei. Două armate turcești se puseră în mișcare către granița de Apus și cea de Miază-zi a provinciei. Comandantul suprem, Serdarul, era beglerbegul de Kanizsa, Schender-Pașa, care se înfățișă la Poarta de fier și trimise de aici ceauși ca să ceară principelui, în potriva căruia se pronun-

[1] Hurmuzaki, IV[1].

ţase Sultanul, condiţiĭ neacceptabile: tributul pe maĭ mulţĭ anĭ de zile, cînd el era ruinat, iertarea luĭ Bethlen, cînd de la acesta-ĭ venia tot răul, şi părăsirea Sibiiuluĭ, cînd el vedea în ocuparea luĭ cea maĭ mare izbîndă a politiciĭ sale. După aproape patruzecĭ de zile de aşteptare fără folos, Schender pătrunse în Ardeal, aducînd cu dînsul pe Bethlen, viitorul principe, dacă-l va voi ţara, — care trebuia să-l voiască.

Maĭ încet înnainta cealaltă oaste, în fruntea căreia stătea Paşa de Oceacov, învingătorul, în 1612, al Polonilor luĭ Constantin Movilă, supraveghetorul principatelor, Maghiar-Ogli, un renegat. Îĭ încetiniaŭ progresele, îĭ prelungiaŭ conacele, disposiţiile celor doĭ Domnĭ ce i se dăduse ca ajutoare şi carĭ nu voiaŭ peirea luĭ Báthory.

Iulie şi August trecură în aşteptarea efectuluĭ unor stăruinţe nouă. Toate mijloacele fură întrebuinţate. Ştefan Tomşa încheiase în Octombre 1612 un tratat cu Poloniĭ, dar el nu fusese ratificat de dietă, Hotinul nu i se dăduse în mînă, pribegiĭ: Constantin, ce se credea încă în viaţă, Ureche, Bucioc, nu fusese măcar astîmpăraţĭ. Şi necontenit, cu toate energicele sfătuirĭ aduse de ceauşiĭ împărăteştĭ, în Mart ca şi în Iulie, regele denunţase la Poartă purtarea prădalnică a falşuluĭ fiŭ de Domn Tomşa, în locul căruia ar fi aşa de drept şi de bine să se numească Gavrilaş, fiul cel maĭ mare al luĭ Simion-Vodă. Ştefan-Vodă aducea înnainte această stare primejduită a ţeriĭ, şi tărăgănia după putinţă plecarea [1].

Iar Radu-Vodă păstra încă oare-care simpatiĭ pentru vecinul *mazil*. În April, el primi cu strălucire pe Toma Borsos, trimis la Poartă de Báthory, care Borsos mulţămi calificînd de «ţigănească» cinstea ce i se făcuse şi asămuind casele din Tîrgovişte, «în urît stil romănesc», cu «coteţele de porcĭ, din Ardeal, în zilele bune» [2]. El lucra prin prietenul Borisi, care era şi prietenul «Craiuluĭ» şi, pentru a trece vremea,

[1] Cf. izvoarele citate şi Hurmuzaki, IV[1] *Supl.* I[1].

[2] Kemény şi Kovács, *Erdélyország törtenetei' Tára*, II, pp. 234-5.

dădea ospețe luĭ Maghiarogli, care la beție scotea sabia și ciopîrtia pe boieriĭ Voevoduluĭ [1].

Însă, la plîngerile luĭ Bethlen și Schender, poruncĭ fură trimise care nu îngăduiaŭ nicĭ o nehotărîre și nicĭ o îndreptățire. La 2 Septembre, Radu era lîngă Brașov, cu 5.000 de oamenĭ, între cari ostașiĭ săĭ de paradă, în haine albastre [2] și Postelnicul Bernard. Peste zece zile lagărul luĭ Tomșa, cu 4.000 de oamenĭ bine gătițĭ, avînd în frunte pe Mîrza cel Mare, Moldovean acuma, pe Vistierul Boul, căpitanul Deliman, Postelnicul Ciolpan, se așeza lîngă al Pașeĭ și al Domnuluĭ vecin. Voevoziĭ mergeaŭ împreună la biserica din Șcheiŭ și schimbaŭ visite saŭ «cercetărĭ». Viteazul Șahin-Ghiraĭ venia pe urmă cu Tatariĭ. Cu toțiĭ porniaŭ maĭ departe, către o luptă pe care Báthory n'avu cu ce mijloace s'o deie [3].

Se lăudase încă, vorbind de împotrivire, la Ocna Sibiiuluĭ, întăiul săŭ lagăr. Peste vre-o lună, el se afla la Sas-Sebeș, și nu se maĭ credea în stare să lupte singur. Un emisariŭ al săŭ mergea după ajutor la Palatinul Ungarieĭ, care avu purtarea încurcată a situațieĭ luĭ nedeslușite. Îĭ venise apoĭ în minte să lege soarta sa de pribeag proaspăt cu aceia a unuĭ maĭ vechiŭ pribeag, care-ĭ fusese totușĭ un mare dușman. Omul care se ducea în Ungaria trebuia să treacă pe la Tyrnau, pentru a propune luĭ Radu Șerban o luptă comună. Noul Domn ar fi un credincios vasal al principeluĭ, ar purta titlul ce ar voi acesta, l-ar ajuta contra tuturor dușmanilor, ar plăti 50.000 de galbenĭ și ar răspunde apoĭ un tribut maĭ mare decît acela pe care-l dădea țara către Turcĭ.

Asemenea condițiĭ desplăcură luĭ Radu, dar, gîndindu-se la cît timp pierduse pănă acuma, el se lăsă ispitit să negocieze. Ca unul ce se afla însă în mînile Imperialilor, fără aderențĭ între străinĭ, fără banĭ și încurcat în datoriĭ, el scrise Curțiĭ de care atîrna. Archiducele Ferdinand îl chemă atuncĭ, din ordinul Împăratuluĭ, la Viena, pentru a discuta. Cererea luĭ

[1] Hurmuzaki-Bogdan II și Hurmuzaki, IV^2.
[2] Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 187—8.
[3] *Socotelile Brașovuluĭ.*

de a i se da 6.000 de oamenĭ, şi anume Nemţĭ, precum şi 100.000 de talerĭ, pentru a strînge şi altă oaste, închise îndată discuţia [1].

Până la sfîrşitul acesteĭ tragediĭ politice, Imperialiĭ, încurcaţĭ în Germania, dezgustaţĭ cu totul de Ungurĭ, temătorĭ peste măsură aĭ unuĭ noŭ războiŭ cu Turciĭ, păstrară numaĭ dorinţa pioasă de a da oare-care ajutor aliatuluĭ lor Báthory şi ocrotituluĭ lor Şerban, pe o cale care să nu fie însă cheltuiala şi riscul.

Aşa încît Turciĭ înnaintară în voie: la Mirislăŭ, la Turda. Tatariĭ se răspîndiră în toate unghiurile. Iar Báthory apăru în Septembre la Alba-Iulia, de unde ceru luĭ Schender lucrurĭ nebune, precum eraŭ cedarea luĭ Bethlen şi retragerea la Timişoara. Apoĭ, pe la Cluj, el merse să se închidă la Oradea-Mare, de unde adresâ ultimele luĭ stăruinţĭ către Radu Şerban, pe care protectoriĭ săĭ nefolositorĭ nu-l lăsară să plece.

La 23 Octombre, Bethlen era ales de dietă; a doua zi făcea jurămîntul. Apoĭ ,se ducea în tabăra turcească, unde Schender îĭ dădea semnele stăpîniriĭ în numele Sultanuluĭ. La această dată Gabriel Báthory nu maĭ era între ceĭ viĭ: căpeteniile Haiducilor săĭ, prin cari domnise şi cucerise, îl omoriaŭ în trăsură şi-l aruncaŭ în drum trupul străbătut de şepte rănĭ [2].

[1] Hurmuzaki, IV[1].

[2] Izvoarele sînt citate în notele mele la *Socot. lile Braşovuluĭ.* — În 1613, Socotelile, inedite, ale Cohalmuluĭ menţionează Ceauşĭ, doĭ Romînĭ trimişĭ la Braşov, un Luca Kirschner, prins de Tatarĭ, precum şi alţĭ doĭ, drabanţĭ din tabără şi: «Alss mit den Passa beleitt hatt gen Cronen». — Iar ale Sighişoareĭ cuprind: Romînul Oprea în Bîrsa, întrebare în Ţara-Românească. «Castra. Custodes turcici». Ceauşul «Orosslanay». «Item 4 urnas aceti Wayvodae Moldaviae». Şi pentru «boierĭ». «Item Wayvodae Moldaviae 40-genarium vas vini oblatum ... Item dem Esaias Pap ein Geschenk, f. 1 ... Item dem Magiar Ohgli und Zkender Bassa butyri oct. 5» (Şi luĭ Angialossi, luĭ Mustafà-beg.) Item dem Moldner, Bleschen Väden, Magiar Ohgly, Tatarcham, als sie bey der Stadt furüber sein gezochen, Ehrung gegeben, f. 123/ ... Item ratione Cosacorum et Marci Moldavi vestimentorum f. 1/8 ... Item Moldaviae et Valachiae Vayvodis aquam vitae». Cf. şi Kemény şi Kovács, *Erdélyország történetei Tára,* II, pp. 251-4.

Cu aceasta se începu o nouă eră, pentru Ardeal ca şi pentru noĭ, o nouă eră care se lămuri pe deplin maĭ ales după statornicirea prin 1615 a puteriĭ nouluĭ principe.

IV.

Principatele romîne pe timpul luĭ Gabriel Bethlen (1613-29).

Turciĭ şi Tatariĭ se retraseră către pasurĭ şi, ca să se întoarcă acasă, luară iarăşĭ drumul obişnuit al Ţeriĭ-Româneştĭ, lăsînd numaĭ în provincia ce atîrna acum cu totul de dînşiĭ, o garnisonă provisorie [1].

Nu ştim ce gîndurĭ vor fi stăpînit la întoarcere mintea sfiosuluĭ Radu Mihnea, dar, judecînd după purtarea luĭ de până acuma, ele trebuie să fi fost triste. Domnul mazil, gonit, mort, nu-ĭ fusese un prieten, şi odinioară el văzuse chiar în Báthory, «principele Ţeriĭ-Româneştĭ», un rival. Dar stăpînitorul Ardealuluĭ, cu toată aplecarea sa către planurile de îndrăzneală oarbă, era un om de inimă, maĭ mult decît atîta, un cutezător, şi Turciĭ aŭ avut totdeauna respect pentru asemenea *delĭĭ*, pe jumătate eroĭ şi pe jumătate nebunĭ. Ce era să se întîmple acum cu acest Bethlen «Ţiganul», care părea menit să fie numaĭ unealta acelor ce-ĭ dăduse tronul?

Ideile acestea le exprimă Tomşa. Situaţia luĭ era şi maĭ rea. Poloniĭ nu-l iertaŭ şi puteaŭ să-l ierte şi maĭ puţin acuma cînd trimisese la Poarta Sultanuluĭ, înnainte de a porni din Iaşĭ, pe captivul săŭ Potocki [2]. Boieriĭ nu-ĭ eraŭ maĭ prietenĭ decît luĭ Radu-Vodă boieriĭ muntenĭ, şi amîndoĭ eraŭ siliţĭ să se menţie cu concursul călăuluĭ. Dîndu-şĭ samă de ce era să fie, el chemă pe influentul Braşovean Benckner, ca «pe un Sas ce era» şi ştia ascunde vorbe de taină, şi-ĭ vorbi, deschis, asupra tributelor marĭ ce vor să vie, asupra cereri-

[1] Böjthinus. Cf. *Tortén. Tár*, 1881, p. 593 şi urm. şi *Századok*, 1896, p. 42 şi urm.

[2] Vezĭ Hurmuzaki, IV² şi *Supl.* I¹. Cf, pentru relaţiile moldo-polone în 1613-4, şi Bielowski, *l. c.*, pp. 227-8, 418-20 şi 522-4, *Dziennik literacki*, 1862, nº 86, p. 688 (tradus în W. Schmidt).

lor nemăsurate de provisiĭ, caĭ şi vite, asupra ruineĭ amenințătoare și cîrmuiriĭ prin beglerbegĭ. «Cît timp Împăratul roman», adăugi el, «și-a avut mîna în Ardeal, nu am fost în această primejdie». Să nu uite deci Măria Sa nicĭ de acum înnainte aceste biete țerĭ creştine şi el, Benckner, să facă binele a-ĭ aduce la picioare această rugăminte. Cu voia luĭ Bethlen saŭ fără, Radu Şerban, un ostaş, cu care se putea cineva înțelege pentru o răscoală, să fie aşezat iarăşĭ în Țara-Românească. Saşiĭ să fie ocrotițĭ de suveranul de aceiaşĭ limbă, iar el, Domnul Moldoveĭ, ar ajuta şi el după putință, la bătrînețele luĭ de soldat.

Politica luĭ Gabriel Bethlen împrăștiè însă multe din aceste temerĭ. El se arătă de la început un om făcut ca să domnească. În loc să caute duşmăniĭ ca predecesorul săŭ, el nu le primi decît cînd nu putea face altfel. Fără să cheltuiască banĭ saŭ să jertfească soldațĭ, el făcu maĭ mult decît războiniciĭ şi cheltuitoriĭ. Se arătă, într'un cuvînt, un bun gospodar ; prielnic, prin urmare, şi pentru gospodăria bună a altora.

Cu Turciĭ, buna înțelegere se constată tot anul. Bethlen li făgăduieşte credință, supunerea către dînşiĭ a cetăților bănățene. Din partea lor, eĭ intervin la Împăratul pentru ca nouluĭ principe ardelean să i se dea Maramureşul şi cetățile de la Nord ; eĭ daŭ vasaluluĭ lor mijloacele şi siguranța trebuitoare pentru ca el să poată lua, în Novembre, Lipova şi Inăul [1].

Din dieta din Februar 1614, adunată la Mediaş, Bethlen trimise la «Împăratul» care-ĭ părea maĭ folositor o solie de stăruințĭ şi informație, alcătuită din Mihaĭ Toldalagy şi Toma Borsos. În tot cursul primăveriĭ, Agiĭ şi Ceauşiĭ se poartă prin Ardeal şi Țara-Românească [2]. La 30 Iunie, ca plenipotențiar al Sultanuluĭ pentru afacerile ardelene, plecă spre Dunăre acel Schender-Paşa, care le orînduise în 1613, spre mulțămirea Porțiĭ. El veni la 3 August în Ardeal, pe la Bran,

[1] Cf. Bojthinus şi scrisoarea luĭ Forgách din Caşovia, 8 Novembre 1614 ; în Innsbruck, *l. c.*

[2] *Socotelile Braşovuluĭ.*

împreună cu un Mehemed-Aga [1], și stătu în țară mai multe lunĭ de zile, până ce el avu siguranța că nu maĭ e nimic de temut pentru noua stăpînire, de origine turcească. În adevăr, toate cetățile se supusese istețuluĭ împăciuitor, și el își cîștigase pe Sașĭ, restituindu-li, în sfîrșit, simulacrul lor de capitală, Sibiiul [2].

În această operă de statornicire, Bethlen găsi tot sprijinul la vecinii săĭ, dar maĭ ales la cel muntean. Eĭ vedeaŭ, și unul și altul, ce dușmanĭ îndărătnicĭ și neîmpăcațĭ îi amenință din creștinătate. Radu Șerban nu-șĭ uitase țara și puterea ce avuse asupra eĭ și, ruinat cum ajunsese, pofta luĭ de a o maĭ cuceri odată cu sabia îĭ ardea cu atît maĭ mult inima. În Mart veniseră iarășĭ la dînsul știrĭ de la luptătoriĭ săĭ din timpurile bune și, împreună cu dînșiĭ, îndemnurĭ din partea unuĭ pretendent moldovean, acel Gavrilaș Movilă, fiul luĭ Simion, pentru care Gavrilaș stăruise el atuncĭ cînd credea că Domnia Moldoveĭ se poate hotărî și schimba după voia luĭ. Un nobil polon oferia să deie trupele pentru aducerea în Scaun a Voevozilor amîndurora, și se vorbia despre Cazaciĭ ce se apropie de rîul de hotar. Maĭ tărziŭ, în vară, pribeagul ardelean Kendy se îndatoria să schimbe în două lunĭ de zile pe Bethlen, «vulpea» Imperialilor [3], pe Radu, în care boieriĭ vedeaŭ un Turc și un vîndut Turcilor [4], și, prin urmare, și pe «tiranul» Tomșa, care nu se putea menținea fără aceștĭ doĭ vecinĭ. Radu Șerban intervenia pe la dietele austriace și urmăria pe archiducĭ cu scrisorile sale de rugăminte [5].

Ștefan-Vodă Tomșa avea un leac în potriva răscoaleĭ: maĭ tăia din boierĭ, ceia ce făcea plăcerea bătrînețelor sale de vîntură-lume. Înnainte de a pleca în campania ardeleană,

[1] Cf. raportul inedit al luĭ Starzer, din 2 Iulie, în Innsbruck, *l. c.* și *Socotelile Brașovuluĭ*. Socotelile Sighișoareĭ cuprind darurĭ «Delli Marco Moldavo», luĭ Mehemed-Aga și «filio Zkender, legati turcici imperatoris», precum și «legato turcico».

[2] Bojthinus și *Socotelile Brașovuluĭ*.

[3] V. maĭ jos, p. CXVII, nota 3.

[4] Scrisoarea boierilor muntenĭ către Radu Șerban; în Hurmuzaki, IV[1], iar, românește, în *Convorbirile literare* pe 1900, April.

[5] Inedite, în Innsbruck, *l. c.* și Documente la Prefață, nº XXIV.

el jertfise pe cîțiva fruntașĭ[1] și alțiĭ avură aceiașĭ soartă în primăvara acestuĭ an, îndată ce se auzi că Movileștiĭ nu maĭ pot aștepta. Dar atîta n'ajungea pentru a fi sigur de viitor: în 1614 îl vedem chemînd pe Turcĭ și Tatarĭ, al căror Han apăru la Tighinea, unde veni și Domnul pe urmă[2].

Maĭ putea să se razime pe ajutorul amînduror vecinilor ce plătiaŭ ca și dînsul birul Sultanuluĭ. În tabăra turcească din 1613, după întărirea luĭ Bethlen din partea Serdaruluĭ, ceĭ treĭ principĭ se legase prin jurămînt a fi cu credință, la orĭ-ce poruncă, stăpînuluĭ din Constantinopol, iar între eĭ «a trăi ca frațiĭ și a nu se părăsi unul pe altul până la moarte»[3]. Și, îndată după întoarcere, Bethlen denunța luĭ Radu conspirația alcătuită de Germanĭ pentru a face încă în iarnă principe al Ardealuluĭ pe Gașpar Becheș, pe cînd Radu Șerban s'ar întoarce în Țara-Românească, iar în Moldova ar fi să stăpînească Nicolae-Vodă Petrașcu saŭ «Deli-Marco», adecă Marcu Viteazul, vărul celuĭ d'intăiŭ[4].

[1] Nepfel către locțiitorul ducal al Prusieĭ (Varșovia, 12 August 1613). «Komsa, Wallachiae princeps, hatt auff Bevelich des Turkischen Kaisers 4 vornehme Herrn, *sic volo, sic iubeo*, abzurichten lassen, die Ihrer Majestet ser zugethan gewessen» (Konigsberg, *Gesandtschaftssachen*)

[2] Hurmuzaki, IV[1]; Hurmuzaki-Bogdan, II. Pentru Tomșa, în parte, merseră la Poartă în 1614 soliĭ polonĭ Andreĭ Gorski și Targowski. V. Corespondența polonă din Konigsberg și ms. 360 al Museuluĭ Czartoryski (Cracovia), pp. 80-2.

[3] Ziarul luĭ Andreas Hegyes, în Trauschenfels, p. 297.

Din «Copia Schreiben von ainer verthrautten Persohn auss Caschau, vom 5 Decembris anno 1613»: «Die Ursachen, demnach der Skender Bassa, alss er die zween walachische Fuersten mit dem Sibenburger verainigt, haben sie ainander angeloben und versprechen müessen, wann inen im Nahmen des grossmechtigen türggischen Khayssers Bevelch khombt, das sy alle drey zugleich, sambt aller irer Macht, wohin es begert wurdet, neben dem Turggen auf sein und anziehen wollen, so sein die Turggen und die Tarttarn, so in Siebenburgen gewesen, alle auf den turggischen Granitzen aussgethailt. Der Magior-Egli-Bassa in der Walachey sein Windterleger zu halten verlassen. Dass sein böse Anzeigungen...» (Innsbruck, *l. c.*). — Despre planul de a năvăli în Ardeal, cu Cazacĭ și Polonĭ, al unuĭ «Oberst in der Muldaw», vorbesc și știrĭ din Viena; 31 Oct. (Königsberg, *l. c.*).

[4] Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása*, Pesta, 1867, p. 58; cf. scrisoarea către Schender, citată la pp. 58-9, și p. 60.

In Februar 1614 li se ordona la aĭ noştri să fie gata a veni cu trupele lor pentru ca să apere de Nemţĭ pe Bethlen, ce nu ajungea să se înţeleagă cu dînşiĭ, cu toată solia ce li trimisese[1]. În Mart, Tomşa pîria la Turcĭ că Imperialiĭ grămădesc trupe la hotare pentru a săvîrşi schimbarea dorită de dînşiĭ în toate treĭ principatele: Ţara-Romănească ar fi, natural, a luĭ Radu Şerban, Moldova a «fiuluĭ luĭ Mihaĭ-Vodă», iar în Ardeal s'ar aşeza ca guvernator Palatinul unguresc. Cînd Schender veni să ajute pe Bethlen cu autoritatea Sultanuluĭ[2], el nu luă drumul Timişoareĭ, cum se credea, ci acela al Ţeriĭ-Româneştĭ, pe unde trecuse şi soliĭ ardelenĭ ce-ĭ adusese trimiterea, solĭ pe cari Radu fu rugat să-ĭ recomande la prieteniĭ săĭ din Ţarigrad. În schimb, principele ardelean dădu de ştire la Poartă că Nemţiĭ ţin la dînşiĭ şi inteţesc pe Radu Şerban. În tot cursul toamneĭ, Imperialiĭ se aşteptară la sosirea Voevozilor romînĭ, cari ar colabora cu aliatul lor la supunerea Banatuluĭ[3].

[1] Cf. Bojthinus şi o scrisoare împărătească de la 3 Februar către Saşĭ, în *Staatsarchiv* din Munchen, K. Schw., 371/2, fol. 232.

[2] Cf Böjthinus şi ineditele din Innsbruck

[3] Archiducele Ferdinand către archiducele Maximilian (Viena, 29 April 1614). După ştiri din Constantinopol şi Ungaria Superioară, «zue sehen dess Betthlen Vayda, sambt seinen Adhaerenten, beeden wallachischen Vaivoden, den Türggen zum Khrieg zu instigirn nit underlasse» (Innsbruck, *l c.).* Cf. scrisoarea cu data de 14 April a luĭ Sig. Forgách, anexată: «an die benachbartten Bassen, Beglerbegen unnd Sandsagh-Behen, auch wallachischen Waywoden, zu Wegen bracht» [ordine pentru a se ajuta Bethlen] Tot la acea scrisoare din 29 April se dă ca anexă un raport imperial din Constantinopol, cu data de 6 Mart: «Gestert von Betlen aus Sibenburgen Schreiben an Obristen Vezir ankhomben; und bericht der Moldauer das Ir Kayserliche Majestat... ein nahmhafftes Kriegsvolckh an underschidlichen Ortten, von Theutschen und Hungern, auf den sibenburgischen Granitzen in Beraitschafft. Bey welchem sich zwen Waywoden, alss der Scharban und des Micha Waywoda Sohn befindten, und, wie er wahrhafftig berichtet, waren Ihr Kayserliche Majestat ganz resolvirt den Betlen aus Sibenburgen zu vertreiben und Herrn Palatinum aldort einzusezen, von dannoch nachmals Moldau und Wallachey anfallen, in Moldau des Miha Wayda Sohn, in der Wallachey aber den Scharban einbringen, derowegen den Obristen Vezir guet Aufsehen zu haben

Nicĭ în 1615 negocierile luĭ Bethlen cu Împăratul nu izbutiră deocamdată. Urmară încercărĭ nouă din partea pribegilor şi doritorilor de Coroană, cu toate că se trata necontenit întărirea păciĭ cu Turciĭ, ce înţelegeaŭ că, după ultimul tratat, al lor este Ardealul. În Februar, Alì-Paşa, atotputernicul Vizir de Buda, trebui să proteste în chipul cel maĭ hotărît contra acestor intrigĭ, pe care Împăratul le ştia bine şi le şi încuviinţa în taină[1]. Chiar după încheiarea, în Maiŭ, a uneĭ

vermahnet... Von des Betlens Briefs Inhalt, khan ich Eur Gnaden, weil sie noch dem Tholmatsch nicht zugeteilt worden, in Gehorsamb dissmals nichts gewisses berichten; doch ist nicht zu zweifeln, weillen des Moldauers und des Betlens Brieff sogar baldt nacheinander ankhumben, der Betlen, Moldauer und Wallach confoederati, das des Betlens Briefs gleiches Inhalts wie des Moldauers sein werde, und villeicht der Sibenburgisch Agent des Betlens Brief zu uberandtwortten mit Fleiss auferzogen, damit des Moldauer Schreiben dem Obristen Vezier eher zuekhomme, auf das durch dasselbe als ein Zeugnus was sein Herr schreibt, bestattet werde. Hat der Wolff Bathori offendtlich und guett peyrisch an der Portten wider Ir Kayserliche Majestat, die Christenheit und Cron Hungern tractirt, so ist sich wol zu besorgen das der Fuchs Betlen vil Löcher under der Erden machen, aus welchen der Cron Hungern grosser, unwiderbringlicher Schaden mochte zuegefuegt werden, wie sich dan wol vorzusehen; dan, obwol der Bathori mit den Thurggen, iezigen Moldauern und Wallachen Bindtnus und Freundschafft gehabt, ist doch derselbe ihnen samendtlichen was verdachtig gewest...». — După pîrĭ de la Bethlen, Vizirul mustra pe agentul imperial Starzer în cursul veriĭ şi pentru că «Radul wirdt von Ir Khayserlichen Majestät wider Sultanum patrocinirt». — După ştirĭ din Septembre, de la Forgách şi Dóczy, «der Wayda auss der Wallachey sey beraith in Sibenbürgen ankhommen, welcher auch ehist zu ihnen erwarth wirdt... Beede walachische Waywoden inmittels fur Sakmar zu legern... Der Moldawer ligt 6 Tag Raiss von Skender und samblet sich starkh». — Cam aşa scrie Dóczy, la 26 Sept.: «Die Walachen sein zween Tag Reiss Wegs von ihme [Skender]» (după altă versiune a scrisorilor luĭ din 26-7 Sept., Schender ar aştepta lîngă Timişoara «beede wallachischen Waywoden stündtlichen»). — În Oct. ştirĭ din Ardeal vorbesc despre apropiata venire a Domnilor la Lipova cu Maghiar-Ogli.—În aceiaşĭ lună, din Hadad: «Bethlen soll geredt haben das, so jemandt ine an der Belagerung Lippa hindern wurde, er sich an demselben mit Hulf des Veida in der Wallachei rechen wolte». — La 21, Chioara: Schender aşteaptă «die Wallachen». — La 13 Ianuar 1615, Sig Forgách vorbeşte de ordinul ce aŭ Domniĭ de a ajuta pe Bethlen.

[1] Alì-Paşa de Belgrad către Forgách (17 Febr. 1615). «Von underschiedlichen Ortten glaubwirdig bericht worden das der Hommonay Georg auss Irer Kay. Mt. Bevelh und dero Räth Guetthaissen sich understanden neben dem Scharban

înțelegerĭ cu Bethlen, agitația aceasta nu se potoli, căcĭ Împăratul refusâ actuluĭ iscălitura sa. Vechiul candidat la Scaunul din Alba-Iulia, Homonnay, urmâ și maĭ departe cu stăruințile și cheltuielile sale, și-șĭ făcu din Radu-Vodă fugarul un credincios tovarăș. În April, se căpătase pentru acesta din urmă, de la Pașa din Buda, un pașaport, căruia i se dădea o tălmăcire exagerată [1]. În Iulie, un om al luĭ Radu Șerban se ducea la Belgrad pentru a se sfătui cu Alì-Pașa, care-ĭ primi darurile și făgăduielile, și-ĭ făcu cinste cît să se poată înșela bietul exilat [2].

Dar, ca totdeauna în cariera luĭ Radu-Vodă de la 1611 înnainte, se puseră la mijloc împrejurărĭ nouă, care zădărniciră gîndul de răscoală, și cel care-șĭ pierdu în 1615 tronul nu fu Voevodul muntean, ci acela al Moldoveĭ.

Pe acesta-l duse la peire data aceasta cruzimea, care-l mîntuise pănă acum. Faptul că nu știuse să ție bine prietenia cu Domnul de peste Milcov, care era maĭ tare, maĭ ager la minte și cu atîta trecere la meghistaniĭ Țarigraduluĭ [3], îndemnă apoĭ la răscoală, ca și scrisorile Doamneĭ luĭ Ieremia și ale tînăruluĭ eĭ fiŭ, Alexandru, pe boierii nemulțămițĭ. Bărboiul cel bătrîn și Bărboiul cel tînăr, Sturdza și Boul, oamenĭ influențĭ și ascultațĭ, ridicară asupra luĭ Vodă pe mercenariĭ muntenĭ: Mîrza cel Mare, Delì-Marcu și alțiĭ [4].

und Marco Wayda Siebenbürgen zu yberfallen und den principatum für sich zu behaltten. Nun wissen Euer Gn. gannz woll das diese Lannder Siebenbürgen, Walachey und Moldaw, von viller Zeit her unnsern grossmechtigisten Kayser gehörig, auch in der Fridens-Capitulation niemandt andern obligirt sein». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, XVII, p. 207.

[1] Hurmuzaki, IV[1]. În Februar Bethlen cere regeluĭ Poloniei, din Făgăraș, a nu favorisa împotriva luĭ «inquietos quosdam homines» (*Történelmi Tár*, 1880, p. 472 și urm.).

[2] Documente la Prefață, nº XXV.

[3] Relele dispozițiĭ ale luĭ Radu față de Tomșa se văd și din scrisoarea cancelariuluĭ ardelean către Alexandru Movilă (30 Decembre 1615; *Tort. Tár*, 1880, pp. 708-9): «qui non exiguas simultates cum ipso Tomsa gerit».

[4] Miron Costin.

Ştefan era însă un soldat, cum îĭ plăcea şi luĭ să spuie. El îşĭ strînse împrejur «dărăbaniĭ», adecă trabanţiĭ ungurĭ, ceva călăraşĭ, veniţĭ din întîmplare, şi oaste de strînsură din Iaşĭ, *săracĭ* de aceia carĭ ţineaŭ cu Vodă, care-ĭ ocrotia pe dînşiĭ. Se dădu o luptă în Păcurarĭ, răsculaţiĭ fură bătuţĭ şi ceĭ doĭ Bărboiŭ ucişĭ : unul în ţapă, altul în ştreang. După care osîndă, se începu un măcel, orînduit de învingător, care nu cruţă pe nimenĭ din rudele revoltaţilor, nicĭ femeile şi copiiĭ [1].

Aceasta se petrecu în Septembre. În Octombre, Doamna Elisabeta, cu fiul eĭ maĭ mare şi fiul maĭ mic, Bogdan, cu un ginere, Wiszniewiecki şi un viitor ginere, Korecki, carĭ aveaŭ cu dînşiĭ vre-o 10.000 de oamenĭ, bande de pradă [2], treceaŭ Nistrul la Hotin. Tomşa li ieşi înnainte cu o oaste destul de frumoasă, în care eraŭ Ungurĭ cu plată şi Muntenĭ, pe carĭ, nevenind el însuşĭ, îĭ trimisese Radu, în acelaşĭ timp cînd adăpostia la dînsul pe fugariĭ Sturdza şi Boul. El fu învins la Tăuteştĭ, lîngă capitala sa, la 22 Novembre, şi fugi în josul ţeriĭ [3].

Alexandru fu instalat în Curtea din Iaşĭ, şi trimise în toate părţile ştafete şi solĭ, cu toate făgăduinţele de pe lume, numaĭ să fie lăsat în «moştenirea luĭ părintească». Turcilor: tribut şi fratele Bogdan ca ostatec, ambasadorilor frances şi olandes pe lîngă Poartă banĭ, luĭ Radu bună vecinătate, luĭ Bethlen, magnaţilor, cancelariuluĭ săŭ, căruia-ĭ scrise, pe la

[1] Acelaşĭ, şi scrisoarea ungurească, din 30 Octombre 1615, a luĭ Bethlen, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele,* Budapesta, 1879, pp. 29-30. Ea confirmă şi ştirile săseştĭ, întrebuinţate şi citate de mine, în *Socotelile Braşovuluĭ*, la aniĭ 1615 şi 1616.

[2] Bielowski, *Scris. luĭ Stanislav Żolkiewski,* pp. 236-8, 542-3. Scrisorile Doamneĭ Elisabeta, în *Arch. ist.*, III (după Sapieha, sînt şi în Turowski), cu un lung comentariŭ. Cea din «1605» e din «1615».

[3] Izvoarele sînt citate în *Socotelile Braşovuluĭ.* Adaug numaĭ observaţia că Baret, tipărit în Papiu, II, e un izvor foarte serios, fiind scris după dictarea unuĭ luptător. Singure datele sînt false, ca unele ce cu greŭ s'ar fi putut ţinea minte. — Korecki, într'o scrisoare, din Iaşĭ, 10 Decembre 1615 *(Tort. Tár,* 1880, pp. 487-8) pune lupta la *23*. Dar cf Iorga, *Acte şi fragm.*, I, pp. 52-5.

10 Decembre, Grigore, fiul luĭ Nestor Ureche[1], o prietenie supusă.

Radu era aplecat să asculte asemenea protestaţiĭ, cu sentimentele ce avea faţă de Tomşa. El îl lăsă pe acesta să-şĭ cerce singur norocul, şi nu fu peste măsură de întristat cînd aflâ noua înfrîngere, întîmplată la 24 Ianuar, a luĭ Ştefan-Vodă. Trimisul luĭ Alexandru la Bethlen avu voia de a trece prin Ţara-Românească. Pribegiĭ moldovenĭ se adăpostiaŭ încă pe lîngă Radu, gata a trece la Domnul cel noŭ.

Şi aceiaşĭ politică de aşteptare binevoitoare faţă de Movilă se observă şi la Bethlen. El primise, ca şi Radu, ordinul de a ajuta la nevoie pe Ştefan, dar, «din fericire», spune cancelariul luĭ, ştirea goniriĭ luĭ Tomşa venise maĭ răpede. Cînd ajunseră soliĭ fugarului şi aĭ celuĭ ce-l pusese pe fugă, aceştia din urmă duseră cu dînşiĭ scrisorile cele maĭ bune. Bethlen vorbi copilului Alexandru de tatăl luĭ, un bun prieten, şi, amintindu-ĭ că stăpînul Moldoveĭ e Sultanul, îl îndemnă să lase armele din mînă pentru a «cîştiga favoarea prea-puterniculuĭ Împărat turcesc». Pentru ca să sprijine asemenea cererĭ şi să «strice lucrurile luĭ Tomşa la Poartă», plecă într'acolo un agent anume. Iar cancelariul amintia că de douăzecĭ de anĭ a fost cu priinţă neamuluĭ Movileştilor, că el a adus întărirea luĭ Simion, că a fost cîndva la Constantin — o amintire maĭ plăcută, de sigur, — cu Imreffy, în solie. Caimacamul, spunea el, ţine numaĭ decît la Tomşa, dar «veĭ fi ştiind că la Poartă toate se vînd; acolo, maĭ mult decît în tabără, trebuie să lupţĭ cu dînsul, prin suliţĭ de aur şi argint[2]».

În sfîrşit, Caimacamuluĭ îĭ scrisese şiretul Ungur ceia ce trebuie să-ĭ scrie pentru a-l indispune înpotriva luĭ Tomşa şi a-l ţinea pe loc. Acesta s'ar fi răzimat numaĭ pe Tatarĭ şi ar fi refusat trupele ce el, Bethlen, era gata să i le dea. Poloniĭ aŭ venit în număr de 32.000, se zice, contra «tiranuluĭ»,

[1] Scrisoarea citată a cancelariuluĭ vorbeşte de răspunsul ce s'a dat prin «meae ad spectabilem et magnificum dominum Gregorium Vrecham idiomate hungarico scriptae literae».

[2] *Tort. Tár,* 1880, p. 472 şi urm.

și poate judeca și «Măria Sa» Caimacamul ce greŭ i-ar putea învinge [1]...

Căcĭ, în adevăr, Caimacamul, care făcuse Domn pe Tomșa, nu înțelegea glumă în această privință. Hotărîrea luĭ neclintită era ca Ștefan-Vodă să domnească. Ibrahim-Pașa de Silistra fu numit Serdar, și poruncĭ plecară către Radu Mihnea și Bethlen ca eĭ să meargă în persoană asupra Voevoduluĭ leșesc. La Buzăŭ, Domnul muntean se întîlni cu Pașa și cu Ștefan. Ambasadorul luĭ Alexandru fu luat de la Radu și trimis la Poartă, precum Pașa de Buda dăduse pe altul luĭ Ștefan și Domnul muntean fusese silit a ceda pe boieriĭ pribegĭ pentru a fi ucișĭ. Apoĭ oastea porni către Moldova. Aicĭ Wiszniewiecki murise, cu bănuielĭ de otravă, și Korecki nu se crezu destul de tare pentru a încerca o împotrivire. Poloniĭ se retraseră, cu ocrotitul lor, în Hotin.

Această retragere nu era însă sfîrșitul lupteĭ. Alexandru maĭ trimisese o ambasadă la cineva, la Radu Șerban. Acesta și cu Homonnay eraŭ gata de luptă și, din partea Împăratuluĭ, li se dăduse voia a face orĭ-ce, a-șĭ aduna trupe, a trece, a învinge saŭ a fi învinșĭ, fără să aducă însă înnainte numele săŭ. Din partea luĭ Alì-Pașa eĭ credeaŭ că pot să aștepte o suferire a întreprinderiĭ lor. Haiducĭ și Polonĭ se adunase supt steagurile acestor vitejĭ, și eĭ se gătiaŭ a trece granița. La 2 Mart, din Viena, Radu vorbia de «întoarcerea luĭ grabnică în țara de mult timp pierdută, cu voia Măriei Sale Împăratuluĭ [2]». Și, pentru a se apăra de această primejdie, zăbovia necontenit plecarea-ĭ Bethlen, care venise într'adevăr în Țara Bîrseĭ încă din Februar, dar îșĭ pierdea vremea cu marșurĭ zădarnice, — până ce putu să anunțe, la 7 Mart, biruința uneĭ oștirĭ din care și el primise porunca să facă parte [3].

[1] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 139-40.

[2] Documente la Prefață. Pentru celelalte lucrurĭ, cf. scrisorile citate ale luĭ Bethlen, din Szilágyi, p. 50 și urm. și scrisoarea Împăratuluĭ către fratele săŭ Maximilian; 19 Iulie 1616, cu anexele, în Innsbruck, *l. c.*

[3] Szilágyi, *l. c.*, p. 48. Cf. *ibid.*, pp. 40, 46; *Torok-Magyar Állam-Okmánytár*, III, *l. c.* Raport al luĭ Starzer, 14 Novembre 1615: «Wie dann der Wayda in der Moldaw von demselben überfalln zu werden beraith in grossen Sorgen stehet,

Ceĭ ce adusese pe Ștefan în Iașĭ îl lăsară singur, și el întrebuință și acum mijlocul luĭ obișnuit de liniștire a boierimiĭ: măcelul. O încercare ce făcu pentru a lua cuibul leșesc al Hotinuluĭ, nu folosi la nimic. În Iașĭ, la întoarcere, el găsi numaĭ o supunere înșelătoare. În April, la 5 ale luniĭ, sosiaŭ la Brașov Trimișĭ aĭ luĭ, ce mergeaŭ pentru a cere luĭ Bethlen să vie iarășĭ în lagăr [1]. Într'un lagăr de recuperare, pentru că iarășĭ îl gonise Alexandru și cumnatul ce se luptà pentru dînsul, Korecki.

Peste puține zile se ivesc alțĭ oamenĭ aĭ luĭ Tomșa și Turcĭ ce veniaŭ de la Ibrahim-Pașa, care se pregătia de o nouă campanie. Dar Bethlen n'avea gîndul la afacerile moldoveneștĭ. Știrĭ rele îĭ venise din Ungaria, unde, cu toate asigurările ce i se dăduse, Homonnay și Radu, oprițĭ un moment de a pleca de către Palatin, se adunaŭ din noŭ cu trupele ce luase în leafă. La începutul luĭ Maiŭ se știa în Alba-Iulia că «Radu vine în jos» și cu dînsul, firește, tovarășul de întreprindere [2]. Lucrul se știa și în Țara-Românească, unde, în April, cînd ajunseră *creștiniĭ* gonind pe Tomșa, boieriĭ li cerură pe iubitul lor Șerban [3].

Cînd Schender-Pașa fu ales pentru a lua comanda trupelor ce trebuiaŭ să gonească pe Polonĭ, și el pătrunse în Țara-

und seindt bereit dem Wayda in der Wallachey, denen an der Thonaw wohnenden Sansag-Beeghen und denen Tobersanen (auch hab ich mir gar von dem Betlen sagen lassen) Bevelch auf Erforderung des Waywoda in der Moldaw wider die Polen Hulff zu geben». Al aceluiașĭ, din 11 Dec.: «Aus der Moldaw ist Zeittung hie ankomben das die Poln dieselbe Proviutz gewiss uberfallen wollten, und hat mich des Bassa von Silistria Diener einer berichtet das sein Herr bereith mit denen Thabersanen in die Moldau, denselben Vaivoda zu versezen gezogen, in gleichem Fall, Bethlem denselben Hilff zuegeschickt haben». Al aceluiașĭ, din 18 Mart 1616: «Obwoll die Polln einen Vaywoda in der Moldaw eingesetzt, will doch Caimecam den altten, welcher desselben Creatura, per forza wider einsezen, und ist Ibrahim-Bassa, Silistria-Beglerbeg (welcher den Herrn Graffen Kodelschi zue Stein am Anger geschlagen), zum Sertar gemacht». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, VII, pp. 311, 330-1, 339, 359.

[1] *Socotelile Brașovuluĭ.*

[2] Szilágyi, *l. c.*

[3] Baret.

Romănească, în Iunie, Bethlen se gîndi numaĭ să dea o altă întrebuințare acesteĭ oștirĭ ce-ĭ stătea în vecinătate. Îl chemă deci la dînsul, în Ardeal, ca să-l apere, și primi de la dînsul ca și de la Radu oare-care promisiunĭ [1]. Cît despre Tomșa, acesta, cum am văzut, nu-ĭ fusese plăcut nicĭ odată, și în 1615 o scrisoare a luĭ Bethlen îĭ înșira pănă la una toate fărădelegile. În Mart principele ardelean îșĭ arătase speranța că Tomșa e adus numaĭ pentru a răzbuna ofensa făcută Turcilor, dar că acest om, urît și la Poartă pentru firea luĭ crudă, va fi înlăturat pe urmă [2]. În Iunie, el mărturisește unuĭ corespondent că a trimis la Poartă un mare număr de boierĭ moldovenĭ ca să pîrească pe Ștefan și că-ĭ întovărășește Mikó Ferencz, așa încît se poate nădăjdui că Alexandru va fi numit Domn [3]. Căpetenia plîngătorilor pare să fi fost boierul Nădăbaico și, pe lîngă dînsul, maĭ venise din Moldova la «Craiul» prieten și Gheorghe Bașotă, cu o însemnată suită. Numaĭ pentru formă, Bethlen permise unora dintre Haiducii săĭ a merge în Muntenia, supt Török István [4]. Dar eĭ eraŭ în plata luĭ Mihnea [5], pe cînd maĭ probabil e că se duse ca un ajutător gratuit la Alexandru-Vodă Chomaházy András, cu 200 de călărĭ.

Radu nu veni însă [6], căcĭ îl oprise iarășĭ Palatinul, ce ordonase să se adune nobiliĭ ungurĭ aĭ regatuluĭ supt steagurĭ

[1] Szilágyi, *l. c.*, pp. 57, 60, scrisorĭ din 19 și 22 Iunie.

[2] *Ibid.*, p. 48.

[3] *Ibid.*, p. 60.

[4] Cronicĭ săseștĭ.

La 12 Maiŭ 1616, Andreas Loniay scrie din Kalló luĭ Forgách: «Der Chomahazi Andresch ist mit 200 Pfärdt deren Moldauern zu Hulff». La aceiașĭ dată, Gabriel Pernessy, din Ecsed: «Zu Hülff der Walachey hat er Bethlen 1000 Mann schikhen müessen, denen er einen Heyduggen-Obristen Torok Istvan zuegeben, man begerth woll seiner eignen Persohn; hat aber vihl Exceptionen». La 14 Maiŭ, Loniay vorbește și el de ceĭ o mie pe cari Bethlen «îĭ are în Țara-Românească» și despre marea înfrîngere a Turco-Tatarilor în acele locurĭ.

[5] Bethlen o spune însușĭ maĭ tărziŭ, în 1617; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 192.

[6] *Tört. Tár*, 1880, p. 711 și urm. În Viena se credea, în August, că Radu Șerban a reușit, iar în Sept. la Praga, că a fost gonit. Corespondența din Königsberg.

contra tulburătorilor de pace. Bethlen, care căuta pretutindenĭ trupe, auzi în Iulie, cu o deosebită mulţămire, că Împăratul ar fi murit, ceia ce era falş, şi că Radu Şerban ar fi fugit în Polonia, ceia ce e adevărat. Astfel primejdia se împrăştiase [1].

Cancelariul ardelean şi Francisc Kornis merseră la Tîrgovişte pentru a da explicaţiĭ, dar principele rămase la Cluj, unde sosiră în Iulie noĭ solĭ de la Alexandru-Vodă cu asigurarea că emisariĭ, veniţĭ la dînsul, «din acea parte», adecă de la Radu Şerban şi Homonnay, aŭ fost trimişĭ înnapoĭ fără ispravă, şi cu urărĭ pentru izbîndă deplină asupra rebelilor. Expediţia se începu fără el, cu toate că la dînsa participară uniĭ demnitarĭ aĭ ţeriĭ luĭ: acelaşĭ Cancelariŭ, Baltazar Kemény, Paul Rhédey. Schender ştiu să conducă lucrurile cu o deosebită pricepere. Poloniĭ fură gonițĭ pe încetul, în mijlocul unor negocierĭ înşelătoare. Hatmanul polon fu convins să cheme înnapoĭ Cazaciĭ din oastea Movileştilor, care slăbia pe fiece zi. Până ce, la 2 August, un atac de noapte aduse împrăştiarea soldaţilor cîţĭ rămăsese şi luarea în robie a familieĭ luĭ Ieremia-Vodă, care renegâ în Constantinopol [2].

Cu o zi înnainte de această biruinţă, sosia la Constantinopol, ca un mazil, Tomşa [3]. Căderea Caimacamuluĭ aduse şi pe a luĭ, şi ea zăbovi plecarea oştiriĭ, în care nu se maĭ afla Voevodul depus. În locul luĭ, Schender numi pe Radu Mihnea, un om destoinic, iar în locul acestuĭa crezuse că va putea pune pe Gavriil Movilă, care şi venise din Polonia şi se înfăţişă un moment la Tîrgovişte [4]. Dar alegerea aceasta nu fu confirmată de la Constantinopol, unde cumpărase tronul muntean un coborîtor obscur al unuĭ obscur pretendent din epoca luĭ Mihaĭ Viteazul, Alexandru, fiul luĭ Iliaş Lăpuşneanu. El se instală în Scaun pe la 22 Septembre [5].

[1] Szilágyi, *l. c.*, pp. 66, 68; *Tort. Tár*, 1880, pp. 717-9.
[2] Izvoarele în *Socotelile Braşovuluĭ*.
[3] Ceia ce spune şi Alexandru luĭ Bethlen, la 17 Iulie (*Tort. Tár*, 1880, p. 718).
[4] Cf. Hurmuzaki, IV² şi Cronica luĭ Mateĭ al Mirelor.
[5] V. *Socotelile Braşovuluĭ*, introducerea la acest an.

La această dată scăpase de orĭ-ce grijă și Bethlen. Radu Șerban trebui să se strecoare în Polonia, de frică să nu cază în mînile Ungurilor de supt ascultarea numaĭ formală a Împăratuluĭ. De aicĭ, contra așteptărilor luĭ Bethlen, care se temea ca acest om îndrăzneț să nu culeagă joimirĭ și raiterĭ pentru a repeta după cincĭ anĭ de nenorocire glorioasa aventură din 1611, — el alergă la Viena, cerșind subsidiĭ[1]. Iar năvălirea în Ardeal, pentru Homonnay, a Haiduculuĭ Gombos nu aduse decît neînsemnate pagube luĭ Bethlen[2].

Așa se mîntui o nouă eră de primejdie. Împăratuluĭ îĭ rămase a se plînge pentru curajul ce nu-l avuse[3]. Iar Turciĭ, departe de a voi să scoată pe Bethlen, cum se zvonise în cercurile imperiale, eraŭ bucuroșĭ și de dînsul, care li asigura Ardealul, pentru că flacările unuĭ alt războiŭ se aprindeaŭ, hrănite de ura ce provocase în sufletele Turcilor prădăciunile Cazacilor și năvala pentru Moviieștĭ în Moldova: *războiul cu Poloniĭ*[4].

În 1617 era să înceapă decĭ un șir de frămîntărĭ cu Poloniĭ,

[1] Szilágyi, *l. c*, p. 74.

[2] *Ibid.*, p. 75, — cf. p. 77. V. și Bojthinus și ineditele din Innsbruck, *l. c.*

[3] V. «Verlauf aller Sachen mit Sibenburgen, daraus abtzunemmen wie Ir Majestät hierinnen procediert» : «Bey welcher Coniunction der Homonnay unnd Wallach mit dem Ally-Bassa tractirt und geschlossen, do Siebenburgen per libram electionem Homonnay wurde berueffen, er Aly-Bassa content sein unnd dissimuliern, den Valachen aber in sein Provinz ziehen lassen wolle.

13. Dissemnach der Valach Patenten durch Ungarn in sein Vaterlannd zu ziehen von Ir Majestat begert, — so ime auch, doch sine milite, bewilligt, der Homonnay aber sich mit Kriegsvolck versehen...

15 Es hab aber Homonay der Werbung fortgesezt, der Valach sich zu ime geschlagen, unnd taglich mer Volcks zusammen gebracht, die Fahnen ausgetailt, die Hayduggen geworben, mit allem groben unnd anndern Geschitz, auch von allerlay Nationen Kriegsvolck sich versehen.»

Cf. un Raport, fără dată, al luĭ Gașpar Horváth: «Der Radul Weyda ist zu Teplan, bey ihme Herr Horvat gewesst, alda er Thayl seiner Intention vernomben; ob er nun allein fur sich oder mit Beglaittung Ihr Majestát Volkh hinein ziehen werde, bittet er erindert zu werden» (Innsbruck, *l. c.*).

[4] Raport al luĭ Starzer, 5 Februar 1616: «Man beklagt den Bathori Gabor sehr alhie, und, sollt derselbe noch bey Leben sein, man ihne gewiss gegen Pollen gebrauchen».

a căror origine trebuie căutată tocmaĭ în împrejurările ce am văzut desfăşurîndu-se. Cîtă vreme avuse mînile prinse în lunga luptă obositoare cu Perşiĭ, cîtă vreme nu fusese siguri de trăinicia păciĭ încheiate cu Împăratul creştin, Turciĭ înghiţise multe de la un vecin cu care nu eraŭ deprinşĭ să se lupte. La schimbările de Domnĭ în Moldova după placul magnaţilor de peste Nistru, la primblările prădătoare ale Cazacilor pe Marea Neagră până supt ochiĭ Sultanilor, eĭ se mărgenise a răspunde cu ameninţărĭ ce nu aduceaŭ nimic după ele şi cu insulte care se aruncaŭ prea des pentru a nu-şĭ fi tocit ascuţişul. Dar în 1612 se ajunse la o pace cu Şahul, care fu întărită apoĭ la 1618; în 1615 o nouă iscălitură împărătească prelungia tratatul la care se învoise Germaniĭ. Venise acum vremea pentru a se cere socoteală Polonilor. Tinereţa Sultanuluĭ Osman al II-lea, avîntul luĭ inimos spre faptele marĭ nu puteaŭ decît să grăbească ciocnirea armelor în lupta de răzbunare.

În vederea acestuĭ apropiat războiŭ, Radu-Vodă cel sigur şi credincios fusese aşezat la graniţă în Moldova. Dar acestuĭ plăpînd cărturar nu-ĭ plăcea să poarte sabia, nicĭ să fie purtată de alţiĭ în vecinătatea luĭ; va fi avut apoĭ şi milă pentru ţara pe care era chemat s'o cîrmuiască şi căreia războiul dintre Turcĭ şi Polonĭ i-ar fi adus numaĭ jefuirea şi ruina. Prin toate mijloacele ce-ĭ stăteaŭ prin putinţă, el căută să împiedece pornirea oştilor şi, cînd ele trecură înnainte peste voia luĭ, să li strice rostul, aducînd o împăcare. În Maiŭ îl vedem scriind la Poartă despre bunăvoinţa ce au Poloniĭ, pocăiţĭ, de a înfrîna pe Cazaciĭ prădalnicĭ şi a plăti peşcheşul Hanuluĭ [1].

Aceiaşĭ era şi voinţa luĭ Bethlen, căruia «i se închinase Moldova», supt Domnul acesta noŭ, după părerea Imperialilor [2].

[1] Hurmuzaki, IV². Vezĭ şi cele ce a spus, plîngînd, despre efectele ce va avea pentru ţara războiul, un Moldovean («Noĭ vom peri ceĭ d'intâiŭ»), în discursul din 1618 al luĭ Żolkiewski, Col. Niemcewicz, VI, p. 93 şi urm.

[2] Dóczy către Împărat, Satu-Mare, 10 Februar 1617. «Dise negst verloffene Tag sein etliche Husarn auss der Moldaw khomben, welche des vergangnen Jahrs mit dem Radul Wayda durch Poln hineingezogen. Die ver-

El avea alte grijĭ decît aceia de a da ajutor Turcilor în potriva Polonilor, cari, ce e drept, nu ţineaŭ mult să-l vadă stăpînind în Ardeal. Gîndu-ĭ era să se întindă în Ungaria, să-şĭ facă un nume în Europa sprijinind duşmaniĭ Caseĭ de Austria, protestanţĭ ca şi dînsul, şi puind astfel politica ţeriĭ luĭ în legătură cu politica mare europeană a timpuluĭ. Aşteptînd vremea potrivită ca să poată lua Coroana Ungarieĭ, pentru care se credea potrivit, el negocia, neobosit, pentru ca să-şĭ adoarmă stăpîniĭ bănuitorĭ şi duşmaniĭ neîmpăcaţĭ. În Ianuar, el trimitea veste la Turcĭ ce ispravă făcuse împotriva Haiducilor pe cari Împăratul i-ĭ trimisese pe ascuns în ţară [1] şi Gratiani, iarăşĭ ambasador la «Craiul din Beciŭ» pentru hotărîrea unor amănunte dintr'o pace grea de îndeplinit şi de ţinut bine, scria din Belgrad prietenilor săĭ creştinĭ despre silinţile ce face Ardeleanul «pentru a strica tot» ce fusese statornicit [2]. Şi tot atuncĭ soliĭ luĭ Bethlen se aflaŭ, cu propunerĭ şi asigurărĭ, la Curtea împărătească [3]. În sfîrşit, peste cîteva lunĭ, în Iunie, el, care uria pe Poloniĭ cari-l uriaŭ pentru eresia, ca şi pentru ambiţia luĭ primejdioasă orĭ-căruĭ vecin, se adresà regeluĭ de la Răsărit, cu cele maĭ prieteneştĭ cuvinte, pentru a-şĭ lămuri trecutul şi a înştiinţa pe bunul săŭ vecin despre planurile duşmăneştĭ ale Turcilor, ce nu maĭ aŭ de lucru în Asia şi pot să lovească decĭ pe «Cazacĭ» [4].

melden es seie auch in der Moldaw unnd Walachey jederman still, ob wollen die Moldauer den Betlehemb zuegefallen, die Tarttern vor disem starkh umb Hulff sollicitiert, so haben sie nichts erhalten und von inen zu aine Andtwortt gehabt das sie ainmall khaines Weeges inen mit Hulff nicht succurrirn khünen, da sie thails wider den Friden, nichts thun dörffen, thails auch auss Bevelch dess turggischen Kheysers sich wider den Persianer rusten muessen» (*Ambraser Akten*).

[1] V., în această privinţă, şi interesanta scrisoarea din Viena, 23 Novembre 1616, a luĭ Radu Şerban către Homonnay, în *Tortenélmi Tár*, 1879, pp. 218-9.

[2] «Per rovesciare il tutto.» — Scrisoare inedită din 31 Ianuar 1617, în Arch. din Innsbruck, *Ambraser Akten*.

[3] *Ibid.* Cf. *Monumenta comitialia Transylvaniae*, VII, p. 422 şi urm.

[4] Iorga, *Acte şi fragm.*, I, p. 192, nº 1.

Pentru această sarcină era ales încă de la începutul anuluĭ un general, Schender, acum Paşă de Bosnia, unde făcuse destul răŭ Imperialilor din Croaţia[1]. Trebuiaŭ să-l ajute, neapărat, ca şi în alte rîndurĭ, tributariĭ: ceĭ de la Dunăre şi maĭ ales cel puternic, din Ardeal.

Eĭ ştiură însă să zăbovească această neplăcută osteneală şi această găzduire păgubitoare. Fără să fi fost nicĭ o mare împiedecare aiurea, eĭ făcură astfel ca planul de războiŭ să cadă în uitare. Poruncile ce veniră în April[2] nu făcură pe nimenĭ să se mişte. Încă la 1-iŭ Iunie Bethlen se mulţămia să constate că i s'a cerut «aspru» de Turcĭ să meargă asupra Cazacilor, şi stătea liniştit în capitala sa din Bălgrad, pe unde, de sigur, nu era drumul către Carpaţiĭ moldoveneştĭ şi apa Nistruluĭ.

Dar în Iunie ajunse iarăşĭ la putere Damad-Mohammed-Paşa, Caimacamul care făcuse odinioară Domn al Moldoveĭ pe Ştefan Tomşa şi care nu iertase niciodată Polonilor gonirea acesteĭ făpturĭ a luĭ[3]. Cazaciĭ, din partea lor, grăbise lucrurile, făcînd o nouă năvălire, îmbielşugată în pradă, la Cetatea-Albă[4]. Schender trecu Dunărea, şi în Iulie el primia soliĭ din Ardeal în tabăra luĭ din Ţara-Românească[5].

[1] Pentru care-l scusă Gratiani, creatura luĭ, la 10 Maiŭ: A jurat Paşa că va fi prieten al Austrieĭ, «e che, se mai farà altrimenti, prega Iddio che gli facia mangiare per fame il Piri, caro figliuolo, che habbia, con altre imprecationi horribili... Persona che non hà punto bisogno dell' oro venetiano... Un Passa tanto principale e così stimato e che in processo di tempo è anco di ragione per salire in luogo più eminente». *L. c.*

[2] Hegyes, în Trauscheufels, p. 332.

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 176, n° 267. O ştire ce nu se potriveşte cu tabela Marilor-Vizirĭ din Hammer.

[4] Peter von Bouhomo către Molart, Belgrad, 15 Iunie 1617. A fost întrebat de Vizir, dacă Împăratul n'a ajutat cumva pe Cazacĭ, «dan die Thurgen von denselben hart beengstigt, sintemal sie vor khurzer Zeit Moncastro, am Schwarzen Möhr ligendt, geblindert und verbrendt, die Tscheickhen, so von hinnen wider sie gezogen, und drei Sandsag-Begen gefuhrt, geschlagen, den Kaskasi-Bassa mit vilen ansehenlichen Thurggen erlegt, und sonsten mit Brennen und Rauben grossen Schaden gethan, sintemal sie uber die 30m starckh» *(Ambraser Akten).*

[5] *Socotelile Braşovuluĭ.*

Din alte lupte știm că Schender știa să întrebuințeze vremea: acuma însă nu pare să-ĭ fi fost plăcută însărcinarea. El merse numaĭ foarte încet. Prin August, el trecea pe la Chilia către Tighinea, unde era să se întîlnească cu Domniĭ și cu vecinul lor «Craiul».

În Moldova ceaușiĭ culegeaŭ caiĭ țeranilor pentru tunurile «Împăratuluĭ», strîngeaŭ care pentru proviant și salahorĭ[1]. Din Țara-Romănească, Alexandru-Vodă cel noŭ sosise cu o frumoasă oaste, în care se aflaŭ și trădătorĭ pe cari iĭ cunoștea bine și-ĭ și osîndise în gîndul săŭ. Cît despre Bethlen, el veni în sfîrșit în Țara Bîrseĭ, tocmaĭ în a doua jumătate a luĭ August[2], porni de acolo cu peste 10.000 de oamenĭ, dar, înnainte de a sosi la Iașĭ, pe drumul Trotușuluĭ, el asigură pe Polonĭ prin Trimisul săŭ Ioan Kornis, că înfățișarea luĭ n'are nimic serios[3].

Și Hatmanul Żolkiewski veni la hotare ca să împace lucrurile maĭ mult decît ca să se lupte, cu toată cucerirea Rașcovuluĭ de dușmanĭ[4]. În Septembre pe malul Nistruluĭ, din sus de Soroca, se începu schimbul de scrisorĭ și solĭ. Polonul convinse pe Turc că «apa Nistruluĭ e un frumos hotar»[5] și făgădui, de hatîrul comoduluĭ dușman ce era Bethlen, că în țara regeluĭ nu se va maĭ îngădui Cazacilor, pricina tuturor relelor, să se vîndă «luĭ Homonnay saŭ luĭ Șerban»[6]. Așa încît, după cîteva zile de tratative, se ajungea la primirea de amîndouă părțile a unor «articole» pe care rămînea acum să le întărească dieta polonă și Sultanul: e pacea de la Iaruga saŭ Bussa.

[1] Bielowski, pp. 433-5, 442-4.

[2] Cronicile săseștĭ citate în ediția mea a *Socotelilor Brașovuluĭ*. Cf. Prefața la *Mon. com. Trans.*, VII, p. 81.

[3] Bielowski, pp. 437-40. La 12 Sept. principele era la Suceava (Prefața citată, p. 82 n. 1).

[4] Pentru acest fapt, v. corespondența luĭ Schender cu Żolkiewski, în colecția Niemcewicz, VI, pp. 52-5, 56-7, 65-6, 69-71, 89. În oraș eraŭ tot Moldovenĭ, pe cari-ĭ făcură să fugă, revenind astfel în țară, Moldoveniĭ din oaste și ceĭlalțĭ.

[5] *Ibid.*, pp. 269-70.

[6] *Ibid.*, pp. 280-1. Cf. pp. 266-7, 543.

Prin această primblare militară fără voie Bethlen avu prilejul să-şĭ cunoască vecinii. Radu, pe care nu-l iubia de loc şi în locul căruia ar fi fost bucuros să fie numit Marco [1], i se va fi părut un om cu cunoştinţĭ despre politica timpuluĭ şi o minte cumpănită. Înnainte de a se despărţi de dînsul, în tabăra de întoarcere de la Soroca, la 26 Septembre, el încheiè un scurt tratat, prin care ceĭ doĭ principĭ se îndatoriaŭ să ţie cu credinţă unul la altul, «în bine şi în răŭ», şi la o primejdie, pe care o depărtaŭ de asupra lor, să se ajute «cu banĭ, cu oaste şi din toate puterile» [2].

Asemenea relaţiĭ nu se puteaŭ stabili însă cu «fratele de cruce» al luĭ Radu [3], cu Grecul Alexandru, la auzul Domnieĭ căruia ţara, boieriĭ născuţĭ într'însa adecă, se ridicase într'o mişcare de revoltă. Înnainte de a porni în tabăra luĭ Schender, în 1617, a doua oară Roşiĭ şi alţĭ ostaşĭ aĭ pămîntuluĭ se răsculară împotriva celuĭ ce domnià cu un Divan şi o Curte de străinĭ şi asculta în toate de sfaturile unuĭ Ţarigrădean, socrul săŭ, Ienachi Catargiu Banul. Seimeniĭ înştiinţară pe Vodă, care li plătia încă lefile, şi primejdia fu înlăturată.

Unul dintre căpeteniĭ fusese un boier din Mehedinţĭ, unde, cu cîţĭva anĭ înnainte, supt Radu Mihnea, se adăpostiseră alţĭ conspiratorĭ contra Grecilor: Lupu Păharnicul, un bun ostaş şi un om îndrăzneţ [4]. Închipuindu-şĭ ce-l aşteaptă la întoarcerea de la războiŭ după ceia ce făcuse, el se răzleţi dintre luptătorĭ, înnainte de a se începe tăiarea capetelor sumeţe, şi apucâ, fugar, drumul Braşovuluĭ, unde se găsia la 7 Septembre [5].

Aicĭ îl primiră, probabil după porunca luĭ Bethlen, care încercase în zădar o împăcare între Vodă şi hainiĭ luĭ [6]. Acesta

[1] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, p. 187: Încă la 26 Sept. i se arată că ar fi bine să capete banĭ, însurîndu-se din noŭ cu o fată de Grec bogat, de acolo, din Tarigrad.

[2] Tratatul s'a tipărit în *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 193-4.

[3] De această fráţie pomeneşte Mateĭ al Mirelor, p. 348: ἀδελφοποιτοί.

[4] Mateĭ al Mirelor.

[5] *Socotelile Braşovuluĭ.*

[6] *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 82.

primise în 1617 două solii mari dela Alexandru: în Februar pe Marele-Spătar, care şi el se aflâ pe urmă între răsculaţi, iar în Maiŭ pe Logofătul Nica, un Grec, dar nu din ceĭ proaspeţĭ aĭ luĭ Vodă [1]. Voevodul ceruse să i se dea voie a turna tunurĭ la Braşov pentru campania viitoare, ceia ce nu se găsi cu cale şi, din parte-ĭ, el zădărnici o solie a «Craiuluĭ» la Poartă prin faptul că nu împrumutâ baniĭ ce se aşteptaŭ de la dînsul. Bornemissa Laszló, Trimisul, se întoarse fără nicĭ o ispravă de la Tîrgovişte, unde i se încheiase astfel drumul [2].

Răspunsul luĭ Bethlen se dădu abia în 1618, după terminarea expediţieĭ. În Ianuar şi Februar se vorbia la Constantinopol despre numirea în Scaunul muntean a luĭ Gavrilaş Movilă, ce trăia acolo ca un oaspete de cinste al Sultanuluĭ, — cu o stăruinţă care arată în destul, că era cineva, care se ocupa în deosebĭ de afacere [3]. Peste cîteva lunĭ, în Iunie, îndată după alegerea archiduceluĭ Ferdinand ca rege al Ungarieĭ [4] şi, pe un timp cînd regele Polonieĭ se aştepta la un noŭ atac al Turcilor [5], o bandă de haiducĭ şi Secuĭ, trimeasă anume de principele ardelean şi călăuzită de Lupu, care rămînea s'o şi plătească, din pradă, trecea prin trecătoarea Branuluĭ. Alexandru-Vodă aflase că se găteşte ceva contra luĭ şi expediase la Poartă pe un boier, la care se găsise scrisorĭ despre apropiata venire a luĭ Radu Şerban, cu 10.000 de oamenĭ [6]. Dar pe urmă, văzînd că nu se iveşte nimenĭ şi primind şi asigurărĭ de la vecin, el se liniştise, aşa încît năvălirea, fulgerătoare în răpeziciunea eĭ, ivirea ca din pămînt a Ungurilor, «haramiilor», lîngă Tîrgovişte, în zoriĭ zileĭ de 6 Iunie, îl prinse cu totul fără de veste. Lăsînd tot în

[1] *Ibid.* Cf. Mateĭ al Mirelor, p. 343.

[2] Hegyes, *l. c.*, p. 331; Mart.

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I[1]. Din *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303 (cf. p. 316), se vede că încă din 1616 intervenise o împăcare între Bethlen şi fostul candidat al Polonilor la tronul Moldoveĭ.

[4] Gindely, *Acta et docum. Gabrielis Bethlen*, Pesta, 1890, p. 4 şi urm.

[5] Hurmuzaki, IV[1]; scrisoarea regeluĭ din 16 Iunie 1618.

[6] Hurmuzaki, IV[2]; Iunie.

urmă-ĭ, pierzîndu-şĭ în cale şi Doamna, el se înfundă în Brăila. Pe cînd Lupu şi ajutorul săŭ Sîrbul Buzdugan, puneaŭ ţara la cale, ucigînd pe Greciĭ ce li cădeaŭ în mînă, vînîndu-ĭ pe drumurĭ de ţară şi în tîrgurĭ, supuind pe negustoriĭ străinĭ la dărĭ de banĭ răsplătitoare, ţiind Scaunul şi cerînd Domn de la Poartă [1].

Cererea era maĭ mult de formă, căcĭ Bethlen nu-şĭ aruncase ostaşiĭ asupra capitaleĭ luĭ Alexandru fără să-ĭ fi ales urmaşul. Acesta nu era Şerban al Nemţilor, care tresăltase de bucurie la vestea celor întîmplate, dar trebuise să asculte pe Turcĭ, cari-l sfătuiaŭ să aştepte tronul numaĭ de la bunăvoinţa lor iertătoare [2]. Nu era nicĭ Petraşcu, ginerele luĭ, pe care anume afacerĭ îl adusese în Ardeal, puţin timp după lovitura Păharniculuĭ Lupu [3]. Nu ştim în ce chip ajunsese la Constantinopol Marco-Vodă al luĭ Petru Cercel, la care, la *Kòpelli-Oglu*, ţineaŭ Turciĭ, şi pe acesta-şĭ pusese ochiĭ, ca pe un om de ispravă, principele ardelean [4].

Turciĭ l-ar fi numit poate, dacă ar fi dat banĭ, saŭ, fiindcă el n'avea decît o familie de întreţinut [5], banĭ s'ar fi dat de patronul luĭ politic. În adevăr, Banul muntean cercase în zădar să dreagă efectul produs de purtarea mişelească a luĭ Alexandru. Poruncile ce se dăduseră, în întăia clipă de indignare contra răsculaţilor, luĭ Daud-Paşa, fost Capudan, ca să aducă înnapoĭ în Tîrgovişte pe fugar, fură anulate. Capuchehaia ardeleană trebuia să vorbească atuncĭ

[1] Revolta e povestită amănunţit în Mateĭ al Mirelor. Cf. Memoriile luĭ Kemény.

[2] Hurmuzaki, IV[1], Iulie. Cf. şi Adolf de Althan către Maximilian, Viena, 17 August 1618: «Der Radulio, Furst aus der Wallachai, hatt bey Ihr Kay. Mt Audienz gehabt, unnd haben sich Ihr Kay. Mt. gar gnedigist und gutt gegen ihm resolvirt» *(Ambraser Akten)*. Cum se vede din ziarul luĭ Toma Borsos (în Mikó, *Erdélyi tortenelmi Adatok*, II, Cluj, 1856, p. 36), Turciĭ îl şi crezură sosit în ţară.

[3] Paşaportul luĭ, din 5 Iunie; în Hurmuzaki, IV[1].

[4] V. şi Hurmuzaki, IV[2]

[5] Mama, o fetiţă, soţia-ĭ murise la Constantinopol (Borsos, pp. 54, 64, 79-80, 82). I se ceru, într'un rînd, treĭzecĭ de poverĭ (p. 79). Numele de *Cercel* i se dă de Bethlen (Pray, *Epistolae procerum*, III saŭ acelaşĭ, în *Gabrielis Bethlen principatus Transylvaniae*). V. maĭ departe.

pentru Marco, dar el avea de ce să n'o facă. Atuncĭ, îșĭ aduseră aminte de Gavrilaș, care plăti odată, apoĭ, după o schimbare la Poartă, a doua oară și ajunse Domn cu voia Sultanuluĭ ca și cu plăcerea Polonilor. Pe acesta nu era de ce să-l ducă în Scaun Daud cu Turciĭ săĭ: țara-l primi ca pe un mîntuitor [1].

Daud fusese ales și pentru o nouă pedeapsă a Cazacilor, în locul cărora, osîndindu-ĭ în principiu, ieșiaŭ înnaintea Turcilor Poloniĭ, cu Cancelariul și Mare-Hatman în frunte. În Septembre, pe la sfîrșit, fură cîteva ciocnirĭ între oștile regale și Tatariĭ trimișĭ înnainte. Schender se afla în apropiere, nehotărît încă dacă să rupă învoiala pe care el o încheiase și ceĭ maĭ marĭ decît dînsul nu voise s'o întărească. În tabăra luĭ se afla Radu-Vodă în persoană, trupe muntene supt comanda luĭ Lupu, care fusese făcut, —fără gînd răŭ, am crede, din partea Domnuluĭ noŭ, — Mare-Spătar [2], iar, dintre Ardelenĭ, nimene.

Din lagăr scrie Voevodul moldovean Hatmanuluĭ, la care trimitea pe boierul Bucioc, un prieten al creștinilor [3], — o scrisoare de împăciuire, dînd vina celor întîmplate de curînd numaĭ asupra Tataruluĭ Cantemir din Bugeac, «trufașul mîrzac», veșnic neastîmpărat. El făcea, ca un om cu învățătură ce era, știutor de carte răsăriteană și italienească, o expunere a războaielor dintre creștinĭ și Turcĭ, pentru ca să arăte cît de puternic e norocul Osmanilor. «De se gîndește cineva la timpurile războinice de la luarea Țarigraduluĭ, va să zică de aproape două veacurĭ, Turciĭ n'aŭ stătut nicĭ odinioară fără războiŭ. Sfîrșesc unul și pornesc altul. Vedem ce folos a adus războiul destul de îndelungat cu Împăratul. Ce aŭ apucat Turciĭ odată, aŭ și pănă astăzĭ în mîna lor. Așa o Putere n'a fost în stare să-ĭ facă a da ceva înnapoĭ. Numaĭ

[1] Hurmuzaki, IV[2] și *Supl.* I[1]. Gavrilaș fu numit la 20 Iunie (Borsos, p. 14).

[2] Mateĭ al Mirelor și nota mea la tratatul dintre Gavril Movilă și Bethlen, tipărit în *An. Ac. Rom.*, seria II, t. XXII, partea administrativă; și extras deosebit.

[3] Prin el, Păharnicul Bucioc, negociase în 1615 Gavrilaș cu Poloniĭ (*Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303).

pagubă s'a făcut şi pierderĭ de oamenĭ şi avere, cît nu se poate spune. Împăcîndu-se cu Împăratul, s'aŭ îndreptat asupra Persieĭ, şi cine nu ştie ce greŭ i-a mers acesteia, aşa că în maĭ multe rîndurĭ, cu destule darurĭ, a cerut pacea prin soliĭ, fără s'o poată dobîndi?» Nevoia, maĭ tare decît aceste dovezĭ din trecut, făcu pe Żolkiewski să lase planul de a lovi pe Tatarĭ la Cetatea-Albă, ca răzbunare, şi să făgăduiască mijlocitoruluĭ că, drumurile fiind acuma slobode, ambasadorul regal va merge la Poartă, cum se cerea [1].

Cu aceasta, oştile se puteaŭ întoarce înnapoĭ, şi în Novembre, Schender se afla în Silistra, unde fusese strămutat pentru a fi în vederea uneĭ granițe duşmane. Aicĭ el, după ce întrebă la Constantinopol, trase în ţapă pe aceia carĭ stricase Domnia luĭ Alexandru-Vodă, intrînd cu armele pe pămîntul împărătesc [2]. Ceva care nu putea să placă luĭ Bethlen [3].

O schimbare ce se întîmplă peste cîteva lunĭ prin voia aceluiaşĭ Schender, specialistul prețios în lupta cu Poloniĭ, arătă iarăşĭ că situaţia principeluĭ ardelean pe lîngă stăpîniĭ săĭ turcĭ era întru cîtva zguduită. Radu-Vodă era pentru Bethlen un bun vecin, de care era bucuros. Dar acest Voevod bolnăvicios şi paşnic nu era potrivit ca să domnească în asemenea împrejurărĭ asupra uneĭ ţerĭ de hotar: frica de războiŭ făcu să se înroşească şi maĭ tare ochiĭ luĭ Radu-Vodă cel Orb [4]. Apoĭ Moldova era şi grea de stăpînit după cîte se întîmplaseră într'însa: Orheieniĭ, carĭ se răsculaseră de două orĭ împotriva tînăruluĭ Voevod Alexandru [5], carĭ eraŭ să ridice armele şi supt Domnia luĭ Gaşpar Gratiani [6], voise

[1] Bielowski, pp. 430-3; după traducerea luĭ W. Schmidt. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, maĭ ales p. 461.

[2] Cf. nota din ziarul luĭ Borsos, pp. 82-3, în care li deplînge sfîrşitul.

[3] Nota citată la tratatul din 1619 şi lămuririle la *Socotelile Braşovuluĭ* pe 1618.

[4] Miron Costin. Porecla i-o dă un izvor ardelean, în Şincaĭ.

[5] Baret, pp. 37, 62. Dintre eĭ îşĭ alege însă Tomşa, în a doua Domnie, un intim, «din fiiĭ străvechĭ aĭ ţeriĭ»: Stețco, «din Ţinutul Orheiuluĭ», trimis de el la Bethlen (v. maĭ departe).

[6] Miron Costin, p. 269.

să înlocuiască în 1617 pe Radu cu un așa zis fiŭ al luĭ Ioan-Vodă cel Cumplit [1]. In 1618, Domnul trebuise să potolească două revolte: una, pentru dărĭ prea grele, în iarnă — o răscoală care-l dăduse peste Dunăre, — și alta, pentru ca și Moldova să scape de Greciĭ eĭ, în vară, cînd se făcu peste Milcov vînătoarea de străinĭ [2]. Radu ceru singur să i se dea voie a veni la Constantinopol, unde se găsiaŭ maĭ de mult ca ostatecĭ soția și copilul săŭ [3].

Turciĭ nu-l rugară să rămîie, cu toată trecerea și credința luĭ. Se întorsese abia, după aproape doĭ anĭ de înstrăinare, Gratiani-beiŭ, ducele de Naxos, care lămurise în Germania ultimele puncte nehotărîte ale păciĭ din Viena. De mult încă, el ceruse ca răsplată pentru serviciile sale diplomatice tronul moldovenesc [4], și acum patronul săŭ Schender era destul de puternic ca să i-l deie. Gașpar Croatul devenia Gașpar Voevod al Moldoveĭ la 4 Februar 1619 [5].

«Măria Ta poate fi sigură», scria Starzer, ambasadorul german la Constantinopol, în 1615, «că, dacă el capătă cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ acel principat, Ea va avea orĭ cînd în el un credincios servitor» [6]. Și avea dreptate: într'o vreme de lupte religioase, cînd în privința lor trebuia să aibă o părere și cine domnià la Dunărea de jos, catolicul Gratiani fu

[1] Hegyes, *l. c.*, p. 148.

[2] V. *Socotelile Brașovuluĭ*, p 44, nota 6.

[3] Pe aceasta o complimentează solul ardelean în 1618 (Borsos, p. 46).

[4] Îl vedem în 1617 învinuind pe Czernin, ambasadorul imperial, pentru că ar fi cerut să i se dea, cu scopurĭ politice, de sigur, «ceĭ doĭ fiĭ turcițĭ aĭ Domnuluĭ Moldoveĭ»: adecă Alexandru și Bogdan Movilă, după numele lor creștine. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 69-70. Cf. raportul luĭ Starzer din 31 Octombre 1615, inedit, copie între *Ambraser Akten*: «Herr Gratiani sollicitiert von Sultano das Principat Moldaviae zwe einer Recompensa vor dessen getrewe Dienst».

[5] Izvoare și amănunte în Iorga, *Manuscripte din bibliotecĭ străine relative la istoria Romînilor*, II, Bucureștĭ, 1899, p. 27 și urm.

[6] Raportul citat: «Doch, sovil fuer einen Menschen kann versprochen werden, Ier Khay. May. versichern wollt, das, so derselb gedachtes Principat durch Gottes Gnadt erlangen, Ier Kay Mayt. jederzeit einen getrewen Diener an demselben haben wurde». Pentru pregătirĭ turceștĭ contra Poloniei în April, raportul olandes din 13 April (din greșală între cele din 1719).

pentru catolicĭ: pentru Germanĭ și pentru Polonĭ, pe cari acest noŭ curent politic îĭ apropiase, după ce atîta vreme eĭ fusese dezbinațĭ prin pretențiĭ rivale.

Dar Bethlen, la care se adresâ de la început noul Domn, de politeță și de nevoie, vestindu-ĭ că și-a ocupat Scaunul și cerîndu-ĭ un împrumut însemnat, care i se și făcu [1] —, Bethlen era dușmanul firesc al acestor aliațĭ catolicĭ. De la uniĭ avea să reclame, el, principe național unguresc, Ungaria Superioară, de ceĭlalțĭ se aștepta să fie atacat, fățiș saŭ pe furiș, îndată ce ar începe războiul cu Germaniĭ. Cea maĭ mare ușurință pentru dînsul ar fi fost ca pacea cu Împăratul creștin să fie ruptă de Turcĭ, iar cu Poloniĭ să se deschidă un războiŭ, care să-ĭ ție acasă: toate silințile luĭ diplomatice la Constantinopol tindeaŭ către aceasta.

Din potrivă, Gratiani asigurase încă de la început pe ambasadorul imperial pe lîngă Sultan că el va lucra pentru pace, cum pe atuncĭ doriaŭ și Turciĭ [2]. Îndată ce ajunse în Iașĭ, el se puse în legătură cu uniĭ nobilĭ polonĭ [3], pentru acest scop. Prin Iunie, îndemnînd pe Żolkiewski a face să se trimeată un sol la Poartă, el se arăta gata a plăti, el și vecinul săŭ muntean, un dar anual Cazacilor, numaĭ ca eĭ să se stîmpere [4]. Solul plecă, și, în Iulie, Gratiani nu uita să scrie vecinuluĭ săŭ din Ardeal că toate merg bine, că omul regeluĭ se va întoarce, cum dorește, cu pacea, că apoĭ vor veni comisarĭ la hotare pentru facerea tratatuluĭ, la alcătuirea că-

[1] Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 75-6. Întărit prin raportul din 1620 al luĭ Minio, *Doc.*, IV[1], pp. 597-8. Alte còpiĭ în Bibl Marciană, mss. VII, 336, 1217 și prin scrisoarea luĭ Bethlen citată maĭ jos, la Domnia luĭ Tomșa.— Încă la Constantinopol, Gratiani declare soluluĭ ardelean că «și sufletul și l-ar dea pentru Bethlen» (Borsos, p 99). Cf. pp. 130-1, 305. Pentru plecare, la 9 Mart, *ibid.*, pp. 152-3

[2] Cf scrisoarea luĭ din Hurmuzaki, IV[1] și rapoartele venețiene din Februar 1619. Și luĭ Borsos îĭ spuse că va fi pace cu Imperialiĭ, dar despre Polonĭ păstră reserve (p. 155).

[3] Iorga, *Manuscripte*, II, p. 35.

[4] Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II; Bielowski, pp. 242-6; Turowski, pp. 230-3; Sadok Barącz, *Memoriĭ istorice ale Poloniei*, Lemberg, 1855, p. 45: privilegiu din 16 Iunie pentru venirea la bîlciŭ a negustorilor polonĭ.

ruia și Bethlen ar putea colabora, în sensul săŭ, prin soliĭ ce ar trimite [1]. Schender se afla la Oceacov, și Gașpar, care-ĭ trimitea știrĭ fabuloase despre pregătirile Polonilor, se pregătia a merge însușĭ la dînsul pentru a stînge cu totul o dușmănie primejdioasă pentru Domnia și țara sa [2]. Cu puțin timp înnainte, Voevodul afirmă și față de un corespondent succesul stăruinților sale: păstrarea păciĭ până în acel moment, șederea în liniște a luĭ Schender la Cetatea-Albă, cuminția neașteptată a Tatarilor și Cazacilor, ordinul ce i s'a dat de Sultan de a opri el, cu sila, pe ceĭ d'intăiŭ, planul de a merge cu un ambasador polon, Kohanski [3], la Schender, iar apoĭ la Cancelariŭ, cînd și el va veni la hotare. «Îmĭ daŭ cu atîta maĭ multă osteneală întru aceasta, pentru că, dacă Măria Sa regele Polonieĭ va fi în pace, cu atît maĭ ușor îĭ va fi să ajute pe bunul nostru rege Ferdinand, cumnatul săŭ, la care mă gîndesc totdeauna» [4].

Așa era starea lucrurilor cînd, după moartea, în Mart, a Împăratuluĭ Matthias și izbînda în August a intransigentuluĭ catolic Ferdinand, după alegerea unuĭ rege al Boemieĭ, Bethlen crezu că a venit timpul să ceară în fruntea uneĭ armate Coroana Ungarieĭ de la Casa de Austria, al căreĭ drept la purtarea eĭ nu-l recunoștea. Granița despre Nord fu călcată de trupele luĭ în Septembre, și ele fură pretutindenĭ biruitoare, înnaintînd asupra Vieneĭ. În Novembre, el era supt zidurile cetățiĭ împărăteștĭ, împreună cu Boemiĭ luĭ Thurn.

De aicĭ el trebuia chemat înnapoĭ și, pentru aceasta se întrebuință talentul pentru intrigĭ ce dăduse luĭ Gratiani situația pe care o avea. În Octombre vedem pe Domn primind scrisorĭ de la veșnicul pretendent la Coroana Ardealuluĭ, Homonnay, scrisorĭ despre care el vorbește Polonilor.

[1] Gindely, pp. 9-10, după originalul din *Ambraser Akten* (cu multe greșelĭ).

[2] Bielowski, pp. 349-52: scrisoare a luĭ Zolkiewski către rege. Schender răspundea însă: «Nu mă speria pe mine cu numărul oștilor polone. Știŭ eŭ cine sînt Poloniĭ!».

[3] Despre care, v. Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 182-7.

[4] Documente la Prefață, nº XXIX.

Aceştia trebuiaŭ să deie Cazaciĭ trebuitorĭ pentru o năvălire în Ungaria Superioară [1].

Ea se făcu în aceeaşĭ lună, în regiunea Caşovieĭ, şi-şĭ atinse scopul. Bethlen se întoarse şi trimise contra vechiuluĭ duşman o parte din trupele ce dusese cu sine în Austria, care se uniră cu ale luĭ Rákóczy. Biruința rămase la urmă a luĭ, şi Homonnay fugi, — dar nu pentru a învinge îl trimiseseră catoliciĭ [2].

S'ar aştepta cineva să găsească lîngă dînsul pe tovarăşul de luptă din trecut, pe Radu Şerban, pentru care Împăratul cel noŭ stăruie cu multă căldură pe lîngă Turcĭ în tot cursul acestuĭ an d'intăiŭ al guvernuluĭ săŭ [3]. Dar acesta, bolnav şi obosit, nu maĭ putea căuta pe această cale Domnia pierdută [4]. Un alt pretendent romîn se găsia însă lîngă pretendentul ungur: Nicolae-Vodă Petraşcu, care-şĭ uitase daraverile din Ardeal [5].

El avea dreptul să ceară, în numele Împăratuluĭ, moştenirea tatăluĭ săŭ, pentru că în aceasta domnià un principe care se dăduse cu totul de partea luĭ Bethlen. Gavril Movilă veni ca omul Polonilor, dar cîrmui ca ocrotitul ereticuluĭ ardelean [6]. În Mart 1619, el trimitea la Bethlen pe boieriĭ Papa Logofătul Greceanu şi Apostol Catargiu, Postelnic, care încheiaŭ un tratat de prietenie şi sprijin mutual la Poartă [7]. La întoarcerea lor în Tîrgovişte, la 5 Maiŭ, tratatul era jurat de fruntaşiĭ boierimiĭ muntene şi de Domn [8]. Gaşpar, care

[1] Hurmuzaki, IV[1].

[2] Cf. știrile din Hurmuzaki, IV[2], scrisoarea luĭ Bethlen, din Novembre — Pressburg — în IV[1] și, în parte, tradusă în latinește, la Gindely, *l. c.*, fără dată de lună, *ibid.*, p. 53.

[3] Hurmuzaki, IV[1]. Cf. Șincaĭ, III, p. 14.

[4] Testamentul săŭ, în Iorga, *Socotelile Sibiuluĭ*, pp. 20-1. În Octombre însă, Borsos vorbește de gîndul ce are Gașpar de a-l restabili (p. 219).

[5] Hurmuzaki, IV[1].

[6] Dar încă în Decembre 1618 acesta stăruia pentru Marco (Borsos, p. 79). Apoĭ pretendentul fu ajutat să se înțeleagă cu Gașpar, care pretexta că, fiind catolic, nu va putea domni (p. 99; cf. p. 122).

[7] Cf. tratatul însușĭ, *l. c.* și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 74-5.

[8] *Ibid.*

ştia aceasta, vorbia înnadins, în Iulie, luĭ Bethlen de ajutorul ce ar trebui să se dea luĭ Gavrilaş contra intrigilor ce face la Poartă pentru Scaun Alexandru Iliaş, cu Greciĭ luĭ [1].

Marco-Vodă rămăsese credincios Ardealuluĭ, şi-l vedem lucrînd, pe acest timp, după fuga luĭ din Constantinopol [2], ca agent al luĭ în Boemia şi Praga [3]. Petraşco rămînea singurul candidat posibil şi, astfel, el îşĭ cercă norocul, în zădar.

Ceia ce se întîmplase în Ungaria Superioară ajunse îndată la urechile Turcilor, cari primiră cu multă neplăcere maĭ ales ştirea că Gratiani s'ar amesteca în aceste lucrurĭ, îndemnînd pe Polonĭ a trimite trupe Imperialilor. La mustrările ce i se adresară, el răspunse că Homonnay a cerut într'adevăr ajutor de la rege, dar nu i s'a dat şi, maĭ tărziŭ, dădu oarecare lămurirĭ asupra unor pregătirĭ nouă ale aceluiaşĭ, care par să nu fi existat însă nicĭ odată [4].

Prin treĭ izvoare deosebite aflăm însă că pe acea vreme, sfîrşitul anuluĭ 1619, Gaşpar pusese la cale un noŭ atac împotriva luĭ Bethlen. Era vorba, nicĭ maĭ mult, nicĭ maĭ puţin, decît de o răscoală a Saşilor din Ardeal, cari l-ar alege principe pe... dînsul. «Gratiani a încercat», scrie Minio [5], «şi la Poartă şi în Ardeal, prin uniĭ nemulţămiţĭ, să se facă ales principe». Nepotul luĭ din Germania spunea luĭ Cesare Gallo, prin Ianuar 1620, că Domnul a primit asupră-şĭ sarcina de a «intra în Ardeal cu tovarăşul săŭ Domnul muntean» — care? — «şi va fi poate ales de Saşĭ [6]». Ni s'a păstrat în sfîrşit o scrisoare

[1] Gindely, pp. 9-10. Alexandru fusese cît pe aci să iea Moldova, în Februar 1619 (Borsos, p. 122). Cf. Pray, *G. Bethlen principatus*, p. 133.

[2] Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, p. 81, 29 Maiŭ 1619: scrisoarea luĭ Bethlen către Palatin: «Nova ex Porta quod Marco Vaivoda a Constantinopoli redierit insalutato Turca». Cf. acelaşĭ, *Bethlen Gabor fejedelem kiadatlan politikai levele*, Budapesta, 1879, p. 119.

[3] Cf. Gindely, pp. 12-3, 34-5; Hurmuzaki, *Supl.* I[1]: Sept. 1618, VIII, 18 August 1619; *Socot. Braş.*: Decembre 1619.

[4] Hurmuzaki, IV[1]. Cf. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, p. 150: ordin ce s'ar fi dat luĭ Gratiani să nu facă intrigĭ, «căcĭ, altfel, va muri».

[5] *L. c.*, pp. 597-8.

[6] Documentele la Prefaţă, n° XXX.

obscură a luĭ Gaşpar către Saşĭ, în care vorbeşte cu meşteşug de faptul că şi el e supus al Turcilor, ca şi Bethlen, că aŭ fost odinioară jurăminte ale Domnilor Moldoveĭ cu nobiliĭ şi Statele ardelene şi că ar voi să le reînnoiască şi, în sfîrşit, că în lipsa principeluĭ — ce se afla în Nord — el ar fi dispus să vie pentru ca să ajute o ţară vecină, cum i s'a poruncit de Turcĭ [1]. Nu visa el oare să supuie Polonilor un mare principat al săŭ, compus din «Moldova, Ţara-Românească şi Ardeal» [2]?

Neapărat că o asemenea încercare nu se făcu, de şi Cesare Gallo o credea acum îndeplinită. Gaşpar avea altceva de lucru: să împiedece războiul turco-polon, sarcină ce se arăta din ce în ce maĭ grea.

În Ianuar 1620 se spunea la Constantinopol că vin şeicile Cazacilor. În Februar se porunciа Hanuluĭ şi luĭ Schender, cu oastea din Rumelia, să plece spre Nipru pentru ca să asigure aicĭ graniţa prin clădirea unuĭ castel. În Mart, Cazaciĭ se iviră în adevăr pe Marea Neagră [3].

Gratiani căută să lupte în potriva furtuniĭ ce se apropia, cu neputinţă de înlăturat. În Mart, cînd abia scăpase de răscoala Orheienilor, despre care fusese înştiinţat de peste Nistru, la timp [4] — era judecat de Polonĭ ca «un om hotărît, ce se arată credincios faţă de rege şi Republică» şi e maĭ bun decĭ «decît această pleavă a luĭ Tomşa şi a Grecilor» — el dă ştirea că Poloniĭ aŭ trimis peşcheşul Tatarilor şi că la hotarele luĭ se află solul ce vine la Poartă [5]. Amba-

[1] Iorga, *Doc. Bistriţeĭ*, II, p. XLVII. «Propterea, cum simus unius eiusdemque imperatoris subditi... Praesertim cum audiamus boyerones nostros cum regni boyeronibus ac Statibus mutuum defensionis iuramentum habere consuevisse, quod si etiam renovare regni Transsilvaniae Status voluerint, in eorum arbitrio esto»; 27 Ianuar — Ordinul turc de a «ajuta» pe Bethlen e pomenit şi în Borsos, p. 266.

[2] Biografia luĭ de Jancović, în Hurmuzaki-Bogdan, III, p. 64.

[3] Corespondenţa olandesă inedită a ambasadorilor la Constantinopol.

[4] Scrisoare, cu data falşă, în Bielowski, pp. 355-7.

[5] Corespondenţa olandesă. Cf. zvonul despre înţelegerea polono-tatară prin Voevod, în Hurmuzaki, *Supl.* I[1], Mart.

sadorul, care era Ieronim Otwinowski, veni în adevăr, dar fu oprit lîngă Constantinopol, și în zădar întrebuință el toate stăruințile pentru a duce lucrurile la un sfîrșit bun. Sprijinul ambasadorilor german și olandes nu-ĭ fură de nicĭ un folos, față de pîrile necontenite ale luĭ Schender, ale Hanuluĭ, și maĭ ales ale luĭ Bethlen, care lucra și prin agențiĭ prietenuluĭ săŭ Gavrilaș-Vodă. El amintia noul jurămînt ce a făcut unuĭ Ceauș venit la dînsul și reînnoia vechile luĭ făgăduielĭ de a face pe Turcĭ stăpînĭ peste țerile Împăratuluĭ ca și ale regeluĭ polon [1]. Cînd Otwinowski putu intra în cetatea împărătească, el fu primit disprețuitor și suferi ofense [2]. În Iunie oastea turco-tatară se îndreptă spre Dunăre.

Totușĭ Gratiani nu se dădu învins. El căută să schimbe pe Domnul muntean, care-ĭ stătea în cale și, după moartea în April a luĭ Radu Șerban [3], Trimisul german începu să stăruie pentru Alexandru Iliaș, care-ĭ dădea informațiĭ despre planurile și scrisorile luĭ Bethlen, de la care i se trăsese mazilia [4]. În Iunie, capuchehaiaua ardeleană raportă stăpînuluĭ săŭ despre ascultarea ce se dă la Poartă cuvîntuluĭ luĭ Gașpar și sfătuia să se încheie o legătură, un *fœdus,* cu acesta [5]. În Iulie, Împăratul făcea cunoscut acestuĭ folositor partisan că e hotărît a începe un războiŭ serios împotriva luĭ Bethlen, sfărîmînd pacea trecătoare, și-l indemna să tot stăruie la Turcĭ pentru a zădărnici cererile «rebelilor» pe cari-ĭ trimisese acolo, de la dînsul și de la alțiĭ, primejdiosul dușman ardelean [6]. Legăturile dintre Gratiani și Homonnay urmaŭ ca și în 1619.

[1] Scrisoarea soluluĭ, din April; în Hurmuzaki-Bogdan, II[1].

[2] Hurmuzaki, *Supl.* I[1].

[3] L. Crach către archiducele Leopold; Viena, 18 Mart 1620· «Diesser Tagen ist der walachische Fürst Radulio Waywoda alhie gestorben, und in St. Stephans-Kirchen begraben worden» ; Innsbruck, *Statth.-Archiv,* IX, 118, n° 107. Cf. «Di Venetia, li 27 Marzo 1620: Scrivono di Viena, li 14 stante, che... tenevano che... Radulo Vaivoda della Valachia hà passato all' altra vita» ; *ibid.,* IX, 118, n° 91.—V. și *Torten. Tár,* VI, p. 251 nota *.

[4] Cf. Hurmuzaki, IV[1]; la 18 Iunie, și *Fragmente,* III, pp 76-7.

[5] *Ibid,* IV[1]. (și în *Mon. comit. Transylv.).*

[6] *Ibid.*

Dar Bethlen era o putere, şi izbînda-ĭ rămînea credincioasă. In noua expediţie contra Germanilor, el primia în August «articolele» propuse de Statele ungureştĭ şi ajungea astfel la ceia ce urmărise de atîta vreme, la demnitatea regală, pe care o lua cu voia Turcilor.

În Iulie încă, armata turcească era gata să atace hotarul Poloniei. La sfîrşitul luniĭ, se începuse schimbările neapărate în astfel de împrejurărĭ: Gavrilaş Movilă se păru prea puţin sigur şi fu scos în folosul luĭ Radu Mihnea, care dăduse pentru aceasta 100.000 de galbenĭ[1]. El trecu în Ardeal, unde se însură şi vieţui de acum înnainte în mijlocul magnaţilor cu cari se încuscrise[2]. Iar în August Schender se înduplecâ la căderea aceluĭ pe care el îl făcuse Domn. Pîrĭ nouă sosise de la Bethlen, între altele aceia că Gratiani e, cum fusese Radu Şerban, cavaler al unuĭ Ordin întemeiat pentru gonirea Turcilor din Europa: Ordinul Mîntuitoruluĭ[3]. De altmintrelea, acum cînd nu maĭ putea fi vorba de pace, rolul luĭ se încheiase. Alexandru Iliaş dădu 200.000 de coroane şi fu pornit răpede spre noul săŭ principat.

Aicĭ Gaşpar-Vodă, sfătuit de uniĭ dintre boieriĭ săĭ: Nicoriţă, Bucioc, Şeptelicĭ, se hotărî să nu se dea înlăturĭ. Trupe avea, de ţară şi străine; Poloniĭ îĭ păstraŭ recunoştinţă, şi Hatmanul cel Mare Żolkiewski credea că prin Cazacĭ se poate face ceia ce nu îndrăznise nicĭ marele rege Ştefan Báthory[4]. El ucise garda de Turcĭ ce-ĭ fusese impusă şi merse în lagărul polon, ce trecuse Nistrul[5].

Se ştie ce a urmat. În cîmpiĭ Ţuţoreĭ, creştiniĭ, nepregătiţĭ, se găsiră faţă de mulţimea Turcilor şi Tatarilor în starea în care maĭ tărziŭ Petru cel Mare se aflâ înnaintea Mareluĭ-

[1] Radu se oferise, în mazilie, a da Ardelenilor ştirĭ (Borsos, p. 149).

[2] Cf. *Soc. Braşovuluĭ* şi *Doc. Bistriţeĭ*.

[3] Raportul olandes din 24 August: «Den Vizyr heett voor lange geweeten en mondeling iegens myn verhalt det dito Gratiani de ordre van de nieuue militia christiana iegens dese Landen upgerecht hadde eengenomen».

[4] Swięki, *Descrierea vechiĭ Poloniĭ*, Cracovia, 1861, in 8°; II, p. 197, nota; trad. de W. Schmidt.

[5] Corespondenţa olandesă vorbeşte de 300 Turcĭ, daţĭ de Schender.

Vizir la Stănileștĭ. Retragerea fu un desastru. In cursul eĭ, în împrejurărĭ deosebite, se pierdu cea maĭ mare parte din oaste, și chiar căpetenia eĭ. Iar Gratiani fugi, și peri prin trădare în fugă [1].

Cu schimbările din 1620, inițiativa politică, viața slăbește cu totul la noĭ pe vre-o zece anĭ de zile, cît stăpîniră în amîndouă principatele «robĭ împărăteștĭ» cari se îndreptaŭ numaĭ după poruncile din Constantinopol și se sfiaŭ a întra în legătură cu creștinătatea.

Noul Domn moldovean, Alexandru Iliaș, venise cu vechia sa fire, cu vechile sale simpatiĭ și apucăturĭ. Avea, ni spune o scrisoare românească din vremea sa, «Curte numaĭ Turcĭ și Grecĭ, să fie de credință» și, pentru a-ĭ sătura, punea «dabile» pe țara bîntuită de foamete, prăpădită în Răsărit de un războiŭ și așteptînd cu groază altul [2]. Față de Polonĭ fu un spion fricos. La 12 Octombre 1620, din Iașĭ, el scria luĭ Toma Zamoyski pentru a-ĭ vesti înnălțarea sa, după ce Dumnezeŭ a plătit «omuluĭ ce era înnainte de mine în Scaun» pentru că a ruinat provincia prin planurile luĭ zădarnice. «Ca un creștin» însă, e gata să ție pacea cu veciniĭ, și să lucreze pentru a împăca pe regele luĭ Gratiani cu Împăratul săŭ. La care i se răspunse prin lauda Polonilor, «oamenĭ liberĭ, cu cari se pot îndeplini altele decît cu niște robĭ», oamenĭ mîndri, cari jertfesc glorieĭ grija pentru sănătate și

[1] Povestire în Iorga, *Manuscripte*, p. 37 și urm. Izvoare nouă în scrisoarea luĭ Chiril Lucari, patriarch de Alexandria, atuncĭ în Țara-Românească: Documente la Prefață, n⁰ XXXI; în informația bistrițeană, în notă la acest document; cf. *Doc. Bistriței*, II, p. XLVIII. Maĭ vezĭ scrisorile din Zurkowski, *Viața luĭ Toma Zamoyski*, pol., Lemberg, 1860, pp. 51 și urm., 59-61. Relativ la această expediție se maĭ află netipărite încă, măcar în colecțiile noastre, următoarele documente, cuprinse în ms. 350 al Bibl. Museuluĭ Czartoryski din Cracovia: Un ziar polon al campanieĭ (pp. 427-30) și un răspuns regal din același an (pp. 445-9). V. și Cronica polonă, 1587-1626, în ms. G. 207 al Bibl. regale din Dresda, fol. 7 V⁰; Dupont, în Publ. Fundațieĭ Krasiński, VIII, pp. 3 și urm., 212.

[2] Iorga, *Doc. Bistrițeĭ*, pp. 36-7, n⁰ XLIX.

viață, și prin amenințări, amintindu-se soarta celuĭ slab ce se află la mijloc în ciocnirea a doĭ puternicĭ [1]. După care corespondență, el se grăbi să scrie stăpînilor săĭ că Polonii i-aŭ dat luĭ sarcina să negocieze pacea, ceia ce ar dovedi că eĭ se tem de o campanie, cum scria și Bethlen [2].

De aicĭ urmâ expediția cea mare, din 1621, a Sultanuluĭ Osman contra Polonieĭ, expediție care se făcu întreagă pe pămîntul moldovenesc, îl săcătui timp de două lunĭ și n'aduse nicĭ un folos Împărățieĭ turceștĭ [3].

Dintre tributariĭ din aceste părțĭ, Bethlen, ocupat aiurea, cu lupta împotriva Imperialilor, nu veni în lagăr, unde trimise numaĭ soli și darul unor prinșĭ nemțĭ [4]. Radu-Vodă Munteanul dădu țeranĭ de aĭ săĭ pentru șeicile aruncate pe Dunăre spre paza Cazacilor și sosi însușĭ la oastea Sultanuluĭ, în fruntea a 1.800 de călărĭ și a uneĭ gloate marĭ de luptătorĭ pe jos [5]. Aicĭ, el își aduse aminte de rolul ce-l jucase și altă dată și, intrînd în legăturĭ cu Poloniĭ, cari-l prețuiaŭ și aveaŭ

[1] Zurkowski, *Viața luĭ Toma Zamoyski*, Lemberg, 1860, pp. 65-9.

[2] *Relation vnd kurtze Erzehlung Herren Georgen V Voroczky, welcher den 16. Julij von Constantinopel, da er etliche Wochen gewesen, in Polen widerumb angelangt, sampt gewisen Bericht was in der Konigl. Mayst. in Polen Feldlaeger wider den Turcken sich biss zu Endt Septembris verloffen*, etc.; nachgedrückt zu Augspurg, bey Sara Mangin Wittib, a. MDCXXI: un exemplar în Bibl. Regală din München, Turc. 86, 28; fol. 5 V°: «Vrsach und Anfang dess Tuerckischen Kaysers Reise zu diesen polnischen Krieg... Etliche auss den Bassen, so bey jhnen [Sultanul] waren, haben soliches [războiul] gebilliget, vnd sich verlassen auff die Bottschafft vnd Brieffe so vom Weywoda in der Wallachey geschrieben worden, in denen er vermeldet, der Koenig in Polen begehre an jhn den Weywoda er solle bey der Ottomanischen Porten seinetwegen tractiren, legten solches auss, als wann diese Tractation den Frieden betreffe, vnnd dass der Polaeck den Tuercken Macht foerchte, sonderlich weil der Gabor nicht ungleich berichtete.»

[3] Izvoare și povestire în *Socotelile Brașovuluĭ*.

[4] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 190.

[5] Cf. Naima, în Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 58 și Worocki, *o. c.*: «Das moldawische Volck, so er mit dem Radulio Weywoda in der Moldaw gesehen, schaetzet er auff 1.800, unnd seind lautter Reutter. Diese verwahren an etlichen Orthen das Ufer der Tonau, an welchen der tuerckische Kayser soll vbersetzen; wisse aber nicht wie solche Oerther heissen».

respect de dînsul, aduse încheiarea unuĭ tratat, prin dibacea acțiune a unuia din Greciĭ săĭ, Vevelli din Rettimo, fost negustor și, în fundul sufletuluĭ său, rîvnitor la Domnie. Se poate zice că tratatul de la Hotin, din 9 Octombre, se datorește acestor doĭ oamenĭ [1].

Bietul Alexandru Iliaș avuse să sufere o năvălire căzăcească în Mart; alta se făcu tot în paguba luĭ în Maiŭ [2]. Totușĭ, el fu învinuit de Turcĭ, cari căutaŭ o victimă a neizbîndeĭ lor, că n'a luat măsurile trebuitoare pentru a-șĭ primi stăpînitorul, că stă prin urmare în înțelegere cu Poloniĭ și, Ștefan Tomșa fiind, întîmplător, pe aproape, Domnia Moldoveĭ se dădu acestuia. Încă la 13 Septembre, un boier de la dînsul venia cu această știre la Brașov pentru a trece la Curtea luĭ Bethlen [3].

Principeluĭ ardelean această numire, ce era un noŭ act de dușmănie față de Polonĭ, cu cari adevărat că nu se încheiase încă pacea, — nu putea să-ĭ fie foarte plăcută, dacă ne gîndim la calificativele, pîrile și intrigile luĭ Gabriel în paguba luĭ Ștefan, în 1615-6. Totușĭ cînd frica uneĭ năvălirĭ tătăreștĭ se ivi în Ardeal, la sfîrșitul anuluĭ [4], Bethlen trimise un om al său dincolo de munțĭ, și maĭ ales în Moldova, pentru a cere și știrĭ de peste Nistru, de la un Voevod care a fost în

[1] Cf. notele la *Socotelile Brașovuluĭ* și unele izvoare inedite. Astfel, scrisoarea regeluĭ polon către Papă, 29 Dec.: «Pacem... non modo nostris retro obtulit, sed etiam gravibus atque fraudulentis persuasionibus per principem Moldaviae efflagitavit... In Valachia a commissariis meis cum hoste», etc.; către regele Franciеĭ, 30 Dec.: «Per Palatinum Moldaviae atque Valachiae illam depoposcit». În *Sigismundi III, regis Poloniae, epistolae et instructiones;* Leipzig, Stadtbibliothek, Rep. II, 85, fol. 33, 37. Saŭ raport olandes din 9 Nov.: «Door middelinge ende intercession van den prins van Valacchia, Radulo Vaivoda». Pentru luptă și scrisoarea din 9 Octombre, a luĭ Ant. Calori, în *Carte Farnesiane* din Arch. din Neapole, pach. 130.

[2] Cf. *Soc. Braș.* și Worocki: «Seind sie in die Walachey gefallen und haben nit wenig Menschen nidergesaebelt».

[3] *Soc. Brașovuluĭ.*

[4] Cf. Iorga, *Doc. Bistrițeĭ,* II, p. XLIX și *Soc. Brașovuluĭ.*

cea d'întăiŭ Domnie un «aşa de bun prieten şi vecin al Ardealuluĭ!» [1].

Tatariĭ nu veniră, dar relaţiĭ bune între Bethlen şi Tomşa se întemeiară, data aceasta. Ceia ce-ĭ apropia, făcînd să se uite trecutul, era duşmănia faţă de Polonĭ.

Ştefan-Vodă fusese scos din Domnie, în rîndul întăiŭ, de aceştĭ răĭ duşmanĭ, şi-şĭ aducea foarte bine aminte de această izgonire, care-l aruncase în sărăcia mazililor pentru cincĭ anĭ de zile. Dorinţa luĭ firească de a se păstra pacea era necontenit în luptă cu ispita de a răsplăti prin răŭ răul ce i se făcuse. Pîrile de la dînsul sosiaŭ necontenit la Poartă, îngreuind recunoaşterea înţelegeriĭ făcute prin stăruinţile luĭ Radu Mihnea. În Februar, venia ştire din Moldova că o oaste regală se află la hotar, că la Nipru s'aŭ strîns 20.000 de Cazacĭ, ce gătesc pentru pradă treĭ sute de luntri [2].

În vară, se opria la Iaşĭ, pentru uneltirĭ contra Domnieĭ, Vevelli, care lucra şi acum pentru pace şi se întorsese de la Poartă pentru ca să aducă în sfîrşit pe solul polon cel mare, ducele Zbarawski [3]. Se poruncia Voevoduluĭ să dea drumul negociatoruluĭ şi el se supunea; din acelaşĭ motiv el făcea toată cinstea strălucitoruluĭ ambasador, venit în fruntea uneĭ adevărate oştirĭ de Curtenĭ în haine scumpe, şi el găsia chiar cuvinte prietenoase pentru a le spune trufaşuluĭ călător. Dar, îndată ce se dezlipi de lîngă dînsul, răzbunătorul bătrîn începu iarăşĭ cu trimiterea ştirilor sale: acum nu era vorba de alt ceva decît de înfrîngerea regeluĭ, bătut de chiar trupele sale [4]. Şi, în schimb, de la începutul până la sfîrşitul anuluĭ, şi maĭ ales după sosirea duceluĭ la Constan-

[1] *Torok-Magyark. Állam-Okm.*, I, p. 336 şi urm.: 1 Dec. 1621.

[2] Din partea luĭ, cadiul din Cetatea-Albă raportase în Ianuar despre o ciocnire a Cazacilor cu Tatariĭ. Aceiaşĭ corespondenţă olandesă.

[3] *Narratio legationis Zbaravianae et rerum apud Otthomannos anno 1622 gestarum*, conscripta a Samuele Kvszewicz, Dantisci, apud Georgium Forsterum, anno 1645. Cf. corespondenţa olandesă. Vevelli fusese la Constantinopol, revenise şi pleca iarăşĭ în Mart; scrisoare regală către Dilaver-Paşa; 10 Mart în corespondenţa citată.

[4] Kuszewicz şi corespondenţa citată.

tinopol, Polonii stăruiră pentru înlocuirea Voevodului, care oploșia pe Tatarii prădători, care-și trimitea țeranii peste graniță după jaf, care strica în toate chipurile pacea: Petrașcu Movilă, viitorul îndreptător al Bisericii Răsăritului, era candidatul regal pentru Scaunul Moldovei [1].

Din partea lui, Bethlen uria pe Poloni, ca unii ce erau aliații Germanilor, apoi, după încheiarea, în 1622, a păcii de la Nikolsburg cu aceștia, ura lui se opri asupra regelui, pe care credea să-l poată înlocui, visînd astfel ceia ce visase, înnainte de dînsul, Gabriel Báthory [2]. Și în alianța aceasta, în această «cabală», scrie ambasadorul frances, era și un al treilea, foarte puternic, Cantemir-Mîrza, șeful Tatarilor de scurtă vreme așezați în Bugeac, prădătorul neobosit, pe care Osman îl răsplătise în 1621 numindu-l Pașă pe viață al Silistrei și dîndu-i astfel cam situația pe care o avuse în părțile acestea un alt dușman al Polonilor, Pașa Schender [3].

Corespondența lui Bethlen cu prietenul său moldovean ni e păstrată, dar acesta, om foarte prevăzător, se ferește a vorbi de politică, mărgenindu-se cel mult a transmite știri fără coloare și a pune întrebări de curiositate despre afacerile europene. Încolo, e vorba de datoria lui Gașpar-Vodă față de Ardeal și de ceia ce-l face a-i zăbovi plata: altă datorie, cerută de Turci, aceasta, a lui Alexandru Iliaș [4], «birul Împăratului», împlinit, din lipsă de bani, în «vite și miere», prada Tatarilor, în 1623, pustiirea țerii prin desele schimbări de Domni, prin războiu, care n'a lăsat nici un locuitor «de

[1] Hurmuzaki-Bogdan, II. Cf și scrisorile regelui către Vizir și Sultan, în Colecția pomenită; prin August: «[Tartari] in Valachiam, quamquam non impune, recesserunt... Et pro sua excelsa prudentia facile secum expendet quam perniciosum sit eiusmodi homines in confiniis collocare»; fol. 72 V°, 105, 105 V°.

[2] Zinkeisen, IV, p 755; August, — după corespondența lui Roe, ambasadorul engles — *Negotiations of sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the y. 1621 to 1628 inclusive*, Londra 1740 —, ce nu mi-a fost la disposiție.

[3] V Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 222 și urm.

[4] Ce făcea pe atunci intrigi la Poartă, cu ambasadorul olandes.

la Prut pănă la Nistru, de la Dunăre pănă la Hotin», boala..[1].

Voevodul muntean Radu primi foarte bine pe Zbarawski, care vorbește de dînsul în cuvinte pline de laudă. El putea să fie socotit ca un prieten al Polonilor, înnaintea soluluĭ cărora se grăbi a ieși cu un frumos alaiŭ, de și era chinuit de podagră [2]. Dar el era prea dibaciŭ ca să ridice asupră-șĭ pe vecinul de peste munțĭ, și de aceia îl vedem adresîndu-se adese orĭ acestuia și făcîndu-ĭ la întîmplare serviciĭ. El scrie luĭ Bethlen, în Octombre 1622, știrĭ aduse de la Poartă de un «frate maĭ mic», dintre frațiĭ turcĭ, între altele înlocuirea Viziruluĭ Merè-Hussein cu Giurgi-Mehmed, care ar fi lăudat pe Bethlen în 1621, la Hotin. Ceva maĭ tărziŭ pleacă de la Gherghița, unde stătea Vodă, către Curtea ardeleană un intim, Clucerul Para, cu unele lucrurĭ tăinuite, ce nu se pun în scris. În Februar 1623 anunțarea uneĭ apropiate soliĭ a luĭ Cantemir la Bethlen. În aceiașĭ lună, vestea neplăcută a întoarceriĭ în Vizirat a luĭ Hussein [3].

Statornic numaĭ în urmărirea înnaltelor sale planurĭ, schimbător în întrebuințarea mijloacelor, principele ardelean crezu că poate culege ceva reîncepînd în 1623 lupta cu Casa de Austria. Vorbia Turcilor de o ligă creștină, a căreĭ înnaintare ar putea-o împiedeca el, Bethlen, și căpătă ajutoare pentru o campanie ce se mîntui cu o întîlnire fără luptă și cu un armistițiu pe opt lunĭ. Între aceia cărora li se porunci să-l ajute, fu și Radu al Țeriĭ-Româneștĭ.

I se cereaŭ, ca și Domnuluĭ Moldoveĭ, cincĭ sute de pedeștri, și

[1] Scrisorile: Iașĭ, 4 Sept. 1622, 16 Mart și 22 Iulie 1623, s'aŭ tipărit întăiŭ în *Történelmi Tár*, 1886, pp. 234-7, 407-8, 417-8, apoĭ în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, Budapesta, 1886, pp. 239 și urm. 251-2, 261. Cf. una cu știrĭ despre Polonĭ și Cantemir (Iașĭ, 16 Dec. 1623), în *Századok*, 1874, p. 60.

[2] «Articulari morbo fessus»; Kuszewicz, *l. c.*

[3] *Ibid.*, pp. 233-4 — Tîrșor, 26 Sept. —; 234 — tot așa —; 236-7,—Gherghița, 11 Oct. —; 237-8; — *ibid.*, 22 Oct. —; 243-4 — Tîrgoviște, 7 Februar 1623 —; 244-5, — *ibid*, 23 Febr.

cincĭ sute de călărĭ [1]: el oferi, la 2 April, cîte o mie din fiecare. Cu acest prilej, fiind întrebat probabil, el arătă și care fusese legăturile luĭ cu Gabriel Báthory, trimițînd chiar și o copie a tratatuluĭ. «De i se va întîmpla luĭ, din partea vre-uneĭ puterĭ creștine vre-un răŭ, să-l ajut din toate puterile mele, și vice-versa; dar cu voia Porțiĭ, de care atîrnăm amîndoĭ. Și, de se va face ceva la Poartă împotriva mea, el îmĭ va da de știre, și vice-versa». Ce s'a întîmplat a fost fără voia sa, care a dat povețe și a trimis ca sfătuitor pe Nicolae Catargiu. Acum, cu toate că i se pare că pacea nu trebuie călcată de nimenĭ — și aicĭ un sfat ascuns —, va trimite trupele, plătite, și va pune un boier în fruntea lor. Oferte care se fac și la 13 ale luniĭ, cu oarecare nesiguranță asupra folosuluĭ lor, odată ce pacea durează încă [2]. Știm de aiurea că, supt Spătarul Mihu, urmașul în dregătorie al Lupuluĭ, ele se luptară în Ungaria, de unde reveniaŭ în August [3]. Bucurîndu-se de o mare trecere la Turcĭ, Bethlen crezu însă că ar fi maĭ bine să-șĭ aibă dincolo de munți, nu un prieten priceput la povețe, ci un om al săŭ, cu totul sigur, înnainte de a se arunca iarășĭ în primejdia războaielor. De aceia, cînd expediè, în Iunie, pe Mihaĭ Tholdalagy la Poartă, el îĭ dădu și misiunea de a destăinui Turcilor planul luĭ Radu de a nu maĭ veni la dînșiĭ dacă ar fi mazilit, ci a se duce la Veneția, unde i-s baniĭ, plan ce ar fi fost comunicat prin Para. În locul luĭ, care cere de la Polonĭ un castel de adăpost, cum a cerut și de la el, ar fi bine a se numi Gavrilaș, fără a-l chema la Poartă și a i se cere banĭ, neavînd alțiĭ decît pe aĭ neveasteĭ sale, văduva luĭ Imreffy [4]. În folosul luĭ Movilă, ar trebui să se vorbească și luĭ Catargiu, probabil Nicolae, care arată să fi fost agentul muntean la Constantinopol [5].

[1] Còpiĭ de scrisorĭ ale ambasadoruluĭ olandes, în *Coll. Cameraniana*, din Bibl. din München, ms. 53.

[2] Szilágyi, pp. 254-7.

[3] *Socotelile Brașovuluĭ.* Pentru isprava «înnaltuluĭ» Mihu, v. Memoriile luĭ Kemény, trad. Popea, pp. 17-8.

[4] Până la călătorie, se spune, în 1622, l-a ținut Bethlen, căcĭ altfel «ar fi murit de foame».

[5] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár,* I; la data de 15 Iunie 1623. Și în

Dar Vizir era Merè-Hussein, şi acesta ţinea cu Polonii şi cu ocrotiţii lor. Cu toate silinţile duşmanilor, Zbarawski plecă înnapoĭ cu făgăduielĭ îmbielşugate, între care şi aceia, mult aşteptată, că se vor scoate Cantemir din Silistra şi Tomşa din Moldova [1]. Acesta din urmă va fi văzut cu mulţămire că Polonul iea, ca să nu maĭ aibă neplăcerĭ cu dînsul, drumul Braşovuluĭ [2], însă ar fi greşit crezînd că el a învins în lupta de intrigĭ. În Iulie se înfăţişa un noŭ sol polon cu tînguirile obişnuite. După propunerea luĭ, şi ajutînd şi ceva banĭ, o schimbare se făcu, care nu putu să placă luĭ Bethlen. Radu nu fu mazilit, ci trecu în Moldova, pentru a păzi bine noua pace încheiată, iar Ţara-Românească rămase tot a luĭ, de vreme ce steagul se dădu fiuluĭ săŭ Alexandru, un copil de doĭsprezece anĭ [3]. La 4 Septembre, Turcii ce-l aşezară în Scaun eraŭ încă la Tîrgovişte [4].

Dintre ceĭ doĭ adversarĭ aĭ Polonilor, unul se dusese. Cel maĭ periculos însă rămase. Cantemir refusâ, în 1623, să plece din Silistra, unde fu întărit. Şi, dîndu-şĭ samă de puterea ce avea, de greutatea de a-l scoate şi nimici, el se purtă cum crezu maĭ bine, jefuind nu numaĭ Polonia, ci şi Moldova şi Ţara-Românească, pentru a-şĭ răzbuna prietenul mazil.

Aceasta se făcu în Septembre 1624 [5], după ce alte prădă-

Iulie venia un sol muntean cu 4 000 de galbenĭ şi darurĭ pentru familia princiară Szilágyi, *o. ult. cit.*, p. 399.

[1] Predecesorul săŭ răspundea, la asemenea plîngerĭ, că Domnul şi Paşa nu fac decît ce aŭ poruncă: «dat sy syn getrouwe ende verdiende personen».

[2] Corespondenţa olandesă şi *Socotelile Braşovuluĭ*.

[3] V. Documentele la Prefaţă, şi la această dată.

[4] *Socotelile Braşovuluĭ*.

[5] Cf. şi «Diarium der tattarischen Niederlage; den 17 Juli anno 1624 [pe V°]. Nachdeme der Feldtherr am Pfingst-Sontage under der Vesper von seinen Kundschafftern gewissen Nachrichtt erlanget, dass die Tataren von Budziak sich uffgemachtt undt uff Orchinow durch Wolachiam naher der Crohn Pohlen gewendet hetten [ica măsurĭ]. Drauff wardt Zeitung gebracht, dass die Tataren in Wolachia vor Orchiow, weill sie wegen Verenderung dess Chans stuzig worden wahren, sich niedergelassen hetten, wie woll nachmahls balden offenbar wardt, dass sie nicht desshalben still gehaltten hetten, sondern sie haben dess krimschen Kriegssheers, so nachgefolget, daselbst abgewartett.

ciunĭ se făcuse aiurea. Radu alergă să se închidă în Suceava. Tatarii, călăuzițĭ în cercetarea lor după bogăție de fratele și fiul luĭ Cantemir[1], pustiiră țara, apoĭ se aruncară asupra principatuluĭ vecin. Aicĭ Alexandru Coconul la doĭsprezece anĭ nu știa să răspingă saŭ să înlăture o năvălire turbată ca aceasta, și Doamna Arghira, mama luĭ, ce stătea pe lîngă dînsul, ca un fel de regentă, n'avea nicĭ ea maĭ multă putere și pricepere în asemenea lucrurĭ. Boierii nu țineaŭ de loc la persoana și dinastia luĭ Radu-Vodă, în care vedeaŭ niște Grecĭ, cîrmuind prin Grecĭ. Eĭ fugiră de-o-parte, familia domnească de alta, și țara rămase în mîna jăfuitorilor.

Atuncĭ Bethlen era în pace cu Imperialiĭ, după ce încheiase cu dînșiĭ în April, o nouă pace. La dînsul se adresă în marea luĭ nenorocire Radu, care dăduse și al doilea rînd, pănă la începutul anuluĭ, contingentul cerut de Bethlen pentru războiul luĭ[2]. Un Ceauș aduse și el îndemnurĭ de a scăpa de peire pe Domn și principatele încredințate supravegheriĭ luĭ.

Dar principele ardelean nu veni însușĭ, nicĭ nu trimise ajutoare însemnate. Cîțĭva Secuĭ și Nemțĭ trecură numaĭ pe la Rodna și printr'unul din pasurile muntene supt conducerea căpitanuluĭ celor Treĭ Scaune. Doamna și copiiĭ eĭ trebuiaŭ adușĭ la Rucăr și așezațĭ într'o tabără cu șanțurĭ, unde să nu poată fi atacațĭ. Boierilor trădătorĭ să li se facă o aspră dojană pentru egoismul lor. În Tîrgoviște să se așeze un bun Ispravnic de Scaun. Vistierul Nicola, altul decît Catargiu[3], căruia i se dăduse de Radu grija țeriĭ, să-fie ispitit în armata ungurească și dus peste munțĭ, iar de aicĭ în Moldova, pentru a-șĭ

[La 5 Iunie, vestea că Tatariĭ sînt la «Stepanowa», cincĭ mile de lagărul polon. La 9 Iunie, că aŭ trecut Nistrul.].» Königsberg, *Gesandtschaftssachen*.

[1] Corespondența olandesă, 21 Decembre 1624: «laetste invasie in Moldaviam ende Valachiam door syn zoen ende broeder laten doen».

[2] *Soc. Brașovuluĭ.*

[3] Acest Nicola încălcă supt Leon-Vodă un loc al măn. Raduluĭ-Vodă lîngă casa luĭ, și aduse de două orĭ măsurĭ Domneștĭ în potriva sa (Bibl. Ac. Rom., doc. 16/XI). Căzu luptînd în oastea luĭ Radu Alexandrovicĭ contra luĭ Mateĭ Basarab (*Magazin*, IV, pp. 316-7). Cf. Memoriile luĭ Kemény.

da samă. Luĭ Radu, pe de altă parte, să i se dea asigurarea că Suceava nu poate fi luată «nicĭ de 100.000 de Tatarĭ numaĭ cu arcurile» şi să i se recomande ca în cetate să nu fie primit orĭ şi cine, chiar dintre Romînĭ. Apoĭ, după trecerea primejdieĭ, el să se gîndească la înlăturarea Grecilor şi la îngrijirea prietenilor, cu banĭ bunĭ, şi nu cu «caĭ răĭ şi leneşĭ» [1].

Tatariĭ nu prădară numaĭ principatele, ci şi malul turcesc al Dunăriĭ şi, într'o potrivire ciudată, pe aceiaşĭ vreme, Cazaciĭ prădase la Brăila şi Ismail [2]. Turciĭ se hotărîră decĭ a împlini şi rămăşiţa de făgăduielĭ făcute Polonilor, sfărîmînd tirania luĭ Cantemir-Mîrza, cu urmările eĭ de nenorocire şi jaf.

Se crezu că Tatariĭ pot fi întrebuinţaţĭ pentru a scoate pe Tatarĭ şi se trimise în Bugeac Şahin-Ghiraĭ, fratele Hanuluĭ. Acesta se purtă cu credinţă, şi paşalîcul Silistreĭ fu încredinţat unuĭ Turc, Diac-Mehemed. Pe de altă parte, Poloniĭ se hotărîră să astîmpere şi eĭ pe Cazacĭ, cari apărură în Maiŭ, ca piraţĭ, în apele Trapezuntuluĭ. Hatmanul merse, în adevăr, în adăpostul lor, şi încercă să li strice cuibul.

Însă urmările nu răspunseră planurilor de linişte la graniţă ce se formase. Încă din 1624 Şahin ceruse Moldova pentru un pretendent ce se afla la dînsul şi, în 1626 încă, la moartea luĭ Radu-Vodă, el căuta să-l impuie, apărînd lîngă Iaşĭ la întorsul dintr'o expediţie şi puind la plată amîndouă principatele. Iar Cazaciĭ se răsculară, dădură lupte pentru ortodoxie, uciseră Hatmanul voit de rege şi se arătară aplecaţĭ a sta de vorbă cu Tatariĭ, cărora aşa ceva nu li era nicĭ lor neplăcut [3]. Cu Cantemir se făcuse o împăcare deplină, şi peste puţin el era să apară iarăşĭ în Bugeac.

Despre partea aceasta era răŭ pentru Radu; despre partea Ardealuluĭ nu mergea cu mult maĭ bine. Bethlen a răspins

[1] Cf. corespondenţa olandesă, în Doc. la Prefaţă; *Socotelile Braşovuluĭ* şi lămuririle la ele, iar maĭ ales instrucţiile date la 29 Sept. de Bethlen, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, pp. 407-9.

[2] Aceleaşĭ izvoare.

[3] Maĭ ales corespondenţa olandesă. Cf. şi Hurmuzaki, IV[2] şi *Fragm.*, III.

cu indignare, ca o născocire ridiculă, intenţia ce i se atribuia, în Februar 1625, de a face din Ardealul său şi cele două ţerĭ vecine o nouă «Crăie», la apusul celeĭ leşeştĭ [1]. Însă anumite ştirĭ, cu totul sigure, arată că în această bănuială era adevăr. La 25 Septembre, principele ardelean pîreşte pe Radu că se înţelege cu Hatmanul polon, care, la rîndu-ĭ, stă de vorbă cu Şahin-Ghiraĭ [2]. La 30 următor, el asigură pe Vizir că nu va ataca Moldova, cu tot dreptul ce are de «a fi supărat pe Romînul acela», dar nădăjduieşte să vadă îndeplinite făgăduielile ce i s'aŭ dat. Şi, în aceiaşĭ zi, el scria astfel Caimacamuluĭ: «Am văzut că, după toată slujba noastră, va avea Poarta atîta în vedere, de va schimba pe hoţul acela; numaĭ Dumnezeŭ cel puternic ştie şi îngeriĭ luĭ văd ce face acel Romîn înpotriva Împărăţieĭ, dar se vede că şiretenia răpede dovedeşte dreptatea înceată. Am avut de gînd ca, dacă Măria Ta nu-l schimbĭ, să mergem noĭ asupra luĭ şi să-l pedepsim, să nu aşteptăm să vină duşmanul plătit de dînsul. Oameniĭ Împăratuluĭ sînt peste Mare şi, de s'ar întîmpla a veni acum asupra noastră, n'am avea de unde dobîndi ajutor, şi am cădea în primejdie. Să crezĭ Măria Ta că, dacă Dumnezeŭ n'ar fi ruşinat pe Cazacĭ, Radu se înţelegea bine şi cu Tatariĭ şi cu Cazaciĭ, şi i-ar fi trimis asupra noastră. Cum să suferim pe aşa un vecin, faţă de care noĭ am fost atît de bunĭ — şi acum un an l-am apărat de Tatarĭ — şi el cu aşa răutate vrea să ne răsplătească? Ca să ne crezĭ Măria Ta, iată ne schimbăm, cum doreştĭ, tot gîndul, şi, un timp, vom îndura hoţiile luĭ faţă de noĭ şi aşteptăm făgăduiala Măriei Tale că el va fi schimbat . . . N'am fi pustiit însă ţara, n'am fi luat-o pentru noĭ, Voevod nu i-am fi ales un altul, ci numaĭ pe trădător l'am fi căutat, şi apoĭ ne-am fi întors înnapoĭ [3]».

«Radu cel Mare» al Curtenilor şi pisarilor n'a avut cine ştie ce insuşirĭ deosebite, de cîrmuitor, dar, prin ştiinţa sa

[1] Zinkeisen, IV, pp 402-3.
[2] *Torok-Magyark. Állam-Okmánytár*, I, p. 434
[3] *Ibid*, p. 437.

de carte, prin relaţiile sale personale la Poartă, prin bogăţia luĭ învingătoare, el apare ca cel maĭ însemnat dintre Domniĭ ţerilor noastre de la 1611 încoace. Şi chiar după moartea luĭ, întîmplată în Ianuar 1626, prin baniĭ luĭ se cîştigă, cîţĭva anĭ, saŭ se păstrează Domniile, mulţămită prietenilor luĭ sînt lăsaţĭ a cîrmui Voevoziĭ. În Ţara-Romănească se menţinu astfel tînărul «Cocon» Alexandru pănă în Novembre 1627, cînd îl scoaseră alţĭ patronĭ grecĭ, aĭ celuĭlalt Alexandru, Iliaş, iar Moldova aparţinu, timp de peste doĭ anĭ de zile, unuĭ boier din care, pentru însuşirile luĭ personale şi pentru înrudirea ce-l lega cu Movileştiĭ, Radu făcuse ginerele şi, în parte, moştenitorul averiĭ sale.

După moartea tatăluĭ săŭ şi, în curînd şi a mameĭ sale, Doamna Arghira, Alexandru Coconul nu însemna nimic, strîngînd numaĭ dările pentru socrul săŭ, Scherlet gealepul din Constantinopol, căruia nu i se îngădui mult timp să-l supraveghieze din ţară chiar [1]. Cînd Domnia luĭ se arătă cu totul imposibilă, acest protector se înduplecă la o schimbare, ba o aduse el chiar, împrumutînd luĭ Alexandru Iliaş baniĭ de nevoie pentru a face ca alegerea împărătească să cadă asupra luĭ [2]. Schimbarea Caimacamuluĭ contribuise şi ea la această prefacere.

Întoarcerea fugaruluĭ din 1618 nu putea să placă luĭ Bethlen: toată purtarea luĭ ca mazil fusese protivnică politiciĭ ardelene. Capuchehaiaua principeluĭ se luptă pentru a împiedeca înlăturarea copilandruluĭ Domn şi, cînd el fu învins în această afacere, ambasadorul olandes se temea ca fiul luĭ Iliaş să nu fie răpede gonit, pentru a doua oară, de «haramiĭ» de-aĭ «Craiuluĭ» [3]. Bethlen nu primise numaĭ de la cel d'intăiŭ Alexandru contingentul de o mie de ostaşĭ în războiul cel noŭ cu Împăratul, ci «se împrumutase» de la dînsul cu o sumă de 6.000 de galbenĭ [4]. Dar nimic din cele ce se aşteptaŭ nu se întîmplă. Caimacamul Regeb nu era, cum fusese Giurgi-

[1] V. raportul olandes din 13 Novembre 1627, în Documentele la Prefaţă.
[2] Hurmuzaki, IV[2], pp. 418-9, nº 476.
[3] Raportul olandes citat.
[4] *Torok-Magyarkori Állam-Okmanytár*, II, pp 21, 52.

Mehmed, prietenul luĭ Bethlen şi, acesta izbutind foarte puţin în campania din 1626 şi fiind silit a încheia o nouă pace cu Germaniĭ, nu putea ridica faţă de Turcĭ pretenţiĭ prea marĭ. Zvonul, în care credeaŭ şi oamenĭ în stare a şti bine lucrurile, că Bethlen umblă după întemeiarea în folosul luĭ a unuĭ «regat al Dacieĭ», în care s'ar cuprinde toate treĭ ţerile, zvon care nu era noŭ [1], nu putea să aibă nicĭ acum vre-o urmare.

El trebui să sufere mustrărĭ de la Turcĭ că prea se amestecă în lucrurile de dincoace de munţĭ, că prea aduce des schimbarea Domnilor ce nu-l mulţămesc, că prea stoarce banĭ supt o formă asemenea cu a unuĭ «bir» obişnuit. Fără să-şĭ uite îndreptăţirile ce putea aduce: ajutoarele nenumărate şi costisitoare ce dăduse deosebiţilor Voevozĭ, el se făcu a fi mulţămit cu aducerea la Constantinopol a Coconuluĭ, căruia nu-ĭ recunoştea nicĭ el acum, pentru prea marea luĭ tinereţă, putinţa şi dreptul de a cîrmui o ţară [2]. Cu Alexandru Iliaş se statorniciră chiar relaţiĭ bunişoare, care durară pănă la mazilia acestuĭ Domn, la care Bethlen nu pare să fi luat parte [3].

Miron Barnovschi, noul Voevod moldovean, ĭĭ plăcu şi maĭ puţin, de la început. În locul luĭ ar fi voit poate să puie pe unul din ceĭ doĭ Movileştĭ: Gavrilaş şi Ioan, pe carĭ-ĭ adăpostia lîngă dînsul [4]. Izbutind să înlăture pe toţĭ concurenţiĭ săĭ, acest boier de ţară începu apoĭ o politică asămănătoare

[1] Cf. Zinkeisen, IV, p. 403 şi Pray, *G Bethlen principatus Transylvaniae* II, p. 164, scrisoare, din 28 Decembre 1627, a cardinaluluĭ Pazmány către Împărat: «Volui autem M. V. illud quoque demisse significare secretissime mihi significari Bethlenium urgere in Porta ut Moldaviam et Valachiam sibi concedant, ita rex Daciae declaretur. Et quoque ego existimem non ita delirare Turcam ut contra artem gubernandi hominem audacem, inquietum, mutabilem, vafrum usque adeo vellet crescere; bonum tamen erit attendere in Porta, ne quod praeiudicium Coronae Hungariae generetur». Locul reprodus se află şi în Pray, *Historia regum Hungariae stirpis austriacae*, 1799, p. 233, nota c.

[2] *Török-Mag. Állam-Okm.*, II, p. 8.

[3] *Ibid.*, pp 52-3, 59, 79, 128.

[4] *Socotelile Braşovuluĭ.*

cu a unuĭ predecesor pe care Bethlen se luptase să-l răpuie: a luĭ Gratiani. Ca şi acesta, el îşĭ puse în minte să facă linişte la hotarul răsăritean.

Aicĭ nu maĭ era primejdia uneĭ ciocnirĭ între Turcĭ şi Polonĭ, ci una, tot aşa de temută pentru Moldovenĭ, a unor necontenite jafurĭ ale Tatarilor şi Cazacilor, ce nu maĭ ascultaŭ de nimenĭ aproape şi făceaŭ pustiul în jurul lor. În 1626, Tatariĭ prădase răŭ în Polonia, fusese răŭ bătuţĭ şi dădură vina pe Moldova, asupra căreia se abătură [1]. Apoĭ Cazaciĭ se pornesc pe Mare, mergînd până lîngă Fanar, se întorc în ostroave, vin din noŭ, bat pe Paşa de la Isaccea, care păzia cursul Dunăriĭ, sînt bătuţĭ şi eĭ, etc. În 1627, Sultanul se plînge regeluĭ, Capudanul vine la Chilia cu flota, şeicĭ turceştĭ merg pe Dunăre; Miron, împreună cu oştile împărăteştĭ, ajută la reparaţia Oceacovuluĭ şi, bine privit la Polonĭ ca şi la Tatarĭ, mijloceşte o pace [2]. Aşa se încheie întăia parte din Domnia luĭ Barnovschi.

În tot acest timp, Bethlen îl duşmăneşte, şi el răspunde în acelaş chip. Silit să dea şi el trupe în lupta Ardealuluĭ cu Germaniĭ [3], el face şi darurĭ: ca de obiceiŭ, caĭ luĭ Bethlen, care-ĭ răspunde, în Maiŭ 1627, cu insulte, în privinţa caracteruluĭ Moldovenilor, lipseĭ luĭ de recunoştinţă, banilor falşĭ în cari plăteşte vechia datorie a ţeriĭ, «caluluĭ şchiop» pe care-l trimite înnapoĭ, «ca să şi-l aibă la nevoie» [4]. Barnovschi iea în 1626 pe fata castelanuluĭ de Camenіţă [5]; el prinde în 1627 scrisorĭ de-ale luĭ Bethlen, prin care voià să aţîţe contra Turcilor pe regele polon şi pe Han, şi le trimite la Constantinopol [6]. În Mart 1628, Caimacamul apără pe Domn, care

[1] Maĭ mult corespondenţa olandesă la Constantinopol. Imbrohorul cel Mic porni din Constantinopol cu steagul pentru Miron-Vodă în ultima zi al luĭ Februar. Cf. şi Grabowski, *Ojczyste wspomniki*, I, pp. 61-2.

[2] Corespondenţa citată; cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 224-5 şi notele la *Socotelile Braşovuluĭ*.

[3] Socotelile Bistriţeĭ, în această Colecţie, I-II, p. 39.

[4] *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 8.

[5] Cf. Socotelile citate ale Bistriţeĭ şi *Soc. Braşovuluĭ*, p. 66.

[6] Hurmuzaki, IV², pp. 419-20, n° 477.

se luptase bine în timpurĭ, la Hotin [1], — de învinuirile luĭ Bethlen, ce-l pîrise că e «Polon și Cazac» [2].

În anul încheieriĭ păciĭ de la Oceacov încă, puternicul Cantemir de altă dată, care-șĭ păstrase tot neastîmpărul și toată vitejia, se ceartă cu Șahin, fratele Hanuluĭ, pe care-l ajutase abia în depărtate războaie, și merge, în Septembre, la Poartă, cerînd a se scoate Hanul însușĭ, puindu-se în loc un mazil, Gianibec. El refusă Silistra, ce i se oferia iarășĭ, și, plin de turbare împotriva dușmanilor săĭ, carĭ-ĭ arsese în foc, se zice, familia, vine la Dunăre, unde bate în sfîrșit, în April, pe Șahin și-l urmărește până departe în stepa tatară. I se dă atuncĭ de Sultan, ca mulțămită, stăpînirea unuĭ întins pașalîc, în care se cuprindeaŭ Silistra, Iamboli, Cetatea-Albă. Gianibec e adus la Constantinopol, proclamat Han, trimis cu cincĭzecĭ de galere și instalat.

Șahin, cavalerescul mîrzac, trece atuncĭ la cavaleriĭ jafuluĭ, la dușmaniĭ veșnicĭ aĭ Tatarilor săĭ, carĭ-l primesc cu bucurie, făcînd, spunea faima, din el un creștin: Ioan saŭ Constantin Craiul [3]. Cu o mare mulțime de ostașĭ aĭ noroculuĭ, vre-o 30.000 de oamenĭ, el veni din noŭ în Crimeia, pentru ca să asedieze Caffa, dar găsi aicĭ în fața luĭ destuĭ dușmanĭ pentru ca aĭ săĭ să nu maĭ voiască a-l asculta, crezîndu-se înșelațĭ. Vechiul Han, Mohammed-Ghiraĭ, fu ucis, iar Șahin fugi la Cerchesĭ [4].

Cînd Șahin și Cantemir se luptaŭ între dînșiĭ, veciniĭ trebuiaŭ neapărat să facă o alegere între ceĭ doĭ marĭ jăfuitorĭ. Miron-Vodă, ni spune Cronicarul moldovean, care putea ști multe despre dînsul, «legase prieteșug» cu cel din urmă și-l ospătase oare-cînd la el la țară [5]. Dar i se părea că maĭ mult temeiŭ se poate pune pe Șahin, «un om așa de viteaz și maĭ presus de ceĭlalțĭ, a căruĭ păreche, după cît știŭ, nu

[1] Cf. și mărturia, în această privință, a luĭ Miron Costin.

[2] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 21.

[3] V. rectificarea ambasadoruluĭ olandes; 17 Mart 1629: «Denen nu seyt dat hem niet Iohannem Sultanum, maer regem Constantinum doet naemen».

[4] Corespondența olandesă citată și *Chilia și Cetatea-Albă, l. c.*

[5] P. 289.

se poate găsi», scrie el, «în lumea întreagă» [1]. De aceia-l vedem, din capul locului, părtenindu-l, dînd de veste Polonilor despre gîndurile rele ale nouluĭ Han [2], primind emisarĭ aĭ luĭ Şahin, expediindu-ĭ în Polonia, cerînd de aicĭ ajutor înpotriva uneĭ năvălirĭ întîmplătoare, recomandînd cu toată căldura pe acest nobil fugar, care-ĭ e atît de cunoscut şi din care ar putea trage atîta bine regatul [3].

Turciĭ îĭ cerură să colaboreze şi el la sfărîmarea hainilor din Crimeia, dar el nu veni în persoană, ci trimise numaĭ un boier, pe care Capudanul îl puse pentru aceasta în lanţurĭ, dînd ştire şi la Poartă că «Bogdan-begul» e înţeles cu Şahin [4]. În sfîrşit, cînd, în 1629, se dădu lupta cea mare, se ştia că între însoţitoriĭ luĭ Şahin eraŭ şi mulţĭ Moldovenĭ. Trupurile lor, găsite pe cîmpul de luptă, dădură o dovadă hotărîtoare despre trădarea Voevoduluĭ [5].

Acesta era un motiv de mazilie. Se însărcină să-l înfăţişeze în lumina cuvenită vechiul duşman, Bethlen, care-şĭ sfîrşi cariera cu această din urmă răzbunare, mult timp aşteptată.

Totuşĭ nicĭ el nu fusese străin de lucrurile tătăreştĭ. În Maiŭ 1629, un Polon vorbeşte despre solul pe care-l trimisese în Crimeia, la Şahin, de sigur, principele Ardealuluĭ [6]. Cu puţin timp înnainte, plîngerĭ aduse înnaintea luĭ Capudan-Paşa, la Oceacov, de Domniĭ noştri, contra luĭ Bethlen, cuprindeaŭ, pe lîngă învinuirea banilor luaţĭ şi «haramiilor» trimişĭ în schimb, şi aceia că s'a expediat din Ardeal la Şahin şi fratele săŭ un emisariŭ, Sigismund Mikes [7].

Totuşĭ, cu puterea luĭ Bethlen, se putea vorbi cu îndrăzneală de trădarea altora, împărtăşind-o însuşĭ. În Iulie, un

[1] Przylęcki, *Afacerĭ ucrainiene*, Lemberg, 1842, in 8°, pp. 31-2.

[2] Iaşĭ, 30 Iulie 1628; *ibid.*, pp. 29-30.

[3] *Ibid.*, pp. 30-2; cf. pp. 22, 22-3, 1-10 Cf. scrisorile, anterioare, ale luĭ Miron către nobilĭ polonĭ în ms. 211 al Bibl Iagellonice din Cracovia: ele nu sînt cuprinse în Colecţia Hurmuzaki.

[4] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 229, n° 332.

[5] V. Documente la Prefaţă şi Hurmuzaki, *l. c.*, p. 230, n° 334.

[6] Przylecki, *l. c.*, pp. 22-3 Pentru legăturĭ cu Ruşiĭ printr'un Cantacuzino, v. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezese*, p. 416.

[7] Hurmuzaki, IV[1]; Maiŭ.

sol ardelean apărea la Poartă cu propunerĭ în fruntea cărora stătea aceia de a i se îngădui principeluĭ să urmărească pentru sine Coroana polonă şi de a i se da ca ajutor un Paşă la graniţă, care să fie supt ordinele luĭ, precum şi pe Han, cu toţĭ Tatariĭ. În sfîrşit, Domnul Moldoveĭ ar fi trimis la Constantinopol, ca unul ce stătea în înţelegere cu Poloniĭ şi cu «facţiunea austriacă». Bethlen s'ar face a veni în Moldova pentru a sprijini lupta cu Cazaciĭ — ce ieşise în Mare şi, în curînd, prădară Cozlovul şi pustiiră, în vederea capitaleĭ, coastele europene şi asiatice ale Imperiuluĭ —, şi fără nicĭ un risc ar pune mîna pe acest vechiŭ duşman. Prin scrisoarea sa de la «jumătatea luniĭ», Caimacamul scria «prietenuluĭ săŭ credincios şi iubit» că ultimele stăruinţĭ nu maĭ eraŭ de nevoie, de oare ce, pe temeiul unor scrisorĭ anterioare, al căror adevăr se dovedise, Miron-Vodă fusese mazilit [1].

Cîteva lunĭ trecură şi, pe cînd se aştepta un noŭ sol ardelean, ce şi sosise acum în Ţara-Romănească, Alexandru Iliaş, pe care Bethlen îl suferise numaĭ în vecinătatea sa, era mazilit în Octombre. De şi Barnovschi găsi un adăpost în Hotin şi începu de aicĭ lupte în potriva urmaşuluĭ săŭ, Alexandru Coconul, ele nu-ĭ ajutară nimic. Dar, pe cînd noiĭ Domnĭ primise acum poruncile de a lucra împreună cu Hanul şi generalisimul turc, Husein, contra Polonieĭ, Bethlen, pe pragul unor lupte nouă, se îmbolnăvia şi, înnainte de a fi împlinit cincĭzecĭ de anĭ, agerul, îndrăzneţul şi puternicul principe îşĭ încheia zilele obosite, la 15 Novembre 1629, în capitala sa ardeleană, unde se întorsese să moară.

Iarăşĭ, pentru noĭ, veniaŭ timpurĭ nouă, măcar în ceia ce priveşte oameniĭ.

V.

Principatele romîne pe timpul luĭ Gheorghe I-iŭ Rákóczy (1630-48).

«Să ştiĭ», scrise Caimacamul luĭ Alexandru-Vodă, eternul Cocon, şi, de sigur în aceleaşĭ cuvinte şi vecinuluĭ muntean

[1] *Ibid.*

al acestuia, Leon-Vodă, «să ştiĭ că a murit Gabriel Bethlen, principele Ardealuluĭ şi Craiŭ unguresc, şi după moartea luĭ a venit duşmanul asupra ţeriĭ luĭ. Deci, dacă-ţĭ vine acuma scrisoare de la cine cîrmuieşte deocamdată în Ardeal şi ţi se cere ajutor, tu să nu zăboveştĭ nicĭ o zi, nicĭ un ceas, ci, fără să maĭ înştiinţezĭ Poarta — lăsînd în Moldova spre pază un locţiitor de încredere şi dîndu-ĭ oaste destulă în ajutor — găteşte-te însuţĭ, cu oaste pe jos şi călare, du-te asupra vrăjmaşuluĭ şi, pe unde ţi se va spune, grăbeşte-te să ajuţĭ Ardealul, şi fă tot ce se poate din partea-ţĭ ca să baţĭ pe duşman [1].»

O poruncă foarte puţin folositoare, de sigur. Vremea cînd o năvălire biruitoare a Voevozilor noştri hotăria soarta Ardealuluĭ trecuse de mult. Abia cîteva miĭ de Curtenĭ, Roşĭ, slujitorĭ stăteaŭ la îndămînă Voevozilor ca să-şĭ apere la nevoie Scaunul saŭ să ajute, din voia Porţiĭ, un războiŭ străin. Alexandru-Vodă rămăsese un nedestoinic, şi pentru nedestoinicie era să fie scos peste cîteva lunĭ de stăpînire tulburată [2]. Leon-Vodă, căruia ceĭ maĭ mulţĭ nu-ĭ credeaŭ cînd se făcea fiul luĭ Ştefan Tomşa, era un «Grec» hrăpitor, care nu se gîndia decît la strîngerea dărilor legiuite şi a celor nelegiuite. Nu astfel de oamenĭ eraŭ să descurce împrejurările ardelene şi puteaŭ să hotărească cine va domni în provincie: văduva puterniculuĭ ce murise, Caterina de Brandenburg, o Hohenzollern, pe care politica o aruncase pe acest tron de primejdie, Împăratul, ce se lăcomia la cît maĭ mult din moştenire, fratele luĭ Bethlen, Ştefan, la care, pentru numele luĭ, ţineaŭ mulţĭ, David Zólyomi, o rudă prin alianţă a familieĭ, saŭ acela căruia-ĭ era sortit să domnească, Gheorghe Rákóczy.

Nicĭ Turciĭ n'aveaŭ răgaz să se amestece în această ţară «împărătească». Şahin trăia încă, în surgun, Cazaciĭ nu ascultaŭ nicĭ de Hatmanul regeluĭ polon şi Capudanul trebuia să iasă împotriva lor; Cantemir se găsia iarăşĭ în Bugeac, terorisîndu-şĭ veciniĭ, şi Barnovschi, adăpostit la Polonĭ, nu

[1] *Torok-Magyarkori Allam-Okmánytár*, II, p. 152.
[2] V. Documentele la Prefaţă, şi *Socotelile Braşovuluĭ*, p 68.

se astîmpăra. Un Pașă de frunte, Murteza, fusese chemat de la Belgrad pentru a păzi la Oceacov această graniță, tot nesigură ca și până acum [1].

Nicĭ Alexandru decĭ, care se duse în curînd, nicĭ Leon, care rămase, nu trecură munțiĭ, mulțămindu-se a da știrĭ [2]. Și, pe de altă parte, între atîtea grijĭ, Ardeleniĭ nu maĭ aveaŭ și pe aceia de a hotărî Domniĭ româneștĭ: abia dacă «principesa» manifesta o deosebită încredere și simpatie luĭ Ioan Movilă, fratele luĭ Gavrilaș, din care, după ce Rákóczy-l scoase din Făgăraș, unde pîndia, ea făcu ambasadorul eĭ la un prieten de departe, regele Suedieĭ [3].

Abia însă iubirea ostașilor, concursul Haiducilor, bogăția și talentele sale făcură în toamna și iarna anuluĭ 1630 din Rákóczy un noŭ «Craiŭ» durabil, și înrîurirea de dincolo se arată iarășĭ în afacerile noastre.

Înnainte de votul hotărîtor al dieteĭ din Decembre, niște pribegĭ muntenĭ, oltenĭ maĭ ales, cu Banul lor în frunte, cari fugise fiind-că nu puteaŭ răspunde «Greculuĭ» dările ce trebuiaŭ să strîngă de la o țară risipită, — trecură munțiĭ prin pasul Vulcanuluĭ. La plecare, eĭ lăsase țeriĭ îndemnul de a nu maĭ plăti nimic și făgăduiala că va fi în curînd un Domn nou, dintre aĭ pămîntuluĭ, și țara, care de atîtea orĭ se ridicase împotriva Grecilor, supt Radu Mihnea, înnainte de Alexandru Iliaș și în Domnia luĭ d'intăiŭ, acum în urmă, de două orĭ, supt copilul Alexandru, rîndurile, încă dese, ale boierimiĭ și mulțimea țeranilor storșĭ de birurĭ auziră cu bucurie această bună vestire [4].

[1] După corespondența olandesă pe 1630

[2] Raportul din 28 Septembre al luĭ Haga vorbește astfel de o năvălire apropiată a Palatinuluĭ ungur, comunicată de Domnul muntean.

[3] Cf. Kemény, trad. citată, pp. 21-3 și Szilágyi, *Georg Rákóczy I. im dreissigjahrigen Kriege*, Budapesta, 1883, p. 32; Sept. 1631: «Illustrissimus d. Iohannes Mohila». V. și *Socotelile Brașovuluĭ* pe 1632 și lămuririle la ele.

[4] Pe lîngă izvoarele româneștĭ, Cronicile luĭ Stoica Ludescu și Constantin Căpitanul, în *Magazin*, I și IV, v. scrisoarea ce tipărim în acest volum, pp. 19-20. Unul dintre boieriĭ numițĭ acolo, Spătarul Teodosie, a scris cu mîna luĭ actul inedit ce urmează:

Deocamdată eĭ nu puteaŭ găsi la Rákóczy un sprijin puternic și răpede, și fugariĭ, boierĭ de oaste, ca Vornicul Aslan, Aga Mateĭ din Brîncovenĭ, Spatarul Gorgan, se mulțămiră cu adăpostul, ce li se dădu, la întîmplare, și în tabără. Astfel, eĭ deveniră frațiĭ de arme aĭ nouluĭ principe în lupta împotriva Imperialilor la Tisa [1].

Turciĭ aveaŭ nevoie de baniĭ provinciilor birnice, și aceștĭ banĭ îĭ plătește numaĭ cel ce stă acasă și lucrează pămîntul saŭ paște turmele. Pribegia supușilor putea să deie jos un Domn, ale căruĭ desvinovățirĭ se ascultaŭ maĭ puțin decît glasul de plîngere al celor silițĭ să-șĭ părăsească țara. Fiŭ de Domn saŭ ba, Romîn saŭ Grec, Leon știa acest lucru, și de aceia el trimise după «boieriĭ săĭ» solie după solie, chemîndu-ĭ cu «cărțĭ de jurămînt» și stăruind pe lîngă Rákóczy pentru ca el să-ĭ dea înnapoĭ [2].

«Adecă eŭ Mihaiŭ Post. și Tudosie Spat., nepoțiĭ Lecăĭ Spătariul, scris-am acestŭ zapis al nostru să fie la măna jupănesie Grăjădan[i], mătușuĭ *(sic)* nostră, cumu să se știe că amu avutu pără și gălcevă păntru mușiele uncăchi nostru Leca Spăt., decĭ ne aŭ luatŭ buiari de ne-ŭ judecat și ne-ŭ tocmitu pre ce aŭ rămasu de la uncheachi nostră, ce ne-aŭ tocmitu să u ție mătușă nostră Grăjdana satulu Leurdeniĭ cu morile și cu viile și ocina făr duiască *(sic)* și toțĭ țiganiĭ cățĭ să vorŭ afla, iară noĭ să ținemu viile den delul Cătunuluĭ de la Pitește, cu mușia cu totu, anăme nepoțiĭ Lecăĭ, Spat. Mihaiŭ, că să ne fie de moșiia că bună pace, și la morte mătușă nostră să fie valnică a le da ude va vrè, iară noĭ să nu avemu trebă și ne-mu făcutu zapis unălo la altu, și ceni nu să va ținè de acestŭ tocmelă să fie dator dumnene ug. 300, și lacestŭ tocmel[ĭ] aŭ fostu boiarĭ tocomelnič Ivașco Vor i Gligorie Cos., Ruste neguțătorul i Saru neguțătorul, și mărături: Paraschiva Vod. *(sic)* și Iane Spăt. Și am scris eu Mihaiŭ Post. Pis msța Ap. 17, let 7140. *Eŭ Tudosie Spăt.*». [pecete cu doĭ leĭ, se pare]. *Eŭ Mihaiŭ Post.* [Bibl. Ac. Rom., doc. 204/XXXIII]. La 28 April 1625, Alexandru Coconul face o întarire luĭ Tudosie Spătarul și soțieĭ, Mara *(ibid.,* doc. 189/LXXIV). Leca Spătarul trăia încă în Sept. 1630 *(ibid.,* doc. 1/XXXIX).

[1] V. Cronica munteană și Szilágyi, *Levelek és okiratok I. Rákóczy Gyorgy*, Budapesta, 1883. Cf. Sîrbu, *Mateiŭ-Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen*, Leipzig, 1899, — carte lucrată cu multă sîrguință și îngrijire, de care ne vom ținea de regulă în întrebuințarea izvoarelor ungureștĭ.

[2] Dar aceasta nu-l împiedeca să li confisce averile. La 18 Novembre 1631 încă el dă o întărire luĭ Stroe Logofătul, pentru «satul Goleștiĭ, și Criva și Epoteștiĭ, i Urzica, i Gogoșiĭ, i Marmur, și țiganiĭ, păntru că acaste sate și Ți-

În Maiŭ 1631, nu ştim cît de bucuroşĭ, Vornicul Hrizea şi episcopul de Rîmnic Teofil veniră în Ardeal pentru aceasta, dar se întoarseră şi eĭ fără tovărăşia dorită. Rákóczy era la dietă [1], împăcat acum cu Împăratul creştin [2], iar pribegiĭ pe lîngă graniţă, adunînd cete de războinicĭ pentru leafă în ţara Haţeguluĭ şi părţile Uniedoareĭ [3].

Leon căută atuncĭ să-şĭ asigure altfel situaţia. El căsători pe sora sa cu un boier moldovean, Boul, din care făcuse, după fuga luĭ Aslan, un Mare-Ban, cîrmuitorul părţiĭ din principat unde eraŭ maĭ urîţĭ Greciĭ şi dările lor [4]. Apoĭ, gîndind să-şĭ facă astfel uitat trecutul, el adună Sfatul şi, lepădîndu-se de orĭ-ce tovărăşie cu Greciĭ cămătarĭ, prădalnicĭ, cari ridică banĭ din ţară şi-ĭ aruncă peste hotare, în Curţĭ ţarigrădene saŭ în depărtate mănăstirĭ, el izgoni, cu jurămînt să nu-ĭ maĭ cheme, pe aceştĭ «străinĭ nepriiatenĭ ţeraĭ», ce nu voiaŭ să poarte greul vremilor alăturea cu pămîntenii, şi luă un şir de măsurĭ de îndreptare. Boieriĭ marĭ şi micĭ, Roşiĭ, maziliĭ, slujitoriĭ, popiĭ eraŭ scutiţĭ de dările neobişnuite şi de mîncătoriĭ, de răpirea moştenirilor, de judeţe silnice — adecă de strîngerea fără voie a birurilor care aruncase pe Aslan şi Mateĭ în pribegie —, de judecăţile falşe şi de pîrile rele, de osînda fără Divan, de *caterisirile* pentru mită [5].

ganĭ i sănt date zeastre de la socru-săŭ, jupănul Fota Post., şi de la socră-sa, jupăneasa Stana; decĭ Domnia Mea am vrut să le iaŭ Domnia Mea pre seama domnească, păntru Gorgan Spat. Decĭ, dec' am adevărat şi am aflat Domnia Mea că n'aŭ avut Gorgan Spat. nicĭ o treabă cu aceale sate şi Ţiganĭ, ce aŭ fost date zeastre boerenuluĭ Domnia Meale Stroe Logofăt, Domnia Mea, iar le-am dat să fie pre măna luĭ, alt nimea treabă şi meteahnă să n'aib[ă] cu aceale sate şi Ţiganĭ» (Bibl. Ac. Rom., doc. 60/XLII).

[1] *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 255 şi urm.

[2] În Februar însă el ceruse ajutor de la Murteza şi Cantemir, şi în Mart se dăduse Domnilor şi Hanuluĭ poruncă să-l ajute. Corspondenţa olandesă la Constantinopol.

[3] După *Memoriile* luĭ Kemény.

[4] Cf. *Socotelile Sibiiuluĭ* şi *Magazin*, IV, p. 313: «Cumnatu-săŭ Boul Banul».

[5] Măsurile s'aŭ răspîndit prin circulare. Cea care s'a adresat cleruluĭ din eparhia Buzăuluĭ a fost tipărită în *Magazin*, I, pp. 122-5. În *Arch. soc. şt. şi lit. din Iaşĭ*, V, p. 72 şi urm., răp. episcop Ghenadie de la Rîmnic a dat,

O măsură de lege înseamnă ceva prin persoana care o garantează şi o aplică. Pe pribegĭ, hotărîrile bune a'e Măriei Sale Leon, «Grecul» duşman al Grecilor, nu-ĭ încălziră de loc. În loc să răspundă prin supunere — ca uniĭ ce nu doriseră alt ceva decît «să scoată Greciĭ şi duşmaniĭ lor cariĭ aŭ spart casele lor» [1], eĭ năvăliră în ţară, tocmaĭ cînd o nouă solie, cu vechile asigurărĭ şi făgăduielĭ, venia la dînşiĭ. Roşiĭ din Oltenia se alipiră la mica oaste de strînsură şi ĭ crescură, şi altfel de cît prin număr, însemnătatea. Într'o întăie ciocnire, eĭ biruiră, şi Vodă-şĭ adăposti familia la Giurgiu. Dar el avu noroc în lupta ce se dădu în preajma Bucureştilor, la 23 August st. v. Parte din duşmaniĭ luĭ rămase acolo, dar cealaltă parte, în care toate căpeteniile, găsi drumul care ducea în ţara mîntuitoare a luĭ Rákóczy [2].

Cînd eĭ veniră înnapoĭ, cu aşa ispravă, «Craiul» nu putea să li dea un singur om, căcĭ se temea însuşĭ de un atac al Imperialilor şi chema supt steagurĭ pentru dînsul. De acum înnainte, el se mulţămi să stăruie la Poartă, pentru banĭ şi promisiunĭ de tribut, şi, cînd alţiĭ făcură tot aşa, se împărtăşiră şi eĭ de serviciile capuchehaielei ardelene, versatilă cît şi stăpînul eĭ [3].

De aiurea însă se ivia acum nădejde maĭ bună. În Decembre un noŭ Paşă se găsia la Silistra, Oceacov şi graniţa polonă, în locul luĭ Murteza, care avea dorinţĭ maĭ înnalte, până la Viziratul cel Mare [4]. Abaza fusese unul din răsculaţiĭ ceĭ maĭ temuţĭ din Asia, se luptase cu oştile împărăteştĭ acolo, se împăcase cu Poarta, fusese numit în Bosnia, unde făcu multe buclucurĭ, şi venise acum la Dunăre, cu firea luĭ

după original, forma supt care actul a fost comunicat boierilor de toate treptele. O ediţie maĭ rea, împreună cu un facsimile, se află în sfîrşit, după acelaşĭ original, în *Buletinul fundaţiuneĭ Urechiă,* anul I, n° 1, p. 27 şi urm. Còpiĭ din versiunea întăiŭ, ca şi din a doua, în Bibl. Ac. Rom., doc. 67/XLII, 5/LIII.

[1] V. maĭ jos, p. 103.

[2] Izvoarele, în *Soc. Braşovuluĭ.*

[3] Pentru aceste stăruinţĭ, v. Sîrbu, cap. I, după documentele ungureştĭ din *Levele és Okirátok.*

[4] Raport olandes din 6 Decembre 1631.

nesupusă și zgomotoasă, ca să facă altele. La un asemenea om fără frică de nimenĭ, la un asemenea vecin folositor se îndreptară acum învinșiĭ din 1631.

Și, odată ce intrară în vorbă cu acesta, nimic nu maĭ putu să-ĭ clintească. Ceĭ ce, înduplecațĭ de stăruințile Mitropolituluĭ Grigore, venit în fruntea uneĭ nouă soliĭ de împăciuire, primiră să se întoarcă, pentru boieriĭ mănoase, nu vor fi stat în înțelegere cu Pașa. Cel maĭ însemnat din aceștia era Aslan, care ajunse iarășĭ Mare-Ban, cum fusese înnainte. O pagubă care era și un cîștig pentru Mateĭ, căruia Aslan, boier maĭ bătrîn, cu maĭ multă trecere, neam de Domn [1], iĭ trecuse înnainte pănă acum, și l-ar fi împiedecat în lupta pentru atingerea Domnieĭ. Dacă se maĭ adaoge și peirea, întîmplată în curînd, în Moldova, unde avuse imprudența să meargă pentru negocierĭ, a luĭ Gorgan Spătarul, un cumnat, dar cu maĭ multă însemnătate, se vede că drumul către coroana țeriĭ rămînea deschis pentru Mateĭ [2].

Pe lîngă pîrile luĭ Abaza, lucraŭ pentru mazilirea luĭ Leon și intrigile constantinopolitane. Alexandru Coconul, un moștenitor bogat, sprijinit de un unchiŭ priceput și de un socru influent, era mazil de doĭ anĭ de zile și nu se putea răbda fără Domnie. De n'ar fi intervenit moartea luĭ, la începutul luĭ Iulie [3], el ar fi fost urmașul luĭ Leon, pe care-l și precedase. Dispărînd el, nu maĭ rămînea în apropierea Porțiĭ nicĭ un candidat, dintre ceĭ vechĭ. Doĭ Movileștĭ: Gavrilaș și Ioan, eraŭ în Ardeal; Moise, care fusese scos din Moldova pentru bănuielĭ că ar ținea cu Poloniĭ, sosise abia de cîteva

[1] V. Prefața mea la vol. XI din Col Hurmuzaki. De și fiul unuĭ Danciul, din seminția băsărăbească (Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 21, nota 33), Mateĭ trăise în umbră, fiind încă în 1611, la 10 Maiŭ, un boiernaș de provincie. «Mateiŭ Paharnicul din Brăncovenĭ» (Arch. Statuluĭ, *Cozia*, pach. 24, nº 6bis).

[2] În scrisoarea de pe p. 20, în fruntea pribegilor sînt Aslan, Gorgan și apoĭ Mateĭ. În înscrisul lor către Keresztéssy, *ibid.*, p. 103, tot așa. Într'o expunere a luĭ Locadello—Hurmuzaki, IV[1], p. 450, — e vorba de Aslan, apoĭ de Mateĭ. Dar în August 1632 — maĭ jos, p 105 — Alexandru Ilias din Moldova va scrie *întăiŭ* luĭ Mateĭ.

[3] După corespondența ardeleană.

lunĭ la Constantinopol, trimis acolo de Cantemir-Mîrza [1]. Atuncĭ Alexandru Iliaş se gîndi să facă pentru neamul săŭ ceia ce fusese odinioară făcut de Radu-Vodă pentru el şi fiul săŭ: să aibă o ţară şi cealaltă în acelaşĭ timp. Un alt «Cocon», Radu, fu însurat, cum Bethlen recomanda cu cîtva timp în urmă luĭ Gavrilaş-Vodă, cu o fată de Grec bogat, a luĭ Curt Celebì. Şi astfel el putu trimite în cursul aceleiaşĭ lunĭ un Schemni Ceauş ca să «prindă Scaunul» pe numele săŭ.

Ceauşul sosi la Bucureştĭ în cea din urmă zi a luĭ Iulie 1632 [2], dar tînărul Voevod maĭ zăbovi încă la Ţarigrad două lunĭ întregĭ, pornind numaĭ la 20 Septembre [3]. Pricina nu era alta decît nesiguranţa despre pribegĭ. În August se auzia că eĭ: Mateĭ, Gorgan, Teodosie staŭ să coboare în acelaşĭ timp prin cele treĭ pasurĭ marĭ: Vulcanul, Branul şi Buzăul, şi boieriĭ ameninţaŭ pe Ardelenĭ cu Cantemir şi Paşiĭ vecinĭ, dacă lucrul s'ar întîmpla [4]. Tatăl luĭ Radu-Vodă se căznia să împace pe emigraţĭ cu făgăduielĭ minciunoase, rugîndu-ĭ să facă bine, la întors, să treacă pe la dînsul, prin Moldova [5]. Dar Mateĭ aflase păţania luĭ Gorgan şi, cînd ultima scrisoare a luĭ Alexandru Iliaş sosi în Ardeal, el era acum pe drumul către casă. Pentru a nu-şĭ compromite găzduitorul, care-şĭ avea şi el nevoile luĭ, căpetenia pribegilor apucâ prin Banat, unde-şĭ strînse o mică oştire, cu care intrâ pe la Orşova.

Cu dînsa el trecu drept la Nicopole, unde-l aştepta Abaza, cu care se înţelese. Ca Domn *in spe*, se întoarse de aicĭ, intrâ în capitală, dar peste ceva maĭ mult de o lună trebui să o părăsească pentru a se întîlni ca duşman cu un alt Domn, ce venia, supt steagul împărătesc, ca să domnească în aceiaşĭ ţară. Radu fusese trimis aproape fără trupe, mer-

[1] V *Socotelile Braşovuluĭ*, la această dată

[2] După Cronica luĭ Ludescu. Data scrisoriĭ de maĭ jos, p. 104, e, evident, greşită. Întaiŭ că e vorba de un Ceauş de Scaun pentru un Domn noŭ — de cel vechiŭ nu se spune nimic — şi apoĭ în 1632, nu 1631, 10 August st. v. a căzut Vinerĭ, cum zice acolo.

[3] Corespondenţa ardeleană.

[4] Maĭ jos, p 104. Cf. *Torok-Mag. Állam-Okm.*, II, pp 176-8.

[5] *Ibid.*, p. 105, nº 3.

sese să le caute la tatăl său, unde eraŭ, pribegĭ la rîndul lor, boieriĭ luĭ Leon-Vodă, şi adunase în jurul său şi ceva Tatarĭ din Bugeac, cu Orac-Mîrza.

La 7 Novembre st. n., într'o Duminecă, Mateĭ, care era un bărbat şi un ostaş, bătu cu totul pe Radu, care era un biet copilandru neîncercat în ale luptelor. Numele arhanghelului Mihail, *hasna,* cuvîntul de ordine al luĭ Mateĭ — un nume ce amintia şi pe un mare biruitor — purtă noroc fruntaşuluĭ ales de boierimea ţeriĭ [1].

Era încă un pas către Domnie, dar nu cel din urmă. Vizirul, Muftiul, puterniciĭ Porţiĭ, nicĭ nu voiră să audă de întărirea unuĭ hain, intrat cu armele în provincia Sultanuluĭ. Imbrohorul al doilea venise cu poruncĭ aspre către Abaza, iar Iusuf Ceauşul cu alte poruncĭ ca acestea către Rákóczy: Radu trebuia statornicit, iar Mateĭ trimis la Poartă în lanţurĭ. Puterea acestor ordine o sfărîmâ biruinţa şi, cînd se aflâ despre dînsa, învinsul îşĭ pierdu cuca domnească [2].

Pentru ca ea să fie dată însă învingătoruluĭ, maĭ trebui să se îndeplinească un şir întreg de formalităţĭ, menite să dovedească orĭ-cuĭ credinţa luĭ Mateĭ. El maĭ merse odată la Abaza, în ultimele zile ale luĭ Novembre. Apoĭ Imbrohorul, venind la dînsul în Scaun, îĭ ceru să se îndreptăţească înaintea Împăratuluĭ [3]. Cu o mare suită de boierĭ şi de prelaţĭ: Divanul, ceĭ doĭ episcopĭ, egumenĭ, căpitanĭ şi slujbaşĭ, toţĭ ceĭ ce aveaŭ o mare dregătorie saŭ o vază deosebită în

[1] Cf. Iorga, *Cronicile muntene,* p. 37. La 21 Septembre st. v. Mateĭ era la Buzăŭ, de unde dă un document (Bibl. Ac. Rom., doc. 97/LXXIX). Şi el a făcut apoĭ confiscărĭ. Averile luĭ Papa Greceanu, unul din ceĭ ce căzură în luptă, fură luate pentru Domnie şi restituite numaĭ pe urmă fiilor: Drăghicĭ Spatarul şi Fotea Postelnicul, văduveĭ, din zestrea căreia făceaŭ parte. «După moartea Papeĭ Log[o]fătul», se scrie în actul de restituţie, din 24 Februar 1636, «iar Domnia Mea am dat şi am miluit pe nişte iuzbaşĭ de călăraşĭ den târgu de în Buzăŭ cu aceştĭ Rumânĭ den în Cioceanĭ» (Colecţia d-luĭ Şt. Greceanu).

[2] Documente la Prefaţă.

[3] După Cronică, Mateĭ plecă spre Constantinopol la 16 Decembre st. v. Acte de-ale luĭ, date în Bucureştĭ, avem din 30 Octombre, 28 Novembre, 13 Decembre (còpiĭ la Bibl. Ac. Rom., doc. 17-9/XI). Cf. *Soc. Braş.,* p. 92, nº 2.

țară, un neobișnuit și măreț alaiŭ și o strălucitoare dovadă de dreptate și iubire —, el veni la Constantinopol, în ajunul Bobotezeĭ din anul 1633. Aicĭ se făcu înnaintea Vizirului, după multe zăbăvĭ, pîra cu pribegiĭ, cu «Greciĭ», și Mateĭ învinse și aicĭ. Nu însă fără a crește tributul, îndoindu-l, se zice [1]. În a doua Duminecă din Mart, Mateĭ intra în Bucureștĭ, triumfător, pentru a domni nu maĭ puțin de douăzecĭ și doĭ de anĭ.

Aceste împrejurărĭ avură îndată răsunetul lor în Moldova, precum se întîmplase în 1618, cînd alt patron al Grecilor, Alexandru Iliaș, fusese gonit din Țara-Romănească. Acuma el avu parte de o soartă asămănătoare ca Domn al Moldoveĭ. Turciĭ, dezgustațĭ de dînsul, supărațĭ de plîngerile necontenite în privința cîrmuiriĭ luĭ, trimiseră un Ceauș pentru ca să aducă la Poartă, unde să-șĭ dea socoteală, pe șiretul și priceputul în întrigĭ Vevelli, care și acum putea să fie mîna dreaptă a unuĭ Domn. Boieriĭ văzură, cu dreptate, în această măsură, o desaprobare a Domnuluĭ, și eĭ se răsculară. Vevelli fu rupt în bucățĭ de mulțimea furioasă, în fruntea căreia stătea Vornicul Vasile Lupu, și el un Grec, dar crescut în țară și căsătorit cu o Moldoveancă. Apoĭ, cu toată Curtea, Voevodul fu condus pănă la Galațĭ, unde se sui pe corabia mazililor.

Partea întăiŭ a programuluĭ fusese executată bine, întocmaĭ ca în Țara-Romănească, cu așa de puțin timp în urmă. În Februar 1633, Mateĭ se întorcea învingător către țara sa și în April, la 30, un ambasador la Constantinopol scrie: «Azĭ a venit aicĭ știre că Domnul Moldoveĭ ar fi fost gonit de supușĭ, după exemplul dat de Muntenĭ» [2]. Dar, împrejurările nefiind tocmaĭ aceleașĭ într'o țară și în cealaltă, partea a doua ieși răŭ de tot.

[1] Învinuirea, ce se află la Constantin Căpitanul, se întărește și prin raportul olandes din Documente la Prefață.

[2] Raport olandes: «Op huyden compt hier tyding dat den prins van Moldavie van d'ondersaeten, nae hat voorgaende exempel van de Valachen, verdreven soude syn».

Aicĭ nu era o pribegie, o oaste, o căpetenie învingătoare. Lupu era un boier de Curte şi el n'avea pe departe popularitatea luĭ Mateĭ, bunătatea iertătoare a acestuia, care-ĭ cîştiga sufletele. Stăruinţile Polonilor, cu continuarea prădăciunilor căzăceştĭ, nu puteaŭ ajunge la Poartă, şi pe Abaza, preţiosul vecin, nu se îngrijise a-l cumpăra nimenĭ.

Totuşĭ era un mazil, refugiat peste Nistru, care lăsase un bun nume în ţară şi care voià bucuros să maĭ domnească: Barnovschi. El fu rugat să vie, şi se înduplecâ. În fruntea unuĭ alaiŭ destul de frumos, dar care nu se putea compara cu modelul, el veni la Constantinopol, în Iunie. Vizirul, care-ĭ învoise aceasta, îl primi bine, dar, cînd Miron-Vodă veni să-ĭ sărute mîna, ca Domn noŭ, el fu arestat şi gazda sa de la Bogdan-Saraĭ prădată. Toate plîngerile boierilor săĭ nu folosiră; el fu decapitat la 2 Iulie, ca unul ce năvălise după mazilie de două orĭ în Moldova. Iar, după două zile, întrebîndu-se boierii îngrozițĭ, Moise Movilă era numit, fără dare de banĭ [1].

Domnia luĭ Moise Movilă, ales în vederea negocierilor cu Poloniĭ, fu cu totul trecătoare. Abaza, puternicul Paşă dunărean, care înțelegea să stăpînească aicĭ ca în Asia, de unde venise, izbuti să aducă războiul între Împăratul săŭ şi regele Poloniei. Ca odinioară Schender, el veni la Nistru cu tributariĭ, nădăjduind să iea Cameniţa Între motivele care-l împiedecară, fu şi purtarea, de tot domoală, a Domnilor noştri: Mateĭ, căpetenia boierilor muntenĭ iubitorĭ de creştinătate, şi Moise, prietenul statornic al Polonilor. Prietenia personală cu Abaza făcu pe cel d'intăiŭ să scape de urmările acesteĭ purtărĭ; cît despre Moise-Vodă, care nicĭ nu voi să-şĭ răscumpere păcatul, el fu scos în April, pe cînd Sultanul ieşia cu pompă mare din capitala sa, supt cuvînt că vrea să reînnoiască expediţia polonă a frateluĭ săŭ Osman [2].

Îl înlocui un om dibaciŭ, deştept şi bogat. Vasile Lupu

[1] Cf *Soc Braşovuluĭ* şi Documente la Prefaţă.

[2] V. Iorga, *Studiĭ asupra istorieĭ Romînilor în secolul al XVII-lea*, 1900, *passim*.

era fiul unuia din «străiniĭ» luĭ Radu Mihnea. Căsătorit cu fata luĭ Bucioc, el era socotit printre pămînteniĭ, cu toate că și el și fratele săŭ Gavril iscăliaŭ cu slove greceștĭ [1]. Fusese un dușman al luĭ Gratiani, care pusese să-l chinuească, arzîndu-l pe piept. Ridicase țara în potriva Grecilor luĭ Alexandru Iliaș, și-l scosese din Scaun. Dușmănise și pe Barnovschi, pe care-l chemă la peire. Pribegise supt Moise Movilă la Constantinopol, și aicĭ baniĭ săĭ și, de sigur, vorba hotărîtoare a luĭ Abaza-l făcură Domn [2]. Iar, dintre ceĭ maĭ micĭ, îĭ scosese steagul de Domnie Grecul Curt Celebì, care nu-ĭ rămase totdeauna credincios și frațiĭ Cantacuzinĭ, Toma și Iordachi, dintre cari cel din urmă, care furnisase de bună samă pungile, veni îndată ca Vistier, după obiceiŭ, pe lîngă domnescul săŭ datornic [3], care ĭ era și cumnat [4].

Peste maĭ mulțĭ anĭ, într'un act de plîngere, Sima Vistierul luĭ Mateĭ vorbește de un jurămînt de frăție făcut, atuncĭ, în April 1634, de noul Voevod moldovean, cu soliĭ muntenĭ venițĭ, de bună samă, cu tributul, înnaintea Împăratuluĭ ce stătea să plece [5]. Ar fi urmat soliĭ prietenoase între ceĭ doĭ Domnĭ, și așa va fi fost. Dar aceste începuturĭ bune nu puteaŭ dura, și între Mateĭ și Vasile trebuia să izbucnească răpede acea ură, care, luminînd în războiŭ saŭ arzînd potolit în vremurĭ de dușmănie acoperită, era să-ĭ dezbine pentru tot timpul vie̦țiĭ lor unul lîngă altul.

Căcĭ nimic nu-ĭ apropia. Veniaŭ din neamurĭ deosebite,

[1] Iscălitura luĭ Gavril, în cartea citată, p. 17. Vasile — în acte «Lupul Dvornicul de Tara-de-sus», alăturĭ de cellalt Lupu, «Vornicul-cel-Mare de Țara-degios» — iscălește la 29 Mart 1631 așa. Ιω (?) Λουπουλ μάρελε Βορνικ; Bibl. Ac Rom., doc. 61/XLII.

[2] Cf. și scrisoarea luĭ Lupu, în care se laudă pentru aceste acte, în Hurmuzaki, IV[1], p. 669. Și în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, 1890, pp. 255-6.

[3] Iorga, *l. c.*, regestele, p. 51.

[4] Ținea și el o fată a luĭ Bucioc. V. și Tanoviceanu, *Resturnarea luĭ Vasile Lupu*, în *An. Ac. Rom.*, XXIV, p, 120. Cf. *Conv. literare* pe Februar 1902.

[5] *Torok-Magyarkori Állam-Okm.*, V., p. 78. În fruntea lor era Hriza Banul. Cf. maĭ departe p. 24, n° XXXII, unde așa trebuie pusă data, și în *Liter. și artă romînă*, IV, p. 401 și urm.

dintr'un trecut al lor deosebit şi acela şi urmăriaŭ şi scopurĭ ce nu sămănaŭ între ele. Aga Mateĭ era un simplu boier de ţară, care nu luase tronul numaĭ pentru că să-şĭ scrie numele în catastihul stăpînitorilor fără durată. La orĭ-ce prilej, şi el şi aĭ luĭ, arată aceiaşĭ îndreptăţire: eĭ sînt restauratoriĭ trecutuluĭ, învietoriĭ bunelor obiceiurĭ, împăcătoriĭ zavistieĭ dintre fiiĭ ţeriĭ, mîngîietoriĭ săracilor şi izgonitoriĭ Grecilor ce li stricaŭ sfaturile şi buna stare a moşieĭ. Mateĭ nu se înfăţişează nicĭ-o-dată deosebit, cu patimile şi gîndurile luĭ propriĭ: îĭ place să facă ştiut orĭ-cînd că lîngă dînsul se găseşte ţara, care se recunoaşte în el şi-l vrea pe dînsul. Ţara l-a vrut şi, chemîndu-l din pribegie, l-a făcut Domn, precum Domnĭ în aceiaşĭ ţară îĭ fusese strămoşiĭ, din neam în neam. Cînd primejdia vine asupră-ĭ, el ştie s'o înlăture cu cele două arme de folos faţă de Turcĭ: sabia şi banul [1], dar, înnainte de toate, el întrebuinţează ca o pavăză a Domnieĭ sale voia supuşilor săĭ faţă de dînsul, iubirea pe care eĭ i-o păstrează şi o dovedesc în scris, printr'un arz către Împărăţie. Prin eĭ se spune vrăjmaşuluĭ de peste Milcov că el nu va fi suferit a stăpîni vre-o-dată în Scaunul muntean, prin eĭ se fac cererĭ de ajutor şi îndemnurĭ la o legătură trainică şi asigurătoare faţă de patronul din Ardeal. Luptele se daŭ cu «sfatul» boierilor pămîntenĭ; eĭ întăresc, prin acte pornite de la dînşiĭ, învoielile cu veciniĭ; după ascultarea lor se încheie păcile. Voevodul se crede chemat printr'o hotărîre maĭ puternică decît a oamenilor celor maĭ puternicĭ pentru a învia tot ce fusese cucernic, viteaz şi mare în trecut. «Oamenĭ streinĭ noă», scrie el în 1639, «nu cu legea sfîntă, ci cu neamul, cu limba şi cu năravurile cele reale, adecă Grecĭ», venise, se încuibase în ţară, «izmenise» şi «pusese jos obiceele cele bune, bătrâne ale ţăriĭ». Dar Dumnezeŭ nu-şĭ uitase de «milele luĭ cele de de mult, ce aŭ fost făcut cu neamul nostru băsărăbesc, cu aceĭ Domnĭ moşnenĭ ţeriĭ» şi, «spre gonirea din ţară a streinilor şi spre adunarea moşnenilor ţăriĭ, adusu-şi-aŭ aminte de noĭ, cari sîntem maĭ sus zişĭ, Io

[1] O spune însuşĭ; Sîrbu, p. 130.

Mateĭ Basarab, şi ne-aŭ adus din ţărĭ străine, de unde eram goniţĭ de streinĭ şi pribegĭ de răul lor, şi ne aleseră la Domnia ţăriĭ, şi ne rădică la Scaunul moşilor noştri. Decĭ, cînd ne aşezăm cu mila Sfinţieĭ Sale a fi biruitorĭ ţăriĭ şi ţiitorĭ de steagul împărătesc, atunce adunatu-s'aŭ tot soborul ţăriĭ înnaintea noastră, şi duhovnicesc şi mirenesc, cari, plecînd genunchele lor toţĭ naintea noastră, cu lăcrămoasă strigare aŭ jăluit şi s'aŭ plîns înnaintea noastră de strămbătatea ce aŭ răbdat de la streinĭ . . .[1]».

Mateĭ înfăţişează decĭ o putere şi un trecut. El e Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ pentru că trebuie să fie, pentru că are dreptul şi pentru că acest drept i-a fost recunoscut de fiiĭ ţeriĭ, de clericĭ, de boierĭ şi de ceĭlalţĭ locuitorĭ de neamul săŭ. Omul isteţ şi vrednic care strînge birurile, pentru multe Vistieriĭ, pe lîngă a luĭ, dincolo de Milcov, e cu totul altfel de stăpînitor decît acest bun părinte de familie, îndreptînd cu blîndeţa graiuluĭ pe nişte fiĭ cu iubire şi ascultătorĭ. E un «tiran» în sensul antic şi italian al cuvîntuluĭ, un cuceritor de noroc, un vînător de bogăţie şi putere. Îndreptăţirea situaţieĭ sale n'o are nicăirĭ: s'a spus că ar fi fost un coborîtor al luĭ Aron-Vodă[2], dar e numaĭ o părere greşită; străbuniĭ luĭ fusese aiurea decît în Scaunul domnesc al Moldoveĭ. Iubirea nimăruĭ nu-l chemase la stăpînire, şi nicĭ odată nu vedem lîngă dînsul decît clientela, cea din ţară şi cea din Constantinopol: Grecĭ, Turcĭ, uniĭ dintre Moldovenĭ . . . Nu ţine la nimenĭ deosebit: nicĭ la Polonĭ, nicĭ la Ardelenĭ, nicĭ la creştinătate în genere, nicĭ la Împăratul săŭ din Ţarigrad, nicĭ la Romîniĭ săĭ din ţară, în cari vede numaĭ birnicĭ folositorĭ. Mateĭ era pe deplin mulţămit cînd între munţĭ şi Dunăre, de la Severin la Focşanĭ, era bielşug şi linişte, cînd prieteniĭ veghiaŭ şi duşmaniĭ îĭ adormise: la ale altuia nu rîvneşte. Din potrivă, Lupu e un pizmătaret, un lacom, un

[1] Actul pentru scoaterea călugărilor grecĭ din toate mănăstirile ce nu li sînt dăruite de ctitorĭ, — a căror voinţă, fireşte, nu putea să fie călcată, în casul cellalt; în *Uricarul*, V, pp. 327-36. O copie după original, în Bibl. Ac. Rom., doc. 6/LIII.

[2] V. Iorga, *Studiĭ asupra secol. al XVII-lea*, p. 16.

nesățios, un trufaș: luĭ îĭ trebuie să se amestece în toate, să umilească pretutindenĭ, să stăpînească tot maĭ departe. Pune patriarchilor cîrja în mînă și li o smulge, împacă și dezbină țerĭ pentru a-șĭ face un nume. Pare să fi avut în adevăr gîndurĭ asupra Ardealuluĭ, și Țara-Romănească l-a ispitit în totdeauna. Cînd Radu cel Orb domnise de fapt peste amîndouă principatele, cînd steagul amîndurora fusese dat luĭ Alexandru Iliaș și tînăruluĭ săŭ fiŭ, să nu-șĭ poată așeza el, bogatul și puternicul Vasile-Vodă, la Bucureștĭ un frate, un fiŭ, un ginere, un boier oarecare dintre aĭ luĭ? Cu cîtă fală nu-șĭ iea el intr'un rînd, cînd crezuse că a și învins, titlul de «Domn al Moldoveĭ și al Țeriĭ-Romîneștĭ», pănă la care de la Mihaĭ Viteazul încă nu îndrăznise să se ridice ambiția nimăruia[1]!

În aceste din urmă visurĭ, care-l stăpînira pănă la nebunie și ruină, era întărit de două împrejurări. Ca și Radu-Vodă Șerban, Mateĭ era Domnul răscoaleĭ, pribeagul în creștinătate ce-șĭ luase coroana în vîrful săbieĭ, tulburătorul raialeĭ împărăteștĭ pe care ajunse apoĭ să o păstorească. O Domnie care avea un început ca acesta nu putea fi sigură, și se clătina pe apele veșnic în mișcare ale toanelor și poftelor turceștĭ. La mazilia luĭ Vasile, chiar învins, chiar împrietenit cu creștiniĭ, nu s'aŭ gîndit nicĭ o dată în chip serios Turciĭ; acest Răsăritean de limbă grecească, acest proprietar de averĭ în Constantinopol, soțul, de la o vreme, al uneĭ Cerchese și ruda al Hanuluĭ Tatarilor, era de-aĭ lor. Pe cînd nicĭ o împătrită biruință, nicĭ o jertfă necontenită de banĭ, nicĭ o corectitudine desăvîrșită a luĭ Mateĭ nu-ĭ scutiaŭ grija viitoruluĭ.

Despre Turcĭ, lucrul stătea decĭ necontenit spre schimbare. Și cine alțiĭ puteaŭ ajuta și asigura? Poloniĭ eraŭ departe și Koniecpolski, Craiul de la graniță, puternicul Hatman, voià numaĭ păstrarea păciĭ. Împăratul avea pe umerĭ sarcina strivitoare a războiuluĭ cu Europa protestantă saŭ prietenă a protestanților. Iar în Ardeal nu era un îndrăzneț și un dominator ca Bethlen, înnaintea căruia Turciĭ să aibă

[1] V. Sîrbu, p. 165.

sfială, ci un om şiret, nestatornic, fără cuvînt, stăpînind cu greŭ în vremurĭ rele. Temîndu-se pentru dînsul, ameninţat adesea cu mazilia, grămădit într'una cu cererĭ de banĭ, Gheorghe Rákóczy se gîndia cu ce meşteşug să-ĭ strîngă şi el de la vecinĭ, iar la nevoia lor uita făgăduielile şi se trudia cum să scape maĭ eftin de nevoia ajutoarelor.

Prin cele ce s'au spus aice se lămureşte toată politica de la Dunăre timp de aproape douăzecĭ de anĭ, pe cari rămîne acum să-ĭ urmărim în oare-care amănunte.

Dintre început, de la 1633 pănă la sfîrşitul luĭ 1635, fără să fie linişte în Asia, Turciĭ se ocupă foarte mult de afacerile europene. De o parte sînt Cazaciĭ cari pradă, Tatariĭ cari sînt gata să-ĭ pedepsească prădînd pe Polonĭ, oştile regeluĭ la Nistru. În 1633 se face, cum văzurăm, fără folos expediţia atotputerniculuĭ Mohammed Abaza, «cel maĭ viteaz şi maĭ vestit din Paşiĭ Europeĭ» [1]. În anul următor, Sultanul Murad se face a pleca împotriva sprijinitorilor Căzăcimiĭ jăfuitoare şi trimite înnainte pe un bun general, chemat anume de-pe cîmpul de luptă cu Perşiĭ: Murteza-Paşa, Serdar contra Polonilor. Dar corturile împărăteştĭ se opriră la Adrianopol, lagărul Serdaruluĭ nu făcu alta decît să treacă Dunărea la Giurgiu şi să aştepte acolo, pe cheltuiala luĭ Mateĭ-Vodă, ducerea la capăt bun a negociaţiilor îndată începute. Pănă ce veni iarna, solia polonă-şĭ îndeplini misiunea la Poartă şi, în Novembre, oştile turceştĭ trebuiră să se împartă pe la iernatece [2].

E sigur că Vasile-Vodă şi-a dat toată osteneala pentru a face să izbutească silinţele de împăciuire, pentru că numaĭ folos nu putea culege un Domn moldovenesc dintr'un războiŭ între Turcĭ şi Polonĭ [3]. Plîngerile acestor din urmă împotriva luĭ, în 1635 şi 1636, nu dovedesc nimic; ştim că Hatmanul

[1] «In Europa omnium ducum fortissimus et celeberrimus», scrisoare privată a luĭ Haga, *Coll. Camerariana*, XIX; 3 Septembre 1633.

[2] V. *Studiile asupra secoluluĭ al XVII-lea* citate

[3] Aşa spune şi ambasadorul olandes la 10 Decembre 1633, despre silinţele Domnilor noştri pentru pacea la Nistru.

Koniecpolski avea interes să puie Domn la Iaşĭ pe fugarul Moise Movilă [1], şi apoĭ slăbiciunea Polonilor era, totdeauna cînd stăteaŭ de vorbă cu Turciĭ, să încerce a-şĭ afirma prin fapte «dreptul» lor de a numi Domnĭ în Moldova [2].

Pentru Mateĭ, campania din 1633 fusese numaĭ o osteneală. Cea din 1634 fu o lungă primejdie, de patru lunĭ, cît stătu lagărul luĭ Murteza în raiaua Giurgiuluĭ. Ce se făcea cu Poloniĭ, nu-ĭ era necunoscut, dar experienţa luĭ îndelungată îĭ spunea de-ajuns că «Turcul nu-şĭ duce oştile totdeauna unde zice că le duce» [3]. El venise, în adevăr, în August, la temutul oaspe al ţeriĭ sale şi căpătase de la dînsul un caftan de cinste, ca răsplată anticipată a cheltuielilor ce se puteaŭ aştepta [4]. Dar, pănă la sfîrşit, el se temu ca Turciĭ să nu descopere drumul către Scaunul săŭ, pentru a pune aicĭ din noŭ pe Leon-Vodă, ce nu se astîmpăra în mazilie.

Frica de o îndreptare nouă a luĭ Murteza n'o avea numaĭ el, ci şi alt principe tributar stabilit fără a se întreba Sultanul, Rákóczy. Dacă înlăturase un concurent, pe David Zólyomy, maĭ rămînea altul, Moise Szekély, care stăruia neobosit pe lîngă Turcĭ şi găsia ascultare [5]. Marea solie a luĭ Rákóczy în vara anuluĭ 1633 făcuse impresie asupra Turcilor, dar eĭ nu văzuse cu ochĭ bunĭ încheiarea, în Septembre, a uneĭ păcĭ cu Imperialiĭ, cu toate că în această pace nu se cuprindea nimic împotriva intereselor Sultanuluĭ [6]. Pîrĭ veniaŭ fără încetare din Ardeal: că principele ridică împotriva luĭ pe magnaţĭ, că păgubeşte pe Saşĭ: un ambasador la Constantinopol, dintre ceĭ bine informaţĭ, ni spune că şi luĭ Rákóczy presenţa luĭ Murteza dincoace de Dunăre îĭ pricinui multe temerĭ [7].

[1] Tratatul luĭ cu acesta, în Hurmuzaki-Bogdan, II; 30 Septembre 1634.

[2] Pentru campania din 1634, maĭ vezĭ, Grabowski, *Scrisorile luĭ Vladislav al IV-lea*, Cracovia, 1845, pp. 14-6, 32-3.

[3] Spusa luĭ chiar; după izvoare ardelene, în Sîrbu, p. 132.

[4] Naima, după o traducere francesă, în Iorga, *Acte şi fragm.*, I.

[5] Cf. şi Hurmuzaki, IV[1]; la data de 28 April 1634.

[6] V. Zinkeisen, IV, pp. 471-2; Sîrbu, p. 61.

[7] Scrisorĭ olandese private din 11 August şi 14 Octombre, *Coll. Cameraria*, *l. c.*

Nevoia comună reuni pe ceĭ doĭ stăpînitorĭ de la Nordul și Sudul Carpaților. Luĭ Rákóczy îĭ fusese întăiŭ maĭ mult să capete banĭ de la Mateĭ, pe care pretindea că-l ajutase, ceia ce era adevărat, fără ca prin acest ajutor să-ĭ fi fost hotărîtă Domnia, în țară, pe cîmpul de luptă saŭ la Constantinopol, în desfacerea intrigilor și cîștigarea prietenilor. Încă de la 17 Iulie 1633, prin ambasadorul ardelean Szalánczy, ce mergea la Poartă, Mateĭ încheiè o învoială, care cuprindea îndatorirea de a plăti 6.000 de galbenĭ pe an, dar, pe lîngă aceasta, și legăturĭ de prietenie [1]. Cuvintele necuviincioase de care se slujește Rákóczy vorbind de aliatul săŭ nu schimbă întru nimic situația orinduită astfel: în 1633 și 1634, ceĭ doĭ vecinĭ se ajută cinstit între sine [2].

În 1635, se simți trebuința uneĭ apropierĭ și maĭ marĭ, unor îndatorirĭ maĭ amănunțite, legate prin jurăminte solemne, și întărite, cel puțin dintr'o parte, și de către țară, nu numaĭ de ocîrmuitor. Sprijinirea luĭ Székely de uniĭ oamenĭ cu trecere la Poartă urmă înnainte, și închiderea luĭ la Cele-Șepte-Turnurĭ nu-l înlătură de loc din situația-ĭ de pretendent. Ce-ĭ dreptul, la începutul anuluĭ, cu o pompă neobișnuită, cruntul Sultan Murad plecase în Asia, unde-șĭ învăță oștile să asculte și le duse la biruință, dar se prevedea întoarcerea luĭ în iarnă, și mulțĭ îșĭ vedeaŭ peirea în această întoarcere. Între dînșiĭ, pe lîngă Rákóczy, și Mateĭ, al căruĭ loc era rîvnit de mulțĭ și, între alțiĭ, de fratele maĭ mic al Lupuluĭ moldovean, care începea să se lăcomească la țerĭ străine [3].

Decĭ, după o solie pregătitoare, a luĭ Belény, care, venit poate din dieta ardeleană, se întorcea la Brașov în ziua de 8 Iulie, ducînd probabil și scrisorile din 21 Iunie st. v. ale

[1] Actul, în ungurește, datat «A condito mundo 7141, 17 Iulii», nu e publicat încă; el se află în Bibl. Batthyani, *Codex authenticorum*, nº 279. El poartă de două orĭ pecetea domnească mică, cu chinovar, și semnătura luĭ «Sava, secretarius hungaricus», care l-a scris.

[2] V.: Sîrbu, pp 82-4.

[3] Rapoartele ardelene, analisate în Sîrbu.

Domnuluĭ [1], — în ziua de Sîn-Petru, după calendarul vechiŭ, se gătiaŭ actele jurămîntuluĭ noŭ.

Ele samănă cu alte legăturĭ încheiate în acest secol între Domnĭ moldovenĭ saŭ muntenĭ: Radu Șerban, Radu Mihnea, și Bethlen orĭ Bocskai. În schimbul «bunăvoințiĭ» luĭ Rákóczy, Mateĭ se îndatoria să-l înștiințeze și să-l apere, prin stăruințĭ, prin arme și chiar prin venirea luĭ în persoană, în fruntea uneĭ oștirĭ bune, la locul primejdieĭ. Pentru că, în mîndria luĭ, principele ardelean voià un semn, văzut de toțĭ, al aceșteĭ alianțe, se găsi mijlocul, fără cheltuială prea mare din partea Muntenilor: se va da pe fiece an un cal turcesc și un alt cal de călărie — darurile obișnuite ale Voevozilor din ambele principate, și, în locul tributuluĭ, reclamat de «Craiĭ» de peste munțĭ de la Constantin Movilă ca și de la Alexandru Iliaș, de la acesta ca și de la Leon-Vodă, se va răspunde suma de 5.000 de florinĭ, dar numaĭ ca o răscumpărare a dijmeĭ oilor, ce se plătia de la o vreme și din partea ciobanilor de peste munțĭ, venițĭ la noĭ. Boieriĭ întăriră deocamdată de bună samă nu ambele acte, ci numaĭ confirmarea de către dînșiĭ a celuĭ din urmă [2].

Răvașele fură duse la «Craiul» de o solie munteană alcătuită din Clucerul Sava, Logofătul Simon și un alt logofăt, «diacul unguresc», numit tot Sava, cari aveaŭ vre-o douăzecĭ de oamenĭ de suită. Sosiră la 22 Iulie, merseră la Rákóczy și ascultară dorințile acestuia. Dar, înnainte de a putea eĭ să se întoarcă, la 30 Iulie și 3 August, cel d'intăiŭ act, prin care Ardealul era apărat de orĭ-ce nàvălire munteană, în casul cînd Turciĭ ar voi să scoată pe principe, — era întărit și de boieriĭ țeriĭ, și chiar de căpitaniĭ și iuzbașiĭ ce stăteaŭ în fruntea «vitejilor» în aceste cuvinte:

«Noĭ toțĭ slujătoriĭ Țerăĭ-Rumăneștĭ, căpitaniĭ, iuzbașăĭ, ceaușăĭ, vătășăĭ șă toțĭ cetașăĭ, călărime șă pedestrime, jurămu-ne pre numele luĭ Dumnezeŭ șă pre s[făn]ta evanghelie

[1] Cf. *Soc. Brașovuluĭ*. Scrisoarea, în ungurește, se află inedită, în *Codices authenticorum* · e dată din Bucureștĭ.

[2] După *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II; în traducere în urma versiuniĭ *Memoriilor* luĭ Kemény de Neagoe Popea.

şă pre s[fân]ta preacurată Mariea şă pre toţĭ sfenţiĭ lu Dumnezeŭ, cum noĭ vom fi cu toată credinţa Mării Sale Domnu nostru, luĭ Io Mateiŭ Basarab Voivoda, care ieaste cu mila lu Dumnezeŭ Domnu Ţerăĭ noastre Ru măneştĭ. Lăngă aceasta împreună cu Dom nostru şă Mării Sale lu Racoţi Ghiurghi, cu mila lu Dumnezeŭ biruitoriŭ mare Ardealuluĭ şă a o parte de ţeara ungurească domnu şă Săcuilor şpan, cum noĭ nicĭ într'un chip şă nicĭ cu un mod, nicĭ Mării Sale, nicĭ coconilor, nicĭ celora ci-ĭ vor fi cu credinţă, pre porunca nimuluilea, nicĭ pre îndemnarea cuiva vrăjmaşĭ nu-ĭ vom fi; armă înpotriva feţeĭ cinsteĭ coconilor şă credincioşălor Mării Sale nu vom scoate; în ţeară-ĭ cu arme, vrăjmăşaşte, nicĭ noĭ, nicĭ ceĭ ce vor ţinea de noĭ nu vom mearge; pagubă, pizmă, nicĭ Mării Sale, coconilor, nicĭ credincioşălor nu vom face; cu Măria Sa cu vecinătate frumoasă şă întru una vom fi, şă vom trăi, şă vom ţinea; de nicăirĭ asupra feaţeĭ Mării Sale şă a coconilor şă a credincioşălor vrăjmaşĭ nu le vom scorni, nu le vom face, nu le vom trimite, ci, de se-arŭ şă scorni den cătroova asupră-ĭ, cu toată nevoinţa, după putearea noastră, a-ĭ întoarce şă a-ĭ depărta vom sili; şă, de se vor afla Mării Sale, coconilor, credincioşălor den cătroova nescarĭ vrăjmaşĭ, măcarŭ fie de unde, de timpuriŭ, după pohta Mării Sale, coconilor, credincioşălor, cu oaste aleasă a noastră, cu cătă vom putea însema, vom ajuta, şă o vom ţinea acolo în plata noastră pănă-ĭ va tribui. Ear, de arŭ fi lipsă şă de maĭ multă oaste, şă noĭ toţĭ cu oastea ţerăĭ noastre şă cu feaţele noastre gata vom fi, fără de zmenteală, a ajuta şă lăngă eĭ a fi, după pohta vremilor, lăngă Măria Sa şă coconiĭ şă credincioşăĭ. Alta, toate scormoniturile ceale ci arŭ fi spre nefolos şă spre stricăciune, căte vom înţeleage, orĭ aieavea, orĭ pre ascunsu, înpotriva Mării Sale, coconilor şă credincioşălor, acealea de timpuriŭ i le vom ivi, şă noĭ încă vom fi înpotriva acelora, cu toată nevoinţa, şă noĭ Mării Sale, coconilor, credincioşălor, fi-ĭ-vom direpţĭ, şă-ĭ vom vrea binele, pănă-ĭ va trăi Dumnezeŭ: pre Măria Sa, coconiĭ şă credincioşăĭ, şă pănă-şĭ va ţinea Măria Sa toată făgăduinţa cea bună şă tocmeala ce aŭ făcut cu Domnostru Io Mateiŭ Voevodŭ,

pentru să fie toate aceastea stătătoare şă aşădzate şă deplin[e]. Dumnezeŭ nouă aşa să ne ajute, şă preacurata Mariea, şă toţĭ sfenţiĭ lu Dumnezeŭ. Şă aşa să ne fie sufletele în spăsenie, şă în ceastă vieaţă de pre pămăntu, aşa să fim norociţĭ, cum aceastea toate le vom umplea şă le vom ţinea, şă vom sta prea această tocmeală. Datu-se-aŭ den Bucureştĭ, în Iulie 24, în aiĭ Domnuluĭ 1635 [1].»

Domnul adăugea un tratat privitor la făcătoriĭ de rele ce fug din ţara luĭ saŭ în această ţară. Dar aceste scrisorĭ par să fi fost duse numaĭ către sfîrşitul luniĭ, căcĭ la 22 August vedem pe diacul Sava iarăşĭ la Braşov într'o nouă misiune [2]. El va fi adus cu sine actul prin care, la rîndul săŭ, Rákóczy lua îndatorirĭ de sprijin, dar de la ajutorul armat se escepta persoana temută a Împăratuluĭ [3].

O întrebare care se pune acum e aceasta. Ştim că în Vasile-Vodă Craiul vedea un «om răŭ» [4] şi că pe atuncĭ capuchehaia ardeleană lucra împotriva intrigilor acestuĭ turburător de pace; dar aceste relaţiĭ duşmăneştĭ să fi continuat ele multă vreme, cu toată primejdia ce amenința pe orĭ-cine din tributarĭ după întoarcerea Sultanuluĭ? Credem că nu. În adevăr, maĭ tărziu, în 1636, vedem pe Rákóczy cerînd de la amîndoĭ Domniĭ, în acelaşĭ timp, aceleaşĭ îndatorirĭ în vederea războiuluĭ săŭ cu Turciĭ [5].

[1] Semnează: «Oprea Vel Aga, Răzvan Căpitan, Lupul Căpitan, Stănilă Căpitan, Costandin iuzbaşa, Muşat iuzbaşa, Muşat Susuşăscul iuzbaşa, Stamatie Căpitan, Vladul iuzbaşa, Crăstea iuzbaşa, Iuţa iuzbaşa, Voinea iuzbaşa, Oana iuzbaşa, Sava iuzbaşa, Albul iuzbaşa, Ioan iuzbaşa, Stoica iuzbaşa, Vasilie Cazacul iuzbaşa, Oana iuzbaşa, Costandin iuzbaşa, Stan iuzbaşa Daşoveanul, Stanilă Mic iuzbaşa, Potru iuzbaşa, Furduiŭ iuzbaşa, Ghiuca iuzbaşa, Neagul iuzbaşa, Radul iuzbaşa, Glăvan iuzbaşa, Puica iuzbaşa, Radul iuzbaşa, Nica iuzbaşa, Dragomir iuzbaşa, Savacĭbaş iuzbaşa, Vasilie Gherghecanul iuzbaşa, Crăstea iuzbaşa, Lucea Căpitan de Văleanĭ, Bonciul iuzbaşa, Dragomir iuzbaşa, Dobrotă iuzbaşa, Crăciun iuzbaşa, şă cu toţĭ voiniciĭ». — După originalul, azĭ inaccesibil saŭ pierdut, din Alba-Iulia, în *Col. luĭ Traian*, 1874, p. 216.

[2] Cf. *Soc. Braşovuluĭ* şi actele, în tesa citată. Rákóczy era la 19 August în Cohalm. *Mon. Com. Transylv.*, IX, pp. 435-7.

[3] *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 260-1; resumat în Sîrbu, pp. 67-8.

[4] Sîrbu, p. 67.

[5] V, acolo, iar, pentru moment, *Mon. Com. Transylv.*, X, p. 216, nº XX.

Pe de altă parte, la 4 Septembre 1635 apare la Braşov un boier moldovean, Şătrarul, cu o suită de vre-o douăzecĭ de persoane, ca şi a luĭ Mateĭ decĭ; el se întoarce la 18 Septembre. Pe acest timp stăruia pentru Moldova un «Neagu-Vodă Basarab», care nu e altul, de sigur, decît «Neagul Aga», unul din partisaniĭ, în 1632, aĭ luĭ Radu Alexandrovicĭ [1]. El scrie luĭ Rákóczy şi luĭ Mateĭ, acestuia din urmă în Octombre, dar, în loc să se vadă îndemnat de Voevodul muntean, el e combătut cu putere, şi Mateĭ alăturĭ cu Vasile aduc prinderea luĭ Curt Celebì, trecut în slujba luĭ Leon-Vodă (şi poate a acestuĭ Neagoe) şi, după întoarcerea Sultanuluĭ, zugrumarea acestuĭ Grec nesigur [2]. Ar ieşi de aicĭ că, în vederea schimbărilor ce puteaŭ veni din presenţa «Împăratuluĭ», ceĭ treĭ tributarĭ îşĭ luase măsurile, legîndu-se prin tratate, impuse de nevoia împăciuitoare [3].

Nu ştim dacă, în aşteptarea aceloraşĭ împrejurărĭ, Mateĭ va fi scris ceva în Polonia, dar el intră atuncĭ în legătură cu Împăratul creştin, care nu maĭ auzise de mult oferte de credinţă româneştĭ. Rákóczy-ĭ ceru ajutor, şi la 30 Septembre se dădea răspuns la unele puncte aduse de Trimisul luĭ, Daniel Hrabetius [4]. La 13 din aceiaşĭ lună, se dădea, tot în Eberstorf, «solilor muntenĭ», veniţĭ de sigur cu Daniel, o scrisoare de politeţă pentru Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ. Cît despre propunerile de răscoală pe care Mateĭ le făcu aicĭ,

[1] *Anonimul*, p. 316. Pentru stăruinţile luĭ Neagu, cf. acest volum, pp. 107-8, unde data de 1638 ce propusesem, cu gîndul la războiul din 1637 între ceĭ doĭ Domnĭ şi la presenţa şi în 1638 a Sultanuluĭ în Asia, trebuie prefăcută în 1635, — şi Sîrbu, pp. 84-5. Supt un act din Tîrgovişte, 31 Maiŭ 1634, se află şi pecetea luĭ «Иwнa Нѣгоє Воєвод». La 31 Ianuar 1635 apar Coman Comisul, Andreĭ Spăt. şi Pătraşco Post., fiiĭ «Agăĭ Neaguluĭ» (Bibl. Ac. Rom., doc. 89/XX, 6/XLIII).

[2] Sîrbu, pp. 83-4, 85 şi nota 1.

[3] Cf. şi Hurmuzaki, IV[1], p. 673. — O scrisoare ungurească inedită a luĭ Mateĭ către Rákóczy, Bucureştĭ, 21 Iunie 1635, în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejeböl 1635-45, 23».

[4] *Mon. Com. Transylv.*, IX, pp. 438-9.

cum le făcu și altă dată [1], altora, și pe care nu sîntem datorĭ a le crede foarte serioase, cînd vin din partea unuĭ om așa de blînd și de cumpănit, — aceste propunerĭ fură înlăturate cu totul. Cesarul din Viena avea altă grijă decît aceia de a-șĭ ridica în coastă un noŭ dușman, pe lîngă acela ce-ĭ stătea în față, și numaĭ de cruciata contra Turcilor nu i se putea vorbi, cît dură războiul de treĭzecĭ de anĭ!

În sfîrșit, Sultanul se întoarse, în Decembre 1635. Peste cîteva zile apărea, în Ianuar 1636, proclamația luĭ Ștefan Bethlen, alt doritor pentru stăpînirea Ardealuluĭ, care Bethlen refusă toate propunerile de împăciuire și știu să se facă în acelașĭ timp prietenul fățiș al Pașeĭ din Buda și prietenul ascuns aĭ Palatinuluĭ imperial din Ungaria Superioară. Pentru Rákóczy și cine se ținea de dînsul, primejdia se apropia [2].

Măsurile fură luate. Pe lîngă strîngerea trupelor în provincie, «Craiul» avu grija ajutoarelor străine. Cu Mateĭ relațiile rămîneaŭ cele maĭ bune [3]. «Cît îmĭ va sta capul drept», spunea el în Iulie, luĭ Tholdalagy, «nu-ĭ voiŭ lipsi Măriei Sale în nimic, căcĭ după Dumnezeŭ n'am nădejde în altul decît în Măria Sa» [4]. Cînd Pașa de la Silistra, Kenaan, cumnatul Sultanuluĭ, se afla acum dincoace de Dunăre, sosiaŭ la Bucureștĭ doĭ Trimișĭ ardelenĭ, Toma Bassa și Acațiu Barcsai, un viitor «Craiŭ», cari aduceaŭ din partea luĭ Rákóczy «asigurarea» scrisă pe care o ceruse Mateĭ prin Clucerul Socol și care ni s'a păstrat [5]. Și în taină, înnaintea lor, boierimea țeriĭ

[1] Ardelenilor la 1634, poate creștinilor din Balcanĭ. V. Sîrbu, pp 42, 77 și urm.

[2] V. Sîrbu, p. 91.

[3] Scrisorĭ inedite ale luĭ către Rákóczy: Bucureștĭ, 15 și 17 Februar, în *Codices authenticorum* din Alba-Iulia și în Arch. din Buda, *l. c.*

[4] Sîrbu, p. 93. Pentru Gavrilaș și Ioan Movilă, cf. *Mon. Com. Transylv.*, IX, 532 și *Tort. Tár*, 1882, p. 476 și urm.; *Col. luĭ Traian*, 1874, p. 132. — În schimb, Rákóczy spunea necontenit oamenilor săĭ la Poartă să ajute «foarte, foarte» pe Domnul prieten; Sîrbu, p 92.

[5] Cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, p. 19; *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 406 și *Soc. Brașovuluĭ*. Cuprinsul actuluĭ e resumat și în jurămîntul din 22 al boierilor.

și oștile făceaŭ la 22 Octombre un noŭ jurămînt, prin care, în schimbul adăpostuluĭ făgăduit de Ardelenĭ, eĭ se arătaŭ gata a luptà pentru dînșiĭ «împotriva orĭ-căruĭ dușman» [1].

Cu Moldova, se păstra încă buna înțelegere. O mare solie de aproape patruzecĭ de persoane, condusă de Șătrar și de Postelnicul Grama, un om priciput la negocierĭ în străinătate, venise de la Vasile-Vodă în Decembre 1635 și se întorsese în Ianuar 1636 [2]. În April, Vasile-șĭ plătia darul de caĭ către Rákóczy, îndreptățindu-se că nu i-a putut cumpăra maĭ bunĭ, pentru marile cererĭ ale Turcilor [3]. În Maiŭ, sosește de la dînsul Grama și apoĭ un anume Constantin; în August, iarășĭ Grama, cu o suită însemnată [4]. Cînd Turciĭ plecaŭ asupra Ardealuluĭ, în Octombre, vedem pe Vasile că vorbește de «Craiul» vecin ca de un «prieten» [5]. În 1638, Lupu amintește «legătura vešnică» încheiată cu principele în 1636 [6]. Kemény afirmă că Bassa și Barcsai, pe carĭ i-am văzut venind în Țara-Românească, se duseră în Moldova în clipa primejdieĭ, ceia ce trebuie să se fi făcut în Novembre. Și în această lună întîmpinăm în Ardeal un noŭ sol al luĭ Vasile, Ieremia «Vinculiță», cu o suită destul de numeroasă [7].

Polonilor li ceru Rákóczy o demonstrație la hotare, care să ție în loc pe Tatarĭ și pe Lupu, dacă el n'ar fi credincios cuvîntuluĭ dat [8]. Pe atuncĭ, în adevăr, Domnul Moldoveĭ era învinuit de peste Nistru că nu ține buna vecinătate, că pradă granițile, taie drumurile și «aprinde focul» de spre Turcĭ suflînd în el cu pîrile sale, așa încît «Dumnezeŭ să-l piardă cît maĭ răpede, cu

[1] După *Torok-Magyar Állam-Okmánytár,* în Popea, *l. c.,* pp. 59-60.

[2] *Socotelile Brașovuluĭ.*

[3] Scrisoare din Iașĭ, 18 April 1636, semnată: «Basylius, Dei gratia terrarum Moldaviae princeps ac dominus», inedită, în *Codices authenticorum* din Alba-Iulia. Regest în *Columna luĭ Traian* pe 1874, p. 132.

[4] *Socotelile Brașovuluĭ.*

[5] Iorga, *Doc. Bistrițeĭ,* I, p. XCVI.

[6] «In anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo sexto superius elapso»; *Mon. Com. Transylv.,* X, p. 216, nº XX.

[7] V. *Socotelile Brașovuluĭ.*

[8] Sîrbu, p. 87.

stăpînul săŭ dimpreună» [1]. În schimb, Mateĭ trimisese în Mart cea d'intăiŭ solie la rege, în Lituania, prin Dalmatinul Marco Vladcovicĭ, îndreptățind zăbava, cerînd ştirĭ şi făcînd propunerĭ orale, ascunse, la care se răspunse, în Maiŭ, pe aceiaşĭ cale [2]. Dar, fățiş cel puțin, Mateĭ nu vorbi răŭ despre Lupu.

Şi aceasta se observă şi în propunerile pe care le făcu el la Viena printr'o solie, în care se afla cumnatul săŭ Udrişte Năsturel, iar, ca tălmaciŭ, Sava diacul [3]; în spusele lor nu vedem decît o tînguire asupra vremelor grele, nesiguranțiĭ pe care tot pare a o avea față de Ardelenĭ, asupra friciĭ de lăcomia Turcilor, nevoiĭ de ajutor armat, dacă ar fi să se răscoale, asupra adăpostuluĭ ce l-ar dori în creştinătate [4] . . .

Prădăciunile luĭ Bethlen începură în Iunie, şi Rákóczy se plînse întăiŭ la Împăratul, în bunăvoința căruia n'avea o încredere desăvîrşită, bănuind măcar pe oamenii luĭ din Ungaria că-ĭ sînt duşmanĭ în suflet.

Împăratul era dispus să nu sprijine încercarea luĭ Bethlen, din care nu se vede ce folos putea să iasă pentru Casa de Austria, şi el dăduse şi poruncile de nevoie pentru ca pregătirile rîvnitoruluĭ de Domnie să fie împiedecate. Dar, pe cînd Ferdinand spunea limpede că vrea să sfărîme părerea greşită că nu i-ar păsa de Ardeal şi se îngrijia să strîngă din toate părțile ajutoare pentru Rákóczy, Palatinul avea o purtare cu totul deosebită. Principele ardelean trebui să se apere față de dînsul, — la sfîrşitul luĭ Septembre, vre-o săptămînă după mazilia luĭ în folosul luĭ Bethlen, — de învinuirea că ar fi un tiran, un duşman al Turcilor şi un prigonitor neîmpăcat al concurentuluĭ săŭ. «Am de gînd», scria el cu mîndrie, «să nu las Domnia decît odată cu viața . . .

[1] Grabowski, *Scrisorile luĭ Vladislav al IV-lea*, pp. 173, 196-7, 199, 204-5

[2] Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 615-6 şi Grabowski, pp. 186-7, unde se spune că scrisoarea către rege era din *14* Mart.

[3] Hurmuzaki, IV[1]; 11 Maiŭ.

[4] *Ibid.*

Maĭ bine să rămîie copiilor meĭ un nume bun după mine decît să trăiesc eŭ fără de dînsul»[1].

În sfîrşit, Turciĭ se hotărîse, şi Paşa de Silistra şi Oceacov, Kenaan, porni spre Ardeal, trimiţînd şi luĭ Mateĭ-Vodă scrisorile împărăteştĭ care-l priviaŭ. Am văzut în ce chip răspunse el la acestea: pe cînd căuta să înbuneze pe stăpînĭ, el se lega şi maĭ strîns de soarta luĭ Rákóczy printr'o făgăduială de a-l ajuta împotriva orĭ-cuĭ, fără deosebire. În acelaşĭ timp, el va fi găsit mijloace ca să zăbovească mersul luĭ Kenaan, care găsi de nevoie să treacă pe la Brăila, să se primble până la Călăraşĭ. Cînd Paşa aflà în sfîrşit timpul să pătrundă până la Bucureştĭ, unde se credea că-ĭ era gîndul să facă o meşteşugită lovitură împotriva acestuĭ şiret hain, el găsi pe Domn între ostaşiĭ săĭ, şi nu aduse nicĭ ast-fel vre un folos[2].

Aceasta era în Novembre, şi până atuncĭ lucrurile se hotărîse în Ungaria. Plecînd din Turda la 1-iŭ Octombre, Rákóczy întîlni pe comandantul săŭ Kornis după o biruinţă cîştigată asupra celorlalţĭ Turcĭ, aĭ Paşeĭ din Buda. Înnaintea trupelor adunate şi a energiceĭ hotărîrĭ pe care o dovedise principele, se făcură propunerĭ din partea duşmanuluĭ, şi ele duseră peste cîteva timp la un tratat[3]. În mijlocul negocierilor, apropiindu-le astfel de sfîrşitul bun, sosi un trimis al luĭ Mateĭ, cu un om al luĭ Kenaan-Paşa, pentru a da vestea îmbucurătoare că a doua oştire turcească părăsise ţara[4].

Mulţămită şi stăruinţilor luĭ Mateĭ la Poartă, pacea încheiată de «Craiul» ardelean cu Paşa învins al Budeĭ fu întărită: războiul cu Persia avea maĭ mare însemnătate decît înlocuirea vasalilor din Europa, şi, în Septembre 1636, vrăjmaşiĭ în Asia aĭ Împărăţieĭ osmane cîştigaseră o mare biruinţă, ucigînd şi pe unul dintre ceĭ maĭ destoinicĭ generalĭ aĭ Sul-

[1] *Mon. Com. Transylv.*

[2] Cf. Sîrbu, pp. 94-9 şi povestirea din Cronica ţeriĭ, p. 322: «Odată aŭ trimis pre Chinan-Paşa», etc.; reprodusă, fără adausurĭ, în Constantin Căpitanul. Kemény spune că a văzut însuşĭ pe noul Domn adus de Paşă.

[3] Sîrbu, pp. 96-7; Kemény ed. citată şi notele.

[4] Sîrbu, pp. 99-100.

tanuluĭ Marele-Vizir Mohammed plăti această nenorocire prin pierderea demnitățiĭ sale, chemarea la Constantinopol și întemnițarea, iar urmașul luĭ, Bairam-Pașa, merse în 1637 să cerce la rîndul său norocul pe acest cîmp de primejdie [1].

La o altă graniță, era încă de lucru. Inaiet-Ghiraĭ, Hanul de atuncĭ, avea primejdioase simpatiĭ pentru Cazacĭ și el dăduse chiar dovezĭ de dușmănie față de Turcĭ: se credea că în primăvară el va ridica fățiș armele împotriva suzeranuluĭ său. Supt cuvînt că vine să pedepsească pe neascultătorul mîrzac Cantemir, din Bugeac, el se înfățișă în adevăr, la Nistru, în fruntea uneĭ nenumărate mulțimĭ de călărețĭ prădalnicĭ. Cantemir trecu Dunărea după o cumplită înfrîngere, în Mart 1637, și Hanul învingător luă, în Maiŭ, drumul spre casă. În Bugeac rămăsese doĭ frațĭ aĭ acestuĭ din urmă, dar un nepot al luĭ Cantemir îĭ ucise prin trădare. Turciĭ îndrăzniră atuncĭ să facă un noŭ Han și, după ce înlăturară prin ștreang pe cel vechiŭ, eĭ limpeziră pe deplin afacerile tătăreștĭ puind peste puțin, capăt și viețiĭ puterniculuĭ mîrzac de odinioară. Iar pentru a curăți Bugeacul de neplăcuțiĭ luĭ locuitorĭ, un Serdar ce fusese între Vizirĭ, Mohammed Tabani-Buiuc, numit beglerbeg de Oceacov, plecă din capitală în ziua de 2 August: ca ajutor i se dăduse Calga tatar, și amîndoĭ aveaŭ misiunea de a face ordine la Dunăre.

La începutul luĭ Octombre, se mîntuise cu Tatariĭ luĭ Cantemir: eĭ se supusese, întorcîndu-se înnapoĭ în vechia lor țară [2]. Dar maĭ rămînea ceva de făcut, căcĭ oștile nu se îndreptară încă spre iernatece. «Acum», scrie la 17 Octombre, ambasadorul olandes pe lîngă Poartă, «Turciĭ caută să puie mîna, cu dibăcie și fără vărsare de sînge, pe Domnul muntean, care e aicĭ foarte mult bănuit și urît, pentru prea marea înțelegere cu principele Rákóczy, lucrînd întru aceasta supt conducerea fostuluĭ Mare-Vizir Mohammed-Pașa» [3].

[1] Zinkeisen, IV, p. 160 și urm ; Hammer, ed. a 2-a, III, pp. 160-1.

[2] Pentru toate acestea, v. *Studiĭ asupra istorieĭ Românilor,* p. 37 și urm.

[3] «Nu is men besich om den prins van Valachie, die van all te groote

Această hotărîre nu se poate înţelege altfel, date fiind împrejurările, decît ca resultatul uneĭ întrigĭ, la care se unise şi Caimacamul, ce ţinea locul Mareluĭ-Vizir, dus în Asia. O înnodase ambiţia luĭ Vasile-Vodă. Doritor să-şĭ aşeze la Tîrgovişte unul din ceĭ doĭ fraţĭ [1], Domnul moldovean începu cu pîrĭ împotriva luĭ Rákóczy, care ar fi cercat să-l smomească din credinţa faţă de Turcĭ, şi împotriva luĭ Mateĭ, care e gata să dea tot sprijinul săŭ Ardeleanuluĭ [2]. Zvonul că se va ajunge astfel la un noŭ războiŭ dunărean se întîlneşte în ştirile timpuluĭ în primăvară şi apoĭ maĭ tărziŭ, în Iunie chiar şi Iulie. Ca şi Rákóczy, Mateĭ arătă aceste pregătirĭ Împăratuluĭ, cerînd ajutor la întîmplare [3].

În August, de hatîrul Domnuluĭ muntean, care-şĭ avea ca sprijinitor la Poartă pe influentul Rusnameghi [4], se tăiè nasul luĭ Leon-Vodă, căruia nu-ĭ maĭ folosiră după aceasta nicĭ baniĭ, nicĭ domneasca sa origine. Dacă însă la Constantinopol, eraŭ pentru dînsul disposiţiĭ bune, altfel era în lagăr, unde Vasile-Vodă va fi găsit un sprijinitor în Kenaan, care voise să prindă încă din 1636 pe Voevodul muntean, prietenul creştinilor. Pe cînd Paşa cel vechiŭ se află încă în fruntea trupelor, care trecuse Dunărea, prin Iulie, Domniĭ primiră porunca să vie în tabără. Al Moldoveĭ nu zăbovi nicĭ o clipă pornirea sa, şi peste puţin el îşĭ aşeza corturile lîngă ale Turcilor la Ismail, ca să ajute războiul Sultanuluĭ, şi maĭ ales opera luĭ de uneltirĭ. Mateĭ, încrezîndu-se în ce-ĭ vor fi scris capuchehaielele sale, porni şi el cu Munteniĭ săĭ, dar nu merse maĭ departe decît lacul Ialpuguluĭ, în Bugeac. Aicĭ i se destăinui gîndul ce pusese Kenaan asupra luĭ, şi el se

intelligentie met den prince Raccocy hier seer suspect ende odieus is, sonder bloetstortinge ende behendicheyt in handen te becoemen, door beleyt van den voorigen Oppersten Vezyr Mehemet-Passa».

[1] Aceasta o spun ambasadoriĭ frances, olandes şi ardelean, contra celuĭ veneţian singur. Să se socoată şi vrîsta tînăruluĭ fiŭ al Lupuluĭ: avea numaĭ zece anĭ.

[2] Pîrile fură presintate în Decembre 1636, ca şi în April 1637. V. Documentele la Prefaţă.

[3] Hurmuzaki, IV[1], Mart; Sîrbu. pp. 108-9.

[4] Hurmuzaki, IV[2].

întoarse îndărăt, rămîind în lagăr, la Tîrgoviște, cu trupele sale, cum îl vedem pe la jumătatea luĭ August [1] și chiar peste o lună, cînd veni la el o solie ardeleană, — condusă de Bejény [2].

Se pare că aicĭ, după sosirea luĭ Mohammed, înlocuitorul luĭ Kenaan, îĭ veni, ca să-l liniștească, «o întărire în Domnie» [3]. Oștile vor fi fost trimise pe la locurile lor, maĭ ales cînd se văzu că Tatariĭ se duc fără împotrivire. Cel puțin, un curier din Ardeal arăta la Viena, în ziua de 18 Novembre, că «Rákóczy n'are de ce se teme prea mult în acest an, așa încît, fiind și iarnă acum, el a dat drumul trupelor sale» [4]. Și, la 7 ale aceleașĭ lunĭ, ambasadorul olandes afirmă că dregătoriĭ Porțiĭ s'aŭ hotărît să-șĭ ascundă adevăratele scopurĭ față de Mateĭ, care s'a arătat gata să se apere cu arma [5].

Înțeles cu Mohammed-Pașa însă, pe care-l cumpărase pentru a-l lăsa să lucreze spre îndeplinirea visurilor luĭ ambițioase, Vasile tulbură liniștea ce abia se restabilise. Fără să fi venit de la Poartă mazilie luĭ Mateĭ, fără să i se fi numit urmașul în persoana frateluĭ maĭ mic al Lupuluĭ, el, plecînd de la Cetatea-Albă, unde fusese concentrarea contra Tatarilor, nu se îndreptă, ca un vecin cinstit, către casa sa. Pierzînd cîteva săptămînĭ cu zăbăvile, el se răpezi apoĭ asupra Țeriĭ-Româneștĭ, unde nu credea să găsească pe nimenĭ în

[1] Cf. mărturiile din *Studiile* citate, pp. 44-5; din corespondența olandesă și *Documentele Bistrițeĭ*. Despre această cursă maĭ vorbește Cronica țerii, p. 322 și Naima, în *Acte și fragmente*, I, p. 61. Cf. și *Socotelile Sibiiuluĭ* și *Mon. Comit. Transylv.*, X, p. 124, Sîrbu, pp. 111-2.

[2] *Socotelile Brașovuluĭ*.

[3] Naima, *l. c.*

[4] *Mon. Comit. Transylv.*, *l. c.*, pp. 128-9.

[5] *Coll. Camerariana*, XIX, n° 343: «Il principe di Walachia, tenuto quì per ribello et unito con il principe di Transylvania, si hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocenti sudditi». — Din 3 Novembre avem o scrisoare a luĭ «Sava Logoffet, secretarius», dată «ex Hamestorf», Gușterița, lîngă graniță, în părțile Sibiiuluĭ. Arch. din Buda, «Rákoczy G wejeből 1635-45 23»

calea-ĭ, şi pătrunse pănă la Gherghiţa [1]. La sfîrşitul luĭ Octombre vedem soliĭ grăbite venind de la Mateĭ în Ardeal: Logofătul Sima, apoĭ Logofátul unguresc Sava. Ce rost aveaŭ călătoriile lor, se înţelege: cererea de ajutor în puterea legăturiĭ din 1636 [2].

În sfatul «Craiuluĭ» se dezbătuse mult timp, în vară, afacerea. Rákóczy fusese invitat de Turcĭ, înnainte de dieta din Octombre, să plătească 15.000 de galbenĭ pentru a se uita «pricina din anul trecut», şi el nu ştia ce să facă pentru a scăpa de această cerere. De nouă încurcăturĭ cu Turciĭ îĭ era frică, şi abia se învoi el ca Ioan Kemény şi Tholdalagy să plece, pe rînd, cu vre-o 10.000 de oamenĭ la Mateĭ. Îndată după pornirea lor, el chemă pe Ioan Movilă, ce se tot purta pe la graniţă, şi încheiè cu dînsul, la 30 Novembre, un tratat prin care se stabilia şi ce va avea să deie Ardealuluĭ în cas cînd ar căpăta Domnia Moldoveĭ, în locul luĭ Vasile [3].

Războiul, în această apropiere a iernii, se mîntui răpede. Domnul moldovean crezuse să-şĭ prindă pe neaşteptate duşmanul, şi acesta avea o frumoasă oaste, cu tunurĭ. Încercările de a-ĭ cumpăra ostaşiĭ şi căpăteniile lor fu zădărnicită prin măsurĭ energice. Atuncĭ nu-ĭ rămase decît să se întoarcă, hărţuindu-se cu maĭ mult saŭ maĭ puţin noroc. La 11 Novembre, Kemény scrie din Văleniĭ de Munte din Prahova [4]. La 13, Vodă se găsia la Şoplea, în acelaşĭ judeţ. El ar fi vrut o luptă, care să hotărească odată lucrurile, precum ele fusese hotărîte, cu un alt prilej de duşmănie moldovenească, în 1632, printr'o luptă, care silise pe Turcĭ să încuviinţeze fapta biruitoruluĭ. Era sigur de biruinţă, cu puterile ce avea, şi voià ca, după înfrîngerea luĭ Lupu, Ioan Movilă să între în Moldova pe la Breţc, prin pasul Oituzuluĭ, — care era păzit însă de Şoldan, cumnatul luĭ Vasile, — şi să se înfăţişeze

[1] *Doc. Bistriţeĭ*, I, p. 61, nº 72.

[2] *Socotelile Braşovuluĭ;* Hurmuzaki, IV[1].

[3] *Török-Mag. Állam-Okm.*, III, p. 506 şi urm. Se prevăd 4.000 de galbenĭ şi patru caĭ pe an. Cf. Sîrbu, p. 117, şi maĭ departe.

[4] «Datum in castris ad Walin positis»; Arch din Buda, «R. G. wéjébol 1635-48. 23».

țeriĭ ca un Domn romîn venit din pribegie pentru a lua de la «Grecul» usurpator moștenirea sa. Jumătatea nesosită încă a contingentuluĭ ardelean ar fi întovărășit pe Domnul cel noŭ, de țară.

La 13 Novembre încă Mateĭ stăruia tot în acest sens, din Șoplea, cu toate că dușmanul îĭ perise d'innainte, ca unul ce nu voise o luptă grea, ci o prindere ușoară [1]. O piedecă i se ivise pănă atuncĭ în cale: frica de încurcăturĭ nouă cu Turciĭ, care lega mînile căpeteniei ardelene. El lăsă pe Lupu să plece în voie, iar Tholdalagy făcuse abia, de la 11 la 13 ale luniĭ, drumul de la Preșmer la Poiana-Măruluĭ, așteptînd poruncĭ nouă. Pănă la sosirea luĭ, Kemény nu crezu că trebuie să se mişte și, îndată ce al doilea căpitan regal trecu prin pasul Buzăuluĭ, Rákóczy îĭ trimise în grabă instrucțiĭ nouă de a se feri cu orĭ ce preț de luptă, mulțămindu-se, afară de împrejurărĭ neprevăzute, să împace pe ceĭ doĭ Voivozĭ. Aceste scrisorĭ trebuie să fi fost aduse prin diacul Mihaĭ, care veni la Brașov în ziua de 20 [2].

Călărețĭ muntenĭ se luase după oastea, în retragere, a luĭ Lupu, care se opri un timp în județul Tecuciuluĭ [3]. Mateĭ însă nu pare să se fi mișcat din lagărul săŭ de la Teleajin, unde stase de la început. De altmintrelea, un sol venise la dînsul, de la Pașa Mohammed, care nu trecuse Dunărea, nefiind ordin împărătesc, și prin acest sol i se dădeaŭ toate asigurările dacă el nu se va folosi în dauna păciĭ de puterile ce-ĭ staŭ în mînă [4]. Și din acest motiv decĭ expediția de răzbunare nu se făcu. Unguriĭ trecură, probabil cu voia luĭ Vasile, prin Moldova și se întoarseră prin pasul, lăsat

[1] Sîrbu, pp. 118-20.

[2] Cf. *Socotelile Brașovuluĭ* și Sîrbu, pp. 121-3.

[3] Miron Costin. Un document privitor la schitul Soveja, din c. 1640, vorbește de prada «Ungurilor și Muntenilor, cu Mateĭ-Vodă» în aceste părțĭ, dar și din faptul că pentru a se face plîngerĭ Domnuluĭ, trebui să se meargă în Țara-Românească vorbește pentru explicația noastră. V. Melchisedek, *Cron. Romanuluĭ*, I, p. 262 și urm.

[4] V. maĭ ales rapoartele luĭ Rákóczy către Imperialĭ, în Hurmuzaki, IV[1] saŭ *Mon. Com. Transylv.*, *l. c.*

acum deschis, al Oituzuluĭ în cea d'intăiŭ jumătate a luĭ Decembre, iar Mateĭ veni de-adreptul în Scaun, asigurat acuma, cel puţin pe cîtăva vreme [1]. În adevăr, de la Constantinopol, unde Murad al IVlea se gătia însuşĭ să plece în Asia, veniră la Silistra poruncĭ ca liniştea să se păstreze la Dunăre, iar Mateĭ primi la 22 Decembre în Bucureştĭ pe un Trimis Împărătesc, care, asigurîndu-l că toate se petrecuse fără ştirea Sultanuluĭ, îĭ aducea caftanul de mucarer, de întărire în Domnia pe care se arătase pănă la sfîrşit gata să o apere [2].

Campania în Asia, pentru luarea Bagdaduluĭ, ţinu pe Împăratul păgîn şi Curtea luĭ departe de capitala europeană timp de aproape doĭ anĭ de zile. În tot acest răstîmp duşmăniile şi poftele româneştĭ nu maĭ puteaŭ fi ţinute în samă, şi Mohammed, care se făcuse imposibil prin purtarea luĭ de bun plac în 1637, căpătă paşalîcul de Buda şi fu înlocuit la Silistra printr'un noŭ Paşă, Nasuf-Husein, care plecă spre Dunăre, la 2 Mart 1638, ca să aducă neapărat o împăcare, prin oameniĭ săĭ şi prin mijlocirea luĭ Rákóczy. Cumnatul Paşeĭ merse anume pentru aceasta în principate, cu o întărire nouă pentru amîndoĭ Domniĭ, dar făgăduielile ce i se dădură şi pe care le transmise Caimacamuluĭ, spre marea bucurie a acestuia, nu împiedecară pîrile, bănuielile şi minciunile. Ele nu puteaŭ duce însă la nimic, pentru că Sultanul lăsase acest ordin lămurit: «să nu se facă nicĭ cea maĭ mică schimbare în aceste părţĭ» [3].

Şi Rákóczy încercă să aducă o înţelegere scrisă şi jurată între ceĭ doĭ vecinĭ, pe cari i-ar fi voit prietenĭ între eĭ şi faţă de dînsul. Fireşte că, dintre dînşiĭ, el părtenia pe Mateĭ, cu care luptase alăturĭ înnainte de Domnie, pe care l sprijinise

[1] Pe la 20 Nov. Kemény era în Ţara-Românească, la 9 Decembre oamenĭ aĭ luĭ vin «auss der Moldau». V. *Soc. Braşovuluĭ*. Cf. Sîrbu, p. 125 n. 1.

[2] Sîrbu, p. 125. Cf. mărturisirile luĭ Mateĭ către Locadello, în Hurmuzaki, IV[2], pp. 495-6, nº DLXXI şi scrisoarea, din 6 Februar 1638, a luĭ Haga, în Documentele la Prefaţă.

[3] V. maĭ ales Hurmuzaki, IV[2] şi corespondenţa ardeleană, în Sîrbu.

și de care fusese sprijinit în împrejurări grele. Pe vremea năvălirii din 1637, nu-i lipsise gustul de a face o schimbare în Moldova, unde nu credea sincer că se poate îndrepta Lupu, ci n'avuse îndrăzneala să lucreze după pofta inimii sale. Pe cînd, pe de o parte, îndemna pe căpitanii săi să nu meargă până la vărsarea de sînge, pe de alta, încheia un tratat cu Ioan Movilă, înțelegîndu-se cu dînsul, cum am văzut, la 30 Novembre asupra tributului și luînd măsurile cele mai amănunțite pentru casul cînd Ioan Vodă ar ajunge Domn în Moldova: cum va lucra minele, cît va da «Craiului» din comorile Lupului, ce datorii va plăti față de Ardeal, cum își va aduce ca strajă Cazaci și Nemți și va lăsa ca Nemți lefegii să treacă și la patronul său, cum va îngădui negoțul cu țara vecină și va ținea vecinătatea bună [1].

În 1638 mai vedem încă, în Ianuar, pe Ioan Movilă în părțile Brașovului. Scrisori prietenești, intime, se tot schimbă între principele ardelean și Voevodul Țerii-Românești. Solie după solie trece de la Matei către Curtea lui Rákóczy: Logofătul Grigore, Logofătul Sava, Postelnicul Petrașcu, Radu Mihalce și iarăși Sava, Lăudat Comisul, Clucerul Matei, Constantin Postelnicul Cantacuzino, a treia oară Sava. Iar, din partea «Craiului», tot vine dincoace de munți Daniel János. Pe cînd de la Lupu nu se întîmpină nimeni până în toamnă, și Rákóczy arătă de cîteva ori temeri că Voevodul dușman s'ar pregăti să-i năvălească în țară [2].

Schimbarea, cea d'intăiu înstrăinare a lui Rákóczy de Matei, o aduseră negocierile de pace între cele două țeri. Principele ceruse lui Lupu, rupînd astfel ghiața, să-și trimeată representanții la Alba-Iulia, și, împreună cu solii ardeleni întorși din Moldova: Alexandru Barcsai și Ștefan Kövár, sosi

[1] Cf tratatele din 30 Novembre, în Engel, *Gesch. der Moldau*, pp. 265-7 (cel de îndatoriri mărunte) și *Torok Magyark Állam-Okmánytár*, II, p. 504 și urm. (cel politic). Adaosul de pe p. 504, în care se spune că va fi cerută și o «asigurare» din partea țerii — Moldova —, nu poate fi din 2 *Novembre*; trebuie a se ceti: 2 Decembre.

[2] Cf. *Soc. Brașovului*, *Mon. comit. Transylv.* și Sîrbu.

la 4 Septembre în Braşov Dumitraşco Şoldan, cumnatul Voevoduluĭ şi apărătorul Oituzuluĭ în 1637, împreună cu alaiul săŭ. Peste două zile intră în acelaşĭ oraş de graniţă Sima «Logofătul», iar, ca boier, al doilea Vistier al luĭ Mateĭ-Vodă, cu mult maĭ mulţĭ însoţitorĭ. La 16 acesta din urmă propunea Moldovenilor, în capitala mijlocitoruluĭ «crăiesc», o legătură frăţească, de iertare pentru trecut, de apărare comună, de înlăturare a pîrilor [1].

Şoldan răspunse printr'un alt proiect de pace, care cuprinde şi el articole de iertare şi împăcare, dar într'o formă cu mult maĭ puţin călduroasă şi fără nicĭ o vorbă de «frăţie» ; iar la început şi la sfîrşit se statorniceşte ca o cerere de căpetenie din partea luĭ Vasile-Vodă lămurirea, *în Iaşĭ,* printr'un jurămînt al Mitropolituluĭ Ungrovlachieĭ şi al boierilor din Divanul muntean, a cheltuielilor făcute cu înlăturarea luĭ Curt Celebì, cheltuielĭ în care i-ar veni luĭ Mateĭ o parte de 15.000 de talerĭ [2].

Ce se putea răspunde la asemenea pretenţiĭ? Mateĭ refusâ plata banilor, pentru că eĭ ar fi fost întrebuinţaţĭ în paguba sa şi, orĭ-cum, daţĭ înnapoĭ prin cheltuiala cu sluţirea luĭ Leon-Vodă, care ar fi cerut în 1637, nu Ţara-Românească, ci Moldova. În locul jurămîntuluĭ la Iaşĭ, el arătă că fiecare-şĭ va găsi îndreptăţirea înnaintea dreptuluĭ judecător. Şi, în sfîrşit, declarâ că nu va maĭ jura din noŭ o prietenie pe care o ţinuse bine de la început [3].

Rákóczy primi acest răspuns cu supărare, şi văzu în el dovada că Mateĭ nu vrea nicĭ într'un chip o pace, care luĭ, principeluĭ, îĭ era neapărată, pentru ce putea să vie asupra Ardealuluĭ după întoarcerea Sultanuluĭ în Asia. El se făcu însă a fi nepărtenitor, şi, aproape în aceiaşĭ zi, el dădea drumul solilor moldovenĭ şi muntenĭ. Pe lîngă fiecare dintre dînşiĭ el alipia Trimişĭ de aĭ săĭ: Toma Bassa şi Acaţiu

[1] *Torok-Mag. Állam-Okm.,* III, pp. 17-20. Cf. *Socot. Braşovuluĭ.*
[2] *Ibid.,* pp. 21-4.
[3] *Ibid.,* pp. 24-5.

Barcsai se duseră astfel la Vasile-Vodă, iar Ioan Daniel la vechiul aliat Mateĭ[1].

Ceĭ doĭ d'intâiŭ duceaŭ cu dînșiĭ tot ce era de nevoie pentru încheiarea uneĭ alianțe cu Vasile[2]. Întâiŭ, pe lîngă o asigurare pentru pribegiĭ moldovenĭ din jurul luĭ Ion Movilă, o diplomă regală, datată din 29 Septembre. În ea se amintiaŭ bunele relațiĭ de la început, tulburarea lor «în timpurile din urmă, pentru oarecare afacerĭ și trebĭ». Dar Vasile a cerut prin Șoldan să se reînnoiască vechia stare de prietenie, și Craiul, ținînd samă că atîrnă și el de acelașĭ Împărat, făgăduiește a nu fi dușmanul Voevoduluĭ și a nu-ĭ «ațîța» dușmanĭ, ci; «dacă cineva ar voi să vie saŭ să plece contra luĭ, după puterea noastră vom căuta a-l opri, afară numaĭ de Împăratul prea-puternic». Dacă, fără știrea acestuĭ Împărat turcesc, Vasile ar fi atacat de niscaiva «răuvoitorĭ și rivalĭ saŭ dușmanĭ», i se va da ajutor «după nevoie». «Împotriva *Voevozilor străinĭ* îl vom sprijini cu bunăvoință și ajutor, cum se cuvine, după puterea noastră, dar să se știe și aceia că Vasile-Vodă *fără știrea și învoirea noastră* să nu plece nicĭ într'un chip și supt nicĭ un cuvînt cu războiŭ asupra luĭ Mateĭ-Vodă saŭ a țeriĭ luĭ»[3]. Niciodată Rákóczy nu făgăduise așa de mult și așa de limpede luĭ Mateĭ. Și, în schimb, i se trimitea luĭ Vasile-Vodă și boierilor săĭ, pentru a le iscăli, hîrtiĭ ungureștĭ și româneștĭ, prin care se promitea restituirea unor fugarĭ adăpostițĭ, solia cu darurĭ de două orĭ pe an, știrĭ despre dușmanĭ — și de la Tatarĭ — și, maĭ ales, ajutorul militar per-

[1] Cf. *Socotelile Brașovuluĭ*, *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 20-1.

[2] Basele fusese puse încă de Șoldan. V. în adevăr regestul din *Columna luĭ Traian*, 1874, p. 133: «1638. Vornicul Șoldan, trimis din partea luĭ Vasile-Vodă Lupul ca «sol mare cu învățătură și cu putere deplin», încheiă cu principele transilvan Gheorghe Rákóczy tractatul de alianță și de estradițiune». E păcat că d. Hasdeŭ n'a dat întreg prețiosul act, precum e regretabil că la Alba-Iulia nu se maĭ poate vedea azĭ volumul din *Codices authenticorum*, care-l cuprindea.

[3] Actul era inedit. Îl dăm în Documentele la Prefață. Peste cîteva pagine se află în registru și forma-ĭ ungurească.

sonal saŭ avînd în fruntea sa pe Hatmanul ţeriĭ [1]. Vasile nu stătu pe gîndurĭ să întărească prin punerea numeluĭ săŭ aceste acte, pe care i le vor fi jurat şi boieriĭ, în Iaşĭ, la 26 Octombre [2].

Din partea aceasta, se vede numaĭ puterea legăturilor nouă; dincolo, la Muntenĭ, abia se văd, mult slăbite, cele vechĭ, care fură reînnoite în Bucureştĭ, la 23 Octombre. «Asigurarea» dată de boieriĭ luĭ Mateĭ începe cu constatarea că de un timp Craiul «e supărat — *offensam habere* — pe Măria Sa Domnul nostru şi pe noĭ». «Pentru a nu se supăra şi maĭ mult şi a-ĭ creşte mînia» [3], se promite însă, de Domn ca şi de boierĭ, întocmaĭ ca înnainte, că se va răspunde la un termin fix, 6 Mart st. n., un dar de 5.000 de florinĭ pe an, «în banĭ de argint, de ceĭ vechĭ», «pentru dijmele oilor din Ardeal ce pasc în ţara noastră». Voevodul va dărui încă vecinuluĭ săŭ un «cal bun turcesc» cu podoabe scumpe, ce se hotăresc cu îngrijire, şi un alt cal, de călărie, din rasa obişnuită. Iar ce cuprinde vechia învoială se va ţinea şi de acuma [4].

Decĭ Rákóczy nu maĭ vedea în Mateĭ sprijinul neapărat al ţeriĭ sale, pe care e adevărat că o stăpînia acum cu maĭ

[1] *Torok-Mag. Allam-Okm*, *l. c.*, pp. 26-9, *Mon. comit. Transylv*, pp. 216-7.

[2] În *Codices authenticorum* se află copiate două acte ale luĭ Vasile-Vodă, ambele din 26 Octombre, şi un al treilea al boierilor moldovenĭ. După *Soc. Braşovuluĭ*, Barcsai se întoarse la 7 Novembre în Braşov.

[3] «Contra Illustrissimum principem dominum nostrum, una nobiscum, offensam habere, ne magis exacerbaretur affectusque irae creverit, imo, his mitigatis, pacta cum Illustrissima Celsitudine Sua conventa bonaeque vicinitatis modus et vinculum in suo esse et vigore permaneret». Engel, *Geschichte der Walachey*, pp. 291-2.

[4] O copie a documentuluĭ se află în *Codices authenticorum*. Tot acolo, originalul actuluĭ de la Mateĭ, datat «in Bukorest, sede nostra principali; vigesima tertia mensis Octobris, iuxta styllum novum, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo». El poartă o pecete octogonală de ceară brună, cu vulturul şi exerga. Іѡ Матеи Воевода Басараба şi semnătura cunoscută a luĭ Mateĭ.

multă siguranță. Răutatea, viclenia, lăcomia pentru lucrul străin ale luĭ Vasile eraŭ numaĭ amintirĭ din trecutul de dușmănie. În tot cursul anuluĭ 1639, noua stare de lucrurĭ se menține: alăturĭ de soliile mărunte ale luĭ Mateĭ, găsim o mare solie de la Domnul moldovean: Vistierul Buhuș, ce sosește la Brașov în ziua de 11 Iunie, cu o suită de patruzecĭ și șese de persoane. El aducea o scrisoare din Botoșanĭ, a stăpînuluĭ săŭ [1]. Cînd, în Iulie, Mihaĭ Tholdalagy, căpetenia militară din 1637, plecă la Poartă, îl întovărășiaŭ și alțĭ nobilĭ cunoscuțĭ, dintre cari uniĭ, și între eĭ probabil Acațiu Barcsai, se duseră în Moldova [2]. Și în luna următoare eraŭ oamenĭ aĭ luĭ Vasile la Curtea principeluĭ [3].

Trimișiĭ din Iulie duceaŭ, de sigur, cu dînșiĭ, pentru a fi iscălită de Voevodul Moldoveĭ, o nouă formă de tratat, care era întregirea firească a legăturiĭ din anul trecut. Din ziua cînd «Craiul» va părăsi cu totul pe Mateĭ, Vasile se îndatoria să plătească un tribut de 10.000 de florinĭ pe an, și să dea șese caĭ, dintre cari doĭ turceștĭ, printr'o mare solie. Vechile făgăduielĭ vor fi ținute, și tot ast-fel în Domnia nouă, munteană, a familieĭ, condițiile primite de Mateĭ-Vodă [4].

Despre partea aceasta, Vasile n'avea să se teamă de ce i se întîmplase în 1637, cînd s'a crezut că a fugit maĭ ales înaintea celor 10.000 de Ungurĭ. Rămîneaŭ Turciĭ, și acum bogatul Domn se hotărî să ieie altă cale decît aceia a intrigilor mărunte cu micĭ dregătorĭ de hotare, a surprinderilor piezișe, care nu-l dusese la nicĭ un capăt bun.

Din căsătoria cu Doamna Tudosca i se născuse Lupuluĭ un fiŭ, băiat încă de tot tînăr și foarte plăpînd: cu mînile și picioarele «deznodate». Acest Cocon domnesc era prea mic în 1637 pentru ca să se poate vorbi pentru dînsul, fie și de

[1] «Datum in civitate nostra Botusanensi, 4 iunii 1639.» În *Codices authenticorum;* ungurește. Într'un document inedit (Bibl. Ac. Rom., 182/XLVII), Dumitru Buhuș, Vistier și Grama Stolnicul se fac chezășĭ pentru un Romîn (fără an).

[2] *Socotelile* inedite ale *Brașovuluĭ,* în Documente la Prefață.

[3] *Mon. comit. Transylv.*

[4] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár,* III, pp. 34-6.

o Domnie copilărească. În 1639 el avea doĭ anĭ maĭ mult, și tatăl săŭ ar fi voit bucuros să-l vadă aiurea decît în casa luĭ, pentru că trimisese să-ĭ aducă din Împărăția turcească o frumoasă fată de Cerches, rudă de harem cu Hanul Tatarilor [1]. Așa că-șĭ puse în minte să-l facă Domn în Moldova, în locul săŭ, iar el însușĭ să-șĭ capete Domnia munteană.

Aceasta era la mezat. Încă de pe cînd Sultanul era numaĭ pe cale către capitala sa, în Iunie 1639, se răspîndise pănă în Ardeal știrea că Mateĭ a fost mazilit în folosul unuĭ Grec ce fusese cu oștile împărăteștĭ în Asia [2]. Zvonul se risipise în timpul veriĭ, cînd Rákóczy asigura că Mateĭ e în afară de orĭ-ce primejdie [3]. O părere prea încrezătoare, de sigur, cînd se gîndește cineva la golul făcut de războiŭ în Vistieria împărătească, la dispozițiile de pedeapsă și răzbunare, cu care se întorsese Sultanul, la ambiția luĭ Vasile-Vodă și la moartea luĭ Rusnameghi, care lăsase pe Mateĭ fără sprijinul săŭ cel maĭ puternic la Poartă [4]. Baniĭ ce se plătiră în vară, nu-ĭ ajutară nimic [5].

Lupu trimisese încă din Maiŭ pe fiu-săŭ la Poartă, supt cuvînt că vrea să-șĭ aibă acolo un scump ostatec. Tînărul Voevod se îmbolnăvi însă maĭ răŭ pe cale și trebui să fie dus la niște băĭ. Dar ceia ce zăbovi atacul împotriva luĭ Mateĭ nu fu atîta această împrejurare, cît speranța Turcilor de a izbuti măcar în acest rînd cu o surprindere făcută în preajma ierneĭ [6].

În Septembre, iar începu să se vorbească de mazilia apropiată a luĭ Mateĭ. În Octombre, Pașa de Silistra, cumpărat, ca și toțĭ predecesoriĭ săĭ, de la Abaza încoace, de Lupu, trimise la Poartă știrĭ viclene despre «obrăznicia» Domnuluĭ

[1] Hurmuzaki, IV², pp. 504-5.

[2] Raportul luĭ Bercsényi către Împărat; în *Mon. Comit. Transylv.*, *l. c.* Cf. raportul din 14 Iunie al Palatinuluĭ Ungarieĭ, în Hurmuzaki, IV¹.

[3] Hurmuzaki, IV¹, p. 646.

[4] Pentru această moarte, v. Hurmuzaki, IV², pp. 499-500.

[5] Sîrbu, pp. 153-4.

[6] Cf. *Mon. Com. Trans.*, *l. c.* și Sîrbu, pp. 152-3.

muntean, care, de și n'a ridicat încă armele, dar, cu Ungurii ce are lîngă sine și cu firea-i cunoscută, poate să fie privit ca un hain [1]. Peste puțin, la 2 Novembre, se lua, în sfîrșit, cu toată solemnitatea, pentru întăia oară o hotărîre împărătească împotriva luĭ Mateĭ-Vodă. Ca de obiceiŭ, în asemenea împrejurărĭ, ceaușul mazilieĭ se îndreptă spre Dunăre, un Schemni-Ceauș plecă spre Moldova pentru a instala acolo pe copilul Ioan-Vodă, și poruncile de ajutor se trimiseră la toțĭ aceia dintre vecinĭ cari puteaŭ să le primească [2]. Lupu înlăturase cele din urmă îndoielĭ ale Turcilor oferind pentru această facere de bine în folosul persoaneĭ și Caseĭ sale un dar de 300.000 de talerĭ și creșterea statornică a tributuluĭ amînduror țerilor, ce rămînea a se face de acum prin mînile sale, cu alțĭ 100.000.

Era decĭ acum porunca sigură a Împăratuluĭ. Hanul Tatarilor era o rudă a Domnuluĭ moldovean. Cu principele ardelean se încheiase un tratat din cele maĭ priincioase și în sfatul luĭ Rákóczy, ideia de a se da ajutor luĭ Mateĭ căzu. Pe cînd astfel împrejurările eraŭ nu se poate maĭ favorabile pentru Vasile, rivalul săŭ nu se putea răzima de cît pe două puterĭ în afară de sine: iubirea țeriĭ și vitejia ostașilor.

Vasile plecă decĭ din Iașĭ, lăsînd Moldova în sama bicisniculuĭ săŭ copil și a sfetnicilor de cari-l încunjurase. La 22 Novembre, el se afla acum la Focșanĭ, de unde dădea un act, luînd titlul de Domn peste amîndouă țările, cum, de fapt, era să și fie [3]. Avea cu dînsul oaste de țară, lefegiĭ și Tatarĭ de aĭ Hanuluĭ: steagul împărătesc era dus înnaintea rîndurilor sale.

Sultanul poruncise tuturor boierilor muntenĭ să se închine înnaintea alesuluĭ săŭ, Lupu, întărind ordinul cu strașnice amenințărĭ. «Să facețĭ așa, căcĭ, de nu, n'o să rămînețĭ nepedepsițĭ. Eŭ sînt acela care am dărîmat Bagdadul și, pe cine voiesc, îl șterg de pe fața pămîntuluĭ. Hanul Tatarilor

[1] Izvoare ardelene în Sîrbu, pp. 156-7 și Documentele la Prefață, la data de 29 Octombre.

[2] Hurmuzaki, IV[2] și Documentele la Prefață.

[3] Melhisedec, *Cron. Hușilor*. Cf. Sîrbu, la acest loc.

aşteaptă numai cuvîntul mieŭ şi se răpède ca şoimul unde doresc eŭ. Vă şterg de pe pămîntul vostru şi pun Turcĭ să locuiască în el, iar în biserică să strige Hogea [1].» Cu maĭ puţin decît atîta s'ar fi dezlipit boierimea de alt Domn, dar ea îşĭ aducea aminte că Mateĭ fusese acela, care, în urma timpurilor de ruină şi umilinţă ce venise după fuga luĭ Radu Şerban, «a restabilit libertatea lor de odinioară, a înnoit nemeşugul şi a îndreptat tot după cuviinţă», aşezînd birurile, nesigure pănă la dînsul [2]. Chemarea luĭ nu răsună în zădar, şi el nu se află singur în primejdie. Ca şi în 1637, în părţile Teleajenuluĭ şi Prahoveĭ, în jos de măgurĭ, cu fruntea apărată de malurile prăpăstuite ale apelor de munte, se aşeză tabăra, de care trebuia să se lovească vrăjmaşul şi să piară. Atît numaĭ că, data aceasta, atacul duşmanuluĭ îndreptîndu-se asupra Bucureştilor, tabăra închisă se coborî de-a lungul Prahoveĭ pănă ajunse la vărsarea eĭ în Ialomiţa.

Moldoveniĭ căutară în zădar să sfarme această tabără, să o aducă în luciul cîmpieĭ pentru a o copleşi apoĭ prin numărul lor şi prin meşteşugul de călăreţĭ sprintenĭ al Tatarilor, prin groaza ce răspîndiaŭ în jurul lor aceştĭ fiĭ aĭ pustiuluĭ. Mateĭ, care apucase vremurile luĭ Radu Şerban, urmă iarăşĭ exemplul dat de acesta cu peste treĭzecĭ de anĭ în urmă la Teleajen. Vasile voi să-l smomească din adăpostul sigur, puind să i se ardă în vederea luĭ satele. Cînd Mateĭ socoti că aŭ plecat la jaf, pierzîndu-se prin ţara de munte, destuĭ dintre luptătoriĭ ce n'aveaŭ cum să se lupte, el se hotărî să lovească pe ceĭ rămaşĭ încă supt steagurĭ. O ciocnire biruitoare cu straja moldovenească îl îndemnă şi maĭ mult să întrebe norocul luptelor. La 3 Decembre călărimea sa trecu Prahova înnot, în faţă cu Ojogeniĭ, fiecare călăreţ ducînd cu sine şi un pedestraş. Pe cellalt mal, oastea se aşeză gata de luptă, cuprinzînd în mijloc tunurile. Dar ea nu maĭ avea înnainte decît o mulţime neorînduită, plină de groază şi gata de fugă.

[1] Sîrbu, p. 171.
[2] *Ibid.*

Iĭ rămase numaĭ să iea prada în primire şi să urmărească fugariĭ [1].

Între prinşĭ era Imbrohorul din Moldova. Încă înnainte de luptă, ceauşul ce venise în Ţara-Românească, prins îndată după trecerea Dunăriĭ [2], se afla în mîna Voevoduluĭ mazil. Biruitorul dădu drumul amîndurora, şi trimise în grabă la Poartă un arz din partea ţeriĭ, ce se plîngea de prădăciunile duşmanuluĭ şi cerea să-ĭ rămîie Domnul cel vechiŭ. Se făcu astfel ca Sultanul însuşĭ să vadă pe aducătorul scrisoriĭ şi să afle cuprinsul plîngeriĭ. Silihdarul, duşman personal al Viziruluĭ Caimacam, luă asupră-şĭ să lămurească maĭ bine lucrul. Aşa încît Mohammed-Paşa fu aruncat în temniţă ca un tulburător al raieleĭ plătitoare şi îndată ucis. Ceia ce era, pentru Mateĭ, întărirea în Domnie, ratificarea turcească a biruinţiĭ sale [3].

Aşa se lămuri în sfîrşit cine dintre ceĭ doĭ Voevozĭ e maĭ tare. Dovada era cu atît maĭ strălucitoare, cu cît Mateĭ nu fusese ajutat de nime.

Îndată după luptă, el trimise la Rákóczy, ale căruĭ legăturĭ cu Vasile îĭ eraŭ probabil necunoscute [4], o mare solie, alcă-

[1] V. Cronicile, povestirea din Sîrbu; *Doc. Bistriţeĭ*, I, p. XCVII şi Documentele la Prefaţă.

[2] Constantin Căpitanul, p. 297: povestirea numaĭ la dînsul.

[3] V., maĭ ales, Cronica luĭ Hasan Vegì, în Iorga, *Manuscripte din Bibl. străine*, II, pp. 55-6. La 12 Decembre scrie luĭ Rákóczy, din Tîrgovişte, un Martin Ilarko (Arch. din Buda, *l. c.)* Domnul se întorsese deci în capitala sa. Mazilirea Viziruluĭ se făcu la 15. Ceva ştirĭ despre războiul din 1639 se află şi în Kraus, editat în *Scriptores rerum austriacarum*, dar amestecate cu altele din 1636 şi 1637.

[4] Purtarea «Craiuluĭ» cu două alianţe faţă de doĭ oamenĭ ce-şi eraŭ duşmanĭ nu era corectă, dar şi maĭ puţin corectă fusese faţă de Voevoziĭ noştri purtarea aceluĭ Bethlen pe care Rákóczy încerca să-l imite. Adaug la cele spuse maĭ sus — pp. CXLIX-L — ceva, care-mĭ scăpase din vedere. Cînd Bethlen pîria la Poartă pe Radu Mihnea că-şĭ caută un adăpost peste graniţă, el destăinuia Turcilor un tratat încheiat cu acest Domn. Prin acest tratat inedit, datat din Cluj, 16 Maiŭ 1622, «Craiul» îşĭ asigura vecinul, precum îl asigurase şi altă dată, cînd acesta era Domn în Moldova, că-ĭ va da voie să vie în Ardeal, cu familia şi boieriĭ, pentru a sta chiar în provincie saŭ a trece numaĭ. Radu făcuse cererea, fiind ameninţat «nunc intestinis molibus, alias

tuită din Hrizea Vornicul, Logofătul Grigore şi Logofătul Marco Vladcovicĭ, cu un alaiŭ de peste o sută de oamenĭ, ca să se bucure împreună. Iar, după cîteva zile, şi învinsul îşĭ arăta îndreptăţirea, tot atuncĭ în Decembre, prin solul săŭ, boierul Lupu Prăjescul[1].

Rákóczy primi bine şi pe uniĭ şi pe alţiĭ, însă izbînda luĭ Mateĭ îĭ cîştigâ iarăşĭ părtenirea vechiuluĭ, dar nesiguruluĭ «patron». Pe cînd sosirile din Moldova contenesc, ca în vremurile rele, boierĭ de-aĭ luĭ Mateĭ vin necontenit la principe. În Mart 1640, găsim pe Socol Postelnicul şi pe Logofătul Sava, în Maiŭ, la început, pe Marco şi pe Sava, cari trecură, poate amîndoĭ, la Împăratul pentru a-ĭ arăta vechia aplecare către creştinătate şi dorinţa de a se trimite în ţară Mihaĭ-Vodă, nepotul de fiŭ al luĭ Mihaĭ Viteazul şi din care Mateĭ voià să'şĭ facă urmaşul în Domnie[2].

La 19 Maiŭ se înfăţişa la Braşov o ambasadă munteană aşa de strălucită în ceia ce priveşte numărul şi însemnătatea celor ce făceaŭ parte dintr'însa, încît Rákóczy nu-şĭ aducea aminte să maĭ fi văzut alta asemenea ca dînsa. Era «Vlădica» Teofil, Hrizea Marele-Vornic, Radu Vistierul, Clucerul Buzinca, Socol, Vucina Păharnicul, Mitrea Pitarul, pe lîngă cari se adăugiră ceĭ veniţĭ înnainte: Logofeţiĭ de sloveneşte şi ungureşte Marco şi Sava. Eĭ dădură scrisorile lor în dietă şi izbutiră, mulţămită şi unuĭ ambasador polon, trimis cu acelaşĭ prilej, să aducă încheiarea unuĭ noŭ tratat, care hotăria pe scurt ţinerea vechilor îndatorirĭ din 1636. Statele ardelene primiră printr'un act deosebit de al principeluĭ aceleaşĭ condiţiĭ de alianţă împotriva orĭ-cuĭ [3]. Şi, în aceiaşĭ lună, Mateĭ, care declara Împăratuluĭ că nu poate ierta pe Lupu,

Tartarorum, nonnunquam vero Polonorum et vagantium Kozakorum irruptionibus saepe saepius» ; *Liber regius transylvanicus,* XV, fol. 1-1 V°.

[1] *Socotelile Braşovuluĭ.* L-am aflat adesea şi în documente interne.

[2] Socotelile citate, în Documente la Prefaţă, şi Hurmuzaki, IV[1]. În Documentele la Prefaţă se află şi ştirĭ pentru sosirea, în Novembre, a mameĭ luĭ Mihaĭ, Ana, fata luĭ Radu Şerban.

[3] V. Documente la Prefaţă : Socotelile Braşovuluĭ pe acest an şi actele chiar de alianţă, pe care le-am găsit în *Liber Regius* din Buda.

neîmpăcatul luĭ dușman, fățiș saŭ ascuns, făcea să se ceară la Poartă prin capuchehaiaua ardeleană mazilirea Domnuluĭ moldovean [1].

Acesta stătea maĭ răŭ decît orĭ-cînd. Sultanul Murad nu maĭ stăpînià, lacom și crud. La moartea luĭ se suise pe tronul Osmanilor un frate al luĭ, îndobitocit de o lungă supraveghere bănuitoare, Sultanul Ibrahim, pe lîngă care nu putea isprăvi nimic un vasal bogat și ambițios. Cu Poloniĭ era Lupu în legăturile cele maĭ rele: ambasadorul polon ce merse la Poartă pentru întărirea păciĭ fu primit în Moldova ca un dușman și găsi cu atît maĭ plăcută găzduirea prietenoasă a luĭ Mateĭ; într'o scrisoare din Constantinopol, trimeasă la sfîrșitul luĭ Maiŭ, omul regeluĭ se plînge că Moldoveanul ar fi voit chiar să-ĭ iea viața cu șiretenie [2]. Oprirea scrisorilor soluluĭ pe care-l jignise nu ajutâ nimic luĭ Vasile-Vodă, și am văzut cum se răzbunară împotriva luĭ Poloniĭ, săpîndu-l pe lîngă Rákóczy, care se făcea că ține de răŭ pe Domn pentru înțelegerea sa cu veciniĭ de peste Nistru în paguba luĭ Mateĭ [3].

Cînd Miaskowski străbătu Moldova, Lupu era pregătit să înceapă din noŭ războiul cu Voevodul muntean: Tatariĭ rudeĭ sale Hanul se aflaŭ lîngă Iașĭ în tabără și cel care-ĭ plătia nu aștepta decît un cuvînt de îndemn de la Poartă, unde stăruia în acest sens «altă vulpe și alt șiret», Ispir-Pașa, noul comandant al Silistreĭ. În Iunie însă, plecă din Constantinopol porunca Viziruluĭ-Caimacam să nu se tulbure liniștea la Dunăre, cu atît maĭ mult, cu cît Cazaciĭ supușĭ Polonilor eraŭ în mișcare lîngă graniță [4].

Dar acest om cu sufletul neodihnit nu-șĭ pierdu speranța. Cînd Rákóczy trimise la dînsul pe Ioan Daniel și Ștefan.

[1] Sîrbu, pp. 186-7.

[2] Documentele la Prefață. V. și raportul general al soluluĭ în Colecția Niemcewicz, V, pp 52-79

[3] *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár,* III, pp. 66-8.

[4] Documente la Prefață· raport olandes din 13 Iunie 1640. Despre venirea Tatarilor în Moldova vorbește și o scrisoare de știrĭ în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejéből, 1635-45».

Sylyok pentru a-l mustra de pretinse intrigĭ cu Poloniĭ şi a-ĭ cere să nu maĭ prigonească pe vecinul săŭ, el răspunse apărîndu-se de orĭ-ce uneltirĭ cu Hatmanul şi declarîndu-se gata să lucreze pentru încheiarea uneĭ păcĭ trainice cu acela în care vede un stăpînitor asemenea cu dînsul [1]. El îşĭ alese şi negociatoriĭ, pe Toma Cantacuzino şi Andreĭ Plantos [2], cari plecară din Suceava la 19 Iunie; dar pentru aceasta nu-şĭ părăsi planurile. Căcĭ ştia el bine că nicĭ data aceasta stăruinţele mijlocitoruluĭ nu vor face să se uite trecutul de lungă şi înverşunată duşmănie. Nu cunoaştem şi în acest rînd hîrtiile fără folos ce se schimbară. În August, venia în Ardeal Postelnicul Socol de la Mateĭ, cu o însemnată suită şi a doua zi vedem întorcîndu-se de la Curte o solie moldovenească [3]. Atuncĭ vor fi fost rupte tratativele între ceĭ doĭ Domnĭ, şi Rákóczy asigură cu amărăciune că şi acum Mateĭ ar fi fost acela care, maĭ puţin dibaciŭ, lăsă ca asupra luĭ să apese răspunderea neîmpăcăriĭ [4].

În Iulie sosise acum la Constantinopol, pentru scopurĭ pe care le înţelegem, fiul, bolnavul copil de treĭsprezece anĭ al Domnuluĭ Moldoveĭ, dar el nu găsi nicĭ un sprijin pentru Domnie la prieteniĭ tatăluĭ săŭ şi, boala înrăindu-i-se tot maĭ mult, plăpîndul Voevod muria în Octombre, şi tatăl săŭ, care se aştepta să-l vadă purtînd cuca şi avînd la stînga sa pe Imbrohor, ieşi cu o îndoită durere înnaintea alaiuluĭ care i-l aducea mort [5].

Tot în Iulie, de sigur în urma unor plăţĭ saŭ făgăduielĭ din partea luĭ Vasile, se maĭ încercă odată a se pune mîna pe Mateĭ prin surprindere. Vizirul-Caimacam chemă pe amîndoĭ Domniĭ la Daşov pentru a fi gata să apere graniţa de Cazacĭ. Se spune că Lupu veni îndată, şi el însuşĭ arată luĭ Rákóczy

[1] *Torok-Magyark. Allam-Okmánytár, l. c.*

[2] *Ibid.*, pp. 68-9. Luĭ Plantos îĭ dă Vasile la 10 April 1639 satul Şepenţiĭ în judeţul Dorohoĭ (splendid document pe pergament, în Bibl. Acad. Rom., 78/LXVI).

[3] Documente la Prefaţă: Socotelile Braşovuluĭ. În Iulie 1640 Socotelile Sighişoareĭ pomenesc pe «bläsch Legaten», «walachische Legaten».

[4] Sîrbu, p. 189

[5] Rapoarte olandese, în Documentele la Prefaţă; cf. Sîrbu, p. 187.

că o va face, de şi i «se strică planurile» [1], dar Mateĭ se îndreptăţi şi acum pentru lipsă prin boală de care suferia. Apoĭ veni de la dînsul un Trimis cu banĭ şi, cu toată reauavoinţă a Vizirului, care dădu ordinul din noŭ, spusele Domnuluĭ muntean fură crezute [2].

În sfîrşit, în Decembre, supt cuvînt că se pregăteşte pentru primăvară un noŭ atac asupra Azovuluĭ, căzut iarăşĭ în mîna Cazacilor supuşĭ Moscovieĭ, pregătirĭ ce înspiraŭ bănuielĭ se făcură la Dunăre, capugiĭ se trimiseră cu poruncĭ la Domniĭ romînĭ şi ambasadoriĭ din Constantinopol scriseră acasă despre gîndul Turcilor de a prinde saŭ ucide chiar pe Mateĭ [3]. Şi, în adevăr, un Capugì-başa veni la Mateĭ, care se îmbolnăvi pe dată, fu primit cu toate cinstea de boierĭ până ce Domnul putu să i se înfăţişeze în fruntea uneĭ frumoase trupe de ostaşĭ, înnaintea cărora nu se puteaŭ decît spune înflorite bineţe turceştĭ [4].

In Februar 1641 se hotărî expediţia de la Azov, la care trebuiaŭ să participe Hanul, Paşa de Silistra şi ceĭ doĭ Domnĭ [5]. În Mart, cînd Baltazar Kemény se întorcea de la Mateĭ, acesta întrebase acum pe ocrotitorul săŭ ce ar trebui să facă dacă Turciĭ, călăuziţĭ de poftele Lupuluĭ, s'ar rătăci pe cale [6]. În April oştile trecură spre Răsărit, şi Vasile-Vodă, care dăduse pentru războiŭ şi dărăbanĭ de-aĭ săĭ, merse cu Paşa până la Orheiŭ [7]. Cît despre Mateĭ, el avea obişnuitele sale suferinţĭ politice, care-l ţineaŭ pe loc, plătind. De aceia, cînd Paşa se întoarse, în ziua de 2 Septembre, la Nistru, fără

[1] *Török-Mag. Állam.-Okm*, III, pp. 69-70.

[2] Raport olandes din 11 August, în Documentele la Prefaţă.

[3] Raport olandes din 8 Decembre, în Documentele la Prefaţă, şi Sîrbu, pp. 190-1.

[4] Raport olandes din 19 Ianuar 1641, în Documentele la Prefaţă.

[5] Raport olandes din 23 Februar 1641.

[6] *Socotelile Braşovuluĭ*, în Documentele la Prefaţă şi Sîrbu, pp. 192-3. O scrisoare inedită a luĭ Mateĭ către Rákóczy, Tîrgovişte, 18 Mart 1641, în *Codices authenticorum*.

[7] *Doc. Bistriţeĭ*, I, p. 74, nº XCIX.

nicĭ o ispravă, şi se văzu că începe întărirea Tighineĭ, unde el stătu două săptămînĭ în capăt, vechile bănuielĭ despre un gînd asupra hainuluĭ muntean fură iarăşĭ deşteptate. Dar oastea era obosită, fără caiĭ ce ar fi trebuit, şi în Octombre se restabili la Dunăre o linişte pe care o garanta nevoia [1].

Războiul cu Cazaciĭ nu izbutise, şi el aduse peirea Paşeĭ, ca şi a Capudanuluĭ, care venise în zădar supt zidurile cetăţiĭ cu corăbiile împărăteştĭ. I se păru atuncĭ luĭ Vasile, care nu putea cu dărăbaniĭ şi oştile luĭ de ţară să cîştige biruinţa de care nu eraŭ capabilĭ Turciĭ, că el ar putea da altfel Sultanuluĭ cucerirea dorită. El intră în negocierĭ cu sprijinitorul Cazacilor din Azov, cu Ţarul, şi, plătind şi acolo, izbuti. În Mart 1642, el scria la Poartă că a venit la dînsul un sol muscălesc, ce n'ar fi altul decît guvernatorul cetăţiĭ, gata s'o dea oştilor împărăteştĭ [2]. În Iunie se ştia acum la Constantinopol, că mulţămită Domnuluĭ moldovean Ţarul nu va ajuta pe Cazacĭ, ci-ĭ va îndemna să plece [3].

Mateĭ, care avuse şi în primăvară o ceartă la hotare cu vecinul săŭ, se temea şi acum de vechia primejdie [4]. Între ceĭ 6.000 de Romînĭ ce se găsesc luptînd la Azov, era şi oaste munteană, al căruĭ căpitan fu ucis în aceste lupte [5]. Şi el dădu banĭ, celor ce-l sprijiniaŭ la Poartă şi Vistieriеĭ. Dar toate acestea nu-l asiguraŭ pe tronul săŭ amenințat. Precum se credea în primăvară că Lupu a şi dobîndit Domnia munteană şi are la el 15.000 de Tatarĭ ca s'o iea în primire [6],

[1] Scrisoarea luĭ Koniecpolski din 13 Octombre 1641, în Documentele la Prefaţă. Pentru veşnicele negocierĭ zădarnice ale luĭ Mateĭ cu Imperialiĭ, v. Sîrbu, p. 191 şi urm. — La 9 August Koniecpolski scrie luĭ Rákóczy, din Mikuliniec, prin «secretarium Illustrissimi principis Valachiae». *Codices authenticorum*. În *Codices* maĭ e o scrisoare a luĭ Mateĭ către principe, Tîrgovişte, 26 August 1641, şi una a luĭ Sava Logofătul, dată «in oppido Zibeth», 20 Mart. Socotelile Sighişoareĭ înseamnă în Septembre: «wallachische Legaten».

[2] Cf. cu Hurmuzaki, IV[2], raportul olandes din 12 Mart 1642.

[3] Raport olandes din 21 Iunie 1642.

[4] Rapoarte următoare.

[5] Hurmuzaki, IV[1], p. 665.

[6] *Ibid.*

tot așa în toamnă se spune, de un preot catolic din Nicopol, care cunoștea țara bine și din vechĭ timpurĭ, că Vasile a dobîndit cuca pentru Muntenia și că alesul săŭ nu e altul decît fiul bailuluĭ venețian Grillo, pe care și l-a ales de ginere [1]. Succesul de la Azov ar fi crescut și maĭ mult ambiția și puterea acestuĭ om aprig [2].

Îndată se deschide o nouă eră pentru raporturile Domnilor noștri cu Ardealul. Până atuncĭ, această țară nu maĭ urmărise scopurile marĭ care crezuse că le poate atinge supt cîrmuirea puterniculuĭ Bethlen. Rákóczy încheie legăturile sale cu vecinii, le desface, schimbă prietenul cu dușmanul și se întoarce înnapoĭ la cel d'intăiŭ, varsă banĭ în vistieriile împărăteștĭ, în lăzile Turcilor marĭ și micĭ saŭ adună trupe, ridică steagurĭ și merge până la vărsarea de sînge, numaĭ să poate rămînea unde l-a pus dibăcia și averile sale și să poate preface într'o dinastie familia sa de magnațĭ cu noroc. Nu e nicĭ cu Mateĭ, nicĭ cu Vasile, în fundul sufletuluĭ săŭ, nicĭ cu Împăratul creștin, nicĭ cu Sultanul păgîn: e numaĭ cu țara sa, cu neamul săŭ unguresc, și maĭ ales cu persoana sa. De la o bucată de vreme însă, după ce el se încredințează că Turciĭ fug în cîmp deschis înnaintea trabanților și catanelor sale, după ce încearcă zadărnicia amenințărilor, lipsa de folos a pregătirilor împotriva luĭ, după ce se dovedește pe deplin ce fără de noroc sînt aceia ce-ĭ rîvnesc tronul în dosul uneĭ granițe saŭ a celeĭlalte, el își simte àripĭ și prinde să asculte cele ce-ĭ spun agențiĭ politicĭ aĭ protestanților, aĭ dușmanilor Caseĭ de Austria, cari găsiră iute drumul către capitala sa. Anĭ de zile, afacerea, hotărîtoare pentru soarta dinastieĭ rákóczyene, se mărgeni la indemnurĭ, la șoapte, la

[1] Documente la Prefață: 3 Octombre 1642.

[2] Și acum, cînd un Turc veni în principate, cu întărirea în Domnie a rivalilor, se crezu că el are maĭ ales misiunea de a prinde pe Mateĭ, Hurmuzaki, IV², p. 523. Cf. *Fragmente*, III, p. 133 Din 1642 avem și scrisoarea, dadată Podhorcze, 30 Maiŭ, a luĭ Koniecpolski către Rákóczy: e trimeasă prin «generosus Starzanski, aulae familiaris Illustrissimi principis Valachiae», care «per ditiones Ill. V redit in Valachiam».

răspunsurĭ îngăimate. Soliĭ împărăteştĭ, carĭ eraŭ nişte spionĭ veniţĭ ca să vadă dacă se mişcă Ardeleanul, fură bine primiţĭ, ospătaţĭ şi putură să audă mărturisirĭ preţioase, să zărească perspective de împăcare, înţelegere şi alianţă. În 1643 însă, cele din urmă nehotărîrĭ se risipiră, şi principele ardelean, care se visa acum Craiŭ în Ungaria Împăratuluĭ, încheiè în April un tratat pe care generalul suedes Torstenson îl întări în numele regineĭ sale peste treĭ lunĭ, în Iulie 1643 [1].

Între articole, era unul care asigura luĭ Rákóczy şi ajutor în potriva Domnilor vecinĭ, carĭ sînt cuprinşĭ, fără să fie numiţĭ, într'una din categoriile duşmanilor ce s'ar putea ridica asupra Ardealuluĭ pentru a-l clinti din credinţa faţă de prieteniĭ ceĭ noĭ [2]. În aceştia avea dreptate principele să nu se încreadă, acum cînd, mergînd cu dînsul, eĭ s'ar fi jertfit în zădar pentru interese religioase şi politice care eraŭ atît de străine de viaţa şi deprinderile lor. Serios, nu se putea aştepta de la dînşiĭ nicĭ un alt sprijin de cît acel încuviinţat de Poartă. Dacă Rákóczy insuşĭ, maĭ puternic şi maĭ bine apărat, nu lua îndatorirĭ decît supt reserva poruncilor turceştĭ, ce puteaŭ face amîndoĭ Voevoziĭ, pîndiţĭ în fiece clipă de lăcomia stăpînilor de toate treptele, urmăriţĭ de poftele cuĭ voià să-ĭ înlocuiască şi despărţiţĭ între dînşiĭ printr'o duşmănie de moarte?

Ca totdeauna, Mateĭ fu corect, cinstit şi acum. Omul care nu voise să jure nimic luĭ Vasile pentru că el nu călcase niciodată, de bună voia luĭ, cea d'intăiŭ înţelegere prietenească, răspinse limpede propunerile de aventură ale Craiuluĭ. Maĭ mult decît atîta: ca unul ce de atîtea orĭ făcuse asigurărĭ de supunere Împăratuluĭ german, el crežu că se cuvine a-ĭ da de ştire, pe cînd tratativele se purtaŭ numaĭ în taină, despre înţelegerea luĭ Rákóczy cu Torstenson şi despre gîndurile rele ce are principele vecin. Prin aceiaşĭ solie a luĭ Grigore Raţ, care stătu la Curtea împărătească din August pănă în Octombre, Mateĭ, temîndu-se ca din aceste încurcă-

[1] Zinkeisen, IV, p. 544.
[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III.

tură să nu iasă și gonirea luĭ din Scaun, ceru, cu maĭ multă căldură și precisie decît înnainte, un adăpost în Ungaria, prin părțĭ unde să se găsească și viĭ — ca la dînsul în Tîrgoviște [1].

Altfel, și acum, se arată Lupu. El vorbise Turcilor, în Ianuar, de un mare războiŭ cu Poloniĭ și cu Ardeleniĭ, în care el, care a slujit din vechĭ timpurĭ Împărăția, ar călăuzi pe ostașiĭ Sultanuluĭ maĭ ales în Ardeal, unde o vorbă a luĭ ar face să se ridice, răzbunătorĭ, în arme iobagiĭ romînĭ, «carĭ fac maĭ mult de cît a treia parte» din locuitoriĭ țeriĭ [2]. Dar aceasta nu-l împiedecă să stea de vorbă cu emisariĭ luĭ Rákóczy, carĭ veniaŭ să-l îndemne la războaie primejdioase, pentru cinstea altuia. Maĭ ales Acațiu Barcsai făcu drumurĭ în Moldova pentru acest scop. La 5 Septembre el apucase a trece munțiĭ prin părțile Bistrițeĭ, și principele trimitea scrisorĭ după dînsul [3]. El se dusese ca să vestească pentru întăia oară luĭ Vasile legătura cu Suedia, pe care venise s'o încheie formal un ambasador din partea regeluĭ, la jumătatea luĭ August [4]. La 16 Septembre, trimisul ardelean era înnapoĭ în țara sa, aducînd o scrisoare din 10 a luĭ Vasile, care se minuna de «taina de necrezut» ce aflase [5]. În același timp, ca o răsplată, «Craiul» negocia căsătoria Marieĭ, fata Lupuluĭ, cu principele litvan Radziwill, pentru care Domnul căuta să capete încuviințarea, nu tocmaĭ ușoară, a Porțiĭ [6].

Pe acest timp, Rákóczy stăruia la Turcĭ ca să poată începe războiul contra Caseĭ de Austria și-șĭ atingea, în sfîrșit,

[1] Hurmuzaki, IV[1].

[2] *Ibid.*, p. 669.

[3] Iorga, *Studiĭ și Documente*, I-II, p. 43.

[4] Sîrbu, p. 207.

[5] Cf. *Studiĭ și doc.*, *l. c.*, și scrisoarea, inedită, în *Codices authenticorum* · «Arcanum sibi increditum». Încolo, Domnul respinge ca neîntemeiate plîngerile căpitanilor vecinĭ împotriva luĭ și propune o comisie mixtă. «Nec iudex», arată el, «unius tantum partis quaerelas admittere debet, sed utrique benignas ad agnoscenda veritatis puncta aures praebere tenetur».

[6] V. Hurmuzaki, IV[2] și Hurmuzaki-Bogdan, III. Și între actele inedite din Alba-Iulia se află o țidulă, din 12 August 1643, «in negotio matrimonii».

în Decembre, scopul[1]. Ca și supt Bethlen, poruncĭ se îndreptară către Domniĭ noștri ca să ajute cu trupele lor de călărețĭ pe vecinul în luptă cu Nemțiĭ.

Mateĭ trimisese în Ardeal o solie prin Decembre[2]. Cînd Sebessi veni la dînsul, în Ianuar 1644, din partea «patronuluĭ» de odinioară, Domnul spuse din noŭ cît de neplăcut îĭ este războiul acesta cu creștiniĭ, dar, potrivit cu ordinul împărătesc, îșĭ trimise ajutorul de oaste, supt o rudă, Constantin fiul luĭ Radu Șerban, din care, neputînd avea pe Mihaĭ Petrașcu, voià să-șĭ facă urmașul în Domnie. În curînd «tînărul Șerban Voevod» trecea pe la Bistrița, către comitatele împărăteștĭ de la Miază-Noapte[3].

La Vasile venise din noŭ Barcsai, cu speranțe marĭ, aducînd și un noŭ act de alianță. Dar Voevodul se codi, puse condițiĭ, arătă o nesiguranță foarte apropiată de reaua-voință și făcu să atîrne sprijinul săŭ în războiŭ ca și la Poartă de o înțelegere dușmănească hotărîtă în potriva luĭ Mateĭ, pe care Rákóczy nu crezu că ar putea s'o deie[4]. El dădu maĭ puținĭ ostașĭ decît se cuvenia, și aceia fură judecațĭ răŭ: de la o vreme, Voevodul și-ĭ chemă înnapoĭ și nu maĭ trimise alțiĭ în loc. Cinstea ce se făcu căpitanilor moldovenĭ de Barcsai, la trecerea lor, în Mart, trimiterea luĭ Ioan Boros, în Iulie și apoĭ în Novembre, nu folosi nimic[5]. Se întîmplase

[1] Sîrbu, p. 213.

[2] În Socotelile Sighișoareĭ se află la această dată. «Legaten auss Bleschland».

[3] Cf. *Studiĭ și documente, l. c.* și Sîrbu, pp. 218-9. Din 1643, avem o scrisoare a luĭ «Pătrașco Cliuč.» către Franco Italiano, «capitaneus buiakiensis», dată «in valle penes fluvium Syl», la 20 Iunie. La 2 Februar, Mateĭ asigură pe «Craiŭ», din Tîrgoviște, că în două zile oastea-ĭ va fi gata, inedit, în *Codices authenticorum*. La 11 Februar, tot din Tîrgoviște, altă scrisoare, pentru știrĭ din Constantinopol; *ibid.* Mihaĭ Petrașcu căpătase, după cerere, de la Împărat, scrisorĭ pentru a răscula pe Romîniĭ din Ardeal; Hurmuzaki, IV[1], pp. 696-7. Cf și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 137: știrĭ de la Mateĭ despre Rákóczy ambasadoruluĭ imperial pe lîngă Poartă.

[4] Sîrbu, pp. 215-6. În *Codices authenticorum* se află scrisoarea, inedită, a luĭ Vasile către Barcsai; Iașĭ, 18 Ianuar 1644. Cf. și acte inedite în Arch. Acad. Maghiare, cutiile XLII-III.

[5] *Studiĭ și doc., l. c.;* Sîrbu, p. 216 și urm.; *Socotelile Brașovuluĭ,* p. 91; Engel, *Gesch. der Walachey,* p. 292 n. g.

în acest an de prefacere împrejurărĭ de acele care îndreptară către alte prietenii pe schimbătorul Voevod al Moldoveĭ[1].

Pe Rákóczy n'avea de ce să-l îndatorească, ajutîndu-ĭ războiaele nenorocite şi nimicindu-ĭ prin banĭ duşmaniĭ de la Constantinopol, odată ce el se amesteca în lucrurĭ foarte străine şi nu-l lăsa măcar slobod pe dînsul să-şĭ caute de interese şi pofte. Până şi mijlocirea principeluĭ pentru căsătoria Marieĭ cu Radziwill i se păru nesinceră şi stîngace şi, vorbind printr'un boier al săŭ şi prin Petru Movilă, Vasile isprăvi maĭ răpede, aşa încît nunta se putea serba în Februar 1645[2]. Această căsătorie strîngea şi maĭ mult relaţiile bune pe care le întreţinea de o bucată de vreme Domnul cu veciniĭ săĭ de peste Nistru, în deosebĭ cu căpetenia graniţiĭ, Hatmanul Koniecpolski, şi Poloniĭ eraŭ duşmaniĭ luĭ Rákóczy şi ar fi jucat bucuros, în noua luptă dintre Ardelenĭ şi Austriacĭ, rolul pe care-l jucase, spre gloria lor, faţă de Bethlen venit asupra Vieneĭ. Cînd un noŭ sol leşesc veni la Turcĭ, în Mart, pentru a lămuri anume lucrurĭ şi a se înţelege şi cu ambasadorul imperial din Constantinopol, i se porunci ca, la trecerea prin Moldova, să îndemne stăruitor pe Lupu să dea la iveală gîndurile rele ale luĭ Rákóczy[3]. În Iulie vedem pe Domn scriind în Polonia despre afacerile ardelene, fără să se poată bănui că el s'ar simţi legat întru cîtva de dînsele[4]. Se credea chiar, în Maiŭ, ca şi la sfîrşitul anuluĭ, după ce prietenia cu Imperialiĭ de la Poartă era bine întemeiată[5], că Vasile, răzimat pe Koniecpolski, nu s'ar sfii să întindă o mînă cuceritoare saŭ cumpărătoare asupra Ardealuluĭ, al căruĭ stăpîn se războia aiurea[6]. Doar apucase Vasile timpu-

[1] În 1644, Iulie, aflăm însă, în Socotelile Sighişoareĭ: «Moldner Legaten».

[2] Cf. Hurmuzaki, IV[2], *Fragmente,* III, p. 139, Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte şi fragm.,* I, pp. 196-8; Memoriile luĭ Kemény, ed. Popea, pp. 33-4 şi notele; *Socot. Braşovuluĭ,* p. 156.

[3] Hurmuzaki, *Fragmente,* III, pp. 137-8.

[4] Hurmuzaki, IV[1]; 10 Iulie 1644; inedite în Arch. Acad. Maghiare.

[5] *Ibid.,* la data de 11 Novembre.

[6] Hurmuzaki, *Fragmente,* III, p. 141.

rile luĭ Gratiani, cînd o coroană «crăiască» nu se socotia prea înnaltă pentru a putea fi ajunsă de aventurierul croat!

Într'o asemenea purtare îl întăria pe Vasile şi stricarea situaţieĭ sale sigure faţă de Turcĭ. Pe la uşile Turcilor şi Grecilor saŭ ambasadorilor cari duceaŭ la dînşiĭ începuseră iarăşĭ a mişuna Voevozĭ fără Scaun, cu pungile în mînă şi făgăduielile pe buze: Radu, cel învins de Mateĭ în 1632, Neagoe, care se trezise într'o bună zi Basarab şi el, un Bogdan [1], toţĭ oamenĭ cărora o ţară nu li spunea maĭ mult de cît cealaltă. Eĭ eraŭ aşa de îndrăzneţĭ şi primejdioşĭ, încît odată, în mijlocul duşmănieĭ, ceĭ doĭ Domnĭ trebuise a se înţelege între dînşiĭ pentru înlăturarea unuia, ca în casul luĭ Curt Celebì [2]. În timpul veriĭ se credea că Vasile ar putea fi scos din Domnie în felul cum voise el să scoată pe Mateĭ, în aniĭ de favoare. El fu, în adevăr, chemat la Poartă şi declarâ că e maĭ bucuros să piară luptîndu-se cu o oaste de 50 000 de Turcĭ, decît să-şĭ plece capul supt securea calăuluĭ. În iarnă i se ceru un zălog din neamul săŭ: Doamna şi fetele, dar el nicĭ nu voi să audă de aşa ceva [3].

Aşa că nu se maĭ putea gîndi el la înlăturarea unuĭ vecin de care-l apropia părăsirea creştinilor şi ameninţările Turcilor. Zădărnicia intrigilor atîta vreme înnodate cu dibăcie aduse la căinţă, la părerĭ de răŭ şi dorinţă de pace pe rîvnitorul neobosit al stăpîniriĭ aproapeluĭ. Fireşte fără să întrebe pe Rákóczy, care avu săninătatea de suflet să li ceară socoteală, ceĭ doĭ Voevozĭ se înfrăţiră şi, ca să arăte trăinicia schimbăriĭ săvîrşite în inima lor, eĭ înnălţară fiecare dintre dînşiĭ o biserică de mulţămire către Dumnezeŭ pe pămîntul «frateluĭ» atîta timp duşman [4].

[1] O scrisoare de la «Io Bogdan Vayda» către Rákóczy, 4 Mart 1643, în *Codices authenticorum*.

[2] Sîrbu, pp. 211-2.

[3] Cf. Sîrbu, pp. 222-3 cu Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 139, 142.

[4] Sîrbu, pp. 226-7. Cf. raportul luĭ Schmidt în Hurmuzaki, IV[1], p. 682 şi urm. El se află şi în ms. 1096, fol. 160 şi urm. din Bibl. Arch. din Viena, cu titlul «Relation an die Röm. Kay., auch zu Hungarn und Bohaimb König Maytt. Herrn Herrn Ferdinando der dritte, meinem allergnadigsten Kayser

«Frăţia» nouă a celor doĭ vechĭ duşmanĭ aduce îndată urmărĭ din cele maĭ interesante în politica lor faţă de veciniĭ creştinĭ saŭ păgînĭ saŭ, maĭ degrabă, faţă de toţĭ aceştia urmează, lămurindu-se, ascuţindu-se din ce în ce, politica din care resultase împăcarea luptătorilor din 1637 şi 1639.

Rákóczy sfîrşi nu se poate maĭ răŭ încercarea luĭ de a-şĭ croi o mare stăpînire ungurească pe socoteala Caseĭ de Austria. De şi încheiè în primăvara anuluĭ 1645 un tratat de alianţă cu Francesiĭ, el fu silit în curînd să se despartă de visurile sale cuceritoare. El trebui să facă Imperialilor propunerĭ care fură primite cu plăcere şi duseră, după ce oştile ardelene trecuse acum graniţa înnapoĭ, la o pace, care, iscălită încă din August, căpătă întărirea trebuitoare abia în luna următoare [1].

Îl chemase în ţara sa, înnainte de toate, poruncile ameninţătoare ale Turcilor. Aceştia nu voiaŭ să aibă de lucru în părţile de sus ale Împărăţieĭ lor, atuncĭ cînd, tot în August, eĭ începeaŭ, printr'o biruinţă, un lung şi greŭ războiŭ pe mare cu Veneţia [2].

Din partea lor, Domniĭ noştri făcură tot ce puteaŭ face pentru a zădărnici planurile periculoase ale crăiesculuĭ vecin şi a-l aduce la o realitate maĭ puţin strălucitoare. Mateĭ, care făcuse în alte timpurĭ jertfe pentru acest sprijinitor totdeauna nesigur, ascultă bucuros cuvintele bune ce-ĭ veniră în sfîrşit de la Împăratul creştin, ce luase obiceiul a răspunde la asigurările luĭ numaĭ prin cuvinte goale. După sfatul Palatinuluĭ unguresc se încuviinţă din Viena o înţelegere cu Voevodul muntean prin trimişĭ veniţĭ de la Caşovia [3]. Şi, pe

und Herrn, durch deren Rath und an der Ottomanischen Porten 15. Jahr lang gewesten Residenten Johann-Rudolph Schmidt, de anno 1658». Se ceteşte şi această parte, nereprodusă în Hurmuzaki: «Es proffessirt der Furst Rákóczy grosse Freundschafft mit dem wallachischen Waywoda Matheo, auch mit dem moldauischen Lupolo, hat mit deren beyden Differenz einmahl sich annehmen, sie vergleichen wollen, aber, wegen deren wider einander gar zu erbittertes Gemüth, nichts nit richten können»; fol. 284 V°.

[1] Zinkeisen, IV, pp. 552-4

[2] *Ibid*

[3] Hurmuzaki, IV[1].

cînd principele Ardealuluĭ vedea numaĭ oarecare «receală» în purtarea aliatuluĭ săŭ [1], oameniĭ acestuia la Constantinopol vorbiaŭ agenţilor germanĭ de folosul ce ar ieşi pentru multă lume din scoaterea acestuĭ Rákóczy, «cap neliniştit şi răŭ vecin», a căruĭ moştenire peste munţĭ n'o doreşte, de altmintrelea, Voevodul, care-şĭ aducea încă aminte de unele fapte marĭ petrecute în tinereţile sale şi până la care totuşĭ el nu credea că-şĭ poate ridica gîndul [2]. Maĭ departe, nu maĭ ştim nimic despre asemenea uneltirĭ, dar ni lipsesc iarăşĭ şi dovezile de prietenie faţă de «patronul» la care nu maĭ ţinea.

Tot Palatinul unguresc intrâ în vorbă cu Lupu, şi acesta, cu firea luĭ maĭ pornită, primi şi cu maĭ multă căldură îndemnul de a lucra la Poartă, şi, dacă s'ar înfăţişa prilejul, şi aiurea, împotriva luĭ Rákóczy. E adevărat că, atuncĭ cînd o mare solie ardeleană, de «o sută de călăreţĭ, toţĭ îmbrăcaţĭ cu pieĭ de lupĭ», sosi pentru a împodobi nunta Domniţiĭ Maria cu Ianus Radziwill, Vasile-Vodă-ĭ făcu toată cinstea şi răspunse la această dovadă de prietenie printr'o solie a luĭ în Ardeal, dar la plîngerile luĭ Kemény el nu ştiu să se dezvinovăţească altfel decît prin poruncile turceştĭ pe care trebuie să le asculte, maĭ mult saŭ maĭ puţin desăvîrşit, chiar şi în dauna unor făgăduielĭ făcute cu prea multă uşurinţă [3].

Ardeleniĭ veniaŭ numaĭ cu dojana saŭ cu cererea de ajutor militar, alţiĭ făceaŭ să răsune la urechia Voevoduluĭ ariĭ maĭ vesele. Ştefan Csáky, doritor să capete locul luĭ Rákóczy, făgăduia luĭ Vasile o sumă însemnată dacă ar duce lucrurile la capăt bun, prin mijloace de banĭ şi de putere, după împrejurărĭ. Palatinul credea că i s'ar cuveni, în cas de izbîndă, înnapoiarea cheltuelilor şi o răsplată. Aşa încît Domnul dădu ordin la Constantinopol să se strecoare pîrile, şi le ajută prin scrisorile luĭ chiar [4].

Lupu trebui să afle cu destulă neplăcere pacea încheiată

[1] Sîrbu, p. 231.
[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 142
[3] Memoriile luĭ Kemény. Cf. Sîrbu, p. 235 n. 8 şi, pentru alte soliĭ între cele două ţerĭ, Socotelile Bistriţeĭ, în *Studiĭ şi documente*, I-II.
[4] Hurmuzaki IV[1] şi VIII; *Fragmente*, III, pp. 144-5.

în timpul veriĭ, și încă în Novembre el asigura pe ambasadorul imperial pe lîngă Poartă că Ardeleanul înșeală pe Turcĭ cu știrĭ falșe, «vînzînd fum și vînt», ca o «vulpe mincinoasă» și că maĭ este încă pănă să se poată simți sigur în urma unuĭ tratat [1].

Dar Împăratul era mulțămit să nu-l tulbure nimenĭ din Ardeal, unde nu ținea numaĭ decît să facă o schimbare. Cînd i se maĭ vorbi de bunele disposițiĭ ale Moldoveanuluĭ, armele fusese acum părăsite de Rákóczy, și răspunsul împărătesc amînâ încheiarea orĭ-căreĭ îndatorirĭ în scris pănă în vremea cînd principele ardelean ar rupe din noŭ liniștea. Ideia unor asemenea îndatorirĭ față de niște stăpînitorĭ carĭ nu stăteaŭ de sine jignise, de altfel, încă de la început, mîndria Cesaruluĭ, care se maĭ gîndia și la primejdia turcească ce s'ar putea zădărî astfel și la baniĭ carĭ, odată ce eraŭ să fie cheltuițĭ pentru a cumpăra mazilia luĭ Rákóczy, puteaŭ să cadă și de-a dreptul în buzunarele Turcilor [2]. Veșnica politică austriacă față de noĭ, împiedecată de o mie de socotelĭ micĭ și de bănuielĭ nedrepte.

Germaniĭ nu puteaŭ înlocui, ca apărătorĭ față de toanele crude saŭ lacome ale stăpînilor din Constantinopol, pe Voevoziĭ dunărenĭ. Mateĭ mîngîia poate sincer gîndul uneĭ deșteptărĭ răzbunătoare a creștinilor din Împărăție, deșteptare pentru care ar fi ridicat și el arma, dacă în jurul luĭ ar fi ridicat-o toată lumea, din care orĭ-cine arunca această grea sarcină asupra celuĭlalt. Vasile putea să aibă un sprijin maĭ apropiat în Polonĭ, pe carĭ de o bucată de vreme el începuse să-ĭ măgulească și cărora li aduse de acum înnainte serviciĭ, ce eraŭ binefacerĭ și față de dînsul însușĭ.

Iarășĭ se zvonise despre un războiŭ la Nistru, și nimenĭ nu putea să fie maĭ interesat în împiedecarea luĭ decît acela pe care oștile de o parte și de alta l-ar fi ruinat. Și data aceasta Vasile primi să împace dușmaniĭ carĭ nicĭ eĭ nu se prea gră-

[1] Scrisoare din Iașĭ, 8 Novembre 1645, în Hurmuzaki, IV[1].
[2] Hurmuzaki, IV[1]; fără lună și 22 Octombre 1645.

biaŭ a se încăiera. Întrebuințînd făgăduielĭ pentru uniĭ, minciunĭ și banĭ pentru ceĭlalțĭ, lucrînd prin prietenĭ, între carĭ și istețul Mitropolit de Chiev, Petru Movilă, ce venise în Iașĭ pentru nunta Marieĭ [1], Vasile îndepărtă și acum primejdia. Cazaciĭ și Tatariĭ fură ținuțĭ în frîŭ [2], cel puțin pănă în toamnă, cînd, oprind la dînșiĭ pe Moldoveniĭ trimișĭ în solie de Domn, eĭ se răpeziră asupra Polonieĭ, al căreĭ rege se găsia, pentru nuntă, la Marea Baltică [3].

Întăiŭ Vasile-Vodă crezuse că pregătirile Tatarilor se fac pentru ca Horda să cadă asupra țeriĭ luĭ, și el scrise atuncĭ, la 24 Novembre st. v., o scrisoare de revoltă unuĭ prieten din Constantinopol, scrisoare cu totul neprefăcută și în care se oglindește maĭ bine decît orĭ-unde firea violentă a «Greculuĭ». Hanul a oprit două rîndurĭ de solĭ moldovenĭ, și tot astfel pe aĭ «frateluĭ» Mateĭ și pe aĭ Muscalilor. E vorba, decĭ, de o mare năvălire împotriva creștinilor din vecinătate, începîndu-se cu dînsul. «Și nouă ni e dragă viața: n'am crezut că trebuie să stăm ca vitele, ca să vie să ne lege de gît și să ne taie». A trimis într'un adăpost sigur pe Doamnă și femeile boierilor; «iar noĭ stăm în picioare, cu calul gata, așteptînd din ceas în ceas ce va să fie». Răspunderea mișcăriĭ dușmane a Tatarilor cade asupra domnilor din Constantinopol aĭ Hanuluĭ, și Vasile înșiră cîte le făcuse pănă atuncĭ pentru mulțămirea acestor răĭ stăpînĭ, carĭ-ĭ voiaŭ acuma, pe căĭ piezișe, viața: baniĭ ce a vărsat în Vistieriĭ fără fund, războaiele amenințătoare pe care le-a împrăștiat, fiica pe care fusese silit s'o trimeată ca ostatec, atît de mînios pentru această despărțire, încît ni se spune că toate pedepsele pronunțate în Divan în acea zi de 12 Iulie 1645 fură pedepse cu moarte [4]. De mazilie nu-ĭ pasă atîta: s'ar

[1] Kemény, *l. c.* Cf. Hurmuzaki, IV²; August.

[2] Cf. biografia Cancelariuluĭ Osoliński de Kubala, Lemberg, 1883, p. 342 n. 27: corespondențe pentru aceasta, în Septembre.

[3] Hurmuzaki, IV², scrisorile luĭ Lupu către «cuscrul» săŭ *in spe*, dragomanul venețian Grillo, precum și către bailul însușĭ. Cf. și Hurmuzaki-Bogdan, III.

[4] V. raportul călugăruluĭ catolic, pe care-l reproducem în Documentele la Prefață; 14 Iulie 1645.

duce la Poartă, s'ar îndreptăți și s'ar întoarce iarăşĭ Domn; dar de ce, în locul ceauşuluĭ împărătesc, să vie calăul tatar? «Dar să şed aşa: stăĭ că o să te ucid, aceasta nu o voiu suferi, pentru că şi noĭ sîntem de strajă şi nu dormim... Viața e doar cel maĭ bun lucru de pe lume. Ăştia cred însă că vom sta pe loc ca să ne zugrume ca pe o pasăre.» În apărarea sa legiuită, el se încrede în Dumnezeŭ, care-ĭ ştie «inima curată şi fără vinovăție». Duşmanul îĭ va pleca de înnainte. «Noĭ ştim bine ce sînt Tatariĭ. Pentru că eĭ se duc într'o țară să fure douăzecĭ saŭ treĭzecĭ de oamenĭ şi, dacă aceĭ douăzecĭ saŭ treĭzecĭ staŭ pe loc, eĭ o ieaŭ la fugă... Nu numaĭ Tatariĭ, dar şi Împărăția însăşĭ de ar veni, cum sînt locurile pe aicĭ, n'ar putea face nimic» [1].

Tatariĭ trecură hotarul de spre Polonia în ziua de Bobotează 1646, în număr de 30.000, dar aicĭ măsurĭ se luaseră pentru a-ĭ primi după cuviință. Pe cînd în Moldova se credea că orĭ-ce motiv de temere a pierit, acum cînd se ştia sigur drumul pe care aŭ apucat ostaşiĭ jafuluĭ. Aceştia nu se puteaŭ întoarce cu mînile goale, ceia ce, cum judecaŭ eĭ, ar fi fost o dovadă de mişelie. Apoĭ, într'un timp cînd se pregătia ieşirea corăbiilor Sultanuluĭ în Mare, era nevoie de vîslaşĭ şi decĭ se dădea la Constantinopol preț bun pentru robĭ. Călăreții Crîmuluĭ şi aĭ Bugeaculuĭ se rătăciră astfel prin țara luĭ Vasile-Vodă şi ieşiră dintr'însa ducînd de funiĭ nu maĭ puțin de 40.000 de oamenĭ, toțĭ creştinĭ şi mulțĭ dintre dînşiĭ birnicĭ. «Şi, ivindu-se un mare viscol în acele cîmpurĭ pustiĭ» — ce se întindeaŭ dincolo de Nistru, în fața Bugeaculuĭ —, «mulțĭ dintre prinşĭ aŭ murit acolo [2]».

Vasile maĭ ştia că împotriva tronuluĭ săŭ se fac uneltirĭ, că Grecul care luase în arendă venitul ocnelor împărăteştĭ se arătase gata a plăti pentru ca să capete Moldova; de repețite orĭ el trebui să plătească sume marĭ, aşa încît do-

[1] Hurmuzaki, IV²

[2] Cf. scrisorile luĭ Vasile în Hurmuzaki, IV² şi cea din 25 Mart 1646, pe care o dăm în Documentele la Prefață.

rința de răzbunare ca și frica îl duseră până la pragul răscoaleĭ. În tot cursul primăveriĭ, în Iunie încă și Iulie, el vestește cu o deosebită bucurie corespondenților săĭ de pretutindenĭ ce urmărĭ va avea pentru «neamul fără credință» al Turcilor isprava tătărească din iarnă. Poloniĭ, scrie el, îșĭ cer robiĭ înnapoĭ; Țarul, prădat în plină pace după ce se arătase odinioară atît de binevoitor pentru Turcĭ, s'a hotărît să-șĭ pedepsească dușmaniĭ, dar fără să întrebuințeze aceleașĭ mijloace, ci fățiș. El a chemat la pradă și leafă pe Cazacĭ, a pus să se taie miĭ de pînze, să se lucreze sute de șeicĭ; un mare Trimis al său, cu un neobișnuit alaiŭ, a fost la Craiul polon pentru a face propunerĭ de luptă împreună, care aŭ fost primite. Solul de îndreptățire mincinoasă al Tatarilor a fost, dinpotrivă, gonit. Koniecpolski, Hatmanul cel bătrîn, care știuse să deie granițiĭ siguranță fără vărsare de sînge, a murit, ca tînăr mire, «lăsînd mulțĭ anĭ» cuĭ i-a cunoscut destoinicia, iar regatuluĭ un războiŭ în pregătire, pe care nu maĭ era cine să-l înlăture. Papa a îndemnat pe toțĭ creștiniĭ să alerge în ajutorul Venețienilor, dintre cari Vasile-șĭ alesese un ginere, care nu era să se însoare totușĭ nicĭ odată. Împăratul, Suedesiĭ, Francesiĭ, cîte Puterĭ cunoștea Vodă prin împrejurările petrecute în preajma sa, îșĭ vor da mîna pentru a face această faptă creștinească. Sute de miĭ de oamenĭ se vor aduna, cel mult în Septembre, Marea se va acoperi de pînze, vîslele vor duce pe Cazacĭ până în ascunzătorile Turcilor, Azovul va cădea, Crîmul va arde în flăcărĭ. Numaĭ Dumnezeŭ să-șĭ ajute poporul, cel «ortodox și cel catolic», — se vor face «lucrurĭ marĭ și grozave[1]».

În adevăr, odată cu vara, regele, în fruntea oștilor sale, se pregătia să se coboare către Camenița, spre marea bucurie a ambasadoruluĭ venețian pe lîngă dînsul, Tiepolo, care credea că a sosit ceasul înfrățiriĭ prin arme. Planul era gata făcut: Vasile cu 30.000 de oamenĭ va merge la Nistru să găsească

[1] Rapoarte germane în Hurmuzaki, *Fragmente*, III, și venețiene, în *Documente*, IV².

pe Cazacĭ, Mateĭ va da și el alțĭ 20.000 de călărețĭ și, pe cînd cetățile de la Dunărea de jos vor cădea, deschizînd calea către capitala împărătească a Constantinopoleĭ, Rákóczy va tăia drumul Turcilor ce ar încerca să vie din părțile ungureștĭ. Craiul, în mersul luĭ triumfal, de căpetenie a creștinătățiĭ luptătoare, se va opri pentru iarnă la Iașĭ și va fi ținut de Domniĭ noștri, cari vor deschide acum pentru alțiĭ decît pentru păgînĭ baierele pungilor[1].

În vederea acesteĭ desăvîrșite prefacerĭ, în așteptarea minuniĭ ce ar fi pus un capăt stoarcerilor de banĭ, maziliilor și umilinților, ceĭ doĭ Voevozĭ se împăcase cu Rákóczy, care nu maĭ păstra acum dușmănie Împăratuluĭ creștin. Nu știm în ce împrejurărĭ vechile legăturĭ cu Mateĭ fură din noŭ întărite, cu toate că relațiile prieteneștĭ se pot constata și în această parte. Cît despre Lupu, el făcu cel d'intăiŭ pas, trimițînd în Ardeal pe cineva care era să capete de acolo o coroană, aceia pe care o purta încă Domnul moldovean. Gheorghe Ștefan, pe atuncĭ numaĭ Sluger, făcu un drum la Curtea Craiuluĭ prin Mart și se întoarse cu un om al luĭ Rákóczy, care cerea și știrĭ despre Turcĭ de la vecinul săŭ[2]. Vasile puse îndată să se scrie, într'un ton foarte dușmănos Turcilor, știrile ce avea, și, după cîteva zile, la 4 April, aducătorul necunoscut al scrisoriĭ încheia cu Rákóczy un tractat pentru pribegĭ și făcătorĭ de rele. Sîntem îndreptățițĭ a crede că nicĭ data aceasta un asemenea act n'a fost singuratec, ci că în acelașĭ timp saŭ peste puțin se reînnoiră și

[1] Niemcewicz, V, pp. 5-51 (cu data de «Octombre 1647»). V. și *Acte și fragmente,* I, p. 199.

[2] V. scrisoarea luĭ Vasile-Vodă din 25 Mart 1646, în Documentele la Prefață. — La 11 Februar 1638, Gheorghe Ștefan era acum căsătorit cu Safta Boul, fiica Bouluĭ Vistierul. În adevăr, «Ștefan Boul biv Clucear» împarte niște Țiganĭ «cu cumnațiĭ mieĭ, cu dumnealuĭ, cu Gheorghiț[ă] Ștefan, și cu Niculaiŭ Seachil, și cu Pătrașcu Postelnicul», — în Iașĭ; Bibl. Ac. Rom., doc. 54/LXVII. Cum vom vedea, maĭ era o soră, «Maria Stolniceasa». Într'o scrisoare inedită a luĭ Vasile-Vodă — Arch. din Buda, *l. c.* — se vorbește, la 2 Iunie 1645, de Armașul Ștefan. E adresată luĭ Nicolae Sebessi.

vechile legăturĭ politice, pe care ar fi rămas să le jure pe urmă Domnul în capitala sa [1].

Decĭ aplecare către războiŭ era, în multe părțĭ, şi mulțĭ oamenĭ cumințĭ îndrăzniaŭ să-şĭ facă speranțe nebune. Totul atîrna însă de la Polonĭ, la cari nu era de ajuns să voiască regele. Şi dieta care se adună în Iulie hotărî să nu se înteţească în zădar un duşman aşa de periculos cum eraŭ Turciĭ, chiar supt o Domnie nătîngă şi într'o epocă de înflorire a poftelor. La 11 Iulie, Lupu asigura că se vor face în sfîrşit «lucrurile marĭ» pe care le doria [2]. Ginere-săŭ Radziwill, care era la dînsul, supt cuvînt că vine, cu nevasta, să-şĭ vadă rudele [3], îl întăria în această credință. Turciĭ luaŭ măsurile lor de apărare şi trimiteaŭ şi Domnilor poruncĭ care nu eraŭ să fie îndeplinite [4]. Vasile arăta că i se cere tribut şi de Craiŭ, aşa că nu poate merge la «hotarele tătăreştĭ» şi va fi silit poate a zăbovi şi cu adunarea haraciuluĭ [5]. Apoĭ, deodată, el scrie prietenilor din Constantinopol, la 30 August st. v, că s'a hotărît în dietă ca Turciĭ să nu fie atacațĭ şi că, prin urmare, totul s'a sfîrşit [6].

În zădar cercă Mateĭ să-ĭ dea o încredere nouă în lupte de mîntuire, în zădar îĭ vorbi de lipsa de credință a Turcilor, de venirea la hotare a luĭ Derviş-Mehmed-Paşa [7]. Schimbînd trecătoarea politică nouă, de îndrăzneală, cu cea veche, de împăcare, de liniştire a conflictelor, el luă asupră-şĭ sarcina de a maĭ împăca odată pe Polonĭ cu Turciĭ. Întăiŭ, el izbuti să aducă alegerea unuĭ sol regal la Sultanul şi, cînd acest sol se înfățişă în Moldova, unde fu primit *«alla grande»* [8], şi se văzu că n'are cu el decît şese-şepte oamenĭ şi nicĭ un dar, el adause de la dînsul presenturile ce lipsiaŭ. La 25

[1] V. actul, inedit, în Documentele la Prefață.

[2] Kubala, *o. c.*, II, p. 355 n. 21; Vasile către rege; Suceava, 11 Iulie 1646.

[3] V. corespondența venețiană şi Sîrbu, p. 241 n. 6.

[4] Raport olandes inedit din 15 Iulie 1646.

[5] Alt raport olandes, din 24 August.

[6] Hurmuzaki, IV², p. 555.

[7] *Ibid.*

[8] Raport olandes din 6 Februar 1647.

Octombre sosia în capitala turcească ambasadorul, căruia Polonii îi ziseră în batjocură «internunciul moldovenesc», și el împărția la audiență patru cupe de argint și mai multe blănĭ de samur, al căror preț îl știa Vasile-Vodă mai bine decît ori-cine, pentru că el le plătise [1]. Cu Muscalii se făcu prin aceleași mijloace un început de negocieri. Și, în sfîrșit, în Septembre tributul fu răspuns după obiceiŭ Capugì-Bașei venit anume pentru aceasta [2], și, mai adăugîndu-se daruri, «hainul», despre scoaterea apropiată a căruia, cu armele, fusese vorba atîta timp, rămase încă atît de puternic, încît numia după placul săŭ patriarchii [3].

Pentru nouăle servicii se ținu samă lui Vasile tot atîta cît și pentru cele vechi, cu toate că și în 1647 îl vedem stăruind pentru împăcarea dintre Muscali și Turci. Polonii îl dojeniaŭ că li-ar fi scăzut demnitatea prin darurile ce răspîndise în numele lor, iar Turcii nu părăsiră bănuiala, bine întemeiată în mintea lor, că Moldoveanul e «în strînsă legătură» cu vecinii săi creștini de peste Nistru. În Ianuar, bailul scrie: «Marele-Vizir a spus că, dacă ar putea să scoată pe Voevod de acolo, ar fi o cucerire care face cît patru Candii». Și un corespondent din Moldova al Venețieienilor crede, ceva mai tărziŭ, că, «la un prilej de războiŭ între Turci și Poloni, cel d'intăiŭ care o va păți va fi Domnul nostru» [4].

Ca să se asigure pentru un atac, el înnoi în April legăturile cu «Craiul» ardelean, care înnoi, la rîndul săŭ, tratatul ce avea cu Țara-Romănească; putem crede că și «frăția» dintre cei doi Voevozi va fi fost jurată din noŭ. Negocieri se începuse încă de la sfîrșitul anului precedent, pentru o căsătorie între Ruxanda lui Vasile-Vodă și Sigismund, fiul cel mai mic al bătrînului Rákóczy. Și căsătoria s'ar fi săvîr-

[1] V. Hurmuzaki, IV² și raportul olandes citat.

[2] Raport olandes din 10 Septembre 1646.

[3] Pentru 30.000 de taleri, Partenie fu exilat în Cipru la 22 Ianuar 1646 și înlocuit cu Ioanichie din Heraclea; raportul olandes, citat, din 6 Februar 1647.

[4] Hurmuzaki, IV². Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III.

şit chiar, dacă Turciĭ n'ar fi răspuns la cererea de a se da înnapoĭ scumpul ostatec prin pretenţia, cu greŭ de încuviinţat, ca Lupu să trimeată în loc pe singurul fiŭ ce-ĭ rămăsese, Ştefan-Vodă, care, de şi avea ca mamă pe o Cerchesă botezată, purta un nume care arăta speranţele dinastice ale tatăluĭ săŭ [1].

Cererile necontenite de banĭ ale Turcilor prinşĭ într'un războiŭ, prigonirea capuchehaielelor, care n'aveaŭ cu ce să plătească, întăriră şi maĭ mult această ligă de apărare. Se ascultaŭ bucuros, măcar la Curtea munteană, plîngerile şi îndemnările la luptă ale Bulgarilor şi se spuneaŭ cuvinte bune călugărilor catolicĭ prin glasul cărora se făcea auzită creştinătatea stoarsă de birurĭ din cealaltă parte a Dunăriĭ. Ba chiar, aprinzîndu-se une orĭ de mînie şi lăsînd numaĭ inima-ĭ vitează să vorbească, Mateĭ pomenia Ardelenilor, obosiţĭ de plăţĭ şi de umilinţe, de războiul mîntuitor ce ar fi să fie şi de partea pe care ar lua-o bucuros într'însul, făcînd să-ĭ fluture în fruntea oştilor barba albă [2].

Rare orĭ s'aŭ întîmplat într'un singur an schimbărĭ maĭ multe şi maĭ însemnate la toate hotarele ţerilor noastre decît în 1648. În Maiŭ o receală la vînătoare pune capăt vieţiĭ regeluĭ Vladislav; în August e gîtuit Sultanul Ibrahim, în Octombre închide ochiĭ bătrînul Rákóczy. Şi în toate părţile prind să alerge, lacome de luptă şi de pradă, cetele, fără stăpîn de acuma, ale Cazacilor.

Se auzi întăiŭ la Curţile Domnilor romînĭ de mişcările Cazacilor. De mult încă i-am văzut nemulţămiţĭ cu o cîrmuire polonă care li cerea două lucrurĭ ce nu puteaŭ să deie: păstrarea liniştiĭ, amorţirea în colibe, nevrednică de nişte voinicĭ, şi schimbarea de lege, trecerea de la pravoslavia mîn-

[1] Cf. corespondenţa veneţiană pe April 1647, în Hurmuzaki, IV[2] şi raportul olandes din 8 Ianuar al acestuĭ an. Se spune în acesta că Ruxanda trebui să fie lăsată la Constantinopol în 1645 «over de suspitie die men op haer vader heeft van hem in Poolen te willen retireren». Pentru înnoirea tratatelor, Sîrbu, p. 249.

[2] Pentru acestea, v. Sîrbu, pp. 249-50, 258-9; Hurmuzaki, IV[2] şi Hurmuzaki-Bogdan, III.

tuitoare la spurcata papistăşie. Maĭ veniaŭ, pe lîngă aceste poruncĭ şi îndemnurĭ, apăsările, insultele, despreţul, cu care eraŭ darnicĭ feudaliĭ, stăpînĭ pe nesfîrşite latifundiĭ, aĭ Poloniei faţă de Cazacul sărac, grosolan, beţiv. Se maĭ pregătiaŭ în regat lucrurĭ tăinuite, pe care le ştiaŭ numaĭ regele, cancelariul Ossoliński şi foarte puţinĭ sfetnicĭ de taină: o întărire a puteriĭ regale prin mijloace primejdioase: dacă nu prin războiul cu Turcĭ, atuncĭ prin ispitirea Tatarilor la o pradă care putea fi de folos prefaceriĭ, prin răscolirea foculuĭ ce ardea înnăduşit în sufletele umile ale ostaşilor norocului. Era printre aceştia un anume Hmilniţchi, Bogdan fiul luĭ Hmil, care aduna în firea luĭ puternică şi aspră toate însuşirile şi toate păcatele neamuluĭ neobişnuit de oamenĭ ce se alcătuise aicĭ în desişurile ostroavelor Nipruluĭ şi se răspîndise apoĭ pe malurile apeĭ care ducea la prada păgînă şi la îndepărtate biruinţĭ. Un magnat iĭ luase femeia şi pămîntul; maĭ rămăsese sabia, cu care putea să le capete înnapoĭ pe amîndouă, şi maĭ mult decît această bogăţie şi podoabă a săracului: buzduganul de Hatman, stăpînirea peste ţerĭ întregĭ, unde se gîndiaŭ la răzbunare, mînaţĭ de nedreptăţĭ ca acestea, şi maĭ marĭ încă, sătenĭ ce credeaŭ în aceiaşĭ lege cu Cazaciĭ, un fel de Crăie a groazeĭ lîngă vechia Crăie polonă, care se găsi într'o clipă destul de tare ca s'o poate zgudui pe aceasta din temeliile-ĭ nedrepte.

«Hmil» se duse la Tatariĭ din Crîm, cu cari aĭ luĭ se maĭ înfrăţise şi altă dată pentru a cîştiga şi împărţi o pradă. Cînd se află aceasta, tînărul Ştefan Potocki merse, cu o mică oaste, să sfarme răscoala, care începea să-şĭ cîştige puterile de luptă. Avea şi el Cazacĭ, şi aceştia recunoscură ca bunĭ tovarăşĭ pe ceĭ ce se adunase în jurul «rebeluluĭ». Aşa încît lupta fu pierdută, căpetenia Polonilor scăpă abia de robie. La rîndul luĭ, tatăl luĭ Ştefan, Hatmanul Nicolae Potocki, silit să-şĭ cerce norocul, fu bătut, prins, împreună cu alţĭ nobilĭ, în lupta de la Corsun, în Maiŭ [1]. Negocierile ce urmară, după moartea regeluĭ,

[1] V. Engel, *Geschichte der Ukraine und der Cosaken*, p. 138 şi urm. Cf. Hurmuzaki, IV[2]: ştirĭ din Moldova.

nu duseră nicĭ la un capăt, pentru că hotărîrea magnaţilor era să răzbune cît maĭ răpede o ruşine ca aceasta. În fruntea celor ce aveaŭ în mînile lor pămîntul Ucraineĭ se găsia un Wisznowiecki, care purta numele de Ieremia, după bunicul săŭ Ieremia Movilă, Domnul moldovenesc[1].

În Iunie, Poloniĭ se plîngeaŭ luĭ Vasile de prada culeasă de Tatarĭ în ţara lor. Înţelegem cine-ĭ îndemnase la această mişcare, care n'avea nimic a face cu gîndurĭ războinice ale Turcilor. Aceştia se grăbiseră să arăte că de la dînşiĭ nu pornise nicĭ o poruncă, dar eĭ nu eraŭ în măsură să pedepsească. Tulburărĭ se iviră în Constantinopol, provocate de ulemalele şi soldaţiĭ nemulţămiţĭ cu un Sultan pe atît de crud, pe cît de nedestoinic. La 18 August Ibrahim, osîndit printr'o fetvă a Muftiuluĭ, muria de laţul calăuluĭ, şi un «Împărat» de opt anĭ îĭ lua locul, lăsînd, fireşte, în alte mînĭ stăpînirea capricioasă a întinseĭ Împărăţiĭ[2]. Şi noua stăpînire din Constantinopol fu salutată de Tatarĭ printr'o nouă năvălire în Polonia[3].

Urmaşul luĭ Vladislav al IV-lea, Ioan Casimir, nu fu ales decît în Novembre, şi până atuncĭ ambiţiile unora şi ale altora urziră fel de fel de planurĭ. Acela care privia maĭ mult pe Domniĭ noştri e ultimul vis de stăpînire peste hotare al luĭ Rákóczy.

De mult încă, din 1643, evangeliciĭ din Polonia îĭ propuseseră Coroana regatuluĭ, şi sentimentele de atuncĭ ale partideĭ luĭ Radziwiłł nu dispăruseră. Acum, cînd tronul era vacant, propunerĭ nouă se făcură principeluĭ ardelean, pentru dînsul însuşĭ saŭ pentru unul din ceĭ doĭ fiĭ, Gheorghe şi Sigismund. Dar, pe lîngă aceştĭ negociatorĭ, se întrebuinţă unul, în care se putea pune maĭ multă încredere, şi acesta nu era altul decît însuşĭ Vasile-Vodă.

El trimise pentru acest scop la amîndoĭ veciniĭ, cu cari în ultimele timpurĭ vechia prietenie slăbise, fiind înlocuită

[1] Engel, *l. c.*

[2] V. scrisoarea luĭ Vasile-Vodă, din 23 August 1648, în Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 199-200.

[3] *Ibid.*

cu bănuielĭ, — pe Gheorghe Ștefan Stolnicul, un boier deprins cu asemenea misiunĭ, și care fusese pentru o afacere de soldațĭ și în anul trecut la Curtea ardeleană [1]. Viitorul Domn moldovean, prin voința acelor la cari venia acum în numele stăpînuluĭ săŭ Vasile-Vodă, se duse dintru întăiŭ la Mateĭ. Pe urmă el trecu munțiĭ și îndeplini a doua parte a misiuniĭ sale. Până atuncĭ se pare că el nu spusese nimic din gîndurile tăinuite ale luĭ Vasile, mulțămindu-se cu asigurărĭ de prietenie. Dar, cînd plecă de la Curtea Craiuluĭ, el primi pe drum o scrisoare domnească în care se arăta dorința ca Rákóczy să trimeată și el în Moldova un om de încredere, «maĭ bucuros dumnealuĭ Chimin Ianăș», pentru a i se spune prin acesta unele «cuvinte spre binele» principeluĭ și Caseĭ luĭ. Cererea se transmise «Craiuluĭ» la 9 19 Septembre [2].

Rákóczy apucase la această dată a se destăinui luĭ Mateĭ, prin Sebessi, plecat încă de la 2 ale luniĭ, despre ofertele ce i se făceaŭ din Polonia de doritoriĭ unuĭ rege necatolic și de Cazaciĭ răsculațĭ. El se învoi, maĭ ales după ce Lupu dădu o carte de trecere sigură, la trimiterea negociatoruluĭ dorit Acesta avu în Moldova o primire strălucită și, cînd ajunse la cetatea de Scaun a Voevoduluĭ, în Iașĭ, acesta-l luă la o parte și, fără tălmaciŭ, vorbind unul româneasca luĭ grecească și cellalt româneasca luĭ ungurească, îĭ încredință

[1] Șincaĭ, III, pp. 72-3. — La 20 Maiŭ din acest an 1648, vedem pe Gheorghe Ștefan Spătar și pe soția luĭ Safta, «fata luĭ Boul biv Vel Vistiar», dînd jumătate din satul lor Bozieniĭ în Neamț uneĭ casnice al lor, Todoscăĭ, «căndu o am căsătorit după Stamatie Stolnicul, pentru căč ne-aŭ slujit cu dreptate în casî, din pruncila eĭ». Moșia fusese «împresurată după perirea Boului Vistearniculuĭ și aŭ fost cădzutî pre măna Vorniculuĭ Hăbășăsculuĭ; apoĭ, în dzilele Măriei Sale, luĭ Vasilie Vodî, ne-am părăt la Divan cu dumneaeĭ, cu Vornicasa Hăbășasca, și aŭ socotit Măriia Sa. cu tot Svatul Măriei Sale», a se face restituția. Bozieniĭ vin «în partea dumisale Agahiia, giupăneaseĭ Bouluĭ Vistearniculuĭ», dar Gheorghe Ștefan dă «o cocie cu doĭ telegarĭ» pentru 20 de galbenĭ «și un cal bun». Ca marturĭ se găsesc Ștefan Boul Clucer, «fratele nostru», sora: Maria Stolniceasa, Seachil Stolnicul și soția Paraschiva, Pătrașco Vornicul [Ciogolea] și soția «Annița». Bibl. Ac. Rom., doc. 107/XLIII.

[2] Cf. Sîrbu, p. 261 și urm., Memoriile luĭ Kemény și această carte, pp. 25-6, nº XXXV.

o taină pe care Rákóczy văzurăm că o ştia maĭ de mult pe alte căĭ şi o spusese şi el prietenuluĭ săŭ muntean: marele plan polon. Şi, Kemény avînd depline puterĭ de a hotărî cu privire la lucrul necunoscut ce l-ar spune Voevodul, un tratat fu pus în scris, prin care se asigura «Craiuluĭ», dacă ar fi să-ĭ iasă bine peţirea după Coroană, trecerea oştilor prin Moldova, înmulţirea lor aicĭ prin lefegiĭ de bună voie, un împrumut de 10.000 de galbenĭ, păzirea prieteniеĭ cu orĭ-ce preţ, chiar şi împotriva poruncilor împărăteştĭ, şi sprijinirea la Poartă a causeĭ. Căsătoria, de care se vorbia de mult, a tînăruluĭ principe Sigismund, cam «beţiv şi îngust la minte», cu Domniţa Ruxanda, încă în ghiarele Turcilor, ar fi întărit legătura politică printr'o legătură de familie, aşa încît Lupu ar fi fost socrul saŭ cumnatul unuĭ rege al Polonieĭ, aşezat şi de dînsul, sigur pentru toată viaţa luĭ de spre orĭ ce primejdie[1].

E foarte îndoielnic dacă acestea eraŭ speranţe ce se puteaŭ îndeplini. Dar, pe cînd cuvintele de asigurare se schimbaŭ la Iaşĭ, la Curtea luĭ Rákóczy un mort se dădea pămîntuluĭ, şi acest mort nu era altul decît Craiul însuşĭ. Lupu nu aflâ decît maĭ tîrziŭ vestea, pe care Kemény, ce o primise la Tîrgu-Frumos, cînd se întorcea acum, voià să i-o ascundă până ce între dînsul şi «aliatul» principeluĭ săŭ va fi la mijloc graniţa. Abia la 21 el îşĭ arăta faţă de solul ardelean, acum în siguranţă, durerea pentru neaşteptata pierdere a prietenuluĭ. Cît despre cele ce se vorbise cu cîteva zile înnainte, el se ruga ca ele să fie uitate şi «să dispară împreună cu acela care a fost îndemnător la asemenea lucru»[2].

După o săptămînă, înştiinţat de noul stăpînitor al ţeriĭ vecine, Mateĭ mărturisia, la rîndul săŭ, o părere de răŭ cu mult maĭ adevărată şi, pe lîngă scrisoarea luĭ de mîngîiere, sosia la Curtea de peste munţĭ o alta de la Doamna Elena[3], care în timpurile de luptă şi de nesiguranţă, cu cincĭsprezece

[1] Memoriile luĭ Kemény. Cf. *Tort. Tár,* 1887, pp. 432-3 şi Szilágyi, *Bellum boreo-orientale,* I, pp. 8-9.

[2] *Torok-Mag. Állam-Okm.,* III, p. 411.

[3] Szilágyi, *l. c.,* p. 53; Sîrbu, pp. 266-7.

anĭ în urmă, scria prietenuluĭ ardelean, sprijinitoruluĭ în căpătarea pentru Mateĭ-Vodă a Domnieĭ, ca unuĭ «părinte[1]».

Iarășĭ se încheia o lungă și însemnată epocă în desfășurarea legăturilor noastre cu Ardealul. Cea nouă care se deschidea cu suirea pe tron a luĭ Gheorghe al II-lea Rákóczy, era să fie maĭ puțin fericită. Bătrînul, cu toată necumpătata luĭ sete de glorie pe cîmpurĭ de luptă străine, pentru cause care-l priviaŭ numaĭ de foarte departe, cu toată nestatornicia luĭ în prietenie și ușurința cu care părăsia pe cine nu se gîndise să-l părăsească pe dînsul, ni fusese de folos fără îndoială. Nu era nicĭ destul de .tare ca să ne stăpînească de

[1] Iată scrisorile, reproduse după ediția lor dată de d. Hasdeŭ, în *Columna luĭ Traian,* 1874, pp. 170-1 ·

«Prea-luminate craiŭ, doamne, doamne noue pururea milostiv, după închinăciunea plecateĭ slujbeĭ noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeŭ tot binele.

Milostive craiŭ, dăm știre Mării Tale, că, întămplîndu-se omulŭ Mării Sale Pașiĭ, carele ne easte noue ca un părinte, cum și Măria Ta, a veni la Măria Ta cu treabe după porunca Mării Tale, tămplatu-i-se-aŭ venirea pre aicea, aducăndu cinstită cartea Mării Sale Pașiĭ la noĭ să trimitem Mării Tale doĭ ogarĭ bunĭ. Lăngă care pohtă, și maĭ marĭ lucrure am trimite Mării Tale, necum acesta, ci, verce va hi pohta Mării Tale la noĭ, neapărat va hi în voia Mării Tale de toate ; că, fiindu-ne Măria Ta părintele nostru ca și acest cinstit Pașă carele ne-aŭ arătat noue atîta bine înpreună cu Măria Ta, ce ațĭ pohti dela noĭ, să nu facem pre voia Mării Tale? Căt bine am văzut noĭ astăzĭ, carele în tot ceasul Măria Sa Pașa nevoeaște cu domnul meŭ cu Mateiŭ Voevod, și despre cinstita Poartă și den toate părțile, ca și când ne-arŭ hi un părinte al nostru! Decĭ într'acela chip, cinstite și milostive craiŭ, ne rugîm și Mării Tale, lăngă osteneala și nevoința Mării Sale Pașiĭ, și Măria Ta nevoeaște, cum aĭ nevoit Măria Ta și maĭ întăiŭ, așa ș'acum ; că cu nevoința Mării Tale și a cinstituluĭ Pașă cunoaștem astăzĭ tot binele de în toate laturile. Și mă rog Mării Tale, cinstite craiŭ, pururea să ajungĭ Măria Ta la cinstitul Pașă, căte cu o carte scriind, că, lăngă nevoința Mării Sale Pașiĭ, și Măria Ta maĭ vărtos nevoeaște dentr' acolo, ca să se poată bucura și Măria Sa Pașa de nevoința Mării Tale; că noĭ într'altă parte n'avem nicĭ o nădeajde, ce după milostivul Dumnezeŭ întru tot avem nădeajde și razim la Măria Sa Pașa și la Măria Ta; că în locul domnuluĭ meŭ Măria Voastră ațĭ rămas ca nește părințĭ și socotitorĭ și învățitorĭ de toate lucrurile noastre. Și mă rog Mării Tale neîncetat să fie învățitura Mării Tale la noĭ, să putem mulțimi Mării Tale în tot ceasul. Alta, daŭ știre Mării Tale că, ce aĭ pohtit Maria Ta de la noĭ, 2 ogarĭ, trimis-am pre omul Mării Sale Pașiĭ; și să fĭgĭduieștĭ Măria Ta. Și așa ne-aŭ scris Măria Sa Pașa la noĭ, căndu verĭ scrie

fapt, nicĭ așa de slab, încît Domniĭ noștri, în neînțelegerile lor cu nesățioasa lăcomie de banĭ a Turcilor, să nu se poate uita la dînsul cu încredere. Maĭ bine decît orĭ ce ar fi fost pentru Romînĭ o stăpînire împărătească, de archiduce saŭ general, la hotarele lor de dincolo de culmĭ. Neputînd fi însă decît un cîrmuitor ungur în acele părțĭ, acesta era maĭ bun decît mulțĭ alțiĭ.

De sigur însă decît fiul. Nu că i-ar fi lipsit acestuia vitejia, bunătatea chiar, care-l făcea popular și care grămădi în jurul luĭ, în zile de restriște, mulțĭ și devotațĭ luptătorĭ romînĭ, dintre țeraniĭ robițĭ, aĭ Ardealuluĭ. Dar, în avîntul războinic

Măria Ta la Măria Sa, să nu maĭ scriĭ ungurește, că n'are acolo cine citi cărțile ungureștĭ, ce să scriĭ Măria Ta saŭ turcească saŭ rumănească, să poată înțeleage Măria Sa de toate. Și maĭ mă rog Mării Tale, lîngă carte care verĭ trimite Măria Ta la Măria Sa la Pașa, să nu fim uĭtațĭ nicĭ noĭ de cătră Măria Ta, ce de pururea să ne poțĭ ajunge Măria Ta cu cinstită scrisoarea Mării Tale, să putem ști de bună sănătatea Mării Tale și de toate veștile dentr'acolo, să mulțimim Mării Tale ca unuĭ părinte. Și, ce va fi pohta Mării Tale aicea la noĭ, cu dragoste vom sluji Mării Tale ca unuĭ părinte. De aceasta rog și pohtescu pre Măria Ta. I gospodĭ bog da umnojit dni i lieti gospodstvati o gospodi amin [«și Dumnezeŭ să înmulțească zilele și aniĭ Măriei Tale întru Dumnezeŭ, amin».] Buc[u]rest[ĭ], Ghen. 3 dne, vlĭet 7141 [«în Bucureștĭ, Ianuar 3 zile, anul 1633»].

Ca o fată a Mării Tale · Doamna Elina.

[V°:]

Prea-luminatuluĭ craiŭ, domnu, domnu Racoți Ghiurghi, cu mila luĭ Dumnezeŭ începător (?) Ardealuluĭ și părților Țăreĭ-Ungureștĭ domnu, Săcuilor șpani iprocĭ, domnuluĭ, domnuluĭ noue de pururea milostiv, v'segda o Gospod, davatise [«pururea în Dumnezeŭ să se dea»], amin.»

Și:

«Prea-luminate craiŭ, doamne, doamne, noue pururea milostiv, după închinăciunea plecateĭ slujbeĭ noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeŭ tot binele.

Milostive craiŭ, să verĭ vrea a întreba Măria Ta de sănătatea domnu-mieŭ, cu mila lu Dumnezeŭ și cu norocul cinstituluĭ Împărat, easte dumnialuĭ sănătos și veasel, și ne-aŭ venit veștĭ bune cum aŭ dat Dumnezeŭ de easte pre voia dumisale de toate. De care veștĭ și lucrure vețĭ înțeleage Măria Ta și maĭ bine den cinstite cărțile chihaialelor Mării Tale, care le-aŭ trimis la Măria Ta, și den omul Mării Tale. Prentru care dăm laudă milostivuluĭ Dumnezeŭ, căcĭ se-aŭ milostivit Sfinția Sa și cinstitul Împărat de easte pre voia dumisale și a noastră. De alta, dăm știre Mării Tale, cinstite craiŭ, pentru omul Mării

al tinereții sale, el se uita prea sus și se hotăria prea răpede a trece pe firul de păr întins de-asupra primejdieĭ. Aduse astfel peirea luĭ și, cu dînsa, întru cîtva peirea noastră.

VI.

Principatele romîne pe timpul luĭ Gheorghe al II lea Rákóczy (1648—1658).

În aceiașĭ lună cînd moartea bătrînuluĭ Rákóczy rupea negociațiile pentru cîștigarea Coroneĭ polone în folosul luĭ, Cazaciĭ, cari împrăștiase pe nobiliĭ polonĭ îngrozițĭ, se revărsaŭ asupra părților rutene din regatul vecin. Eĭ ajunseră până la bogatul oraș al Lemberguluĭ, ce trebui să se răscumpere de pradă, și se întoarseră înnapoĭ triumfătorĭ, împrăștiind dușmaniĭ ce îndrăznise a li se ivi în cale. Cu dînșiĭ mergeaŭ Tatariĭ și, trecînd în preajma Moldoveĭ, eĭ nu se putură răbda să nu vie pe la Vasile-Vodă, căruia-ĭ luară cîteva miĭ

Tale, giupănul Mihaĭ diiac, că l-aĭ fost trimis Măria Ta aicea la noĭ pentru lucrul Mării Tale, pentru banĭ, ca să-ĭ trimitem: derep aceaia, milostive craiŭ, noĭ, deaca am văzut cinstită cartea Mării Tale, numaĭ de căt am trimis la domnu-mieŭ ca să ne dea domnia luĭ răspunsu, de acolo, și am oprit aicea pre omul Mării Tale până ne va [da] un răspuns. Decĭ, păn'acum să știĭ Măria Ta că răspunsul lucruluĭ Mării Tale de la domnu-mieŭ n'aŭ maĭ venit · decĭ, tămplănduse zăbavă omuluĭ Mării Tale aicea, n'aŭ maĭ putut fi îngăduitor, ce aŭ pohtit ca să vie la Măria Ta după porunca ce aŭ avut dela Măria Ta. Derep aceia, milostive și luminate craiŭ, ne rugămu Mării Tale ca unuĭ cinstit și maĭ mare părinte al nostru carele ne eștĭ Măria Ta, să nu fiĭ Măria Ta scrăbit pre noĭ, că să știĭ Măria Ta că în ceas[tă] vreame de acum nu putem afla nicăirea banĭ, că, ce aŭ fostu a se strînge den țară, puțin lucru, care mai nu se-aŭ ales nemic, — aicea ne staŭ oameniĭ Pașiĭ tot în spinare în toată vreamea, și nu-ĭ putem umplea voia; și un ban ce vine de undeva, eĭ iaŭ, cum va spune Mării Tale și omul Mării Tale jupînul Mihaĭ diiac. Ce ne rugăm Mării Tale ca parintelui nostru, să ne poțĭ hi Măria Ta îngăduitor și să ne crezĭ Măria Ta păn va dărui milostivul Dumnezeŭ de va veni și domnu-mieu den ceastă cale și den slujba cinstituluĭ împărat. deaciia foarte cu cinste mare se va plăti de cătră Măria Ta, ca la un părinte, cum știĭ Măria Ta și făgăduința dumisale. Că noue ne easte toată nădejdea după milostivul Dumnezeu pre Măria Ta. Ce ne rugăm Mării Tale să nu hiĭ scrăbit ceva, că verĭ vedea Măr'a Ta nevoința noastră, nu numaĭ cu aceaia, ce cu toate ce va hi pohta Mării Tale aicea la noĭ. De aceasta rugăm pre Măria Ta, și să dăruească milostivul

de supușĭ, lăsîndu-l să se mîngîie cu blestemurĭ și cu oare-care pedeapsă dată, la Brătulenĭ, celor ce rămaseră în urmă. Apoĭ, despărțindu-se de aceștĭ strașnicĭ tovarășĭ, Hmilnițchi se așeză pentru iarnă în Chiev, care era al luĭ acuma, ca și toate părțile vecine, de unde zburătăcise pe magnațĭ, și el așteptă aicĭ hotărîrile nouluĭ rege, Ioan Casimir, pentru a ști încotro să se răpeadă, cînd primăvara va deschide drumurile pentru voiniciĭ săĭ [1]. Și în sfaturile Polonilor, cari nu-l puteaŭ ierta, se vorbia de planurile marĭ pe care le formase barbarul, despre propunerile ce făcuse Turcilor, dacă i s'ar da cele două principate, unde trăiaŭ tot drept-credincioșĭ de-aĭ luĭ [2].

Anul cel noŭ văzu iarășĭ rea-voință din partea magnaților și nepricepere în organisarea uneĭ răzbunărĭ dorite cu patimă. Cazaciĭ traseră folos din una, ca și din cealaltă: în harțele ce ținură până în vară, eĭ fură biruitorĭ și, la urmă, încunjurînd tabăra dușmanilor, eĭ smulseră un tratat foarte favorabil, care li asigura drepturile vechĭ de grănicerĭ, neatîrnarea, în sălașele lor, de nobilĭ ca și de Evreii lor, lupta supt conducerea Hatmanuluĭ pe care și-l alesese și care era acum întărit pe viață, iertarea trecutuluĭ, respectarea legiĭ lor pravoslavnice și vecinĭ bunĭ în ținuturile Coroaneĭ de care eraŭ încunjurațĭ. Pacea din Zborov, încheiată la 19 August 1649, rămase mult timp actul pe temeiul căruia negociè învingătorul Hmilnițchi [3].

Dumnezeŭ să lungească zilele și aniĭ Mării Tale cu bucurie până la adîncile bătrîneațe; o Hristie aminŭ. Izdatsıa sia list u grod naș Bucureștĭ, Ghen. 23 dne, vl. 7141 [«în Hristos amın. Și s'a dat această scrisoare în orașul nostru Bucureștĭ, la 23 Ianuar, anul 1633»].

Maĭ mică și plecată fata Mării Tale. gospojda Elena.

[V° :]

Prea-luminatuluĭ craiŭ, domnu domnu Ghiurghi Racoți, cu mila lu Dumnezeŭ începătoriŭ (?) Ardealuluĭ și părților țărăĭ Ungureștĭ domnu și Săcuilor șpan i procĭ, domnuluĭ, domnuluĭ noue pururea milostiv, da se v'ruczaet siia list czestno [«să i se dea în mîna această scrisoare cu cinste»].»

[1] Cf. Engel și scrisoarea din 15 Septembre 1648 a Voevoduluĭ Vasile; în Hurmuzaki, IV². V. și *Călătoriile luĭ Macarie*, trad. Cioran, p. 76 și Miron Costin; și raportul din 20 Ianuar 1649, în Hurmuzaki, IV².

[2] Hurmuzaki-Bogdan, III; 18 Februar 1649.

[3] Engel, *l. c.*

În aceste împrejurări de războiŭ, ceĭ treĭ principĭ pe cari-ĭ apropia acuma potrivirea intereselor avură o politică de aşteptare şi pregătire. Rákóczy, cel maĭ puternic dintre dînşiĭ, nu-şĭ părăsi după alegerea luĭ Ioan Casimir speranţele de stăpînire polonă, care-l pierdură la urmă. Încă în cursul anuluĭ 1648, îndată după urmarea luĭ în Domnie, el primi cu plăcere un trimis al Polonilor nemulţămiţĭ şi pe Ioan Wychowski, cel maĭ cărturar şi maĭ priceput la sfat dintre Cazacĭ [1]. În Maiŭ al anuluĭ următor, trecu pe la Iaşĭ un emisariŭ ardelean, care se credea că aducea cu sine un tratat încheiat cu Hmilniţchi [2]. În Iunie, la Pressburg se vorbia despre negocierile dintre principele ardelean, ceĭ doĭ Domnĭ ce atîrnaŭ oare-cum de dînsul, şi Cazacĭ: la o masă a luĭ Vasile, din acele mese stropite cu mult vin vechiŭ, în care se luaŭ hotărîrile necugetate, s'ar fi băut chiar, spunea un însemnat personagiu politic german, în sănătatea luĭ Rákóczy, ca îndoit Craiŭ în Polonia şi în Ungaria [3].

În vederea uneĭ asemenea întreprinderĭ, trimise Mateĭ în Ardeal pe cumnatul săŭ Udrişte Năsturel, cu cererĭ de a se înnoi legătura ce fusese cu «Craiul» mort, dar în condiţiĭ mult maĭ priincioase bătrînuluĭ Voevod, între altele desfiinţarea peşcheşurilor şi scutirea de vamă a postavurilor braşovene pentru «slujitorĭ» saŭ ostaşĭ [4]. Ce se va fi vorbit din noŭ cu Vasile, nu ştim, dar acesta, prea dibaciŭ pentru a se da pe faţă, urmă să deie ştirĭ în Polonia şi să facă făgăduielĭ atît de marĭ, încît partisaniĭ regeluĭ credeaŭ că el ca şi Mateĭ s'ar fi unit împotriva Cazacilor cu suveranul, dacă acesta ar fi venit la timp în Cameniţa [5].

[1] Memoriile luĭ Kemeny.

[2] Grabowski, *Ojczyste wspominki*, II, p. 19; scrisoarea din Cameniţa a unuĭ Polon: 5 Maiŭ 1649

[3] Hurmuzaki, VIII; 4 Iunie 1649.

[4] Sîrbu, pp. 267-8. Socotelile Sighişoareĭ înseamnă în 1649. «dem kotssakischen Commis., eine Ehrung».

[5] Scrisoare din lagărul Litvanilor, 10 Iulie 1649; în Grabowski, *Ojczyste wspominki*, I, p. 60. Negocia între Lupu şi Polonĭ «domnul Costin, care prin destoinicia sa a contribuit la biruinţa asupra luĭ Abaza-Paşa şi are un fiŭ în

Se putu crede un moment că toate aceste combinațiĭ dibace se vor spulbera printr'o mazilie, care nu era să atingă numaĭ pe Vasile, ci și pe acel bătrîn Domn muntean, cu care, iarășĭ, pe acest timp nu maĭ era o prietenie sigură. Anume pofte ale cutăruĭ puternic de Seraiŭ dădură speranțe pretendenților, între cari un Ilie, un Alexandru-Vodă, care odinioară, ca «un necunoscut și sărac», ceruse sprijinul Francesilor acasă la dînșiĭ și se lăuda cu planurĭ căzăceștĭ contra Caseĭ de Austria [1], și, în sfîrșit, Grecul Pavlachi, un al doilea Curt Celebì, care avea legăturĭ și cu Patriarchia și fusese cuprins, ca un om bogat și cu trecere ce era, de o dorință nepotolită să ajungă și el Voevod într'una din țerile româneștĭ [2].

Atît Mateĭ cît și Vasile fură, prin urmare, chemațĭ la Poartă, și se știa bine ce însemnă o asemenea poftă. Domnul muntean răspunse limpede, acum ca și în toate întîmplările de acest fel, că nu va merge, cu atît maĭ mult, cu cît nu e sigur dacă e vorba de alt-ceva decît de amestecăturile lacome ale unuĭ vecin pe care-l cunoștea în destul [3]. Și, pentru a nu fi singur în vre-o clipă primejdioasă, el lăsă la o parte orĭ-ce pretențiĭ de a se statornici condițiĭ nouă de alianță între el și tînărul Rákóczy și, trimițînd în grabă o solie în Ardeal, cu Vornicul-cel-Mare, Dragomir, în frunte, întări și făcu să se întărească până la dietă vechia legătură, în Brașov, la 18 Februar 1650 [4].

Cu Vasile, Rákóczy stătea bine pe acest timp, și Boros János veni în Moldova, în iarnă, ca să cumpere caĭ pentru stăpînul săŭ [5]. Planul de căsătorie cu Ruxanda, care, după

Camera Voevoduluĭ» [ultima amintire a tatăluĭ luĭ Miron Costin]. Pentru alte relațiĭ ale luĭ Vasile cu Poloniĭ, v. *ibid.*, II, pp. 17-8, Niemczewicz, VI, p. 107.

[1] Cf Sîrbu; Hurmuzaki, *Supl.* I[1], pp. 238-9 și IV[2], Fevruar 1650.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 150-3 și raportul general inedit al luĭ Schmidt, în Documentele la Prefață.

[3] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 153-4.

[4] *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXIII, pp. 27-8, *Mon. comit. Transylv.*, XI, pp. 68-9, maĭ jos, pp. 28-9, n° XXXVIII

[5] Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 90-1.

uciderea de Turcĭ, a luĭ Grillo tatăl, se întorsese în Moldova prin August 1649 [1], nu fusese părăsit. Cu dînsul nu ştim însă să se fi încheiat un tratat noŭ, aşa încît el rămase să se descurce singur, asigurînd, zice-se, pe Turciĭ cari-l doriaŭ aşa de mult că ţara nu-ĭ dă voie să plece, neîndurîndu-se de dînsul [2].

După obiceiŭ, afacerea se mîntui prin plată de banĭ, şi, în Mart, la început chiar, ambasadorul olandes vorbeşte de ceĭ 40.000 de talerĭ veniţĭ din Moldova ca şi din Ţara-Românească pentru a scoate din mintea Turcilor gîndurile rele [3]. Simţindu-se maĭ sigur, Mateĭ-Vodă trimise în April oamenĭ cari făcură luĭ Rákóczy tot propunerile din 1649, de prietenie bună fără plată saŭ peşcheş. Rákóczy oferi prin solul săŭ Pavay o alianţă împotriva orĭ-cuĭ, dar cu darea de banĭ anuală din partea Muntenilor. Voevodul nu stătu pe gîndurĭ să refuse iscălitura sa, vorbind de oastea luĭ numeroasă, maĭ mare decît a luĭ Mihaĭ Viteazul, de ispitele împotriva Ardealuluĭ, ce-ĭ vin de peste Milcov şi de la pretendenţiĭ din Constantinopol [4].

Decĭ, Ardeleniĭ, cărora li se părea că bătrînul dă dovezĭ, prin cererile sale, de o minte slăbită, rămaseră la alianţa din Februar. Luarea lor aminte nu se opria, de altfel, asupra noastră, ci se îndrepta către Cazaciĭ, cu cari, printr'un Trimis anume, Francisc Sebessi, negocierile urmaŭ pentru sprijinul uneĭ candidaturĭ regale cu sabia în mînă. Aceste negocierĭ izbutiră în cuprinsul anuluĭ: în alianţa primită, Hmilniţchi se îndatoria a lăsa în pace şi pe amîndoĭ Domniĭ romînĭ, atîta timp cît eĭ vor fi prieteniĭ luĭ Rákóczy [5].

O făgăduială care nu se ţinu. Poloniĭ, veşnic la pîndă împotriva «rebeluluĭ» ce nu putea fi iertat, făcură un lagăr la Cameniţa, supt Hatmanul Potocki, abia scăpat dintr'o robie

[1] Hurmuzaki, IV².
[2] Hurmuzaki, IV², Mart 1650.
[3] Raport olandes inedit din 8 Mart 1650.
[4] Cf. *Történelmi Tár*, 1889, pp. 343-4 şi Sîrbu, pp 282-3.
[5] Hurmuzaki, V¹.

tătărească cu greŭ de uitat[1]. Turciĭ aveaŭ nevoie de vîslaşĭ pentru corăbiile lor contra Veneţieĭ. Tatariĭ doriaŭ să li iasă un folos din legătura cu Hmilniţchi, şi, fiind opriţĭ de stăpîniĭ lor de a prăda la Muscalĭ, căutaŭ aiurea un cîmp de activitate[2]. Iar Hmilniţchi, îmbătat de marile şi neaşteptatele luĭ biruinţe, se lăuda că e în stare să dea Turcilor Roma, vitejilor săĭ prada din Varşovia şi Danzig[3], şi nu putea să stea loculuĭ.

În August se spunea la Varşovia că Hatmanul căzăcesc, care a intrat în vorbă cu Turciĭ pentru a li se supune şi a şi primit la el un Ceauş al Sultanuluĭ, pune o singură condiţie pentru închinarea, din care, nu e vorbă, aştepta el foloase: gonirea Domnuluĭ Moldoveĭ, care-ĭ prinde, pentru Polonĭ, corespondenţa cu Poarta chiar, cu Rákóczy şi alţĭ vecinĭ[4]. Îndată după aceasta[5], Calga, cu o mulţime de Sultanĭ şi mîrzacĭ, pleca pe neaşteptate spre Nistru. Aicĭ îşĭ împărţi în două călăreţiĭ: o parte apucă spre Soroca, de unde se deschidea drumul Suceveĭ, iar cealaltă îşĭ alese părţile vecine cu Iaşiĭ până jos în valea Prutuluĭ. Nicĭ-odată nu se luase de Tatarĭ măsurĭ maĭ temeinice şi maĭ întinse pentru a ne prăda până la cea din urmă leţcaie: cele două capitale eraŭ să fie lovite, şi pe urmă Tatariĭ aveaŭ de gînd să se aşeze în ţară până la munţĭ, Pocuţia şi Dunăre, storcînd-o cu cea maĭ mare îngrijire. Cazaciĭ eraŭ înţeleşĭ să vie pe urmă ca să culeagă ce maĭ putea să rămîie. Şi, pedepsindu-se astfel un duşman ascuns, strîngîndu-se hrană pentru iarnă şi banĭ pentru petrecerĭ, se maĭ atingea un scop: cu Tatariĭ şi Cazaciĭ în Moldova, lagărul de la Cameniţa era zădarnic şi Poloniĭ nu aveaŭ nicĭ putinţa de a face să se audă plîngerĭ prea marĭ. În sfîrşit, Rákóczy era un

[1] Engel, *l. c.*, pp. 168-9.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 156-7.

[3] Michałowski, *l. c.*, pp. 292-3, corespondenţă din Cehrin, 26 Novembre 1650 (Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9) şi Hurmuzaki-Bogdan, III: Septembre 1650.

[4] Grabowski, *o. c.*, II, pp. 107-8; scrisoare către secretariul regal.

[5] Ambasadorul imperial din Constantinopol găseşte o explicaţie în prinderea aceasta de scrisorĭ; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 157.

aliat şi solĭ de-aĭ luĭ merseră şi la sfîrşitul anuluĭ la Hatman pe la Munteni[1] şi, Mateĭ, aproape certat cu Domnul Moldoveĭ, era bucuros că păgînii nu pătrund pănă la dînsul: vechia luĭ politică de a se amesteca pe cît cu putinţă maĭ puţin în afacerile altuia.

Doamna fugi la Neamţ; cu o oaste de cîteva miĭ de oamenĭ, darabanţĭ nesigurĭ şi Nemţĭ cu credinţă, Vasile-Vodă-şĭ adăposti în pădurĭ persoana, Curtea şi bogăţiile. Suceava se răscumpără, Iaşii fură prădaţĭ şi arşĭ. Ţara fu străbătută în toate direcţiile de Nogaiĭ Bugeaculuĭ şi de Tatariĭ hăneştĭ aĭ Crîmuluĭ. Vistieria ţeriĭ dădu 130.000 de talerĭ pentru plecarea lăcustelor; şi, veniţĭ cu pradă, năvălitoriĭ nu se întoarseră altfel decît culegînd oameniĭ din sate cu arcanul. Hmilniţchi veni apoĭ, şi el era la Prut în ziua de 16 Septembre încă[2]. Şi el primi cîteva miĭ de talerĭ, şi maĭ ales făgăduiala că Ruxanda, menită pentru fiul şi fratele de Craiŭ, va fi soţia luĭ Timuş, fiul Hatmanuluĭ barbar, care Timuş sămăna cu cel d'intăiŭ logodnic numaĭ în ceia ce priveşte beţia de care eraŭ stăpîniţĭ amîndoĭ, de şi în felurĭ deosebite[3].

Lupu stătuse anĭ întregĭ pe gîndurĭ dacă poate să dea pe fiica luĭ ca soţie Veneţianuluĭ Grillo, care era numaĭ fiul unuĭ dragoman, dar l-ar fi pus în multe legăturĭ tăinuite cu diplomaţia «frîncă» din Constantinopol, — şi nu i-o dăduse. Visase s'o mărite cu vre-un magnat polon, ca pe sora eĭ Maria: cu un Zamoyski, cu un Wisznowiecki. I o ceruseră cu stăruinţă din Ardeal, unde maĭ ales bătrîna principesă, Susana Lorántffy, doria această bogată alianţă Şi acum trebuise să se coboare până la acest Timuş, un urît Cazac beţiv, cu faţa stricată de vărsat, cu obiceiurile de Tatar necioplit, pănă la acest fiŭ de rob leşesc, norocos în revolta

[1] Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.

[2] *Monumenta comit. Trans.*, scrisoare a luĭ către Rákóczy.

[3] Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III; *Documente*, VIII; Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte şi fragm.*, I; Naima, *ibid.*, p. 62; Maiolino Bisaccioni, *Guerre civili*, p. 341. Raportul olandes din 30 Decembre 1650 spune că răspunsul luĭ Mateĭ la cererile Cazacilor ar fi sunat ast-fel: «en sonden aen den Tater voor antwoort, hem verwachtende waeren».

luĭ. Împotrivirea luĭ firească fu crescută încă de sfaturile ginereluĭ din Litvania, care era privit ca unul din apărătoriĭ regatuluĭ împotriva răsculaţilor.

Ni se spune că uniĭ boierĭ ar fi fost bucuroşĭ de această înrudire cu un puternic care ar fi putut apăra Moldova de orĭ-şi-cine[1]. Până la apărat, era însă putinţa unuĭ noŭ atac, şi Moldoveanul trebui să se plece adînc înnaintea Cazaculuĭ. O solie se înfăţişă la Cehrin, «capitala» luĭ Hmilniţchi, şi ea fu primită cu ameninţărĭ de pradă nouă. Apoĭ Mitropolitul Varlaam veni însuşĭ în acest colţ de pustietate pentru a întreba cînd binevoieşte Hatmanul să facă sărbătoarea nunţiĭ[2]. Se pare chiar că Vasile, căruia i se fixâ sorocul de Crăciun saŭ Bobotează, trimise ca ostatec la puţin iubitul cuscru viitor pe unul din strălucitoriĭ săĭ nepoţĭ, ce-şĭ trăiaŭ în petrecerĭ viaţa[3].

E o parte din acţiunea luĭ Vasile-Vodă în aceste timpurĭ pe care n'o putem urmări: stăruinţile în taină la rege şi la puterniciĭ din Polonia, de-a-dreptul saŭ prin ginerele săŭ Radziwiłł pentru a scăpa de nenorocirea de a avea ca al doilea ginere pe Timuş Cazacul. El va fi contribuit astfel la marea expediţie pe care o începură nobiliĭ în 1651, cu alesul lor în frunte, pentru a dezrădăcina aspra şi îndărătnica buruiană ce era puterea luĭ Hmilniţchi.

Hatmanul se aştepta încă din iarnă la o nouă încercare a puterilor odată cu deschiderea drumurilor. Nunta fiuluĭ săŭ fusese fixată pentru cea din urmă zi a luĭ Ianuar[4], dar ea fu zăbovită printr'o scrisoare a luĭ Hmilniţchi, care se plîngea de partea ce o iea Radziwiłł la aprinderea din noŭ a războiuluĭ şi arăta că, purtîndu-i-se duşmaniĭ astfel, gîndul nu-ĭ maĭ poate fi la nuntă până ce nu «va rupe gîtul la cîţĭva» cari-ĭ staŭ în cale[5].

[1] Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.
[2] Mihałowski, pp. 592-3.
[3] Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9, Miron Costin, p. 310.
[4] Scrisoare din 16 Ianuar 1651 a luĭ Rákóczy; în Hurmuzaki, V[1].
[5] Iorga, *Acte şi fragm.*, I, pp. 204-5.

Ni putem închipui cu ce îndreptățiri zădarnice răspunse Vasile, peste măsură bucuros de această zăbavă, pe care ar fi voit o veșnică. De la Poartă, unde se ajunsese aproape la o înțelegere, prin solii de o parte și de alta, cu Cazacii, venia porunca, la Iași ca și la Tîrgoviște, ca vechii tributari să ajute pe acela ce doria să stea împreună cu dînșii supt umbra aripilor Împăratului; dar, cît despre aceasta, Vasile scria într'una Polonilor făcîndu li rugăminți și propuneri. El ceru și dobîndi indigenatul polon, dădu provisii oștirii regale, făgăduind chiar un ajutor de 20.000 de oameni[1]. În lagărul polon, care se puse în mișcare încă din April și ajunse la Berestecico în Iunie, se aflaŭ cîteva mii de Romîni, cari nu pot să fie veniți de aiurea decît din Moldova[2]. Cazacii știaŭ aceste lucruri, și necontenit întîmpinăm plîngeri de-ale lor la Turci împotriva Domnului.

Hmilnițchi își strînsese și el, în număr foarte mare, luptătorii, și căpătase în ajutorul săŭ Tătărimea întreagă, cu Hanul în frunte. Dar, cînd se găsi înnaintea vrăjmașilor, siguri acum de peirea lui, cu nesfîrșita călărime ce se adunase în jurul Craiului, el își pierdu capul și așeză greșit puterile însemnate ce-i stăteaŭ la îndămînă. Tatarii eraŭ de-o parte, așa încît să poată fi risipiți, iar Cazacii stăteaŭ de alta, în mijlocul carelor, așa încît să nu-și poată ajuta la nevoie tovarășii. Ceva bani din Vistieria regală dădură spor fugii Tatarilor, din cari rămaseră lîngă Hatman numai cîteva mii. Cazacii singuri nu putură face alta decît să-și deschidă prin vitejia lor o cale, ceia ce se tălmăci de către Poloni ca o fugă. La 11 Iulie era un singur lagăr, al biruitorilor cu puțină cheltuială, și, dezmințind știrile lăudăroase de la Cazaci[3], Vasile avea nespusa bucurie de a vesti la Poartă că s'a mîntuit cu oastea Cazacilor, că Hmilnițchi e fugar, Ha-

[1] Cf. Hurmuzaki, IX[1], *Fragmente*, III, Sîrbu, *l. c.* și Iorga, *Acte și fragmente*, I.

[2] Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 206.

[3] Hurmuzaki, IX[1]; Iunie 1651.

nul încunjurat de Polonĭ şi că, umilițĭ, învinşiĭ cer pacea [1]. Ea se încheiè însă abia în Septembre, la Bialocĭercva [2].

În scrisorile sale către Marele-Vizir, Lupu făcu loc şi pîrilor împotriva luĭ Rákóczy, ce ar fi stat în legăturĭ cu Cazaciĭ, trimiţînd la eĭ şi un sol pe care-l uciseră ostaşiĭ polonĭ [3]. Aceste pîrĭ nu eraŭ lipsite de adevăr, şi o ştiaŭ şi Turciĭ, cari credeaŭ numaĭ că afacerea nu trebuie grăbită. În adevăr, «Craiul» de peste munţĭ nu-şĭ părăsise gîndurile, şi se găsesc şi aiurea ştirĭ despre înţelegerea luĭ cu Cazaciĭ, pe cari s'ar fi arătat chiar gata să-ĭ ajute cu armele în aceste zile de restrişte ale lor. În vederea unuĭ asemenea amestec în Polonia, maĭ ales dacă aliaţiĭ săĭ Cazaciĭ ar fi învins, primi el cu bucurie ofertele nouă ale luĭ Mateĭ-Vodă, făcute în April, tot prin Udrişte Năsturel. Legătura între Ardeal şi Ţara-Românească încheiată în această lună April de solul muntean şi întărită la 10 Maiŭ următor de Voevod, cuprinde toate îndatoririle cunoscute, dar se deosebeşte de formele anterioare prin aceia că, nu numaĭ că nu se lasă la o parte Turciĭ din numărul duşmanilor pe cari i-ar putea scoate înnainte vremea, dar se arată anume că prieteniĭ îşĭ datoresc ajutor în cas cînd ar veni de la Poartă cererĭ nepotrivite cu obiceiul saŭ s'ar încerca a se lua în stăpînire păgînă ţara [4]. În legătură cu aceleaşĭ speranţe trebuie pusă şi marea solie munteană de peste o sută de persoane, ce veni la Curtea luĭ Rákóczy, în Septembre [5]. În tot cursul veriĭ, atît Rákóczy cît şi Mateĭ staŭ gata pentru orĭ-ce întîmplare, pănă ce încheiarea păciĭ între

[1] Pentru pace şi întîmplările de războiŭ d'innaintea eĭ, v. Engel, *Gesch. der Ukraine u. der Cosaken*, p. 172 şi urm.

[2] *Ibid.*

[3] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 165-6.

[4] «Sive ex Turcis qui, ab eorum insatiabili rapacitate compulsi, aliquando tentarent pacta quae ipse princeps et regnum ipsius cum Porta Otthomanica habent, conculcare et perfringere et regni locum occupare»; *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 134; cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIII, pp. 61-2, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 178-9. Cf. Sîrbu, pp. 300-1.

[5] Cf. Sîrbu, p. 304 cu Iorga, *Soc. Sibiuluĭ*, p. 8: solia lîngă Sibiiŭ la începutul luniĭ.

Polonĭ și Cazacĭ amînâ pe altă dată îndeplinirea unor planurĭ nebune[1].

După înfrîngerea Cazacilor, Lupu socoti cîtva timp că s'a mîntuit cu amenințările de năvălire și cu cererile de umilitoare înrudire. Cînd se răspîndi zvonul că de sigur Tatariĭ, cu Sultanul Nuredin, îĭ vor intra în țară[2], în Septembre, Poloniĭ eraŭ gata să-ĭ iea apărarea. Din lagărul de la Bialopole, la 4 ale luniĭ, Hatmanul Nicolae Potocki scrie regeluĭ în aceste cuvinte: «Dacă Tatariĭ vreaŭ să năvălească în Moldova, nu e nimic maĭ cuviincios decît să mîntuim pe acest vecin și credincioasă slugă al Măriei Tale, pe care l-am primit și în mijlocul nostru» și arată că s'a și înțeles cu dînsul în această privință. Și un alt Potocki, Andreĭ, staroste de Halicz, socoate și el, scriind din aceiașĭ tabără de supraveghere, că nu e cu putință a se părăsi un om a căruĭ singură vinovăție e că a rămas unicul prieten al Coroaneĭ în aceste timpurĭ[3].

Tatariĭ nu veniră, dar speranta că se vor astîmpăra Cazaciĭ bătuțĭ se arătă zădarnică. Încă din iarnă, ințețițĭ și de Turcĭ, eĭ începură să se agite[4]. De la Hmilnițchi sosi o scrisoare către Vasile, în care i se cerea, cu toată asprimea barbaruluĭ, să-șĭ aducă aminte de o făgăduială smulsă cu sila și să dea cît maĭ iute fata luĭ Timuș. Altfel, îl va preface în pulbere și o va risipi în vînt[5].

Firește că nenorocitul Domn, care nu era în stare nicĭ acum să se apere singur de niște pețitorĭ ca aceștia, se îndreptă spre Polonĭ, cu cele maĭ călduroase rugămințĭ să nu-l

[1] Pentru înarmările celor doĭ principĭ, v. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 165, *Documente*, IX[1]; Octombre 1651. În *Kośko Rodzinne*, revistă din Lemberg. 1860, p. 577, s'a tipărit o scrisoare a luĭ Hmilnițchi către ceĭ treĭ principĭ și Han despre isprăvile luĭ contra Poloniei.

[2] Cf. Grabowski, *Ojczyste*, II, p. 109, zvonurile de mazilie a luĭ Vasile în Hurmuzaki, IX, și scrisoarea din Ciceŭ a luĭ Ștefan Petki, după știrĭ din Ciubărciŭ, în *Mon comit. Transylv.*, XI, pp. 134-5.

[3] Michałowski, *o. c.*, pp 644-5, 647-8.

[4] V Hurmuzaki, IX[1]; Mart 1652.

[5] Costomarov, *Bogdan Hmilnițchi*, III, p. 1[illegible]; tradus de W. Schmidt.

lase a-şĭ pierde în sălbătăcia Ucraineĭ «fata luĭ, singura mîngîiere a bătrîneţelor», din care Timuş se lăuda că va face «prada» sa de tînăr viteaz stricat de vărsat. Să-şĭ amintească, scrie el, de credinţa ce a dovedit, de demnitatea luĭ de Domn, de făgăduielile ce a făcut Craiuluĭ, de cît a suferit regatul pe urma luĭ Hmilniţchi. Se nu lase decĭ pe straşnicul Hatman şi pe aliaţiĭ luĭ, Tatariĭ, a-l nimici pe dînsul pentru a se răpezi apoĭ asupra ţerilor Craiuluĭ, ci să-ĭ iea înnainte, dînd poruncĭ de intervenţie luĭ Kalinowski, Hatmanul [1].

Purtarea Polonilor fu pe deplin cinstită. Strîngînd ce putea să găsească, Hatmanul ieşi în calea luĭ Timuş, care venia în peţit cu voiniciĭ săĭ creştinĭ şi păgînĭ, hotărît să omoare şi pe părinte, dacă nu poate căpăta altfel fata. Lagărul miciĭ oştirĭ — maĭ puţin de 10.000 de oamenĭ — se aşeză la Batov, şi aicĭ veni scrisoarea luĭ Hmilniţchi, care se plîngea de o măsură ca aceasta, oprirea unor nuntaşĭ ce nu fac răŭ nimăruĭ şi de cari nimenĭ n'are dreptul să se lege [2]. Ceia ce nu clinti de loc pe Kalinowski, hotărît să pedepsească pe aceştĭ tulburătorĭ de pace, în felul cum fusese pedepsiţĭ cu cîteva lunĭ în urmă.

Dar norocul din 1651 nu maĭ era şi acuma. Tatariĭ se purtară bine, şi Timuş făcu o mişcare care prinse pe Polonĭ între două focurĭ. Abia scăpară cîţiva; ceĭlalţĭ rămaseră pe pajişte saŭ în pădurea vecină, orĭ căzură în robie. Începînd astfel sărbătoarea nunţiĭ sale, Timuş răscumpără pe prinşĭ pentru ca eĭ să fie ucişĭ aproape până la unul, într'un măcel sălbatec care ţinu treĭ zile în şir. Iar, după aceasta, el scrise luĭ Vasile-Vodă, cerîndu-şĭ mireasa şi ostatecĭ, cari să-ĭ asigure un drum liniştit şi o petrecere veselă [3].

Lupta se dădu în Maiŭ, dar drumul nuntaşilor nu fu urmat spre Moldova, ci, pe cînd o dietă polonă hotăria alte zădarnice negociaţiĭ, Tatariĭ se risipiră în toate părţile după pradă, încunjurînd şi Cameniţa. Vasile-Vodă, care continuă să prindă

[1] *Ibid.*, *l. c.*, p. 19.
[2] Costomarov, *l. c.*, p. 21; Engel, *l. c.*, p. 184.
[3] Engel, *l. c.* şi izvoarele documentare obişnuite.

scrisorile luĭ Hmilnițchi către Turcĭ, prin care-șĭ umfla până la ridicul biruința, trebui să se răscumpere cu vre-o sută de miĭ de talerĭ [1]. Se maĭ adause zăbava ostatecilor, nepotul Domnuluĭ trebuind să facă drumul lung până la Cehrin, înnainte de noua pornire a luĭ Timuș [2]. Așa încît abia la 26 August se înfățișa la Iampol, lîngă graniță tînărul Cazac, cu alaiul luĭ de ostașĭ prădalnicĭ, de Curtenĭ bețivĭ și de femeĭ deprinse cu petrecerĭ țăraneștĭ în stepă, în jurul păharelor și în fumul lulelelor. Aceștia eraŭ oaspețiĭ la nunta feteĭ bogatuluĭ și strălucitoruluĭ Voevod al Moldoveĭ, a căruĭ Curte umplea de uimire pe veciniĭ din țerĭ luminate ce eraŭ adușĭ s'o vadă.

Timuș mormăi monosilabe ruseștĭ de nemulțămire saŭ de încuviințare, fumă și-șĭ tăiè unghiile cu o deosebită îngrijire înnaintea boierimiĭ și poporuluĭ adunat. Ostașiĭ luĭ încărcară sare furată pe căruțele lor și începură să vîneze Evreĭ pe stradele Iașilor. Rudeniile luĭ feminine se îmbătară, spuseră necuviințĭ și trebuiră să fie duse pe brațe în caretele ce le așteptaŭ, atît de mult li plăcuse vinul nunțiĭ. Domnița Ruxanda îngenunchiè pe covorul mirilor lîngă biruitorul eĭ buștean. Și, în Vinerea următoare după această Duminecă de comedie tragică, la 6 Septembre, părechia atît de puțin potrivită pleca spre splendorile Cehrinuluĭ, unde Hatmanul îșĭ petrecea zilele bînd și vărsînd sînge, iar soacra Hătmăneasa umplea pipele și îngrijia păharele, purtînd pe veșmintele eĭ pietrele scumpe ale pradeĭ [3].

Dar nu rușinea acestor purtărĭ, nicĭ suferințile Domnițiĭ înstrăinate eraŭ pentru Vasile urmările cele maĭ rele ale înfrîngeriĭ luĭ Kalinowski și înrudiriĭ ce trebuise să primească. Odată cu săvîrșirea acesteĭ nunțĭ, atîta timp zăbovite, Vasile-și pierdu toate prieteniile, văzu toate legăturile luĭ rupte. Poloniĭ voise încă în August să-l întrebuințeze ca

[1] Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 160, 172-3, Iorga, *Acte și fragmente*, I.

[2] Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 209.

[3] Descrierea nunțiĭ, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, și Hurmuzaki-Bogdan, III.

mijlocitor[1], şi el vorbi, atuncĭ în Septembre, luĭ Timuş de o împăcare, pe care acesta o răspinse cu dispreţ, prin cîteva cuvinte de ură. Vasile se maĭ sfătui cu «notariul» Hatmanuluĭ, acel Wychowski care fusese maĭ de mult şi în Ardeal şi prin care era deprins să vorbească Timuş, şi aflâ de la dînsul dorinţĭ, ce nu se puteaŭ primi: părăsirea de teritoriĭ întinse, între Nipru şi Nistru, şi întărirea vechiĭ păcĭ de la Zborov. El împărtăşi Polonilor aceste pretenţiĭ, spuind şi din parte-ĭ că gîndul păciĭ nu stăpîneşte într' adevăr pe Cazacĭ şi că, prin urmare, trebuie pază faţă de dînşiĭ. Dar nimenĭ nu maĭ credea cu totul cuvintelor luĭ, de şi-l îndemnaŭ toţĭ să maĭ stăruie. Era bănuit că începe să aibă iubire pentru acest ginere, tragere de inimă pentru soarta neamuluĭ căzăcesc, şi se spunea că el ar voi chiar să facă din Timuş un Domn în Tîrgovişte[2].

Nunta luĭ Timuş aduse şi îndepărtarea luĭ Rákóczy de Cazacĭ, cari nu-ĭ maĭ păreaŭ că-l pot ajuta cu credinţă, acum cînd sfatul luĭ Lupu înseamnă ceva la dînşiĭ. În Iunie 1652, îndată ce aflâ despre peirea luĭ Kalinowski şi înţelese şi urmările ce va avea, el trimise la Mateĭ-Vodă, care fusese bolnav în iarnă şi simţise poate că tot este cineva care-ĭ pîndeşte sfîrşitul, pe Pavay ca să-ĭ spuie că acum ar fi prilejul să fie scos Domnul moldovenesc, pe care-l duşmănesc Tatariĭ şi n'are încă cine să-l apere[3]. În Iulie se maĭ spunea încă despre aplecarea principeluĭ ardelean de a întra cu ajutorul Tatarilor în Polonia[4], dar în August el răspingea ideia că el ar maĭ fi unit cu Hanul şi Hmilniţchi[5], şi ştim că maĭ de mult încă se luaseră în adevăr măsurĭ în Ardeal pentru apărarea faţă de Lupu şi Cazacĭ[6]. Cînd Timuş era acum pe cale,

[1] Hurmuzaki-Bogdan, III.
[2] În 1649, duşmanul săŭ Miaskowski susţinea că Vasile ar voi să lase Cazacilor Moldova, iar luĭ să i se dea Rusia polonă! Michalowski, *l. c.*
[3] Sîrbu, pp. 310-1
[4] Hurmuzaki, IX; Iulie 1652.
[5] *Ibid.*
[6] Sîrbu, p. 317.

Rákóczy prindea scrisorile luĭ Vasile-Vodă şi-l pîria Turcilor că are pofte regale şi vrea toate treĭ principatele supt cîrmuirea luĭ [1]. Pîrile urmaŭ în Novembre, şi lupta capuchehaielelor începea în iarnă, ca în vechile timpurĭ de ură: Mateĭ săpînd pe Vasile, pentru că Vasile săpa pe Mateĭ [2]. Era şi firesc, de altmintrelea: învingător asupra Polonilor, rudă a luĭ Vasile-Vodă, cumnat fără voie al luĭ Radziwill, avînd la disposiţie bogăţiile Moldoveĭ, Hmilniţchi nu maĭ putea să fie mîna prin care s'ar fi luat Coroana polonă pentru Ardelean, ci se înfăţişa acum ca un principe sigur pe situaţia sa, în stare se aibă şi să exprime visurĭ marĭ de întindere pentru dînsul şi pentru aĭ săĭ. El trebuia sfărîmat, împreună cu dînşiĭ; tocmaĭ pentru acea ambiţie regală, pe care al doilea Rákóczy n'o parăsi nicĭ-odată şi pentru care se pierdu.

Se cunosc bine lucrurĭ mărunte din această vreme bogată din izvoare, pentru că nimenĭ n'a avut interes să ascundă acele lucrurĭ. În privinţa lunguluĭ războiŭ din 1653, care schimbâ multe legăturĭ în aceste părţĭ, care spulberă Domnia luĭ Vasile-Vodă şi grăbi prin rana de la Finta sfîrşitul luĭ Mateĭ Basarab, o informaţie foarte îmbielşugată se înfăţişează pentru timpurile de lupte, dar negocierile, şi maĭ ales cele de la început, care pregătiră ciocnirile oştilor, acelea nu se desfac bine din întunerecul în care aŭ fost cu intenţie cufundate.

Începătura tulburărilor nu trebuie căutată în ambiţia luĭ Lupu, care în ultimele timpurĭ se maĭ potolise. Trufaşul stăpînitor de odinioară era acum în adevăr un «miserabilis Vaivoda», un «biet Voevod» cum îl numeşte Rákóczy într'o scrisoare din 1651 [3]. Legat de un neam de prădătorĭ, silit sa-şĭ părăsească pentru aceasta vechile prieteniĭ, el îşĭ dădea toate silinţile pentru a izbuti să aducă singura situaţie ce l-ar fi lăsat să-şĭ caute de Domnie: o împăcare între Cazacĭ şi Po-

[1] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 173-4.

[2] Sîrbu, pp. 319-20; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 175-6; *Documente*, IX[1].

[3] Hurmuzaki, V[1], p. 4

lonĭ. Cu acest scop petrecu, fără a isprăvi ceva, cîteva zile în Ianuar, la Hotin[1]. În April încă, el făcea o ultimă încercare, trimițînd în Polonia pe scriitorul său Kutnarski, un om dibaciŭ și șiret[2]. Răspunsul ce se căpătă în Ianuar va fi fost și acesta de acum: pacea de la Zborov și stăpînirea Ucraineĭ; lucrurĭ ce nu se puteaŭ primi.

Rákóczy vorbise altă dată de gonirea luĭ Lupu, și pe acesta-l privia ca pe un dușman. Mateĭ, întărîtat de luptele pe lîngă Turcĭ, din noŭ începute, era bucuros să scape de «fratele» întors la întăia luĭ fire de vrăjmaș. Dar acela care făcu să se hotărească și să se înțeleagă toate aceste nemulțămirĭ, acela care ațîță ura boierilor de țară contra «Grecilor» părtenițĭ de Domn și vorbi pretutindenĭ în potriva birurilor domneștĭ, fu un mare dregător moldovean, în care Voevodul își pusese, ca într'o veche «slugă», toată încrederea, Gheorghe Ștefan. În 1651 încă el făcuse să se audă plîngerĭ și oarecare îndemnurĭ, indirect, la Curtea principeluĭ ardelean, și de aicĭ îĭ va fi venit acestuia gîndul de a se ataca Moldova[3]. Găsindu-șĭ un tovarăș într'un boier obscur, Ștefan Serdarul, care putea fi folositor în unele lucrurĭ, el întrebuință anumite soliĭ de încredere pentru a pregăti răsturnarea stăpînuluĭ săŭ, a căruĭ Domnie o voià pentru dînsul. Avem hîrtia, fără dată, prin care ceĭ doĭ conspiratorĭ făgăduiesc luĭ Rákóczy, cu strașnic jurămînt, a lucra împotriva luĭ Vasile-Vodă la Curte și în oaste, a plăti toată cheltuiala și a da «Craiuluĭ» toată averea Lupuluĭ, dacă «Măria Sa», avînd milă de țară, ar porni oștile luĭ și «ar lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum»[4]. Actul trebue să fie de la începutul anuluĭ, cînd vedem pe Mateĭ stăruind în tot chipul pentru războiu și arătînd aliatuluĭ săŭ principele ce foloase marĭ ar ieși dintr'o cucerire a Moldoveĭ[5].

[1] Hurmuzaki, V[1], IX[1]; Macarie, *ed. cit.*, p. 9.

[2] Hurmuzaki-Bogdan, III. Cf. relația luĭ Bandini, în *An. Ac. Rom.*, XVI, pp 182-3.

[3] Cf. Sîrbu, p. 308 și maĭ sus, p. CCXLI.

[4] În acest volum, pp. 29-30, nº XXXIX.

[5] Sîrbu, pp. 322-3.

Ştefan Logofătul şi Ştefan Serdarul se ţinură de cuvînt. Pe cînd Rákóczy, ca să adoarmă pe Lupu, îĭ trimitea, prin Boros, vinurĭ ungureştĭ, iar Doamneĭ, prin jupăneasa luĭ Gheorghiţă, florĭ, Serdarul se făcea a merge asupra Tatarilor ce s'ar fi ivit la Nistru, şi-şĭ pierdu urma în aceste părţĭ, luînd cu dînsul oastea. Boros şi Gheorghe Ştefan, care era atuncĭ Marele-Logofăt al luĭ Vasile, zăboviră pe Domn în Iaşĭ, până ce se iviră la Milcov Munteniĭ luĭ Mateĭ, cu Spătarul Diicul, nepot de soră al Domnuluĭ, iar la munţĭ Kemény, un foarte bun cunoscător al Moldoveĭ, venit cu trupe despre care nu se vorbise în nicĭ-o dietă. Atuncĭ Boros îşĭ luă rămas bun şi plecă, iar îndată după aceia Logofătul afla că i s'a îmbolnăvit nevasta, şi pornia către munte unde ştia toată lumea că-ĭ sînt moşiile [1].

Taina era cunoscută însă şi de cineva care ştia maĭ puţin s'o ascundă. Pătraşco Ciogolea era cumnatul luĭ Gheorghe Ştefan [2], şi el ştia ce înseamnă această călătorie. Mustrîndu-l cugetul şi temîndu şĭ pielea, el făcu o pîră neiscălită pe care o trimise la Domn printr'un călugăr legat prin îndatorirea luĭ de duhovnic să nu spuie numele celuĭ ce scrisese. Din acest răvaş ieşi prinderea luĭ Ciogolea şi a unuia din fraţiĭ săĭ, probabil Costin, chemarea la Curte a luĭ Ştefan Serdarul, care avu curajul să vie, şi a luĭ Gheorghe Ştefan, pe care nu-l putea scoate nimenĭ dintre slujitorĭ din tabăra sprijinitorilor săĭ Ungurii. Trădătoriĭ îşĭ pierdură capetele, fără altă judecată, iar Domnul care-ĭ osîndise, trebui să-şĭ caute mîntuirea în fugă. Străbătu răpede ţara care-ĭ era duşmană, fugind alăturea cu drumul, între puţinĭ ostaşĭ călărĭ şi cu tunurĭ, şi merse în adăpostul Hotinuluĭ, care maĭ primise în zidurile sale mărirĭ căzute şi Voevozĭ goniţĭ în urmă de ţară şi de străiniĭ chemaţĭ de dînsa. Odată ce se văzu în siguranţă, el trimise la Poloniĭ pe carĭ-ĭ îndatorise, la Cazacĭ pentru carĭ-şĭ pierduse Scaunul şi la Vizir, căruia-ĭ plăceaŭ totdeauna bănoasele luĭ plîngerĭ. Dar, până să sosească răspuns din vre-o

[1] Povestirea, aproape cu desăvîrşire concordantă, din Miron Costin şi Kraus.

[2] V. maĭ sus, p. CCXXIV, nota 1.

parte, Ungurii luĭ Kemény se apropiară de cetate, şi fugarul domnesc trecu Nistrul la Camenițǎ, ducînd cu dînsul cîțîva credincioşî şi, maĭ ales, «averea» pe care i-o adusese unul din nepoțiĭ săĭ de la Cetatea Neamțuluĭ[1].

În acest timp Gheorghe Ştefan schimba Logofeția luĭ cu Domnia altuia şi era uns de Vlădica de Huşĭ, în lipsa Mitropolituluĭ Varlaam, «eşit la munte» odată cu răscoala. Îndată, doĭsprezece boierĭ plecaŭ la Poartă ca să pîrească pe Vasile[2] şi scrisorĭ se trimiteaŭ la Polonĭ ca să nu se îngăduie acestuia să treacă la ruda sa cea temută, din Ucraina[3]. Situația nouluĭ Domn părea aşa de sigură, încît, după asigurarea dată de Rákóczy Palatinuluĭ unguresc, oştile străine, primindu-şĭ plata, plecaŭ[4].

Dar îĭ era scris luĭ Ştefan să nu stea maĭ mult în Iaşĭ decît timpul serbătorilor: un Domn de Paştĭ. Sosise îndată după Floriĭ şi trebui să plece puțin după Dumineca Tomeĭ.

Miron Costin laudă prietenia sigură a Polonilor civilisațĭ, care lăsă pe Vasile-Vodă să iasă din Camenița liber, precum liber venise acolo. Dar maĭ bună era, de sigur, prietenia Cazacilor barbarĭ, cari nu stătură la îndoială o singură clipă, cu tot războiul ce începuse acum împotriva lor, să răpeadă o însemnată oştire, supt comanda personală a luĭ Timuş, pentru a pune pe acelaşĭ Vasile în Scaunul din care fusese gonit. Iubirea pentru băutură şi desprețul pentru buna-cuviință n'aŭ nimic a face în asemenea mişcărĭ ale inimiĭ.

Ni se spune că unul din emisariĭ luĭ Vasile-Vodă la Cazacĭ se rătăci pe drum. Altfel sosirea Cazacilor s'ar fi întîmplat şi maĭ răpede. Chiar şi aşa, la 18 April încă, Hmilnițchi scria cuscruluĭ săŭ că vin ajutoare şi Timuş se şi por-

[1] Miron Costin, Macarie şi Kraus. Pentru un complot menit a ucide pe Domn în ziua de Floriĭ, complot ce nu se prea poate admite, v. Macarie, p. 40 şi Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 182 şi urm. V. şi Sîrbu, p. 335, nota 1.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, *l. c.*

[3] Scrisoarea luĭ Kemény, în *Acte şi Fragmente*, I, pp. 217-8, 25 April. Altă copie într'un manuscript din Arch. Oraşuluĭ Cracovia.

[4] Scrisoarea din 28 April 1653, în Hurmuzaki, V[1]. Cf. articolul mieŭ din *Convorbirĭ literare*, XXXIV, pp. 926-8.

nise. Iar în cea din urmă zi a luĭ April, după calendarul noŭ, fiul Hatmanuluĭ, care venise fără odihnă, negăsind măcar vreme să aștepte sosirea luĭ Vasile în tabăra sa de călărețĭ lacomĭ de luptă, se găsia, trecînd Prutul la Cornul luĭ Sas, în părțile Iașilor, unde lumea era cuprinsă de groaza apropieriĭ sale [1].

Gheorghe Ștefan nu era un războinic, și în lupte-ĭ plăcea să stea la o parte, gata pentru triumf ca și pentru fugă: fostul Logofăt nu știa să orînduiască și să îndemne pe ostașĭ. Kemény rămăsese numaĭ cu cîțiva călărĭ, pe cînd ceĭ maĭ mulțĭ dintre Ardelenĭ, cu celelalte căpeteniĭ, se strecuraŭ cu greŭ, luptîndu-se împotriva țeranilor nevăzuțĭ, pe la Oituz. Muntenĭ eraŭ iarășĭ puținĭ, și oastea de strînsură a Moldovenilor, la cari tradiția militară se uitase, nu era bună de nimic. La Popricanĭ, pe Jijie, apărătoriĭ Domnieĭ nouă nu fură în stare să apere vadul înnaintea inimoșilor Cazacĭ aĭ luĭ Timuș. În harțele celelalte, eĭ se purtară «jidovește», risipindu-se. Kemény găsi abia drumul care ducea la Brețc, Ștefan nemeri fugind la Milcov, iar Timuș se așeză cu tabăra în Curtea din Iașĭ, chemînd pe socrul săŭ, care-șĭ lua iarășĭ în stăpînirea Scaunul la 28 April st. v. [2].

Plecînd din Camenită, Vasile jurase Polonilor că-șĭ va întrebuința toată trecerea ce putea să aibă pe lîngă Cazacĭ pentru a-ĭ împăca cu Poloniĭ și a-ĭ rupe de Tatarĭ. El știa că expediția regală s'a și început și că lagărul a înnaintat pănă la Gliniany. Ajutorul cerut de dînsul la Camenița și aiurea i se refusase. Hanul pe care-l cumpărase ca să nu se amestece nu era un tovarăș sigur pentru nime [3]. Cazaciĭ aveaŭ și libertatea lor de apărat. Încolo eraŭ dușmanĭ în toate părțile, iar, în lăuntru, o țară doritoare de Domn noŭ [4].

[1] V. articolul citat din *Convorbirĭ*.

[2] Cf. amănunțita povestire din Miron Costin, aceia din Kraus, destul de bună, Paul de Aleppo; scrisoarea luĭ Potocki din Camenită, în *Acte și fragm.*, II, pp. 732-4; a luĭ Vasile, *ibid.*, p. 220; Hurmuzaki, V[1], p. 17, unde se dă vina pe «abiecti animi» ale Moldovenilor.

[3] Cf. Sîrbu, p. 336.

[4] Cf. cu scrisoarea citată a luĭ Potocki cea, din 2 Maiŭ, tipărită în *Acte și fragmente*, I, pp. 218-9

Dacă Vasile ar fi făcut ceia ce stătea în nevoia timpuluĭ, dacă, mulţămit cu înlăturarea aceluia care-ĭ furase tronul, ar fi urmat vechia luĭ politică dibace de negocierĭ în toate părţile, el putea să rămîie, domnind, ca vecinul săŭ Mateĭ, pănă la adîncĭ bătrîneţe şi pănă la sfîrşitul zilelor sale. Duşmaniĭ luĭ făcuse maĭ mult o încercare, ce se poate asămăna cu încercarea pe care şi Vasile o făcuse împotriva luĭ Mateĭ în 1637. Eĭ nu eraŭ sigurĭ de Polonĭ, la cari-ĭ vedem trimiţînd solĭ cu pîrĭ şi stăruinţe în Maiŭ şi căpătînd în schimb cuvinte fără însemnătate [1]. Iar la Turcĭ Vizirul era socotit că ţine la vechiul săŭ client Lupu, şi atît Rákóczy, cît şi Mateĭ credeaŭ că trebuie să dea lămurirĭ mincinoase la Poartă pentru ca să nu cadă asupra lor răspunderea aduceriĭ nouluĭ Voevod [2].

Dar toate acestea le putea ţinea în samă numaĭ o minte maĭ cumpănită decît a violentuluĭ Arnăut. Nu se poate spune că de la Timuş, care ucisese şi prădase şi în Moldova [3], veni îndemnul către o năvălire în Ţara-Romănească, faţă de stăpînitorul, maĭ slab, al căreia era maĭ mare ura luĭ Vasile. Încă de la pornirea luĭ din Cameniţă, acesta se lăudase faţă de Potocki cu gîndul ce are de a cuceri principatul de dincolo de Milcov şi Crăia de peste munţĭ pentru a le supune, împreună cu Moldova sa, Republiciĭ polone. El va fi fost, decĭ, acela care hotărî noul războiŭ, la care Timuş nu merse cu plăcere, văzînd cu ochĭ răĭ şi lucrarea împreună cu ostaşiĭ moldovenĭ, pe cari-ĭ despreţuia

Gheorghe Ştefan, Domnul fugar, şi Diicul Spătarul muntean căpătase sarcina de a apăra graniţa. Vasile şi Timuş sosiră aicĭ, gonind înnainte străjĭ învinse, către sfîrşitul luniĭ Maiŭ. Oastea duşmanilor era alcătuită din călărĭ moldovenĭ, pribegĭ, din slujitoriĭ judeţelor de Răsărit ale Ţeriĭ-Romăneştĭ şi din ceva lefegiĭ ; ea n'avea tunurĭ. «Nemţiĭ» Lupuluĭ hotărîră lupta, cîştigînd vadul [4].

[1] Hurmuzaki, IX[1] ; Maiŭ. Altă solie, a luĭ Mateĭ singur, în Iunie ; *ibid.*, p. 22.

[2] Sîrbu, pp. 177-9.

[3] V. Miron Costin şi izvoarele documentare despre uciderea la beţie a luĭ Kutnarski.

[4] Miron Costin şi Cronica munteană

Ca şi în 1637 şi în 1639, Mateĭ făcu o a doua graniţă din rîurile de munte ce se varsă în Ialomiţa şi grămădi în dosul lor temeiul puteriĭ sale: oaste de ţară, Roşiĭ scutiţĭ de bir, lefegiĭ străinĭ, Seimenĭ de peste Dunăre, — Sîrbĭ fugarĭ pe cari el iĭ organisase — şi cîţĭ Ungurĭ, foarte puţinĭ, apucaseră a veni la dînsul din tabăra luĭ Rákóczy, care, după exemplul tatăluĭ săŭ, stătea la hotar, în Ţara Bîrseĭ, aşteptînd Înnainte ca Voevodul însuşĭ să ajungă în tabără cu boierimea, şi acum gata să se lupte la cuvîntul luĭ, o nouă ciocnire se întîmplă, la Şoplea, şi iarăşĭ Cazaciĭ şi Moldoveniĭ învinseră, însemnînd astfel a patra din aceste uşoare biruinţĭ ale harţeĭ cu străjile. Apoĭ, fără să-şĭ piardă nădejdea pentru aceste trecătoare toane ale noroculuĭ, bătrînul Mateĭ încălecă la rîndul luĭ pe calu-ĭ de războiŭ şi, strîngînd la sine pe vechiĭ boierĭ şi pe «coconiĭ» şi «slugile» acestora, el se opri numaĭ, după un mers de două zile aproape, în faţa duşmanuluĭ, la Finta, pe apa Ialomiţiĭ [1].

Altă dată, Mateĭ fusese acela care, trecînd rîul, începuse încăierarea hotărîtoare. Dar atuncĭ straja luĭ se dovedise maĭ fericită, pe cînd acum Lupu, mîndru de izbînde cu care nu era obişnuit, ajuns până aproape de Scaunul de munte al Domnieĭ, ardea de nerăbdare să răstoarne printr'o ultimă lovitură puterea duşmanuluĭ. El trecu Ialomiţa şi găsi dincolo, tăindu-ĭ calea ce ducea spre Tîrgovişte, pe Muntenĭ înşiruiţĭ pentru luptă. Şi în acest rînd Mateĭ era aproape singur, cît putea să fie singur fără străinĭ un bun părinte între fiiĭ şi nepoţiĭ săĭ de fiĭ. Diicul stătea la o aripă, Gheorghe Ştefan la alta, în mijloc tunurĭ, pedestrime de Seimenĭ, şi Vodă: un smerit bătrîn cu ochiĭ de foc.

Aicĭ nu eraŭ neînţelegerĭ: ele ar fi fost risipite, la ivirea lor, de «cuvintele dulcĭ şi bune» ale viteazuluĭ patriarch. Dincolo, Vasile voià cinstea biruinţiĭ pentru dînsul şi Timuş

[1] Cf. Cronica munteană, cu date amănunţite şi bune elemente de tradiţie, Miron Costin şi povestirea, cu totul concordantă, a residentuluĭ german Reiniger, în Hurmuzaki, *Fragmente*, III. În Kraus, *l. c.*, se află o povestire a lupteĭ acesteia d'intăiŭ, după spuse ale Ungurilor ce luară parte la dînsa, dar cu multă confusie în desfăşurarea lucrurilor.

nu încăpea de semeţia lăudăroasă a Moldovenilor. Eraŭ, se pare, aşa de învrăjbiţĭ pentru faimă, încît, înnainte de a încerca, fiecare dintre dînşiĭ era gata să se mîngîie cu o înfrîngere pe care ar fi aruncat-o în sarcina celuĭlalt. Domnul trecu întăiŭ, şi se răpezi, cu un avînt furios de ură, asupra tabereĭ muntene, împrăştiind în luncă pe Curtenĭ. Îndată Mateĭ drese paguba, aruncînd înnapoĭ cu tunurile pe năvălitorĭ. Atuncĭ veni rîndul Cazacilor, vitejĭ şireţĭ, cu mişcărĭ de şarpe, tîrîndu-se prin tufişurile spinoase, maĭ jos de drumul ghiulelelor. Şi eĭ găsiră înnaintea lor pe Voevod, în care se deşteptase iubirea pentru războaie a tinereţelor luĭ îndepărtate, cînd Mihaĭ-Vodă făcea minunĭ pe acest pămînt romînesc. Puternica, numeroasa boierime munteană, îl încunjura din toate părţile; călăreţiĭ polonĭ, cu carĭ Radu Şerban cîştigase marea sa biruinţă din 1611, mergeaŭ cu dînsul, în frunte, supt platoşe scînteietoare. Cu glontele prins în încheietura genunchiuluĭ, el îşĭ stăpînia durerea luĭ, pentru a se gîndi numaĭ la mîntuirea tuturora.

Cazaciĭ se împotriviră îndărătnic ceasurĭ întregĭ. Dar toate păreaŭ că sînt împotriva lor pe acest cîmp de bătaie străin. O furtună se adună sus, pe cînd armele se maĭ încrucişau încă de braţele obosite şi se descărcaŭ sineţele; şi vîntul izbia în faţă pe duşmaniĭ luĭ Mateĭ, orbindu-ĭ, udîndu-li praful, speriindu-li caiĭ. Prin ploaia grea de primăvară Moldoveniĭ întăiŭ, apoĭ ostaşiĭ luĭ Timuş se dădură înnapoĭ fugind, aceştialalţĭ legîndu-şĭ tabăra de apărare, prin care scăpau în timpurile grele [1]. A doua zi, la 28 Maiŭ, Mateĭ se întorcea în Tîrgovişte, Domn precum plecase [2].

După obiceiul luĭ, el dădu samă la Poartă despre cele întîmplate, şi el potrivise aşa încît spusele luĭ puteaŭ să fie întărite de ceauşul trimis pentru cercetare, care văzuse lupta. A bătut, scria el, şi pentru a treia oară pe nesăţiosul vecin, şi credea că i se cuvin mulţămirĭ pentru aceasta.

Ele i se şi făcură, precum tot astfel i s'ar fi făcut luĭ

[1] Izvoarele citate.

[2] Cronica ţeriĭ.

Lupu, dacă el ar fi avut noroc. Dar Turciĭ însemnaŭ foarte puțin atuncĭ pentru Domniĭ noștri, cari-ĭ știaŭ prinșĭ într'un greŭ războiŭ. Pe cînd alțĭ dregătorĭ plecaŭ din Constantinopol, pentru a face o nouă cercetare zădarnică, Mateĭ, fără să întrebe pe nimenĭ, lua măsurĭ pentru ca Vasile să nu se maĭ ridice din nenorocirea luĭ[1].

Gheorghe Ștefan luă ceva ajutor de la Muntenĭ și se așeză în Țara de Jos, chemîndu-șĭ prieteniĭ dintre boierĭ și smomind cu lefĭ pe țeranĭ. Întăiŭ, el îșĭ veni la moșia din Putna, la Răcăciunĭ, așteptînd Unguriĭ, prin sprijinul cărora maĭ ales se putea el ridica iarășĭ la înnălțimea Domnieĭ. Din ceata luĭ făcîndu-se peste puțin o mică oștire, ea avu la 3 Iulie, în Valea-Sacă, o ciocnire cu oameniĭ domneștĭ aĭ rivaluluĭ, în fruntea cărora stătea un nepot al luĭ Vasile. Dar Gheorghe însușĭ stătu la Bacăŭ, până ce veni aicĭ Boros, cu darul de ostașĭ al Craiuluĭ. Ungurĭ și Moldovenĭ, împreună, porniră atuncĭ către Iașĭ, trecind Siretul pe la Roman, după cît se vede[2].

Cu ce putea să răspingă Vasile pe aceștĭ dușmanĭ? Oaste de țară se afla lîngă dînsul, dar știm că ea se luptà fără tragere de inimă pentru «Grec», «evreiește». Boieriĭ —, ceĭ maĭ mulțĭ dintre dînșiĭ, îndepărtațĭ de Curte, nu-l iubiaŭ. Timuș, amărît de o înfrîngere pentru care nu se credea vinovat, plecase răpede înnapoĭ. Cazaciĭ lăsațĭ pe lîngă socrul săŭ nu eraŭ mulțĭ. În sfîrșit, steagurile luĭ nu se dovedise fericite.

Făcu și el ceia ce făcuse Gheorghe Ștefan în Maiŭ, numaĭ cît el apăra drumul ce venia de la Siret, nu acela ce pornia din marginea Prutuluĭ. Aŭ fost numaĭ, între cele două micĭ oștirĭ, un șir de harțe, între Tîrgul-Frumos și Iașĭ, pe malul Bahluiuluĭ, în zilele de 15 și 16 Iulie. La urmă, după ce fratele luĭ maĭ mare, Gheorghe Hatmanul, căzu în robie, Vasile fugi peste Prut, mergînd să pîndească la Rașcov desfășurarea mareluĭ războiŭ dintre Cazacĭ și Polonĭ, de hotărîrea căruia

[1] Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 188 și urm. și vol. V[2] și IX[1] din *Documente.*

[2] Miron Costin și Paul de Alep.

atîrna şi soarta luĭ [1]. La 25 Iunie, regele Poloniei plecase la oaste, şi se aştepta o ciocnire între dînsul şi Hmilniţchi, ocupat înnainte de toate cu această primejdie [2]. Încă de la 12 Iunie îl găsim pe acesta la Bar, unde stătu pănă în luna următoare, avînd lîngă dînsul şi Tatarĭ [3].

Puterea împrejurărilor aduse atuncĭ încheiarea uneĭ alianţe între Ioan-Casimir şi acela care voise, şi voi din noŭ, pe urmă, să-l înlocuiască. Rákóczy avea interes ca Moldova să fie a luĭ Gheorghe Ştefan, înlăturîndu-se Vasile, rudenia Cazacilor, şi regele se pregătise pentru a sfîrşi odată cu aceştia. Decĭ un trimis regal, Iaskolski, veni în Ardeal pentru a cere ca învinsul de la Finta şi Tîrgu-Frumos să nu fie iertat, ci, întărindu-se tronul luĭ Gheorghe Ştefan, oastea ungurească şi moldovenească de supt steagurile acestuia să vie la Cameniţa şi Mohilăŭ pentru a zdrobi, împreună cu Poloniĭ, pe Hmilniţchi. Răspunsul care i se dădu fu, neapărat, acela pe care-l doria regele [4], şi negocierile urmară [5].

Două lucrurĭ amînaŭ însă dezlegarea greutăţilor. Cu toate stăruinţile Hatmanuluĭ, care oferia şi haraciu, numaĭ să i se încuviinţeze, între altele, întărirea cuscruluĭ în Moldova, pîrile luĭ Matei şi Rákóczy, cari făceaŭ din Vasile un al doilea Mihaĭ, unit în potriva Turcilor cu Împăratul creştin, învinseră, şi un mare Trimis de la Poartă aduse luĭ Gheorghe Ştefan caftanul, cu care Turciĭ eraŭ darnicĭ faţă de cine ştia să învingă, adăugînd, pentru a maĭ scoate banĭ, cererea formală de a se înfăţişa la Poartă, ca odinioară fericitul Mateĭ saŭ nenorocitul Barnovschi [6]. Dar o parte din averile Lupuluĭ se găsia, împreuna cu Doamna luĭ, la Suceava, şi se găsise

[1] Aceleaşĭ izvoare. Cf. Hurmuzaki, V[1]; scrisoarea, din 19 Iulie 1653, a luĭ Rákóczy; şi Bisaccioni, pp. 417-8; scrisorile din *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, întrebuinţate în Sîrbu, pp. 342-3.

[2] Hurmuzaki, IX[1], p. 27.

[3] Iorga, *Acte şi fragm.*, I, pp. 221-2.

[4] *Ibid.*, p. 223 şi urm.

[5] V. Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 6 şi urm.; *Diplomataria*, XXIII, p 675 şi urm

[6] Hurmuzaki, IX[1], *Fragmente*, III, Iorga, *Acte şi fragm.*, I. V. şi raportul olandes din 18 Iulie 1653, inedit.

cine să apere cetatea. Domnul cel noŭ o încunjurase, dar, în lipsa luĭ, la începutul luĭ August, sosise în vecinătatea Suceveĭ Timuş, adus înnapoĭ de cererile desnădăjduite ale socruluĭ săŭ şi hotărît măcar să scape comoara. Domnul cel noŭ primise un însemnat ajutor de la Rákóczy, supt Ştefan Petki, şi, după porunca regeluĭ, un ofiţer din Cameniţa, Konracki, venise cu cîteva miĭ de călărĭ şi dragonĭ să ajute la răspingerea luĭ Timuş. Acesta fu atacat însă fără unire între ostaşiĭ de neam străin, adunaţĭ la un loc, şi, izbutind a face şanţ, el se adăposti în dosul luĭ, şi apoĭ în Suceava chiar. Cu toate că, după Petki, Rákóczy trimise pe însuşĭ Kemény şi la Poloniĭ luĭ Konracki se adauseră Nemţiĭ în serviciul polon aĭ luĭ Döhnhof, pricepuţĭ la încunjurarea cetăţilor, asediul nu se mîntui, mulţămită vitejieĭ îndărătnice şi devotamentuluĭ Cazacilor, înnainte de începutul luĭ Octombre [1].

De acest motiv de zăbavă se leagă al doilea. Războiul cel mare de la Nistru se coborîse pe planul al doilea faţă de acest mic războiu de la Suceava. Hmilniţchi ar fi alergat bucuros în Moldova să-şĭ scape fiul de înfrîngere, robie sau moarte, dar la mijloc era regele şi oastea. Regele s'ar fi aruncat asupra Cazacilor slăbiţĭ, dar, pentru maĭ multă siguranţă, el aştepta să-ĭ vie ajutor noilor luĭ aliaţĭ pe cari-ĭ ţinea în loc încunjurarea. Hanul era ispitit, de o parte şi de alta, cu prada din Suceava, dar el credea maĭ bine s'o iea din mînĭ sigure. De aceia nimenĭ nu se hotăria la o luptă, mulţămindu-se să se apropie pe încetul. Abia pe la 20 Septembre Poloniĭ se aflau la Cameniţa [2]. Iar, cînd Hatmanul putu să desfacă ceva oaste şi să cîştige şi Tatarĭ pentru Vasile, care veni astfel, cu armele, la Soroca, soarta Suceveĭ se hotărîse [3].

Cîtă vreme fusese Timuş ca să ducă la luptă, să înspăimînte şi să îmbărbăteze, cîtă vreme se găsia între Cazacĭ acest scump ostatec al căpeteniei lor temute şi iubite, atîta

[1] Pe lîngă izvoarele citate, v şi multele scrisori polone din Michałowski, *l. c.*, p. 671 şi urm.

[2] Iorga, *Acte şi fragm.*, I, pp. 234-5.

[3] Cf. Miron Costin şi Cronica munteană.

timp eĭ răbdase toate: oboseala harțelor nesfîrșite, căldurile veriĭ între ziduri, foamea și setea. Boieriĭ și Doamna trebuise să îndure jafurile și batjocurile, de la acest om cu sabia nerăbdătoare, maĭ ales în ceasurile-ĭ de beție, cînd, după vin, iĭ era sete de sînge. Într'o zi însă din Septembre, un fugar arătă în tabăra dușmanuluĭ unde stă cortul verde al luĭ Timuș, o ghiulea de tun bine îndreptată iĭ sfărma piciorul și, după treĭ zile, la 15, el muria, înlăturîndu-se marea piedecă pentru supunerea cetățiĭ. După ce-l îngropă, Doamna primi pe un negociator polon, venit anume de la rege, și, înțelegîndu-se și cu noul șef al Cazacilor, Nicolae Fedorovicĭ, ea făcea să se deschidă, la 9 Octombre, porțile.

Va răzbuna saŭ nu Hmilnițchi moartea fiuluĭ pe care-l trimisese la biruință? Vor găsi răsunet la Tatarĭ cuvintele luĭ de îndemn către răzbunare? Aceste întrebărĭ maĭ rămîneaŭ să-șĭ găsească o dezlegare. Până atuncĭ Rákóczy urmâ înnainte cu soliile la rege, regele se ținu gata în tabără, unde sosiră în curînd provisiĭ și trupe pornite de la Suceava, iar Gheorghe Ștefan se dădu după apa ocrotitoare a Siretuluĭ, la Roman, cu ochiĭ la Nistru, unde puteaŭ să se înfățișeze, cu Hmilnițchi, saŭ măcar cu Vasile în frunte, Tatariĭ [1].

În Octombre Tatariĭ veniră, și în Novembre uniĭ credeaŭ că eĭ ar fi în stare să aducă în mare primejdie pe rege. Eĭ nu cunoșteaŭ bine firea tătărească. În adevăr, amenințărĭ pornise de la dînșiĭ și în alte părțĭ: în Ardeal și la amîndoĭ Domniĭ, cari se maĭ temeaŭ și de mișcările Pașeĭ din Silistra. Dar Hanul va fi avut poruncă de la Turcĭ să nu se prea amestece, și banĭ i se oferiaŭ din toate părțile. El primi, și se duse, — prădînd, pe cînd Hmilnițchi îșĭ înnăbușia durerea și intra iarășĭ în negociațiĭ cu dușmaniĭ săĭ [2].

[1] La 18 Octombre el scrie Hatmanuluĭ polon «w obozię, nad Moldawą»,; ms. citat din Cracovia. Cf. scrisoarea, cu aceiașĭ dată, din Varșovia, în Hurmuzaki, IX[1], p. 42.

[2] La 1-iŭ Februar 1654, Rákóczy dădea instrucțiĭ luĭ Grigore Gillány, trimis. în Polonia și pentru a vedea ce e cu pacea dintre rege și Han, în care nu s'aŭ cuprins și cele treĭ principate; ms. citat. Tipărită în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 297; Cf. *ibid.*, 300-1 și *Diplomataria*, XXIII, pp. 693-4.

Negociații ca totdeauna înșelătoare. Cu Polonii, așa cum ajunsese lucrurile, nu se mai puteaŭ drege relațiile. Turcii aveaŭ alte trebi, și de un tribut ca al Cazacilor, bogați numai din prada altora, nu se arătaŭ lacomi. Eraŭ însă alții cari prețuiaŭ pe Cazaci, fiind-că aveaŭ nevoie de dînșii. Împăratul creștin nu vedea cu ochi buni pe Rákóczy, cu neastîmpărul lui, și Gheorghe Ștefan dădea de știre, în Februar 1654, lui Kemény, că soli nemți s'ar găsi la Hatman pentru a îndemna pe Cazaci și Tatari împotriva Poloniei și, dacă liga din 1653 se va dovedi prin fapte, și împotriva Ardealului. Mihai Petrașcu, ales odată ca moștenitor muntean — pe cînd eraŭ acuma alți doi, cumnatul săŭ Istrati Vistierul, unul din cei doi gineri ai fetei lui Radu-Vodă Șerban [1], și Diicul —, ar fi trecut, cu voia Curții din Viena, la Cazaci, pentru a căuta acolo Domnia Moldovei [2]. Știri care fură dezmințite, dar într'o formă ce arată că ele nu eraŭ luate din vînt [3].

În iarnă încă se ținu sfat în Ucraina dacă n'ar fi bine să se schimbe supunerea față de Craiul dușman și de altă lege cu aceia față de Țarul drept-credincios de la Răsărit. Propunerea fu primită cu bucurie, și Muscalii nu se arătară mai puțin bucuroși de aceasta. Cel mai priincios din tratatele ce se puteaŭ gîndi fu încheiat la 3 Mart și, după o solie de provocare la Poloni, Alexie Mihailovici, noul ocrotitor al voinicilor Niprului, începu lupta pentru pravoslavie [4].

Pentru întăia oară, pe cînd Nicolae Bieganowski pleca la Poartă din partea regelui Ioan Casimir [5], emisari ruși veniră, împreună cu oameni de la Hmilnițchi, la Voevozii noștri, pentru a li vorbi despre puternicul stăpînitor, frate întru Hristos cu dînșii, care ar putea să-i libereze pentru usagiul săŭ propriu. Totul se făcu în mare taină, și nu știm numele agenților Țarului.

[1] V., pentru el, Ilie Nicolescu, *Din genealogia familiei Golescu*, în *Noua Revista Romînă* pe 1 Nov. 1901 și Kraus, p. 211.

[2] V. Documente la Prefață și *Conv. literare, l. c.*

[3] Hurmuzaki, V[1]; 2 April 1654. Cf. IX[1], p. 52.

[4] Engel, *l. c.*

[5] Hurmuzaki, IX[1], p. 91.

Gheorghe Ștefan era un om care avea înnainte de toate nevoie să-șĭ întemeieze Domnia. Polonĭ, Rușĭ, Cazacĭ, Ardelenĭ chiar, nu-ĭ eraŭ nimic în fundul inimiĭ luĭ. El știa însă că Vasile-Vodă se află încă la Tatarĭ [1], și se credea maĭ tărziŭ că Hmilnițchi tot maĭ speră să-l poată aduce în Scaun [2]. Trimisul Țaruluĭ aducea apoĭ propunerĭ din cale afară de ispititoare: primirea țeriĭ numaĭ în credință, fără vre un tribut, întoarcerea înnapoĭ, după cucerirea lor, a cetăților din Bugeac cu ținutul lor, apărarea față de orĭ-cine, și de mazilia Turcilor, și voia de negoț în Statele întinse ale Țaruluĭ. El numi decĭ solĭ, la rîndul săŭ, și Alexie, alt Împărat creștin, li făcu jurămînt asupra legăturiĭ la Ivan Velichi din Moscova [3].

Pentru a-șĭ face însă și datoria față de Rákóczy, Gheorghe Ștefan crezu că trebuie să-ĭ spuie de solie, adăugind că el n'a vrut să audă nimic și că a trimis chiar scrisorile Țaruluĭ la Poartă [4]. Aceleașĭ asigurărĭ fură date și regeluĭ Polonieĭ [5]. Cum se vede, noul Domn știa să-șĭ facă interesele cu toată lumea.

Era însă cineva care nu învățase în lunga luĭ viață acest meșteșug. Cînd, bucuroșĭ de isprava din Moldova, Muscaliĭ veniră și la Tîrgoviște, eĭ găsiră pe Mateĭ, bolnav, chinuit de rana de la Finta și de o altă rană, maĭ adîncă, aceia pe care i-o făcuse, în inima luĭ de bătrîn bun, purtarea ostașilor din zilele de biruință. Nemulțămițĭ cu leafa, doritorĭ să capete un alt fel de Domn decît acela pe care-l judecaŭ bun numaĭ pentru călugărie, eĭ nu se rușinaseră a-șĭ face auzite amenințările în Curtea domnească și a le îndeplini, ucigîndu-ĭ supt ochĭ Vistierul, Armașul și un boier de taină, cu multă trecere, din vechĭ timpurĭ, Clucerul Socol [6]. Obosit și dez-

[1] Cf. Hurmuzaki, IX[1], p. 49; *Fragmente*, III, pp. 209-11

[2] Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 243.

[3] Hurmuzaki, IX[1], pp. 217-8: mărturisire, din 24 Decembre 1664, a Domnuluĭ.

[4] Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 211-2, Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp 240-2, 242-3.

[5] *Ibid.*

[6] Cronica țeriĭ. Kraus pune aceste împrejurărĭ în mijlocul luptelor din 1653. Cf. *Magazinul istoric*, I.

gustat, el nu voi să vadă măcar pe solii politicii nouă. Peste puțin, la /9 April, el se stîngea, într'o zi de la începutul primăverii, senină poate ca și cugetul lui, supt o rază mîngîietoare a soarelui. Muri, spune un cronicar de atuncea, «stînd în jilțul său domnesc, la locul ce-i plăcea de obiceiu, supt cerul deschis»[1].

Din călătoria lui Paul de Alepo[2] se poate vedea cu ce strălucire s'a făcut îngroparea lui Matei, alegerea, sfințirea și punerea în Scaun a tînărului său urmaș. Acest urmaș nu fu Spătarul Diicul, care-și pierduse toată trecerea pe lîngă o boierime războinică, prin felul cum înțelesese să se lupte în 1653. De altmintrelea, el nici nu era la Tîrgoviște, cînd se închiseră obosiții ochi ai bătrînului Voevod Matei, ci căuta să mîngîie cele din urmă zile ale unui copil al său bolnav de moarte. Cu atît mai ușor fu ridicat la Domnie viteazul Constantin Serdarul din Dobreni, care avea de mamă o preuteasă cu bărbat, dar al cărui tată era un biruitor care se dusese în strălucirea celei din urmă din biruințile sale: Radu Șerban, care moștenise sabia lui Mihai Viteazul. Domnia nouă începea supt cele mai bune prevestiri: Rákóczy era pentru un ostaș, care luptase în rîndurile sale, pentru un principe cu cerbicea mlădioasă și cu firea pe atît de slabă, pe cît părea de puternic brațul său de luptător; Moldova nu mai avea ființă deosebită, Ștefan-Vodă fiind numai o unealtă a «Craiului» vecin; Turcii rămăsese aproape fără domnișori la îndămînă[3] și pentru a înlătura pe ori-și cine era, pe lîngă nădejdea în Marele-Vizir[4], averea lăsată de strîngătorul Vodă Matei, prin care se putea răscumpăra la Turci ori-și-ce[5];

[1] «In aula, solito loco, sub diu, in sedili sedens.» *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, II, p. 53.

[2] În Colecția d-lui G. Gr. Cantacuzino se păstrează un act de judecată al lui Macarie de Antiochia, cu data de 15 Novembre 1657.

[3] Totuși capuchehaiaua lui Rákóczy pomenește în Iulie un fiu de Voevod, care nu e decît viitorul Mihnea al III-lea. *Diplomataria*, XXIII, pp. 147, 149.

[4] Stoica Ludescu, p. 335.

[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 142.

la Cazacĭ era Mihaĭ, nepotul de fiŭ al cuceritoruluĭ, dar el nu se arăta că vrea Domnia, cel puțin nu în acest timp, și moartea-l înlătură, de altmintrelea, îndată, dintre primejdiile cu putință [1].

Decĭ, solia de «boiarĭ și roșiĭ și popĭ» care duse la Poartă, după obiceiurile din vremea luĭ Mateĭ, știrea hotărîriĭ luate de «țară», fu bine primită, și un Agă de la Împărăție porni cu steagul pentru Constantin-Vodă. Acesta se coborî înaintea omuluĭ împărătesc până la cîmpul de luptă din 1632 al Plumbuiteĭ, și el intră în Bucureștĭ, avînd lîngă dînsul pe aducătorul întăririĭ turceștĭ, la 11 Iunie. Atuncĭ numaĭ plecă haraciul și ceĭ 400.000 de talerĭ, cît crezuse că trebuie să prețuiască noul Domn moștenirea predecesoruluĭ săŭ [2].

La 11 Iulie st. v. [3], adecă peste zece zile, o corabie tătărească, străbătînd Marea Neagră, aducea la Constantinopol, împreună cu darurĭ din partea Hanuluĭ, care pregătise lucrurile și printr'o altă solie, — pe Vasile-Vodă. Îndată el mergea la Vizir, prietenul săŭ ca și al Domnuluĭ muntean, și era primit «foarte cu bine». A doua zi, Sultanul îĭ îngădui a se înfățișa înnainte-ĭ și, luînd cea maĭ măreață înfățișare care o poate avea cineva la vrîsta de doĭsprezece anĭ și cincĭ lunĭ, îĭ arătă, «aspru», că pentru cine ridicase arma în țara împărătească — fie și ca să se apere — nu e altă gazdă în Constantinopol decît cele Șepte Turnurĭ. Dar Lupu merse aicĭ ca la o ospătărie între prietenĭ, și se știe că în această închisoare de Stat cu faima strașnică eraŭ «multe lăcașurĭ». El primi pe cine voi să-l vadă, scrise scrisorĭ îndrăznețe pentru a ruga pe Rákóczy să-ĭ libereze fratele și să facă bine și el a se împăca, potrivi lucrurile cu sprijinitoriĭ. Peste opt zile, el scrie aceluĭ frate întemnițat și el, într'o închisoare

[1] *Ibid.*, p. 142.

[2] Cf. cele două cronicĭ ale țeriĭ, pentru acest timp cu oare-care deosebirĭ, și, pentru suma lăsată de Mateĭ, Hurmuzaki, V², rapoartele din 29 Iulie și 6 Septembre. În această lună sosiră numaĭ aceștĭ din urmă banĭ.

[3] În rapoartele venețiene, se dă o dată falsă: 5 Iunie.

creştină, de unde nu era să maĭ iasă: «Cu mila luĭ Dumneadzăŭ de la toţ priiateniĭ avem socoti[n]ţă» [1].

Pe cine se răzima Lupu în planurile sale de a-şĭ dobîndi iarăşĭ Moldova? Întăiŭ pe Vizir, «omul mare» din corespondenţa agenţilor luĭ Rákóczy, pe Derviş Mohammed, care gu-

[1] Cf. scrisoarea luĭ citată, maĭ jos, pp. 30-1, nº XL, şi ştirile din rapoarte de ambasadă germană, în Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 212. — Cu privire la Gheorghe Hatmanul şi la familia luĭ Vasile-Vodă se păstrează un document de o însemnătate deosebită în Bibl. Ac. Rom. (27/LVI). În acest act, din 12 Mart 1662, semnează Mitropolitul Sava, Racoviţă Cehan Mare-Log., Toma «Catacozăino» V. Vor, Ilie Şeptelicĭ cellalt V. Vor., Nicolae Racoviţă Hatman, Alexandru Costin V. Post., Iorgachie V. Spăt., Gligorie V. Ceaşnic, Solomon V. Vist., Miron Bucioc V. Stol., Andronic biv V. Post., Andronachie biv V. Post., Gligoraşco Hăbăşescul biv V. Ceaşnic, Toderaşco V. Com., Ionaşco Tălmaciŭ. biv V. Com., Neculaiŭ Buhuş, V. Med., Toderaşco Prăjăscul V. Cluc., Hrisoscul V. Jitnicer, Statie V. Sluger, Bejan, Gheuca V. Pitar, Ionaşco V. «Orujnic», Ionaşcu Ţira V. Şătrar, Andronachie V. «Vratnic», Postolachie Aga, Contăş vt. log., Alexe vt. post., Postolachie vt. spăt., Duca vt. vist., Pătraşco 3 log, Constantin vt. stol., Bogdan vt. com, Dumitraşco vt. jitnicer, Andoca biv Pitar, Ratundul vt. cluc., Constantin 3 pitar, Lambrinò 3 post., Ghinea 3 vist., Constantin Buhuşel 3 jitnicer, Dumitraşco, Rugină, Veatreş, Dumitraşco Coroşca, Ursul, vornicĭ de gloată, — adecă boieriĭ ţeriĭ de toate treptele. În document se spune că Radu biv Vel Stolnic, Abaza Slugerul «şi fraţiĭ săi, feciorиĭ luĭ Gavril Hatman, nepoţiĭ luì Vasilie-Vodă şi a luĭ Gheorghie Hetman», nu-şĭ pot plăti datoriile. Între creditorĭ se află şi «Ursachie Vameşul, ginerele luĭ Gheorghie Hatman, şi cu giupăneasa luĭ, Ilinca, şi giupăneasa Măricuţa, featele luĭ Gheorghe Hetman». Aceste rude ieaŭ cît li se vine, primind sate din ale luĭ Gavril. Celelalte proprietăţĭ *iese la vînzare*. «Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevod, Domnu ţ[ă]răĭ Moldoveĭ», cumpără satul Bălăneştĭ şi altele. Satul fusese luat de Gavril de la mănăstirea Rîşca drept un zid de cincĭzecĭ şi cincĭ de stînjănĭ, valorînd «850 leĭ, banĭ de argintu», şi drept «dzeace iape bune». Alt sat îl luase Gavril de la «Vasilie Rusul ginerile iĭ Silionnease». Domnul face cumpărătura, «înpreună cu Doamna Măriei Sale, Ecaterina», şi dă baniĭ «înnaintia a noastrî tuturor, în mijlocul Divanuluĭ». Eĭ se încredinţează «la ruda lor, Doamna Rocsanda, fata luĭ Vasilie-Vodî, pentru datorie ce aŭ avut ia la feciorиĭ luĭ Gavril Hetman..., întru mănule oamenilor Doamneĭ Roxandreĭ, c-aŭ trimis ia aicea, pentru datoriia lor». Se scoate «ţincuşea» Bălăneştilor dintr'un «uric matcă», în care se aflaŭ şi alte moşiĭ. «Iar alte urice şi dreas[e], aşea aŭ dat sama rudeniia luĭ Gavril Hatman c'aŭ perit căndu aŭ perit şi fecori luĭ Gavril Hetman, iar acest uric aŭ fost dat maĭ de mult la un călugăr, de l-aŭ amistuit». Cf. vol. III din această culegere, pp. 31-3 şi p. 33, nota 1.

vernă până în Octombre numaĭ[1]. Pe Hanul apoĭ, care nu cruţase nicĭ un mijloc pentru a-ĭ cîştiga pe Turcĭ: Islam Ghirai muri în Iulie[2]. Pe Cazacĭ, cari vorbiră pentru dînsul, cu toate că, într'un timp cînd şeicile lor prădaŭ pe Mare şi soliĭ li se opriaŭ la Constantinopol, cînd legăturile lor cu Tatariĭ eraŭ ajunse aproape la duşmănie făţişă, cuvîntul pus de dînşiĭ nu era de loc menit să înduplece[3]. Dar maĭ era cineva, cu care se schimbaŭ făgăduielĭ şi asigurărĭ. Oameniĭ luĭ Rákóczy la Poartă daŭ de veste acasă, în acele zile de primejdie din Iulie, că, la moartea luĭ Mateĭ, Constantin ar fi asigurat pe Lupu, încă la Tatarĭ, despre bunăvoinţa luĭ[4]. Pe atuncĭ stăpînitorul ardelean se plînse Turcilor că vecinul din Ţara-Românească ar fi maĭ mult cu Cazaciĭ decît cu dînsul, că ar face darurĭ luĭ Mihaĭ pribeagul, care voià să capete, luînd pe Ruxanda, văduva luĭ Timuş, o zestre în stare să-ĭ sprijine înnaltele gîndurĭ şi-şĭ pusese în minte să se folosească de numele şi de neamul luĭ iubit pentru a ridica, pentru Împărat şi pentru dînsul însuşĭ, pe iobagiĭ romînĭ din Ardealul îngenunchiat Ungurimiĭ[5]. Constantin fusese în ultimele timpurĭ ale Domnieĭ luĭ Mateĭ lăsat de o parte, trăind la ţară, în nemulţămire, pentru o ceartă de întăietate cu Diicul[6]. Într'un act din 1655, pentru Vistierul Bunea, el nu se sfieşte a vorbi de un cas cînd Mateĭ a săvîrşit o nedreptate, o încălcare: «răposatul Mateĭ-Vodă căzutu-le-aŭ în spinare făr de dreptate»[7]. În sfîrşit, în scrisoarea pomenită a luĭ Vasile către fratele săŭ Hatmanul nu se spune nimic despre vre-o schimbare însemnată în sentimentele luĭ Rákóczy, dar se afirmă că, scăpînd din temniţă, acest frate

[1] Tablele luĭ Hammer şi *Diplomataria*, XXIII, *l. c.*
[2] V. şi Hurmuzaki, IX[1], August.
[3] Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 142, Hurmuzaki, IX[1], Iulie.
[4] *Diplomataria*, XXIII, p. 148.
[5] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 215
[6] Paul de Alep, p. 110
[7] Colecţia d-luĭ G. Gr. Cantacuzino. E vorba şi de Mihu Spătarul şi de jupîneasa Grăjdana.

ar putea să vie în siguranţă la Constantin-Vodă, «că dumneluĭ ne iaste ca un fiiŭ».

După moartea Hanuluĭ starea Lupuluĭ se făcu maĭ rea, dar nu într'atîta, încît să-şĭ piardă speranţa. Vizirul era încă în slujbă, şi el s'ar fi gîndit într'un rînd să trimeată pe fostul Domn moldovean ca sol la Ţarul, cu care stătuse altă dată în legăturĭ, pentru a-l împăca, smulgîndu-l de la războiul ce din toate părţile se ridica împotriva Polonieĭ îmbătrînite şi neavînd acum cine să o călăuzească [1]. Dar mazilirea Viziruluĭ distruse aproape aceste aşteptărĭ şi asigură oare-cum pe Gheorghe Ştefan în Domnia sa miluită din Ardeal [2]. În anul următor, 1655, îl vedem pe Vasile ospătînd tovarăşiĭ de prinsoare veneţienĭ [3] şi păstrîndu-şĭ situaţia de pîndă, cu toate sumele marĭ ce se oferiaŭ pentru moartea luĭ [4]. Cazaciĭ, biruitorĭ pe atuncĭ în Polonia nu-l uitaŭ, şi în Maiŭ un sol al Hatmanuluĭ venia să-l vadă în prinsoare [5]. Cu puţin timp înnainte, norocul părea că-ĭ zimbeşte, aducînd în dregătoria de Mare-Vizir pe un prieten, Ipsir-Paşa, odinioară la Silistra, duşman al Polonilor, cum fusese şi el odată; dar Viziratul acestuia fu scurt, şi n'avu pentru mazil urmările ce dorise acesta [6].

Acest an 1655 văzu împrejurărĭ de cea maĭ mare însemnătate pentru noĭ. Pentru planurile luĭ marĭ în Polonia, pentru prefacerea în realitate a visurilor sale regale, Rákóczy avea nevoie de ajutorul Domnilor noştri. De al luĭ Gheorghe

[1] Hurmuzaki, V², 25 Septembre 1654.

[2] Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 355-6.

[3] Hurmuzaki, V²; la data de 3 Iunie 1655.

[4] *Ibid.;* Novembre. Cf. V², la data de 17 Decembre.

[5] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 229-30.

[6] Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 218 şi tablele la Hammer.

Din 1654 avem o scrisoare inedită a luĭ Constantin-Vodă către Rákóczy: «datum in civitate nostra Bukurest, die 4 Septembris 1654» şi alta a luĭ Gheorghe Ştefan (pentru Dessi János şi un cal): «in Iass, die 11 Octobris anno 1654», ambele în ungureşte. Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, *Codices authenticorum*. — O scrisoare din Bucureştĭ, 12 Iulie, a luĭ Constantin, în pachetul «Gyf. L. V, 23» al Archivelor din Buda.

Ştefan era sigur, pentru că în toate, acesta, încurcat în datoriĭ, silit sĭ ceară necontenit iertare pentru zăbăvile plăţilor faţă de Craiŭ şi să-şĭ «dea draculuĭ» aducătoriĭ de veniturĭ ce nu maĭ sosiaŭ [1], nu putea face nimic fără voia Ardealuluĭ. Constantin-Vodă, un ales al ţeriĭ, căpetenia uneĭ numeroase şi viteze oştirĭ de mercenarĭ deprinşĭ să învingă, Voevodul uneĭ boierimĭ pline de semeţie şi de neastîmpăr, acesta era maĭ puţin sigur. Oameniĭ luĭ Rákóczy primise de la început ofertele unuĭ tînăr, cam uşor la minte, chinuit de patima măririlor, care, de şi Grec pentru cine-l cunoştea şi podoabă de Seraiŭ în casa unuĭ puternic, se dădea drept fiul luĭ Radu-Vodă Mihnea şi umbla pe la uşile ambasadorilor din Constantinopol, măgulind slăbiciunile şi interesele fiecăreĭ persoane şi fiecăreĭ Puterĭ [2]. În Ardeal ca şi în Moldova, se bănuiaŭ gîndurile luĭ Constantin, cum am văzut, atribuindu-i-se cine ştie ce înţelegerĭ stricătoare cu Cazaciĭ. Se pare că Rákóczy simţia maĭ multă tragere de inimă pentru concurentul învins al luĭ Constantin, Spătarul Diicul, căruia-ĭ maĭ rămăsese un fiŭ şi pe care Domnul cel noŭ îl scosese din dregătoria luĭ, tăindu-ĭ şi nasul, iar, împreună cu dînsul, drumul către Scaunul domnesc [3].

Dar deocamdată se începu, ca pe vremea luĭ Mateĭ, printr'o «legătură», care ni s'a păstrat într'o formă nedatată. Încheiată de Bunea Vistierul, Udrişte Năsturel şi Sava Logofătul şi întărită apoĭ în ţară de un sol al principeluĭ, ea nu se deosebia de ultimele învoielĭ cu Mateĭ, cuprinzînd şi făgăduiala de ajutor împotriva Turcilor şi Tatarilor [4]. În Ianuar 1655, Constantin Cantacuzino, Postelnicul din toată Domnia luĭ Mateĭ-Vodă, face la Bucureştĭ un jurămînt de credinţă luĭ Rákóczy, în mîna solilor acestuia, de bună samă, şi el pomeneşte cu acest prilej faptul, ce l-a îndemnat şi pe dînsul, că Voevodul «iaste cu jurămînt întărit spre vecinătăţasca prietenie cătră Măria Sa Craiŭ» [5]. Şi, cu cîteva lunĭ în urmă, încă

[1] *Diplomataria, l. c.*, p. 173.
[2] V. maĭ sus şi Hurmuzaki, V^2, pp. 22-3.
[3] Paul de Alep, p 122.
[4] *Történelmi Tár* pe 1889, pp. 663-4.
[5] Maĭ departe, pp. 32-3, nº XLI. Acelaşĭ Cantacuzino scrie principeluĭ din

de la 4 Septembre ale anuluĭ trecut, Constantin se arăta recunoscător luĭ Rákóczy pentru că s'a poruncit agentuluĭ ardelean pe lîngă Poartă să caute şi de interesele luĭ [1].

Asigurat din partea Ardealuluĭ, ştiind bine că molîul Gheorghe Ştefan nu e zurbagiul Vasile Lupu şi e prea mulţămit cu sarcina de vechil în Moldova al luĭ Rákóczy, prieten cu Paşa din Silistra şi fără concurent serios la Poartă, nefiind în hotar cu Tatariĭ, cari n'aveaŭ nimic cu dînsul, şi cu Cazaciĭ, ce aveaŭ de ce să ţie la el, primind în sfîrşit învăţătură de la o păţanie a vecinuluĭ din Moldova, care avuse de lucru cu o răscoală a seimenilor săĭ [2], Constantin se hotărî să uşureze sarcinile Vistieriei, dînd drumul Seimenilor. Dorobanţiĭ de ţară, aĭ căror «căpitanĭ, iuzbaşĭ şi ceauşĭ, vătaşĭ şi cetaşĭ» fură chemaţĭ la sfat, primiră bucuros, fireşte, să li se dea lefile acestor tovarăşĭ de arme şi acestor rude. Dar, cînd toate se credeaŭ încheiate, ele începeaŭ abia. Se găsi, dintre boierĭ, cine să aţîţe lucrurile, şi astfel, în ziua de 27 Februar [3] 1655, ostaşiĭ romînĭ şi străinĭ, fără deosebire, se adunaŭ, şi, venind la Curte, jertfiaŭ pe Ban, Ghiorma, pe Vistier, un Grec, pe Drăghicĭ Greceanu, pe Papa Brîncoveanu, fiul unuĭ bătrîn boier respectat, pe cîţĭva boierĭ maĭ micĭ şi pe patru căpitanĭ [4]. După care ispravă, se începu un straşnic jaf, care nu se opri nicĭ la uşile bisericilor.

Bucureştĭ iarăşĭ, la 13 Iulie 1654. «gratias refert principi», spune resumatul, (Kemény, *Notitia hist. dipl. archivi capituli albensis;* 1836, p. 357), «quod se suosque favore complectatur et porro quoque se commendat».

[1] Kemény, *l. c.*, p. 358.

[2] Miron Costin; Kraus, pp. 223-4.

[3] Dată cuprinsă în Cronica luĭ Ludescu — în a luĭ Constantin Căpitanul nu este nicĭ una — e· 17 Februar, Sîmbătă, ceia ce, ca zi de săptămînă, se potriveşte. Kraus, foarte bine informat, izvor de căpetenie pentru acest timp, are însă — p. 232 — 12 Mart, zi a Sf. Grigore [Papa]. Cea d'intăiŭ dată trebuie primită, pentru că şi în altă cronică, a unuĭ Braşovean de pe acel timp, D. Nekesch-Schuller (*Quellen der Stadt Kronstadt,* IV, p. 240), cetim: «27 Februar erhebet in Bleschland von den einheimischen Kriegsvölkeren, welche man Szymener nennet, ein grosser Tumult und Aufruhr wider die Bujaren, und morden in dieselbige heftig». Potrivirea e, decĭ, desăvîrşită. Se poate ca data de 12 Mart să fie pentru al doilea măcel.

[4] Cronica ţeriĭ.

Boieriĭ se risipiră în toate părțile, peste toate granițile: Dunărea, Milcovul, munțiĭ, și zidurile Orșoveĭ. Cîțĭ stătură pe gîndurĭ, avură să sufere nouă prigonirĭ, care-ĭ înduplecară să-șĭ părăsească dregătoria și avutul pentru a-șĭ scăpa viața [1].

Și Domnul? Cine să-l ajute, nu se găsi. Turciĭ luptaŭ peste mare și Pașa din Silistra era numaĭ un păzitor al liniștiĭ; Cazaciĭ se băteaŭ cu Poloniĭ, ca învingătorĭ; Moldova avea durerile eĭ; Rákóczy se zice că ar fi fost jignit și de unele amenințărĭ ale luĭ Vodă, că, de nu i se daŭ înnapoĭ niște banĭ împrumutatĭ, va face în Ardeal ceia ce făcuse tatăl săŭ Radu Șerban [2]. Fiind ce era, bietul Voevod trebui să se prefacă împăcat cu aceia carĭ-l stropise de sîngele atîtor sfetnicĭ iubițĭ, și al nepotuluĭ săŭ chiar [3]. El se arătă față de strașniciĭ săĭ stăpînĭ

[1] V. actul din 20 Maiŭ 1655 al boierilor, cu Mitropolitul în frunte, în documentele româneștĭ din Culegerea noastră.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 220 și urm.

[3] Cronica ardeleană a luĭ Kraus dă unele nume ce nu se pot înțelege, altele care corespund cu ale letopisețeluĭ muntean, și, în sfîrșit, pe «Nepotul Wode»; p. 232. — La neorînduiala adusă în țară de ridicarea Seimenilor se referă și ordinul luĭ Constantin, pe care-l reproducem aicĭ în cea maĭ mare parte:

«Voao, satul Dobriceaniĭ și voao, satul Bărbăteștiĭ, ot sud Vălciĭ, care ațĭ fostu rumânĭ sf[i]nteĭ măn[ă]stirĭ Arnăuteĭ, unde iaste hram S[fe]ti Arhanghiel Mihail. Către aceasta vă fac știre Domniia Mea, pentru că aicea, naintea Domnii Meale, jăluit-aŭ egumenul Theofil, împreun[ă] cu alalțĭ călugărĭ, zicăndu cum, dup[ă] ce v'ațĭ judecit de către Domniia Mea, v'ațĭ luat toate cărțile voastre de la măn[ă]stire, iar apoĭ voĭ ațĭ maĭ cerut de la egumenul o carte domnească și un zapis, care s'aŭ fostu cu dinsele; și acea carte, și acel zapis, aŭ fost la Preda Vornicul, și aŭ perit acum, căndu ceastă răzvală, cu toate cărțile luĭ, iar dup' aceaia voĭ în pizmă ațĭ mersu la măn[ă]stire de ațĭ umblat să prindețĭ egumenul și pre alalțĭ călugărĭ, să-ĭ ucidețĭ, și ațĭ jăfuit metofurile sf[i]nteĭ măn[ă]stirĭ, de ațĭ luat tot ce ațĭ găsit; dar nește hoțĭ ca voĭ, cu a cuĭ învățătur[ă] și cu ce semeție umblațĭ voĭ să ucidețĭ călugăriĭ, și jăfuițĭ voĭ bucatel[e] măn[ă]stiriĭ? Decĭ, iată că v[ă] porăncescu Domniia Mea, în vreame ce vețĭ vedea aciastă carte a Domnii Meale, iar voĭ toțĭ foarte bun[ă] paci să dațĭ egumenuluĭ și tut[u]ror călugărilor, și să dațĭ toate bucatele și baniĭ, ughĭ 7, ce ațĭ jăfuit, ale sf[i]nteĭ măn[ă]stirĭ; că foarte să bine știțĭ, de voiŭ înțeleage Domniia Mea al doilea rându că n'ațĭ dat tot ce ațĭ luat de la metofurile sf[i]nteĭ măn[ă]stirĭ, voĭ să trimețĭ Domniia Mea neșt[e] armaș să v[ă]

ca un dușman neîmpăcat al boierilor și făcu pretutindenĭ cunoscut în țară că de acum înnainte nu se va maĭ atinge nimenĭ de «dreptățile» cîștigate în trecut [1]. Și, în acelașĭ timp, el își pregătia răzbunarea, cercînd cu banĭ la Silistra, într'un timp cînd Constantinopolul, sfâșiat de lupte interne, nu maĭ însemna nimic, și amintind luĭ Rákóczy de «legătura» ce există între cele două țerĭ, asigurîndu-li liniștea amîndurora.

Pașa nu se mișcâ, nemaĭ fiind acuma timpurile cînd Turciĭ mărginașĭ eraŭ în stare să lămurească singurĭ lucrurile. Se zice că el ar fi cerut sfatul principeluĭ ardelean. Acesta se interesa înca din Mart de mersul lucrurilor peste munțĭ, și-șĭ ținea oameniĭ gata [2]. El convocă, la 4 April, o dietă la Alba-Iulia, pe ziua de 28 ale luniĭ [3]. Statele se arătară nehotărîte față de ceia ce trebuie să se facă, oferte viind, probabil, din amîndouă părțile, Turciĭ de la Poartă putînd să ceară cîndva samă cuĭ se amestecase în afacerĭ împărăteștĭ ce nu-l priviaŭ pe dînsul și, în sfîrșit, Constantin-Vodă nerepresintînd pentru Ardeal ceia ce represintase Mateĭ odinioară. Spre a explica pe deplin zăbava, puțina tragere de inimă pentru ajutorarea bietuluĭ Voevod ce se chinuia în umilință, trebuie să se ție samă și de aceia că Rákóczy își păstra pentru alte scopurĭ, maĭ răsplătitoare, Nemțiĭ mercenarĭ și celelalte trupe adunate, cu multă greutate și cheltuială, în jurul săŭ. În Mart tocmaĭ, îl vedem ispitind pe regele Suedieĭ, care se arăta aplecat a dezlega prin arme lunga sa neînțelegere cu acea rudă dușmană a luĭ care avea Polonia și nu-șĭ uitase drepturile asupra țeriĭ de origine [4].

Un sol merse anume la Poartă pentru a întreba ce e de făcut, și acest sol, Sava Mihály, ajunse la Constantinopol în

înțape, pre toțĭ, naintea ușilor voștri, — să te învăț a maĭ fi voĭ jăfitorĭ. Aciasta v'am scris Domnia Mea; într'altu chip să nu facețĭ» (April 8, 1655). Arch. Statuluĭ, *Arnota*, pachet «netrebnice», doc. 115 vechiŭ — Comunicat de d. Iuliu Tuducescu.

[1] Cf. Ludescu, Constantin Căpitanul și Kraus.

[2] *Mon. Com. Trans.*, XI, pp. 223-4

[3] *Ibid*, p. 224

[4] *Mon. Com. Trans.*, *l. c.*, *Diplomataria* XXIII, pp 162-3.

mijlocul bucurieĭ sălbatece pentru măcelul Mareluĭ-Vizir Ipsir, şi nevrîstnicul Sultan saŭ noul Vizir, care era să ţie numaĭ cîteva lunĭ pecetea Împărăţieĭ, nu puteaŭ decît să dea răspunsul că Rákoczy să facă ce socoate el maĭ bine.

Nu i-ar fi fost greŭ principeluĭ ardelean să intre cu oastea pe care o avea de mult adunată şi, puind în mişcare şi pe ascultătorul Gheorghe Ştefan [1], să lămurească lucrurile printr'o luptă. Întărziarea avea motive care sînt astăzĭ acoperite de întunerec. Din nişte ştirĭ germane trimise de la Constantinopol şi dintr'o scrisoare a luĭ Rákóczy, cu data de 22 Mart, aflăm că un fiŭ al luĭ Diicul, căsătorit cu fata unuĭ Szalánczy, trecu graniţa la începutul primăveriĭ, cîteva săptămînĭ după măcelul boerilor, şi-şĭ căută un adăpost la Sibiiŭ, în ţinutul căruia se găsia Diicul însuşĭ în Septembre [2]. Pe acest fiŭ al concurentuluĭ din 1654 al luĭ Constantin ar fi avut de gînd întăiŭ Rákóczy să-l facă Domn, dacă Seimeniĭ n'ar putea fi aduşĭ la pocăinţă prin sfătuirĭ şi ameninţărĭ, maĭ departe decît care mijloace el nu se hotărî decît cu greŭ să meargă.

Dar Constantin se arătă gata să facă orĭ-ce jertfe pentru ca să-şĭ capete Domnia de fapt din mînile biruitoare ale Craiuluĭ de care până atuncĭ nu prea voise să ţie seamă. Printr'o scrisoare goală de cuprins, lăsată anume fără un înţeles limpede, Voevodul arată vecinuluĭ săŭ, la 7 Maiŭ, că-ĭ trimite, pentru a-ĭ cerceta sănătatea, pe Mitropolit, atuncĭ Ignatie, pe Marele-Logofăt Preda Brîncoveanu, pe Danciul Pîrîianul, Mare-Postelnic şi pe Ivaşco Cepariul, Mare-Armaş. Aceştĭ boierĭ, cu o suită destul de mare de boierinaşĭ, merseră la Rákóczy, în castelul Ernut, pe Mureş, într'o regiune românească a Ardealuluĭ, şi găsiră aicĭ, saŭ luară cu sine în cale, şi alţĭ pribegĭ, între carĭ găsim pe un Stroe Logofătul, pe un Constantin fost Vistier, pe un Moise Mihălcescul, şi chiar pe «Diicul biv Spătar», care n'avea prin urmare nicĭ o parte în planurile domneştĭ ce

[1] V. scrisoarea luĭ umilă din Iaşĭ, 15 April, în *Diplomataria*, XXIII, p. 173.
[2] Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 222, Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 384; *Socotelile Sibiiuluĭ*, p. 9.

se pun pe sama fiuluĭ săŭ, orĭ căuta să le ascundă încă. La 20 ale luniĭ, după stilul noŭ, întrebuințat de hatîrul «Craiuluĭ», aceștĭ boierĭ îșĭ îndeplinesc misiunea, asigurîndu-l în scris că, dacă el îșĭ «va tinde ajutorul și putearea Mării Sale, ca să scoatem țara den măna acestor streinĭ hoțĭ, ca să fie țara iarăși supusă și plecată prea-luminatuluĭ Împărat, și să dăm haraciul Împăratuluĭ», eĭ îl apără pentru totdeauna de orĭ-ce răspundere, pe el saŭ urmașiĭ luĭ, față de Turcĭ: «pentru acest lucru», sfîrșesc eĭ zapisul de asigurare, «să avem noĭ a mearge cu capetele noastre să dăm samă la Împărăție, iar Măriia Sa nicĭ-o samă să n'aibă a da» [1]. Dar nicĭ un tratat nu s'a încheiat, cum s'a crezut, în numele Voevoduluĭ [2].

Năvălirea Ardelenilor era pregătită. Pașa Siavuș din Silistra era gata să treacă Dunărea, și-l vedem grăbind pe Rákóczy să vie de ceastă parte a munților [3]. Se credea că vor veni și Tatariĭ [4], cari, în acel moment, n'aveaŭ de lucru în Polonia și cari stăteaŭ în cele maĭ bune relațiĭ cu principele ardelean, căruia-ĭ trimiseră și un sol în dieta din April, ca răspuns la solia ce se dusese în Mart la Hanul [5].

Maĭ trecură însă vre-o treĭ săptămînĭ, pănă ce Rákóczy veni să se puie în fruntea uneĭ frumoase oștirĭ menite să zdrobească pe aceia cari îl împiedicaŭ de a stăpîni la miază-zi de munțiĭ hotaruluĭ tot așa de deplin cum era stăpîn la răsăritul lor. Ce s'a petrecut în acest răstimp la Muntenĭ, nu putem ști bine. Se pare însă că Voevodul izbuti să închidă cu totul ochiĭ Seimenilor ce-l păziaŭ în Scaun, făcîndu-ĭ să creadă înnainte că el e al lor cu desăvîrșire, bucuros de toate isprăvile săvîrșite și hotărît să lupte în rîndurile lor împotriva

[1] Scrisoarea de acreditare, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, pp 394-5. Zapisul boierilor, în acest volum, pp. 33-6, nº XLII.

[2] Cel din *Tort. Tár.*, 1889, p. 664 și urm., e pus la data conjecturală de Maiŭ în *Bellum*.

[3] Scrisoare, din 21 Maiŭ, a luĭ Rákóczy, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 395.

[4] V. maĭ departe, p. 36, nº XLIII.

[5] *Mon. comit. Trans.*, XI, p 205 și urm.

«Craiuluĭ», care venia asupra țeriĭ cu pribegiĭ. «Constantin-Vodă», scrie, după o tradiție nu tocmaĭ veche, Constantin Căpitanul, «se făcea că nu-ĭ este în știre de venirea oștilor, ci aŭ chemat căpitaniĭ, iuzbașiĭ și alțĭ slujitorĭ, de le spunea, zicănd: că ficleniĭ boiarĭ iar nu s'aŭ lăsat de răotate, ci aŭ fugit în alte țărĭ, și acum aduc oștĭ asupră-ne; ce zicețĭ să facem? Eĭ ziseră: să ne sculăm, Doamne, cu toțiĭ, să le eșăm înnainte, și nădăjduim că vom birui. Și începură den toată țara a se strănge slujitoriĭ, și plecă Costandin-Vodă cu dănșăĭ spre Gherghiță» [1].

La 12 Iunie, principele ardelean se afla în Țara Bîrseĭ, pe cînd, după învoiala ce făcuse, Domnul Moldoveĭ îșĭ părăsise capitala, unde n'avea decît grija luĭ Lupu din Constantinopol și a datorieĭ față de Ardeal, pe care nu era în stare s'o plătească, și se îndrepta spre granița Milcovuluĭ, ajungînd până la 13 ale luniĭ la Bacăŭ, iar în ziua următoare la Răcăciunĭ [2]. Fără o nouă zăbavă, el veni să lămurească încurcătura desăvîrșită în care se găsiaŭ afacerile muntene, între sălbătăcia Seimenilor ce nu voiaŭ să știe de nimenĭ, și între nedestoinicia Domnuluĭ, așa de puțin potrivit pentru asemenea timpurĭ.

Avem maĭ multe știrĭ pentru aceste lupte din Iunie și Iulie 1655 decît pentru atîtea altele, maĭ însemnate: scrisorĭ dela Gheorghe Ștefan, dela Unguriĭ ce se aflaŭ pe lîngă dînsul, rapoarte din Constantinopol... Sînt știrĭ dese, dar foarte puțin precise. Atîta se poate înțelege bine că Voevodul n'avea cu dînsul, în momentul cînd viclenia luĭ cuceritoare trebuia să deie toată ostea răsculată în mînile Craiuluĭ, decît pe o parte din Seimenĭ și călărașĭ. Cînd Diicul fusese însemnat la nas, ca pretendent, și plecase fără să-șĭ ceară voie, Constantin numise în loc pe un nepot de fiică al luĭ Hrizea Banul, purtînd și el acelașĭ nume, dar căruia i se zicea, pentru a-l deosebi de bătrîn: Hrizica [3]. Apoĭ, neînțelegîndu-se nicĭ cu

[1] Constantin Căpitanul, p. 310

[2] Cf. Kraus, Cron. luĭ D. Nekesch-Schuller, *l. c.* și Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 401 și urm.

[3] V. *Literatură și artă romînă*, IV, p. 401 și urm.

această căpetenie a oştilor nesupuse, el lăsă locul vacant[1], apoĭ îl încredinţă unuĭ anume Pană, care-l ocupa la data treceriĭ Ungurilor în Ţară. Pe aceiaşĭ vreme, Mare-Păharnic fusese numit, scoţîndu-se pe Hrizea şi din această dregătorie, unde-l trecuse întăiŭ, un fecior de popă care era fratele după mamă al Domnuluĭ[2]. De unde ieşi nemulţămirea tînăruluĭ boier, foarte iubit de ostaşiĭ cari-l voiaŭ de căpetenie şi sfărîmarea oştiriĭ muntene, pe care Domnul şi-o privea ca duşmană, în maĭ multe părţĭ. Uniĭ credeaŭ că se pot încrede în Constantin, alţiĭ se uitaŭ la Hrizea ca la Voevodul biruinţiĭ viitoare; eraŭ, în sfîrşit, şi de aceia cari credeaŭ că pot înnălţa în Scaunul luĭ Mateĭ pe Vornicul Preda, căruia-ĭ perise fiul în măcelul din Februar: Preda era, în adevăr, rudă cu Mateĭ-Vodă, şi se putea lăuda şi el cu sînge băsărăbesc[3]. Fără a maĭ vorbi despre Mihnea, care stăruia din răsputerĭ la Constantinopol, unde aţîţa, el, şi alţiĭ cu aceleaşĭ planurĭ, nemulţămirea Turcilor faţă de un Domn, care nu ştiuse să împiedece o răscoală şi nu se grăbise a o face cunoscută stăpînilor pănă în aceste clipe de ultimă primejdie[4].

De Moldovenĭ n'aveaŭ mare frică biruitoriĭ de la Finta, dar autoritatea «Craiuluĭ», frica de Turcĭ, groaza de prădăciunile Tatarilor slăbiră, dacă nu vitejia Seimenilor, măcar încrederea în putinţa uneĭ izbînde din partea boierilor cari se

[1] La 5 Maiŭ, după un document din Arch. Statuluĭ, *Radu-Vodă*, V, nº 6, pe care mi-l comunică d. Tuducescu, Divanul era alcătuit din Chirca Vel Ban, Gherghe Vel Vornic, Preda Vel Logofăt, Pîrvul Vel Vistier, Pană Vel Spătar, Barbul Vel Clucer, Danciul Vel Postelnic, Vasilie saŭ Vasilachi Vel Stolnic, Badea Vel Comis, Hriza Vel Păharnic, Măinea Vel Sulger, Colţea Vel Pitar. Deosebirea între acest Divan şi acel din 11 April — Arch. Statuluĭ, *Brîncovenĭ şi Mamu*, XIV, nº 9; comunicat de acelaşĭ — e că la această din urmă dată nu era încă Ban, că lipsia Spătarul, că Danciul era numaĭ Comis, că Badea era Serdar, Hrizea — fost Clucer — Pitar numaĭ.

[2] Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 186 şi articolul mieŭ: *Mama luĭ Constantin Basarab*, în *Convorbirile literare* pe 1901.

[3] Naraţie germană, reprodusă maĭ departe pp. 126-7. Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed Iorga, p. 77.

[4] *Diplomataria*, XXIII, pp. 190, 194 ş. a.

alipiseră la răsculaţĭ şi dăduseră Domnuluĭ lor dovezĭ de duşmănie. Se spune că o solie de împăciuire ar fi venit dincolo de munţĭ, în lagărul ardelean, fără să isprăvească nimic[1]. În acelaşĭ timp, un Dumitraşco din Jileştĭ şi cîţĭva-va călăraşĭ se înfăţişaŭ la Dabija, boierul moldovean ce păzia graniţa, aducînd scrisorĭ de la «Hrizica» şi de la alţĭ dregătorĭ muntenĭ, ce aşteptaŭ la Focşanĭ să se înceapă vorbele de pace. Trimisul fostuluĭ Spătar arăta chiar că uniĭ boierĭ ar fi gata să-l lase pe acesta şi să caute un adăpost dincolo de Milcov[2].

Trecerea munţilor nu se făcu fără greutate, şi străjile Seimenilor la pasul Buzăuluĭ dobîndiră ceva pradă din carele ce însoţiaŭ pe năvălitorĭ[3]. În cea maĭ bună rînduială — căcĭ «Craiul», aducîndu-şĭ aminte de isprăvile înfricoşate ale Haiducilor luĭ Gabriel Báthory, luase măsurĭ aspre împotriva acelor ce s'ar înfrupta la jaf —[4], oastea ungurească se coborî către ţinutul ce văzuse şi alte ciocnirĭ în această vreme. La 26, fără să se fi prevăzut aceasta, înnaintaşiĭ cari căutaŭ hrană zăriră peste Teleajin, în părţile Şopleĭ, unde se maĭ vărsase sînge în luptă, la 1653, «steagurĭ neobişnuite, care aveaŭ sus, în vîrf, crucĭ». Kemény, un cunoscător al ţeriĭ, era în fruntea Ungurilor: el strînse răpede pe aceĭ ce se găsiaŭ în apropiere, şi se găti de luptă.

Seimeniĭ n'aveaŭ cu dînşiĭ pe Domnul cel vechiŭ, cu care «se împăcase». De la Gherghiţa încă, el fugise, după înţelegere, luînd drumul Silistreĭ. Răsculaţiĭ ar fi chemat la Domnie pe Preda, dar acesta nu li-ar fi părut sigur, pentru legăturile ce avea cu Ardealul. Cînd eĭ strigară însă numele luĭ Hrizea, acesta primi cu bucurie, şi prin vorbe marĭ, prin amenînţărĭ faţă de Ardelenĭ şi Moldovenĭ, prin împărţirea îmbielşugată de vinurĭ, el îşĭ îmbărbătă sprijinitoriĭ, cari cre-

[1] Naraţia germană de maĭ jos, p. 126.

[2] Scrisoarea luĭ Dabija, de Vinerĭ, 11 Iunie; maĭ jos, pp. 36-7, nº XLIII. De ea se vorbeşte într'o scrisoare din Bacăŭ, fals Iaşĭ, a luĭ Gheorghe Ştefan, *Diplomataria,* XXIII, p. 195, şi în alta a luĭ Mikes Kelemen, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.,* I, p. 411.

[3] Nekesch-Schuller, p. 240.

[4] Maĭ jos, p. 127.

zură că ar putea, viind răpede, să surprindă pe Ungurĭ și să-ĭ arunce înnapoĭ în țara lor. Știaŭ că Ștefan-Vodă, ce venise până în părțile Buzăuluĭ, la Sărata, nu se grăbește de acolo și că, într'un timp cînd Seimeniĭ vorbiseră cu un Agă venit în țară, îĭ făcuseră asigurărĭ și cîștigaseră pe Muftiŭ —, Siavuș de Silistra se va gîndi bine până să treacă rîul pentru a hotărî afacerile muntene. Aveaŭ tunurĭ, un maiestru neamț, care să le îndrepte, și destule puterĭ pentru a putea privi fără frică pe dușman în față.

Inimoșĭ eraŭ Seimeniĭ cu prisos, dar tunurile lor fură cufundate în mocirla rîuluĭ de bivoliĭ încălzițĭ; cele ce rămaseră pe uscat, bătură prea sus; în zădar tăiè «Hrizea-Vodă» la mînie pe Aga Buliga, în sama căruia se dăduse aceste tunurĭ. Ceia ce fusese oastea românească și era acum numaĭ o adunătură fără orînduială, vitează fără alte însușirĭ, nu cuteză a trece rîul. De altmintrelea, călărimea lipsia acestor bunĭ pedeștri: boieriĭ ce luptase, cu casele lor, la Nănișorĭ și Finta, se găsiaŭ acum în tabăra străinilor, care era și a claseĭ, a Domnuluĭ lor.

Gaudy sosi cu Nemțiĭ, și gloanțele acestora, din sinețe și tunurĭ, nemeriră. Dușmanul începu să se plece, și atuncĭ năvăliră călăriĭ ungurĭ, cu pribegiĭ alăturĭ, spintecînd apa rîuluĭ de munte, care pentru dînșiĭ nu era o piedecă. Atuncĭ, puțin după amiazi, se începu măcelul, care ținu până în sară, pe drumul Ploieștilor, acoperind de morțĭ laturile spinoase și huceagurile. Hrizea se răzleți în fugă, și găsi un adăpost în zidurile turceștĭ ale Brăileĭ; unele cete fură primite de pădurile dese; dar ceĭ maĭ mulțĭ din luptătoriĭ romînĭ de la Șoplea rămaseră pe cîmpul de luptă saŭ pe calea de fugă [1].

Gheorghe Ștefan fusese chemat în grabă, cînd nu se știa însă că atît de răpede se va întîlni tabăra gata de bătaie a luĭ Hrizea. În zorĭ de ziuă, la 27, el aflâ că totul s'a sfîrșit,

[1] Pentru luptă trebuia să se compare: povestirile romăneștĭ din cele două Cronicĭ muntene și din Miron Costin, Cronica luĭ Kraus, *Chron. Fuchsio Lupino-Oltardinum*, cea săsească anonimă și a luĭ Nekesch-Schuller, I. Bethlen, *Chron*, pp. 36-8, scrisorile ardelene din 23 și 30 Iulie 1655, în Documentele la Prefață. Cf. și povestirea ce am dat în *Socotelile Brașovuluĭ*, pp. 89-91.

fară de dînsul, și în cursul aceleiașĭ zile el întra în lagărul de la Ploieștĭ, aducînd cu sine și cîteva sute de Tatarĭ, în fruntea cărora stătea, cu cojocul peste platoșă, mîrzacul Rusten. La 28, oștile unite apucară spre munte, și ajunseră lîngă Gherghiță, la vechiul și vestitul pod al Dridovuluĭ saŭ Dridihuluĭ. Aicĭ sosi în ziua următoare, bucuros de cele ce se întîmplase, cît poate să fie un stăpînitor care-șĭ vede oastea răsculată distrusă de un prieten, — Constantin-Vodă, cu cîțĭva Turcĭ și boierĭ, întărit de la Silistra cu un noŭ caftan turcesc. Era ziua de Sîmpetru, și se făcu «masă mare» în lagărul învingătorilor. Și, după ce se încheiè serbătoarea, Siavuș se înfățișă la rîndul luĭ, cu «cîteva sute de călărețĭ», și stătu cincĭ zile, la «ospețe cu vin dulce», scrie însușĭ Craiul, bînd eĭ chiar saŭ uitîndu-se cum beaŭ necredincioșiĭ.

Rákóczy se întoarse apoĭ în Țara Bîrseĭ, cu steagurile luate și treĭzecĭ și treĭ de tunurĭ [1].

În Constantin Ardeleniĭ n'aveaŭ multă încredere [2], dar, chiar dacă Rákóczy nu împărtășia sentimentele multora dintre corespondențiĭ și sfetniciĭ săĭ, el nu fu prietenos decît la mese cu acela pe care el îl făcuse Domn. Tunurile nu eraŭ ale răsculaților, ci ale Domnieĭ, care le cumpărase, și Craiul crezu totușĭ că trebuie să le oprească pentru sine, dînd numaĭ luĭ Constantin patru tunurĭ din ale sale [3]. I se lăsară un număr de Nemțĭ și Ungurĭ pentru a nimici, împreună cu Moldoveniĭ, pe aceia dintre învinșĭ cari nu venise să-șĭ facă supunerea. Căpeteniile eraŭ Gaudy și Boros, și acesta din urmă s'ar fi purtat foarte răŭ, chiar cu boieriĭ, pîngărindu-li casele [4]. Moldoveniĭ, bucuroșĭ de prilejul ce se înfățișase, prădaŭ la rîndul lor [5].

Deocamdată, aceste trupe străine eraŭ de mare folos, și aceasta făcea să se uite reaua lor purtare. După multe stă-

[1] Cf., pe lîngă izvoarele arătate, *Socotelile Sibiuluĭ*, p. 9, *Diplomataria*, XXIII, p. 213.

[2] V. *Diplomataria*, XXIII, p. 205.

[3] Narațiunea săsească, citată, din această carte.

[4] Kraus.

[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 208.

ruinţĭ şi cheltuielĭ, în sfîrşit, Hrizea fusese luat de Paşa Siavuş şi adus la Ungurii din Tîrgovişte: la 16 Iulie el era dus înnaintea luĭ Constantin-Vodă, care n'avea voie să se atingă de dînsul. «Cînd a ieşit din Curte», scrie însuşĭ Boros, «îl plîngeaŭ oamenii, se plecaŭ înnaintea luĭ şi-l sărutaŭ: bine că l-a prins Paşa şi l-a trimis în mînile noastre, căcĭ zăŭ că toată ţara s'ar fi sculat pe lîngă dînsul şi l-ar fi privit ca pe Voevodul eĭ, şi ar fi şi murit lîngă el[1]»! Nădejdea luĭ Constantin că i se va da căpeteniei de răscoală în Ardeal măcar «pedeapsa cuvenită pentru hoţiĭ» se dovedi zădarnică: «Hrizica» fu păstrat de Rákóczy, pentru cine ştie ce împrejurărĭ[2].

Acestea se petreceaŭ în Iulie. În August, vre-o 2.000 de călăreţi se ridicară asupra luĭ Constantin şi epitropilor luĭ, dar, nefiind sprijiniţĭ de pedestrime, eĭ fură învinşĭ destul de răpede. La 16 ale luniĭ, Boros se găsia în tabără la Călugărenĭ, Călugăreniĭ de biruinţă aĭ luĭ Mihaĭ Viteazul, unde avu o ciocnire cu dînşiĭ[3]. Marele-Vornic îĭ urmăria pe alţĭ lotri în spre Ruşiĭ-de-Vede, şi alţiĭ, în sfîrşit, se oploşise prin stuhurile ostroavelor dunărene[4].

Cum se vede, tot vremurĭ tulbure. Cu atît maĭ mult, cu cît Lupu căpătase trecere iarăşĭ la Poartă, unde făcea planurĭ şi, cănindu-şĭ barba, îşĭ formà o nouă familie. «Givanbeĭ», pretendentul de seraiŭ, Mihnea, luptà din răsputerĭ pentru a căpăta Ţara-Românească[5]. Leon-Vodă avea un fiŭ, şi acest Radu «fiul luĭ Stridie» ieşise la iveală ca pretendent[6]. Mihaĭ, moştenitorul popularităţiĭ şi neastîmpăruluĭ mareluĭ săŭ bunic, se afla la Cazacĭ, se înţelegea cu Suedesiĭ, şi se găsia cine să-l pîrească că ar umbla după stăpînirea Ardealuluĭ[7], aşa încît Gheorghe Ştefan se umplu de bu-

[1] *Diplomataria*, XXIII, p. 206.

[2] *Ibid.*, p. 211. Cf. Cronica luĭ Kraus.

[3] Cf. Hurmuzaki, IX[1]; *Fragm.*, III, pp. 127-8, Miron Costin, p 352, şi scrisoarea pomenită, în *Diplomataria*, XXIII.

[4] Scrisoarea citată.

[5] Cf. scrisorile din Constantinopol, în *Diplomataria*, XXIII, Hurmuzaki, V[2].

[6] *Diplomataria*, XXIII, pp. 254, 310.

[7] *Ibid.*, pp. 223-4.

curie, cînd, la 19 Septembre, sosi la Iașĭ trupul dușmanuluĭ acestuia, mort de ciumă, pe care-l duceaŭ peste Milcov să-l îngroape [1]. Ostașiĭ ce nu voiaŭ să se supuie încă, se gîndiaŭ la pribegiĭ bănuițĭ că vreaŭ Domnia: la Diicul și Preda, pentru a căror trimitere în țară se ruga din această pricină Boros la 23 August [2]. Afară de Marele-Vornic, de Marele-Comis și de boierul Barbu, Constantin, plin de neîncredere față de nobilimea de țară, se încunjurase, se spune, numaĭ de Grecĭ, și aceasta nu-l făcea să fie maĭ iubit [3]. Nicĭ banĭ nu maĭ avea, și veciniĭ nu se arătaŭ gata să-l împrumute, copleșițĭ de datoriĭ cum eraŭ și eĭ [4]. Și totușĭ, prin căile minunate pe care le descopere nevoia, el găsi peste treĭzecĭ de pungĭ pentru ca în toamnă să-șĭ cumpere o Domnie «veșnică», ce era să ție doĭ anĭ [5].

În sfîrșit maĭ era o primejdie: Cazaciĭ. Folosindu-se de coborîrea Suedesilor în țara regeluĭ dușman, al Polonieĭ, eĭ începuseră iarășĭ, cu învierșunare, vechia lor luptă pentru libertate și alcătuire în formă de Stat. Biruitorĭ, eĭ se urcară în toamnă până la Camenița, prădînd și marginea Moldoveĭ, unde domnià cine nu era privit cu ochĭ bunĭ de Hmilnițchi. Apoĭ eĭ se îndreptară către bogata cetate a Lemberguluĭ, pe care o încunjurară, silind-o să se răscumpere. Solĭ sălbatecĭ, cu obișnuitele propunerĭ amenințătoare, apărură iarășĭ la Curțile din Iașĭ și Tîrgoviște [6]. Hatmanul urmà să se ințeleagă cu Lupu și să stăruie pentru dînsul [7], iar în Țara-Românească se spune că li-ar fi scris căpitanul de Buzăŭ Cazacilor astfel: «Noĭ stăm răŭ; Unguriĭ ne biruiesc, ni pîngăresc bisericile, ni ard icoanele și le rup. Să dea

[1] *Ibid.*, p. 248. Pentru relațiile luĭ Gheorghe Ștefan cu Ardealul, v. și scrisorile luĭ din 1654-5, în *Történelmi Tár*, 1889, p. 637 și urm.
[2] *Diplomataria*, XXIII, p. 233.
[3] *Ibid.*, p. 236.
[4] *Ibid.*, p. 215. Cf. maĭ jos, pp. 44-5.
[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 265.
[6] Cf. Hurmuzaki, V[2]; 13 Septembre 1655; *Diplomataria*, XXIII, pp. 238, 309.
[7] *Diplomataria*, XXIII, p. 309.

Dumnezeŭ să izbutițĭ, căcĭ atuncĭ vom scăpa și noĭ poate de foame»[1]! Se știe însă cum, față de înnaintarea stăpînitoare a Muscalilor, Hmilnițchi se întoarse înnapoĭ în Novembre, cu sentimente maĭ bune față de nenorocita țară a Polonieĭ[2].

Într'un rînd vedem pe Constantin-Vodă asigurînd pe «Craiŭ» că, orĭ-care ar fi sentimentele vecinilor săĭ, el îĭ va rămînea credincios și plin de recunoștință pănă la cea din urmă a zilelor sale. În urma împrejurărilor din 1655, el îșĭ legase, în adevăr, și maĭ strîns soarta de aceia a puternicululĭ vecin.

Printr'un act ce ni s'a păstrat fără dată, dar care trebuie să fi fost trimis, în liniĭ generale, din Ardeal înnainte de încheiarea anuluĭ și iscălit îndată în Țara-Romănească, Voevodul amintește neodihna Seimenilor, începută încă de pe vremea luĭ Mateĭ, urmarea eĭ supt cîrmuirea luĭ, unirea ostașilor străinĭ cu ceĭ din țară: dorobanțĭ și călărașĭ, uciderea unora dintre boierĭ, pribegirea altora «la Turcĭ, în Ardeal și în Moldova», jefuirea și amenințările pe care a trebuit să le sufere el, Domnul, încercarea de a-l scoate chiar din Scaun. «Dumnezeŭ știe», scrie Constantin, «în ce primejdiĭ am fost, din care nu maĭ aveam nădejde să scăpăm». El a rugat pe Rákóczy care «și-a făcut milă de el», «în acel timp viforos». Ostașiĭ răsculațĭ nu s'aŭ îngrozit însă nicĭ de dînsul, ci «aŭ cutezat să-l atace în loc și în timp neașteptat», dar aŭ fost învinșĭ de «puterea și prevederea» principeluĭ. Pentru a plăti această mîntuire, Domnul făgăduiește: a împărtăși prieteniile și dușmăniile ocrotitoruluĭ, a-ĭ da știrĭ, și despre orĭ-ce mișcare militară ce i s'ar porunci saŭ orĭ-ce ștafetă ce ar ajunge la dînsul, și-ĭ va cere totdeauna învoirea. Apoĭ, se vor ținea hotarele din vremea luĭ Mateĭ-Vodă, nu se va urmà fără «rînduială» cu păstoriĭ ce-șĭ aduc vitele la pășune în țară, și nu se vor face «opririle» saŭ «zăberirile», dese la graniță. Va sluji, după cerere, pe «Craiŭ» și se va uni cu dînsul, după ce «se vor liniști lucrurile». Dregătorii marĭ ce se vor pune vor fi dintre aceĭ ce pot să placă Ar-

[1] *Diplomataria*, XXIII, p. 230.
[2] Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203

dealuluĭ. «După obiceiŭ, în fiece an vom trimite darul ce se cuvine Măriei Sale: care dar pe timpul luĭ Mateĭ-Vodă era de 1.500 banĭ vechĭ; iar noĭ l-am ridicat la 3.000, pe cari-ĭ vom da în tot anul» Urmà jurămîntul straşnic pe Dumnezeŭ, pe Evanghelie, pe «Sfînta Biserică», pe posturile toate, pe «Sfinţiĭ Apostolĭ» şi osîndirea aceluĭ ce va călca «legătura» la pierderea vieţiĭ de vecĭ şi la tovărăşia luĭ Iuda şi Arie [1].

Îndatorirĭ asămănătoare trebuie să fi fost luate şi de boierĭ. Avem însă, dacă nu actul dat de dînşiĭ, jurămintele ostaşilor, la data cînd s'a supus fiecare din cetele ce alcătuiaŭ, acum maĭ mult de nume, oastea Ţeriĭ-Româneştĭ. Lefegiiĭ, sîrbĭ şi de alt neam, jură, astfel, credinţă şi ascultare, ajutor în potriva orĭ-cuĭ, «Craiuluĭ» învingător întăiŭ şi, pe urmă, Domnuluĭ, pentru care se chema că biruinţa fusese cîştigată [2].

În tot cursul anuluĭ următor încă, rămaseră cătanele nemţeştĭ şi ungureştĭ ale luĭ Rákóczy pentru ca să privigheze liniştirea desăvîrşită şi trainică a «slujitorilor» Domnieĭ. De Nemţĭ era bucuros şi Constantin, şi-l vedem rugîndu-se de patronul săŭ, să-ĭ lase şi maĭ mult pe lîngă dînsul, măcar treĭ sute, pentru a întîmpina cu dînşiĭ nevoile ce s'ar putea să «aducă primăvara». Pe Boros şi Unguriĭ luĭ însă ar fi vrut să-ĭ vadă bucuros peste graniţă şi, cînd acest trufaş ajutător muri în April, s'a bănuit că otrava Muntenilor a făcut ceia ce trebuise să facă o poruncă de rechemare a luĭ Rákóczy [3]. În locul luĭ, veni Coloman Mikes, care nu se făcu vinovat de aceleaşĭ periculoase greşelĭ. În Novembre, cînd, după rugămintea unor boierĭ duşmanĭ aĭ Domnuluĭ, căpitanul Priboiŭ, prins în 1655, se întoarse în ţară şi alcătui planul de a ucide pe stăpînul săŭ pe la spate, în biserică, Mikes şi Gaudy zădărniciră lucrul. Fireşte că şi acum Seimeniĭ, cari nu uitase, se

[1] «Datum in civitate nostra Tergovistya». S'a tipărit, după originalul ce se afla în Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, de Kemény, în *Notitia* citată, I, p. 129

[2] V. maĭ jos, p 37 şi urm.

[3] Boros fu adus mort la Braşov la 12, şi fu îngropat în biserica ungurească; Nekesch-Schuller, p. 242 Krauss pune greşit îngroparea la 8 ale luniĭ şi vorbeşte de otrăvirea luĭ; pp. 240-1.

găsiaŭ amestecațĭ în urîta afacere: Priboiŭ fu ucis și, împreună cu el, își pierdură viața cîteva sute încă din ostașiĭ străinĭ [1].

În iarna anuluĭ 1656 se lăuda Constantin că, din Ungurii, Sîrbiĭ, levențiĭ, Leșiĭ, dragoniĭ, beșliiĭ luĭ tatarĭ, aproziĭ și pușcașiĭ, poate să aibă o oaste, sigură acum, saŭ aproape, de 2.430 de «voinicĭ» saŭ, cum se maĭ zicea, de «vitejĭ». În curînd, el avu prilejul s'o întrebuințeze în serviciul «părintelui» săŭ din Ardeal, pentru puțina sa cinste și marea sa primejdie. Începu adecă, în 1657, marele războiŭ pentru împărțirea Poloniei, care duse la ruină pe ceĭ prea slabĭ, cari se încumetaseră, de lăcomie saŭ de frică, a lua parte la dînsul.

Cîteva rîndurĭ asupra începuturilor aceleĭ pierzătoare lupte din 1657.

În 1655, la început, se maĭ păstraseră încă vechile relațiĭ bune între Polonia și Ardeal, ce se răzimaŭ pe amintirile lupteĭ comune de abia doĭ anĭ în urmă contra luĭ Vasile-Vodă și a Cazacilor [2]. În April, Rákóczy asigura că numaĭ greutățile din Țara-Românească îl împiedecă de a veni în ajutorul regeluĭ; în Iunie, el se face a trimite la Cazacĭ, oprit fiind în loc de aceleașĭ greutățĭ, pentru ca să aducă o împăcare între eĭ și foștiĭ lor stăpînĭ [3].

Dar regele Suedieĭ trimise împotriva Poloniei trupe care cuceriră până departe și un general biruitor al luĭ Carol-Gustav scrie în Decembre principeluĭ ardelean, din Cracovia [4]. Muscaliĭ, pescuind în apele tulburĭ, puseră mîna pe Litvania ortodoxă, iar Cazaciĭ, prădînd și granița Moldoveĭ — pentru care Gheorghe Ștefan se plînse la Poartă [5] — trecură pe la Camenița și se înfățișară la Lemberg, fără ca Tatariĭ să îndeplinească ceva însemnat în dauna lor [6].

[1] *Ibid.*, p. 244.

[2] Pentru indigenatul polon al fiuluĭ luĭ Rákóczy și al luĭ Gheorghe Ștefan, v. Szilágyi, *Bellum*, la data de Mart 1655.

[3] *Diplomataria*, XXIII, pp. 174, 187-8.

[4] *Ibid.*, pp. 275-6.

[5] Hurmuzaki, V²; la data de 12 Decembre.

[6] Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203. Pentru o presupusă presență a

În acelașĭ timp, îndemnurĭ veniaŭ luĭ Rákóczy să iea partea aceluĭ ce se intitula «protector al Polonieĭ» și se gîndia să împartă între vecinĭ țara luată supt ocrotirea sa. În August, un trimis suedes, Welling, era în Alba-Iulia și arăta luĭ Rákóczy ce ar fi de cîștigat pentru dînsul dacă și-ar sprijini acum, cu armele, tovarășiĭ de lege [1]. I se răspunse prin cererĭ de asigurărĭ în această privință, și stăruințĭ se începură la Poartă pentru ca de acolo să se îngăduie o ast-fel de împărtășire la războiŭ. Fără a se lua speranțele Polonilor, legăturile prin solĭ cu Cazaciĭ căpătară un caracter maĭ personal, în vederea întîmplărilor dorite. Rákóczy era maĭ de mult un corespondent al luĭ Cromwell; el se grăbi să vestească biruința sa munteană Electoruluĭ de Brandenburg, ce se arăta gata să dea ostașĭ de aĭ săĭ regeluĭ suedes, dacă acesta ar fi să plece însușĭ asupra Polonieĭ în anul următor [2].

În 1656, regele Suedieĭ veni însusĭ pentru a sfîrși războiul atît de bine început în folosul săŭ. Înnaintea luĭ, rivalul, Ioan-Casimir, fugi din Lemberg, și oștirile luĭ Carol-Gustav se revărsară asupra regatuluĭ. Stăruințile pe lîngă Țar nu aduseră deocamdată nicĭ un resultat practic pentru învinșĭ. Împăcarea de la sfîrșitul anuluĭ trecut cu Cazaciĭ se dovedi o închipuire, aceștia rămîind în sufletul lor dușmanĭ ca totdeauna și ținîndu-șĭ gata pentru sfîșiare ghiarele strînse. Tatariĭ nu se grăbiră de loc să alerge în lagărul polon, precum li se poruncise de stăpînitoriĭ lor din Constantinopol, ci, ca de obiceiŭ, dădură o raită prin Moldova, în Iunie [3]. Cînd ajunseră, în sfîrșit, eĭ eraŭ tocmaĭ la timp pentru a pierde, cu aliatul lor, marea luptă de treĭ zile de lîngă Varșovia, în care Suedesiĭ, cu contingente brandenburgice, striviră pe Poloniĭ ce începuse a se încrede într'un viitor maĭ bun.

Aceasta hotărî și pe Rákóczy. Încă de la începutul anuluĭ, el

Hanuluĭ în Moldova, către sfîrșitul anuluĭ, v. *Lettres de Pierre des Noyers*, Berlin, 1859, p. 30.

[1] *Történelmi Tár*, 1889, pp. 673-6.

[2] *Diplomataria*, XXIII, p. 260.

[3] *Diplomataria*, XXIII, pp. 380-1. Cf. *ibid.*, p. 391 și urm.

era privit, în regat, la Poartă şi aiurea, ca un vrăjmaş ascuns al luĭ Ioan-Casimir, căruia ar voi să-ĭ iea tronul, înţelegîndu-se pentru acesta cu oamenii săĭ de peste Carpaţĭ, cu nemulţămiţiĭ polonĭ, cu Cazaciĭ [1]. În April regele Polonieĭ făcu o ultimă încercare, oferind Ardeleanuluĭ, pentru a-l ţinea pe loc, tot ce putea să-ĭ ofere şi ceva maĭ mult: adoptarea fiuluĭ ca viitor rege, alegerea tatăluĭ chiar, de dietă, cu condiţia treceriĭ la catolicism, a vieţuiriĭ în Polonia şi între Polonĭ, pentru unul ca şi pentru cellalt [2]. Rákóczy se făcu a găsi preţul prea mare pentru ceva care se putea cîştiga şi ca pradă. În Iulie însă, legătura sa cu Cazaciĭ era jurată de aceştia [3]. În August, după ştirile despre desastrul de supt zidurile Varşovieĭ, Rákóczy trimitea înnapoĭ pe Nicolae Prasinowski, trimisul luĭ Ioan-Casimir, cu asigurarea că nu de la el a atîrnat ca un tratat să fie încheiat spre mulţămirea amînduror părţilor[4].

Porniţĭ maĭ de de mult, se aflară pe acest timp la Curtea principeluĭ ardelean alţĭ solĭ, cari se învredniciră de o altă primire: Sternbach şi Welling, aĭ «protectoruluĭ». Eĭ nu cereaŭ îndatorirĭ în privinţa religieĭ saŭ vieţiĭ următoare a principeluĭ ardelean, ci-ĭ făgăduiaŭ în Polonia tot «ce i se datoreşte după dreptul de moştenire saŭ poate să aibă prin altă legătură»[5]. În Septembre, se făcea jurămînt în Ardeal Cazacilor [6]. Maĭ mult de formă, Rákóczy se plîngea că şi dieta i-a răspins cererile şi invita pe Ioan-Casimir a-ĭ da cît să-l poată mulţămi [7].

Ceĭ doĭ oamenĭ aĭ regeluĭ Suedieĭ nu lăsară nicĭ un mijloc neîntrebuinţat pentru a cîştiga pe Rákóczy. Acesta, care nu primise nicĭ o învoire de la Turcĭ pentru amestecul săŭ în hotare străine, stătea pe gîndurĭ. I se spuse însă că Muscalul

[1] V. *Diplomataria*, XXIII, pp. 313, 318, 326. Negocierĭ cu aceştia din urmă, prin Gheorghe Ştefan, *ibid.*, pp. 354-5, 368-9; cf. des Noyers, p. 97

[2] Szilágyi, *Bellum*, II, p. 85 şi urm.

[3] *Diplomataria*, XXIII, pp. 416-7.

[4] *Monum. Comitialia Transylvaniae*, XI, pp. 93-4.

[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 438 şi urm. Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 160-2.

[6] Cf. *Dipl.*, p. 450 şi Szilágyi, *Bellum*, II, p. 110 şi urm.

[7] Szilágyi, *Bellum*, II, p. 115 şi urm. Cf. cronica luĭ Krauss.

nu e primejdios şi nicĭ nu s'ar fi ridicat în potriva Suedieĭ dacă el, Ardeleanul, s'ar fi hotărît maĭ răpede: «Puterea ţi-e aşa de mare, încît poţĭ să despreţuieştĭ pe Ţar şi pe orĭ-ce alt duşman». Cazaciĭ sînt sigurĭ; şi Tatariĭ ar fi gata să stea de vorbă. Afară de ce apucase a se făgădui, Carol-Gustav ar răsplăti pe Rákóczy şi cu «demnitatea regală», dacă ar dori-o numaĭ de cît [1]. Graba s'ar impune şi pentru ca Austriaciĭ să nu-şĭ sfîrşească pregătirile în favoarea Polonieĭ, pentru care vorbi, în adevăr, un sol împărătesc, trimis în Ardeal [2]. Resultă din toate aceste îndemnurĭ şi ispite tratatul din 10 Decembre 1656, care hotăria împărţirea Polonieĭ între Ardeal, Suedia, Brandenburgul, Radziwiłł şi Cazacĭ [3]. La 30 ale aceleiaşĭ lunĭ apărea manifestul principeluĭ ardelean, prin care chema lîngă dînsul pe toţĭ «adevăraţiĭ patrioţĭ polonĭ» [4]. Şi trupele sale treceaŭ graniţa.

Între ele se aflaŭ şi cete de Moldovenĭ şi Muntenĭ, cum şi era de aşteptat. Bieţiĭ Voevozĭ, în starea în care ajunsese, nu maĭ aveaŭ cîtuşĭ de puţin rîvna de a-şĭ întinde faima numeluĭ lor peste ţerĭ îndepărtate. Căzuţĭ până la rostul unor dregătorĭ aĭ luĭ Rakóczy, care-ĭ ţinea în ascultare cu sinetele ca şi cu străjile luĭ, eĭ trebuiră să se supuie poruncilor crăieştĭ, precum se deprinsese a face cu acele ale Împăratuluĭ turcesc. Soliĭ de ale lor — fusese vorba ca Domnul muntean să trimeată la Cazacĭ şi pe Udrişte Năsturel [5] — mersese la Cazacĭ, dar era vorba numaĭ de interesele patronuluĭ; Gheorghe Ştefan primise la Curtea luĭ şi călăuzise în drumul lor şi agenţĭ suedesĭ: părintele Daniil, Welling, Alexandru Torquatus [6], dar aceasta n'avea nicĭ o însemnătate pentru Moldova, şi abia una pentru persoana umiluluĭ eĭ

[1] Cf *Diplomataria*, XXIII, p. 490 şi urm.; Szilágyi, *Bellum*, II, p. 185.
[2] *Mon. com. Trans.*, XI, p. 242 şi urm.
[3] Szilágyi, *Bellum*, II, p. 190 şi urm.
[4] Des Noyers, p 293.
[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 425, nº CCXLIX.
[6] V. Hurmuzaki, X, pp. IV, VII şi n. 1; *Monumenta comitialia Transylvaniae*, XI, p. 245.

oblăduitor. Aliaţiĭ, prin representantul lor faţă cu străinătatea, Rákóczy, aĭ ligiĭ trimiteaŭ la Poartă şi scrisorĭ care eraŭ în folosul regeluĭ Poloniei[1]. Cînd trecu pe la noĭ Albert Bieniewski, care mergea să ceară Sultanuluĭ ca tributariĭ să sprijine pe regele săŭ, el va fi întîmpinat o primire tot aşa de bună ca şi trimişiĭ luĭ Carol-Gustav[2]. Aveaŭ destulă treabă acasă la dînşiĭ, cu strîngerea grea a birurilor, cu paza de spre graniţă, şi lupta în potriva doritorilor de Domnie, pentru ca gîndul să li zboare la planurĭ de cucerire, maĭ ales pentru altul. Dar, cînd porunca veni de la «Craiŭ», eĭ trebuiră să se supuie. Avem scrisoarea resemnată, în care Constantin-Vodă mărturiseşte că nu poate uita recunoştinţa ce datoreşte luĭ Rákóczy, dar că în războiul ce se deschide el nu poate să vadă decît peirea ţerilor de către Tatarĭ [3]. Ştia că dăduse banĭ Turcilor de puţină vreme, dar aceasta nu-l asigura cu totul asupra urmărilor aventuriĭ ce se începea [4]. Iar Gheorghe Ştefan dă de veste, la 28 Ianuar următor, că, aflînd de hotărîrea maĭ mareluĭ săŭ, şi ştiind că la hotare-ĭ pot ajunge atît de repede, «cîniĭ de Tatarĭ», se va adăposti la Suceava, va lua măsurĭ de fugă pe la Cîmpulung şi-şĭ va trimite casniciĭ pe la pasurile Oituzuluĭ şi Bistriţeĭ [5].

Astfel, la steagurile ungureştĭ ale oştiriĭ de năvălire se adăugiră 2.000 de Muntenĭ, cu căpitanul Odivoianul, şi tot

[1] Hurmuzaki, V[2]; la data de 28 August 1656.

[2] În raportul olandes din 24 Iunie se spune că el a venit «hisce diebus», cu scrisorĭ de acreditare din 21 Mart, pentru a cere «ut Tatarus iubeatur auxilia ferre et simul cogantur Transylvanorum, Valachorum et Moldavorum suppetiae». Cf., pentru întorsul luĭ prin Novembre, Des Noyers, pp. 268-9.

[3] *Diplomataria*, XXIII, p. 506; 7 Decembre.

[4] V. raportul olandes din 27 Novembre 1656: «Venit et hisce diebus a principe Transylvaniae legatus cum anniversariis muneribus, quae paucis ab hinc annis iterum usque ad quindecim mille aureos excreverunt, cum antea decem mille tantum solverentur. Sic et vicinus princeps Valachiae annuatim nunc centum et triginta mille imperiales pendit, qui primum octoginta mille pendebat. A Moldavo item octoginta mille iam exiguntur anni spatio, cum ordinaria olim summa solummodo quinquaginta mille imperiales conficeret»

[5] *Diplomataria*, XXIII, p. 511-2

atîția Moldovenĭ, avînd în fruntea lor pe Serdarul Grigore Hăbășescul și pe Frățița, căpitan de Fălciiŭ[1].

Întăiŭ, înnaintarea luĭ Rákóczy se arătă fericită. El se opri înnaintea celor maĭ însemnate cetățĭ din cale, și li căpătă supunerea. Apoĭ luă drumul Cracovieĭ, și în cale află ceia ce nu constituia o primejdie, decît în casul unuĭ înfrîngerĭ: porunca Turcilor să se întoarcă înnapoĭ.

Încă din Septembre 1656, aceștia, întrebațĭ în privința frămîntărilor de la Nordul granițiĭ lor, răspunsese că eĭ nu vor lucra nicĭ-odată în paguba Suedesilor, cari odinioară, printr'o solie anume, se arătase prietenĭ Sultanuluĭ[2], și în adevăr regele Carol-Gustav avuse grijă să expuie Turcilor în 1655 motivele ce-l îndemnase a face războiŭ Polonilor neînțelegătorĭ[3]. Dar tributariuluĭ din Ardeal și celor, maĭ micĭ și decît dînsul, carĭ credeaŭ că e de măsura lor să năvălească în Polonia, li se vorbi cu totul altfel, cînd mișcările lor dușmane fură cunoscute. La sfîrșitul luĭ Ianuar, vestea călcăriĭ hotarelor sosi la Poartă, și Vizirul chemă îndată la el pe capuchehaiele, acoperindu-ĭ de mustrărĭ aspre. Agentul ardelean ar fi răspuns că, «după tractate, principele nu e îndatorit de loc a cere sfat de la Constantinopol într'o afacere ca aceasta», iar oameniĭ Voevozilor noștri se lepădară de orĭ-ce răspundere, supt cuvînt că numaĭ niște oamenĭ fără căpătîiŭ s'aŭ prins, din țerile lor, de oastea «Craiuluĭ» care trecea[4].

[1] Miron Costin, p. 353. Cf. Cronica munteană și Des Noyers, p 296.

[2] «Sueciae regem instituta legatione aliquando amicitiam suam sponte imperio ottomanico obtulisse, ideoque minime convenire moribus Turcarum ut contra nationem illam aliquid moliantur.» În corespondența olandesă.

[3] El scrie. «Dewyl de selve niet in vrede heeft willen leven, maer hoe langs, hoe meer tot den strydt der wapenen aenleydinge gegeven, weshalven dan geen meedlyden met hem en is te hebben, maer willen selfs hem mede helpen verdelgen, ende wenschen niet meer als all onse vyanden also te verderven». Și atuncĭ Turciĭ răspunseseră ca acel ce va ataca pe Suedesĭ ar fi disgrațiat și că și Hanul are ordin să nu atace.

[4] «Valachi et Bugdani sese purgaturi affirmarunt consensu principum nullum omnino militem ibi fuisse collectum, illos qui transeunti exercitui se adiunxissent, factiosos et refractorios fuisse, qui in disciplina contineri non potuerint.» Raport din 20 Februar 1657, în Corespondența olandesă. Știrea veni după 24 Ianuar.

Fără să hotărească deocamdată nimic în privința pedepseĭ vinovaților, Marele-Vizir dădu un răspuns hotărît: «să lase întreprinderea; că, dacă nu vor face-o, vor încerca prin fier și foc mînia Împăratuluĭ» [1]. Și acel care spunea aceste cuvinte era om să le îndeplinească, nefiind altul decît Mohammed Chiupruliul, bătrînul de șeptezecĭ de anĭ, fără știință de carte, fără puterea banilor orĭ strălucirea glorieĭ, care izbuti însă în cincĭ anĭ de zile, cîțĭ iĭ maĭ avea de trăit, să oprească în loc Împărăția ce aluneca din ce în ce maĭ răpede spre peire [2]. Pașiĭ din Buda, Timișoara și Silistra primiră ordin să se ție gata pentru a pătrunde în țerile tributarilor neastîmpărațĭ; Tatariĭ fură îndemnațĭ să ajute din toate puterile pe regele prieten al Polonieĭ. La 6 Februar încă, voința nestrămutată a Viziruluĭ era cunoscută la Tîrgoviște [3], și îndată după aceasta venia la Constantin-Vodă un ceauș, cu mulțĭ oamenĭ împărăteștĭ după el, pentru a face cunoscută și în Ardeal, locțiitoruluĭ «crăiesc», această voință [4]. În Mart următor, patriarchul din Constantinopol, învinuit de Tatarĭ că stă în înțelegere cu aliațiĭ și cu Țarul, care era crezut că «are gîndul mare de a scoate Grecia din robie» [5], fu spînzurat și corpul său dat în Mare [6].

Rákóczy putuse, în sfîrșit, fără piedecă să se reunească cu Suedesiĭ carĭ se aflaŭ în Cracovia și să iea pentru dînsul acest însemnat oraș. Dar aicĭ veni să-l găsească și pe dînsul un ceauș al Porțiĭ cu poruncile știute de a se întoarce pentru

[1] Aceiașĭ corespondență.

[2] Hammer, începutul cărțiĭ a LIII-a.

[3] *Diplomataria,* XXIII, p. 512. Turciĭ cereaŭ înnapoĭ și tunurile luate în 1655 de Ardelenĭ.

[4] Krauss, pp. 258-9

[5] «Il a un grand dessein dans la tête, qui est celui de délivrer la Grèce d'oppression». Des Noyers, *Lettres,* p. 291.

[6] «Quod argueretur, misso huc eam ob causam nuncio a rege Tatariae, cum Moschis et Cosacis clandestina agitare concilia, quibus arma eorum contra Ottomanos suaserit et incitarit», spune raportul olandes din 31 Mart, ziua execuțieĭ. Patriarchatul stătu vacant treĭzecĭ și două de zile și se dădu apoĭ unuĭ «literarum omnium rudis», raport din 9 Maiŭ. Cf. Hurmuzaki, *Fragmente,* III, p. 232.

a maĭ putea fi iertat [1]. El se făcu a nu înţelege puterea acesteĭ poruncĭ şi trimise un sol la Constantinopol, pentru ca să arăte cît era de folositor amestecul luĭ într'un timp cînd Ţarul, înţeles cu patriarchiĭ, voià să caute restabilirea pentru el a Împărăţieĭ de Răsărit[2]. Un Suedes îl întovărăşia cu stăruinţĭ din partea regeluĭ prieten al Porţiĭ [3].

Dar răspunsul nu se dădu răpede acestor stăruitorĭ. În August încă, eĭ stăteaŭ aşteptînd, şi în aceiaşĭ lună un noŭ sol polon, oprit un timp de Ardelenĭ, venia în lagărul Viziruluĭ. Cînd el ajunse apoĭ la Constantinopol, se ştiu aicĭ, cu amănunte, şi cu neapărata exageraţie, că principele ardelean nu se maĭ află pe pămîntul Polonieĭ, iar oştirea luĭ aproape toată se găseşte în robia Tatarilor [4].

În adevăr, Rákóczy putuse să-şĭ reunească trupele cu ale regeluĭ Suedieĭ, şi in April şi Maiŭ lucrase alăturĭ de acesta pentru întinderea şi întărirea cuceririlor. Dar un atac al vecinuluĭ din Danemarca veni să cheme înnapoĭ pe Carol-Gustav. Pe de altă parte, în oastea ardeleană nu era de loc supunere. Întăiŭ, Romîniĭ începură să părăsească tabăra, trecînd în Maiŭ la Suedesiĭ aliaţĭ [5]. Cazaciĭ, cari venise, supt poruncile unuĭ polcovnic, se arătaŭ îngrijiţĭ numaĭ de dobînda lor, şi se spune că Hmilniţchi, care nu uitase moartea fiuluĭ săŭ iubit, îşĭ spunea dorinţa de a pune mîna pe «acel cîne scurt» de Rákóczy [6]. Tatariĭ se pusese în mişcare, trimiţînd straşnice scrisorĭ «Craiuluĭ» şi celor doĭ Voevozĭ, dacă ar îndrăzni să maĭ lucreze în potriva hotărîriĭ de la Poartă [7]. În asemenea împrejurărĭ, Rákóczy trebui să treacă dincolo de Vistula, în-

[1] Cf. Des Noyers, p. 310 şi raportul olandes din 31 Mart, care socoate numărul ostaşilor munteniĭ la 30.000, iar al Moldovenilor la 20.000 numaĭ.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 233-4. Cf. raportul olandes din 9 Iunie: «nec mereri ut indignationem ottomanicam, qua nihil habeat gravius, experiatur, cum nihil commiserit quod pactis mutuo sancitis adversetur», şi cel din 9 Maiŭ, care arată că solul se aşteaptă.

[3] *Ibid.*

[4] Rapoarte olandese din 7 August şi 23 ale aceleiaşĭ lunĭ.

[5] Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 290-1, 293. Cf. p. 285.

[6] Miron Costin.

[7] Iorga, *Acte şi fragm.*, I, pp. 246-7.

cheindu-se la 22 Iulie o înțelegere cu Polonii[1]. Urmâ apoi o retragere desastroasă, în voia Cazacilor și în preajma Tatarilor. Căpetenia oștirii învinse fără să se fi luptat fugi, cu puțini, iar cea mai mare parte a trupelor sale ajunse în robia Tatarilor, pe al căror Han regele Casimir îl numia «fratele și aliatul său»[2].

În tot acest timp erau oameni asupra cărora războiul fără folos apăsa și mai greu, pentru că ei nu puteau fi cuprinși de bucuria izbîndelor sau de mîngîierea speranțelor. În Mart Hanul ceru cai lui Constantin-Vodă și, necăpătîndu-i, îl sili, prin amenințările lui, să se gătească de apărare, el și, firește, și vecinul din Moldova. Boierii începură iarăși să cîrtească în potriva Domnului rămas fără ocrotitor și, din cît se mai putea găsi, locotenentul princiar îi trimise cîteva sute de haiduci pentru ori-ce întîmplare. Dar în Mart un complot se alcătui între Seimenii din țară, Hrizea și cei trei cumnați ai lui Hrizea, frații nevestei lui, cari se găsiau în oastea din Polonia. La 23, fostul Voevod al răscoalei din 1655 era liberat de Seimenii ce păziau în Alba-Iulia, trecea cu dînșii Mureșul, intra în ținutul Sibiiului, pe la Orlat și Gura-Rîului, și, cu toată urmărirea, trecea munții, dincolo de cari alți Seimeni se închisese în mănăstirea Bistrița. Constantin trimise «oști grele» împotriva vechiului dușman, pe care avea acum prilejul să-l înlăture din zarea primejdiei. Trădat, Hrizea fu prins, iar tovarășii săi, învinși la «Tîrgul Bengăi», fură uciși sau căzură și ei în mîna oamenilor domnești. Înnaintea «fetei sale și altor copii», năvălitorul fu «spînzurat la roată» în ziua de 8 April, între parii cari purtau trei sute de capete ale răsculaților[3].

După ce trecu și aceasta, frica Tatarilor pătrunse la noi,

[1] *Diplomataria*, XXIII, p. 552 și urm.

[2] *Ibid.*

[3] Cf. Krauss, pp 265-7 și știrile suedese din Maiu, în Szilágyi, *Bellum*, II, p. 289. Seimenii din oastea principelui trecură la Poloni, și se vorbește în scrisorile lui des Noyers și de . «les Serviens qui ont beaucoup de paroles italiennes et espagnoles dans leur langue» (p 341).

în Iunie, cînd eĭ se apropiară, răsplătitorĭ, de tabăra «Craiuluĭ». Cel maĭ de-a dreptul amenințat era Gheorghe Ștefan, care, din Podul-Iloaiĭ, se plînge la 11 Iulie, de nenorocirea ce amenință a cădea asupră-ĭ [1]. El știa poate că Poloniĭ, pentru cari venise Hanul, aŭ un candidat al lor pentru Scaunul Moldoveĭ, pe Bogdan Movilă, care fusese prins odinioară de Turcĭ, trecuse fără voie la legea lor, dar i se învoise apoĭ să se întoarcă la rudele sale din Polonia [2]. El știa și intrigile Lupuluĭ, care vînà și Țara-Romănească unde, în Iunie încă, Domnul credea că trebuie să ieie măsurĭ energice, să gătească o tabără și să facă apel în Ardeal, pentru a se apăra și el de Tatarĭ [3].

Cînd catastrofa nu se maĭ putu tăgădui, gîndul tuturor celor atinșĭ de dînsa fu să se roage de iertare la Turcĭ. Dar aceștia nu voiaŭ să ierte pe nimenĭ, și gîndul aceluĭ ce stătea de fapt în fruntea lor era să statornicească, la Dunăre și în Carpațĭ, cîrmuirea prin Pașĭ saŭ prin oamenĭ noĭ, de tot sigurĭ prin slăbiciunea lor. Cînd, prin Gheorghe Ștefan, se aflâ peirea oștiriĭ ardelene, încă în Iulie, la 13, se dădură semne neobișnuite de bucurie [4]. Solul ardelean fu aruncat în temniță, și primirea la 14 August a unuĭ sol polon, pentru pedeapsa celor treĭ principĭ aliațĭ, nu îmbunătăți pentru Rákóczy starea de lucrurĭ [5]. În zadar întrebuință el pe Gheorghe Ștefan pentru a furișa făgăduielĭ de banĭ; stăruințile

[1] Szilágyi, *l. c.*, pp. 403-4.

[2] «Un frère de la femme du Palatin de Cracovie, qui est fils d'un Hospodar de Valachie et qui, ayant été envoyé jeune à Constantinople, a été nourri en la religion mahométane». Des Noyers, p 323

[3] *Diplomataria*, XIII, pp. 525-6; Szilágyi, *l. c.*, pp. 398-9, *b.*

[4] Hurmuzaki, V[2]. Cf. raportul olandes din 23 August: «Clades principis Transylvaniae, quae tanto maiori cum gaudio publicis signis demonstrato a Turcis est intellecta, quanto maior erat illorum indignatio. . . Polono addictissimi sunt Turcae, quem pro veteri et sincero amico habent et celebrant, ut dici vix possit quanto cum applausu et studiis animorum hic fuerit acceptus legatus [polonicus], quem nuper castra Vesiri adiisse scripsi».

[5] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 234. Solul suedes fu zăbovit pănă în primăvară și, ca semn de necinste, i se opri tainul.

unuĭ păcătos nu puteaŭ folosi celuĭlalt [1]. În dieta din Octombre, solĭ turcĭ veniră să ceară părăsirea de către țară a luĭ Rákóczy, proclamat din gura lor ca hain, și în luna următoare Francisc Rédey era ales, cu îngăduirea fostuluĭ Craiŭ însușĭ [2]. Vizirul spusese osînda: maĭ curînd va ploua iarășĭ către Ceriŭ ploaia, decît să fie iertat acel ce a ridicat arma împotriva poruncilor primite [3].

Domnilor Moldoveĭ și Țeriĭ-Româneștĭ, cari arătase că nu era alt chip decît să facă pe voia «Craiuluĭ», li se ceru numaĭ o călătorie de pocăință și răscumpărare la Constantinopol. Amintindu-șĭ de Barnovschi, nicĭ unul din eĭ nu îndrăzni să facă această primejdioasă încercare, nicĭ atuncĭ cînd sprijinitorul lor se văzu silit să abdice. Gheorghe Ștefan, care scrise în creștinătate pentru a se asigura la nenorocire [4], nădăjduia să scape, — nefiind deprins cu un Mare-Vizir ca acesta, — dînd banĭ din Moldova, și nu din mînă în mînă la Poartă. El încercă să cîștige pe Turcul ce veni la dînsul [5].

Pentru Constantin-Vodă vecinul din Moldova trecea ca un om îndoielnic, ce ar putea să aibă «două inimĭ» [6], precum, de altmintrelea, și Gheorghe Ștefan vorbia de «îndoita inimă a luĭ Constantin-Vodă» [7]. Dar acesta din urmă nu aștepta nimic de la nimenĭ decît dela Rákóczy, Craiul care se căise pentru părăsirea puteriĭ și gonise, împrăștiindu-ĭ dieta de la Mediaș, pe blajinul înlocuitor [8]. La sfîrșitul anuluĭ, principele ardelean venia spre hotare pentru a se înțelege cu Constantin [9], și în aceiașĭ lună Decembre, din Tîrgoviște, Domnul muntean dădea o mare dovadă de iubire patronuluĭ săŭ din timpurile bune, lăsînd luĭ Francisc, fiul «Craiuluĭ», toată ave-

[1] *Ibid* Cf. *Diplomataria*, XXIII, pp. 574-5.
[2] *Mon. comit. Trans.*, XI, p. 292 și urm.
[3] Hurmuzaki, *Fragm.*, *l. c.*, pp. 235-6.
[4] Hurmuzaki, X, p. v.
[5] V. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 461-3 și Miron Costin, pp. 355-5.
[6] *Diplomataria*, XXIII, pp. 577-8; scrisoare din 16 Novembre.
[7] Miron Costin, p. 355.
[8] Care «ist fein still und zeicht ab, auf Ungern»; Nekesch-Schuller, p. 245.
[9] Hurmuzaki, IX[1]; Decembre 1657.

rea ce i-ar rămînea pe urmă «afar dăn ce am lăsa noĭ fămeiĭ noastre» și credinciosuluĭ diac Petru Budai[1].

Cel d'intăiŭ care-șĭ pierdu stăpînirea fu Domnul cel maĭ proaspăt, Constantin-Vodă, care, cum recunoaște și Rákóczy, «urmase, sărmanul, luĭ Mateĭ, în demnitate, dar nu în cuminție și în lauda ca ostaș» [2]. La 26 Ianuar, se numia în locul luĭ cine-l săpase cu maĭ multă învierșunare, aproape de la moartea luĭ Mateĭ-Vodă, ocrotitul luĭ Kenaan-Pașa, la care stătuse timp de douăzecĭ și cincĭ de anĭ [3], Mihnea, fiul luĭ Radu, care trecuse în tinerețĭ la legea stăpînilor săĭ. La 29 el avea audiența la Sultan [4] și pleca spre țara de unde doria să se creadă că i se trag strămoșiĭ. Avea poruncĭ către Fazlì-Pașă de Silistra, către Tatarĭ și căpeteniile de hotare pentru a fi așezat în Scaun cu puterea, dacă greșitul Constantin-Vodă s'ar dovedi și hain. Seimeniĭ fugarĭ peste Dunăre trebuiaŭ să-l ajute.

Constantin era hotărît să nu plece de bună voie. Sfătuindu-se cu boieriĭ carĭ-l voiaŭ pe dînsul — și, pe departe, eĭ nu eraŭ toțĭ dregătoriĭ marĭ aĭ țeriĭ — el puse să se scrie oaste, și din țerănime, pe care o alipi la lefegiiĭ săĭ, Cazacĭ, Leșĭ, Ungurĭ, la slujitoriĭ noĭ pe carĭ-ĭ ținea la sine încă din 1655. Pe de altă parte, el scrise luĭ Rákóczy, care luase iarășĭ în mîna sa cîrmuirea Ardealuluĭ și ținuse și o dietă, căutînd, în zădar, a-șĭ împăca lucrurile și cu Vizirul «decrepit» și strașnicul Han [5]: din Ardeal sosiră, pe lîngă îndemnurĭ de a nu se lăsa înspăimîntat, și asigurarea că, aflînd că este iarășĭ un om în fruntea Ardealuluĭ, Pașa de la Silistra «îșĭ va topi gîndurile odată cu ghiața Dunăriĭ» [6], și ajutoare, la 3.500 de oamenĭ, se zice, supt Ștefan Barkóczy.

Cu aceștĭ 30.000 de oamenĭ, maĭ mult saŭ maĭ puțin, Ma-

[1] Maĭ jos. pp. 54-5, n° LI.
[2] Hurmuzaki, V[1], 15 Februar 1658.
[3] Paul de Alep, trad. Cioran, p. 238.
[4] Hurmuzaki, V[2], *Fragm.*, III, p. 237.
[5] V. *Mon. com. Trans.*, XI, p. 342 și urm., p. 350 și urm.
[6] Scrisoarea luĭ Rákóczy către Homonnay; Hurmuzaki, V[1], 15 Februar 1658.

teĭ-Vodă nu s'ar fi temut să iasă la un loc potrivit, înnaintea luĭ Calga, locţiitorul Hanuluĭ, şi luĭ Fazlì de Silistra. Dar luĭ Constantin îĭ lipsia cu totul hotărîrea. El dădu foc Bucureştilor, ca şi cum el ar fi fost sigur de o înfrîngere şi de gonirea din Scaun, aruncâ în Tîrgovişte un număr de ostaşĭ, cu Spătarul şi, trimiţîndu-şĭ Doamna, Curtea femeiască şi averile la Rucăr, se aşeză însuşĭ, în dosul unor şanţurĭ, pe drumul ce ducea la munte. Tatariĭ străbătură fără împotrivire tot şesul şi, ajungînd la capitala de munte, o luară în primire prin trădarea Spătaruluĭ, Pană. Apoĭ eĭ porniră asupra tabereĭ Voevoduluĭ, înşelîndu-l cu făgăduielĭ că va fi cruţat.

În asemenea împrejurărĭ, tatăl luĭ Constantin, Radu-Vodă Şerban, nu se sfiise a sta treĭ zile în faţa Tatarilor cari nu-l puteaŭ ajunge dincolo de graniţa de războiŭ a şanţuluĭ. După dovada de necredinţă a boieruluĭ săŭ din Tîrgovişte, Domnul era şi maĭ puţin aplecat decît înnainte, să-şĭ cerce norocul într'o luptă. El se dădu maĭ afund în văile ce duceaŭ la hotare, şi numaĭ Unguriĭ luĭ Barkóczy încercară unele harţe cu Tatariĭ, ceia ce li dădu prilejul de a se lăuda după sfîrşitul acestuĭ războiŭ de batjocură. Constantin trecu la Negru-Vodă, şi de acolo se strecurâ în Ardeal, lăsînd în urmă ţeraniĭ cari nu voiaŭ să pribegească, boieriĭ bucuroşĭ de schimbare şi tot ce nu era sigur saŭ putea să-l împiedece [1].

Urmaşul săŭ îşĭ făcu intrarea în Tîrgovişte, alăturĭ de Fazlì-Paşa, pe cînd Tatariĭ cutreieraŭ ţara prădînd şi adunînd robiĭ, la 5 Mart st. n., dar el trebui să părăsească răpede oraşul cu desăvîrşire ars, pentru a-şĭ lua locuinţa în Bucureştĭ, unde focul cruţase mănăstirile de piatră şi, între celelalte, pe acea, strămoşească pentru dînsul, a Sf. Troiţe, unde-şĭ aşeză reşedinţa. De aicĭ răspîndi scrisorĭ în toată ţara pentru a făgădui linişte, siguranţă şi bună îngrijire. Şi, pentru a

[1] Cf. povestirea foarte bogată şi sigură a luĭ Paul de Alep, care e aicĭ izvorul de căpetenie, Cronica ţeriĭ, foarte pe scurt, scrisoarea din 15 Februar 1658 a luĭ Rákóczy, în Hurmuzaki, V[1]; acea din 17 Mart 1658, în acelaşĭ loc; cea din Mart a luĭ Rákóczy, *ibid.*, precum şi raportul olandes din 27 Ianuar 1658, în Documentele la Prefaţă. V. şi Cronica turcească a luĭ Hasan Vegì, în Iorga, *Manuscripte*, II, p. 56 şi urm.

împiedeca o năvălire a Domnuluĭ gonit, el nu se mulţămi a trimite Tatarĭ la pasurĭ, ci puse pe aceĭ ce se adunase în jurul tronuluĭ său: Mitropolitul Ştefan, episcopiĭ Ignatie de Rîmnic şi Serafim de Buzeŭ, pe Vornic şi Logofăt să se plîngă, la 22 Mart, de suferinţile în timpul stăpîniriĭ luĭ Constantin, care, neascultător de sfat, se purtase aşa încît adusese pedeapsa dumnezeiască a Tatarilor, şi să asigure că noul Domn e un bun creştin[1].

La această dată şi Moldova avea un Domn noŭ. Înnainte de jumătatea luĭ Mart, la 13, Gheorghe, zis Ghica, un bătrîn cam de vîrsta Chiupruliuluĭ, un Arnăut dintre aĭ luĭ Vasile Lupu, un fost negustor în tinereţele sale, trecu din vrednicia de capuchehaie, în care se arătase om destoinic, la treapta înnaltă a Domnieĭ[2]. Îl aduse un Ceauş, cu două sute cincĭzecĭ de oamenĭ împărăteştĭ abia[3], dar eĭ eraŭ destuĭ, după ce se dovedise în Ţara-Românească lipsa de folos a uneĭ împotrivirĭ, chiar cînd ea venia din partea unuĭ om tînăr, strîns legat de Rákóczy şi ajutat din toate puterile de dîn-

[1] *Diplomataria*, XXIII, pp. 610-2.

[2] În Bibl. Ac. Rom. se păstrează acest act de la Ghica înnainte de Domnie: «Ghica Vel Vornic dolnii zemli scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru cum am datu o vie, care săntu doa falcĭ de vie în Şorogarĭ, viile luĭ Arnăutu, şi după moartea luĭ Arnăutu aŭ fostu rămas pe măna feteĭ luĭ, anume Nastasieĭ. păn la svrăşitul eĭ, decĭ, dacă s'aŭ svrăşitu fata luĭ Nastasie, cari şi maĭ sus scrie, altă rudă maĭ aproape nu s'aŭ aflatu de siminţie lor ca s[ă] ţie acea vie după moartia lor, ce aŭ rămas pre sama nostră. Decĭ noĭ nu ne-am bucuratu ca să le luom, ce o am datu svintiaĭ mănăstirĭ a luĭ Aron-Vodă, care iaste hramul Svinţieĭ Sale luĭ Sfeti Neculaĭ, pentru sufletul lor, anume Arnăutu, care e-ŭ fostu numele luĭ de carte Comino, şi pentru sufletul femiaeĭ luĭ Măricăĭ şi a fete luĭ Nastasieĭ, ca să-s pomenescă sufletele lor la svnătul pomenic la înbe mănăstirilea; şi nime să nu maĭ aibă a maĭ gălceavi saŭ a să maĭ amesteca dup[ă] urma nostră, nice dănăoar[ă] în vecĭ, pestea cestu zapis al nostru, şi ca s[ă] aibă a să scrie şi la catastivul oraşuluĭ, ca s[ă] fie poman[ă] a celor duş de lumia, în vecĭ; şi pentru credinţa am iscălitu şi am pus şi peciate, ca s[ă] să ştie

[Cu mîna luĭ:] De omeniĭ mieĭ, ca s[ă] nu maĭ aibă a maĭ gălcevi.

U Ias, vlet 7156, Ghen. 20.

[Pecete: doĭ leĭ în jurul cruciĭ: şi literele Γ K.]

Ghica vel Vornic iscal.»

[3] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 241.

suĭ. Plecînd din Constantinopol la 23 Mart[1], noul «Ghica-Vodă» putea să petreacă domnește Paștile în Iașĭ. La singura înfățișare a luĭ Grigorașco, fiul și coregentul Ghicăĭ, Gheorghe Ștefan luă drumul munților, dînd la întîlnirea de la Tîrgu-Frumos un «surguciŭ domnesc» și hainele de cuviință Voevoduluĭ tînăr, care venise pentru a lua în primire Scaunul[2].

Cînd se află unde e adăpostul amînduror fugarilor, Turciĭ, cari puteaŭ să-l bănuiască de la început, se întărtară și maĭ mult în potriva mareluĭ hain din Ardeal, de la care nu voiaŭ nicĭ tribut, nicĭ îndreptățirĭ, nicĭ făgăduielĭ, cerînd ca tustreĭ principiĭ necredincioșĭ să li fie dațĭ în mînă de țerile asupra cărora domnise. Așa nu se va pierde, scria Chiuprululiul, «nicĭ o picătură de sînge din nas», pre cînd, altfel, Tatariĭ și Turciĭ vor năvăli, pedepsind cu cele maĭ neomenoase pedepse pe orĭcine li se va ivi în cale[3]. Tatariĭ primiră în adevăr porunca ce li era totdeauna plăcută, și eĭ se porniră, luînd cu dînșiĭ și pe uniĭ dintre Cazaciĭ rămașĭ fără un călăuz iubitor și priceput după moartea bătrînuluĭ Hmilnițchi. Hanul se găsia în Bugeac, gata să treacă granița[4].

Între Tatarĭ însă Gheorghe Ștefan credea, în puterea banilor cheltuițĭ, că are un bun prieten, pe Vizirul Hanuluĭ, și acesta i-ar fi dat nădejde să-l ajute a-șĭ lua Domnia, cînd Horda va trece și, în mijlocul tulburăriĭ și temeriĭ tuturora, multe lucrurĭ se pot întîmpla. Îl maĭ îndemna să încerce și Rákóczy, care vedea pe Ghica maĭ răŭ decît pe Mihnea, cel ce dădea făgăduielĭ creștinilor și punea și pe boieriĭ săĭ a vorbi în acest sens[5]. Pe la începutul luĭ Maiŭ, el trimisese Voevozilor moldovenĭ, tatăl și fiul, scrisorĭ de mustrare pentru că ar înteți

[1] *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 380 și urm.

[2] Miron Costin, p. 358 și Constantin Căpitanul, p. 315.

[3] Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 243; *Doc.*, V[1], la data de 8 Maiŭ 1658; *Diplomataria*, XXIII, p. 624 și urm.

[4] Miron Costin, p. 358.

[5] Cf. și scrisoarea luĭ Constantin Cantacuzino, 16 Iunie 1658, în *Diplomataria*, XXIII, pp. 630-1.

pe Turcĭ, și de amenințărĭ, dacă nu se vor astîmpăra măcar acum [1].

La 7 ale lunii, Domnul fugar al Moldoveĭ se afla la Blaj, pe atuncĭ un simplu sat unguresc, și se înțelegea în privința unor pămînturĭ cu tovarășul său de nenorocire Constantin, ce rătăcise prin țara Bîrseĭ și-șĭ pierduse o parte din ostașĭ, ucișĭ pentru că prădase [2]. La 27 Maiŭ, Doamna luĭ, Safta, primia știrĭ bune de la soțul eĭ, care se pregătia. El trecu munțiĭ însă abia la sfîrșitul luĭ Iunie și se îndreptă, prin locurĭ pe unde era cunoscut și iubit de călugăriĭ din mănăstirĭ și de țeraniĭ săĭ, către Siret [3].

Ștefan se aștepta să vadă viindu-ĭ înnainte călărețĭ tatarĭ, să

[1] Răspunsul luĭ Grigore-Vodă, maĭ departe, pp. 55-6. Cf. articolul d-luĭ Ghibănescu despre Grigore Ghica, în *Arch. soc. șt. și lit. din Iașĭ* pe 1901.

[2] Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 499-500 și Nekesch-Schuller, p. 246; Krauss, pp. 355-6.

[3] Cf. *Socotelile Brașovuluĭ*, p. 102 și Miron Costin, *l. c.*, cu Documentele la Prefață: Protocoalele din Cohalm.

În Bibl. Ac. Rom. (doc. 83/LVIII) se află testamentul Doamneĭ, cu acest cuprins:

«† Preveghiațĭ și vă rugațĭ, că nu știțĭ dzua și časul cănd va veni Domnul: cade-să darea fiește-căruia, maĭ vărtos din rodul omenescu, dintru caria fiindu și eŭ una, șarba luĭ Hristos, Safta gospojda pocivșag Io Ghiorghie Stefan Voevoda, socotit-am ca să-mĭ așez toate lucrurile meale, încă fiindu eŭ întru întregimia mințeĭ meale. Pentru dumnealuĭ Miron Costăn Logofătul, cum dumnealuĭ multu bine mi-aŭ făcut la nevoia mia, și maĭ apoĭ, fiindu datoare unuĭ neguțitor cu 200 de leĭ, iar dumnealuĭ aŭ dat banĭ gata doaĭ sute de leĭ și m'aŭ plătit; pentru aceaia vrăndu eŭ să răscumpăr binele dumisali, socotit-am pentru niște viĭ ce am avut la Cotnarĭ, în ulița înfundată, cu crame, în capul viilor, cu pivnițĭ de piiatră, șiapte falcĭ și giumătate; care viĭ le-am cumpărat eŭ de la Dracia și de la Vas[i]lie Arhip și de la Costantin nepoțiĭ Buciulesculuĭ, și am dat bani gata 400 de leĭ; decĭ aceale viĭ, ce maĭ sus scrie, am socotitu și le-am dat danie fineĭ meale Marii, cucoana dumisale luĭ Miron Costîn Logofătul, ca să-ĭ fie dumisale fineĭ Marii driapte ocine și moșiĭ în viacĭ, iar nime dintru sămențiia mia, nicĭ nepoțĭ, nicĭ strănepoțĭ, nicĭ alțiĭ streinĭ să n'aibă a s[ă] amesteca și să ispiti, găndindu să străce acastă daanie a mia; că unul ca acela ce va vria să străce daaniia mia, să fie procliatu și trezliat și blăstămat și neertat; întăiŭ de Domnul nostru Is. Hs., și de pria-cinstită maica Svinții Sale, și de 4 evangheliștĭ, și de 318 părințĭ svințĭ č-aŭ fostu în svănta cetate în Nechei, și de mine, de o păcătoasă, încă să fie blăstămat și neertat în viacĭ; și

se ridice poate țara la auzul numeluĭ săŭ, ca mulțămită pentru că fusese un bun oblăduitor al eĭ; dar aceasta nu se întîmplă. El rămase cu pribegiĭ și Unguriĭ luĭ, și straja luĭ descoperi că un Șirin tătăresc vine să sprijine, maĭ mult prin numele săŭ decît prin puterea ce aducea cu sine, pe Domnul voit de Poartă. Năvălitoriĭ îșĭ părăsiră atuncea gîndul, și Voevodul mazil se întoarse înnapoĭ între străinĭ, în mijlocul cărora era să moară [1].

Tatariĭ apucară după aceasta drumul spre Țara-Românească, unde, unindu-se cu Mihnea și cu Pașa de la Silistra, eraŭ să alcătuiască oastea pentru pedeapsa Ardealuluĭ, ce nu vroia să se despartă cu adevărat de Rákóczy. Numaĭ prin supunerea desăvîrșită a țeriĭ acesteia credea Chiupruliul că va ajunge să asigure liniștea la Dunăre [2].

Unul dintre ceĭ aleșĭ pentru gonirea luĭ Rákóczy avea însă planurĭ neașteptate. Mihnea-Vodă fusese Turc în Constantinopol: venit în țară, el dădu necontenite dovezĭ de o rîvnă fierbinte pentru creștinătate și ortodoxie, și Bucureșteniĭ văzură ceia ce nu maĭ văzuse pănă atuncĭ: pe Domn ducînd

pentru maĭ mare credință am și iscălitu și am pus peciatia; și eŭ Iordachie scris-am zapisul, să-s știe. U Ias, l[t] 7186, Iun. 4

Pecete сафта госпж зм моко.

Az Iordachie iscal.

Safta gospojda »

Cf. Tiktin, in *Rev. pentru istorie, archeologie și filologie*, II, pp. 337-44.

[1] Cf. Miron Costin și știrea venețiană din 31 Iulie; Hurmuzaki, V[2]. Năvălirea se povestește cu amănunte în Krauss, I, pp. 342-3. Lupta s'ar fi dat «bei den Fluss Bahalul [Bahluĭ], Szerka [Sîrca], zwischen den Dörfern Madjesacz, Tergul-Fromoz undt Petrischul».

[2] Cf. raportul olandes din 17 April 1658: «Neque enim credunt Turcae unquam pacatum fore statum Valachiae et Bugdaniae, nisi Transylvania, unde semper nova materies discordiae subministratur, ad obedientiam fuerit reducta, atque ea occasione quoque iam fuit decretum ut ad paucos annos tantum provinciarum illarum administratio delectis gubernatoribus concedatur, ne, dum regimen illis diutius prorogetur, sicuti superioribus temporibus fuit factum, opibus, quas interea multas congerunt, et viribus freti, rebellare possint, quando velint. Ob eandem causam quoque in hoc imperio videntur creberrimae illae muniorum mutationes, ut factionibus, quae alias facilius oriri queant, occurratur».

de frîŭ în jurul cetățiĭ sale de Scaun calul pe care stătea Mitropolitul, în Dumineca Floriilor [1]. El vorbi patriarchuluĭ de Antiochia despre adîncĭ întrebărĭ de teologie, și se pricepu într'un rînd să sfințească o biserică după toate regulele prevăzute în tipic [2]. De Rusaliĭ, prelatul răsăritean îĭ făcu plăcerea de a-l încorona cu scufia Ienicerilor, ceremonie cum, fără îndoială, nu se maĭ văzuse într'o reședință românească [3]. În acelașĭ timp, el făcea să i se dea înnapoĭ din Ardeal, unde aveaŭ interes să-l cîștige, tunurile muntene luate în 1655 și, supt cuvînt că se gătește pentru intrarea în această țară, așeza corturĭ pe malul Dîmbovițeĭ, săpa șanțurĭ, întăria mănăstirea și chema iarășĭ la luptă și cinste «neamul dorobănțesc», așa de oropsit de o bucată de vreme [4]. Și ce voià acest Voevod, care părea tuturora «înțelept și vrednic, ca un sfînt», arătau legăturile sale cu Ardealul, și chiar cu Împăratul german, căruia-ĭ dădea de știre că războiul ce încep Turciĭ se poate întinde și peste granița austriacă [5].

Înnainte de a pleca spre tabăra Turcilor și Tatarilor, Mihnea încercă pe boierĭ, vorbindu-li limpede de gîndul ce are să se răscoale. Eĭ îĭ răspunseră că nu o biată țară ca a lor, ce-șĭ ridicase abia bordeiele din cenușă, poate să stea în fața Împărățieĭ Sultanuluĭ. După acest schimb de cuvinte, oastea se duse la Șoplea, unde se ceru jurămînt căpitanilor, cari se despărțiră cîrtind de Domnul acesta cu prea mare dorință de faimă. După aceasta, Mihnea, care-șĭ luase încă de la încoronare numele de Mihail-Vodă, pentru ca să arăte astfel ce înțelegea să fie —, dădu poruncă boierilor și ostașilor săĭ a merge către munte spre a se uni cu Rákóczy. Dar eĭ îl părăsiră, și se duseră la Pașa de Silistra și la Hanul, în tabără, cu pîrĭ.

Mihnea nu era un om obișnuit, și nebunia sa îĭ dădea uneorĭ înfățișarea unuĭ îndrăzneț, unuĭ viteaz. El se hotărî să

[1] Paul de Alep, p. 238.
[2] *Ibid.*, pp. 239, 243-4.
[3] Pp. 241-2.
[4] Ludescu, pp. 346-7.
[5] Scrisoarea din Iulie a primatuluĭ unguresc, în Hurmuzaki, V[1].

se înfățișeze, la rîndul săŭ, înnaintea acelor pe cari voise să-ĭ trădeze, și aduse, pentru a se dezvinovăți, trecutul de slujbă credincioasă la Constantinopol și baniĭ cari împrăștiaŭ bănuielile. Cîștigâ astfel, nu numaĭ uitarea pîrilor, dar și voia de a pedepsi cu moarte pe pîrîșiĭ săĭ. Chemînd la sine pe Vistierul Pîrvu Vlădescu, care se lăuda că e om al Porțiĭ, *mutefariaca* al Sultanuluĭ, el puse pe beșliiĭ săĭ turcĭ să-l «fărîme», și tot astfel pățiră și alțiĭ: Aga, Preda Bîrsescu, Istrate, ocrotitul luĭ Mateĭ-Vodă, care fu prinse din fugă și tăiat, Preda Brîncoveanu, pe care peirea-l ajuns pe neprevestite la Tîrgoviște, de unde bătrînul nicĭ nu se mișcase. Scăpară numaĭ, dintre ceĭ aleșĭ pentru osîndă, alt bătrîn, Constantin Cantacuzino, și ginerele luĭ, Pană Filipescu, cari fugiră peste munte, de la moșiile lor din Prahova, înnainte de sosirea omuluĭ domnesc [1].

În August, toată oastea de pedeapsă trecu în Ardeal, prădînd groaznic[2], necruțînd de moarte saŭ robie până și copiiĭ «hainilor» ce habar n'aveaŭ de Rákóczy și de politica cea mare. Mihnea singur ar fi avut milă de locuitoriĭ Bîrseĭ și, trimițînd un sol la Brașovenĭ, iĭ încredință că a venit «pentru binele creștinilor», așa că să nu se tragă cu tunurile asupra Muntenilor săĭ[3]. Dar, cu toate aceste legăturĭ, cu toată trimiterea la Rákóczy a unuĭ Franciscan din Tîrgoviște[4], el trebui să urmeze pe Han și Pașa Hidir de Silistra pretutindenĭ unde eĭ purtară sabia și focul: la Sibiiŭ, la Alba-Iulia, care se prăpădi în flacărĭ, la Oradea-Mare, unde se credea că se va ajunge la o luptă cu Rákóczy, la Inăŭ, unde Domnul

[1] Cf. cele două Cronicĭ muntene și Urechiă, în *An. Acad. Rom.*, seria I, X[2], p. 291. V. și Hurmuzaki, IX[1], la data de 31 Octombre 1659; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 68 și urm. Cf. Șincaĭ, III, p. 121.

[2] Cf., cu ce se spune în Nekesch-Schuller, pp. 248-9, mărturia cronicaruluĭ turcesc Hassan Vegì, *l. c.*

[3] Kemény, *Fundgruben*, II, p. 141 și urm. Alte izvoare în *Socotelile Brașovuluĭ*, pp. 101-4.

[4] Hurmuzaki, IX[1], la 11 și 21 Septembre 1658; V[2], la data de 12 Octombre; *Fragmente*, III, pp. 244-5. Pentru venirea luĭ Paul Kedei la Mihnea, v. Șincaĭ, III, p 115.

muntean ca şi al Moldoveĭ, Iacomul Ghica, lucrară la dregerea cetăţiĭ până la Sf. Dumitru [1].

În Octombre, o dietă se adună la Sighişoara, şi un capugiŭ turc se înfăţişa înnaintea Statelor, aducînd întărirea pentru un noŭ principe al Ardealuluĭ. Şi acesta, Acaţiu Barcsai, care declarase că primeşte acest loc de primejdie şi de cheltuială numaĭ pe timpul cît Rákóczy va fi prigonit de Turcĭ, veni, cu o mică suită, pentru a-şĭ face recunoscută demnitatea căpătată din mînile Mareluĭ-Vizir, la Inăŭ. Cumpărase locul săŭ prin concesiĭ strivitoare pentru Ardealul ruinat: părăsirea cetăţilor: Inăul chiar, Caransebeşul, Lugoşul, urcarea haraciuluĭ la 40.000 de galbenĭ pe an, o amendă de o mie de pungĭ pentru că Rákóczy nu fusese dat Viziruluĭ; şi trebuiră să fie împrejurărĭ ca acele din 1658, cu 80.000 de Tătarĭ, 12.000 de Cazacĭ, 9.000 de Moldovenĭ, 12.000 de Muntenĭ şi atîţia Turcĭ în ţară, pentru ca aducătorul acestor condiţiĭ să nu fie spulberat de o mişcare de mînie a «supuşilor» săĭ prin voinţa Chiupruliuluĭ [2]. Într'o nouă dietă, la Mureş-Oşorheiŭ, ţara declara că e gata să moară pentru acela pe care, din lagărul săŭ din Oradea, zugrumat de mînie neputincioasă, Rákóczy-l înfiera ca pe un om ridicat din pulbere, «monstru de nerecunoştinţă», trădător, usurpator fără de lege şi criminal [3].

Dacă anul 1658 cuprinse în cursul luĭ luptă şi jaf, cel care urmă nu fu maĭ fericit pentru noĭ. Pe de o parte, pentru a ni stropi pămîntul cu sînge era ambiţia, setea de Domnie a pribegilor: Gheorghe Ştefan, care trimitea pe frate-săŭ la Cazacĭ, şi Constantin, care, cerînd sprijin şi el, Suedesilor, vorbia şi la Polonĭ, încerca la Turcĭ chiar, şi, ca şi Ştefan, îşĭ arăta soarta nenorocită Împăratuluĭ [4]. Eĭ eraŭ oaspeţiĭ altuĭ Iacom

[1] *Soc. Braşovuluĭ, l. c.* M. Costin

[2] *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 68 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 83. Pentru dietă, p. 84 şi urm. Se menţionează şi trecerea prin oraş, la 11 ale luniĭ, a celor 2 000 de Curtenĭ aĭ luĭ Mihnea: «satis sordidi ac laceri».

[4] Cf. Hurmuzaki, V[1], pp. 61-2; IX[1], pp. 165-8 şi la datele de 9 Octombre 1658 şi 26 April 1659.

de stăpînire, nedomolit până la moarte, Rákóczy, care ținea pentru dînsul cetățile, nu se mulțămia cu nicĭ-o învoială oferită de rivalul său, răspingea mijlocirea Împăratuluĭ, căruia-ĭ ceruse ostașĭ, și nu stăruințe, și în strîmtorarea luĭ credea că folosește îndreptîndu-se la Veneţieniĭ cari nu făceaŭ războiŭ pentru alțiĭ [1].

În Februar 1659, Barcsai ținu o dietă la Bistrița, și se înfățișă încunjurat de Seimenĭ și avînd lîngă dînsul Ienicerĭ în haine roșiĭ. «Curtenĭ» din Moldova și Țara Românească, supt șeĭspre-zece steagurĭ, îl păziaŭ încă [2]. Și înțelegerea luĭ cu Mihnea-Vodă și Ghica se arătă, nu numaĭ prin rămasul în Ardeal al acestor luptătorĭ din 1658, ci și prin soliĭ — din Moldova veni Serdarul — care cerură, și îndepliniră de bună seamă, încheiarea unor legăturĭ cu bietul Craiŭ al Chiupruliuluĭ [3].

O astfel de înțelegere era de nevoie pentru tributariĭ de la Dunăre, de vreme ce Turciĭ declaraŭ cu orĭ ce prilej că nicĭ-o stăruință, nicĭ-o rugăminte, nicĭ-o făgăduială nu maĭ poate folosi luĭ Rákóczy: dacă el ar fi singurul creștin, spuneaŭ eĭ în retorica lor aspră, și ar maĭ rămînea un Turc ca să se lupte cu dînsul, și încă nu s'ar împăca împreună [4]. Ceia ce făcea însă pe fostul principe să nu-șĭ părăsească toată nădejdea și să maĭ zădărnicească, în Maiŭ, o încercare de împăciuire din partea Imperialilor, era siguranța că Turciĭ aŭ de lucru în Asia cu aceĭ răsculațĭ cari chemase înnapoĭ pe Vizir din campania trecută [5]. Cînd Barcsai trimise la Poartă, în April, numaĭ jumătate din suma uriașă pe care se îndatorise a o da la Constantinopol și aceasta se înțelese ca fiind în legătură cu răscoala, și trimișiĭ princi-

[1] Cf. Hurmuzaki, IX[1], pp. 108-9, 119-21 și Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 519-20.

[2] Și acum Seimeniĭ sînt zugrăvițĭ de Ungurĭ ca: «sordidi, laceri, rustici, omnium virtutum opprobria, ne fabam quidem valentes»; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 157 și urm.

[3] *Ibid.* Cf. Șincaĭ, III, pp. 119-20.

[4] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 246, *Diplomataria*, XXIII, pp 646-7.

[5] Hurmuzaki, IX[1]; Maiŭ 1659.

peluĭ noŭ fură aruncaţĭ în temniţă, unde stătură până în luna luĭ Septembre [1].

Zăbava Turcilor, cari sfîrşise totuşĭ cu greutăţile din Asia şi nu maĭ aveaŭ de lucru decît cu prădăciunile Cazacilor pe Mare şi cu stîngerea celor din urmă scînteĭ fugare dincolo de dînsa [2], îndemnară pe Rákóczy să vie însuşĭ în Ardeal, părăsindu-şĭ ascunzătoarea din Ungaria, unde avea moşiĭ, rude şi prietenĭ. La 28 August, el vestia vice-generaluluĭ din Caşovia că a sosit iarăşĭ în ţară, chemat de toată lumea, ce nu maĭ putea suferi tirania blajinuluĭ Barcsai şi că socoate, cu cîţĭ sînt pentru dînsul, să poate rămînea chiar împotriva suzeranuluĭ [3].

Între sprijinitoriĭ «Craiuluĭ» întors era şi unul pe cari mulţĭ nu se aşteptaŭ să-l vadă în această tabără, necunoscîndu-ĭ planurile ascunse, îndată acoperite, din 1658. Se zice că în timpul campanieĭ aceleia, «Io Mihail Radu Voevod», trufaşul «Grec», ar fi fost lovit de Paşa de Silistra pentru o lipsă de cuviinţă faţă de dînsul [4]. Pîrile în potriva luĭ, că se înţelege cu creştiniĭ, nu conteniseră, viind de la Barcsai, care n'avea încredere în acest ambiţios descreierat; de la Constantin Cantacuzino, pe care-l făcuse a fi dus, din Moldova, la Poartă, dar nu-l putuse împiedeca de a-şĭ scoate la iveală aice dreptatea [5]. El îşĭ pregăti deci, silit şi de aceste învinovăţirĭ şi primejdiĭ, răzbunarea. În afară, se arăta cel maĭ bun prieten al Turcilor, chemîndu-ĭ pe lîngă sine: «saragèle, deliĭ, beşliĭ, seimenĭ» [6], şi făcîndu-ĭ prin vorbe bune şi darurĭ dese a crede în el «ca în Mahmet»; merse până acolo încît clădi o moscheie dincolo de Dunăre şi, ca să înşele şi maĭ mult pe foştii săĭ tovarăşĭ de lege şi ocrotitorĭ, se făcu, pare-se, a li cere Domnia

[1] V. rapoartele olandese din 22 April şi 13 Septembre 1659. Cf. Hurmuzaki, IX[1]; Maiŭ.

[2] V. şi rapoartele olandese din 30 Iunie şi 22 August.

[3] Hurmuzaki, IX[1], la această dată. Pentru dieta ţinută în aceiaşĭ lună de Barcsai, v *Mon. com. Trans.*, XII, p. 338 şi urm.

[4] Hammer, *l. c.*

[5] Cf. Cronicile muntene şi Cronica ungurească a luĭ Ioan Bethlen

[6] Ludescu, p. 350.

Moldoveĭ și guvernul Pașeĭ din Silistra, pe care se credea în stare să-l înlocuiască [1]. Îl credeaŭ un nebun îndrăzneț, un împușcă 'n lună, un *deliŭ,* cum se zicea în partea loculuĭ, și-ĭ iertaŭ titlul de archiduce pe care și-l lua fostul Givan-beĭ, vulturul împărătesc ce-șĭ punea fără nicĭ un rost în arme și voia ce-șĭ luase de a bate monedă pe numele săŭ [2]. Hanul se încredea așa de mult în el, încît, pe asigurarea luĭ că se va plăti un preț de răscumpărare foarte însemnat, el dădu drumul din robie luĭ Ioan Kemény și luĭ Francisc Kornis, doĭ Rákóczyenĭ credincioșĭ, pe cari nicĭ într'un chip n'ar fi voit Barcsai să-ĭ vadă întorșĭ în Ardeal [3].

Dar în acelașĭ timp el îșĭ pregătia, nu fără meșteșug, lovitura care era să facă din el un vrednic urmaș al luĭ Mihaĭ Viteazul, pe al căruĭ nume i se păruse că trebuie să-l iea. Întăiŭ, trebuia sfărîmată dușmănia boerilor, ce se temeaŭ de Turcĭ după cîte pățise, și, după ce văzuse cu cîte-va lunĭ în urmă, nu prea aveaŭ multă iubire pentru Domnul lor. El se înțelese cu «dorobanțiĭ», cari nu uitase patimile lor din 1655, nicĭ amestecul boierilor țeriĭ în ele. Marele-Vornic, cu ceĭ doĭ frațĭ aĭ săĭ [4], Spătarul-Mare, Vel Clucerul, Diicul însușĭ, și Vel Stolnicul, Danciul Postelnicul, ce fusese la Rákóczy pentru a-l aduce asupra Seimenilor, Marele-Comis, și «alțĭ mulțĭ boiarĭ», fură prinșĭ la Curte, în Tîrgoviște, unde în 1658 perise Brîncoveanu, zugrumațĭ și aruncațĭ încă viĭ, în sunetul covîrșitor al «tabulhanaleĭ», ostașilor răzbunătorĭ, cari-ĭ călcară în picioare, zvîrlindu-li trupurile prin gunoiŭ, aruncîndu-li jupânesele în temniță și la chinurĭ [5].

[1] Hurmuzaki, IX[1], la data de 21 April 1659: știre din Constantinopol; *Fragmente,* III, p 246, după acelașĭ izvor; pp 247-8. Cf. *Supl.,* I[1], p. 245.

[2] Vezĭ-o reprodusă în Sturdza, art. *Ban* din *Magnum Etymologicum.* Cf. și Șincaĭ, III, p. 121.

[3] Cf. *Mon. comit. Trans,* XII, p. 277 și urm. și Cronica luĭ Ioan Bethlen, care spune și cum Mihnea a destăinuit luĭ Kemény ce lucrase principele noŭ, rin scrisorĭ împotriva luĭ.

[4] O scrisoare a luĭ în *Socotelile Brașovuluĭ,* la anul 1658.

[5] Cronicile țeriĭ și Krauss, pp. 382-5, care vorbește de boierĭ ce se mîncaŭ de foame între dînșiĭ, de femeile lor cusute în sacĭ, cu pisicĭ, ș. a. Prin

După aceasta, așteptîndu-se la pedeapsa din partea Turcilor, el li luă înnainte. Deocamdată, luîndu-se în toate după urmele marelui său omonim, cu care nu sămăna altfel decît prin nume, și încă după ce Mihnea crezuse că și-l poate însuși, el hotărî o zi pentru măcelul Turcilor, pe cari tot el îi ispitise a veni în cetatea sa de Scaun. La 2 Septembre li se oferi cea din urmă masă pe care erau s'o ieie. După program, un sărac veni să se plîngă de relele pe care le săvîrșesc păgînii: ascultîndu-l, Domnul se făcu a fi mișcat de mînie, și, luînd buzduganul, lovi pe cel mai mare dintre oaspeții săi. Apoi, ieșind la fereastă, el își chemă pedestrimea, pentru a isprăvi vre-o sută cincizeci de oameni mai mărunți, pe cînd călărimea păzia toate ieșirile din oraș, pentru ca nici-una din jertfe să nu scape După aceasta, răpezindu și oastea sătulă de bani și de sînge, el prinse pe neprevestite pe Pașa din Silistra, îl bătu, îl rîni și, lovind Brăila și Giurgiul, ca odată în 1595, cînd aceste fapte de ruină aveau un rost —, li dădu foc [1]. Și după aceasta crezu că poate să-și resume ast-fel isprăvile: «Mulți principi creștini, cari s'au luptat deschis cu Turcii, n'au făcut atîta, cît am făcut noi în scurt [2]».

Dar Mihnea, așa cum era, nu putea crede că mica lui oștire, pe care-i plăcea să o urce la 18.000 de oameni, ar ajunge pentru a-l scăpa de pedeapsa Turcilor, pe cari-i jignise așa de mult. De aceia, el trimise îndată, încă de la 22 Septembre, la Rákóczy, ce nu-l îndemnase a face aceia ce făcuse, o solie mare, alcătuită din Mitropolitul Ignatie și din Marele-Logofăt Radu. Ea avea drept scop și acela să sfătuiască părăsirea lui Constantin-Vodă, căruia, dacă izbînzile de la început ar urmà, i s'ar face un loc peste Dunăre [3].

Solii munteni, cari aduceau și o scrisoare din partea boie-

gura trimisului său Franciscanul Grigore, Mihnea însuși fixà la doisprezece numărul sfetnicilor săi jertfiți. Hurmuzaki, IX[1], la data de 31 Octombre 1659.

[1] Cf. Cronicile muntene, Krauss, și expunerea Franciscanului Grigore, iar, ca documente, Hurmuzaki, V[1], la 20 Octombre 1659; V[2], la 30 Septembre și 10 Octombre și IX[1], la aceiași dată.

[2] Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 557-8. Cf. *Socotelile Sibiiului*, la acest an.

[3] Scrisoarea de acreditare, în Szilágyi, *l. c.*, II, pp. 557-8.

rilor, cîțĭ, din ceĭ maĭ micĭ, eraŭ de față, cu zile, nemeriră la dieta din Oșorheiŭ. Aicĭ Kemény se presintă unor «State» care nu maĭ voiaŭ pe Barcsai, cel veșnic încovoiat în fața Turcilor; prin armătura luĭ neagră, «tătărească», el amintia robia ce îndurase și fapta bună a Domnuluĭ muntean, care-ĭ deschisese calea întorsuluĭ. Dieta, ascultînd sfaturile luĭ, recunoscu că, după Dumnezeŭ, numaĭ «Craiul» cel vechiŭ poate să mîntuie țara, și Kemény merse la dînsul în Blaj[1], pentru a-l chema în mijlocul acelor ce-l așteptaŭ. La 29 el își făcea intrarea în Oșorheiŭ, avînd la stînga sa pe Constantin-Vodă, cu călăriĭ luĭ, iar în urmă o mulțime de 5 000 de ostașĭ[2].

Încă de la 1-iŭ Octombre, Ignatie fu adus înnaintea principeluĭ, și-ĭ dădu scrisorile ce cunoaștem[3]. La 4 se încheia tratatul, prin care, între «ucenicul cel mare al luĭ Marte», Rákóczy, și Mihnea, ucenicul maĭ noŭ și maĭ mic al aceluiașĭ zeŭ, se însemna o veșnică prietenie, cu împărtășirea prieteniilor și dușmăniilor; se desființaŭ legăturile maĭ vechĭ ale Domnuluĭ muntean, care se îndatoria să nu maĭ încheie altele fără știrea ocrotitoruluĭ săŭ, care și el va fi cuprins în prieteniile folositoare ale Voevoduluĭ; se statornicia ajutorul personal al luĭ Mihaĭ Radu, cînd i se va cere; se vor face cunoscute știrile între amîndouă părțile. Boieriĭ eraŭ să întărească actul, ca pe vremea luĭ Constantin-Vodă; Mihnea era să lase la o parte orĭ-ce prefacere, orĭ-ce șireclic și orĭ-ce dibăcie — *dexterizatio* — nevrednică «de niște mărinimoșĭ principĭ». Îndatoririle luate față de Gheorghe Rákóczy vor trece, în sfîrșit, asupra fiuluĭ și moștenitoruluĭ săŭ, Francisc[4].

La 6 ale luniĭ, tratatul era jurat în biserică, și se dădea trimișilor muntenĭ forma luĭ ardeleană[5].

[1] Unde Krauss, II, p. 8 pretinde că ar fi primit încă de la 12 Septembre pe soliĭ muntenĭ, ca și pe un episcop căzăcesc. Dar și Rákóczy spune la 14 Septembre că a primit un sol de la Mihnea, *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60. Cf. Șincaĭ, III, p. 123.

[2] *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60, 374 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 388.

[4] *Torok-Magyarkori Allam-Okm.*, III, p. 458 și urm.

[5] *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 396. Franciscanul Grigore vorbește de o re-

Pentru a fi în adevăr sigur, i se păru luĭ Rákóczy că maĭ trebuie o întîlnire personală cu Mihnea, cu care prilej s'ar primi și jurămîntul Domnuluĭ însușĭ si al boierimiĭ. Luĭ, «Craiuluĭ», îĭ era ușor să se coboare, căcĭ, înnainte de venirea luĭ la dietă, Barcsai fugise din adăpostul săŭ de la Deva, oploșindu-se supt aripile Turcilor din Banat, așa încît de o camdată nu era luptă. Iar locul luĭ Mihnea era, firește, în munțĭ, pentru că, îndată ce se auzi de vitejiile luĭ ieftene, Chiupruliul numi în Țara Romănească pe Ghica Moldoveanul, a căru țară fu încredințată, nu luĭ Vasile-Vodă, care o aștepta, ci fiuluĭ săŭ Ștefăniță. Și, înnainte de a se mișca Tatariĭ, trupe turceștĭ, pe care le comandà un Ahmed-beĭ de Elbassan, în lipsa Pașeĭ de Silistra, bolnav [1], trecură Dunărea, fără să înnainteze maĭ departe însă decît hotarul Giurgiuluĭ, unde făcură șanț de apărare [2].

La întîlnirea cu Mihnea, Rákóczy voià să fie de față și ceilalțĭ doĭ Voevozĭ, pentru ca să se înțeleagă cu toțiĭ în privința lucrurilor de făcut. Constantin fusese, cum am văzut, cu dînsul în dietă și-l întovărăși cînd se coborî către Brașov, unde ajunse la 10 Octombre. Ștefan veni din Sighetul Maramureșuluĭ, unde se afla, cerînd luĭ Rákóczy oaste pentru a-șĭ redobîndi Moldova, la 3 ale luniĭ [3]. Toțĭ treĭ se aflaŭ la Bran în ziua de 11, unde chemaŭ și pe Mihnea la sfatul hotărîtor [4]. Eĭ se duceaŭ maĭ departe decît atîta, peste graniță, de-a lungul Dîmboviței, și aicĭ, în părțile Rucăruluĭ, avu loc întîlnirea: în ziua de 15 Octombre, Domnul din Scaunul Țeriĭ-Romăneștĭ și boieriĭ luĭ puneaŭ în scris îndatorirĭ pentru păstrarea prieteniei, ceĭ din urmă făgăduind și

trimitere a sa în Țara-Romănească pentru ca să aducă o formă maĭ sigură a documentelor de asigurare; cellalt Franciscan, Gabriel Tomasî, care iscălește în josul tratatuluĭ, se întoarse înnapoĭ, iar Grigore merse și pentru Rákóczy, până la Veneția, și probabil la Roma. Scrisorile de recomandare pentru Papă i le dă Mitropolitul Ignatie la 2/12 Octombre. Hurmuzaki, V[2]. La această dată, soliĭ revenise la Tîrgoviște. Cf. Iorga, *Manuscripte*, II, p. 56, nota 2.

[1] Hassan-Vegi, *l. c.*

[2] Ludescu, p. 352.

[3] *Diplomataria*, XXIII, pp. 655-6.

[4] Nekesch-Schuller, p. 251.

lipsirea încălcărilor, nedreptăților și «opririlor» la hotar și cerînd și eĭ adăpostul pe care-l oferiaŭ[1].

În acelașĭ timp se hotărî și în privința Moldoveĭ. Ștefan avea înțelegerĭ în această țară și adunase și ceva trupe, dar lucrul de căpetenie era acum, cînd în Mihnea se descoperise un prieten, să se facă un rost luĭ Constantin, pentru ca el să nu maĭ umble după Țara-Românească. Încă de la 9 Octombre, Mihnea sfătuise trimiterea grabnică a rivaluluĭ săŭ în Moldova, cu un ajutor de oaste, la care făgăduia să participe și el[2]. La Rucăr se deslușĭ afacerea pe deplin, și bietul Ștefan trebui să-șĭ părăsească visurile de stăpînire nouă.

Lăsa pe lîngă Mihnea trupe nemțeștĭ, de care li plăceaŭ Domnilor noștri, cu Gaudy, ajutătorul luĭ Constantin-Vodă de la 1655 înnainte[3]: de toțĭ, eraŭ numaĭ vre-o patru pănă la cincĭ sute de călărĭ[4]. Alt căpitan vestit al Ardealuluĭ, Coloman Mikes[5], fu ales pentru ca să se ducă în Moldova, cu Domnul noŭ, neașteptat, ce se alesese pentru această țară[6], și, din parte-ĭ, bucuros de această îndepărtare a pretendentuluĭ, Mihnea dăduse și el, după făgăduială, vre-o 10.000 de «Muntenĭ», supt Gherghe Băleanu, atuncĭ Vornic, și supt cumnatul săŭ însușĭ, — nu știm în ce chip[7], — Dumitru Sîrbul, vre-un «dorobanț», din care făcuse și Spătarul săŭ[8]. Iar «Craiul», legănat în nădejdile sale zădarnice, se duse la castelul săŭ din Ernut, pentru a primi acolo știrĭ despre izbînda ciracilor săĭ domneștĭ[9].

La 15 Octombre, Constantin și Ștefan, dintre carĭ cel din

[1] *Mon. com. Trans.*, XII, pp. 413-5. Cf. Krauss, II, p. 16 și urm.; Nekesch-Schuller, *l. c.*; I. Bethlen, p. 87; Trauschenfels, p. 347; Cronicile muntene.

[2] Maĭ jos, pp. 57-9, nº LIV.

[3] Cf. și spusele agentuluĭ rakóczyan pe lîngă Curtea împărătească, în Hurmuzaki, IX[1], la data de 24 Octombre 1659.

[4] Cf. și *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 386, Cronicile muntene și Krauss, II, *l. c.*

[5] Hurmuzaki, V[1], la data de 1-iŭ Novembre 1659.

[6] Mihaĭ Mikes merse însă la Mihnea; I. Bethlen, p. 89.

[7] De o nuntă a luĭ Mihnea ca Domn, vorbesc izvoarele: «seine tatrische Braut» e pomenită după fuga luĭ în Ardeal, Krauss, II, p. 31.

[8] Ludescu, pp. 352-3.

[9] Scrisorĭ ale luĭ din 21 și 25 Octombre 1659; în Hurmuzaki, V[1] și IX[1].

urmă luă îndată calea uneĭ pribegiĭ maĭ îndepărtate [1], intraŭ alăturĭ la Brașov, cu «multă oaste». La 21, Constantin pornia, cu acea oaste, către munțiĭ Moldoveĭ, unde intră fără zăbavă [2].

În Miron Costin, un contemporan cu ochiĭ agerĭ în vederea întîmplărilor timpuluĭ săŭ, se povestește, cu foarte multe și viĭ amănunte, această încercare nebună. Cînd Constantin trecu pasul Oituzuluĭ, Ghica stătea în tabără pentru a merge la Muntenĭ, dar nu veniseră încă la el Tatariĭ carĭ trebuiaŭ să-l puie în mișcare. El nu încercă să taie drumul buneĭ oștirĭ a năvălitoruluĭ, care, împrăștiindu-ĭ lîngă Iașĭ călărimea,

[1] V. Hurmuzaki, X, pp IV-VII; maĭ jos, pp. 108-14 (acte din care unul s'a tipărit apoĭ, cu greșelĭ, în n[1] unic al *Buletinuluĭ Fundațieĭ Urechia)*, Iorga, *Studiĭ și Doc.*, I-II, p. 427, n° XVI. — În copiile de documente trimise Academieĭ de d. Vladimir Ghica, din Roma, se daŭ și alte știrĭ asupra vieții în exil a acestuĭ Domn. La 10 April 1660, nunciul din Viena scrie că Ștefan a venit «l unedì mattina per ottenere licenza da Sua Maiestà di poter comprare alcuni beni in Ungheria et haver qualche carica publica in quel regno»; dar, de frica Turcilor, e oprit a intra în oraș chiar, și se credea că nu va fi nicĭ primit în audiență. Apoĭ, la 17 ale lunii, se anunță că va avea «la sua prima audienza», La 24 se vorbește de primirea sa la Împărat: Ștefan s'a plîns că, «doppo d'haver perso il commodo di tanti sudditi ed un stato di 500[m] tallari d'annua rendita, gli siino levati dal Ragozzy 300[m] scudi di contanti». La 1-iŭ Maiŭ se anunță visitele ce a făcut Domnul în ajun, viind la nunciu: acesta nu stă de vorbă cu el, «perchè, essendo di rito greco scismatico, e non havendo seguito, nè dominio, non mi pare che l'opera sua potesse essere di niun profitto alla religione cattolica». La 15 Maiŭ, știre că i s'aŭ furat la două leghe de Viena niște juvaiere ce trimisese pentru vînzare la Danzig, dar se prind hoțiĭ. La 26 Iunie, Gheorghe Ștefan comunică aceluiașĭ nunciu raportul către Împărat, în care oferă, dacă va căpăta, prin Turcĭ, Scaunul săŭ, ocrotire pentru cultul catolic. La el trebuie să se refere această știre din Pressburg, cu data de 10 Iunie 1662: «Intendo che lo Stefano Vaivoda sia restato burlato della moglie, fuggita in Polonia con tutta la robba e gioie, per esser stata da lui strapazzata, anzi, come si disse, appicciata, e liberata da suoi servitori». — La Blaj, în posesia E. S. Mitropolituluĭ Victor Mihályi de Apșa și în păstrarea păr. canonic Moldoveanu, care de maĭ mult timp pregătește o ediție, se află prețiosul manuscript romănesc, în care călugărul Antonie de Moldavița, cred, a scris pentru Domnul săŭ felurite cărțĭ de slujbă și a însemnat în cîteva paginĭ moartea, înceată și grea, de damblă a stăpînuluĭ săŭ. — V. și Documentele la Prefață, la data de Iunie 1660.

[2] Nekesch-Schuller, pp. 250-1. În expunerea citată a călugăruluĭ Grigore se dă o dată imposibilă pentru intrarea luĭ Constantin în noul săŭ principat.

cu Hatmanul Hăbăşescu, veni să-l găsească, pe dînsul şi pe pedeştriĭ luĭ, la Stînca, în valea Jijieĭ. Și aicĭ bătrînul Voevod — fiul său era, pentru afacerĭ, la Poartă —, nu fu în stare să se împotrivească, măcar pentru cinste. El fugi, între slujitoriĭ luĭ înspămîntațĭ de duşman şi nemulțămițĭ de stăpînul lor, până la Bîc, pe drumul Benderuluĭ, unde veni la dînsul Iali-Agasi, căpetenia tătărească a «maluluĭ», aproape tot într'o vreme cu porunca împărătească ce dădea Moldova copiluluĭ de cincĭsprezece anĭ al Lupuluĭ, Ștefan-Vodă, zis, pentru vrîsta sa, Ștefăniță [1].

Calga tătăresc, locțiitorul Hanuluĭ, se află şi el în Moldova, dar el dădu luĭ Iali-Agasi singur sarcina de a face linişte în țară pentru sosirea tînăruluĭ Domn; Ghica-Vodă rămase şi el în acest lagăr de aşteptare de la Balota. Pe cînd ceĭ ce trebuiaŭ să gonească pe Constantin, ce credea că poate să rămîie, iertat şi de Turcĭ, merseră asupra Scaunuluĭ, unde se găsia hainul, cu la 8.000 de oamenĭ şi douăsprezece tunurĭ, apărat de un şanț săpat lîngă Galata Luptătorĭ eraŭ, cum se vede, destuĭ; nu lipsiaŭ armele, nicĭ praful, nicĭ hrana; numaĭ Constantin-Vodă nu era dintre aceia cari fac cu aceste mijloace să se cîştige o biruință. Unguriĭ şi Moldoveniĭ, lăsațĭ de capul lor, îşĭ împuşcară în vînt gloanțele, fără a înspăimînta cîtuşĭ de puțin pe Tatarĭ, cari vedeaŭ că nimenĭ dintre aĭ lor nu cade de pe cal. Într'o Vinere, poate la 21 Novembre, el voi să întrebe norocul printr'o luptă deschisă, trecînd, cu toate puterile sale, Bahluiul; dar aĭ luĭ țintiră tot aşa de răŭ ca şi înnainte, se zăpăciră înnaintea Tatarilor şi căzură în fugă supt săbiile călăreților prădalnicĭ. Și, peste puțin, pe cînd Voevodul învins lua drumul munților, Tatariĭ se coboriaŭ spre Milcov, aducînd cu eĭ pe Ghica-Vodă, iar Ștefaniță-şĭ lua Scaunul în primire pe la 1-iŭ Decembre st. n. [2].

[1] V. şi raportul venețian din 18 Novembre 1659, în Hurmuzaki, V[2]. Cf. ştirile din Adrianopol, 1-iŭ Novembre, *ibid.*, IX[1]. Încă de la 2 Novembre se dă ştirea biruințiĭ de către Rákóczy; *ibid.*, IX[1], p. 157.

[2] Cf. cu Miron Costin, Cronica luĭ Hasan-Vegĭ, *l. c.* şi raportul venețian din 8 Decembre 1659, în Hurmuzaki, V[2]. *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.*, II, p.

Maĭ răpede decît dînsul ajunse Constantin-Vodă fugarul, care trecu în pripă în partea munteluĭ și se furișă în Ardeal pe la Timiș [1]. Prin el va fi aflat cele ce se întîmplase în Moldova Mihnea, care, cu planurile luĭ de a face pod de luntri peste Dunăre și a lovi cetățile turceștĭ de pe malul drept, în înțelegere cu Bulgariĭ[2], luase după întîlnirea cu Rákóczy drumul Giurgiuluĭ, unde-l așteptaŭ Turciĭ, puținĭ la număr și nehotărîțĭ încă. Trecînd prin părțile Călugărenilor, la Fráteștĭ în Vlașca, el văzu pe Gaudy învingînd pentru dînsul pe dușmanul prins fără pregătire. Dar, cînd află de nenorocirea din Moldova și de apropierea Tatarilor, venindu-ĭ și știrĭ rele din Ardeal, el lăsă tot și fugi. Răscumpărîndu-se la Tîrgoviște de la chiar ostașiĭ săĭ, ce voiaŭ să-l prindă, el trecu munțiĭ la Rákóczy [3]. La 18 Decembre, Ghica era în Scaun, și în ziua următoare se luaŭ măsurĭ în Sighișoara pentru urmărirea luĭ Mihnea, care plecase din Sibiiŭ la 10, în bătaia tunurilor dușmane, către Secuime [4].

Căcĭ în Ardeal eraŭ iarășĭ doĭ Craĭ. Turciĭ, pătrunzînd prin Poarta de Fier, adusese pe Barcsai, și lupte se începeaŭ între el și Rákóczy pentru cinstea de a plăti la Poartă dărĭ ce nu maĭ puteaŭ fi strînse și a-șĭ scrie numele peste maĭ mulțĭ anĭ dintr'o vreme de nenorocire [5]. Anul 1660 se începu găsind pe Barcsai închis în Sibiiŭ, pe care-l încunjura, cu Gaudy, Seimenĭ și țeranĭ romînĭ din Ardeal, vechiul stăpînitor al provincieĭ [6].

Asediul Sibiiuluĭ ținu pănă tărziŭ în primăvară și se sfîrși puțină vreme înnainte de înfrîngerea și moartea luĭ Rákóczy.

19, fixează la 25 înfrîngerea luĭ Constantin. Nekesch-Schuller socoate la «patru săptămînĭ» durata usurpațieĭ luĭ Constantin.

[1] Nekesch-Schuller, p. 452.

[2] Relația Franciscanuluĭ Grigore, *l. c.*

[3] Cf. Cron. munteană și cele ardelene citate, precum și Șincaĭ, III, pp. 130-2.

[4] Nekesch-Schuller, p. 252; *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.*, II, p. 101; Kraus, p. 29. Ziarul luĭ Ioan Nemes, în Documentele la Prefață, n° CCXI.

[5] Cf., pentru aceasta ca și, în genere, pentru împrejurările din această vreme, cronicariĭ ardelenĭ contemporanĭ, în Șincaĭ, III.

[6] V. Șincaĭ, III, p. 130 și ziarul asediuluĭ, din care se reproduc unele părțĭ în Documentele la Prefață.

Pănă atuncĭ, dintre ocrotițiĭ luĭ de odinioară, unul dispare poate prin voia celuĭlalt, și acesta din urmă își încerca iarăși norocul.

Constantin-Vodă se întîmpină la 10 Februar în Elesd, de unde scrie «Craiuluĭ» săŭ că va veni să-l afle, pe la Cluj [1]. În April el se găsia, împreună cu Mihnea, la Satu-Mare, și a doua zi de Paștĭ, la 23 ale luniĭ, ceĭ doĭ Domnĭ se găsiaŭ unul lîngă altul, la un mare ospăț de sărbătorĭ. Pentru Mihnea bucuria avu un răŭ sfîrșit, căcĭ, întorcîndu-se la țiitoarea sa tătărească, o rudă a Hanuluĭ, ca odinioară nevasta luĭ Vasile Lupu, el muri pe neașteptate, de o damblà, care dădu voie luĭ Constantin să-șĭ unească trupele acestuĭ rival cu ale luĭ și să pornească iarășĭ într'un războiŭ fără folos [2].

Ast-fel pregătit, pribeagul trecu, la 4 Maiŭ, prin Turnu-Roș, cu voia luĭ Rákóczy, la care veni să-șĭ iea rămas bun, între haiducĭ, în număr de vre-o treĭ pănă la cincĭ sute, după ce înștiințase pe boierĭ că va fi nespus de aspru cu cine-ĭ va sta împotrivă. Ghica, un bun bătrîn, păstorind ca un părinte țara sărăcită, nu era deprins să se lupte, și făcu și aicĭ ca și în Moldova: trecu supt aripile stăpînilor. La 11 ale luniĭ, Constantin luă în primire Scaunul Bucureștilor, merse de lovi, cu pagubă mare, pe Ghica și găzduitoriĭ luĭ din Giurgiu, și dezgropă, se zice, din heleșteul de la Dobrenĭ bogățiĭ pe care le cufundase pe vremea fugiĭ sale din 1658. Apoĭ, cum se putea aștepta, doĭ Pașĭ și un mîrzac se adunară la Dunăre și porniră în ultima zi a luĭ Maiŭ asupra răzvrătitoruluĭ [3]. La 3 Iunie, Constantin, care nu știa nicĭ odată să apere ceia ce

[1] *Diplomataria*, XXIII, p. 661.

[2] Cf. Kraus, II, p. 54, Șincaĭ, III, p. 131. În scrisoarea nunciuluĭ din Viena, 24 April 1660, se scrie că Mihnea a murit «poche hore doppo d'havere una mattina desinato col Ragozzi; e, essendosi questo appropriato 100m ongari di contanti, che se gli ritrovorono doppo la morte, si crede probabilmente che il Transylvano si sia servito del veleno, per sollevarsi con quel denaro ne' suoi presenti bisogni». Cf. Hurmuzaki, IX[1], la aceiașĭ dată

[3] E curios că povestirea luĭ Nekesch-Schuller dă și el data de 21 Maiŭ st. v. pentru pornirea Turcilor, ca și Cronica țeriĭ. A se compara cu ele Kraus, II, *l. c.* și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 251-3.

apucase a cîștiga, se afla în Țara Bîrseĭ, și în ziua de 6 ale luniĭ el se îndrepta cu încă 2-3.000 de oamenĭ spre Secuime[1]. Apoĭ el se suia «alăture cu munțiĭ», trecea pe la Dorna și Cîmpulung, pe la Hotin și ajungea la Cazaciĭ stăpîniți acum de Gheorghe fiul luĭ Hmilnițchi, și gata de isprăvĭ vitejeștĭ ca în timpurile bune[2].

Turciĭ ce veniseră în Țara-Românească pentru a da ochiĭ cu dînsul trecură neatinșĭ în Ardeal, și aicĭ, la 22 Maiŭ, se dădu o sîngeroasă luptă, în care viteazul Rákóczy căzu, luptîndu-se, acoperit de rănĭ, și peste cîteva zile el se stîngea, lăsînd țara în mînile aceluĭ Barcsai, care nu era să poată domni nicĭ după moartea dușmanuluĭ săŭ[3].

VII.

Relațiile principatelor cu Ardealul după moartea luĭ Rákóczy al II-lea.

În Decembre 1660 o dietă era adunată la Reghin, și aicĭ Ioan Kemény, ce se sprijinia acum pe dînsul singur pentru Domnie, începu lupta împotriva desprețuituluĭ Barcsai, care trebui să-șĭ părăsească demnitatea. La 1-iŭ Ianuar, Kemény era ales principe pentru a stăpîni, în mijlocul turburărilor, cîteva lunĭ de zile numaĭ. Știind la ce se poate aștepta din partea Turcilor, autoriĭ «Crăieĭ» luĭ Barcsai, el se îndreptă din capul locului către Imperialĭ, cerînd să fie sprijinit pentru a putea face în Ardeal politica plăcută creștinilor[4].

Veciniĭ romînĭ nu vor fi primit cu multă bucurie această veste. Cel din Țara-Românească nu maĭ era Gheorghe Ghica, de la care se ceruse optzecĭ de pungĭ și, el răspunzînd că, după atîtea jăfuirĭ ale țeriĭ sale, n'are nicĭ optzecĭ de aspri, fusese prins la 12 Septembre de Pașa de Silistra, pus în lanțurĭ și trimis la Poartă, unde stătu un timp în primejdie

[1] Nekesch-Schuller, *l. c.* și Trauschenfels, pp. 405-6.

[2] Miron Costin, p. 368. Ghica plăti acest ajutor al Tatarilor cu banĭ și cu prădăciunea țeriĭ. V. Trauschenfels, p. 406 și Nekesch-Schuller, p. 256

[3] V. Șincaĭ, III, pp. 134-5.

[4] *Mon. comit. Trans*, XII, p. 466 și urm, pp 491-4

de moarte [1]. Dar Grigoraşcu-Vodă, fiul bătrînuluĭ, era un om şiret şi îndrăsneţ, care nu se sfia să făgăduiască darurĭ şi birurĭ, aşa încît, mîntuind viaţa tatăluĭ său, el căpătă şi Scaunul muntean pentru sine, către care Scaun plecă la 24 Novembre, ajungînd la Caracăl în ziua de Sf. Nicolae [2].

Barcsai, care-l credea, ca şi pe tatăl său, credinciosul fără şovăire al Porţiĭ, socoti că-ĭ poate cere ajutorul de care avea aşa de mare nevoie [3]. Şi îndată după aceasta aflăm ca şi Kemény spera «să se unească lesne cu Ţara-Românească» [4]. În Moldova, spunea în Februar 1661 noul principe, ar întîmpina «oare care greutate», pe care socotia s'o poată înlătura însă [5]. Ea venia dintr'o nouă ispravă a luĭ Constantin-Vodă, de care e îngăduit să se bănuiască poate că nicĭ Kemény nu era străin.

În Novembre 1660 încă se auzise de o biruinţă a Domnuluĭ fugar asupra Turcilor, dar nu era decît un zvon fals [6]. La 31 Ianuar următor el intra însă pen tru a doua oară în Moldova, unde găsi pe Ştefan Lupu, un Domn prea tînăr, dar destul de inimos, care nu fugi înnaintea năvălitorilor ca slabul Ghica-Vodă, în 1659 [7]. Constantin avea însă în urma luĭ o puternică oaste de Cazacĭ, cari începuseră întăiŭ cu stăruinţĭ pe la Viena în folosul nouluĭ lor ocrotit pentru Domnia moldovenească [8].

[1] Cf. Kraus, II, pp. 411-2; Kemény, *Deutsche Fundgruben,* II, p. 229, ştirile din Hurmuzaki, V², p. 79, nº CXXI; *Fragmente,* III, pp. 253-4. Cf. raportul din Adrianopol, 8 Octombre 1660: «Fù condotto quà in ferri il Vaivoda di Valacchia, benchè innocente, per farlo sudare danari, se vorrà liberarsi et ottener il principato per il figlio»; în copiile Vladimir Ghica. După un raport din Oderstrom, 30 Ianuar 1660 (München, *Hof- u. Staatsbibl.,* ms. lat. 5865), pentru pacea polonă-suedă ar fi venit la Danzig «Turck-, Tartar-, Siebenbürg-, Wallach- und Moldauische Gesandten».

[2] Cf. Cronica ţeriĭ cu Hurmuzaki, *Fragmente,* III, pp. 253-4. Cf. şi *Doc.,* V², la data de 1ᵢᵘ Decembre 1660.

[3] Hurmuzaki, *Fragmente,* III, pp. 254-5.

[4] *Mon. comit. Trans.,* XII, p. 493

[5] *Ibid.*

[6] Hurmuzaki, IV¹, la data de 28 Novembre 1660.

[7] Data în Nekesch-Schuller, p. 263.

[8] În copiile Vladimir Ghica, se află instrucţiĭ datate din 9 Decembre 1660, lae unor solĭ cazacĭ. Se arată, între altele, că prietenul lor Constantin Şerban a

Neapărat că învingătorii fură ceĭ deprinşĭ să lupte şi să învingă, şi Domnul dela Turcĭ merse în jos pe Prut să caute pe Iali-Agasi din Bugeac, potolitorul de răscoale în ţara vecină cu cîrmuirea luĭ. La 5 Februar 1661, Constantin-Vodă, «Domn al ţeriĭ Moldoveĭ», era în Scaunul său din Iaşĭ, de unde dădea un document de danie, foarte rar, care ni s'a păstrat [1].

fost gonit pe nedrept din Ţara-Românească «e ricorso alla protettione del nostro essercito». Dacă Imperialiĭ nu-l pot face Domn, «almeno possa havere la sussistenza ne' suoi domini. Et è cosa ragionevole di restituirlo quanto prima alla sua dignità, perchè Stefano Palatino hà dato la causa, abbruciando molte terre e villaggi della moglie del mio signor fratello». E vorba de încercarea luĭ Ştefăniţă de a-şĭ aduce cu de-a-sila din Raşcov, sora, Ruxanda, văduva luĭ Timuş şi cumnata Hatmanuluĭ Gheorghe, şi el fiŭ al luĭ Hmilniţchi. V. Miron Costin, p 368.— Într'un raport din Constantinopol, 7 Septembre 1665 (Graz, *Arch.*, ms. nº 114, fº 16-8 Vº) se ceteşte: «Ihr Excellentia (ambasadorul german) sein gar wohl logirt in einem schonen Hauss an dem Meer, gleich gegen dem kays. Arsenal über; disses Hauss hat dem Lupulo, gewesten Fürsten von Moldau, gehort · sein Wittib wohnt noch darinnen».

[1] † Io Costantin Şerban Voevoda, bojiiu mlstiiu gspdarŭ zemli moldavscoĭ, scriem Domniia Mĭa la slugile noastre, la cămănarĭ şi la bezmenarĭ, care veţĭ lua camănî şi bezmănu aicia în trăg în Iaşĭ, dămu-vă ştire, deaca veţ vedea cartia Domnieĭ Mial[e], iar voĭ să aveţĭ a lăsa în pace de cămănă mare şi mică şi de băzmăn o pivniţă şi o dughiană a sventeĭ mănăstîrĭ a luĭ Aron-Vodî, ce iaste pre Uliţa Noaî, unde să vinde fănina, întru nemică să nu o învăluiţ, pentru căcĭ Domnia Mia m'am milostivit şi am lăsat să fie de tămâe şi de ciară la sfănta besearică, aşijdiria şi un ficĭor ce vor pune eĭ la pivniţă, să fie om neinsurat şi făr breaaslă, acela încă să fie in pace de dajde, şi de zloţĭ, şi de leĭ, şi de talerĭ, şi de galbinĭ, şi de orţĭ, şi de gunoiŭ, şi de ghiiaţ, şi de fănu, şi de lîm, şi de caĭ de olac, şi de podvodzĭ, şi de alte dărĭ şi anghiriĭ, de toate căte sintu pre alţĭ mişeĭ în ţ[a]ra Domnieĭ Meale; nime întru nemică să nu-ĭ învăluiască, pentru căcĭ aŭ cărţĭ şi de la alţĭ Domnĭ cĭ-aŭ fostu maî denainte vreame. Iar, cine-ĭ va învălui preste cartia Domniiĭ Miale, va fi de mare certare de la Domniia Mia. U Ias, l^t 7169, Ghen. 26.

Io Costandin Voivoda. † Alicsandru.

(Bibl. Ac. Rom, doc 10/LXXIX)

V. şi raportul olandes din 22 Februar 1661. «Per aliquod tempus hic omnia quieta Nunc inter nova quod expulsus ante Valachiae praefectus, cum valido exercitu, invaserit Moldaviam, contra quem iam et turcicae et tataricae copiae mittuntur». La 24 Iunie se menţionează oprirea soluluĭ polon «donec intelligeretur responsum regis Poloniae, a quo Vezirus dedi contenderat (si quae esset praestitorum beneficiorum grata memoria) Constantinum quondam Valachiae principem, qui, usta ac rapta illa regione, sedem fixisset in ditione

Dar în cursul aceleiaşĭ lunĭ, veniră Tatariĭ, ceva Muntenĭ, de sigur, şi Paşa de la Silistra, care trebuia să facă şi o cercetare a motivelor ce adusese tulburările. Înnainte de a intra însă în Iaşĭ Mustafà-Paşa, şi a-şĭ face interesele cu acest prilej, Constantin avuse «lupta» sa cu Ialì-Agasi şi Ştefăniţă. Cazaciĭ nu fură învinşĭ, dar nu putură să cîştige biruinţa pentru acela care-ĭ plătise. Bietul pribeag apucâ drumul spre hotarul leşesc, «petrecut» de duşmanĭ carĭ eraŭ bucuroşĭ să-l vadă plecînd, şi el se pierdu în Polonia, de unde numaĭ o dată maĭ veni supt steagurĭ să ceară «moştenirea» sa orĭ Domnia străină [1].

Astfel Ştefăniţă rămase Domn, fără însemnătate pentru vecinĭ şi fără îndreptare în afacerile lor, până cînd el muri în toamnă, de frigurĭ rele, la 29 Septembre [2]. Urmaşul săŭ, un bătrîn boier beţiv, simplu ca un ţeran, n'avu un maĭ mare rol în însemnatele împrejurărĭ politice care se petrecură în Ardeal.

Aicĭ Kemény spînzurâ pe fratele luĭ Barcsai şi puse a se ucide acesta pe cale, precum altă dată haiduciĭ din Oradea ucisese pe Gabriel Báthory. El asigurâ pe Turcĭ, în Iunie, prin Grigore Ghica, despre hotărîrea luĭ de a rămînea cu orĭ-ce preţ [3]. I se răspunse la aceasta că el va trebui să plece, alegîndu-se în locu-ĭ pe una din cele patru persoane, ce se

Poloniae». În Documentele la Prefaţă dăm scrisorĭ privitoare la o reclamaţie bănească a luĭ în Ardeal. Încă pe vremea adăpostuluĭ luĭ Miron Costin în Polonia, Constantin trăia în această ţară. V. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 165.

[1] Cf. Miron Costin, pp. 368-71, care arată să fie remaniat pentru această parte, de vreme ce aceste întîmplărĭ sînt puse înnainte de luptele ce aduseră moartea luĭ Rákóczy, Hurmuzaki, V[2], la 24 Februar, 28 Martie, Maiŭ, Iulie 1661, IX[1], la 10 Februar, *Mon. comit. Trans.*, XII, la 26 Februar, raport din Constantinopol 18 Februar, cu aceleaşĭ ştirĭ, în copiile Vladimir Ghica: ar fi fost 4.000 de Cazacĭ, de carĭ fuge ţara până în munţĭ şi pădurĭ; Kraus, II, pp. 138-9, 145.

[2] Data morţiĭ în Kraus, II, p. 192 Cf. Miron Costin, p. 372 şi Hurmuzaki, V[2], la data de 10 Novembre 1661, IX[1], la aceia de 3 Decembre şi *Fragm.*, III, p. 258. În Nekesch-Schuller, data e 4 Novembre

[3] Hurmuzaki, V[2], *Fragm.*, III, p. 257.

propuseră de Turcĭ [1], Legăturile tainice cu Domnul muntean nu-ĭ folosiră nimic, în timpurĭ cînd ţerile noastre stăteaŭ la picioarele Tatarilor Bugeaculuĭ [2]. Încă în Iunie maĭ multe miĭ de Tatarĭ pătrunseră în Ardeal, venind din Ţara-Românească [3]. In Iulie, Turciĭ treceaŭ prin Poarta de fier. Kemény fu aruncat peste Tisa fără luptă, părăsit de Imperialĭ şi, într'o dietă adunată de Ali-Paşa, comandantul oştilor de năvălire, Mihaĭ Apaffy, un tînăr cunoscut maĭ mult printr'aceia că fusese şi el rob la Tatarĭ, fu ales, de voie şi, maĭ ales, de nevoie, la 14 Septembre. Luĭ Kemény, întors fără-noroc, nu-ĭ rămase decît să rătăcească în partea răsăriteană a provincieĭ, fără să găsească undeva iubire şi sprijin. Tot Ardealul se găsia în mîna Sultanuluĭ, care putea face orĭ-ce dintr'însul [4]. Muntenĭ şi Moldovenĭ se aflaŭ, tîrîţĭ de valurile năvălitorilor, în ţara vecină, unde n'aveaŭ eĭ înşiĭ nicĭ un cuvînt de spus [5]. Eraŭ, între eĭ, şi «Curtenĭ» plătiţĭ de Apaffy, aşa încît, la întoarcerea lor spre Bran, în Ianuar 1662, eĭ fură prinşĭ fără de veste de Haiduciĭ luĭ Kemény şi măcelăriţĭ aproape cu totul [6].

Crezînd că plecarea luĭ Ali-Paşa-ĭ va da răgaz să gonească pe Apaffy, Kemény începu din noŭ lupta, ajutat pe supt mînă de Imperialĭ. Dar Turcĭ chemaţĭ în grabă năpădiră asupră-ĭ, şi trupu-ĭ se pierdu între ale morţilor de rînd, pe cîmpul de luptă îngheţat. Acum Apaffy era Domn de fapt, dar un principe slab, fără planurĭ şi fără îndrăzneală, o umilă făptură a stăpînilor săĭ Turciĭ, cari-l mînară în potriva Nemţilor în toate războaiele lor cu aceştia.

In aceste războaie fură luaţĭ înnainte, în 1663, în 1664, şi Domniĭ noştri, cari se schimbaŭ foarte des şi nu eraŭ alt ceva

[1] *Mon comit. Trans.*, XII, p. 517 şi urm.

[2] Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 258.

[3] Nekesch-Schuller, p. 265.

[4] Cf. Hurmuzaki, V², IX¹, *Mon. comit. Trans*, XII, p. 533 şi urm. şi cronicele ardelene din Şincaĭ, III.

[5] Hurmuzaki, V², la data de 9 Decembre 1661.

[6] Nekesch-Schuller, p. 269. Iĭ comandà Petru Buday al luĭ Constantin Şerban (v *Mon. comit. Trans*, XIII, p. 295). Pentru Buday, maĭ v. *Torok-Mag. Állam.-Okm*, V, p 246.

decît nişte administratorĭ. De o politică străină a lor nu se poate vorbi: cu frica mazilieĭ şi chinurilor în spate, eĭ trimit ştirĭ, daŭ scrisorĭ şi încearcă, cel mult, cîte o trădare timidă. Maĭ neastîmpărat decît ceĭlalțĭ, cu oare-care însuşirĭ de ambiție, servită de şiretenie, se arată Grigore Ghica, trădătorul de la Lewenz, care încă din 1663 cerea luĭ Apaffy să fie recomandat Împăratuluĭ ca «un om cinstit şi creştin»[1] şi despre care s'a spus în cursul acelor cîteva lunĭ cît maĭ fu suferit în Scaun, că ar fi mijlocit şi o înțelegere a Împăratuluĭ acestuia cu vecinul din Moldova şi cel din Ardeal[2].

Supt el şi supt alțĭ Domnĭ, Ardealul, fără să se amestece în afacerile noastre, rămase un adăpost deschis pentru pribegiĭ din orĭ-ce partidă. «Să ştiĭ», scria Apaffy în 1673 la mustrările luĭ Sobieski, «că, în starea nenorocită a celor două țerĭ, din causa veşniciĭ schimbărĭ a Domnilor, nu trec doĭ anĭ, în cari să nu fie silițĭ nobiliĭ dintr'o partidă saŭ din alta a fugi în Ardeal; iar Ardealul n'a dat nicĭ-odată pe vre unul dintre dînşiĭ duşmanilor la moarte[3]». Stroe Leurdeanu, uneltitorul morțiĭ luĭ Constantin Postelnicul Cantacuzino, scăpînd din călugăria luĭ silită la Snagovul pocăințiĭ, alergă peste munțĭ, de unde vedem că-l cere Antonie-Vodă[4]. În 1676, se găsiaŭ astfel peste munțĭ, fugarĭ înnaintea luĭ Duca-Vodă, Şerban şi Mihaĭ Cantacuzino, cari luaŭ îndatorirĭ pentru a fi primițĭ în nobilimea ardeleană, în care fusese admis odată, supt al doilea Rákóczy, fratele lor Drăghicĭ[5]. În schimb, relațiile cu Domniĭ urmaŭ să

[1] *Mon. comit. Trans.*, XIII, pp. 237-9; cf maĭ jos, p. 59 şi *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, VII, pp. 442-3

[2] Hurmuzaki, IX[1], la data de 16 Novembre 1664. Cf. şi *Socotelile Braşovuluĭ*, pp. 105-6 şi Documentele la Prefață: Extrase din Protocoalele Cohalmuluĭ.

[3] *Mon com. Transylv.*, XV, pp. 355-6

[4] *Torok-Mag Állam-Okm.*, V, pp. 21-3. Cu scrisoarea e trimis «vice-cancelariul» Radu Năsturel Cf. şi VI, pp. 197-8.

[5] Cf. maĭ jos, pp. 61-2 şi *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, pp. 105-7. La 29 August precedent, Şerban scria încă din tabăra luĭ Duca, lîngă Nistru

fie bune: Grigore Ghica împrumută banĭ luĭ Apaffy [1]. Soţia luĭ Ghica află, la nenorocire, şi ea un adăpost la Apaffy, care n'o dădu Turcilor, zăbovind lucrul până ce ea, născînd, nu maĭ putu fi tîrîtă la Poartă şi se răscumpără cu 2.000 de leĭ, pe carĭ-ĭ dădu cel ce povesteşte aceste întîmplărĭ, cancelariul Ioan Bethlen [2]. Domnul însuşĭ, în privinţa căruia Turciĭ dăduseră ordine de prindere, fusese înştiinţat de dînsele, aşa încît el luă calea Polonieĭ. Şi aceasta cu toate că în 1663 el spusese Ardelenilor, pentru a-ĭ duce pe căĭ primejdioase, lucrurĭ falşe despre gîndurile Turcilor, carĭ ar voi să scoată din ţară pe Apaffy şi pe nobilĭ, să-ĭ arunce în temniţă orĭ să-ĭ ucidă, şi să puie Paşĭ în Ardeal, — aşa încît ar fi cel maĭ cuminte lucru ca Apaffy să fugă din Sibiiŭ la Imperialĭ, prin Gurghiŭ saŭ Cluj [3]. Si la căderea luĭ Duca, în 1672, se bucurară Ardeleniĭ, pentru că ar fi scăpat astfel de un intrigant fără recunoştinţă, dar în aparenţă legăturile luĭ cu Ardealul aŭ fost totdeauna bune, şi-l vedem poftind la 1681 pe vecin la nunta feteĭ sale Caterina cu Ştefan Radu [4].

Chiar supt Şerban-Vodă, în sfîrşit, cu toate că sînt relaţiĭ

(*Torok-Mag. Állam-Okm.*, VII, pp. 582-3). O scrisoare din 1672 a luĭ Şerban, *ibid.*, V, pp. 114-5. Pentru întorsu-ĭ din Candia (1674), V, pp 246

[1] De «debitum Vojvodae Transalpinensis» se vorbeşte în dieta ardeleană la Novembre 1664; *Mon. comit. Trans.*, XIII, p. 351.

[2] Cf. şi în Documentele la Prefaţă, extrase din Protocoalele Cohalmuluĭ.

[3] Ioan Bethlen. Într'o scrisoare tipărită în *Torok-Mag Állam-Okm.*, IV, pp. 442-3 (23 Iulie 1663) se arată iarăşĭ ofertele luĭ Ghica. el ar fi pretins că Strozzi, de ar veni cu 6.000 de Nemţĭ, ar putea învinge «Ex ore eiusdem christianissimi principis Valachiae habeo se paratum mori, modo christianitas et Sua Caesarea Maiestas triumphet». Cf. raportul olandes din 20 Novembre 1663. «Inter Transylvanos quidem, Valachos et Moldavos, praecipue a Turcis laudibus fertur Valachiae praefectus, quod et aperto Marte egregia eius virtus emicuerit et, dolo rem iuvans, furto noctis incautos hostes magna clade multaverit, ob quod meritum ei in quinquennium prorogatum fuit regimen».

[4] *Mon. comit. Trans.*, XVII, pp. 230-1; cf Iorga, *Ist. lit. rom*, I, p. 223; şi *Mon.*, XVII, p. 244. În ms. ital. 4to 28 al Bibl. Museuluĭ Naţional din Pesta, cuprinzînd traducerĭ italiene de scrisorĭ turceştĭ către principĭ, în 1667-87,

politice foarte dese cu Ardealul, ele n'aŭ altă însemnătate decît a unor dibace intrigĭ mărunte [1]. Cantacuzinul muntean a trăit răŭ cu vecinul săŭ de peste munțĭ, pîrîndu-l necontenit la Poartă, ocrotindu-ĭ dușmaniĭ, maĭ ales pe Csáky, în 1681-2 încă, oferindu-ĭ ajutor pentru a se face el principe în locul luĭ Mihaĭ, răspunzînd prin învinuirĭ de acelașĭ fel la plîngerile luĭ Apaffy că ar chema pe Nemțĭ în Carpațĭ și la Dunăre. Dar în toate acestea nu se găsește nicĭ măcar atîta neatîrnare ca în purtarea unuĭ Radu Mihnea. Sînt doĭ supușĭ pe deplin aĭ Porțiĭ, cari se sapă unul pe altul, spre cea maĭ mare bucurie a Turcilor, cari judecaŭ că «e folositor să nu se înțeleagă între dînșiĭ creștiniĭ». Cînd se încheiè un tratat între cele două țerĭ, el nu avea nicĭ o țintă maĭ înnaltă, ci era numaĭ o înțelegere pentru buna vecinătate.

E drept că în acest act din Făgăraș, 1-iŭ Iunie 1685, Munteniĭ se îndatoriaŭ a părăsi pe Csáky, «vînzătorul Ardealuluĭ», că se vorbia de împărtășirea prieteniilor și dușmăniilor, de înștiințarea unuĭ vecin de către cellalt despre gîndurile rele ale Turcilor. Fugariĭ pot fi adăpostițĭ, rămînînd slobozĭ a se întoarce, dar fără a pricinui turburărĭ în țara care i-a primit [2]. Dar îndată pîrile începură ca și înnainte de tratat, și situația luĭ Csáky nu fu cîtușĭ de puțin zguduită [3].

Brîncoveanu, urmașul luĭ Șerban, făcu o politică de asigurare cuminte și sfioasă, și legăturile sale cu Tokoly,

se află, pe pp. 228-9, un ordin din 1685 al Turcilor către Apaffy ca să nu maĭ trimeată în Polonia, ci să dea «comisariuluĭ» ce vine baniĭ de răscumpărare aĭ luĭ Duca, care a murit. Cf. *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, VI, pp. 476-7.

[1] O sumă de scrisorĭ în ultimele volume din *Torok-Mag. Állam.-Okm.*

[2] Pe lîngă ediția din *Mon. com. Trans*, XVIII, pp. 341-4, nº XCV, cunosc, în Corespondența Agențieĭ austriace din Bucureștĭ, la Academia Romînă, o versiune latină contemporană, de urma căreia nu pot da destul de răpede ca s'o pot înfățișa cetitorilor. — Negociatoriĭ sînt. Mateĭ Cantacuzino, Barbu Banul Milescu și Vintilă Spătar Corbeanu.

[3] V. Apendicele la *Socotelile Sibiuluĭ*.

maĭ mult dușmăneștĭ în adîncul sufletuluĭ amîndurora, sînt numaĭ un episod din războiul turco-german [1]. Așa stăteaŭ lucrurĭ cînd prin pacea de la Carlovăț dispăru Ardealul liber [2].

---

[1] O scrisoare a luĭ Constantin Bălăceanu către Apaffy, în *Mon. comit. Trans*, XX, p. 225.

[2] Le-am schițat în Prefața la *Operele luĭ Constantin Cantacuzino Stolnicul*. În *Torok-Mag. Állam-Okm.* se află și cîteva scrisorĭ ce privesc pe Constantin înainte de Domnie și pe frate-săŭ Barbu. Cf. maĭ jos, pp 63-4, *Socotelile Brașovuluĭ*, de la 1679 înainte; *Socotelile Sibiuluĭ*, la aceleașĭ date și corespondența turcească din *Apendice;* scrisorile luĭ Șerban în *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, *Mon. comit. Trans.*, XVI, pp 417, 437-9; XVII, pp. 268-9; Memoriile luĭ Nicolae Bethlen (pentru trecerea prin Țara-Românească a luĭ Béldi· cf. *Mon*, XVI, pp 437-9); *Sate și preoțĭ*, p. 76 și urm.; *Studiĭ și doc.*, III, pp. 96-8, *Doc. privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu* și Documentele la Prefață. În de *Ducibus Valachiae* al luĭ Soterius (ms. fol. lat 3743 din Bibl. Museuluĭ Național din Pesta) se reproduce titlul luĭ Șerban ast-fel· **Іwанъ Шърбанъ Кантакозино Басарабъ Воеводе, дин мила лѹи дамнезѹ Домнѹ ши бирѹиторю атоатъ ѹгровлахіа.**

NOTĂ PRELIMINARĂ.

Acest volum a fost început pentru publicarea actelor romănești, de un cuprins cu deosebire interesant, pe care le am găsit în vara anuluĭ 1901 în Archivele de Stat din Buda [1]. La publicarea lor am lăsat la o parte indicația provenienței, pentru că ele fac parte numaĭ din două fondurĭ, ce trebuiaŭ semnalate o singură dată: Archiva episcopuluĭ neunit pentru Romîniĭ din Ardeal, Dionisie Novacovicĭ, și documentele privitoare la epoca luĭ Gheorghe Rákóczy.

Pentru lămurirea cuprinsuluĭ acelora dintre ele care aveaŭ legătură cu politica străină a Domnilor noștri din veacul al XVII-lea, am intreprins studiile al căror resultat e Prefața. În ea se dă, pe basa izvoarelor tipărite — dar întrebuințate numaĭ în parte — și a celor ce nu fusese încă puse în circulație științifică — o privire asupra legăturilor Țeriĭ-Romăneștĭ și Moldoveĭ cu Ardealul vecin de la moartea luĭ Mihaĭ Viteazul până la dispariția principatuluĭ maghiar de peste munțĭ.

Din bogatul material inedit ce am putut să întrebuințez, am renunțat a publicà vre-odată cea maĭ mare parte, care nu mi s'a părut că merită alt ceva decît utilisarea. Cele maĭ însemnate scrisorĭ și acte aŭ fost adause însă la basa lucrăriĭ, ca documente auxiliare.

Între ele un loc mare îl ocupă fragmentele din corespon-

[1] Cu prilejul șederiĭ mele în Budapesta, mi s'a semnalat de d. Ferenczy Zoltán, profesor la Universitatea de acolo și director al Biblioteciĭ universitare, existența la Cluj, în Bibl. Museuluĭ ardelean, a documentelor romîne și slave, din care reproducem cîteva aicĭ.

dența olandesă la Constantinopol, pe care am cercetat-o în întregime, luînd copie din tot ce ne privește, de aproape sau de departe. Cel d'intăiŭ Trimis comercial al Statelor Generale pe lîngă Poartă a fost Cornelis Haga, care-șĭ începu funcțiile de ambasador încă din epoca Movileștilor. De și plătit maĭ bine decît, cu puțin timp în urmă, colegul săŭ engles, el căuta să-șĭ crească veniturile, ajutînd nevoile saŭ ambițiile «Grecilor» din cari se făceau patriarchiĭ și Domniĭ. Se cunosc legăturile luĭ cu Chiril Lucari, care, ocupînd Scaunele din Alexandria și Constantinopol, nu se sfii să arăte o simpatie deosebită pentru calvinism. Pe cînd, ca patriarch alexandrin, el era silit să-șĭ caute hrana în Țara-Romănească, el scria din această «Valachie», la 9 Septembre 1613, din preajma luĭ Radu Mihnea decĭ, «prea-puternicelor și prea creștinelor dumnealor Statelor-Generale confederate ale provinciilor Flandreĭ», vorbindu-le de vechia luĭ dragoste pentru țara lor. Admirînd lupta pentru libertate și lege pe care o dusese compatrioțiĭ luĭ Haga, el îșĭ arată bucuria pentru pacea ce s'a ajuns a se încheia și sfîrșește cu lauda ambasadoruluĭ prieten și cu nesfîrșite complimente, între care samănă cuvinte greceștĭ.

Pentru timpurile d'intăiŭ însă n'avem în corespondența luĭ Haga, păstrată în Archivele de Stat olandese, decît numaĭ vre-un act rătăcit din greșeală printre altele maĭ tărziĭ. Se află însă, în posesiunea uneĭ familiĭ de acolo, scrisorĭ ale Trimisuluĭ, de pe vremea cînd el ajuta pentru banĭ pe Domniĭ și «Domnișoriĭ» din neamul Movileștilor [1]. În timpul cît am stat în Olanda, n'am putut să văd această corespondență particulară. Semnalînd lucrul la întoarcere Academieĭ Romîne, știu că s'a făcut o intervenire prin Legația romînă din Haga, dar pănă acum nu s'a primit nimic din copiile dorite.

Pe lîngă aceste documente ajutătoare, în sfîrșit, am adaus altele, găsite maĭ tărziŭ printre hîrtiile mele. Și, cercetînd apoĭ actele interne păstrate la Academia Romînă, am cules din ele informațiile nouă ce se dau la «Addenda».

[1] Cf și Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 191.

Aş fi putut creşte acestea din urmă prin lucrurile găsite acum chiar în Colecţia de documente a aşezămîntuluĭ Sf. Spiridon la Iaşĭ. Dar ele erau prea numeroase, şi unele din ele prea însemnate, pentru a le arunca astfel în anexele unuĭ volum, şi socot că e maĭ bine a începe cu dînsele volumul V din această publicaţie.

Cetitorul va judeca şi după ce i se dă astăzĭ dacă această colecţie răscumpără prin foloasele ce aduce cheltuiala făcută de Ministeriul de Instrucţie cu dînsa. Ţin să declar că, în ce mă priveşte pe mine, această cheltuială nu întrece, pentru copie, orînduire, adnotare, saŭ pentru redactarea studiilor din Prefeţe, suma de cincĭzecĭ de leĭ de coală. Şi aceştĭ banĭ îşĭ găsesc maĭ totdeauna întrebuinţarea în călătoriĭ de studiĭ, care aduc descoperirea de izvoare nouă.

Dacă însă Statul romîn ar putea asigura profesorilor universitarĭ maĭ mult decît hrana zilnică, saŭ dacă m'aş găsi în stăpînirea uneĭ averĭ personale, aş renunţa fireşte şi la această plată.

N. Iorga.

DOCUMENTE.

I.

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul, pe actul de jurămînt către Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

(Io Mihail Voevoda.)

[Actul samănă cu nº CCXXIII din Hurmuzaki, III[1]: dar are cîteva lungirĭ, maĭ ales la dată. Pecetea cu ceĭ doĭ sfințĭ tutelarĭ: vulturul sus, cu cruce, între soare și semilună; în cercul de supt el: мл бж ... În jur: † Іѡ Михаиль Воевода. Semnat, în colț: *Ioannes Racz, secretarius.* — Archivele de Războiŭ din Viena.]

II.

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul pe tratatul cu Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

(*Io Mihail Voevoda.*)

[Actul e publicat, după o copie contemporană, în Hurmuzaki, III[1], n° CCXXII. E scris pe patru foĭ de comisariul imperial Istvánffy. Foile sînt cusute cu un şnur roş-negru-galben-alb.

Pecetea, supt care trece şnurul, e ca şi cea de la n° precedent. În colţ, jos: *Ioannes Racz, secretar*:. — *Ibid.*]

III.

[1600-1.]

... *che ce-aŭ scris Leca Aga: sate ungureştĭ.*

... mani i Gherla i Fiuiuzeş *să* ... *pe* ...

... ora . aŭ ţinut Mordni Iştf[an].

... ră a lu mueriĭ lu Apafi M ...

i ... ţ aŭ ţinut Sent Marton.

† Sentivanu . aŭ ţinut Jibri Gaşpar.

† Sămbătelche . aŭ ţinut Cefăi Iştfan.

† Domocoşfalva . aŭ ţinut Albora ...

† Magăr Lapăş i Velma i Debreţin . aŭ ţinut Belin Ghiurghiu.

† Răteg . i Gancea . i Loşfa . i Poian[a] . aŭ ţinut Băşcai Iştfan.

† . . . ntelche . i Cherleş aŭ ţinut Săbo Bălaş căpitanul de în Hăstu.

† Sentu Iacom i Ida aŭ ţinut Corneş Gaşpar.

† Chiri aŭ ţinut Cătunai Mihaiŭ, ce ia în hotarul cetăţiĭ.

† Unfalov i Baton i Ceaba aŭ ţinut Meţenti Benedic.

† Ghiurghiu i Negherfalova aŭ ţinut Boşcai Iştfan.

. . . *măneştĭ.*

. . . ţinut Banul Mihalcea.

. . . [ţinu]t Săbo Gherghe.

. . . [ţă]nut Ceachi Iştfan.

. . . iurdi Boldujariŭ.

. . . falăva . . . muiarea lu Răzvan.

[†] Alşăsăciŭ a . . . ri Petră.

† Felşiusăciŭ . . . Macrai Iştfa[n].

† Holpotaca . aŭ ţinut Hernin Miclăuş.

† Iurzmezeŭ . i Tăcafalova . i Chepşafalov aŭ ţinut Domoni Pal.

† Bolcu aŭ ţinut Nemeşu Ianuş.

† Rohi i Desnopataca . aŭ ţinut Fiuzi Freanţi.

† Tochiuş . aŭ ţinut Noghi Gaşpar.

† Caţco i Fiuliur . aŭ ţinut Boşca[i] Iştfan.

[Archivele de Războiŭ din Viena.]

IV.

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul pe punctele presintate de dînsul în 1600 comisarilor Ungnad şi Mihaĭ Székely: publicate în Szádeczky, *Mihály Vajda* şi, în resumat german, în Hurmuzaki, IV[1], pp. 214-6, col. 1:

Însemnare a luĭ pe dosul actuluĭ:

(Şi hotaru Ardealuluĭ.
Pohta ce-am pohtit:
Moldova, Ţara-Rumănească.)

[În original rîndul 1 e departe de rîndul 2 şi cele două din urmă formează unul singur. — Arch. de Războiŭ din Viena.]

V.

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul, pe dosul scrisoriĭ ambasadoruluĭ spaniol din Praga, 23 April 1600, către dînsul: Hurmuzaki, IV[1], p. XXIII:

(De la solul Şpaneĭ, carele şade lăngă Împăratul nemţescu.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

VI.

Însemnare a luĭ Mihaĭ pe dosul jurămîntuluĭ făcut de Kaptury János că va ţinea Suceava pentru Vodă şi fiul luĭ, ca pîrcălab: «datum in arce Swchwa, 29 May 1600»:

(A lu Căpturı păntru jurămăntul.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

VII.

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ ungureştĭ, prin care — Iunie (?) 1600 — oraşele ardelene sînt invitate a se răscula contra Voevoduluĭ:

(Păntru Maco Ğurğu.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

VIII.

Petrus Arros, camerarius in porta Varregen, recognosco per praesentes prudentem et circumspectum dominum magistrum civium civitatis Segeswar, Andream Gebel, ad manus meas administravisse tribus vicibus tritica, cubales saxonicales integre et plenarie mille, medio Iacobo Fogarassi; de quibus eundem expeditum reddo praesen[ti]s signaturę testimonio. Datum in porta varragiensi, anno 1600, 8 iunii.

† Eŭ Marcŭ Log. să se ştie cum aŭ ădus de la Seghişoar[a] de treĭ orĭ căb. 1000 tocma.

[Pecete, cu un cap de Împărat roman.

Arch. oraşuluĭ Sighişoara.]

IX.

Iscălitura luĭ Mihaĭ Viteazul pe forma ungurească a propunerilor transmise, în Iulie 1600, prin dr. Pezzen: publicate în Szádeczky, *l. c.* şi, româneşte, în Iorga, *Documente de la Petru Şchiopul şi Mihaĭ Viteazul,* pp. 49-50:

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

X.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ ungureştĭ fără dată, prin care locuitoriĭ din Huiedin (Vajda-Hunyad) arată cum trabanţiĭ Domnuluĭ aŭ maltratat pe cîţiva dintre eĭ şi pe predicatorul lor Nagy András chiar, aŭ tras cu puşca, ş. a, aşa încît aŭ trebuit să se tragă clopotele şi să fie goniţĭ:

(Aceastea-s de treabă păntru dărăbanţi ce aŭ omorăt la satul cel arsu.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XI.

Noĭ Mihail Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn a tot pămîntuluĭ Țeriĭ-Rumîneștĭ și al pămîntuluĭ Ardealuluĭ și al Moldoveĭ, feciorul mareluĭ și prea-bunuluĭ Ioan Petrașco Voevod. S'aŭ dat dumnalorvoastre această poruncă a Domnieĭ Mele, precum luĭ Dragomir și luĭ Bucur și Oprea și Aldea și fiilor lor, pre cîțĭ Dumnezeŭ îĭ va da, ca unor moștenitorĭ, din satul Mîndra, ce se chiamă a șesea parte din satul Mîndra, în toate, din munte, din ape, din pădure și din hotar și din lăcuința satuluĭ, unde lăcuiesc, pentru că iaste direaptă și veche moșie, ce aŭ fost lor dăruită de moștenire, anume luĭ Dragomir, și Opri, și luĭ Vlăduț, încă de atuncea de Laioș Craĭ. Căcĭ că, la al cincilea an al stăpîniriĭ noastre avînd oareș-ce proces înnaintea noastră Stoica, Milea și Bera, cari, chemîndu-se înnaintea noastră după jalba Stoichi, Mili și a Beri aceștĭ maĭ sus numițĭ Dragomir, Bucur, Oprea și Radu și Vlăduț și Aldea, cum că ar avea parte și eĭ la moșie, și la aceasta am căutat Domnia Mea și am pus judecată după lege la cinstitul Divanul Domnieĭ Mele, și s'aŭ cercetat înnaintea noastră și a cinstituluĭ Divanuluĭ Domnieĭ Mele. La care s'aŭ văzut șĭ o carte bătrînă ungurească, pentru moșia cea maĭ sus zisă. Cărora Divanul Domnieĭ Mele li-aŭ dat jurămînt, a numituluĭ Stoichi, Mili și Beri, să dovedească că ar fi fost și eĭ părtașĭ la aceasta, și, Stoica, Milea și Bera neputînd mărturisi înnaintea marilor meĭ boierĭ doĭsprezece, nicĭ înnaintea Domnieĭ Mele n'aŭ maĭ putut apelălui. Așa dară aŭ rămas moșia aceia și cu cartea Domnieĭ Mele de stăpînire luĭ Dragomir și luĭ Bucur și Opri și Raduluĭ și Aldi, ca să li fie lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților lor de moștenire. Și de nicĭ o judecată să nu se maĭ supere, fiind rînduitoarea judecată deplin înnaintea Divanuluĭ Domnieĭ Mele și a marilor boierĭ: jup. Teodosie Mare-Logofăt, jup. Stoica Mare-Postelnic, jupîn Bărcan Mare-Vistier, jupîn Leca Mare-Comis, jupîn Leca *(sic)* Mare-Postelnic. Și am scris eŭ Carcalor *(sic)* Logofăt în luna luĭ Iulie 15, în cetatea Beligraduluĭ, fiind cursul anilor dela Adam 7108, iară de la Domnul Hristos 1600.

Noi Mihaĭ Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn Ţeriĭ, etc. (sic).

[După o traducere cu litere latine în Arch. de Stat din Budapesta; «I. 39 b. 40 es 41, 1848, 1849».]

XII.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ din 25 Septembre 1600 a Statelor Ardealuluĭ către dînsul: Hurmuzaki, IV^1, n° CXXVII:

(Păntru Seleşte Ianăş.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XIII

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ din 30 Septembre 1600 a Statelor Ardealuluĭ către el: Hurmuzaki, IV^1, n° CXXIX:

(Păntru tocmeala ce-aŭ făcut ţara să daŭ fămeaia.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XIV.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul unuĭ pas fără dată, acordat de Ioan Garazda şi Mihaĭ Veri luĭ Petco Odobaşa:

(De la Veri Mihaĭ.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XV.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ luĭ Basta către Baba Novac, 1-iŭ Octombre 1600: ca n⁰ CXXXII din Hurmuzaki, IV[1]:

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XVI.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ Statelor din Ardeal către Baba Novac, 1-iŭ Octombre 1600: ca nº cxxxii din Hurmuzaki, IV [1]:

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XVII.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din 1-iŭ Octombre 1600 a luĭ Stefan Csáky către Baba Novac:

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XVIII.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ Statelor Ardealuluĭ din 2 Octombre 1600 către el:

(Păntru să trimeţ boiariĭ.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XIX.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ luĭ către Basta, Octombre 1600; Hurmuzaki, IV^1, n° XV:

(Maşa ce-am trimes la Baştea.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XX.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din Beiuş (Belényes), 23 Mart 1601, a luĭ Bartolomeiŭ Somogy către dînsul: Hurmuzaki, IV^1, n° CCV:

(Beleniş.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXI.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din 28 Mart 1601 a luĭ Nicolae Senyey către dînsul: Hurmuzaki, IV^1, n° CCVI:

(Jineaĭ Miclăuş.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXII.

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ din 29 Mart 1601 a luĭ Nicolae Zolyomi către dînsul : Hurmuzaki, IV[1], n° CCVII :

(*De la Jolean Miclăuş.*)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXIII.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ din 14 April 1601 a luĭ Bartolomeiŭ Somogy, căpitan de Beiuş, către dînsul :

(*De la căpitanul de Beacleaniş;* în original e un singur rînd.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXIV.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ din 14 April 1601 a luĭ Bartolomeiŭ Somogy, căpitan de Beiuş, către dînsul:

(De la Beleniş.)

[Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXV.

Însemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ ungureştĭ a luĭ Ludovic Rákóczy către dînsul: 23 April 1601:

(De la Racovţi Laeş.)

[Cf. altă însemnare ca aceasta în Iorga, *Documente de la Petru Şchiopul şi Mihaĭ Viteazul,* p. 61. — Arch. de Războiŭ din Viena.]

XXVI.

Tomintu.

[1601-2.]

† Se se ştie cumu s'aŭ [învoit] Pătru Domnarilu cu feč[o]rie mueri, cu Dan şi cu Vlcu, de le-ŭ dat mumă-sa parte-ĭ de oč[i]nă amăn *[rupt]*, să n'aibă feč[i]oriĭ cari aŭ făcutu, să n'abă niminie în chipu nice în mah ... *[rupt]*. Înco Pătru Domnarulu se n'ai[bă] nicĭ o [so]cotală în ocina luĭ Dan şi al luĭ Vălcu, şi să n'aibă n ... *[rupt; sus:* şi a lu dat-o m *(sic)* amodroru de u părtu sc . . .] Danu, nice Vlcu, nămică partă aceѧ ocină a luĭ Pă[tru] Domnariuluĭ, că ş'aŭ cupăratu ilu cu bani luĭ şi cu m ... *[rupt]*, să-ĭ ţie cu pace, luĭ cu cestu fecioru care ş'a făcutu elu. Şi, căndu s'a tomnitu, aŭ fostu jude Ionşe Coltoru, şi a[ŭ] fostu la cè tocumelă popa Dumitru, popa Oprea, popa M[ihaĭ ?] alăldămăşiri, şi Toma Nagu, Man[e] Mile, Pătru Căndre, Coman Stroia dă Dărlatu, Pătru Fasa, Pătru Cernatu, Chirca, P ... *[rupt]* Pătruu, Stan Rmanu, Ionu Cunţanulu. Şi cela ce va maĭ [fa]ce maĭ multă pără, ore Pătru Dumnariulu, ore Dan, ore Vălcu, să fi biră̦şagu 40 de flor[in]ţĭ domneştĭ, să fi 2 bătrin ... *[rupt]* iră 20; şi bine se se ia amite, carele va ma face pără, s[aŭ] eĭ tostri, ounulu 40 zecĭ de floriţĭ, că facu 100 şi [20]. Şi aŭ lăsatu momă-sa cu blăstămu, carele să va scula s ... *[rupt]* pre feciorlu eĭ Oprea, să n'aibă ude merge după ia; ce spr[e] . . . *[rupt]* cupărat-aŭ Pătro Domnariulu ocina loĭ adausu pentor ... *[rupt]*. Şi aŭ mărturisitu, комо щє чилє [=como şte cile] în ţară, 3 duminecĭ, şi a ... *[rupt]* danu adausu la judele Ionăşu Colturu, să o scoţă, ci ... *[rupt]* o i-aŭ datu nimica, şi aŭ fostu în lege 4 părgarĭ. † Şi č ... *[rupt]* va scorni mi moltă ... *[rupt]* flor[in]ţĭ ... Să se ştiia de rădulu luĭ Pătru Domarilu cum i s'o tiplatu o ocina Lupeĭ Jata, de i-aŭ întrăbatu pre Danu, şi pre Häse, şi pre Ionaşu, şi Comanu Gherghina; ne s'o lăpădatu, şi aŭ zisu: «noĭ nu putem să ne moru no fraţi de fome, iară tu comădă şi ţăni». Iară după aceia s'o sculatu Hăsă de l-a păritu de

foztu jude Lupa Ciuca, şi fosto în lege Bibu Oce, Stanu Romano şi popa Oprea, popa Dumitru. Şi lege nu i-aŭ datu nimică. Şi aŭ fostu la ocen[ă] de a făcuto lege, vlăt 7110, în răaşe, iară de în celu thănagiu (ѫзнацю) di lu[n]că să întorcă luĭ Danu şi luĭ Văcu orĭ bani ... *[rupt]* i-a lua, u datu samă de trezăcĭ de florițĭ înaite lege.

† Să se ştiia, de rădulu fetăloru, că i Pria i-u datu eĭ pămeture din în căpu şi ocină de acasă, iară i Neacşă i-a plătitu capulu cu patruzecĭ de florițĭ, iară le să-ĭ dè pace. Oprea să nu-ĭ voru da pace, ce cădu voru scorni părĭ, iale să dă 120 de florițĭ.

Că i Prăia ia indatu țirtă de ciču florițĭ şi doĭ boĭ şi mănăcĭ de poştavu, şi iară i Necşe ia i-ŭ datu 2 ogni şi 8 nasturĭ şi ortu de oĭ şi 2 vacĭ.

[Sibiiŭ, Archiva Oraşuluĭ, Protocolul Silişteĭ, 1585-1709, p. 131.]

XXVII.

[1628.]

† Să să ştiia că aŭ făcu Stanu Micaluşu di Săcelu o moră, şi s'aŭ tocumitu cu satu bini, şi aŭ beutu altămaşu, şi aŭ mărtorisito la besărecă 3 domenecĭ; şi atucĭ aŭ fostu birăŭ Oprea Cădră. şi jude Pătru al Gărce, şi Oprea jode de pre parte luĭ Halăr; şi aŭ fostu Comanu Bibo jude şi Mărcăoia Bodoia; şi acè locu iaste de loculu Sibiiuluĭ; şi acè lucu l-aŭ luatu de la Toma Nicoră, şi aŭ schibatu locu pre alcu *(sic)*; şi aŭ datu pre cale moreĭ şi pre nischițălu locu slobodu luĭ Comanu Bibu şi luĭ Pătru Bi[bu], le-aŭ datu 23 de florițĭ; şi, de ude să începe iaazulu, aŭ schib[atu] locu pre a locu, cumu di în vale de lăcămŭ Giurgeu Moga; şi aŭ beotu alădemaşu în casa luĭ Manu Giurgiu, şi l-aŭ mărturisit la besereca Văleĭ în 3 duminičŭ. Şi aŭ fostu jude Pătru Radulu, şi aŭ iaşitu satulu tutu acolo la moră, şi a tocmitu, de la ce să va ma scula pre acè locu să grăiască ceva, să fiia proclit şi anatima 318 ot[e]țŭ, şi să fiia birşigu 14 flor[in]țĭ domneştĭ, şi işpaniloru 12. Şi să să ştiia care aŭ fostu aldămăşeru de

Vale, anume Bucor Ban și Dalascu. Și atunč a fostu protopot Dumitru ot Sălagiŭ. Și aceasta.

Literae Stan Micklos super emptione et conventione molendini quod erexit anno Domini 628, in territorio Setzel situati.

[*Ibid.*, p. 139.]

XXVIII.

[1628.]

Scriŭ eŭ popa Luca, potrupop din Sintiona. Fost-aŭ anume unu bagiu a luĭ Ciahi Laslîŭ, anome dinѫ salu, Simion feciorul e Mѫrnugѫ, de-aŭ luat o fatî anome Flore Simion diюčю, fata luĭ Simionŭ, anume Ionѫ. Iare-ŭ fostь Fechiti Ianoș, a străigat și a tudumѫnitu tari cѫ o aŭ tras și are ș' altѫ muiaria. Eu potrupop Luca am mѫrsŭ; deacĭ întѫe am ğu[rat] nevasta: i-aŭ giorat diraintia nostrѫ și dinaintia birѫuluĭ din Sintioona o *(sic)*, anome Mihѫilѫ, și u fostu danaintia mulțĭ omerĭ, cѫ'ŭ mѫrsь ѫ burѫ voe, nime nu aŭ tras; de cѫtrѫ aciaea, muiarѫ de multь s'aŭ ales; cѫdu aŭ fostь meas. Iulie 5, dѫn atuncĭ s'aŭ înpѫrțit; cѫndu o a luatu, aŭ giurat 7 omere, Olah Ianoș. alь duile Craciun, a treile Inașcь, al patrul[e] Cѫrstianѧș, Molduvian Petrea, al șiasele Toder, al șiaptele Niamiș Bѧmѧvѧ. Todurѫcь giurѫmѫntu a dat; în șt[ir]e sь fie șsanilor *(sic)*, vițaișspanilor, birailor, vlѫdicilor, potropopilor: di nime sà aibѫ a-l' nv[ă]lui acest lucru, cѫ aŭ fostu cu giurѫmѫntu. Vliatŭ 7137, ѡт рож. Ха 1628.

[Pecete neinteligibilă.]

XXIX.

[Înnainte de 1630.]

Λᾶς *(sic)*.

† Ὁμολογὸν ἐγὸν ὁ Μουσὴ Βουβοτας το πος εἴσηφονησην με τὸν πολὴχρουνημενου του Κραλι τοῦ ἐλιτζη του Νικου Φρετζου σα πλαγϊ (?) ιστου πολιχρουνημηνον τον Κραλι να ξεορθοση τον ικονο σουο *(sic)* τα να τον στιλι με τον Ὑσουφι τζιαουση ναιθὴε του καὶ απορουτα να καμοϊ του ξορθο μου κατα την σηφουνι μας και ανισως και το κάμοι καὶ πάγου στην Βιλαχιαν καὶ ἀφετεψου νά' χου να του δηδομ χιλιαδις κροσηαν εκση και να τον ευχαριστον καὶ κατὰ το βηβιον εδοσαν την ομολογια μου για να μπιστοσηνη και σουκύον *(sic)* καὶ τι βουλα μας.

Καὶ εγον ο Μουσηος
και φιλιε στα ανοθεν.

† Recunosc eŭ Moisi Voevod cum că ne-am înțeles cu solul Craiuluĭ, care să trăiască mulțĭ anĭ, cu Mikó Ferencz, ca să scrie (?) Craiuluĭ ca să-l îndrepte pe Măria Sa ca să-ĭ trimeață cu Isuf-Ceauș o cerere, și poate să facă îndreptarea mea după învoială, și să facă și aceia ca eŭ să ajung în Țara-Românească și să domnesc; atuncĭ să am a da șese miĭ de leĭ și să-ĭ mulțămesc. Și spre dovadă am dat acest izvod al mieŭ ca să se creadă, și pe dînsul pecetea mea:

Io Moisi Moghila Voevod.

Și eŭ Moise
și prieteniĭ (?!) la cele de maĭ sus.

[Pecete neagră cu vulturul muntean și crucea. Inscripția: † **IO МѠИСИ МОГИЛА ВОЕВОДЬ.**]

XXX.

[1630.]

† Cinstite log[o]fete, să fiĭ dumneata săn[ă]tos. Daŭ ştire dumnital[e], pentru răndul slujbeĭ noastre de aicea, că slujim păn o petrecuiŭ foarte bun[ă]. Cănd aŭ fost lunĭ în prănzu, în 18 zil[e], eŭ mă duseasem de la soroc să tocmescu neşt[e] miiare cu ceşt[ĭ] neguştorĭ, să o iaŭ, că ne grăbiia Turcul cu miiare; în urma mea fost-aŭ venit feciorul Filieşanul cu 30 de omenĭ la mine să mă prinză; el nu m'aŭ găsit acolea, ce-aŭ găsit fičoriĭ, ce-aŭ şi prinsu a-ĭ uciderea şi a'ntrebarea de mine unde sănt; eiĭ, deac[ă] aŭ văzut nevoia, aŭ fugit. Ce-aŭ luat şi caiĭ mieĭ toțĭ, de n'àm rămas nič cu unul, ce sânt pedestru; şi aŭ luat calul Saveĭ şi al lu Ion şi al lu Stan Păț[i]tul, şi aŭ luat şi baniĭ căţ era strănşĭ de mierărie, toţ, şi căţ ban[ĭ] aŭ fost depre birărie, că atunce nă venise neşt[e] feciorĭ den birărie şi aŭ luat; eara, căt n'aŭ fost băgat în berbeniț[ă], toat[e]; şi aŭ luat dulama mea şi hainel[e] Radul[u]ĭ frăține-mieŭ; i-aŭ luat tot, de-aŭ rămas numaĭ cu cămeaşa, şi aŭ luat dulămil[e] feciorilor, de sănt numaĭ cu trupuril[e]; şi ne-aŭ luat şi cămeş[ĭ] şi tot ce-aŭ găsit; şi, căt[ă] vită aŭ găsit de trăsur[ă] de miiare, toat[ă] o aŭ luat; şi vač şi caĭ şi tot; şi catastişel[e], căte aŭ fost de astă vară, toate le-aŭ luat, — că era în desagiĭ cu baniĭ; şi, căţ birarĭ aŭ găsit, toţ i-aŭ luat de i-aŭ legat, de le-aŭ luat baniĭ şi catastişel[e], şi i-aŭ despuiat, — de i-aŭ lăsat cu piialea; şi aŭ luat calul Paraschiveĭ şi al Neaniuluĭ şi al uncheaşul[u]ĭ Stroe şi al Radul[u]ĭ Bădăcel. Maĭ rea răutate n'am văzut de cănd săntu. Cănd am mersu la Trăg, venise veaste la căpitanul cum treace Aslan Vornicul cu Gorgan şi cu Mateiŭ şi cu alalțĭ boiarĭ cu tot, la munte; ce-am şi încălecat cu Sărbiĭ: ce-am mersu Lunĭ seara la Runcul Cliucearul; demăneața ne-am sculat de noapte, ci ne-am dus unde aŭ fost eĭ tăbărăţ. Ce ne-am pus în gura plaiuluĭ, ca să nu-ĭ lăsăm să treacă. Eiĭ aŭ venit toţ de faţ[ă], că era mulţĭ, şi tot de folos. Ce-aŭ şi dat la noĭ; cănd am stătut să vedem ce vor să facă, aŭ eşit nainte lor Mihaiŭ Clucearul şi

Dumitru căpit[an], şi chiema pre căpitanul să meargă la eĭ, şi striga să ne închinăm lor. Deacă aŭ văzut că nu vom, eiĭ aŭ şi dat la noĭ, de ne-aŭ răsipit, de-aŭ fugit cine încătroo aŭ putut. Vrutu-ne-am pune şi capetel[e] după alalte nevoĭ. Deaca am venit la Trăg, scris-aŭ Vornicul cărţĭ la Vod[ă] şi la Vornicul şi la toţ boiariĭ, cum aŭ fugit Aslan Vornic, cu feciorul luĭ, şi Gorgan Spat. şi Ag[a] Mateiŭ şi Barbul Brădescul şi fratel[e] lu Mihaĭ Cliuč. şi Barbul de Poian[ă] şi feciorii Iscrul[u]ĭ şi Barbul de Fratoştiţ. şi feciorul lu Malcoč, şi alţiĭ mulţĭ de la Olt şi de la Rom[a]naţ şi de la Jiiul de jos şi de la Meh[e]dinţĭ. Ce-am vrut să viiŭ eŭ cu cărţile să spuiŭ ce-am văzut, şi aŭ scris şi Vornicul şi căpitanul la Vod[ă] şi la boiarĭ ce răutate aŭ făcut, ci apoĭ eŭ găndiiŭ cum voiŭ veni şi să las aicea slujba pustie, ce-am trimes ceştĭ feciorĭ şi cu un Sărbu cu cărţile; ce vor spune şi eĭ şi de în gură ce-aŭ văzut. Că acum ţeara fuge toat[ă], că le-aŭ zis aceĭ boiarĭ ţerăĭ: «Fugiţ toţ după noĭ, nu maĭ daţ nemic», ce acum nu rămăne nime[1]. Ce să ştiţ dumneavoastră că ac^s ... *[rupt]* Rumâniĭ nu vor să dea nemic, ci bat feciorii şi le iaŭ baniĭ şi trăsuril[e], şi zic că le-a zis boiariĭ să nu dea nemic, că le vine alt Domnu. Ci acum noĭ ne-am îngrozit, de nu ştim ce vom să facem, că ni e frică că ne vor ucide. Ci acum, păn nu se va fač[e] o tocmală, noĭ nu îndrăznim nimic să ne tindem, şi nič feciorii nu cutea[ză] să umble necăiurea, să-ş str[ă]ngă căte o răm[ă]şiţ[ă]; ce-am maĭ rămas să văz cum va fi lucrul, şi să pornescu neşt[e] vite de birărie la Curte. Ci să ştiĭ, log[o]fete, că nu va să se aleag[ă] nimic d[in] judeţ, că se-aŭ făcut lucru ca acela, — că aceĭ boiarĭ s'aŭ lăudat cătră ţeară că preste puţine zil[e] vor veni cu Domnu. De altel[e] ce voiŭ scrie dumnital[e]? Spune-vor şi de în gură ceşt[ĭ] feciorĭ, cum aŭ fost. Aceasta scriŭ dumnital[e]. Să fie dumneata săn[ă]t[os].

† Maĭ micul dumnital[e]: Vasilie. — Pis Oh. 20 *[rupt]*.

[V^o:] † La dumnealuĭ, la Paraschiva Log[o]fetul, să-s dea, ѡ п҃и ра͡д ват҃и[2].

[1] Pe altă foaie, — scrisă pe toată foaia, nu, ca pănă aicĭ, în două.

[2] Asupra unuia din fugarĭ, Barbu Brădescu, lămurirĭ interesante se cuprind

XXXI.

[1634.]

M[i]l[o]stive şi luminate Craiŭ, dumnul nostru m[i]l[o]stiv, pohtimu de la m[i]l[o]stivul Dumnezeŭ Mării Tale bun[ă] săn[ă]tate şi Domnie îndelungată, cu toată cinstit[ă] casa Mării Tale; amin.

† Altă, să verĭ întreba Măriia Ta de noĭ, cu mila luĭ Dumnezeŭ celuĭ ce aŭ făcut ceriul şi pămăntul şi cu umbra arepilor Mării Tale, aflămu-ne săn[ă]toşĭ. Alta, rog şi pohtescŭ pre Măria Ta, cea milă ce aĭ tinsŭ şi aĭ arătatŭ pre capul părinteluĭ nostru şi slugi Mării Tale Hriza Vornicul şi al nostru, să nu fie uitat[ă]: care m[i]lă aĭ arătat Mării Ta pre

într'un act pe pergament, care se află astăzĭ în posesia d-luĭ M. Săulescu. Dăm aicĭ punctele cele maĭ însemnate din acest document:

Radu Leon confirmă «lu Gherghe log. şi jupăneasiĭ luĭ Vilae ot Obeadenĭ, ot sud. Doljăl, fata Predeĭ Post. Păianul, nepoata jupăneasiĭ Staneĭ, care aŭ fostu jupăneas[a] lu Laţco Com. den Paia», pentru «satul Vàlcomul dupre apa Dranovuluĭ». Se arată hotarele, între care «cularea groasă», «cursura apeĭ în sus», «matca văeiĭ», «lacul cu frasiniĭ», «poteca Costeĭ», «mărhila den faţă, la podişor» ; se enumeră Rumîniĭ, între cari unul avuse, supt «răposatul Radu Voevod», un proces cu «Conda Arm[a]şul». Menţionat «Preda Brădescul». Moşia e a Vilaeĭ din strămoşĭ: «Amza Banul den Creţeştĭ şi frate-său Neagoe Post., căştigat de tatăl lor Stepan Log.; dat şi miluit de răposatul Vlăduţă-Vod[ă], pentru credincioas[ă] şi direaptă slujbă č-aŭ slujit Stepan Log. lu Vlăduţ[ă]-Vod[ă], precum am văzut Domnia Mea şi hrisovul lu Vlăduţă-Vod[ă], de miluitură, văleat 7020, şi cartea lu Pătraşco-Vod[ă], snă Radul-Vod[ă], văleat 7065; şi l-aŭ ţinut Stepan Log. acestu sat.., iar, căndu aŭ fostu în zilel[e] Mirceĭ-Vod[ă] avut-aŭ Amza Banul şi cu frate-său Neagoe pără de faţ[ă] înnaintea Mirceĭ-Vod[ă] cu Toma şi cu Gherman şi cu Siverin şi cu Radul şi Pătru ot Şătoia, zicăndu cum că acestu sat... iaste al lor de moşie...; de rămas[e] la măna lu Amza Banul.» Supt Alexandru fiul luĭ Mircea, «iar s'aŭ rădicat cu pără toţ Rumăniĭ den sat den Vălcom, zicăndu că nu săntu Rumănĭ de moşie den Vălcom... Şi le-aŭ dat răposatul Alixandru-Vod[ă] Rumănilor leage să jure în doao rándure căte cu 12 boiarĭ de cătră Amza Banul, cum că nu săntu Rumănĭ, şi tot aŭ rămas Rumăniĭ de leage şi de judecat[ă] (7078).» Supt Mihnea, iar *se ridică* Rumîniĭ şi li se dă aceiaşĭ *lege*: «şi iar nič de cum n'aŭ putut jura» (7096). Moşia o ţine Amza «şi cu nepot-său Ion dăn Arceştĭ, snă Neagoe Post.... Iar apoĭ Amza Banul aŭ dat jum[ă]tate de sat de Vălcom zeastre fie-sa Armeancăĭ, care aŭ fostu jup[ă]neasa Predeĭ Slugearul Brădescul, şi l-aŭ ţinut cu pač[e] păn la Gavril-

capetele noastre, acia milă să fie neuitat[ă] şi nerădicată de la prea-m[i]l[o]stivul Dumnezeŭ de pre cinstit capul Mării Tale. Alta, daŭ ştire Mării Tale păntru o greotate mare ce aŭ căzut pră capul mieŭ pre bun[ă] dereptate, — care gălčav[ă] şi răutate nič cu hărtia se va putea ajunge, nice cu condeaiul a o scrie, — numaĭ cătŭ va spune sluga Mării Tale Mihaiŭ Diiac, — den măna unor nebunĭ şi oamenĭ fără de mente; carea am vrut veni şi păn la moarte. Ce rog şi pohtescŭ pre Măria Ta să osteneştĭ cu o scrisoare la Măria Sa la Doamna a Domnu nostru lu Mateiŭ Voevod, cu multă mulţemită, că după Dumnezeŭ şi după aripile Mării Tele stătut-aŭ de am ѹндить păn astăzĭ cu zile; iar la sluj[i]torĭ cu puţin[ă] împut[ă]ciune (.ѧпѷчюне) căce aŭ făcutu lucru ca acesta, ce nu se-aŭ căzutŭ. Alta, maĭ multŭ nu pocĭ lungi,

Vod[ă], iar, căndu aŭ fostu atunce, iar un nepot al luĭ Ion de Arceştĭ, pre nume Udreşte feciorul Vladuluĭ, el aŭ fostu căzut într'o nevoe, că aŭ fostu jungheatŭ pre un om den Dranoveţ. Deč n'aŭ avut cu ce-ş plăti capul de cătră Alixandru-Vod[ă], ce ş'aŭ văndut partea luĭ... Condeĭ Ar[m]aşul... Iar dupre moartea lu Udreşt[e] rădicatu-se-aŭ Preda sluj. Brădescul cu părĭ şi s'aŭ părăt de faţă cu Conda Armaşul înnaintea Raduluĭ-Vod[ă]», pretextînd că el *a tocmit* de înnainte pămîntul cu 7.000 de aspri, din cari a şi dat 3 000. «Deč Radul-Vod[ă] aŭ dat Predeĭ Brădescul leage să jure cu 2 boiar[ĭ], Grama de Almăjŭ şi Aldea de Smărdeşşteţ, şi să ia şi cartea părinteluĭ Vlădicăĭ de afurisanie. Deč el n'aŭ putut jura, nič aŭ luoat carte de afurisanie. Deč aŭ ţinut Conda Armaşul jum[ă]tate de satu şi Preda sluj. jum[ă]tate, iar dup[ă] moartea Predeĭ Slugear rădicatu-se-aŭ jup[ă]neasa luĭ Armeanca şi cu fiiŭ-săŭ Barbul Peh. pentru această jum[ă]tate de sat, de s'aŭ părăt de faţ[ă] al doilea răndu cu Conda Armaşul naintea Raduluĭ-Vod[ă]. Deč Radul-Vod[ă] iar aŭ dat leage jup[ă]neasiĭ Armeanchiĭ şi fiiŭ-[săŭ] Barbuluĭ Peh. cu ceĭ doĭ boiar[ĭ] ce se scrie maĭ sus şi cu Aga Farcaş; deč eĭ nič de cum n'aŭ putut jura... [7130]. Deč tot l-aŭ ţinut Conda Armaşul, această jum[ă]tate de sat şi cu Rum[î]niĭ, cu bun[ă] pace, păn aŭ murit el şi jup[ă]neasa luĭ Mariia, şi feciorĭ de trupul lor n'aŭ făcut. Deč, fiindu jupăneasa Mariia vară premare Barbuluĭ Peh. Brădescul, căzut-aŭ această jum[ă]tate de sat pre seama jup[ă]neasiĭ Armeancăĭ şi fiiu-[săŭ] Barbuluĭ Peh. Brădescul. Deč jup[ă]neasa Armeanca Slugereasa dat-aŭ... tot satul... fiiă-sa Staneĭ şi ginere-săŭ Laţco Com Păianul zeastre.» Supt Constantin-Vodă, «venit-aŭ un nepot al Condeĭ Ar[ma]şul den Moldova, pre nume Conda snă Iane căpt, şi cu alţi nepoţĭ aĭ Condeĭ Ar[ma]şul, pre nume Gherghe şi Stoia şi Mateĭ, şi cu jup[ă]neasa Păuna.» Proces de maĭ multe orĭ «naintea Ghiormăĭ Banul cu Vasilie Peh. Păianul şi cu Gherghe Log., ginerel[e] Predeĭ Păianul... Le-aŭ dat Ghiorma Banul 6 boiar[i]

nič poč supăra cu scrisoarea pre Măria Ta, aŭ păntru sluga Mării Tale Hriza Vornicul şi păntru noĭ; ce maĭ multŭ grăit-am şi va spune sluga Mării Tale Mihaĭ Diiac den gur[ă]. M[i]l[o]stivul Dumnezeŭ să dăruiască să lungească ani şi zilele Mării Tale întru cinstit Scaunul Mării Tale; amin. Ghen. 23 dn. [1634].

[Autograf:] Maĭ mică slug[ă] şi în totă vreme gata a sluji Mării Tal[e]:

[Radu . . . Vist.]

[Vo:] † Luminatul Craiŭ şi domnitor, domnu Gheorghie Racoţ, cu mila luĭ Dumnezeŭ Craiŭ Ardealuluĭ şi o parte a ţărăĭ ungureştĭ domnu şi Săcuilor şpan, ѿ бга дарокатн҃, амин.

[Ciudată pecete pe ceară galbenă, cu stele şi arabescurĭ.]

judecătorĭ şi adevărătorĭ, să adevereaze pentru acea jum[ătate] de sat... Deč aceĭ 6 boiarĭ aşa aŭ judecat cu ale lor suflete şi aŭ dat să ţie nepoţiĭ Condeĭ Arm[a]şul ačastă jum[ă]tate de sat, iar Vasilie Peh. şi cumnată-săŭ Gherghe Log. aşa aŭ judecat aceĭ 6 boiarĭ ca să-ş caute zestreal[e] moaşă-sa Staneĭ la unchiu-său Barbul Brădescul». Cîştigătoriĭ vînd Rumîniĭ «lu Pătraşco Cliuč den Tomeanĭ, iar moşiia o-ŭ văndut popeĭ Stepan den Gogoşĭ, iar Vasilie Peh. şi cu Gherghe Log. eĭ aŭ apucat pre Preda Peh., snă Barbuluĭ Stol., pentru ačastă jum[ă]tate de sat č-aŭ fostu înzestrat pre moaşa lor Stana». Preda iea «boiarĭ judecătorĭ şi doa oră, şi tot aŭ rămas Preda Peh. de judecat[ă], şi el tot nu s'aŭ lăsat, ce i-aŭ purtat de val, şi nu le-aŭ plătit satul». Eĭ merg la Divanul luĭ Grigore-Vodă, «de se-aŭ părăt de faţ[ă], la Caracal». Domnul dă Predeĭ «leage să jure cu 12 boiarĭ de către Vasilie Peh. şi de către Gherghe Log.... Deč, căndu au fostu la zi şi la soroc, el nič cum n'aŭ putut jura...». Atuncĭ răscumpără «de a luĭ bun[ă] voe» partea pierdută. — Boierĭ: Ghiorghe V. Ban, Mareş V. Vornic, Radul Creţulescul V. Log., Ianache V. Vist., Drăghicĭ V. Spat., Necula V. Clucer, Şerban V. Post., Manolachi V. Păh., Gheţea V. Stol., Ghiorghe Comis, Mateĭ V. Sluger, Stoia V..., Radul Năsturel vt. Log. Scrie Radul Log. Bucureştĭ, 4 Sept. 7176 (1668).

[Semnat şi pecetluit de Domn; pe pergament. La o ştergere se notează cu roşu: «scos ot Divan, Iun. 10, l^t 7180; is. Radul v^t Log.»].

În aceiaşĭ colecţie se află şi un alt document, pe hîrtie, prin care Radu Leon întăreşte luĭ Preda Brădescul, la 18 Iunie 1665, nişte proprietăţĭ, menţionînd şi o vînzare făcută de Barbu, tatăl luĭ Preda, luĭ Mateĭ-Vodă.

XXXII.

[1637.]

† Cu mila luĭ Dumnezeŭ creştin Craiul Ardealuluĭ şi a o parte de ţeara ungurească de susu şi Săcuilor şpan.

M[i]losstive şi luminate Craiŭ, închinu-mă Mărieĭ Tal[e] cu capul mieŭ supt talpel[e] Măriei Tal[e]. Alta, m[i]l[o]sstive Craiŭ, viindu şi eŭ de la Ţ[a]rigrad, de la slujba Mărieeĭ Sale Domnu nostru, aflat-am aicea credinciosul sluga Măriei Tal[e] Cadeş Mihaĭ: n'am putut lăsa cum să nu aflu pre Măriia Ta cu plecată scrisorea mea. De căte n'am putut scrie Măriei Tal[e], grăit-am deplin cu Cadeş Mihaĭ: spune-va Măriei Tal[e]; eŭ pănă la mortea mea tot sănt slug[a] Măriei Tal[e]. M[i]l[o]stivul Dumnezeŭ să ţie pre Măriia Ta sănătosu, amin. Ap. 27 dni [1637].

† Slug[a] Măriei Tal[e]

[Autografă toată: frumoasă scrisoare, mare.

Ca adresă cincĭ crucĭ. Pecete cam ca a fiuluĭ săŭ, cu coroană, se pare, şi, în cirilice: Р Г.]

XXXIII.

[1638]

Copie: Iovon *(sic)* Vasilia Voevoda, bjiio mlstiio gspdră zemli moldavscoĭ.

Dat-am cartea Domne Melea omenilor Marie Salea Crauluĭ de Ardial care vor veni dă la Maria Sa cu careva (?) aicea la nooĭ, fie boeren sa[ŭ] poştea, saŭ fie cinea va hi, prea unde lasa-va prilij a veni, prea în ţarea noostrea, orĭ prea 'n treguri, orĭ pre în satea, — să aibe a lă da caĭ dă olac chet lă vor trebui, şi viind încoacea şi mărghendu în colo; şi, pre unde le

sa va prilej[i] mas și popas, să aibe a-ĭ griji de bucată și de hrană dă caĭ, dă tot de ce le va tribui; și se n'aibă dă nime nicĭ un val, ce să îmble cu pace. Într'alt chip [să: *rupt]* nu hie. Пис вь настоланем градѣ нашем Іасех, в^ 7147, Oct. 18.

Iovon Vasilia Voevoda.

XXXIV.

[1643.]

† Io Vasilie Voevod bjiiu mlstiiu g[os]p[o]darŭ zemli moldavscoĭ. Adec[ă] aŭ avut dzi înnaintea porțăe Domnie Meale Ciocărlan Țiganul de la Pobrata cu Fuga de Forăștĭ pentru neşte caĭ ce s'aŭ fostŭ furat Fugăĭ, apoĭ el aŭ mersu de aŭ prădat pe Č[iocărla]n; iar poĭ *(sic)* Fuga ş'aŭ aflat furiĭ, iar Ciocărlan s'aŭ îndireptat și aŭ luat de la Fuga un boŭ pentru bucatele luĭ; apoĭ eĭ de iznoavă ş'aŭ luat dzi înnaintea Domnie Meale. Decĭ Ciocărlan aŭ vinit la dzi ş'aŭ aşteptat păr a cincea dză dup[ă] dzi, și Fuga tot nu aŭ vinit; ce aŭ rămas de dzi și din toată leagia țărăĭ, ca să țăe Ciocărlan boul ce aŭ luat de la Fuga, și să nu-s maĭ părască, aceasta păn în več, peste cartea Domnie Meal[e].

гпднь рек.

Ꙋ Іас в^ 7151,
Ap. 7.

† Trandafir Bărsan dvornič uč.
Toflea.

[Pecete roşă mare, cu chinovar.]

XXXV.

[1648.]

† Milostive și luminate doamne, Dumnedzăŭ să ție pre Mărie Ta întru mulțĭ aĭ cu bună pač[e] la cinstitu Scaunul Mării Tal[e]. De asta daŭ ştire Mării Tal[e] că, fiindu purces de la Mărie Ta, pre cal[e], căndu aŭ fostu aice la Teiuş, tănpinatu-m'aŭ o carte a Mării Sale luĭ Vod[ă], care într'ănsă-mĭ

scrie cum, de va fi cu voe Mărії Tal[e] și va fi priimit cuvăntul Mărії Sale înnainte Mărії Tal[e], ar[e] neşte cuvinte foarte de taină să le arăte cătră un credincios al Mărії Tal[e], însă Mărie Sa ar pofti maĭ bucuros pre dumnealuĭ Chimin Ianăș, căcĭ cătră altul nu va putè arăta aceste cuvinte: car[e] cuvinte, așe-m scrie, că sintu spre binel[e] Mărії Tal[e], și a casăĭ Mărії Tal[e]. Vinindu-m aceste cuvinte, trimis-am pe dumnealuĭ Michiș Pal la Mărie Ta, și eŭ voĭ fi icea la Sas-Săbeșu păn[ă]-mĭ va veni răspunsu de la Mărie Ta. De veștĭ ce sintu despre Tătarĭ, carte ce mi-eŭ vinit de la un frate, trimisu-o-am la Mărie Ta, și Vod[ă] încă-mĭ scrie pe aceasta urmă. Să fiĭ Mărie Ta săn[ă]tos de la Dumn[e]dzăŭ; amin.

ꙋ Belgrad, Sep. 9.

Maĭ mic slug[ă] a Mărії Tal[e]:

Ghiorghie Ștefan Vel Spăt.

[V°:] † Să-s dè această carte la măna milosti[vu]luĭ Craiuluĭ Ardealuluĭ.

[Pecete verde ruptă, mică.]

XXXVI.

[1647.]

Io Mateĭ Basarabab *(sic)* [бж.] мат. начаалник воевод земльи ѹгровлахо-заплаанеєнскиⷯ ипрочаа. Dăm întru aducere aminte și întru mărturie cărora se se *(sic)* cade tuturor, cariĭ vor vedea saŭ vor ceti častѫ carte a noastrѫ, căce adevărat iaste că și maĭ nainte cu Măriia Sa cu Racoţi Ghiurghiĭ, biruitoriul Ardealuluĭ, domnul părţilor ţărăĭ ungureșt[ĭ] și șpanul Săcuilor, am avut tocmealѫ și legăturѫ despre ţinearea vecinătăţiĭ. Care tocmealѫ și legăturѫ vrănd acum de iznoavѫ să o înnoim și să o întărim, cu curatѫ pohtѫ legătura Mărieĭ Sale nevoindu-ne a o păzi, ale căriĭ legătură folosurь de multe fealiurь și indemăinѫ în multe chipurь și apărăturѫ, împreunѫ cu ţeara noastrѫ, priceput-am, — pentru care lucru noĭ maĭ zisul Io Mateĭ Basaraba Voevoda făgăduim în Dumnezeul

cel în Troițѫ unul, în spăsenia sufletuluĭ nostru, cum de aicea înnainte cu prea-luminatul biruitoriul Ardealuluĭ maĭ bunѫ și maĭ întreagѫ vecinѫtate și prietnicie vom sá ținem. Ceale 5.000 de florințь costande de argint, care dam Mărieĭ Sale în tot anul la Sti Gheorghie păntru zeciuiala oilor de în Ardeal, carea se pascŭ în țeara noastrѫ, de acum nainte să avem a-ĭ da la Martie în 6 dzile, dupѫ calendariul cel noŭ, cum se-aŭ dat și pănѫ acum; fărѫ de nicĭ o smintealѫ, ne-am prinsŭ să-ĭ trimeatem. Dicĭ ačastѫ zi așa iaste rănduitѫ cum nicĭ odatѫ smintealѫ să nu fie întru viiața noastrѫ și în Domnie. Și cărțile noastre ce-am făcut, ales la 6 zile de Martie, cu dereptate le vom păzi.|Și iarăș ne făgăduim cum să trimitem un bun turcescŭ cal, care se cade de cinstea unuĭ Domnŭ, cu toate podoabele Domnești[ĭ], cu scărele de-argint și cu abăioarѫ de săirmѫ. Și alt cal jugan, bun, la zioa ce e maĭ sus zisѫ, împreunѫ cu baniĭ ceĭ maĭ sus ziș, vom trimeate naintea feațeĭ Mărieĭ Sale biruitoriuluĭ Ardealuluĭ. Care lucru și tocmealѫ, de nu vom umplea cum scrie maĭ sus, și Măriia Sa biruitoriul Ardealuluĭ să aibѫ a fi dezlegat și slobod de legătura ce are cu noĭ și cu țeara noastrѫ. Iarѫ, cătrѫ umplearea acestora tuturora, așa să ne ajute Dumnezeŭ, și să dea spăsenie sufletuluĭ. Întru mărturiia și întărirea acestor tocmeale a tuturor dat-am ačastѫ carte a noastrѫ Mărieĭ Sale birui[toriuluĭ] Ardealuluĭ, iscălitѫ și pecetluitѫ, de în orașul Scaunuluĭ nostru Tergovește. În luna lu April 22, лт г. 1647 *[cifre cirilice]*.

[Pecete roșie mare, pe care, — probabil, căcĭ e ștearsă: **Iѡ Матеи Басараба бж. ҏ (?) нач. и вед з. вз.** Coroană sus. Pe V°: «az ajandelev ol vole !]

іѡ Матеи Басараба

XXXVII.

[1648.]

Vl[ă]d[i]ca Stefan ot Belgrad şi a toatѫ ţara Ardealuluĭ facem de ştire şi dăm bl[a]g[o]s[lo]venie cuĭ să cade a şti pentru pentru *(sic)* giopănul Raţ Adam, pentru că aŭ venit dumnialuĭ de aŭ spus cum că le iaste biseareca forte departe de casă, într'un deal, şi acum iaste şi vreame tare de iarnѫ şi grea gerăască, ce nu pot mearge, că săntŭ slabĭ şi bătrăn[ĭ], — fac de ştire şi bl[a]g[o]s[lo]venie M[o]litveĭ Tal[e] pop Măirean şi pop Pavel, pre carele va pohti dumnialuĭ, să meargeţĭ să-ĭ faceţ slujba la casa dumnialuĭ, însă več[e]rnia şi itrosul, iar la zile mar[ĭ] şi leturghia, să fie la beseareсă. De ačasta facem de ştire. Să fiţ săn[ă]toş, aminŭ. Pis Dech. 2, 1648.

[Pecete cu fum: † сію печатє . . . бьлградь; Cluj, Museul ardelean.]

XXXVIII.

[1650.]

Noĭ Rocoţiь Gheorghiь, cu mila luĭ Dumnezăŭ Craiŭ ţărăĭ Ardialuluĭ, uniiь parte ţărăĭ ungureştь domnŭ şi şpan Săcuilor, facem ştire într' aciastă carte a noastră cum, pintru aflare jupѫnuluĭ Mateĭ Basarabu Vodă Ţărăĭ-Rumѫneştь, cu sufletul nostru cel crăescь şi creştinescь mărturisim şi adeverim pre dumnialuĭ Vodă, şi în ţinutul dumnialuĭ pre toţ moştşteniiь Ţărăĭ-Rumѫneştь, cum, care legătură şi ispravă aŭ avut cu nume bun dulce tată al nostru cu Mărie Sa Vodă, maĭ pre urmă şi cu ţara, acele şi noĭ în toate părţile sfѫnt şi derept le vom ţinè. Însă, întăiŭ, cum şi dumnialuĭ Vodă şi ţara de se-ara ţinè de acele legăturiь care aŭ avut cu de

Dumnezăŭ creat tatăl nostru; al doile, cum de care lucrure n'aaŭ adeverit soliiь dumnialuĭ, careĭ aŭ trimes la noĭ, anume Dragomir Vornic-Mare, Barbul Stolnic-Mare şi Enatie Postelnic al doile, acela încă în toate l[e] vom ţinè; al treile, cum la sborul ţărăĭ, carele va fiь maĭ cur.ѫndь, dumnialuĭ Vodă să trimaţă sol de cinste, şi să-mĭ trimaţă dumnialuĭ carte de jurăm.ѫntŭ, tocma ca aceae ca care aŭ fostŭ datŭ dumnialuĭ de Dumnezăŭ ertatuluĭ tatăluĭ nostru Craiuluĭ, iară şi noĭ atunce aşişdire vom da, cum aŭ fostŭ datŭ de Dumnezăŭ ertat tatăl nostru dumnialuĭ. Tărie acestora cărţiь într'acesta chip să ţie numaĭ până atunce, iară atuncĭ să să dè îndărăpt. Care carte de legătură a nostră cu scrisore m.ѫnieĭ noastre şi cu [pă *şters]* pecetnicul am întărituь. Scrisu-s'aŭ în cetate Braşovuluĭ, în luna luĭ Făurarŭ, în optŭzprezeace de zile.

[Concept; cf. Szilágyi, *Monumenta comitialia Transsylvaniae*, XI, pp. 68-9; unde se află în latineşte.]

XXXIX.

[1653.]

Noĭ careĭ sintem scrişi pre nume maĭ jos legămu-ne cu credinţă şi cu dereptate să fim Mărieĭ Sal[e] Craiul Ardialuluĭ şi pre aceste lucrure carele sintu scris[e], pre sufletul nostru cel creştinescŭ, cum aşa să ne ajute noă Dumnezăŭ şi Sfentă Măriia Preţista şi sf[e]nţiĭ îngeriĭ şi toţiĭ sf[e]nţiiĭ luĭ Dumnezăŭ, şi Sf[e]nta Beaseareсă şi Sfăntul Postŭ, cum, de i să va face milă Măriei Sal[e] Craiul Ardialuluĭ de aciastă săracă ţară şi va lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum, pre Vasilie-Vodă, şi pintru acesta lucru va porni Mărie Sa oştile, să nu vom putè amăndoĭ, iar unul dintru noĭ vom mearge în oştile Măriei Sal[e], iar cel lalt dintru noĭ vom fi în potriva luĭ Vodă, ca nice să poată a strănge oştĭ, nice el să poată scăpa. A doaă ora legămu-nă şi pre aceasta cum, ce va cheltui Mărie Sa pintru acesta lucru la Turcĭ şi la Tătarĭ, şi pre oştĭ plata, — acee o luămŭ asupra

noastră, şi avuţie luĭ Vodă, unde vom şti, Mării Sale aŭ omului Măriei Sal[e] vom face ştire, şi vom nevoi cu toată putere noastră ca să meargă la mânile Măriei Sale.

† Az Gorghi Şt[e]fan Vel Logof[ă]t iscal; Stefan V[e]l Sărdar iscal.

[Pecete cu coroană, un leŭ cu stea pe cap şi sabia în mînă. Iniţiale: c > *(sic)*.

V° :] Logofett Görgicze Stephan es Armazi Arugy *(sic)* Szerdar Stephan het levele.

XL.

20 iunie 1654 > Constantinopol

[1654.]

† Io Vasilie Voivoda scriem la fratele nostru, la Ghiorghiia ce aŭ fost Hatman, multă sănătate. Alta, de veĭ vrè să trebĭ de noĭ, cu ajutorul luĭ Dumneadzăŭ ne aflăm cu sănătate

și în pace. Venit-am și noĭ cărăm *(sic)* în Țarigrad, în 11 dzil[e] a luĭ Iun., și cu ajutorul luĭ Dumnăză[ŭ] și cu ruga Precisti Măriia Sa Vezirul forte ne-aŭ priimit cu bine, și a do dzi ne-ŭ împreunat cu cistitul Înpărat, și n'aŭ zis cistitul Împărat să ședem aice la 7 Turnurĭ, ude să chemă și ședem acumu, iară cu mila luĭ Dumneadzăŭ de la toț priiateni avem socotiță. **гєр шькии нътхоартъ. гаха. деѹ пръкомн. патєхитъмъръ.** dea să nu fač voia re, c'am grăit cu capichehaialele Mării Sale Craiuluĭ și cu dumia luĭ Elți Hasan-Pașa și cu dumialuĭ Dzulficar-Aga, carele iaste drugagomanul Mării Sale Craiuluĭ, ca să scrie cărțĭ la Măriia Sa Craĭ, pretru dumneata, și am scris și eŭ la Măriia Sa Craĭ, ca să te slobodzescă, că nu eștĭ nice u *(sic)* vinovat; dece pare că Măria Sa Craĭ te va sloboji. Dece vinu în Ceara Muntenescă la dumneluĭ la Costantin-Vodă, că dumneluĭ ne iaste ca un fiiŭ; dece, decalo *(sic)* le veĭ veni cu omen[ĭ] de a dumnisale aice în Cearigradu, — dece Dumnedzeŭ ias[te] bun. Ce-as scrie și de altele ce s'aŭ lucrat, ce știŭ că le veĭ ști; ce n'am ce s scrie, numaĭ Măriia Sa Hanul aŭ trimis pre un Aga cu noĭ aice la părățiia, și aŭ scris forte bine pretru noĭ; dece avem nedejde de pre mila luĭ Dumnezăŭ să nu nea lase de tot, ce să-ș aduc[ă] amite de noĭ. Atăta scriŭ, și Dumneadză[ŭ] să te scoță, iară să ne vedem unul cu altul, căce pretru păcatele nostre n'aŭ certat Dumnedzăŭ. Dece numaĭ să ĭ mulcemim și să ne rugăm Sfiții Sale, că nu ne va lăsa; și hi sănătos. Scris de Cearigrad, Iun. 20 zil[e].

Io Vasilie Voevoda.

[V°:] La iubit fratele nostru Ghiorghiia, ce aŭ fost Hatman, să să dè cu ciste întru mănule dumisale.

[Pecete roșă, octogonală. Boul cu coroană și pe ea o cruce. † **Іѡ Васил. Воєвод гр. зм. Молдв.**

De mîna-ĭ toată[1].]

[1] În Archivele Statuluĭ din Bucureștĭ (pachetul *Aron-Vodă* 2, n° 2) se află o scrisoare de danie de la Domnița Maria, fiica luĭ Vasile. Cum se știe, ea s'a măritat în 1645 cu Ianus Radziwill *(Acte și frag.,* I, pp. 196-8):

XLI.

[1655.]

Eŭ Costantin Catacuzinó, carele am fost în zilel[e] răpăusatuluĭ Mateiŭ Voevod, încă din ceputul Domnieĭ Mării Sal[e] păn şi la fărşit, Postealnic-Mare, iară dup[ă] răpăusarea Mării Sal[e], în zilel[e] alesuluĭ Costantin Şerban Voevod, nepohtind nič o boerie, ce rămăind mazîl, daŭ această carte a mea cuĭ să va cuvini a şti, maĭ vărtos seninatuluĭ şi înnălţatuluĭ Craiuluĭ domnuluĭ domnuluĭ Ghiorghie Racoţ, din mila luĭ Dumnezeŭ Craiuluĭ Ardealuluĭ, domnuluĭ părţilor ţ[ă]rîĭ ungureştĭ şi şpanuluĭ Săcuilor iproč. Vîzănd că şi prea-

* Διὰ τοῦ παρόντος μου γράματος δμολογὸ ἐγὸ ἡ δώμνα Μαρύα τὸ πὸς ἐτοκούμισα μαὶ τῶν πὰπ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ μοναστήρη τῆς Χάλκοις τῆς παναγίας περυβλέπτου ὁποῦ ἔχουν μαιτόχη ἧς τὸ Ἠάση τὸ μοναστήρυ τοῦ Ἀρὸν βοεβόδα, τον ἅγιον Νικόλαον, τὸ πὸς νὰ ἔχω νὰ δόνο τῶν κάθε χρόνο ἧς τὸ μοναστήρυ ἀπὸ ἑκατὸ ἀσλανιά, ἤγουνε 100, τὸ μίσο σαράκοστω. Καὶ νὰ μνημονέβουν ἧς τὴν ἁγίαν πρόθεσιν ἐμαίνα καὶ τοὺς γονέους μου. Καὶ διὰ τὸ βέβεον τῆς ἀληθήας βάνο καὶ τὴν βούλα μας καὶ τὴν ἥσκαλήτα μου.

*ζρνβ', ἐν μινὴ Ἠουλήου ιζ'.

Prin scrisoarea mea aceasta recunosc eŭ, Doamna Maria, cum că m'am tocmit cu popa Iosif din mănăstirea Chalke a Străluciteĭ Precıste, ca să aibă la Ia;ĭ mănăstirea luĭ Aron-Vodă, cu hramul sfîntuluĭ Nicolae, să am a da pe fiece an la acea mănăstirĭ, cîte 100 de leĭ, adecă 100, la jumătatea postuluĭ (miezipăresime). Şi să mă pomenească la sfintele darurí (?), pe mine şi pe părinţiĭ meĭ. Şi, pentru a adeveri lucrul, pun şi pecetea şi iscălitura mea.

7152, în luna luĭ Iulie 17.

[Pecete ovală, cu coroana sus: în mijloc bourul; în cele patru pătrare deosebite semne. De jur împrejur: Maria (?) . . .

Iscălitura e aceasta, neinteligibilă în partea a doua:

luminatul și prea-m[i]l[o]stivul Dom nostru Costantin Șerban Voevod iaste cu jurămănt întărit spre vecinătățasca prietetenie cătrѫ Măria S[a] Craiŭ, care și de Dumnezeŭ iaste plăcută și de oamenĭ priimită, — eŭ încă mă jur Mării Sal[e] seninatuluĭ Craiŭ, în numel[e] Tatăluĭ și a Fiuluĭ și a D[u]huluĭ Sv[î]ntu, care iaste în feațe 3, iară în Dumnezeir[e] unul, o adevărată Sv[î]ntă Troiță, cum că voĭ fi Mării Sal[e] slug[ă] direaptă, cum și Mării Sal[e] Dom nostru, și, ce voĭ auzi, aŭ de bin[e], aŭ de răŭ, aŭ de vre-un viclean al Mării Sal[e], aŭ ver de ce vrăjmaș al Mării Sal[e], aŭ în taină, aŭ aiave, cu toate prilejuril[e] a da știre Mării Sal[e] nu voĭ înceta. Însă și eŭ cu frații meĭ de mila Mării Sal[e] lu Craiŭ să nu fim lipsiț. De frațiĭ meĭ cariĭ să[ntu] în Moldova încă feleluescu cum Mării Sal[e] luĭ Craiŭ și Mării Sal[e] luĭ Stefan Voevod vor fi direapte slugĭ și pre Măriilor Sal[e] nu-ĭ vor vicleni, ce ca pre m[i]l[o]stiv[ĭ] domnĭ și stăpănĭ vor avea pre Măriilor Sal[e]. Spre care lucru, pintru maĭ mare credința iscălit-am cartea mea și cu obicĭuita pecetea mea o am și întărit. Ж Bucureștĭ, msța Ghen., l^t 7163.

[Pecete galbenă de ceară, mică, cu vulturul bicefal și literele: К. К.]

XLII.

† Ignatie bjiiu mlstiiu mitropolit văsioe zemle vlașcoe proč.

Și noĭ toțĭ boiariĭ cariĭ săntem moștneaniĭ Țărăĭ-Rumăneșt[ĭ], împreun[ă] cu roșiĭ și cu alțĭ sluj[i]torĭ, cariĭ săntu moșneanĭ pămănteanĭ țărăĭ, păhărniceĭ și spătăreĭ, și cu alte ceate birnič, dăm zapisul nostru prea-luminatuluĭ și înnălțatuluĭ domnuluĭ domnuluĭ Io Gheorghie Racoț, den mila lu Dumnezăŭ

Craiuluĭ Ardealuluĭ, domnuluĭ părțiĭ ungureștĭ iproč, cum, întîmplăndu-ne-se întru țara noastră a să fač[e] neşte lucruril[e] riale dentru neşte oamenĭ streinĭ, cariĭ vineră dentru alte alte *(sic)* țăreĭ în pămăntul nostru, de începură a îngreuiarea şi a stricarea raiaoa prea-luminatuluĭ şi prea-putearniculuĭ Împărat cu jacurĭ şi cu hoțiĭ, păn maĭ o fărşără, — dup' aceaia să apucară de noĭ, car[i] dam şi rădicam haraciul cinstituluĭ Împărat, de începur[ă] a ne jăcui şi a ne prăda casel[e] şi bucatel[e] şi avuțiile noastre, păn întrar[ă] şi cu sabiia în noĭ, în doo-treĭ răndure, de omorără atăta sam[ă] de boerime, dentru mijlocul nostru; şi, pre cățe omorără, nu [dead[e]ră neč să-ĭ îngroape, ce-ĭ lep[ă]dar[ă] de-ĭ măncară fiiarăle şi căinie; aşăjderea şi pre noĭ, gonindu-ne ca să ne omoar[e], scoas[e]ră-ne şi den țara noastră, şi, ce avum, mult puțăn, tot ne luar[ă][1]. Deč uniĭ dentru noĭ scăpăm în pămăntul censtituluĭ împărat, la poala Mării Sal[e] lu Siĭauş Paş[a] al Dărstoruluĭ, alțiĭ la Paşa de la Temeşvar, alțiĭ prin Moldova, alțiĭ scăpăm şi aič în pămăntul şi biruința Mării Sal[e] prea-luminatuluĭ şi creştin Domnu şi Craiŭ, carel[e] iaste maĭ sus zis. Şi, dup'aciaste, nič aşa nu-s lăsară, ce să ridicar[ă] şi asupra Domnuluĭ caril[e] ne l-aŭ dat cinstitul [*saŭ:* censtetul] Împărat. Deč noĭ, cariĭ scăpăm aič la poala Mări Sal[e] lu Craiŭ, ştiindu-l pre Măriia Luĭ derept şi credincios prea-luminatuluĭ şi prea-putearniculuĭ Împărat, cu jalob[ă] şi cu lacrăme căzum la poala Mării Sal[e] lu Craiŭ, însă şi cu voia şi porănca Mării Sal[e] Domnu nostru Io Costandin [*saŭ:* Costanden] Voevod, rugăndu-ne şi spuindu-ĭ cum că aceştĭ hoțĭ aŭ strecat țara prea-luminatuluĭ Împărat, căt nič haraciul n'are de unde i s[e] da, — ca-s fac[ă]

[1] La Bibl. Academieĭ Romîne se păstrează un act, din 15 Maiŭ 1657, de la Constantin Voevod, prin care dă «Staneĭ, care a fost jupăneas[ă] a luĭ Dumitru Cliuč., feciorul Mitriĭ Pitariul de la Stăneştĭ, şi coconilor eĭ, anum[e] Drag[o]mir şi Drăguşin şi Leca», «Rumăniĭ de la Muşăteştĭ cu moşteniril[e] lor şi cu cumpărătorile lor» şi ceĭ de la Vlădicenĭ şi Buneştĭ, Mălureanĭ, etc. «Şi tot o-ŭ ținut cu bun[ă] pace, fără de nič o gălceavă, iar, cănd aŭ fost acum în zilel[e] Domnii Meale, în vream[e] căndu s'aŭ sculat dorobanțiĭ şi siimeaniĭ cu vrajbă, de aŭ pierdut şi aŭ tăiat boiariĭ țărăĭ, atuncea aŭ pierdut şi pe Dumitru Cliuč., bărbatul jup[ă]neaseĭ Staneĭ, şi aŭ luat atuncea la Buc[u]reştĭ şi zapisel[e], şi cărțil[e] de moşiĭ, şi tot ce aŭ avut...».

Măriia Sa mil[ă] cu noĭ, și ca un credincios și dereptu ce iaste Măriia Sa prea-luminatuluĭ și putearneculuĭ Împărat, să arate această slujbă Împărăţii Sal[e], să tinză ajutorul și putearea Mării Sal[e], ca să scoatem ţara den măna acestor streinĭ hoţ, ca să fie ţara iar[ă]șe supusă și plecat[ă] prea-luminatuluĭ Împărat, și să dăm haraciul Împăratuluĭ, cum am dat și maĭ denainte vreame. Într'aceaia Măriia Sa, ca un Domnu și Craiŭ creștin, făcu-i-s[ă] mil[ă] de noĭ și, maĭ vărtos vrăndu să arate și slujbă prea-luminatuluĭ și putearniculuĭ Împărat, fu Măriia Sa buc[u]ros, cu toat[ă] nevoința și cu putearea Mării Sal[e] a scoate acea ţară den măna hoţilor. Dereptu aceaia și noĭ dăm acest zapis în măna Mărieĭ Sal[e] lu Craiŭ, cum, de-arŭ fi vr'o întrebare saŭ vr'o împut[ă]ciune del[a] Împărăţie, orĭ în viiața Mării Sal[e], or[i] în urma Mării Sal[e], cene va dărui Dumnezăŭ a fi Craiŭ, — pentru acest lucru să avem noĭ a mearge cu capetel[e] noastre să dăm sam[ă] la Împărăţie, iar Măriia Sa nič o sam[ă] sá n'aib[ă] a da. Și pentru credința pusu-ne-am toţ peceţile aič maĭ jos și iscălituril[e] noastre, ca-s hie de credinţă. **Пис оу Єрнꙋт, мсца** Maĭ 20 дни.

R. I: † Vladica Ignatie. † Gheorghe Vel Dvor. † Diicul biv Spat. Stroe Logft. Costandin biv Vist. Preda Vel Logt.

R. II: † Petru Vrunis (?). Barbul Vel Cliuč. ot Poian[ĭ]. Danciul Părăianul Vel Pos. Ivașco Ceparlul *(sic)* Vel Armaș. † Moisi Mihălcelscul *(sic)*.

[Pe altă foaie:] R. III: † Leca o[t] Băneșt[ĭ]. † Tudraco Lerescul. † Ghidul Com.

R. IV: † Stoica căpt. ot Bereleșt[ĭ].

R. V: † Eŭ Strui Clucer ot Stănceșt[ĭ]. † Dragăn Vt. ot Amărăștĭ. † Jăp. Com.

R. VI: † Stoica sluj. ot Tirg. † Pătru iuz. ot Vărţĭ. † Drag[o]mir ot Mușcelean[ĭ].

R. VII: † Ivan iuz. Vucmir. † Ion iuz. ot Corșoriĭ. † Stanciul ot Hurez.

R. VIII: † Liţca ot Gherghiţ[a]. † Preda ot Măguren[ĭ]. † Stroe ot Rămnicŭ.

R. IX: † Stepan ot Rom[ă]neşt[ĭ]. † Drag[o]mir Păh. ot Dreaza. † Mitrea Păh. ot Sătşor (?).

R. X: Bogdan ot Cornu. † Ilie ot Rom[ă]neşt[ĭ]. † Stoichiţa ot Bărbăteşt[ĭ].

R. XI: † Antonie ot Tărşor.

[Splendidă scrisoare pe hîrtie aspră, groasă, format mare.— Fără peceţĭ.].

XLIII.

[1655.]

M[i]l[o]stive şi luminate Doane, să fiĭ Mărie dumital[e] sănătos. Facu ştire Mări Dumital[e] căndu aŭ fostu astădzĭ Vinerĭ, vinit-aŭ Dumitraşco de Jileştĭ şi cu alţĭ călăraşĭ cu o carte de la Spătarul Hrizica, scriindu cum aŭ vinit boeri dintr'acolo şi şeadu la Focşean[ĭ] şi ne aşteaptă să mergem şi noĭ acolo [*şters*: ma] la margın[e], să facem pač[e]; decĭ eŭ i-am dat răspunsu într'acesta chip că maĭ aşteptăm să maĭ vie nişte boerĭ de la Mărie Dumital[e], peste doă, treĭ dzăl[e], — decĭ vom merge şi vom face pač[e]. Decĭ să ştiĭ Mărie Dumital[e] că mi s'aŭ rugat Dumitr[aş]co ca să-ĭ spuĭ cu direptu; decĭ eŭ i-am spus că vin Tătarăĭ şi vin[e] Paşea şi Craiul: decĭ vinim şi noĭ, nu cu alte meşterşugurĭ, ce vin cu ştire Împărăţie. Decĭ el încă aŭ dzis că est[e] aşea, că aŭ obicit şi eĭ; [d]ecĭ mi-ŭ dzis: scriem la Mărie Dumital[e] vre 'nt[r'un] ch[ip] să le facĭ pač[e] despre Craiul şi despre Tătarĭ şi despre Paşea, ca să caute eĭ vinovaţăĭ cariĭ aŭ făcut acele lucrurĭ, să-ĭ pue la mijloc, să-ĭ dă pre măna Înpărăţieĭ. Decĭ să ştiĭ Măria Dumital[e] că am scris şi eŭ la Negul Căpitanul şi la Răzmiriţ[ă] căpitanul, că mi-ŭ dzis el să scriŭ, că le este vorova şi lor aşea că, da să va duč[e] Spătarul maĭ încolo, eĭ să trecă în coace, să nu margă într'acolo; decĭ s'aŭ rogat să scriŭ la Mărie Dumital[e], dacă vor trece, să nu aibă nevoe. Decĭ eŭ încă le-m scris pe cum iaste poronca Mărie Dumital[e] să vie, că nu vor avè nicĭ o nevoe. Decĭ, pe cum va fi acesta răspunsul,

am dzis păn Sinbătă să ne dă răspunsul, vom da ştir[e] Mărie Dumital[e]. Să fiĭ Mărie Dumital[e] sănătos ѿ Ха. Amin.

Boerinul Mărie Dumital[e]

† Dabij[a].

[Pecete mică roşă, neînţeleasă.

Adresa: cincĭ crucĭ.]

XLIV.

[1655.]

Adec[ă] noĭ, căl[ă]raşiĭ, slugile Mărieĭ Sal[e] Domnu nostru lu Ion Costandin Şărban Voivod, de supt ascultarea lu Coman Cap., mărturisimu-ne, adev[e]rimu şi ne încredinţăm cu acistŭ zapis al nostru, carel[e] dăm la măna Măriei Sal[e] lu Racoţ Ghiorghie, Craiul Ardealuluĭ şi părţilor ţărăĭ ungureştĭ domnu şi Săcuilor şpan, şi l[a] măna Măriei Sal[e] Domnu nostru Costandin Şărban Voivod, să fie de credinţa cum că noĭ, fiind căl[ă]raşĭ şi avăndu mil[ă] de Măriia Sa Domnu nostru, n'am păzit credinţa noastră către Măriia Sa cum s'aŭ căzut, ce am umblat dup[ă] cuvăntul unora şi altora din boiarĭ şi din sluj[i]torĭ. Car[e] umblare a nostră adusu-ne aŭ de-am căzut den credinţa Domnu nostru şi am greşit Măriei Sal[e], car[e] greşal[ă] a nostră surpasă-ne din m[i]la Măriei Sal[e] jos; ce Măriia Luĭ, ca un Domn bun şi m[i]l[o]sărd[nic] şi m[i]l[o]stiv, milostivitu-s'aŭ de ne-aŭ ertat greşal[a] nostră şi iar ne-aŭ tras supt mila Măriei Sal[e], învrednicindu-ne a cele ce le-am avut şi păn acum, însă într'acesta chip, cum de-acum nainte numaĭ de porănca Măriei Sal[e] să ascultăm, ce va porănci Măriie Luĭ, orĭ aieve orĭ în taină; iar dup[ă] cuvăntul şi învăţ[ă]tura altora din boier[ĭ] saŭ din lăcuitoriĭ ţărăĭ să nu umblăm, nicĭ în sam[ă] să le băgăm, Iar, de le-am cunoşte că sintu spre văt[ă]marea cinstiĭ Domnu nostru, acel[e] numaĭ decăt să l[e] arătăm Măriei Sal[e], cum să cade slugilor dereapte, şi slujba Măriei Sal[e] să avem de-acum înnainte maĭ cu mare ascultar[e] şi cu mar[e] cinste a o păzi; şi întru slujba Mărielor Sal[e] bucuroş şi făr de toat[ă] cruţarea vom fi gata

a vărsa singele nostru. Iar, car[e] dintru noĭ să va afla unblăndu cumva strinăşte *(sic)* de cătră *Măriia Sa Domnu nostru*, arătăndu ceva hiclenie *şi necredinţă*, *orĭ în ce lucru* car[e] s'ar atinge de văt[ă]marea cin*stiĭ Domnu nostru, ver* cu fapta, ver cu cuvăntul, *acel om, vre căpitan, ver iuzbaş*, ver ceauş, ver stegarĭ, ver cetaş, cu *groznic[ă] morte* a muri datorĭ să fie, înpreun[ă] cu *muiarea luĭ şi cu feciorii*ĭ luĭ, făr de toat[ă] cruţarea. Şi jur[ă]măntul car[e] am avut cu dăr[ă]banţiĭ şi cu căl[ă]raşiĭ şi cu alte ceate al[e] ţărăĭ, car[e]le era spre lucruril[e] ceal[e] real[e], hicleane şi văt[ă]mătoare, acel[e] să fie toate călcate şi pus[e] jos, numaĭ de-acum nainte să ţinem acestu jur[ă]măntu şi credinţă cătră Măriia Sa Craĭ şi cătră Măriia Sa Domnu nostru. De car[e] cumva odat[ă] întărta *(sic)* niscar[ĭ] oamenĭ răĭ de-aĭ ţărăĭ şi iubitorĭ de răzmiriţ[ă] şi car[i] să va scula asupra Domnu nostru, să ne aflăm lăngă Măriia Sa stăndu cu toat[ă] vărtutea nostră înpotriva vrăjmaşilor ca aceia, păn la mortea nostră. Şi, pentru ma[ĭ] tare credinţa nostră să aibă acestu zapis al nostru, iscălitu-l-am şi l-am pecetluitu. **Пис мсцл дк. днн, лт ҂зрǯд.**

R. I: † Coman Căpitan [pecete: Cap. Stan Comanŭ]; † Rad[o]slav Ceauş [pecete cu ipogrif]. † Dragul steg. † Toader. † Stanciu. † Banŭ.

R. II: Radul. † Vlad. † Mihaiŭ. † Oncea. † Neagoe. † Ilie. † Rachil. † Oprea. † Jăuca.

R. III: Cazac. † Stafie. † Cărsteia. † Dobrea. † Vlădan. † Bălanŭ. † Bogdan. † Sava. † Stan. †

R. IV: † Şărban. † Neagul. † Teoder. † Tudor. † Ion. † Nanŭ. † Vlad. † Calea. † Drumea. † Nedul. †

R. V: † Radul. † Ionaşco. † Dumitraşco. † Dəjan. † Radul. † Dobre. † Neagul. † Dumitru. † Dragmirŭ. † Nast. †

R. VI: † Simion. † Stan. † Săntoader. † Măriian. † Muşat. † Simion. † Radul. † Costin. † Nan.

R. VII: † Iar Nan. † Răzmiriţ[ă]. † Ion. † Leca. † Gligorie. † Ionaşco. † Stoian. † Sava. † Radul. † Savvelŭ.

R. VIII: † Drag[o]mir.

R. IX: † Vasiile iuzbaş[a] [pecete cu vultur]. † Muşat Ceauş.

† Marin stegar. † Gherghina. † Vălcea. † Tudăr. † Ursŭ. † Stan.

R. X: † Vasile. † Şărban. † Radul. † Vasiilei. † Ionaşco. † Sava. † Mihaiŭ. † Baico. † Stoian. † Sava.

R. XI: † Obrăj. † Tatul. † Tatmir. † Radul. † Tiho. † Ştefan. † Dobre. † Ivan. † D[u]ma. † Şărbea.

R. XII: † Muşat. † Inac. † Irimiia. † Stroe. † Neagul. † Ion. † Manea. † Albul. † Stan. † Stóica.

R. XIII: Buzian. † Sava. † Tuduran. † Copac. † Radul. † Lupul. † Petru. † Iani. † Oprea. † Dobrişor.

R. XIV: Dobre. † Toader. † Vasiilei. † Bunea. † Radul. Vasilei. † Platon.

R. XV: † Neagul iuz. [pecete cu o pasere]. Dragomir Ceauş [aceiaşĭ]. † Florea. † Şărban. † Dobre. † Stan. † Iiar Stan.

R. XVI: Nan. † Cozma. † Stan. † Neagul. † Necula. † Seaman. † Filimon. † Radul. † Chicoş.

R. XVII: † Irimiia. † Pavel. † Creţul. † Drag[o]mirŭ. † Radul. † Oprea. † Stanciul. † Stanŭ. † Irimiia.

R. XVIII: † Todea. † Şearbea. † Radul. † Crăciun. † Vasiilei. † Oprea. † Stan. † Petco. † Istr[a]tie.

R. XIX: † Tihul. † Goia. † Laz[ă]rŭ. † Crăciun. † Calenŭ.

R. XX [altă foaie]: † Neagul iuzbaş[ă] [pecete cu cruce]. † Nedelco Ceauş. † Petco. † Muşat. † Dum[i]traşcŭ. † Iar Dum[i]traşco. † Crăciun. † Stoica.

R. XXI: Bodul. † Micul. † Soran. † Ţintea. † Ionŭ. † Neacşul. † Monda. † Stan. † Brăilean.

R. XXII: Ivan. † Stan. † Petrea. † Dum[i]traşco. † Pricopie. † Arion. † Sava. † Gherghe. † Drăgan.

R. XXIII: † Stanciul.

R. XXIV: † Vasiilei [pecete cu arabescurĭ] iuzbaş. † Dragul stegar. † Ionŭ. † Muşat. † Tudosie. † Mihăilă. † Stanciul.

R. XXV: † Crăciun. † Cărstea. † Ivanŭ. † Vladul. † Radul. † Voinea. † Voiciul a luĭ Atreĭ. † Stanciul sin Stan. † Băjan.

R. XXVI: † Cărstea. † Vasiilei săn Ion. † Stancul. † Curtea. † Paraschiva. † Radul. † Dan. † Ivan. † Istrate.

R. XXVII: † Dum[i]tru. † Voico. † Gulie.

[Pe V°. sus:] Călăraşiĭ ot Buzăŭ.

XLV.

[1655.]

† Adec[ă] noĭ păhărniceiĭ, slugil[e] MărieĭSal[e] Domnu nostru, lu Io Costandin Şărban Voevod, de supt ascultarea lu Iane Căpt.

[Ca n° precedent. Dar la p. 37, r. 10-11 de jos: «Aceiiaş milă ce am avut şi până acum, în zilel[e] Măriei Sal[e]...». Şi data e aceiaşĭ.]

R. I: Giura iuzbaş[a]. † Dobre ceauş. † Nan stegar. † Dobre. † Petrica.

[F° 2.] R. II: † Vladul. † Oncea. † Stanŭ. † Benzea. † Dobrişan. † Rălea. † Stan. † Petco. † Muşat. † Coman.

R. III: † Borcea. † Stoica. † Gradea. † Barbul. † Radul. † Dum[i]necă. † Stanciul. † Danciul. † Tatul.

R. IV: Niagoe. † Negrea. † Stan. † Grozea. † Dum[i]tru. † Şelbea. † Drag[o]mir. † Radul. † Dima.

R. V: Căl[i]man. † Drăghicĭ. † Petre. † Vlădan. † Boldea. † Echimŭ (?). † Radul. † Andreĭ. † Stoica.

R. VI: † Toma. † Buda. † Pătraşco. † Radul. † Iancul. † Ilea. † Mihnea. † Tat[o]mir. † Mihaiŭ. † Coman.

R. VII: Dum[i]tru. † Stoica. † Dum[i]tru. † Radul. † Necula. † Oprea † Drag[o]mir. † Todorŭ. † Avramŭ.

R. VIII: † Neanul i Neanul. † Radul. † Lazărŭ. † Stoica.

R. IX: † Vladin iuzbaş[a] [pecete cu ipogrif]. † Necula ceauş. † Florea stegar. † Isara. † Sărbea. † Neagoe. † Lupul.

R. X: † Radul Cioban. † Crăciun. † Petre. † Drag[o]mirŭ. † Stoia. † Manea i Manea. † Iarciul. † Bălan.

R. XI: † Ion. † Stanŭ. † Drag[o]mir. † Neagul. † Grecea. † Racea. † Crivăţŭ. † Nedelco. † Mărtin.

R. XII: † Lasie. † Bujorŭ. † Stan. † Stanciul. † Şărban. † Dum[i]tru. † Şărban. † Ciopor. † Vlad. † Radu.

R. XIII: † Ivan. † Brătil[ă]. † Antonŭ. † Lăp[ă]dat † Coman. † Ionŭ. † Nanciul. † Roman. † Balan. † Ian.

R. XIV: † Stanciul. † Badea. † Cărstea † Io Luca. † Simion. † Drăghiciŭ. † Cornea. † Stanciul. † Nan. † Vasilei.

R. XV: † Ilie. † Roman ot Bărbuleşt[ĭ].

R. XVI: † Lascar iuzb. [pecete cu pasere]. † Dum[i]tru ceauş [pecete cu cal]. † Alecse steg. [pecete cu arabescurĭ]. † Petco. † Sava. † Răduna. † Moşŭ. † Stanŭ.

R. XVII: † Sava † Oprea. † Drasco. † Nistorŭ. † Manea. † Gavril. † Cornea. † Cărstea.

R. XVIII: † Rad[o]slav. † Radul. † Ioanŭ. † Zágan. † Cernat † Necula. † Mihnea. † Ilie. † Leia. † Pădure.

R. XIX: † Ion. † Stoiian. † Stanciul. † Pişcovŭ. † Mihaiŭ. † Costandin. † Şărban. † Muşat.

R. XX: Dum[i]traşco. † Ion. † Nicoară. † Lazărŭ. † Pricopie. † Costandin. † Drăgan. † Isacŭ. † Berea.

R. XXI: † Ursŭ. † Pavăl. † Gligorie. † Vasilei. † Neacşul. † Buliman. † Toader. † Măĭcan. † Păunŭ.

R. XXII: † Ioviţ[ă]. † Moşŭ. † Neagoe. † Pătraşcan. † Cărstea † Dragoe. † Stan. † Drag[o]mirŭ. † Ursŭ.

R. XXIII: † Ionŭ. † Neagul. † Ispas. † Bul[i]man. † Dimban *(sic)*.

† Sud Buzău }
† Rămnecŭ } [pecete cu cruce].

R. XXVI: Tabăra iuzbaş[ă]. † Toderan Čauş. † Ionaşco stegar. † Radul. † Bratul. † Filip. † Stan.

R. XXVII: Toader. † Badev. † Burlanŭ. † Lupul. † Negrilă. † Tunsul. † Ion. † Mitran. † Catesa.

R. XXVIII: † Stanciul. † Dragoş. † Manea. † Coman. † Stoica. † Ion i Ion. † Stan. † Ionaşco. † Costandin.

R. XXIX: † Ilea † Burghelea. † Ivaşco. † Vintil[ă]. † Răzmiriţ[ă]. † Mateiŭ. † Ilea. † Stan. † Radul.

R. XXX: † Marco. † Statiul. † Stoica. † Nedelco. † Lupşea. † Muşatŭ. † Neagoe. † Lep[ă]dat. † Seman.

R. XXXI: Drag[o]mir. † Ionŭ. † Radul. † Gligorie. † Neculae. † Cărbune. † Lazărŭ. † Gligorie.

R. XXXII: † Stoica. † Irimiia. † Dum[i]tru. † Mihilă. † Gligorie. † Gavril. † Nichita. † Oglan. † Neguţ[ă].

R. XXXIII: † Petru. † Milea. † Costin. † Andreiŭ Bugmaş. † Lupul. † Ionŭ. † Malotă. † Radulŭ. † bul *(sic)* (Robul?).

R. XXXIV: Ot sud Rămnec [pecete cu arabescurĭ].

R. XXXV: † Ionaşco iuzbaş[ă]. † Dan stegar. † Oprea ceauş.

† Buchiarea *(sic?)*. † Stanŭ. † Stoica. † Stoian. † Ionŭ. † Neelco.

R. XXXVI: † Ivanu. † Ignanea *(sic)*. † Mihaiŭ. † Florea. † Stan. † Vasilei. † Pintelei. † Echim. † Ioniţ[ă]. † Fătul.

R. XXXVII: Sim[i]on. † Stancul. † Ion. † Draguş. † Bercŭ. † Muşat. † Nedelco. † Ilea. † Stoica. † Mihilŭ.

R. XXXVIII: † Stancul. † Stan. † Lupan. † Nedelco. † Mincul. † Stanciul. † Stoica. † Nanŭ. † Ion. † A[n]dronic.

R. XXXIX: † Ostafiie. † Bălan. † Marin. † Nechifor. † Avram. † Glăvan. † Stanciul. † David. † Stoica. † Sprpa[1] *(sic)*.

R. XXX: † Radul. † Şearbea. † Petco. † Alecsea. † A[n]dreiŭ. † Ionaşco.

R. XXXI: † Sud Buzăŭ.

R. XXXII: † Vlaicul [pecete cu litere neinteligibile] iuz. † Gligorie Ceauş. † Cărstea stegar. † Florea. † Neagul. † Cărstea. † Vasilei.

R. XXXIII: † Ordea. † Cărste Neg. † Badul. † Neagomir. † Vasilei. † Crăciun. † Dobrot. † Necula. † Stancul.

R. XXXIV: † Mateiŭ. † Răcnea. † Tatul. † Roman. † Gapea (Ganea?). † Radul. † Stan. † Nan. † Stanciu. † Tudor.

R. XXXV: † Vlad. † Ion. † Iar Ion. † Vladan. † Dragul. † Chicul. † Bănigă. † Neagoe. † Muşat. † Calin.

R. XXXVI: † Stoica. † Bucşea. † Danŭ. † Manea. † Barbul. † Nan. † Bătrăn. † Neagul. † Gherghe. † Gălcă.

R. XXXVII: † Neagoe. † Stan. † Iar Stan. † Ghiura. † Nechifor. † Stan. † Anghelŭ. † Alăman. † Iane.

R. XXXVIII: † Ile. † Danŭ. † Ionŭ. † Neagoe. † Costin. † Manea. † Ionŭ. † Ned[e]lco.

R XXXIX: † Ghiorghiţ[ă]. † Stoica.

XLVI.

[1655.]

Adecă noĭ lef[e]ciiĭ, slugil[e] Mării Sal[e] Domnu nostru Io Costandin Şărban Voevod, de supt ascultarea Lecăĭ Căp. za Bo[te]zaţ, mărturisimu-ne, adev[e]rim-ne şi ne încredinţăm cu acest zapis al nostru, care-l dăm la măna Măriei Sal[e]...

[Ca şi pentru călăraşĭ. Dar Domnuluĭ i se zice şi «Io». Alte deosebirĭ:] *Ca* să fie de credință... Fiind lefeciĭ, măncănd păinea şi sarea Domnu nostru, n'am păzit... *Cuventele* unora... *den* boiarĭ... Am căzut de mila Mărieĭ Sal[e] şi den credința Mărieĭ Sal[e]... Deč Măria Luĭ... şi milosăr:... Învrednicind[u]-ne aciiaş păină şi sare ce am avut şi păn[ă] acum... Ce *ne* va porunci... Să nu *ascultăm*... Că *sănt* spre... *Acealea* numaĭ de căt... De acum nainte să avem... Slujba *Măriei* Sale... Umblănd striineaşte cătră Măria Domnu nostru... Ficlenie... Orĭ cu ce *chip*, acela... Verĭ căp[i]tan, verĭ čauş, verĭ stegar saŭ cetaş... Şi alte ceate... Spre lucrur[i] real[e] şi ficleane, văt[ă]mătoare, acealea... Şi cătră Măria Sa Domnu nostru, aşa fiind sluğ în plat[ă], de car[e] cumva oda *(sic)* scula niscar[ĭ] oamenĭ răĭ şi car[i] să vor scula asupra... Noĭ să ne aflăm stănd lăngă... Iscălit-am, pecetluit[u]-l-am. Pis. Av. 17. d., v[1] 7163.

Semnăturĭ:

R. I: Leca capt. † Mihalcea steg. † Pantazi čauş.† Doboş. † Gavril Leahul. † Iani. † Iorga pit.

R. II: † Ianachi. † Mitrea. † Marco. † Dum[i]traşco. † Costandin. † Andronic. † Costandin.

R. III: † Ilie. † Muşat. † Damaschin. † Costin. † Soare. † Tatul. † Barbul. † Necula. † Dum[i]traşco. † Stan.

[Pe altă foaie:] R. IV: † Leca. † Simion. † Părvul. † Vălsan. † Stoian. † Gavril. † Dum[i]traşco. † Radul.

R. V: † Şărban. † Iani. † Pavel. † Stanciul. † Grozav. † Nicoar[ă]. † Nicolae. † Rustea.

R. VI: † Ion. † Stan. † Vasilie. † Nicoar[ă]. *[Semne de degete numaĭ].*

[Pe V°:] Lefegi.

† Steagul Lecăĭ căp. za Botezaț[1].

[1] A patra formă, cuprinzînd jurămîntul «lefecilor sărbĭ, steagul Ianculuĭ Cap.» (data ca la acest număr), s'a tipărit, după original, în Museul Național din Pesta, Colecția Iankovich, de d. B. P. Hasdeŭ, în *Traian*, I, n° 1. Nu sînt deosebirĭ notabile.

XLVII.

† Adecѫ noĭ Ghedeon a[r]hiep[i]s[co]pu şi Mitropolitul Suceveĭ, Anastasie ep[i]s[co]pul de Roman şi Iorest, ep[i]s[co]pul de Rădîuţĭ, Sava ep[i]s[co]pul de Huşĭ, aşijdere şi noĭ tot Sfatul ţră Moldoveĭ, anume Ionaşco Rusul Vel Logofѫt şi Ştefan Boul Vel Dvornic de Ţ[a]ra de gios, Vasilie Hatman i părcîlab Sučavscăĭ, Dabija Vel Dvornic de Ţ[a]ra de sus şi Ilie Şeptilič Vel Postealnic, Gligoraşco Rusul Vel Spătariŭ şi Mogăldea Vel Păharnic şi Solomon Vel Vistearnic şi toţĭ alţĭ boiarĭ şi lăcuitoriĭ ţ[ă]ră[ĭ] Moldoveĭ, dăm ştire şi mărturisim cu ačastѫ scrisoare tuturora, cuĭ să cade, pentru că, fiind aceastѫ ţ[a]ră de multe părţĭ împresurată şi îngreuiată, maĭ vărtos despre Împărăţie cu birul şi cu alte multe cheltuiale, decĭ, văzănd noĭ, Sfatul ţ[ă]răĭ, şi toţĭ lăcuitoriĭ ţ[ă]răĭ, că neč într'un chip nu vom putea a rădica aceale cheltuiale cu ţ[a]răĭ şi din putearea noastră, cădzut-am cu toţiĭ şi ne-amŭ rugat prea-luminatuluĭ şi înnălţatuluĭ Racoţi Ghiorghiu, cu mila luĭ Dumnedzăŭ Craiŭ ţ[ă]ră[ĭ] Ardealuluĭ, domnu părţilor ţ[ă]ră[ĭ] ungureştĭ şi şpan Săcuilor, cum într'atîta lipsѫ şi nevoi, cu atѫtea cheltuiale, să ne fie Măriia Sa într'agiutoriŭ. Decĭ Măriia Sa, ca un Domn m[i]l[o]stiv, neîndurîndu-să de această săracă de ţ[a]ră, a o lăsa la atăta nevoe si greutate, ce s'au m[i]lostivit şi cu oştĭ ne-aŭ agiutorit şi cu banĭ ni-aŭ împrumutat la atîta nevoe a noastră şi a ţ[ă]răĭ. Cѫ, de nu s'arѫ fi m[i]lostivit Mѫriia Sa sѫ ne agiutorească, iar noĭ de pre această săracă de ţ[a]rѫ şi din prilejul nostru neč într'un chip nu leam fi putut rădica. Dѣ care lucru iaste şi la ştirea acestor ţ[ă]ră de prin pregiur, a toate, cum în optu lunĭ am dat doao birurĭ la Împărăţie, fără de alte multe chieltuiale, carele ce ne-aŭ fost numaĭ a le da; aşijdere şi la Hanul şi în multe părţĭ, unde am avut nevoia şi greul ţ[ă]ră[ĭ]. De care lucru din toatѫ deatoriia, fără cît s'aŭ dat Măriei Sale până acmu la această vreame şi an 7164, mţa Sep. în şease dzile, rѫmas-am Măriei Sale cu o sută şi doadzecĭ şi şeas[e] de miĭ de talăre bătute. Pentru care deatorie adeverimu-ne

pre a noastră mare credinţѫ şi giurѫm pre sf[ă]nta evanghelie şi pre sf[i]nţiĭ apostolĭ şi pre toţĭ sf[i]nţiĭ, cum, păn la dzua Crѫciunuluĭ, care iaste tij leat вь мсцⷶ Dech. 25 dzile, dup[ă] călăndariul cel vechiŭ, ca să plinim această deatorie care scriem maĭ sus M[ă]r[ieĭ] Sal[e] luĭ Craiŭ, deplin. Aşijdere şi păn la dzua aceasta ca să avem a trimite Măriei Sale, nepohtit de Màriia Sa, căte 15.000 de talărĭ, saŭ maĭ sus saŭ maĭ giosu. Iar, să nu am plini pănă la dzuoa aceasta deatorie toată, iar Măriia Sa ca să fie volnic a-ş luoa în tot chipul, cum va hi voia Măriei Sale, păn să va plini deatoriia Mărie Sale. Şi, nu numaĭ noĭ ce ne legăm pre aceasta togmală, ce, de s'are tămpla vr'unora de noĭ vre-o moarte saŭ schimbare, ca să fie deatorĭ a plini boiariĭ cariĭ vor fi în cinste în locul nostru, şi coconiĭ noştri; aşijdere şi M[ă]rie[ĭ] Sal[e] de s'are tămpla vre-o moarte, de care Dumnezău să ferească, iar noĭ să fim legaţĭ pre această togmală şi Măriei Sale Crăĭaseĭ şi coconuluĭ Măriei Sale. Pre aceastea pre toate ne legăm, şi pentru maĭ mare credinţă cu iscăliturile noastre adeverim, şi cu peceţĭ întărim. Dată e din tărgu din Iaşĭ, msţa . . . dnă . . .[1], vleatu 7164, а ѿ нспса нашет Іс Ха 1655.

[Cele patru-peceţĭ de ierarchĭ cu negru: ultima cu inscripţie greacă.]

Rîndul I: Az . . . Vel Logoftu [doĭ leĭ lîngă o cruce şi: нѡ]; Az Ştefan Boul Vel Dvornic [pecete mică cu o cruce, semiluna, două stele şi Ѳзрв]; Dabijea Vel Vor. [o cruce];

Rîndul II: Az Şeptelič Vel Post. [pecete neînţeleasă]; Az Gligoraşco Vel Spăt. mart. [pecete cu cruce, semiluna, stea]; Iscal. Mogălde Vel Čaşnic [pecete cu literile: нлє]; Az Solomon Vel Vister iscal. [pecete foarté mică, neînţeleasă, cu două paserĭ].

[Pe dos:] Graeco idiomate exarratae.

[1] Unde am pus puncte, originalul are loc alb.

XLVIII.

[1656.]

Rѫspunsuril[e] instrucţieĭ car[e] iaste dată prin Micheş Chelemen, de l[a] seninatul Craiul Ardealuluĭ, părintel[e] nostru, cătră noĭ, fiiul Mării Sal[e].

1. Cu mare bucurie sѫn[ă]tatea Mării Sal[e] înţeles-am şi cu plecăciun[e] fiiască am priimit părintească carte împreună cu bunel[e] dojane, rugându-ne şi de'ič nainte să nu înceteaz[e] ale Mării Sal[e] învăţăture, dup[ă] cumŭ învaţ[ă] şi părinteasca prietenie cătrѫ direpţiĭ fiĭ.

2. Pohtel[e] noastre zăč[e] Mării S[a] că nu-s tocmite, ce osibite, nu desăvărşit pohtite. Noĭ, ca adevăraţiĭ fiĭ şi nimica făţarnič, toate le-am arătat Mării Sal[e], iar, de va fi şi ceva scădeare, nu din altă, făr numaĭ însuş din neputinţă. Despre carel[e] rugăm şi pohtim să fie ertăciun[e] părintească, că fiiĭ nu odat[ă], ce de pururea greşescu părinţilor ; ce, fiind al luĭ fiiŭ, nu-s îndură a-l urgis[i]. Deaca noĭ n'am priceput pănnatăta, ce deschidă Măriia S[a] cărărĭ de învăţătură. Noĭ încă arătăm desăvărşit şi stătătoare pohta noastră, crezănd că dup[ă] îndrezneala noastră ceastă fiiască nu să va dezlipi, nicĭ va rec[i] inima Mării Sal[e] de cătră noĭ ; iar, de am şti că să va face ceva rečal[ă], noĭ am tăcea şi amŭ fi bucuroşĭ, nu numaĭ de cinstea lumească, ce şi de viiaţ[a] noastră să fim lipsiţ.

3. Cu adevărat creademŭ a şti Măriia S[a] Craiul nostru şi dicăt noĭ maĭ bin[e], — că ale oamenilor marĭ de pururea şi maĭ totdeuna să află maĭ cu adevărat. Maĭ departe, pѫrearea şi sfătuirea Mării Sal[e] tot să nu fie încetată, şi dintru ţircumstanţiile (ce să zič[e] încunjurăril[e] vremilor) de acum, ce socoteaşte Măriia S[a] a să izvorѫ, cu noĭ încă să nu-ĭ fie păs a împreuna, că noĭ vom fi ascultătorĭ, însă dup[ă] putinţa noastrѫ. Cum şi creadem că afar dintr' acea nič ar pohti Măriia S[a]. Ştim noĭ aceaşta că Măriia S[a] nu-s lipseaşte-şĭ plăti slugilor Mării Sal[e] cu cheltuial[a] noastră.— că şi păn acum aŭ avut Măriia S[a] aceaste oştĭ : ce din

datul luĭ Dumnezeŭ, care are Măriia S[a] la măn[ă], le-aŭ plătit şi le va şi putea plăti scutirea şi apărarea Mării Sal[e]. Căč că şi acum să făgăduiaşte a ţinea asupra noastrѫ, cu dătătura inimiĭ noastre cea de laudă, facem mare mulţămită Măriia S[ale] părinte creştin. Numaĭ ce urmăm: ce pohteaşte părinteasca prietenie, socotinţă şi milă, către noĭ să arate, iar, dintru Maica Sfăntuluĭ Dumnezeŭ de ni să va întămpla ceva, pintru ale noastre greşale, n'om avea pre cine bănui, numaĭ ce ne vom ruga Sfinţii Sal[e], neprilejur[ĭ] ca acealea să nu las[e] spre noĭ, ce maĭ vărtos cu a Sfinţii Sal[e] mil[ă] să fim umbriţ.

4. A-ş păzi Măriia S[a] lucruril[e] Mării Sal[e] şi a socoti şi spre noĭ, cu putinţă iaste, — că Dumnezeŭ aŭ dat atăta vrednicie Mării Sal[e], şi pintru acea sămtem şi noĭ fiiĭ Mării Sal[e]. Noĭ pohta noastră vom arăta chiar, avănd nedeajde în mila Mării Sale, ca să nu maĭ supărăm pintru aceasteaşĭ lucrurĭ de atătea orĭ pre Măriia S[a], şi noĭ, fiind aşezaţ din mila Mării Sal[e] la un tocmit lucru, sà putem ruga pre Dumnezeŭ şi să putem sluj[i] şi Mării Sal[e] ce va fi pohta, din putinţa noastrѫ. Iar D[u]mnezeŭ, care cunoaşte inimil[e] a toţ, şi a noastră, încă fie-ne mărturie aiave că noĭ la a noastră inimă n'am avut, nič avem ranѫ ca aceaia, cum să ne fie fost preste voe ţinearea oştilor Mării Sal[e]; ce maĭ vărtos am cunoscutu noĭ că nu din silă, ce din milă le-aŭ ţinut Măriia S[a] lăngă noĭ, pintru binel[e] nostru şi al ţără[ĭ]. Şi acuma, căč venim la pohte ca aceastea, cu zăŭ zič[e]m că neputearea ne îndeamnă. Chez cunoaştem şi noĭ că noaѫ atuncĭ ne-ar fi maĭ cu temeĭ şi cu îndreznal[ă] tot lucrul, cănd am avea slugĭ multe; ce întreace cheltuial[a] pre venitu: unde-s slugĭ maĭ multe decăt simbriĭ, poate socoti Măriia S[a] cum va putea fi. Alt bin[e] nu să va izvoră, ce numaĭ ură de către slugĭ. Care lucru tribue dar să-l depărtăm, într' acestaş chip: Pre dumnealuĭ Boroş, cu steagul luĭ Chiş Andraş şi cu dragoniĭ şi cu dărăbanţiĭ Mierăĭ *(sic)*, ne rugăm Mării Sal[e] ca să-ĭ scoaţ[ă], iar Neamţiĭ, pedestrimea, cu jupănul Gaudi, să rămăe aič, că vom putea lupta. Iar Neamţiĭ, încă ne rugăm Mării Sal[e], cu bun[ă] tocmeală să ni-ĭ las[e], şi, de va da Dum-

nezeŭ să fie pre voia priiatinilor Măriî Sal[e], zis-aŭ Măriia S[a] că i-ar da o companie de Neamţĭ. Despre aceaia ne şi rugăm Măriî Sal[e] să nevoiască, însăm[n]ăndus[e] aceia. Măriia S[a], aŭ are ţinea aceia, aŭ aceştea, şi ne-ar da noaж Măriia S[a] o companie 600; iar, de nu s'ar putea acest lucru face, ce să-ĭ fie a pesti şi să-ĭ fie cu tribuinţă Măriî Sal[e] aceştea a-ĭ scoate, atuncĭ, dup[ă] făgăduinţa Mărij Sal[e], tot să n[e] lase păn în 300 de Neamţĭ, lăngă noĭ, în sama noastră. Şi, cum şi maĭ zisem, de nu s'ar putea să-s înseamne Nemţi, să-s afle păn la acea vreme a pohtiĭ, — de care lucru, de va fi despre alţiĭ spre Măriia S[a], Dumnezeŭ să-l fac[ă] norocit pre Măriia S[a], ca să nu tribue eşirea lor; iar, de n'ar putea fi într'alt chip, atuncĭ, la scoaterea lor, să fie macar Ungurĭ pedestraş întrătorĭ în loc, — şi ar putea fi aceia păn am însămna Neamţĭ în locul lor. Iar rugăciunea cea maĭ cu deadinsu iaste aceasta: Neamţiĭ să rămăe lăngă noĭ. — Unde pomeneaşte Măriia S[a] că făr isprav[ă] şi făr purtare de grij[ă] nu va putea lăsa Măriia S[a] oştil[e] Măriî Sal[e], ca carea cumva să nu li s[ă] întămple ceva nenoroc, foarti şi del[a] adăncul inimiĭ noastre pohtim şi rugăm pre Măriia S[a], nenorocul slugilor Mării Sal[e] nu-l socoteaştă *(sic)*, nice-l ţie maĭ mare pagubă decăt al nostru şi al boiarilor noştri. Că noĭ săntem fiĭ, iar boiariĭ dup[ă] noĭ toţ Mării Sal[e] sămtu direapte şi jurate slugĭ. Cănd s'ar întămpla acel nenoroc, noĭ încă am fi părtaş, — de care nu găndim să fie, că ţara s'aŭ alinat bin[e]. Nič să-ş teamă Măriia S[a] oştile, adecă Neamţiĭ, că va avea Măriia S[a] intru dinşiĭ pagubă; că Ungurĭ avem steg. 7, cu jupănul Feacheatea Mihaĭ: fac voinič 700; Sărbĭ avem steag. 6: fac voinič 400; levin[ţĭ] avem steg. 9: fac voinič 800; ot Leaşĭ steag. 1: fac voinič 130; dragonĭ steag. 1: fac voinič 110; beşliĭ tătari[i] steag [1]: fac voinič 90; aproz steag 1: fac voinič 100, — fără Curtea noastră; fac preste tot 2.430 de voinič: aceştea toţ cu suliţe şi cu foc sămt. Şi, iarăş, puşcaşĭ, iată c'amu început a strănge din olatel[e] noastre: vom să facem şi de aceia păn în 100, — cărora nu li să va da leafa, numaĭ să vor erta de alte lucrurĭ. Aşa dară Măriia S[a] făr de nič un teamăt poate face. Trimiţă macar Măriia Sa omul

Mării Sal[e] să l[e] fac[ă] căutare pintru maĭ credinţa. Că noĭ binel[e] Mării Sal[e] şi răul saŭ paguba, o ţinem a fi şi al nostru. Aşijderea găndim că va fi şi Măriia S[a] tot într'acestaş înţeles. Toate învăţăturil[e] Mării Sal[e] priimim, priimind; ştim că şi primăvara aduč[e] multe, cu ivirea ieĭ; ce afar de putinţă nu putem păşi. Pintru acea Măriia S[a] aceastea ale noastre lipse, aşa înţelegăndu-le, m[i]l[o]stivească-să pre vrednicel[e] a noastre pohte a da răspuns ves[e]litorŭ, ca să putem dup[ă] putinţă păn la săvărşit viiaţ[a] noastră sluj[i] şi Mării Sal[e]. Acum de această dat[ă], însămnare de oştĭ maĭ multe făcăndu-s[e], aceaste pohte a noastre nu pohtim. Iar ajutoriul Mării Sal[e] tot pohtim, şi avem nedeajde la acea.

5. Dumisal[e] Diiculuĭ s'aŭ rumtu ai di boerie.

6. Noĭ încă ţinem pre Măriia S[a] adevărat şi m[i]l[o]stiv părinte, şi nimic nu ne îndoim în părinteasca prietenie. Aşijderea rugăm întru a noastră prietenie fiiască să-s odihnească Măria S[a],— pohtind şi ačasta, de vom fi greşit într'aceaste scrisorĭ, să fie ertăciune[e]. Amu adevărat că vin Neamţi acum în Moldova; rugăm pre Măriia S[a] un om să ne trimiţ[ă] ca să trimitem pintru acel lucru. Cariĭ, de să vor însăm[n]a, aŭ la noĭ aič să rămăe, saŭ la Măriia S[a]. Aşteptăm pre ačastea pre toat[e] răspuns bun. Pis ȣ Tărgovişte мца—, лт 7164.

Ion Constantin Voevod.

[Pecete mare, de ceară roşă. De-asupra arboreluĭ, vulturul şi, pe el, coroana. La dreapta, o stea. † Іѡ Костантин Шербан Воивода гпдр (?) землѧ влаш.]

XLIX.

[1656.]

Luminate şi cinstite Craiŭ şi noao de bine făcător, multѫ viaţ[ă] şi sănѫtate în preună cu tot binel[e] poftim de la m[i]l[o]st[i]vul Dumn[e]dzăŭ ca să-ţĭ hărăzască Măriei Tale întru mulţĭ anĭ.

Cinstita şi luminata cartia Măriei Tale, scris[ă] din trei dzile a luĭ Octovri, de la măna slugiĭ Măriei Tale luatu-am cu cinste. Agiunsu-ni-aŭ sluga Măriei Tale aicia la Fălciiŭ; ce, ne plăndu-să *(sic)* pisariul cu noĭ, ce era rămas în Iaşĭ, aşteptăndu-l să ne ajungă, să tămplă zăbavă slugiĭ Măriei Tale, că nu ne maĭ agiunsă pisariul; poate hi împiedecat cu neşte vin. Scriĭ-ne Măriia Ta cu bogată scărbă şi ponoslu mare pentru ceĭ banĭ cariĭ au fostu să-ĭ trimitem Măriei Taale. De care lucru mă mir ce oĭ maĭ dzice, că poate hi că iaste o becisnicie pre noĭ, nu-ĭ într'alt chip; că oĭ dzice şi aşia că iaste o poviaste: în cѫtroo ne întoarcem cu faţa să ne facem cruce, noĭ ne scoatem ochiĭ: aşea iaste şi aceasta. Aceia banĭ, de cătă vreame sint trimişĭ! Tocma după ce-aŭ purces pisariul la Măriia Ta, a treia dzi am şi pornit baniĭ, de i-aŭ dus la margine, la Totruş. Ce numaĭ zăbavă de cătră noĭ cu smentială n'aŭ fostu atîta, că am fostu trimis la Toader pîrcălabul de Galaţĭ să margă el la Totruş, să triiacă cu baniĭ preste munte, să-ĭ aducă; într'acealia Toader Ungurianul aŭ fost bolnav, de n'aŭ putut să margă, ce, pănă a ne vini răspunsul, să ştim că iaste bolnav de nu poate miarge, s'aŭ tămplat zăbavă; iară într'aceaia am şi trimis pre Vistiiarnicul Pelin să-ĭ ducî pănă la comornicul Măriei Tale, la dumuluĭ, la jupănul Beldi Pal; cariĭ de cătăva vreame or hi sosit acolo. N'am hi aşteptat ponoslu pentru aceasta; hire-are şi Măriia Ta, aşia în pripă să nu porneştĭ Măriia Ta atăta scărbă spre noĭ; că eŭ n'aş hi credzut nice o dată să porneştĭ Măriia Ta scărbă spre noĭ aşia cu grabă pentru atîta lucru. Ce iarăşĭ om dzice cuvăntul ce l-am dzis şi maĭ sus, că poate hi o becisnicie pre noĭ; de atăta vreame

ce am trimis, de am şti un lucrul ales, iară acmu iară vădzuĭ ponoslu. Iară, pentru aceaia sumă ce maĭ rămăne, şi de aceaia dzis-am cuvănt ales şi am pus dzi; carea nu poate să rămăe lucrul într'alt chip, saŭ să maĭ rugăm pre Măriia Ta cu dodeială a ne maĭ aştepta, ce numaĭ la dzi om plăti Măriei Tale: nu va hi într'alt chip. Veştĭ dintr'acoace nu avum nemic înnoire a-s scrie Măriei Tale; iară, ce s'are înnoi de vr'o parte, am face şt[i]re Măriei Tale. Lăsămu-ne şi noĭ pentru primblaria pănă aicia la Gălaţĭ, şi de aicia ne vom vărtej] de om miarge pre la mănăstire. Dumn[e]dzăŭ să cruţă cinstită sănătatia Măriei Tale întru mulţĭ anĭ. Datѫ cartia din Şiviţe, lt 7165, Oc. 4.

A luminateĭ Măriret Tale vecin de bine voitor şi gata a sluji:

Io Ghiorghi Ştefan Voevod.

[Fără pecete şi adresă.

Probabil pe foaia de anexă:]

Luminatuluĭ şi cinstituluĭ Ghiorghie Racoţi, din m[i]la luĭ Dumn[e]dzăŭ craiul Ardealuluĭ şi domnu părţilor ţ[ă]rѫĭ ungureştĭ şi işpan mare Săcuilor şi noao de bine făcător, cu cinste să-s dia.

[Coroană pe pecete: vultur cu stea în frunte, stea în stînga, semiluna în dreapta. Cu litere latine: G. S. P. M.

L.

[1657.]

† Luminate şi cinstite Craiŭ şi noao de bine făcător, milostivul Dumnădzăŭ să te cruţ[e] pre Măriia Ta cu bună pace şi sănătate, împreunĭ cu tot binele, întru mulţĭ anĭ.

Cinstita cartia Măriei Tale, dintru măna cestuĭ poştŭ al Măriei Tale cu cinste o am priimit, ş'am cetit cu drag, ş'am dat laudă m[i]l[o]stivuluĭ Dumn[e]dzăŭ, înţălegănd de bunĭ sănătatea Măriei Tale. De căte ne scriĭ Măriia Ta, pre amăruntul înţăles-am. Pentru răndul Tătarălor, adevărat iaste cum zicĭ Măriia Ta, iară pentr'acela lucru,—precum am şi maĭ scris Măriei

Tale căţiiani sint pîgănĭ, sint ce eĭ, unde iaŭ astădzĭ un ban, măine cer 10 banĭ,—aşea şi acolea eĭ are vrea a îngloti obiceaiŭ; iară avem nedeajde pre Dumn[e]dzăŭ, după răspunsul ce le-aĭ răspunsu Măriia Ta, să întoarcă obrazul într'alt chip, să maĭ lasă dintr'a lor; or vedea şi eĭ că sint şi alţiĭ oamenĭ, că eĭ, unde le sluji nărocul, în ţ[a]ra leşască, după cum aŭ fost voia luĭ Dumnădzăŭ, eĭ socotesc că or supune toatî lumea şi găndescu că alţi în lume nu-s oamenĭ, ce-s numaĭ eĭ oamenĭ. Iară Măriia Ta foarte aĭ răspunsu bine, să cunoască că nu-ĭ lumea numaĭ cu dănşiĭ. Iară pentru Ciogolea, pentr' acea şi noĭ am socotit că el să are în prieteşug cu dănşiĭ, ce oare-ce din lucrul lor tot va adeveri Ciogolea. Pentru răndul lucruluĭ despre Ţarigradu, de pomenirea mazilieĭ, sămnedzĭ Măriia Ta cum să fie(m) sănătate şi să fim într'un bun gănd şi cuvăntuluĭ nostru să-ĭ fim marturĭ şi jurămăntuluĭ să-ĭ fim plinitorĭ; pentru datorie, să plinim şi să nu purtăm pre Măriia Ta cu cuvinte, căcĭ iaste Măriei Tale cu scandalѫ. De care lucru mă mir ce oĭ maĭ dzice către Măriia Ta, ne avăndu credinţă eŭ către Măriia Ta; iară, să nu hiŭ creştin, ce să hiŭ Jidov, şi de leagea mia să hiŭ scăpat şi la dzua cea de săvărşit. unde ne iaste a răspunde toţĭ, cineşĭ după lucrul sѫŭ şi n'a hi făţărie, acolo să hiem cu Iuoda cel vănd[ă]torĭ Domnuluĭ săŭ, carel[e] ştim că locul luĭ va fi cu ceĭ m[u]lţĭ răĭ, şi să nu ne aflѫm la locul cel cu bune răspunsurĭ, şi să nu audzim bl[a]gosloveniia luĭ Dumnedzăŭ, carea toţĭ creştiniĭ spre-acea nedejduescu să o audză şi să o şi vadză, de nu mi-ĭ atăta inimă rea căt nu poč nice odihni, nice a mănca cu folos, şi, de aş avea prilej şi n'aş plăti de istov a Măriei Tale datorie, căt maĭ de sirgu, ca să nu hiŭ audzit atîta ponoslu de la Măriia Ta, carel[e] nice la o sănătate nu mă aduce; că, de aş avea dzeace banĭ în casa mea, trimite-i-aş şi aceia tot spre istov de datoriia aceaia, carea doar Măriia Ta socoteştĭ că eŭ din căiniia mea şi din fără de omeniia mea pestesc şi întărdziedz Măriei Tale, de nu plătescu. Eŭ, necum spre ce aş maĭ arăta către Măriia Ta cu alt jurămănt ceva, ce, cum arătѫm maĭ sus, tot aşea dzicem; ce nevoia noastră vedem că nu să creade înnaintea

Măriei Tale. Ce doar n'am hi nice noi cu obraz de marmure saŭ de her, că pre un her saŭ pre un marmure cu atăta gloată de atinsături s'are hi svredelit, dară inima noastră în ce chip n'are hi vătămatî de atăta ponoslu? Ce numai pentru mare nevoe şi lipsă ce ne iaste, şi la Măriia Ta n'avem credinţă, — pentr'acia sintem obiduiţi; iară obrazul mieŭ s'aŭ făcut mai gros decăt pămăntul de atăta supărare. Ce, preste scurtă vreame, tot om nevoi şi om face cum om putea şi om plăti şi Măriei Tale: pare-ne că dintru cuvănt č-am avut la Măriia Ta şi într'alte părţi, unde ni-am dat cuvăntul, nu ni-am scăpat; iară numai de iaste ponoslul Măriei Tale şi ne afli Măriia Ta scăpaţi din cuvănt, numai pentru aceşti bani, socoteaşte-ne Măriia Ta nevoia şi greul, căce n'avem,—că n'am hi nice noi bucuroşi a hi în toate dzile înfruntaţi şi preobrăziţi, că ni s'aŭ făcut greŭ la inimă: ce n'avem ce face, pentru mulţî nevoe. Iară volnic eşti Măriia Ta a dzice cum a hi voia Măriei Tale, că ne eşti Măriia Ta mai ales; ce pentru nevoe caută-ne a audzi toate. Pentru răndul duşmanului, scrisu-ne-aŭ şi boiarii noştri, iară pentr'acela lucru să ştii Măriia Ta că, pănă nu să va sărupa, nu va putea hi odihnă noao, ce iată cum îmblă lucrul lui: acmu ni să pare oborărea lui, mai apoi iară să scoal[ă]; ce şi lăsat-am de n'am vrut să mai facem cheltuialî după cel răndu d'intăiŭ; acmu iarăşi vedem că Turcii aŭ început a îndemna spre acel lucru, precum ştii Măriia Ta. Deci şi noi am dat învăţătură boiarilor noştri, de vreame ce ve *(sic)* vedea că vine lucrul să să facă acea triaabî de istov, să nu hie amăgituri, ce, numai dacă or vedia treaaba istovitî, atuncea, pentru bani ce s'aŭ giuruit, să facă cum or putea să ia cu camătî, să-s plătiască de asupra ţ[ă]rii, că bani, să trimitem, nu avem. Pentru cei vonici *(sic)* de carii aŭ cercetat Radul Aslîŭ, unul aŭ fost mărsu cu boiarii acolo la Măriia Ta, iarî unul aŭ fost aicea, ce cu dreptul am fost scris Măriei Tale pentru să nu-s îndoiască şi alţii. Pentru răndul calului, dzici Măriia Ta că nu pofteşti Măriia Ta acel giugan, ce pofteşti unul albu, carele aŭ spus Măriei Tale Voina că aŭ fost stăndu al doile cal, şi 'ncă să fie dzis că 'ntr'un rănd aŭ mărsu în

grajd şi l-aŭ vădzut, iară al doile răndu l-aŭ fost ascunsu. Ce, să nu hiŭ creştin, ce să hiŭ procliat, de am dat în lăturî vr'unul din caĭ, iară aşea cum dzice căpitan-paşea nu am: am un cal, Cadăru-Aga, albu, carele încă la Sučavă mi l-aŭ dăruit, — carele Măriia Ta ar ştii; şi eŭ dzăŭ numaĭ doĭ caĭ am avut acmu, de încălecam eŭ pre dănşiĭ: acel albu, Cadăr-Aga, şi cel sur-albu, moldovenescu, de la Comisul, ce l-am trimis Mărieĭ Tale. Ce acmu numaĭ cu acesta am rămas de treaaba mea: am caĭ căţva în grajdu, ce numaĭ nu mi-s de triaaba mea. [1657.]

Gheorghe Ştefan-Vodă.

[Scris până jos; nicĭ iscăliturĭ, nicĭ pecete, nicĭ adresă.]

LI.

[1657.]

Noĭ Io Costandin Şărban Voevod, m[i]l[o]stiiŭ b[o]jiu g[o]s-p[o]d[a]rŭ zemle ugro-vlasfie, dăm ačast[ă] carte a noastră tuturor cuĭ i se va cuveni a şti: întămplăndu-ni-se în căteva rănduri avea mare folos de către Măriia Sa creştinul Racoţ Ghiorghi, cu mila luĭ Dumnezeŭ Craiul Ardealuluĭ, domnul părţilor ţărăĭ ungureşt[ĭ], şpanul Săcuilor, al nostru de [bine] făcător părinte, noĭ încă doară ca să nu ne numeim în numărul nemulţimitorilor, păntru bin[e] ce ne-aŭ făcut Măria Sa, fiind şi fiŭ Măriĭ Sal[e]. — dup[ă] săvărşi-rea vieţiĭ noastre, cu carea tot omul iaste dator, legăm într'ačast[ă] carte a noastră, ce am putea în viiaţ[a] noastră a agonisi: avuţie, ban[ĭ] şi fietece fel de bunătate, Măriĭ Sal[e] creştinuluĭ Racoţ Franţi, fiiul Mări Sal[e], ca să le moştenească, afar dăn ce am lăsa noĭ fămeiĭ noastre, cum se-r cuveni. Şi iar afar dăntr'o cetate ce am lua în Ardealŭ, saŭ măcar afar den Ardel, în biruinţel[e] de sus, că acea cetate păntru derept[ă] slujbă a lu Budeŭ Pătru, diiac den varmeghiia Belgraduluĭ, o dăm să-i fie luĭ şi coconilor luĭ şi

cocoanelor. Iar cin[e] ar vrea să strice şi să calce acest testement al nostru, să fie proclet şi anatema şi blestemat de 318 oteţ ot Nechiie, şi să lăcuiască cu Iuda şi cu Ariia la un locŭ; şi acest blestem, fie Domnŭ în urma noastră, fie rudenie, să fie părtaş blestemuluĭ de sus, car[e] se-ar cerca a strica ačast[ă] legător[ă] a noastră, care de bun[ă] voe am făcut. Şi pentru maĭ mare credinţă am iscălit cu măna noastră şi am pecetluit cu običuita pecete a Domnie Noastre. Scris în Tărgovişt[e], Dich. 28 d., l[t] 7166.

[Pecete de ceară roşie: arborele cu crucea, între ceĭ doĭ sfinţĭ, între doĭ sorĭ. † іѡ Коста. Шербан вcovд. Octogonală.]

LII.

[1658.]

[După o salutare slavonă către Rákóczy, «părintele nostru».]

Luminata cartia Mărieĭ Tale cu mare cinste o am priimit, şi, daca am înţăles de bună şi cinstita sănătatea Măriеĭ Tale, m'am bucurat şi am dat laudă m[i]l[o]stivuluĭ Dumnedzăŭ. Poftindu şi de acmu înnainte de la Sv[i]nţiia Sa Măriеĭ Tale traiŭ bun cu pace şi cu sănătate întru cinstea Măriеĭ Tale. De care lucru arăţĭ Măriia Ta noao pricină, pentru gătirea oştiĭ, cum noĭ să ne him gătindu asupra Măriеĭ Tale cu răŭ, de acesta lucru, găndire-aş şi aş avea mare nedeajde că singur Măriia Ta ne-aĭ crede şi ne-aĭ cunoaşte că nu dintru noĭ saŭ dintru vre o îndemnare a noastră să face vr'o scornire de acestea, chezĭ Măriia Ta şti că aceasta de mult să urzeaşte şi să găteaşte, precum poate spune Măriеĭ Tale şi Măriia Sa Ştefan-Vodă, şi şi Măriia Ta singur ştiĭ dintru'ntăiŭ. Dară dintru noĭ să fie scornire şi izvodire acestora lucrurĭ, D[u]mn[e]dzaŭ să vadză: destul am vorovit şi cu luminat părintele mieŭ, ce şi Măriia Sa lasă toate în dreaaptă socoteala Măriеĭ Tale. Chedzĭ şi noĭ sintem cu oameniĭ în rănd: Măriia Sa părintele mieŭ iaste bătrăn, eŭ sint tănăr; dară pre atăta cunosc şi ştim şi noĭ că megeeşiia cea bună iaste de bine între ţ[ă]ră şi'ntre maĭ mariĭ

ţ[ă]rălor; şi cu dreaaptă inima noastră am hi bucuroşĭ a trăi cu Măriia Ta în prinţă bună, precum şi sintem. Dară de gătirea şi de oştirea ce ne arăţĭ Măriia Ta, socotire-aş că nu are hi a ni să darea noao vină. Socoteaşte Măriia Ta singur, findu noĭ robĭ unuĭ stăpăn, precum ştiĭ Măriia Ta, daca ne va dzice «purceade», noĭ cum om putea a răspunde? Iar dintru noĭ nu ve afla Măriia Ta scornire, — să ne ferească D[u]mn[e]dzăŭ. Iară Măriia Ta, ce arăţĭ că veĭ face, volnic eştĭ Măriia Ta a face ce-ţĭ va fi voia: din găndul Mărieĭ Tale nu ne vom lupta a muta pre Măriia Ta. Iară numaĭ veade Dumn[e]dzăŭ dreptatea noastră, şi aşea după dreptatea noastră să ne şi agiute. Iară noĭ dintru căt putem nevoim, şi pentru prieteniia Măriei Tale, omul Măriei Tale, preste poroncă, carea ştiĭ Măriia Ta că avem, i-am făcut cale la Craiŭ. Aşijdirea şi acest boiarin carele aŭ fost la dumnealuĭ Hatmanul căzăcescu, iată că iară de la noĭ aŭ avut socotinţă şi cale deşchisă. Care Măriia Ta, de veĭ socoti Măriia Ta dreptatea noastră, poţĭ Măriia Ta să o afli; iară, să nu veĭ vrea Măriia Ta a căuta dreptatea noastră, Dumn[e]dzăŭ iaste stăpăn dreptăţiĭ, şi o arată, şi o cruţă. Dumnedzăŭ să te dzilească pre Măriia Ta. **Ізадат от Іас**, Maiŭ 15, l[t] 7166.

A luminateĭ Măriei Tale ca un fiiŭ şi bun voitor:

Io Grigori Ghica Voevoda.

Luminatuluĭ cniadz Ghiorghie Racoţi, din m[i]la luĭ Dumnedzăŭ Craiŭ Ardealuluĭ, domnu părţilor ţ[ă]răĭ ungureştĭ şi Săcuilor şpan, al nostru ca un părinte cinstit, cu multă sănătate să s[ă] dea.

[Pecete cu bourul avînd steaua în frunte; la stînga steaua, la dreapta semiluna, sus coroana; Inscripţie: † **Іѡ Глигоріе Гіка воевод г. з. м.**]

LIII.

[1659.]

† Adec[ă] noĭ boiariĭ carie am eşit cu Măriia Sa Costandin-Vod[ă] den ţara' noastră aič în ţeara prea-luminatuluĭ Mării

Sal[e] Racoţi Ghiorghi, Craiul ţărăĭ Ardealuluĭ, dat-am de credinţă aceast[ă] scrisoare a noastră la cinstit[ă] şi luminat[ă] măna Mării Sal[e], cum, fiind noĭ juraţĭ Măriĭ Sal[e] încă maĭ denainte vream[e], şi avănd noĭ şi scrisoril[e] noastre de credinţă la măna Mării Sal[e], nič dentr'unel[e] păn acum nu ne-am lipsit, ce am fost slugĭ dreapte şi credincioas[e] Mării Sal[e] şi voitorĭ de binel[e] ţărăĭ Mării Sal[e]. Aşijderea şi de acum nainte iar cu aceaia credinţă să fim slugĭ dereapte Mării Sal[e] şi voitorĭ de bin[e] ţărăĭ Mării Sal[e] păn în săvărşitul vieţiĭ noastre. Iar cine nu le va ţinea aceastea toate căte scriŭ maĭ sus, pre uniĭ ca aceia să-ĭ bat[ă] Dumnezeŭ şi în trup şi în suflet. Drept aceaia şi noĭ, plinind aceastea toate, nič noĭ să nu fim lipsiţĭ de mila Măriеĭ Sal[e] cea crăiască. Şi pentru adev[ă]rat[ă] credinţă, întărim cu peceţil[e] şi cu iscălituril[e] noastre. Şi se-aŭ dat în cetat[e] în Belgrad. Pis Ap. 29, l. 7167.

R. I: Stroe log[o]fet [pecete neagră]; Pană Spătar [cu arme]; Radul Fărcăşanul Stol. [idem].

R. II: Radul Mihalcea Comis [idem]; Chirca Rudeanul Cluč. [idem]; Bade Com. [idem]. Costandin Văt. [cu înscripţie ştearsă şi vultur]; Drăghicĭ Cantacuzin [fără pecete]; az (?) Ivaşco Arm. [nedistinctă]; Mihaĭ Căp. [arme: мхи];

R. III: Stoica Căp. [nedistinctă]; Stroe Cluč. [de aicĭ nu-s peceţĭ]; Badea Căpt.; Sima Capt.

R. IV: Preda Log.; Manea Sluj.; Vlad Căpt.; Colţe Căpt.; Radul *(sic)*.

[Pe altă faţă:] † Tanasie V[1] Sluger [pus degetul].

LIV.

[1659.]

† Luminatuluĭ Domnŭ Racoţi Gheorghe, den mila luĭ Dumnezeŭ Craiul Ardealuluĭ, domnŭ părţilor ţărăĭ ungureştĭ, Săcuilor şpaan, iprocĭ, noao vecin iubit, de bine voitoriŭ.

† Cinstite scrisoril[e] Mării Tal[e] cu sluga noastră Vătah

za aprozĭ venitu-ne aŭ; cu dragoste am priimit. De toate pre rănd înțeles-am. Bucuratu-ne-am, dăndŭ laudă m[i]l[o]stivuluĭ Dumnezeŭ păntru săn[ă]tatia Mării Tale, şi mulțămim Mării Taal[e] de lască *(sic)* ci-arăţĭ Măria Ta cătră noĭ. De care lucru şi noĭ dup[ă] datoriia vecin[ă]tăţiĭ într'acela chip să ne ştiĭ Măriia Ta întru tot voitorĭ de binel[e] Mării Tal[e]. Numaĭ pentru răndul luĭ Costandin-Vod[ă], deaca voeştĭ Măria Ta să-l aşăzĭ în partea Moldoveĭ, nimic nu-l zăbovi Măria Ta, ci cum maĭ în grabă să meargă, cu ajutorul Mării Tal[e] şi cu ale dumnealuĭ oştĭ ce va avea, nimic să nu maĭ zăbovească; că acum iaste vreamia. Că iat[ă] noĭ derep[t] voia Mării Tal[e] şi derept folosul creştin[ă]tăţiĭ gata ne aflăm cu nevoinţă şi cu ajutor a-l căuta. Car[e] despre partea noastră am grijit şi am şi trimis pănă în 10.000 de oştĭ, tot oamenĭ aleşĭ, şi siemenime călărĭ, cu puşcĭ lungĭ şi ţăcăluşe, şi preste 2, 3, zile vor ajunge la hotară; numaĭ şi den partea Mării Tal[e] să nu fie altă zăbavă, ci să meargă cum maĭ curund. Că, cum vor întra despre partea Mării Tal[e], aşa vor întra şi aĭ noştri, de să vor împreuna toţ, şi vor mearge de-l vor aşăza în Scaun, şi dup[ă] aceaia noĭ cu toat[ă] vărtutia noastră căuta-l-vom întru toat[e] dup[ă] datoriia creştin[ă]tăţiĭ, şi ca pre un frat[e] îl vom şti lăngă vecin[ă]tatia noastră. Numaĭ iar vom zic[e] şi vom îndemna pre Măria Ta altă zăbav[ă] să nu fie,—că apoĭ alor noştri în zmenteaal[ă] le-arŭ veni să şază să aşteapte la hotară.

Злской сьс вгом мін. Pis Sep. 29, 7168. / 9 ₒ ꝗ.

Io Mihaĭ Voevod.

[V°:] Luminatuluĭ Domnŭ Racoţi Ghiorghe, den mila luĭ Dumnezeŭ Craiuluĭ Ardealuluĭ, domnuluĭ părţilor ţărăĭ ungureştĭ, Săcuilor şpan iprocĭa. зwннwю (sic) Дати.

[Pecete roşă: coroana cu cruce, vultur archiducal, cu două capete; inscripţie foarte măruntă, latină.]

LV.

[1662.]

Io Gligorie Ghica Voevod b[o]jiiŭ m[i]l[o]stiiŭ g[o]s[po]d[a]rŭ văsoi zemli ugrovlahiiscoe.

† Cinstituluĭ şi luminat frateluĭ nostru Apafi, cu m[i]la luĭ Dumnezeŭ Craĭ Ardealuluĭ, dom[n] părţilor ţărăĭ ungureşt[ĭ] şi Săcuilor şpan, săn[ă]tate şi tot binele de la tot putearnicul Dumnezeŭ Mării Tal[e] pohtim. Cinstit[ă] cartea Mării Tale şi cu cinstit solul Mării Tal[e] venitu-ne-aŭ; dentru careă înţelegăndu de bun[ă] săn[ă]tatea Mării Tale, bucuratu-ne-am, şi am dat laud[ă] luĭ Dumnezeŭ. De alalte toate căte ne-aŭ spus cinstit solul Mării Tale den gur[ă], pre largu am înţeles, şi noĭ iar, den căte ne-aŭ fost a vesti dumnital[e], de toate am grăit cu solul Mării Tal[e], den gur[ă], pre largu; şi va spune Mării Tal[e]. Pohtindu de la m[i]la luĭ Dumnezeŭ în toat[ă] vreamea să auzim de săn[ă]tatea Mării Tal[e]. Ačasta avum a scriie de astă dat[ă]. Şi fiĭ Măria Ta săn[ă]tos. Amin. Pis Mart. 4 dni, 7170.

Al Mării Tal[e] dă tot binel[e] voitoriŭ şi frate

Io Grigori Ghica Voevoda.

[Pecete mare roşă, de ceară, ruptă. Pe V°:] † Cinstituluĭ şi luminat frateluĭ nostru Apafi Craiul Ardealuluĭ, domnu părţilor ţărăĭ ungureşt[ĭ] şi Săcuilor şpan, cu săn[ă]tate şi cu cinste să-s dea.

[Închisă o scrisoare turcească.]

LVI.

[1667.]

De la m[ilo]stivul Dumnezăŭ pohtescŭ dumnetal[e] tot binele dumnetal[e], depreun[ă] cu tot[ă] cinstit[ă] cas[a] dumnetal[e] Scrisor[ea] dumnetal[e] depreun[ă] me-ŭ venit pentru cositor, şi am luat punţĭ 13, puntul căte ban[ĭ] 50, şi am trimis pre sluga dumnetal[e]. Iar, pentru rămătorĭ, cum aĭ grăit dumneta cu frati-meŭ, vom trimet[e]. Iar, de va fi voe [d]umnetal[e] pentru rămător[ĭ] maĭ mulţĭ, ne-ĭ trimet[e] dumneta un om al dumnetal[e] cu ceva ban[ĭ], măcar cu căt va fi voe dumnetal[e]; şi vom pune ban[ĭ] şi dela noĭ, şi vom fi soţăe pre ce ne-r da Dumnezăŭ. Iar, de vănzare, de s'ar vinde la Braşo[v] *[rupt]*; că, car[e] e-m da la Ardel, numaĭ trimet[e] dumneta: noĭ am purta grijă de la baltă, dumne[ta] căţ vră începe; iar vr'o 100 de leĭ, şi porănceşte de am cumpăra. Iar, de nu va fi puti[n]ţ[ă] maĭ de mulţŭ, iar 30 tot vum trimet[e]. Dumnezăŭ să fie cu dumnevostră.

Iar, de va fi voe Dumnetal[e] de răm[ă]tor[ĭ], să nu fie zăbavă.

† Al dumnetal[e] bun voitor maĭ mic: Petru Marce, cum[ă]tru al dumnetal[e].

[V°:] † La cinstit[ă] măn[a] dumnetal[e] jup. Boerişŭ Famar, părcălabŭ, să-s dè cu s[ă]nătat[e]; o[t] Făg[ă]raş.

[Pecete de ceară neagră, neinteligibilă. Notiţă ungurească: «A. 1667. die 3 Oct. Brassobol hazatot Fejer on Vételrul de libr. 13 hogy fontegat d. 50 pinzen Vötték testimonium.»]

LVII.

[1674.]

M[i]l[o]stieĭ b[o]jioi Duca Voevod i g[o]s[po]d[i]nŭ, pisah gos[po]d[st]v[a]mi voao sluj[i]torilor i ţăranilor, pre unde să va întămpla a meargerea acaste doao slug[ĭ] al[e] luĭ Beldi Pal din ţara ungurească, mergănd cu trebĭ la Udriiŭ, — iar voĭ să

aveţ a l[e] darea din conac în conac căt[e] 2 caĭ de olac, şi să-ĭ grijiţ de bucate, şi în duc[ă]toare şi în viitoare, — că aşa iaste porunca Domnii Meal[e]. **Iєст самм рѣч гєсдми**; pis Noem. 11 d., l^t 7183.

[Monogramă. — Pecete cu roşu: ceĭ doĭ sfinţĭ; de-asupra arboreluĭ, vulturul şi coroana. Data: 1673, de-o parte şi de alta Inscripţia: **Iѡ Дѹка Воєвод гпь всоє**... (?). Cu chinovar.]

[Jos:] V^t Logf.

[Pe V°:] Un diiac ungurescŭ.

LVIII.

[1676.]

Eŭ Mihaĭ şi Şărban Cantacuzini jurămu-ne pre viul Dumnezeu, care iaste Tatăl, Fiiul, Duhul Sfănt, deplina Sfănta Troiţă, unul dirept Dumnezeŭ, cum că noĭ a patru legĭ, ce sănt întru această ţară priimite, cu toat[ă] nevoinţa noastră sili-vom a le pazi şi cu asuprirea acelor legĭ saŭ cu scădearea lor leagea noastră nu vom ssili a [le, *şters*] întemeia, nice înnpotriva lor, nice aiavea, nice în taină, nu voi lucra, nice în faţă, a căruia om pentru leagea urăciune şi împotrivnicire nu vom purta, şi fieşte căruia vom sili ca să-ş poat[ă] ţinea leagea luĭ în volniciia sa; şi împotriva a fieşte căruia leage nu vom face practică, ca să-ĭ fie spre asupreală, nice sfat răŭ nu vom da, nice cu arma noastră, nič însune, nice cu mijlocul altuia vom fi împotrivnič, Ce încă, de am înţeleage uniĭ ca aceia împotrivnič, vom da ştire a tot Sfatul Mării Sale, şi vom sta şi împotriva unora ca aceia. Nice Mării Sale luĭ Craĭ împotrivnic sfat ca acela nu vom da; şi ţărăĭ aceştiia volnicie, pace şi toate judecăţile eĭ dupre priceaperea puteriĭ noastre sili-vom a le păzi, şi împotriva eĭ cu ţărĭ streine nu vom face practice şi sfaturĭ. Şi pentru că şi Craiĭ cu jurămănt adeverează pre moşneaniĭ ţării, oariĭ cariĭ am fi vadnicĭ *(sic)* împotriva bineluĭ ţărăĭ, va da ştire ţărăĭ şi sfeatnicilor, — noĭ încă dară ne legăm pre acel jurămant ce am zis maĭ sus: orĭ păna cănd şi Craiĭ noao datul jurămănt şi făgăduinţile şi condiţiĭ le vor ţinea, noĭ încă săntem pănă atunce a le ţinea,

şi unul la alalt, orĭ până când n'ar: *(sic)* strica oarecarele, den aproapele priiatin; iar oarecare ar vrea a călca saŭ a strica acest jurământ, adevărându-se lucrul, să rămăe în toate *[pare schimbat:* pata]veačnică a necredințeĭ,—pre care şi noĭ mărturisim a o ţinea.

Pis Noem. 6 d., v[lt] 1676. *Mihail Cantacuzino,* m p. [pecete roşă, vultur cu coroană];

Şerban Cantacuzino, m.p. [tot aşa; inițiale: S. K., latine]

[Pe a doua foaie:]

Eŭ Mihaĭ şi Şărban, Cantacuzini, jurămu-ne, în numele Tatăluĭ şi al Fiu şi al Duhuluĭ Sfânt, adevărată şi deplina Sfeta Troiță, unul dirept Dumnezeŭ, cum că prea-luminatuluĭ şi noao milostiv domnu, Măria Sa Apafi Mihaĭ, den mila luĭ Dumnezeŭ Craiul ţăriĭ Ardealuluĭ, domnu părțiĭ ungureştĭ şi şpanuluĭ Săcuilor, vom fi direapte slugĭ şi credincioase, priiatinilor Mării Sale priiatin[ĭ] şi vrăjămaşilor Mării Sale vrăjmaş. Orce am înțeleage de răul saŭ paguba Mării Sale, de timpuriŭ vom face în ştire, şi cu toată putearea în potrivă încă vom sta, — aşa să ne dea Dumnezeŭ stăpâniia sufletelor noastre. Iar şi Măriia Sa încă să ne fie milostiv şi folositor domnu. Pis Noem. 6 d., v[l] 1676.

[Semnăturile şi pecețile.

Pe V°:] Homagium duorum boeronum transalpinensium regnicolis Transylvaniae praestitum, anno 1676.

[Însemnare: «Miscellanea»; a Capitoluluĭ din Alba-Iulia.]

LIX.

[1679.]

† Cinstit Craiŭ și pria-m[i]l[o]stive, ca un bun, Craiul țѫrii îngureștĭ, pohtim de la m[i]l[o]stivul Dumnezѫŭ multѫ pace și sѫn[ă]tate Mѫrie Tal[e]. Dă[m] în știre Mѫrieĭ Tale cѫ m'aŭ trimis Domnu mieŭ Șerban-Vod[ă], carele iaste fratel[e] Mѫrii Tale, în Țarigrad, cu treaba Mѫrieĭ Sal[e], și am vѫzut cu ochiĭ mieĭ pre Bil[d]ia ducîndu-l 'Turciĭ cu lanțul în grumaz și cu obiadel[e] în picioare, și pre t[o]ț oameniĭ luĭ i-aŭ prinsu, și pîn acum aŭ fost toț sloboz, iar acum; nu-ș cine i-aŭ pîrît, și i-aŭ prinsu iar pe toț cu mare greŭ; care nič n'aŭ fost niam de niamu luĭ. Și Čachisloŭ aŭ [ispră]-vit în Idicula, cu lanțul în gît. Și rѫvașul l-am trimis pe Ghergi Cѫrѫu[șul] Țarigrѫdianul, sluga Mѫrie Tal[e]. Cu atîta sfr[î]nșind, m[i]la luĭ Dumnezѫŭ și darul D[u]h[u]luĭ Sv[î]ntŭ sѫ u[m]briaze fața Mѫrieĭ Tal[e]. Бат 7187, пис мсца Ап. 3 дн.

Eŭ Dragul Cѫpitananul *(sic)* mѫ închin Mѫrie Tal[e] cu viaste bun[ă], care sînt sluga luĭ Șerban-Vod[ă].

Și încѫ, dѫca nu veĭ criade Mѫriia Ta, voĭ veni și de faț[ă] înnaintia Mѫrii Tal[e].

Și sѫ trimițĭ pe Gherghi Cѫrѫușul la min[e], sѫ vie înnaintia Mѫrie Tal[e].

[Pecete mică, neagră, fără ceva pe ea.]

[V°:] † Cinstituluĭ și bunuluĭ și mareluĭ Domnŭ, Mѫrieĭ Sal[e] Apafi Mihaĭ, Craiul cinstiteĭ țѫreĭ înngureștĭ, чистномѹ датис.

LX.

[1684.]

Cinstituluĭ, de bună rudă și mie iubit frate maĭ mare și de aproape vecin, dumnealuĭ Boiariŭ Jăcmon, de la Dumnezeŭ pohtim dum[i]tal[e] viaț[ă] fericită și bună săn[ă]tate, cu toată

cinstită casa dum[i]tale. Şi scrisoarea noastră să afle pre dumneata la časul norocit.

† Dup[ă] aceasta, iubite frate şi priiatenul mieŭ, tănplăndu-ni-s[e] cu aĭ noştri oamenĭ viindu în ţara dumneavoastră, nu am putut ţinea a nu cerceta pentru săn[ă]tatea dum[i]tale ca s[ă] ştim, pentru carea am pohti în tot časul ca-s ştim norocită viaţ[a] dum[i]tal[e] şi la înflorit[a] star[e] a săn[ă]tăţiĭ. Despre partea vecinilor dentr'acoace, de veştĭ pohtindu dumneata a ştirea, într'această dată, linişte iaste despre toate părţile: Tătariĭ la locul lor staŭ, nemişcaţĭ; de cătră Moscu, despre Cazacĭ, iar aşijderea: nič o mişcare, nimic, intr' această vreame nu iaste. Iar, căndu am înţeliage vre-o clătire ceva, nu am pregeta a nu face dumitale ştire. Pentru car[e] lucru pohtescu şi pre dumneata, ca pre un bun frate şi prieaten, ce viaste veţ avea dumneavoastră de cătră oastea împărătiască şi de cătră Niamţĭ, să nu fie dum[i]tale cu greŭ a ne face ştire şi maĭ pre largu; că ştim că la dumneavoastră maĭ adeasele vor veni oameniĭ Mării Sale luĭ Craiŭ, ci dumneata, ca un bun frate, nu ţinea a nu ne face şi noao ştire. Şi dup' ačasta la mila luĭ Dumnezeŭ lăsăm pre dumneata; a[m]in.

Den Iaşĭ, Iul. 27 dni, l[t] 7191.

De tot binel[e] dum[i]tal[e] voitorĭ frate şi vecin şi gata la slujba dum[i]tal[e]:

Staico Păharnic.

[Pecete mică, galbenă, cu arme.

V:] † Cinstituluĭ, de bună rudă şi mie iubit frate şi vecin, dumnealuĭ Boiariŭ Jăcŭmon, căp[i]tanul de cinstita cetate a Făgăraş[u]luĭ, — cu cinstę şi cu săn[ă]tate дати.

LXI.

[1686.]

† Adecă eŭ jupăneasa Stanca Log[o]feteasa, carea am fost jupăneasă Logf. Gligorie Grădişteanuluĭ, împreună cu fiu-meŭ Mateĭ, dat-am zapisul nostru la măna dumnealuĭ Mihaĭ Catacuzinò Vel Spăt. cum să-s ştie că, rămăind cu mult[ă] datorie de la boiarul meŭ Gligorie Logf., şi avănd marea

păs și greŭ de datornič, mers-am la dumnealuĭ de ne-am rugat de ne-aŭ făcut bine de ne-au găsit pre capul dumnealuĭ t[l]. 1000 cu dobănda lor întru an: zecea a unsprăzeč[e]. Deč, neavănd baniĭ la zi să-ĭ daŭ ca și altor datornič, și străngăndu-se toț datorniciĭ la un loc înnainte părinteluĭ Vlădicăĭ chir Theodosie, den porunca Mării Sale luĭ Vod[ă], fiind și noĭ de față, scrisu-s'aŭ toate moșiile boiaruluĭ mieu ce scrie maĭ sus, făcănd curama datorniciĭ pre dinsele, — cine pre căt iĭ va h[i] datoriia, așa să-ș ia și moșiĭ. Deč, viind și în parte dumnealuĭ pentru aceste t[l] 1.000 ce scrie maĭ sus, ce am luat de la dumnealuĭ, toată parte boiaruluĭ meŭ Gligorie Logf. de la Nucșoară, den că[m]p și den pădurea, den munțĭ, den apă și den siliștea satuluĭ, și duprestot hotarul, cătŭ să va alegea, cu toț Rumăniĭ, căț aŭ fost, și viile de la Piteștĭ, iar parte boiaruluĭ meŭ, cătă iaste, cu delnița eĭ, pentru carel[e] mers-am la dumnealuĭ de ne-am rugat ca să facă bine să ne îngăduiască acel sat și viile pănă într'o lună, și noĭ să facem cum vom putea să-ĭ dăm dumnealuĭ baniĭ. Deč, viind zioa și apucăndu-ne dumnealuĭ iar de banĭ să-ĭ dăm, pentru că baniĭ i are luoaț încă de un an maĭ denainte și unblă în dobănda lor, — deč, neavănd iar putință să-ĭ plătim dumnealuĭ baniĭ, am lăsat să ție dumnealuĭ satul Nucșoara i viile ot Piteștĭ, cum l-aŭ ajunsu curamaoa. Precum scrie maĭ sus. Ca să le ție dumnealuĭ cu bună pač[e] și să hie dumnealuĭ moșie, și coconilor dumnealuĭ, și nepoților, strenepoților dumnealuĭ, moșiia stătătoare în več. Și, cănd am făcut ačasta zapis, fost-aŭ și alțĭ boiarĭ mărturie, care vor iscăli maĭ jos. Și noĭ încă, pentru maĭ adevărat[ă] credință, pusune-am pecețile și iscăliturile, ca să-s creaz[ă]. Pis Iuli[e] 8 d., l[t] 7194.

Eŭ Stanca Log[o]feteasa [pecete cu un leŭ; de fum]. † Eŭ Mateĭ snă Gligorie Logf. † Vălcul Post., măr[tu]rie.

LXII.

[1698.]

[Pe V° legăturiĭ :] † Dat părintele şteampli 167: dintr'aceştea aŭ fost 12 stricaţĭ. *Mihaĭ Iş^{t} tipograful.*

[Pe p. 1.] Dat-am luĭ Ilie tăbacul din Maerĭ 12 galbinĭ, careĭ facu 48 de zloţ, pă viile luĭ din Maerĭ, să fie zălog, şi acele 2 viĭ să le lucre el, şi să împărţim roada, pănă-m va putè da baniĭ; iară, să n'arŭ putè da aceĭ banĭ, viia să fie pre sama Mitropolieĭ. Scris în Mitropoliia Bălgraduluĭ, 1698, Oc. 28. Şi i-am maĭ dat lăngă aceaia 12 zloţ. Şi iară i-am maĭ dat 15 zloţ; şum[a]: 105 zloţ.

Vl[ă]d[i]ca Atanasie.

[Jos :] Per cambium a domino Sigismundo Kanics.

[Pe p. 3 :] Sanctissimae Trinitatis.

[Pe p. 5 :] Dyptichon archi-episcopatus graeci ritus Alba-Iuliensis in Transylvania ab 1528 usque 1717, Athanasium I Donavit an. 1806 Bibliothecae Regni Moyses *(sic)* Sinkay de eadem.

[Pe p. 7 :]

Pomeneşte, Doamne, sufletel[e] răpăusaţilor robilor tăĭ şă a robelor tal[e], care maĭ nainte aŭ răpăosat. [Urmează patru foĭ, şi, la urmă, în cadru pătrat, roşu, o floare cu diferite colorĭ şi **Ic̃ Xc̃ Hĩ Kã**.

Apoĭ :]

Pomeneşte	Doamnea
arhiep[i]sc[o]pa	Ianna la anu 1528 [scrisoare nouă].
arhiep[i]sc[o]pa	Teoctista. Acesta aŭ făcut o crăj[ă] de argintŭ.
»	Ghenadia. Acesta aŭ cumparat satul Beca. Ioristŭ [scrisoare nouă].
»	Teofila. Acesta aŭ făcut o crăj[ă] cu scoica.
»	Stefana.
»	Ghierasima.

arhiep[i]sc[o]pa Iorestia.
» Daniila.
» Savvu. Aceasta aŭ facut o mitra cusuta cu sărma şi împluta cu margaritar[e].
» Iosifa [îndreptat: Iosifatŭ].
» Savvu.
» Varlaama. Acesta aŭ zalojitŭ 6 rătur[ĭ] de fănŭ la Orda.
» Teofila. Acesta aŭ facut I stihar mohorăt cu flor[ĭ], şi aŭ zăloj[it] I răt de făn la Gaureanĭ.
» Atanasia.

arhiep[i]sc[o]pa *(şters)* Mihailă.
Ioan
Inochentie
Pavel
Atanasie
Grigorie.

[P. 2bis:]

Помѣны ги дше рабъ своихъ благочстиваго цра нашего мѡскwвског Михаила Алеѯіевичѧ Пѣтра Алеѯіевичѧ

Aceasta aŭ dat hrisovul şi doă rândurĭ haine vl[ădi]ceştĭ şi un răndŭ popescŭ şi diaconescŭ.

Зде же сꙋт благовѣрніи ктиторы:

Іwн Михаила воеводꙋ земли ꙋгровлахїискои и прwчым
и госпожда его Станка

Acesta aŭ facut Sfenta Mitrop[o]lia Belgr[a]duluĭ.

Іwн Кwстантинъ Воеводꙋ
и госпождоу его Балаша

Aceasta aŭ facut o păreche de narucviţe şi bedrăniţa, cosute cu serma şi implute cu margaritar.

Іwн Антонїа Воеводꙋ
и сина егw Нѧгwꙗ.

Acesta aŭ facut hirsovŭ sfnŭteĭ Mitrop[o]liĭ.

Іwн Костантинъ Басараб Вwеводꙋ
и госпождꙋ егw Марїю.

Acesta-ŭ dat un răndŭ de odejdi vladiceştĭ Sfinteĭ Mitropoliĭ.

Ioan Şerban Catacozinŭ і сн^{н} єгѡ
Геѡ^{р}гїє Катакозинь.

[P. 3bis:]

Помєни г^{д}и дшє рабь твои^{х}
Сꙋ^{ч} Павєль и фина є^{ѫ} Дєспа.

Aceasta aŭ facut clopotul cel carea dup[ă] cel mare, şi aŭ dat o zveadaz de argintŭ şi un prilog.

Грѣкꙋль Ѧлєѯа.

Acesta aŭ facut clopotul cel mare, şi aŭ dat o ev[an]ghelie ferecata cu argintŭ.

Чаꙋшꙋ^{л} Пѣтрꙋ и фина є^{г}.

Acesta aŭ dat o paucenia moldoveneascaa.

Грє^{к} Саꙋє^{л} Геѡ^{р}гїє Кvріє.

Acesta aŭ facut un potir şi un discos şi o zveadaz de argintŭ poleit, şi un răndŭ de pocrove de atlaz roşiĭ.

Грѣкь Пантазїа.

Acesta aŭ facut clopotul celŭ mic şi un antimis de atlaz roş, zografit cu aurŭ.

Замфирь Ꙋса^{п}.
Рацъ Щєфань
и финь єго Марїа
и матири єго
Бьрбарь и сини єгѡ
Палко, Іакꙋл.

Aĭ[e]sta-ŭ dat dişma de grăŭ pre sama Mitropolii din pāpă *(sic)* mănturile dumnisale cel[e] slobode, şi să fi ačasta de moşie Sfinteĭ Mitropoliĭ.

Єрє^{н} Іѡа^{н} и жина єго Іѡана
Глигоріє Давид Ѧнꙋць
Ѧнисіє.

Acesta aŭ dat 2 bo . . . *[rupt]*.

[P. 4bis:]

Pomealnicul jupănuluĭ Mateĭ Parota.

Aceşte au ağutat Mitropoliia la deres cu leĭ 50.

Помєни гди ра^{б} божїо
Дань и жина єг
Тодора

Матеіо Ника
Мърїе Данїл.

[Pe p. din urmă o chitanță (?) de la «Vladika Affthanassie» din 1699, în ungurește.]

LXIII.

[c. 1700.]

Cinstite și prea-iubite și de bunŭ neamu chirio chir Vasilea din Făntănă.

Bine să iaĭ sama că, căndu .ѧ҄ра pintră Săntă Mărie numaĭ muriè dă mănie, și la Dumnezeŭ mă rugam: D[oa]mni scote toțĭ robiĭ din robie și pre noĭ de la căşălărie; iară ci sa să va maĭ băga, o omŭ фχѱѣ кцнѯχ ѯъѡд. Căndu am venit eŭ Bucur la Mării Sa Vl[ă]d[i]ca inaș, am găsit în peharsechi păhară de vinarsŭ micĭ 12, de cele de vin 12, de piuc 4 [de toc?], părechĭ de cuțite 12, proste lingurĭ de cositoriŭ 3. Acestea am găsit eŭ Bucur Inaș, čanacurĭ 14, fințele 16, cuțite de de suptu, párechĭ 8, lătețe, și treĭ în dungĭ, fucurțe scoape 3, une *(sic)* fără plăsele.

Peile de mel pănă la Rosali s'aŭ aflat 20. Scris-am Maĭ 16. Peste tot, peĭ de mel pănă la lăsatul postuluĭ de Sin Petriŭ, 25.

LXIV.

[c. 1700.]

† Cela ce eștĭ de la m[i]l[o]stivul Dumnădzăŭ întru tot prea-cinstit și cu darul D[u]huluĭ Svăntŭ umbrit și cu adevărat ctitor sv[i]nteĭ m[ă]n[ă]stirĭ și noao socotitor, Sv[i]nția Ta, cinstite părintele nostru, preute Ioane de Șoiŭmuș, poftim de la m[i]l[o]stivul Dumn[e]dzăŭ și de la prea-curată

maicѫ, aceastѫ smearitѫ scrisoare a noastrѫ să te afle pre Sv[i]nția Ta întru tot veasel și sănătos în mulțĭ anĭ, depr'unѫ cu toatѫ cinstitѫ casa Sv[i]nțieĭ Tale dela Is. Hs., amin. Alta, foarte poftescu și mă rog Sv[i]nțieĭ Tale de un canunear *(sic)* ce [aĭ] Sv[i]nțiia Ta, să facĭ bine să mi-l daĭ vr'o doao-treĭ dzile, să scriŭ de pe dănsu, și iarăș țí l-oiŭ trimite acasă,—foarte mă rog Sv[i]nțieĭ Tale. Așijdere mă rog Sv[i]nțieĭ Tale, ca unuĭ cinstit părinte sufletescu, să facĭ bine pentru plecatѫ smereniia mea și pentru libovul luĭ Hs., să grѫeștĭ cu dumnealor aceĭ boiarĭ aĭ noștri, cu dumnealuĭ giupănul Lazar și cu ceialalțĭ boiarĭ, să-m facѫ dumnealor bine la nevoia mea să mѫ împrumuteadze cu o sută de banĭ, să ne cumpărѫm ceva bucuțѫle de dulce, că n'avem, și ne mearge foarte prost: neam cumpăra ceva untișor și peștișor, că la besearecѫ n'aduce nime nemicѫ, și n'avѫm bucate. Decĭ foarte mă rog Sv[i]nțieĭ Tal[e] să grăeștĭ cu aceĭ boiarĭ, să-m facѫ bine cu o sutѫ de banĭ; îndatorim că nu voiŭ zăbѫvi mult, ce voiŭ trimite curund baniĭ, dumilor sale acasѫ, că scriŭ o leturghie popeĭ luĭ Mihaiŭ de Gozĭmanĭ; decĭ — deacѫ oĭ găta-o, — l-oĭ strănge de ban[ĭ], și voiŭ trimite mentean baniĭ dumilorsale. Foarte mă rog Sv[i]nțieĭ Tale să-m[ĭ] slujeștĭ aceasta treaabѫ, că toată nedeajdia mi-ĭ pre Sv[i]nțiia Ta, după Dumn[e]dzăŭ. Și fiĭ Sv[i]nțiia Ta petrecător cu Dumn[e]dzăŭ.

† Maĭ mic și de bine voitor Sv[i]nțieĭ Tale: popa Arsenie, mă închin Sv[i]nțieĭ Tale.

Întru cinstitѫ măna Sv[i]nțieĭ Sal[e] părintele Ion de Șoiŭmuș **датис сь много здравіє.**

[Fără pecete. Model de caligrafie.]

LXV.

[d. 1700.]

† Cistite protopopa Duță a nostro l . . . *[rupt]*tă de la H[risto]s se te bucu[r]ĭ. Alta, scrisore vostra amŭ primitŭ, și tota amŭ înțelesŭ: ce-mĭ scriĭ petru popa Gavra și popa Nica, ca se apacatŭ, eŭ aceia nu știŭ de pacare lorŭ, numa ca

sa ao evededitŭ acele sudalme eĭ popi, nu potŭ se hi pana nu da globa; şi adiche cate 100 de zloţĭ unulŭ, ca nu da el se vie la locŭ de ude a şitŭ, şi popa Ionŭ 24 de zloţĭ. Aşa se făcŭ. Şi ţacalatъ *(sic)*, precumŭ ti-a puruncitŭ maĭ naite, aşa se făcŭ, şi de milostina şi de tote se ne praveşte, precumŭ amŭ vorovitŭ, — precum şti şi maĭ bine, aşa se făcŭ. Şi se fi sp[a]senie de la H[risto]s.

Iiunie ДЕ *(sic)*.

Arsenia, exaha de la Orade-Mare.

[Pe V°:] † Acasta carte se se dè protopopi chirŭ Gheoru în Cabeşte, cu cista, în măna, cu graba şi cu globa,—cu graba 12 zloţĭ.

[Pecete roşie şi, în cirilice; А ГІ.]

LXVI.

[1701.]

Noĭ soborul, toţ protopopiĭ ţărăĭ Ardealuluĭ, facem în ştiinţă tuturor cuĭ să cuvine a şti, precum noĭ pohtim pre Sfinţia Sa Mitropolitul nostru Atanasie, să-ş ţie Scaunul în pace, cu cinste, precum aŭ fost obicaiŭ maĭ de de mult să-l strângă. Dintr'alţĭ mireanĭ saŭ streinĭ nime să n'aibă a să mesteca în lucrurile vlădiceştĭ făr ştirea soboruluĭ nostru. Pentru care lucru ne-am iscălit şi numele nostru, tot soborul, ca să fie de credinţă. Şi o am întărit cu peceţĭ, precum să arată maĭ jos.

Protopop Ghiorghie, notaraş de Ohabă, într'una cu tot sfântul săbor.

Scris Mitrop. Belgrad, Ghen. 6. 1701.

Eŭ protopop Daniel del[a] Ilie am venit zua sibruluĭ *(sic)* în Belgrad, şi mă ţiĭ de giurămăîntul c-am ğurat Vl[ă]d[i]cheĭ şi săboru[luĭ].

Eŭ potropop Toaderŭ din Seliştŭ ţin una cu Vlădica.

Protopop Iacul del[a] Gomul am venit la vreme săboruluĭ, şi mă ţi[n] cu săborul şi cu Vl[ă]d[ica] de ğurământ.

Eŭ protopopul Ndomir din Berghiş am venit la zua săboruĭ...

[Pe faţa 1, 10 peceţĭ. Pe V°, 12; unul ţine «ponъ la

moarte». Pe a 2ª, 9; cel din Avrig vrea pe Atanasie «cu tot sufletul şi cu toat[ă] tăria, şi cu tot[ă] inima». «Protopop Crăstea snă protopop Staicu ot Braşov pohtescŭ împreun[ă] cu săborul mar[e] pre Vl[ă]d[i]ca Atanasie, cu tot sufletul şi cu toat[ă] tăriia.» Şi «notareşul săboruluĭ mare». Pe V°: 10. «Popa Ğurğu, ğuratul prot[opo]puluĭ Toader, cu săborul şi cu Vlădica», etc. P. 3 : 9 peceţĭ. Pe V°: 7 iscăliturĭ.]

[Budapesta, Bibl. Universităţiĭ, Coll. Hevenesi, XXIV, p. 170 şi urm.]

LXVII.

[1706.]

Cu m[i]la luĭ Dumnădzăŭ Racoţi Franţi, Craiul ţăriĭ ungureş[tĭ] de sus şi Ardealuluĭ, şpanul Săcuilor. Mări Tal[e] dupre Dumnăzăŭ mă 'nchin şi mă rog să nu fiŭ uitat de m[i]la Mării Tale, că sintu pribag în ţara Moldoviĭ. Acum, cum mi-ĭ poronci Măriia Ta, gata sint să slujăscu Mării Tal[e] în tot ceasul, şi Dumnădzăŭ să intăriască arma Mării Tal[e], ca să birueştĭ duşmaniĭ Mării Tal[e], cum aŭ biruit David Craiŭ pizmaşiĭ săĭ. Şi m[i]la luĭ Dumnădzăŭ să păzască pria Mărie Ta. L[t] 7014 *(sic)*, Iul. 20.

A Mării Tal[e] smerit şi plecat: Ţirca Ion, cu voe Mării Tal[e] Ardialuluĭ episcop Românilor.

[«Erdeli olahok puspok» pe margine.]

[V°:] Celsissimo domino principi Francisco Rakoczi, principi Transylvaniae, partium regni Hungariae et Siculorum comiti, domino mihi clementissimo.

LXVIII.

[1706.]

Cinstit dumneta giupăne Petre Simon, pohtescŭ dumital[e] de la milostivul şi atotputearnicul Dumnezăŭ milă, pace, sănătate şi ertare dupăcate, împreun[ă] cu cinstit soţul dumital[e] giupăneasa Juja, şi împreună cu toată cinstit[ă] casa

dumital[e]. Pricina scrisorii nu iaste de alt, fără numai cât m'aş ruga de dumneta ca-s faci dumneta bine ca-s daĭ domnitata *(sic)* la giupănul Andreĭ o catrinţă vănătă cu 2 ră[n]-durĭ de golubĭ de aurŭ, şi două cămeşĭ, şi un chischineŭ cu mătas[ă] vearde, şi un cheptar roşu cu golubĭ de aurŭ, ş o dulamă vănătă, şi ce maĭ iastѫ. Să facĭ dumnata bine să ni le străngĭ, să să ià binişor. De aceasta ne rugăm dumital[e]; şi mila luĭ Dumnezăŭ să fie cu dumneta.

Al dumital[e] de bine voitoriŭ: Pandazoae, cu feciorul dumisal[e]: Dumitru.

Leat 7215, мц Dechem. 11 днı.

[Fără adresă şi pecete.]

LXIX.

[1709.]

† Rocŭ b[o]ji 1709, msţă Maĭ 20 dea zile.

Dea aceasta facemŭ în ştirea tuturor deregătorilorŭ de cinstea, cărora li se cuvine a şti de acesta lucru, de răndulŭ luĭ Feanişan Toed[er] din Fenişŭ, precumŭ ştiŭ toţŭ Fenişeni, cum l-aŭ părătŭ Vodă Pătru din Fenişŭ şi cu Bota Şandru din Bulbucĭ; deĉŭ luĭ Fenişan Toderŭ nu i-aŭ plăcutŭ lege, ci ş'aŭ mutatŭ lege pre domnĭ. Deĉŭ şpanul Mării Sale, Puico Ianăşŭ, l-aŭ globitŭ 12 florinţŭ, şi Vodă Pătru 17 florinţŭ. Elŭ după aceia, văzăndŭ atăta năpaste, aŭ fugitŭ din Fenişŭ în satŭ în Ţılna. Bota Şandor din Bulbucĭ şi eŭ Vodă Pătru din Fenişŭ iarăşŭ aŭ venitŭ şi în Ţilna, de l-aŭ părătŭ a 2 oară, în giudecie luĭ Bărsă Mihaĭ. Giuraţŭ aŭ fostŭ Docolina Ghiorghiu celŭ din giosŭ, al doile Hada Ion, al 3 Dan Ionŭ, a 4 Plugariu Mihaĭ, a 5 Tată Ionŭ, a 6 Muguţa Nicula, a 7 giudele Bărsă Mihaĭ. Deĉŭ Bota Şandru şi cu Vodă Pătru aŭ rămas din lege amăndoĭ 80 de florinţŭ domnilorŭ, şi giuraţilo[r] 4 florinţŭ, şi, de nu i-are fi ertat iarăşŭ Fenişan Toderŭ, n'ar[e] fi eşitŭ din legătură pănă n'ar[e] fi datŭ pănă într'un ban. Aceasta încă să să ştie, că pentr'aceasta aŭ ră-

mas, pentru căce l-aŭ tras fără ştire domniloru,—că din legea ş'aŭ fostu eşitŭ, — să fiia lege a 2 oară înnainte domnilorŭ şi să gioare Hohoe Iancă cu o mărturie lăngă el, cum că-ĭ vinovatŭ Toderŭ, atunce să fie vinovatŭ: decĭ eĭ nu l-aŭ maĭ părătŭ, ci l-aŭ globitŭ fără cale şi fă[ră] lege; c'aŭ zisŭ şpanuluĭ că elu-ĭ domnŭ. Decŭ domnevostră toţŭ făcătorilorŭ de direptate şi Mărie Ta al mieŭ domnŭ Sava Mihaĭ, de mi-s face dereptŭ, eŭ mă voĭ întoarce înnapoĭ, să mă deia ce mi-eŭ luatŭ înnapoĭ; iară de nu, n'amŭ cumŭ mă întorce. Şi şi acuma, de va giura aşè, eŭ voĭ fi vinovatŭ; iară, de nu va fi giura, eĭ să-mŭ întorne, că pentr'aceast'amŭ şi fugitŭ. Cu atăta sv[ă]rşind, Dumnezăŭ să te ziliască pre Mări[a] Ta mulţŭ aĭ şi viiaţă norocită şi cu domnie fericit[ă].

Scris-amŭ eŭ, Fenişan Toderŭ, a Mării Ta[e] mişelŭ şi binevoitoriŭ.

După această jelaniie şi donaţie, mă rogŭ Mării Tale să mă daĭ valotă, să mă ştiŭ de ce mă voĭ ţinè, aŭ încolo,—că deicea înnainte m'aş căsători, şi m'aş aşeza.

LXX.

[1710.]

Constantin-Vodă Brîncoveanu confirmă «jupănuluĭ Nica cupeţ den oraş den Bucureştĭ ... nişte prăvăliĭ aicea în tărgu în Bucureştĭ», pe care le reclamă şi «Chirca seimeanul papugiul». Nica le luase de la «Spirea cupeţ, derept tl.—». Se făcuse *întrebăciune* «denaintea dumnealor boiarilor răpusatul Şerban Cantacuzinò Vel Vor., Ghiorghie Vel Com[i]s i Toma Vel Medl., pe vreame cănd i-am fost lăsat Domnia Mea ispravnicĭ Scaunuluĭ Bucureştilor». Eĭ decid în favoarea luĭ Nica, şi Domnul întăreşte acum decisia lor. — 18 Maiŭ 7218.

[Semnătură Domnească şi monogramă.]

LXXI.

[1711.]

† Adică eŭ Marin Draghiul dat-am scrisoar[e] mia la măna luĭ Liftir sin Isac Log., cum să-s şti că-ĭ sănt dator 304 : să-ĭbu a-ĭ da ban[ĭ] di acum păn la Sfnfintă *(sic)* Mării Mic[ă], să-ĭbu a-ĭ da 108 ban[ĭ] fără di n[i]cĭ un cuvăntŭ, la zi. Pintru credinţa am iscălit maĭ jos, că-s creaz[ă]. Mart 20, lit. *(sic)* 7219.

Az Marin...

LXXII.

[1715.]

[Pecete: «† Cu mila luĭ Dumnezăŭ Mitropolit al Ungrovlahieĭ Antim; 1709.» Sf. Constantin şi Elena, lîngă cruce: «Ŝt. K. St. E». În dos se vede Mitropolia.—Foarte frumoasă şi mare.]

Anthim, m[i]l[o]stii b[o]jieiu arhiepiscop i mitropolit zemli ungrovlah[i]scoĭ.

† Dat-am cartea Smerenieĭ Noastre dumĭsale jupănuluĭ Nicăĭ Zaraful, să-ĭ fie de bună credinţă, precum să-s ştie că, lăsănd răposatul popa chir Serafim căntăreţul la moartea luĭ casele, cu pimniţa şi cu locul de supt dănsele şi de pen prejur, de pomană la Sf[ă]nta Mitropolie, unde s'aŭ şi îngropat, şi i s'aŭ făcut şi toate pomenirile ceale obicĭnuite de la noĭ,—neaflăndu-i-să pe urmă nimic, am făcut tocmeală cu dumnealuĭ, căzăndu-i-să maĭ mult, să le cumpere dumnealuĭ, fiind vecin, de i le-am văndut cu totul drept banĭ gata tl. doao sute. În lungul loculuĭ, cu case cu tot, sănt stăj. şaptesprăzeace, şi latul stăj. treĭsprăzeace şi jumătate; care sănt pe lăngă casele Cămăraşuluĭ Asan, în mahalaoa luĭ Sf[e]tăĭ Gheorghie celuĭ Vechiŭ. Care banĭ i-am luat toţĭ deplin în măinile noastre. Drept aceaia i-am dat şi noĭ această scrisoare a noastră, dinpreună cu zapisul lor cel vechiŭ, ca să aibă a le stăpăni de acum înainte dumnealuĭ şi coconiĭ dumnealuĭ, căţ Dumnezăŭ îĭ va da, cu bună pace de către Sf[ăn]ta Mitropolie şi de catră tot omul,

şi să-ĭ fie dumnealuĭ moşie stătătoare în veač. Şi pentru credinţa am întărit scrisoarea aceasta cu iscălitura noastră şi cu peceatia Sf[in]teĭ M[it]ropoliĭ.

La l[t] 7224, мсца Sept. 19 дн.

† Anthim al Ungrovlahieĭ.

LXXIII.

[1715.]

Ἴσον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου κὺρ Νικου πάπα Σαράφη.	Copie a diateĭ răposatuluĭ dumnealuĭ Nico Papa zaraful.
Văzînd şi τὰς ἐνταῦτα καθημερινὰς στενοχωρίας καὶ ὑπὲρ δύναμιν μου ἀπαιτήσεις τῆς αὐθεντίας καὶ συνεχεῖς φυλακὰς καὶ τὴν ἐκ τούτων τῶν στενοχωριῶν ἐνδεχόμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μου,	strîmtorările zilnice de aicĭ şi cererile peste puterea mea ale Domnieĭ si necontenitele închisorĭ şi primejdia ce iese din aceste strîmtorărĭ pentru viaţa mea,

îşĭ face testamentul, numind moştenitor pe fiul săŭ Panaioti.

Τόσον εἰς ὅσα ἄσπρα ἔχω ἐδῶ εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου καὶ εἰς ὅσα ἄσπρα ἔχω εἰς Βενετίαν, εἰς χεῖρας τοῦ ἀκριβοῦ φίλου μου κὺρ Νικολάου Καραϊωάννου, καὶ εἰς ὅσα ἄσπρα ἔχω βαλμένα εἰς τὴν τζέκκαν.	Atît pentru baniĭ cîţĭ îĭ am aicĭ la Bucureştĭ, cît şi pentru ceĭ ce-ĭ am la Veneţia, în mînile scumpuluĭ mieŭ prieten, dumnealuĭ Nicolaĭ Caraiani, şi pentru cîţi banĭ îĭ am depuşĭ la *Zecca* [Monetăria din Veneţia].

Panaioti va face pomană. Va da o parte din avere feteĭ, Margarita, ceĭ 200 de groşĭ la Sf. Mormînt.

Εἶτα τοῦ ἁγίου Οὐγγροβλαχίας γρ. ἑκατὸν διὰ ἕνα σαρανταλείτουργον.	Apoĭ Preosfinţituluĭ Mitropolit al Ungrovlachieĭ 100 de leĭ, pentru un sărindar.

Apoĭ 500 gr. luĭ Eftimie de Pogoniana, «compatriotul mieŭ»; 200 pentru a se împărţi mănăstirilor din Bucureştĭ, 200 «la mănăstirile din ţara mea», 100 luĭ Ieroteiŭ, Mitropolit de Ianina. — Margariteĭ i-a dat destul la întăia căsătorie, cînd a luat şi zestrea mameĭ eĭ, Alexandra; pe a doua, încheiată cu Costea Boierul (Μπουλιάρη), o desaprobă. Totuşĭ îĭ maĭ dă 2.092, cu condiţie să nu se supere pe frate, în care cas nu va avea nimic. — Frateluĭ, Dimos, îĭ lasă 200 gr., surorilor Despa, Tzanta şi Aspra alţĭ banĭ, iar nepoţilor: luĭ Nicos, fiul Tzanteĭ, 50 gr.; luĭ Anastase, fiul Aspreĭ, 50. Nuroriĭ (παμφιλτάτη μου νύμφη Λάμαρις) juvaiere:

μίαν ἄλεισον μαλαγματένιαν, καὶ μίαν ἀρμαθιὰν φλωρία μικρὰ μετὰ μεγάλων διακόσια σαράντα, καὶ δυοκαίδεκα δακτυλίδια διάφορα, ἕν ἐγκόλπιον μικρὸν καὶ βραχιόλια μαλαγματένια μετὰ πετράδιων ρουμπίων.	un păhar mare de aur şi un colan de galbenĭ, marĭ şi micĭ, două sute patruzecĭ, şi douăsprezece inele felurite, o cruciliţă mică şi brăţare de aur cu pietricele de rubin.

Alexandreĭ altele:

μίαν ἀρμαθιὰν φλωρία δεκάρια, πεντάρια καὶ κοχιαστά, μικρὰ μετὰ μεγάλων, διακόσια, βραχιόλια μαλαγματένια καὶ ἕξη ζυγαῖς σκουλαρίκια, μικρὰ μετὰ μεγάλων, καὶ ἕτερα λιανικὰ ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ σεντούκιον μου.	Un colan de galbenĭ de cîte zece, de cîte cincĭ, de cîte unul (?), micĭ şi marĭ, două sute, brăţare de aur şi şese perechĭ de cerceĭ, marĭ şi micĭ, şi altele mărunte, care sînt în sipeţelul mieŭ.

Lasă bisericiĭ Stelea, unde-ĭ e îngropată mama şi unde va fi îngropat el, 500 gr., pentru a-ĭ face fiul candele de argint şi:

μίαν ἱερὰν στολήν. . . . χορὶς τοῦ πολυελαίου ὁποῦ ἐγὼ ἀφιέρωσα.	O sfîntă odajde . . ., afară de policandrul ce l-am dăruit.

Luĭ Partenie personal, 20 de groşĭ.

Νὰ πληρωθῇ καὶ ἡ ῥόγα τῶν δουλευτάδων μου, μὲ μερικὴν χάριν, νὰ δοθῇ καὶ τὸ ἐνταῦθα ὀσπίτιον μου ὁποῦ ἠγόρασα παρὰ τοῦ ἁγίου Οὐγγροβλαχίας κὺρ 'Ανθίμου, τῇ ψυχοπαίδᾳ μου Ντίνκᾳ, καὶ νὰ προικισθῇ κατὰ τὴν παραγγελίαν μου.

αψιε', 'Ιουννίου α', ἐν Βουκουρεστίῳ.

Νίκος Παπᾶ Σαράφης βεβαιώνω τὰ ἄνωθεν.

† 'Ο Πογωνιανῆς Εὐθύμιος, μάρτυς[1].

† Μωϋσῆς, ἱερομόναχος καὶ πρώην πνευματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄνωθεν.

† Παρθένιος ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄνωθεν.

† Ζαχαρίας Μακρῆς, μάρτυρος.

† Πάνος Τομαρὰς μαρτυρῶ.

† Γεώργιος Τραπεζούντιος 'Υπομενᾶς, ἰατροφιλόσοφος, μάρτυς.

† Σταῦρος Μουλαίμης ὁ ἰατρός, μάρτυς.

† Θεοδωρῆς Καρακαδάς, μάρτυρας.

Să se plătească şi leafa slugilor mele, cu ceva răsplată, şi să se dea şi casa pe care am cumpărat-o de la Preaosfinţitul al Ungrovlachieĭ, Antim, feteĭ mele de suflet Tinca, şi să fie înzestrată după arătarea mea.

1715, 1-iŭ Iunie, Bucureştĭ.

Nicos Popa Zaraful întăresc cele de maĭ sus.

Al Pogonianeĭ Eftimie, martur.

† Moise, ieromonachul şi fostul duhovnic al luĭ, întăresc cele de maĭ sus.

† Partenie, ieromonachul şi duhovnic al luĭ, întăresc cele de maĭ sus.

† Zaharia Macrì, martur.

† Panos Tomaras mărturisesc.

† Gheorghe din Trapezunt Hypomenas, medic-filosof, martur.

† Stauros Mulaimis, doftorul, martor.

† Teodoros Caracadàs, martur.

[1] Asupra căruia v. *Operele luĭ Constantin Stolnicul Cantacuzino*, p. XXXIII. Documentul se află în Arch. Statuluĭ, *Brad*, pach. VII, 12.

† Κωνσταντίνος Βασίλη 'Αμπατζῆ, μάρτυρας.
† Ὁ γράψας ταύτην τὴν διαθήκην γραμματικὸς Παναγιώτης, μάρτυς.

Μαρτυρῶ ἐγὼ 'Ιωάννης ἱερεὺς ὁ 'Αϐράμιος πῶς ἡ παροῦσα εἶναι ἀπαράλλακτον τῆς νομίμου διαθήκης τοῦ μακαρίτου τοῦ Νίκου Π. Σαράφη.

† Ὁ Πωγωνιάνης Εὐθύμιος μαρτυρεῖ ἴσον εἶναι τῆς πρωτοτύπου διαθήκης.

Μάνος 'Αποστόλου μαρτυρῶ πὸς ἦνε ἤσος τῆς διαθίκις.

† Γεώργιος τοῦ Βασίλει 'Αμπατζῆ μαρτυρῶ πὸς εἶναι ἴσον ἀπαράλακτον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου Νίκου Παπᾶ Σαράφι.

† Στάθεις Ντήτου μαρτιρὸ πὸς ἦνε ἤσον ὀπαράλακτον τῆς καθολικῆς διατήκις τοῦ πότε μακαρήτου κὺρ Νίκου Πάπα Σαράφη.

† Constantin Vasili Abagiul, martur.
† Cel ce a scris această diată, Panait grămăticul, martur.
Mărturisesc eŭ, preotul Ioan Abramios, cum că actul de faţă e întocmaĭ după legiuita diată a răposatuluĭ Nicos P. Zaraful.
† Al Pogonianeĭ Eftimie mărturiseşte că e întocmaĭ după diata cea d'intăiŭ.
Manos Apostolu mărturisesc că e întocmaĭ ca diata.
† Gheorghe al luĭ Vasile Abagì mărturisesc cum că e întocmaĭ după diata răposatuluĭ Nikos Papa Zaraful.
† Stati Didu mărturisesc cum că este întocmaĭ ca diata universală a răposatuluĭ Nikos Papa Zaraful.

[Veneţia, *Arch. di Stato, Documenti greci.*]

LXXIV.

[1722.]

«Adecă eŭ Despina Clucereasa Topliceanca, împreună cu fečoriĭ mieĭ, anume Costandin, Gligoraşco i Negoiţă, snă Neagoe biv V[1] Cliuč. Topliceanul», daŭ zapis «jupănuluĭ Panait

snă jup. Nicăĭ Zaraful». I se datoriaŭ acestuia «de la boiariul mieŭ . . . banĭ vechĭ tl. 728», împreună cu dobînda «la 10,1/2 ». Neavînd, se roagă «ca să ne ierte dobănda şi den capete, şi dumnealuĭ, ca un bun, înţelept, cunoscănd neputinţa noastră, ne-aŭ lăsat ca să-ĭ dăm tl. 227, 37 ; care s'aŭ socotit banĭ noĭ tl. 250», în termin de jumătate de an. «Şi, viind zioa, şi maĭ trecănd încă şi peste zi», nu se face nicĭ atuncĭ plata. «Şi, dăndu noĭ un răvaş la Măria Sa Vod[ă], rugăndu-ne ca să ne maĭ aştepte datornicïĭ, Măriia Sa ne-aŭ rănduit la dumnealuĭ V[e]l Căm[ă]raş, ca să ne ià seaam[a] pentru aceştĭ banĭ». Şi înnaintea Cămăraşuluĭ, eĭ se roagă de creditor «ca să-ĭ dăm o moşie pentru aceştĭ banĭ . . . şi, dumnealuĭ priimind, ne-am tocmit de i-am dat dumisale o moşie ce să chiam[ă] de la Codreştiĭ, ot sud Slam Rămnic», în întindere de 500 de stînjănĭ, stînjănul по banĭ 60». Moşia era «pe lăngă moşiia mănăstiriĭ Focşanilor» şi fusese cumpărată de la «Cărăgoteştĭ». Panait are voie a o lăsa urmaşilor saŭ a o vinde. Iar, «dă va f[i] zălojită la alţiĭ, să avem a darea noĭ rĕspunsul».— 7 Dec. (дн) 7231.

Semnează ea şi fiiĭ: Constantin Post., Ioniţă (?) Post., Radu Topliceanu Vel Vornic. Pîrvu Izvoranul, Nicolae Roset V[l] Pah., «Costandin izbaş za fustaş», etc. marturĭ [indescifrabilĭ].

LXXV.

[1724.]

«Cinstite protupope Ghiorghie de la vidicul Beiunşuluĭ, întru D[o]mnulŭ să te bucurĭ.» A venit «giupînul Puica Flore din Socodor». Spune «cum Sfinţiile Voastre aveţĭ voe şi voiţĭ să fiţĭ cu ceialalţĭ protupopĭ şi preoţĭ şi cu ceialalţĭ creştinĭ, să vă întoarceţĭ iarăş şi să fiţĭ suptŭ aceasta eparhie a Araduluĭ, precum şi maĭ nainte aţĭ fost, precum şi noĭ sîngurĭ ştim şi mărturiĭ avem, că şi voĭ puteţĭ şti aceia şi priceape maĭ bine a să ţinea în credinţa sa cea pravoslavnică a Beseareciĭ

Răsăritului, a Ier[u]s[a]limului, şi în leagea creştinească, precum aţĭ fost şi mainte, şi moşiĭ voştri şi strămoşiĭ şi părinţiĭ voştri, aşijdere şi voĭ». El a vorbit cu «al nostru domnŭ Ober Căpitan şi cu ceealanţĭ capitanĭ şi ofiţerĭ din Craine». Să vie el la Arad cu «doĭ preoţĭ aleşĭ şi doĭ oamenĭ dintre mireanĭ, aleşĭ, şi să luaţĭ dela preoţĭ şi dela creştinĭ scrisoare cu peceate, şi încă, lîngă aceaia, chelteatiŭ să căpătaţĭ dela preoţĭ şi de la creştiniĭ ceĭ bunĭ, pentru că săngurĭ ştiţĭ că nu poate fi nicĭ un lucru fără de chelteatiŭ». «Precum sîntem datorĭ şi a avea nevoinţă şi osîrdie caldă pre aceasta, cum maĭ curund să viniţ aicea, pentru că şi domniĭ de la Craine sînt aicea la adunare, şi luminata Comesie a domnuluĭ gheneral Falis de la Temişvar. Cariĭ sînt rînduiţĭ de la luminata Curte împărătească; acumu am putea de aceasta lucru a isprăvi. Iară noĭ am scris Mitropolituluĭ nostru, maĭ mareluĭ Vichentie Popovič, să tremiţă pre vicariul săŭ şi pre secretariul cu parie de la preveleghie, să fie aicea la această Comesie. Pentr' aceaia căutaţĭ şi socotiţĭ să veniţĭ aicea la noĭ. Şi, pentru altele, pentru toate, va spune Sf[i]nţiilor Voastre maĭ desfătat din gură cinstitul părintele egumenul Arsenie . . . Avgust 21, 1724 [cu cifre arabice]. În Arad.

Sofronie Ravaničanič, ep[i]scop Ioannopo[l]schiĭ.

[Se înseamnă, în scrisoare foarte rea, cu mîna lor, preoţiĭ ce nu vreaŭ Unirea:] Protopopu Giurgiu din Căbeşt . . . popiĭ din Feneruşŭ, Curăţel, Şoimuş, Sămartinu, Nemeşta, Ormete, Giosaŭ, Beişiale, Budurasă, Meziiadu, Răianĭ, Săucanĭ, Uriaşu, Lazurĭ, Căbeştĭ,»—cari toţĭ declară că *ţin cu varmeghiia*.

LXXVI.

[1721.]

Cinstite părinte popa Giurgea. Scrisoare cinstită a voastre, ce aĭ scris, amu primitu, şi am înţeles toate ce mi-aĭ scris, şi peştele ce aĭ trimis, am dus la părintele Vl[ă]d[i]ca, şi foarte s'aŭ bucurat şi aŭ mulţămit m[i]l[o]stivŭ şi bl[ago]s[lo]venie trimite Sf[i]nţii Tale, şi a toată casa al Sf[i]nţiĭ Tale şi tuturor pravoslavnicilor

creştinilor, carii vorŭ întreba de Sf[i]nţiia Sa. Iară aceia care spuĭ Sf[i]nţiia Ta, că să tem de V[ă]d[i]ca că va lua dejde de la eĭ, aceaia minciună a minţit cineva, carii n'aŭ suflet bunŭ, numaĭ facŭ pierzare sufletuluĭ săŭ, cu minciunile. Dară eŭ am grăit cu Sf[i]nţiia Sa: zič[e] Sf[i]nţiia Sa: «nice în găndŭ n'am avut aceaia, să iaŭ dajde alta, noao, numaĭ cum aŭ fostu pănă acuma obiceaiul pe aice, şi de preuţĭ şi de sate». Sf[i]nţiia Sa n'aŭ vinitŭ aice să răsipască şi se iai dajde de la eĭ multă. Sf[i]nţiia Sa are cu ce custa, numaĭ aŭ vinit ca un păstoriŭ bun să-n înveţe în lege pravoslov[ni]că şi în Bisereaca Răsărituluĭ cum se crează. Că adevărat aşa iaste că-ĭ milă Sf[i]nţii Sale păntru Beseareca Răsărituluĭ şi pintru lege pravoslavnică: pintru aceaia nu vă îndoiţĭ, nice preuţi, nice oameniĭ, numaĭ credeţŭ cu toată inima către lege pravoslavnică şi către Sf[i]nţiia Sa. Şi iară zice Sf[i]nţiia [Sa] să vie doĭ-triĭ giuraţĭ carii-s înţelepţĭ, să-ĭ deaia carte cu pecete Sf[i]nţii Sale întărită, care nu va face alta dejde noao în viiaţa sa şi, după moarte Sf[i]nţii Sale, carele va fi alt episcop pravoslavnicŭ, nu va lua. Numaĭ spune Sf[i]nţiia Ta către oamenĭ, carii săntŭ bunĭ şi pravoslavnič, de la Sf[i]nţiia [Sa] m[o]l[i]tvă şi bl[ago]s[lo]venie ; şi să vie, să nu-s teamă, ca la un păstoriŭ bun şĭ pravoslavnic. Cu atăta sv[î]rşindŭ, rămăĭ voitoriŭ bunŭ totudeuna: d[u]hovnicŭ Arseniia.

Msţ. Iiun. 7 zi[le], 1727. Şi de la noĭ sănătate şi voe bună, cine va întreba şi la casa Sfinţii Tale, celor marĭ şi celor micĭ.

Şi te rog pentru sf[ă]nta mănăstiria, de veĭ şti oare unde o *(sic)* vr'o un sarandar aŭ un saracustŭ, agiută, ca un ctitoriŭ ce eştĭ sf[in]teĭ m[ă]n[ă]stirĭ. Ci eu-s a Sf[i]nţii Tale totdeuna.

[V⁰:] Această carte să-s deaia în măna cinstituluĭ popa Giurgea cu cinste.

În Chebeştĭ.

[Pecete cu o mînă ţiind o spadă. Iniţiale latine: K. N.]

LXXVII.

[1731.]

Iordachie Creţulescul Vel Vornicu, Manolachie Lambrinò Vel Log[ofă]t» daŭ «carte de judecată luĭ Panaiot Feciorul Nicăĭ Zaraful». Acesta dăduse «luĭ Statie Alfangiul, neg[u]ţătoriul de Ianina, tal. 700, cu dobăndă zeacea unsprăzeace; cu care banĭ s'aŭ amestecat el la slujba ocnelor». După trecerea de nouă anĭ, «lipsindu şi Panaiot de aič», nu-ĭ dă. La întorsul creditoruluĭ, debitorul cere să fie scusat pentru boală, declarînd că «va vinde sarea ce are». Ajungînd pe moarte însă, «neapucîndu să-ş facă diiată», Statie chiamă pe «un Andreĭ neg[u]ţătoriul de Ianina, fiindu-ĭ şi rudă, şi l-aŭ fostu făcut epitrop pe toate ale luĭ», hotărînd ca, după plata datoriilor, prisosul să meargă «la casa luĭ, la Ianina». Dar şi epitropul, ca negustor, e silit să plece. El lasă în loc pe Panait, care i se pare «om de ispravă şi dirept». Dar calitatea de epitrop o pretind şi «chir Sima Vel Cam[a]raş za Ocne, împreun[ă] cu chir Dimitrie capeţul, Lehliul». Ajungînd lucrul la Vodă, el numeşte pe boieriĭ zişĭ maĭ sus ca judecătorĭ. Răzimaţĭ pe faptul că Panait aduce o atestaţie «de la părintele Stavropoleos şi de la Sfinţia Sa părintele Pogoniiani şi de la Neofit ieromonahul, d[u]hovnicul luĭ Statie», eĭ hotăresc în favoarea acestuia. — 3 Iulie 7239.

[Jos, cele două semnăturĭ ale judecătorilor.]

LXXVIII.

[1731.]

«Vichentie, cu mila luĭ Dumnezeŭ pravoslavnic Mitropolit al Beligraduluĭ şi a tot creştinesculuĭ norod ce să află supt stăpănirea Măririĭ Împărăteştĭ arhiepiscop, iproč», către ortodocşiĭ din «oraşul de Dumnezeŭ păzit Marele-Varad şi învarmeghiul Biharschi». E la Curte, cu deputaţĭ, pentru a se şterge din *confirmaţia* luĭ unele puncte ce nu-ĭ convin şi nu-s de folos «slăvituluĭ nostru norod». Aceasta aduce însă cheltuielĭ marĭ şi, gîndindu-se la însemnătatea lucruluĭ şi la nevoia grabeĭ, şi la ostenelile luĭ, «măcar că avem veache şi grea

boală în spinare-ne», eĭ să dea «o sumă de obşte de banĭ...., căt puteţĭ», dar fără întîrziere. Crede totuşĭ că eĭ «încă nu sănt običnuiţĭ la ca acestea, fiind, cum ştiţĭ, de curănd întraţĭ în staulul oilor adevărate». «În Vienna, Sept. 11, 1731.»

[Semnează sîrbeşte:] *Vichenti Ioanovici.*

[Pe V⁰:] Graeco idiomate exaratae.

LXXIX.

[1732.]

Scrisoare a episcopuluĭ Isaia Antonovicĭ, **келнко-карадскин н арадскїн, ıенополскїн,**» etc. către «întru păzită a luĭ Dumnezeŭ eparhia noastră a Orăzieĭ ceĭ Marĭ, în diştrictŭ şi în protopopia Beinşuluĭ, cinstituluĭ protopopŭ chirŭ Gheorghie şi preuţilor şi de bun[e] niamurĭ giupunilor biraelor, juraţilor i şpanil[or]ŭ, şi tuturorŭ de obşte pravoslavnicilorŭ cı[e]ştinĭ». Cuprinde îndemnurĭ creştineştĭ pentru apropiata sărbătoare a Paştilor, într'o limbă bună. «Iară în dă grabă voĭ veni singurŭ în persona mè să căautŭ turma mè, pre voĭ..., şi din gură să vă daŭ cuvăntŭ de învăţăture». «Ꙋ Beligradu, April 1, 1732» [cifre arabe].

[Pecete mare, de ceară roşă. — Adresa: **за протопопію Белешошю.**]

LXXX.

[1733.]

Grigore-Vodă către «boiariĭ adăv[ă]rătoriĭ şi aleg[ă]toriĭ care i-em dat Domniia Mea luĭ Panaiᵗ cupeţ, snă Nicăi Zaraful, însă boıariĭ anume: părintele Theoctist, eg[umenul] dă la S[fe]ti Ioan ot Focşanĭ, i Leul, părcălabul ot Stănimoeştĭ, i Iane, păr[călabul] ot Boldu, i Lazăr ot Codreştĭ, Pavel păr[călabul] ot Codreştĭ, i Tanasie ot mănăstirea Focşanilor», pentru a-ĭ alege ceĭ 500 de stînjenĭ cîştigaţĭ în Codreştĭ. «Să trag[ă]

moşiia pen treĭ locurĭ», în fiinţa părţilor, şi «să le pue seamne». — 1[iŭ] Septembre 7242 [1].

Pecete mare cu chinovar şi monograma Domnuluĭ.

[1] Cu privire la Panaiti Nico Zaraful există o întreagă corespondenţă greacă între hîrtiile în această limbă păstrate la Archiva Ţeriĭ din Budapesta. Astfel, la 4 Iulie 1734, Teodor Ioannu din Ianina îĭ anunţă că s'a întors din Veneţia, cu un transport de mătasă La o dată ce nu se înseamnă, acelaşĭ îĭ vorbeşte de procesul ce are cu un boier, de lipsa din Viena a luĭ Gheorghe din Trapezunt (ὁ κὺρ Γεώργιος Τραπεζούντιος), despre Mihaĭ Caraiani, representantul (ἐπίτροπος) luĭ Panaiti. Caraiani însuşĭ scrie Zarafuluĭ, la «23 Februar 1733/4» *(sic)*, cu salutărĭ şi pentru Ştefan Stratis. La 15/4 Mart 1732, el menţionează presenţa la Bucureştĭ a patriarchuluĭ de Ierusalim. Altă scrisoare din 1735, semnată şi de Stratis. Avem apoĭ scrisorĭ către Panaiti Niko de la «fratele» luĭ, Μπαλαῖος ἱερομνήμων (1732), de la un γαμβρός σου, Nicolae Glykys (1732-3). Maĭ interesant e actul din 21 April 1722 (Bucureştĭ). prin care Mihail Cantacuzino Comisul face epitrop pe Panaiti ca să iea socoteală luĭ Nicolae Caraiani, pentru afacerile ce avuse cu acesta «răposatul mieu tată, Marele-Spătar, dumnealuĭ Mihail Cantacuzino», şi ca să ridice întîmplător şi sumele depuse la «Banca publică» din Veneţia. Actul e scris în greceşte, şi cuprinde o sumă de italienisme: ῥετζιβοῦτο, κουστάντζα, μαιστράτον κομπετέντε, κολέγιο, κουσέλγιο, μπάνκον πούμπληκον Semnează ca marturĭ · Vasilie Tanase, Grec, Rumbelas, Eustatie Alfangì, Sava Στόγγια, Dimitrie Ioannu, Dimu Tzigaras [copie]. — La 20 April 1713, «Neagoe Vel Pitar» dă un zapis luĭ «Nica Zaraful» pentru că-ĭ e dator cu 428 de leĭ, «banĭ vechĭ». «Şi dăntr'aceşt[i] banĭ m'aŭ luat în seaamă dumnealuĭ V[e]l Spat ca să-ĭ dea dumisale tl. 200, şi eŭ să aibu a ĭ da tl. 228, şi să-m iaŭ zapisul mieŭ care iaste la măna dumnealuĭ». — Tot de la dînsul e, probabil, şi sama de lucrurĭ şi sinete, date pentru păstrare şi împlinire luĭ Radu Drăgoiŭ. Notăm în ea: sinet de la Safta Stolniceasa [Cantacuzino], cu amanetul unuĭ conteş cu samur [† Ἔτζη ὁμολογία τῆς ζουπανάσας Σαύτας Στολνιτζάσας μὲ ἕνα κόντοσι σιμάδι, μὲ σαμοῦρο ποτζὰ διὸ παλαιὰ κεφάλαιον, ἀ. 100], de la Pîrvan Starostele şi Mateĭ Fălcoianu, de la un Brătăşanu; de la Marica Dudeasca, fata Stolniculuĭ Constantin Cantacuzino, pentru o sumă de 106 aspri, cu zălog de juvaiere [μία ὁμολογία τῆς ζουπουνάσας Μαρήκας Ντουτάσκας ὁλωπάσκας μὲ ἕνα ζευγάρι σκαλαρήκια καὶ μὲ 12 μουτκαλία μαργαριτάρι, θέλει κεφ ἀ. 106], de la «Velisar, unchiul mieŭ», de la «Tiţa cusătoarea şi Cristu, bărbatul eĭ, pe cari i-a sechestrat dumneaeĭ Doamna Marica a luĭ Constantin-Vodă, a 352» (Ντίτζα κοσιτόρα καὶ Κρίστος ἀνὴρ της, ὁποῦ τὰ ἐμπόδησεν κ. ντόμνα Μαρήκα τοῦ Κωνσταντίνου Βόδα· ἀ. 352), de la Postelnicul Praşcovanu, de la Pitarul Neagu Topliceanu, de la Dona Căpitanul, de la Stoica Abagiul ['Αμπατζής], de la Antonachi căpitanul de lefegiĭ, de la «Drăghicean copilul de casă, care e acuma căpitan», de la «călugărul zugrav» (ὁ

LXXXI.

[1733.]

Aceasta aŭ lăsat giupănul Tanasie Duca la sfârşitul vieţiĭ dumisal[e] cu limbă de moarte, cum, după moartea dumnialuĭ să n'aibă nime a căuta nimic, nice văru-său Gheorghiŭ, nice altul, fără tot ce ieste, mult puţin, să fie a giupăneseĭ, adecă a soţuluĭ dumnialuĭ.

Mărturiĭ: Popa Costandin Bran; Hagi Dumitru cu găzdoaia; Argioca Costandinias.

Şi, pentru răndul biserici, iarăş l-am întrebat, de ieste cu ceva datoriŭ, şi aŭ răspuns că nice zeace banĭ nu-ĭ.

Mărturiĭ: Popa Costandin Bran, Dafinŭ.

Anŭ 1733, zil[e] 27, msţa Noemvrie.

[Fără pecete.]

LXXXII.

[1761.]

Cinstiţĭ pravoslavnicĭ creştinĭ, mulţămim maici noastre Crăesi Marii Therezii că s'aŭ milostivitŭ a ne da voe şi slobozinie a ţinea legea cea pravoslavnică, ča din moşĭ şi din stră-

καλόγερος ζωγράφος), de la «Postelnicul Istrati fiul luĭ Urdáreanu», de la «Postelnicul Şerban, fiul Vorniculuĭ Bunea» (Μπουνίου), de la «Medelnicerul Ferescul», de la «Postelnicul Constantin, fiul luĭ Mateĭ», de la Rada Filipeasca, văduva luĭ Constantin Căpitanul (ἕνα καρφοβέλοιο τῆς ζουπουνάσας Ῥάντας Φιλιππάσκας μαλαματρίο μὲ ἑπτὰ ῥουμπιά, διὰ ἀ. 17), de la Radu Piteşteanu, de la un Neculce (Νικοῦλτζος), de la «dascălul Avramios» [predicatorul], de la o Evreică. — Relativ la afacerea luĭ Eustatie, se află: *a)* plenipotenţa dată de Andreĭ luĭ Nico (1731, Mart 22), iscălită de Tzigaras şi alţĭ doĭ Grecĭ; *b)* zapisul prin care Panaiti arată, că, fiind lăsat de Andreĭ, ἐξαδελφὸς al său, ca epitrop pentru a lua sarea de la Olteniţa, o vinde unuĭ negustor, în presenţa luĭ Ioanichie de Stavropole şi altora (Focşanĭ, 25 Maiŭ 1731); *c)* adeverinţa, dată în Bucureştĭ, 27 Iunie 1731, de Ioanichie de Stavropole, şi doĭ călugărĭ cu numele de Neofit, pentru faptul că în adevăr Panaiti a fost făcut epitrop; *d)* zapis, prin care Panaiti arată (Bucureştĭ, 24 Octombre 1731) că a luat de la Ioan Cămăraşul Ocnelor datoria luĭ Eustatie; *e)* socoteala vînzăriĭ lucrurilor luĭ Eustatie (1731).

moşĭ, şi să ţinem popĭ cari vomŭ vria, unieţĭ saŭ neunieţĭ, şi să nu hulească popi şi oameni ceĭ unieţĭ pre ceĭ neunieţĭ, nicĭ ceĭ neunieţĭ pre ceĭ unieţĭ, şi, pentru besericĭ, căsĭ şi moşiĭ care le-aŭ făcutŭ ceĭ unieţĭ, cu bani lor, acealea să fie a lor, iară cari le-aŭ făcutŭ satul, acealia să fie ale satuluĭ, şi satul le va da cuĭ va vrea. Şi să ştiţĭ că, precum ne-aŭ îngăduit a ţinè legia ča. pravoslavnică, aşa ne-aŭ datŭ şi arhiereŭ pravoslavnic.

[Pecete roşă, fără ceva pe dînsa.]

Popa Sofronie vicarăş şi popa Ghiorghi ot Abrud, juraţĭ S. S. de la C[a]rloveţ.

Anulŭ 1761, înŭ luna luĭ Martte *(sic)* în 10 zile.

[V°:] Înŭ varmeaghie Chioruluĭ Mireşu [1].

LXXXIII.

[1761.]

Grigore de Rîmnic către Dionisie Novacovicĭ; 28 Decembre 1761. «Prea-cinstite şi de Dumnezeŭ iubitoriule, doamne, doamne episcoape, mie pururea întru Hristos frate dorit, întru Domnul să te bucurĭ. După datoriia cea frăţească şi unirea credinţiĭ şi a dragostiĭ maĭ nainte s'ar fi căzut, preasfinţite frate, a ne face căzuta şi cuviinčoasa închinăciune către Preaosfinţiia Ta şi a te bucura cu frăţească sărutare pentru cea de Dumnezeŭ cuvăntătoarea turmă ce ţi s'aŭ încredinţat de la Proniia cea de sus şi de la prea-milostiva Imperatriţă a Romanilor şi Crăiasă a Ungarieĭ iproč (a căriia creştinească stăpănire să fie norocită) pentru pravoslavnicul norod, zic, al neamuluĭ rumînesc neunit, lăcuitorĭ Tranzilvanie *(sic)*, care supt arhipăstoreasca-ţĭ purtare de grijă ţi s'aŭ încredinţat, şi a arăta dragostiĭ voastre şi bucuriia nostră cea d[u]hovnicească, cătă iaste. Pentru ačasta numaĭ ne rugăm, preaosfinţite frate, să avem dela Preaosfinţiia Ta frăţească ertăciune, că, aflăndu-ne depărtaţĭ de la Scaunul nostru, cu călătoriia la Bucureştĭ şi la alte locurĭ, n'am putut

[1] Tot aşa către «satul Trăbileştĭ, vidicul Pinauriam» (!).

a ne face datoriia noastră; iar acum, de vreme ce D[o]mnul D[u]m[ne]zeŭ bine aŭ voit de ne-aŭ adus sănătoşĭ la Scaunul şi eparhiia noastră, şi maĭ bine înţelegănd de la neguţătoriĭ ce vin din lăuntru ceale de Frăţiia Ta bune tocmirĭ, foarte m'am bucurat din inimă. D[u]mnezeŭ cel ce te-aŭ ales şi te-aŭ rănduit şi te-aŭ pus păstor noroduluĭ săŭ, să păzească pe Frăţiia Ta cu întreagă sănătate, cu lină pace şi îndelungată viaţă, a păstori cuvăntătoarea turmă ce ţi s'aŭ încredinţat, şi a o păzi nevătămată şi neturburată de viscolele acestuĭ veacu, şi far de scădere şi lipsă a o aduce înnaintea luĭ Hristos începătoruluĭ păstorilor, învrednicindu-te a auzi al luĭ dorit glas: «Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine aĭ fost credincios, peste multe te voĭ pune; intră întru bucuria D[o]mnuluĭ tăŭ». Iar sfintele-ţĭ rugăciunĭ şi frăţeasca-ţĭ dragoste rugăm să fie p[u]r[u]rea cu noĭ. Şi rămăiŭ al Preaosfinţieĭ Tale

întru Hristos frate
şi smerită slugă:
Grigorie, episcop Răimniculuĭ.

P: [latin] Din mănăstirea Hureziĭ. Dech. 28 d., 1761.

[Pe foaie adausă:] Înştiinţăm pe Frăţiia Ta că, poftindu-ne Preaosfinţitul nostru frate, chir Sinesie al Araduluĭ, ca să slujim noroduluĭ slovenescu al Iliriculuĭ cu oare-ce slujbă bisericească în tipografiia noastră, a da în stambă slujbele şi vieţile sfinţilor arhiereĭ şi împăraţĭ aĭ neamuluĭ sărbescu, care cu a Frăţieĭ Sale osteneală, după unde aŭ fost răsipite, le-aŭ strănsu şi le-aŭ adunat într'o carte, după datoriia noastră vrănd dar a plini cererea şi pofta Frăţieĭ Sale şi a ne arăta cu slujbă pentru unirea Credinţiĭ şi către pravoslavnicul norod a Iliriculuĭ, iată că, cu ajutoriul luĭ D[u]m[ne]zeŭ, voia şi cererea Frăţieĭ Sale am împlinit, dăndu în stambă ca vre o 500 de cărţĭ; din care trimesem şi dragosteĭ Frăţieĭ Tale 2. Care mă rog din frăţească dragoste să le primeştĭ, rugăndu mă Frăţieĭ Tale ca să iaĭ osteneaală să se iai voe de la Măriia Sa ghinărariul să fim slobozĭ a trimite aceste cărţĭ către preosf[i]nţitul fratele nostru Sinesie, pentru maĭ îndemăna pe aciia, pen vama Boiţiĭ,—că a le trimite pe la Mehadiia ne teamem, să nu să întămple de către ceĭ făr de D[u]m[ne]zeŭ Agareneanĭ a să

face vre o stricăciune cărţilor, că foarte multe răotăţĭ fac. Şi această scrisoare ce o trimesem către preosfinţitul fratele Sinesie, încă mă rog, iubite frate, să o trimitĭ pe poşte, să meargă în grab[ă] la Preaosfinţia Sa. Şi de toate ne rugăm ca să avem de la dragostea Frăţiiĭ Voastre răspunsu maĭ în grab[ă], ca să ştim în ce chip să urmăm cu trimiterea acestor cărţĭ. Osebit şi poftim pe Preaosfinţiia Ta şi te rugăm pentru un sărac de preot anume Iacov din Răşinarĭ, că, în vremea trecuteĭ răzmiriţe, odihnindu-ne şi noĭ în casa tătăne-săŭ vre o jumătate de an, fiind el atuncea copil mic, după ce D[u]m[ne]zeŭ ne-aŭ suit în cea prea-înnaltă treaptă a arhierieĭ, ni l-aŭ trimis tată-săŭ de l am crescut şi l-am învăţat şi sfănta carte şi, întorcăndu-să iarăş la casa luĭ şi făcăndu-să de vărstă, s'au şi căsătorit: astă primăvară viindu iarăş aicĭ, să-ş caute nişte datoriĭ, şi viindu şi către noĭ, spuindu-ne că s'aŭ căsătorit, vrănd noĭ ca să ne facem desăvărşit pomenire cu dănsul, şl făr de voia luĭ l-am hirotonisit diiacon şi preot, neştiind noĭ de aşăzarea arhipastorieĭ Preaosfinţieĭ Voastre. Acum, de vreme ce D[u]m[ne]zeŭ bine aŭ voit de eştĭ Preaosfinţiia Ta arhiereŭ şi păstor aceĭ eparhiĭ, cu frăţească dragoste te rugăm să avem ertăciune pentru această hirotonie, ca să fie cu a Frăţiiĭ Tale voe şi bl[a]g[o]slovenie, şi pre acest sărac de preot, pentru dragostea noastră cea frăţească să-l aibi întru cunoştinţă, ca pre un adevărat preot; şi la cea arhipăstorească a Preaosfinţieĭ Voastre mă rog să mi să treaacă rugăciunea. Şi noĭ vom rămănea dator[ĭ] a sluji dragoste Preaosfinţieĭ Voastre ceĭ frăţeştĭ, orĭ la ce ne veĭ pofti.

[Adresa:] Prea-cinstituluĭ şi preaosfinţituluĭ şi de D[u]m[ne]zeŭ iubitoriuluĭ şi al nostru întru Hristos iubituluĭ frate şi întocma sluj[i]toriŭ, domnuluĭ, domnuluĭ Dionisie, pravoslavnicaluĭ episcopu al Budeĭ şi al Cămpiilor Mohaciuluĭ şi a tot Ardealuluĭ, cu cuvioasă cinste şi cu frăţească sărutare să să închine.

[Fără pecete.]

LXXXIV.

[1763.]

Prea-cinstite şi preosfinţite şi de D[u]m[ne]zeŭ iubitoriule doamne, doamne episcoape, mie p[u]r[u]rea întru Hristos frate dorit, — întru D[o]mnul să te bucurĭ.

După a noastră frăţească datorie, nu lipsim a cerceta fericită starea sănătăţiĭ Frăţii Tale, ca, întru toată întregimea aflându-o, să ne bucurăm. De noĭ voind dragostea Frăţieĭ Tale a şti, cu mila luĭ D[u]m[ne]zeŭ şi cu sfinţite rugăciunile Frăţieĭ Tale, ne aflăm săn[ă]toşĭ. Lăngă aĉasta înştiinţăm pe Frăţiia Ta pentru un iermonah anume Nicodim, carele, fiind cu neamul din Belgrad, şi viind către noĭ încă maĭ dennainte, fiind mirean, l-am călugărit, aicea la Episcopie, făcându-l diiacon şi preot, şi ne-aŭ slujit cătăvaş vreme bine şi cu dreptate. Apoĭ, din îndemnarea lăcuitorilor pravoslavniĉ aĭ Ardealuluĭ, luîndu-ş[ĭ] voe şi bl[a]goslovenie de la noĭ, s'aŭ dus cu oareş-ce jălbĭ şi până la Curtea rusească, la răposata întru fericire Elisavet[a] Petrovna, marea Împărătească a toateĭ Rosiia, şi, de acolo întorcându-să iarăş aice, doreşte, de va fi cu voia şi bl[a]goslovenia Frăţieĭ Tale, să-ş vie în locul şi neamul săŭ. Pentru carele şi noĭ poftim pe Frăţia Ta ca să aibă voe şi bl[a]goslovenie să vie, şi să-l priimeştĭ lăngă Frăţiia Ta cu slujbă, că iaste omu bun şi, căt aŭ fost lăngă noĭ, ne-aŭ slujit cu dreptate. Ci poftim să avem de la Frăţiia Ta răspunsu, orĭ în ce chip veĭ socoti Frăţiia Ta. Şi, cu aĉasta sfărşind, pe atotputearnic şi mult milostiv D[u]m[ne]zeŭ, carele cu a sa maĭ nainte purtare de grijă, prin încunğurarea anuluĭ, bine aŭ voit de aŭ învrednicit pe Frăţiia Ta a ajunge şi a prăznui sfănta şi dumnezeiasca zi de prăznuire a Naşteriĭ D[o]mnuluĭ Nostru Isus Hristos, cu căldură din adăncul inimiĭ îl rugăm să învrednicească pe Frăţiia Ta a prăznui şi începerea anuluĭ noŭ şi sfănta şi d[u]mnezeiasca Arătare şi celelalte următoare sfinte şi d[u]m[ne]zeeştĭ praznice, cu multă bucurie şi d[u]m[ne]zeiască veselie, împreună cu toată

cuvăntătoarea turma Arhipastorieĭ Tale, întru multe şi fericite încunğurărĭ de anĭ. Şi rămănem al Preaosfinţieĭ Tale.

Ghen. 1 d., 1763.

întru Hristos frate,
spre slujbă gata :

Grigorie, episcop Răimnicului[1].

[Adresa ca la n[1] precedent. — Pecete neagră, de ceară; ruptă.]

LXXXV.

[1763 ?]

Prea-cinstite şi prea-sfinţite şi de D[u]mnezeŭ iubitoriule doamne, doamne episcoape, mie prea întru Hristos frate dorit, întru D[o]mnul să te bucurĭ.

După datoriia frăţească, nu lipsiiŭ maĭ întăiŭ a cerceta fericită starea sănătăţeĭ Preaosfinţieĭ Tale, că, întru toată întregimea aflăndu-o, să ne bucurăm şi să mulţămim ceresculuĭ Împărat, supt a căruia nemărginită milă voind dragostea Preaosfinţieĭ Tale a şti şi de noĭ, prin sfintele-ţĭ rugăciunĭ ne aflăm sănătoş Lăngă aceasta înştiinţăm pe Preaosfinţiia Ta că, maĭ în trecuta vreame scriindu-ne dumnealuĭ dascalul Vasilie, ce iaste sicritar Preaosfinţieĭ Tale, de i-am trimis vre-o cătevaş cărţĭ beserriceştĭ, pe care cărţĭ pănă acum nič un ban nu ne-aŭ trimis şi, înţelegănd noĭ că iaste ca să lipsească dum[nea]luĭ de lăngă Preaosfinţiia Ta, ne rugăm dragostiĭ Preaosfinţieĭ Tale să-ĭ porunceştĭ ca să ne trimiţă bani, că înnadinsu om am trimis la lăzăret, de aşteaptă acolea să ià bani

[1] La 9 Iulie st. n. 1763, Dionisie răspunde că nu poate lua în serviciul săŭ pe clericul ce i se recomandă, dar că el poate să se întoarcă în ţară, «ut prorsus a Sophronianis machinamentis et perturbationibus patriae et status eius, non tantum abstinere, sed etiam abhorrere sciat... Et alios meos, ob multas mihi hic causatas et causandas expensas, et ob paucissimos proventus dimittere instituam».

şi să ni-ĭ aducă, că foarte ne sănt trebuinčoş, şi foarte foarte *(sic)* vom mulţumi dragostiĭ Preaosfinţieĭ Tale. Însă aŭ bani, aŭ cărţile. Şi, cu ačasta sfărşind, rămănem

Al Prea Sfinţieĭ Tale

întru Hristos. frate pururea spre slujbă gata:

Grigorie episcop Răimnicululuĭ.

P. S. [latin]. Poftim dragostea Frăţieĭ Tale bani să să trimiţă cu un om al Frăţieĭ Tale, ca să nu să dea într'altă mănă, ce în măna trimisuluĭ nostru, care aşteaptă în lăzăret.

[Adresa :] Prea-cinstituluĭ şi prea-sfinţituluĭ şi de Dumnezeŭ iubitoriuluĭ şi al nostru întru Hristos iubituluĭ frate şi întocma slujitor, domnuluĭ domnuluĭ Dionisie, pravoslavnic[u]luĭ episcop al Budiĭ şi al cămpiilor Mohaciuluĭ şi a tot Ardealul, cu cuvioasă cinste şi cu frăţeasc[ă] sărutare să să închine.

LXXXVI.

[1763.]

După căzuta evlavie cu care mă închin Sfinţii Tale, părinte protopoape al bisericiĭ din cetatea Braşovuluĭ.

† Cartea Sfinţii Tal[e], ce ne-aĭ trimis, am luat, şi cele ce ne-aĭ scris încă am văzut. De sănătate Sfinţii [Tale], foarte ne-am bucurat. Cărţile ce aĭ avut Sfinţia T[a], împreună cu ceĭlalţĭ preoţĭ, de mile, le-am arătat Mării Sale luĭ Vod[ă], dăndu-ĭ şi carte ce aĭ trimis Sfinţia Ta Mării Sale. Şi veĭ şti că Măria Sa Vod[á] milele le-aŭ învoit cu deosebite cărţĭ şi, pecetluindu-să, să deateră în măna trimisuluĭ Sfinţii Tale, şi cele vechĭ şi cele noaoă. Numaĭ carte pentru apărarea de saigiĭ nu s'aŭ făcut astă dată, — că aŭ rămas la primăvara viitoare să o facă, cănd şi vremea saigiilor atuncĭ iaste. Că acum aŭ trecut vremea. Ci să fiĭ Sfinţ[ia Ta] încredinţat că atuncĭ să v[a] face. Ci pentru ačasta nu lipsiĭ a înştiinţa pă Sfinţia Ta, şi, prin dragoste Sf[in]ţ[ı Tale], şi de alte tre-

buință, de veĭ maĭ avea a ți să face, scrii-ne, și gata săntem, ca niște prieteni, a-ț sluji. Ačasta, și fiĭ Sf[ın]ț[ia Ta] săn[ă]tos.

Iul. 5 d., 1763.

Al Sf[in]ț[ii Tale] gata spre slujbă:

Mih[ail] Vel Logofăt.

[Pe V°:] Cucernicului Sfinții Sale prot[o]popuiuĭ chir Evstatie de la bisearica Brașovuluĭ, cu sănătate să să dea.

LXXXVII.

[1763?]

Întrebărĭ cu privire la agitațiile contra Unirĭĭ și nouluĭ episcop neunit, puse în sama protopopuluĭ Simion de Bălgrad.

«2da: Grăit-aŭ cu alțĭ oamenĭ pentru Tătarĭ ceva?.. Cu nimenea nimica, ce încă, după porunca Preaosf[ințĭtuluĭ], am întărit pacea între norod.» «Zis-aŭ că va să vie Sofronie cu Tătarĭ în țară. N'am zis... Deaca nu aĭ vorbit, de unde socoteștĭ să fi eșit aceste vorbe? Găndește că protopopulŭ cel unitŭ, Vasilie, din zavistie, căcĭ iaste protopopŭ în protopopia luĭ, ținută dela el maĭ nainte de dizmembrația legiĭ. Aŭ popa Vasilie, jurat protopopescŭ din Măjina. Zis-aŭ că va să răsplătească Sofronie uniților și papistașilor? N'am zisŭ.» L-a pîrît, zice, și «popa Nicolae cel unit din Teuș, din zavistie... Cetit-aŭ vre o scrisoare înnaintea cuiva pentru Tătarĭ? Nicĭ decum. Priimit-aŭ de la alte țărĭ vre o scrisoare? Nicĭ una. Priimit-aĭ de Sofronie vre-o carte? Nicĭ o scrisoare. Nu aĭ scrisŭ vr'o dată luĭ? Nicĭ odată. Auzit-aŭ unde iaste? Auzit 19no 7ris 762°. De la cine? Dela dascalul Belgraduluĭ, Ioanŭ, care aŭ venit din Valahia de curăndŭ, prin contumație. Unde zice că iaste? La Argicĭ, în bună stare. Vorbit-aŭ elú cu dănsulŭ? Aŭ vorbit în trecuta iarnă în Răimnicŭ; acum n'aŭ vorbit, ce numaĭ auzit de la episcopulŭ Răimniculuĭ ca iaste de maĭ susŭ numita mănăstire Argișĭ. Aceste vorbe ale dascaluluĭ Ioanŭ spusu-le-aŭ cuiva? Nimuruĭ. Dar el maĭ spusŭ cuiva acestea? Nu știŭ. Numitu-te-aĭ notariușŭ? Ba nu, dar uni oameni îlŭ numescŭ așa. Auzit-aĭ pentru inuuția *(sic)* luĭ Sofronie ce găndește, de la dascalul săŭ de la alt cineva? N'aŭ auzitŭ.

Ce zicŭ oameni, norodulŭ de Sofronie? Zicŭ că ar fi bine de ar veni, şi ar da bani colectorii maĭ cu dragŭ oameni din iorsagul Zlagniĭ şi alţi după de laturĭ. Ştie dascalul numit unde să fi fost: în Valahia saŭ şi alte ţărĭ? Zice că aŭ auzit că aŭ fost şi la Moscova. Poţĭ aceste întări cu jurămăntulŭ? Poate.»

LXXXVIII.

[1765.]

Protopopul din Turda, către «Freţiile Vastre preuţĭ năuniţĭ». 1765, 5 Decembre.

Iată vi se porunceşte ca în zece zile Dechevrie să vă aflaţĭ, foarte diminaţe în Turda, cu dăjdile şi alte reştaţiĭ, adăcă Sînbete, şi cine ce treb[ă] ar avè, să să soročască. Ačasta să poronceşte suptŭ globa soboruluĭ, 24 de flor., şi carte să meargă în Sincraĭ, Agribič, etc. Carte să vie la soborŭ popa Mihaĭ cu diiacul Gavril din Tritul de sus, să fiţĭ sorociţĭ la dare de sama; popa Gligorie dinŭ Ţiondvo *(sic)*, să fiţĭ sorociţĭ cu fătul la dare de sama. Fără adresă.

LXXXIX.

[1766?]

Lucrurile şi vorbele ce aŭ vorbit Onea, s'aŭ dovedit.

Şi, apucăndu-mă prot[opopul] cu jurămăntŭ, n'am putut tăgădui, ci am spusŭ cum aŭ fost, că aŭ venit în casa mea şi aŭ zisŭ că aŭ făcutŭ Vocşul cu Čalea, şi viindŭ, la Perici[le] *(sic)*, aŭ trimis pe Čalea la Bădăcink, şi acolo să cheme pe Bocşanu, şi să-ĭ zică să dea veste pe la pop[ĭ], şi eĭ va face pe d'asta parte, cum că să nu dea pop[i] b[a]n[ĭ] în măna prot. de dajde noao, că vorŭ să-ĭ duc[ă] eĭ la Vlădica, iară pe patru anĭ să-şĭ dea sama, şi d'aci înnainte să le dea d[o]mnul altŭ prot., că acesta lorŭ nu le maĭ trebue, — zicănd că nu ştie prot. că eĭ săntŭ cuibul minčunilorŭ. Şi aŭ zisŭ

că, de iarăşi fece luĭ cum aŭ făcut popeĭ de la Bădăcin, ar da un galbenŭ şi s'ar face a-l chiema la ospăţŭ şi i-arŭ ţinea calea şi să-l bat[ă], cum îĭ va plăcea luĭ. Aceastea după ğurămăntŭ am spusŭ, — daca nu-ş ţine gura, cá l-aŭ auzit pruncii şi aŭ spus.

[V°:] Împotrivirea popilor Varmeghii.

XC.

[1766.]

Acestŭ preot, popa Timofteiŭ din satu Lupoae, vărmeghia Dobăci, care, pentru multă sărăcie, neavăndŭ cu ce-ş plăti singhelie şi neaducăndŭ nicĭ ţiră de scrisoare de mărturie, eŭ nu i-am dat voe a sluji nemic; şi acum parohieniĭ, milostivindu-să, l-aŭ ajutorat ca să-ş ià singhelie, afară. Decĭ, pentru multa a luĭ întărziere, altă pricină nemică nu ar[e], ce iaste preot de cinste, neavănd nicĭ o canoničască împedecare. Cu săteni are dragoste, şi săntŭ în mare lipsă săteniĭ pentru preot.

Anul 1766, Maĭ 28.

Protopo[p] Gavriil Miluaŭ.

[Fără adresă.]

XCI.

Protopopul din Turda către episcopul Dionisie; 1766, 3 Ianuar.

Pentru pîra luĭ «Onă, ce aŭ băgatu la d[o]mnul săŭ şi la preosf[i]nţiitul». «Pă nimenĭ n'am silitŭ, n'am asupritŭ; ce eŭ ce a judecat 2 soborŭ, într'aceia am stat şi am iscălitŭ, şi maĭ nainte de judăcate în şase saŭ şaptea ceasurĭ totŭ i-aŭ rugat, tot soborul, de pace, iarăşĭ eĭ pine în judecată, adecă Munteani, Anna, nu aŭ plecatŭ pe o ziĭ *(sic)*; iareşĭ după soborŭ totŭ ia s'aŭ rugat cu pace, iareşĭ tate-seŭ nicĭ s'aŭ învitŭ la pača, nicĭ la soborŭ pentru fata sa; iareşĭ mumă-sa, pitru năcuviosele pricinĭ .ᛋ s'aŭ dat 4 toiage din 24, şi

fata totŭ mumă-sa aŭ făcutŭ cu toate cuvintăle neatrebuincioase, că dinŭ sa[t] plecatŭ şi aŭ umblatŭ acela om Onnea de-alungul Turzi, cu galbinĭ după mine, şi la mine acasă, şi după acia a mînatŭ muerea luĭ iareşŭ la mine acasă cu un galbinŭ să-lŭ priimescŭ şi să-ĭ despartŭ; iareşĭ, vezindŭ că nu primescŭ galbinĭ, aşa aŭ mersŭ la domnul săŭ, şi aŭ venitŭ la Preosf[in]t[i]tul».

P. S. «La o laltă cu dragoste aŭ treitŭ pină în časul dă acum.» Îĭ trimite pe reclamanţĭ la episcop, unde — «şi vor da dealele prin documăntălu lor».

XCII.

[1766]

«Thodosie ermon[a]h» către protopopul Simion Stoica [de Alba-Iulia], «al mieŭ bunu părinte». — 1-iŭ Iulie 1766.

Să nu se supere «că ti-am maĭ înştii[n]ţat pentru rândul simbrii meale ce am sluj[i]tu cu ştire dumitale la mănăstire Bulzuluĭ şi totu nu maĭ vine simbriia»; să i-o trimeată «unde ştiĭ că săntu... Ştiĭ bine cătă nevoe am pătimit; fuseĭ prins la Sibiĭ; mă scoasără din Sibiĭ cu Nemţi, pănă mă scoasă din ţara afară. Dară încăş cu cătѫ nevoe am trăit în Ţara-Rumăniască pănă ce am trecut muntele iaroşi dincoace, cătѫ frică şi cătă nevoe am pătimit, numaĭ avăndŭ norocŭ că, fii[n]d şi fratele Efrem călugărul, care şi el aŭ fost pri[n]s dinpreună cu mine, ştiind sama munteluĭ şi avănd cunoştinţă cu dumniata, şi ştiind totŭ lucrul vostru, am osărduit ca să dăm faţă cu dumniata, şi, vrănd ca să ne maĭ depărtăm, temăndu-ne de nevoe, dumniata aĭ zis că veĭ da sama prian nevoia nostră şi m'aĭ trimis la satu la Bulzu, la mănăstire, în vale mic[ă], avănd răspuns de la dumniata că veĭ avea grij[ă] şi de la Vlădica a nu ne şti pre noĭ, fiind eparfiriia dumitale. Şi am şezut şi acolo cu multă frică, pănă că[n]d aŭ simţit guberniia de noĭ, şi, dăndŭ poruncă pentru noĭ, cu strigare prin tîrgurĭ, la tisturĭ, abiia am scăpat, avănd noroc cu un frate al mieŭ, de mi-aŭ dat de ştire, spuindu-ĭ dumniata şi auzindŭ şi de

la un solgobirăŭ că umblă să ne prinză, şi de frică mi i-am uitat şi nişte hăiniţă acolo.» Le cere, «unde ştiĭ că mă aflu».

P. S. «Şi mă închin cu săn[ă]tate şi la nişte credincioşĭ aĭ mieĭ, anume popa Nicolae de la Zlatna şi popa Gliga de la Ponorăl şi popi Ion Sperle de la Bolzŭ.»

XCIII.

[1766.]

Prea-cinstituluĭ şi de bun neam părinteluĭ protoprezviter, noao milostiv patron, cu smerită metanie mă închin Sfinţiiĭ Tale.

Pintru călugăru de la Bulz, veĭ şti cum că l-am prins şi l-am legat şi l-am dat vodosu, că nu să da legat, şi zice că, dacă eştĭ protopop, să nu umbli cu minčunĭ să aducĭ alt Vlădică în Ardeal. Decĭ eŭ am vrut să-l bag în temniţă şi să-l trimitŭ odorbirăuluĭ la Sibiiŭ; dară m'o fostŭ milă de dănsu, că va apuca tistori; ci iată ţi-l trimit prins să-l ducĭ la d[o]mnu, iară, Sfinţiia Ta netrimiţindu-l, veĭ rămânea cum îţĭ strigă pintră toţĭ omenĭ... Să nu-l maĭ trimiţĭ maĭ mult în osagu fişculuĭ, să-l maĭ văz maĭ mult cu ochi meĭ, şi în bun chizăş să-l slobozĭ, că mi s'o lăudat pe taină cătră alţi că m'o face ma[i] răŭ ... Iulie 10, în anu 1766.

Popa Nicolae, paroh Zlatni.

[Către «protoprezviter Simeon ... Belgrad».]

XCIV.

În Beciŭ, 9 Martie 767.

Prè-cinstite, prè-dorite,

Pentru împlinirea rugăciuni meale cu numărarea celor 50 f. taicăluĭ mieŭ, care, din cinstită scrisoare dumitale de la 18 a luĭ F[evrua]rŭ a curgătoriuluĭ an a o înţeleaje am avut nărocŭ, nu numaĭ m'amŭ bucurat foarte, ce şi îndată toată grijea mea spre aceaia am întors-o ca, cu cumpărarea fără ză-

bavă unealtelorŭ celor de la dumneata mie însemnate, cunoştinţa faceri aceştia de bine şi a dragosti dumitale cu mine şi pentru mine cu cea de natura aĭ mieĭ născătorĭ s'aŭ făcut, aievea în fapte să o poč arăta. Însă, fiind că delijantu acum lunĭ ce aŭ trecut, adecă în 17 Martie, după c: cel noŭ, înnaintea sosiri scrisori d[u]m[i]tale aŭ pornitŭ la Ardeal şi până în 3 săptămânĭ, adecă până către începutul luĭ Aprilie după rămlenescul cal[enda]r, nu va porni altul delijantŭ de aiča, — pentru acea dumneata veĭ fi îngăduitoare *(sic)* până atunča. Şi mă voĭ nevoi cu toată osărdiia aceale însemnate lucrurĭ de arjint, cum voiŭ şti maĭ bine, a le cumpăra, şi, pentru întoarcerea acelor 50 fl. [nemţeşte], a le trimite negreşit şi cu mulţămită.

Alte lucrurĭ noao, în care aş putea d[u]mitale a sluji despre ţerile ceale vecine, nu mă îndoesc că şi dumitale din novealele de obşte îţ vor fi cunos[cu]te. Aiča, între ceĭ ce ştiŭ maĭ bine deajite pe buze apăsa, ieste cunos[cu]t lucru precum Înnălţimea Sa prea-putearnicul Împăratŭ la luna luĭ Maĭ are în gând, cu ajutoriul însuş în faţă a să pogorî la Bănatul Timişori şi cu prea-însăninata sa împărătească faţă a ferici aceale părţĭ ca la 20 de zile îndelungatŭ.

Pentru Moşu al mic, însuş eŭ am cetitŭ la un prieatinŭ răspunsurile: ca întâiŭ Moşul cel mare să-l îndeamne cât maĭ vârtos pe Moşul cel mic să să lipsască de moşia aceasta şi logodnica sa de aič de sus, şi să vieţuiască cu acea de acolo; iară, de nu va voi nice într'un chip a să lipsi de aceasta de sus logodnica, atunča Moşul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva,* saŭ de un zănat, cu moşul cest mic, şi pre care vor găsi maĭ vreadnic, după acela să mărite pe văduva de acolo; şi aşa Moşul cel mic va putea a să întoarce la logodita luĭ cea d'intăiŭ. Care cearere lesne o va dobândi, numaĭ, precum aŭ fostŭ început, neîncetat să o procitască. Aşea dară dumneata veĭ şti de acum înnainte la numitul Moşul cel de mijloc a te pune în cunoştinţă şi prin prieatini luĭ şi în milă, ca doară ar cădea soartea apostolilor spre Mateĭ.

Mă rogŭ foarte ca să te nevoeştĭ în totŭ fealiu să-mĭ dobândeştĭ unŭ letopiseţŭ saŭ historiia Ţări-Rumâneştĭ şi a Moldovi, de acum proaspătŭ scrise, şi, de va fi cu putinţă, şi

catalogul Mitropoliților Țări-Rumăneștĭ și Moldoveneștĭ și a episcopilor de la toate episcopiile osebite, și cu însămnarea în ce aĭ și supt care D[o]mnĭ s'aŭ început și ep[i]scopiile și tipografiile lor; și, de va fi cu putință, și a celor ardeleneștĭ neuniţŭ, cari aŭ fostŭ pănă la Theofil Pentru care ostăneală și osărdie, nu numaĭ nu veĭ fi uitat cu numele în ostăneala mea, ce și pururea voĭ rămănea îndatorită sluga
a cinstit D[u]m[i]t[a]le

XCV.

[176...]

[Episcopul Dionisie al Ardealuluĭ către «pravoslavniciĭ creștinĭ», pe varmeghiĭ.] De vreme ce prea-înnălțata Chesaro-Crăiasa noastră, ca o maică duioasă spre fii săĭ, neuitându-să la prostime, îndrăznelele și greșelele noastre cele multe, cu carele fără socoteală și căzută după dumnezeiasca și a tuturor neamurilor lege, supunere și ascultarea măĭcască Prea-Innălțimi eĭ inimĭ foarte tare era rănită, din fireasca eĭ inimă s'aŭ îndurat a ne îngădui noau care am rămas neuniţĭ după deschilinirea Comisii de acuma înnainte a ţinea legea noastră neunită, cea grečască Biserici Răsărituluĭ, fără de nič o poticneală, puindu-ne și arhiereŭ pravoslavnicŭ, îndreptător și purtător de grije sufletelor noastre, întărindu-l cu puterea sa cea despre sus să facă și iscoale, să ne învețâ a trăi cu frica luĭ Dumnezeŭ și a sluji Prea-Înnălțimi eĭ întreagă credința și cea de totŭ supunerea, ca să nu scădemŭ din cea căștigată milă la pedeapsă dumnezeiască și a legilor împărăteștĭ,— drept aceia ni să cade a cunoaște ačastă chesaro-crăiască osăbită milă cu toată umilința și arătarea radelor vrednice de pocăință cun sem *(sic)* văzutŭ, precumŭ și după datorie noastră cea păstorească numaĭ spre folosul și bună starea noastră întinsă ne-amŭ socotitŭ, după starea și putința fiește-căruia familiĭ, ceva din bună voia noastră a cu-

lege şi ca un pomŭ verde maici milostiveĭ în un sămn de prè-plecata mulţămire potoliteĭ, drepteĭ urgiĭ, stăpănitoareĭ noastre şi dăruiteĭ liniştiĭ să ĭ aducemŭ înnainte, ca să să uite cu prea-milostiv ochiul blăndeaţeĭ sale la eĭ. Pentru aceia ne-am şi rugat de multe orĭ, căzindŭ în genunche înnaintea Înnălţimiĭ Sale, după celealalte mile, şi să închine şi acestŭ pomŭ verde, din ferbinţala ceĭ supus[e] şi credinčoasă inimiĭ noastre, în sănul celŭ măicesc a primi, şi prin mijlocirea altora maĭ marĭ voitor[ĭ] bineluĭ nostru; şi de ačasta nu ne-amŭ învrednicitŭ, şi trimitem la dumneavoastră, iubiţĭ noau în H[ri]stos, ascultător[ĭ] fiind — *(sic)*. Căruia şi dumneavoastră vă puteţĭ încredinţa cu scrisoarea ačasta a noastră şi cu întărire scrisă, mărturisită de la înnălţatu ghineral comendaşŭ ca să poată săvărşie încredinţata luĭ ačastă slujbă fără nice o zătignire. Decĭ fieşte care după stare luĭ, maĭ susuluĭ numitŭ cinstitŭ — *(sic)* de la noĭ trimeţind în scris dată, cu toată osărdiia şi dragostea să vă siliţĭ maĭ cu grabă a plini fieşte care porunca sa desăvărşită, neavăndŭ nice o zminteală de la tisturĭ şi stăpănitorĭ voştri după mila cea maĭ de sus dobăndită. Şi elŭ vă va da scrisoare în mănă, de mărturie, cătŭ de la voĭ în fieşte-care satŭ după numărul familiilor şi a stărilor aŭ luatŭ, şi voĭ aşişderea scrisoare, cătŭ i-aţĭ datŭ, ca să poată şti a fieşte-căruia osărdie şi ascultătoare dragoste. Neosocotind la aceia pre ceĭ uniţĭ, cu care de acuma înnainte ca cu fraţĭ dintr'un neamŭ în pace şi în dragoste trebue să trăiţĭ, ca să stea cuvăntul nostru cel pentru ascultare şi supunerea voastră maĭ sus dată neclătită de la locul săŭ, şi să-m deschideţĭ gura şi de acuma înnainte cu aceia a mă lăuda, şi lipsele voastre după putinţă a le tămădui. Întru care nezmintită nădejde vă lăsămŭ mileĭ şi daruluĭ dumnezăescŭ cel în totŭ feliulŭ desăvărşit. Şi, arhiereasca noastră blagoslovenie trimiţindu-vă, pururea săntemŭ...

Dată în...

Fierbinţĭ cătră Dumnezăŭ rugătorĭ şi a totŭ bineluĭ voitorĭ... *(sic)*.

[Concept.]

XCVI.

[176...]

«Onea Munteanul din Chieţa» către episcopul Dionisie Novacovicĭ.

Arată că avea o fată văduvă. Vine «un fecior» din «Tritiu de jos»: «venind în casa mea, să facem legătură, să-ĭ daŭ fata mea, şi o am dat, şi legătura s'aŭ făcut, şi, eşind feciorulŭ afară, l-aŭ [*şters:* văzut] să-ş ià zioa bună, şi aŭ rădicat cuşma de cătră noĭ: fata l-aŭ văzutŭ la un ochiŭ tras în sus şi în jos; iară, deaca l-aŭ văzutŭ fata, aŭ zis cătră mine că nu va mearge dup[ă] dănsulŭ, că nu-ĭ place, căce este cu ochiŭ tras şi urăt. Şi eŭ m-am dus de le-amŭ spus să nu-s gătească de nuntă, că featiĭ nu-ĭ place feciorul, că are sminteală la ochiŭ; fečorul s'aŭ dus la 1 protopop, Chiril dela Turda; protopopul aŭ sorocit la sobor la Turda, aŭ să leage nevasta şi pe noĭ, deaca nu vom mearge. Eŭ, deaca am văzut porunca, amŭ mănatŭ pe muiarea mea; iar, deaca aŭ mersu acolo, protopop[ul] aŭ legat-o; eŭ am aşteptatŭ să vie; ia n'aŭ venit 2 zile; a 3 zi m'am dus acolo, şi o am găsit legată; eŭ am zis: «Cumu-ĭ rändul, părinte?». El aŭ zis: «Să vie nevasta, aŭ cu tine, aŭ cu fečor[u]-tăŭ, că avem pravila aicĭ şi o-m căuta, şi cu sila nu o voiŭ da dup[ă] fecior». Nevasta aŭ mersŭ la protopopŭ, şi aŭ făcut soborŭ, şi aŭ bătut pe muiarea mea în dooa rändurĭ, şi aŭ zis cătră fată: aŭ să dea 80 de florinţ[ĭ], aŭ să-ĭ dea 80 de toiage, aŭ să-s cunune. Iar ia aŭ răspunsŭ că nu va mearge dup[ă] dănsul, că nu-ĭ place. Iar ci[nstitul] protopop o aŭ luat şi o aŭ dus cu sila în casa luĭ, şi o aŭ cununatŭ cu sila, şi o aŭ dat dup[ă] fecior; şi aŭ venit muiarea mea la mine toată neagră şi bătută. Eŭ am venit la Preosf[i]nţitul şi m'am plănsŭ cu iştanţie. şi mi-aŭ dat vales *(sic)*, şi aŭ zis să vie nevasta şi fečor[u] şi 1 protopop. Şi mă rog Preaosf[i]nţi[te] să mi-s facă îndreptare pentru că mi-aŭ bătut muiarea mea, de i-a făcut ruşine, de s'aŭ mirat şi domniĭ varmeghieĭ. Deč acum aŭ chiematŭ pe nevasta, pe fecior şi aŭ zis să-s împace

la Preosf[i]nţi[tul], iar ia aŭ răspunsŭ că nu va şedea cu el: ačasta aŭ fost Joĭ, Ianuarie 5 zile».

[V°:] Preaosf[i]nţite domne, domne, mie milostivŭ şi stăpănŭ». [Cf. n° XCI.]

ACTE EXPLICATIVE ŞI DOVEDITOARE.

A. LA DOCUMENTE.

I. Scrisorĭ româneştĭ, fără original păstrat, din Archiva Capitoluluĭ din Alba-Iulia.

I.

Scris-am noĭ boiariĭ Ţărăĭ-Rumăneştĭ, marĭ şi mic(i)ĭ, însă anume: Aslan Vornicul şi Gorgan Spătariul şi Mateiŭ Aga şi Dumitru Preda Post., căpitanul, şi Mihaĭ Cluceriul şi Barbu Päh. şi Mihalcea Post. peste vă[nă]t[o]r. (?) şi Dumitraşco Post. şi Ionaşco Post. şi Zahariia Banul şi Stroe Post, Adam Banul, şi alţĭ boiarĭ toţĭ, şi micĭ şi mariĭ, acesta zapis al nostru ca să fie de mare crediînţă la măna jupînuluĭ Cristeş, cum să avem a-ĭ darea ug. 2.000. Păintru care bine să aŭ făgăduitu să ne facă cale să meargem în ţara nostră ; şi, [să] va fi pre voia nostră: să ne luom ţara şi să scotem Greciĭ şi duşmaniĭ noştri cariĭ aŭ spart casele nostre, şi să va da Dumnezeŭ să ne facă acestu bine ca să fie pre voia noastră, ear noĭ să avem a-ĭ darea rea *(sic)* aceştĭ 2.000 ug. fără nicĭ un cuvăînt. Ear, să nu ne va face acest bine, noĭ să avem pace de cătră dumniialuĭ. Şi păîntru crediînţa pusu-nea-am şi peceţile. Leat 7139. ЗРЛѲ

[«13 peceţĭ cu fum. Pecetea luĭ Mateiŭ represintă un om în profil şezînd pe tron cu sabia în mînă ; pe vîrful tronuluĭ o cruce, iar, deasupra: Матею.» — Hasdeŭ, în *Colomna luĭ Traian,* VIII, pp. 230-1, după originalul rătăcit: Bibl. Batthyani din Alba-Iulia, *Corespondenţe private cu Gheorghe Rákóczy,* I, p. 67.]

II.

[1631.]

La al nostru cinstit şi prea-iubit şi bun prieaten şi vecin de aproape, jupan Hrăj[î]lu Crăştov, sudţu grad brasevscomu. Pohtim dela milostivul Dumnezeŭ bună viaţă şi sănătate să dăruească dumnetale. Să verĭ cerca dumneata şi de a noastră sănătate, har milostivuluĭ Dumnezeŭ păn pre acum săntem sănătoşĭ. Alta, dăm ştire dumnetale, când am fost erĭ, Venerĭ, Avg. 10 dn., venitu-ne-aŭ cuvânt dela oameniĭ noştri den sus, zicând cum va să pugoare Teodosie Spat. cu oaste pre la Târgul Jiiuluĭ, ear ceialalţĭ pribeagĭ, Mateĭ va să pugoară pre la Rucăr cu oaste, Gorgan pre Teleajnu cu alte oştĭ. De care lucru numaĭ ce stăm de ne mirăm şi nu ştim: acesta lucru poate să fie cu ştirea Mării Sale Craĭ, aŭ nu easte. Derep[t] aceaia, pohtim pre dumneata, ca pre un prieaten bun şi ca pre un vecin bun, că dumneata ştiĭ că am fost vecinătate bună cu dumneata şi săraciĭ se-aŭ hrănit uniĭ cu alalţĭ, cu vecinătate şi cu bună pace, acum vedem că se ameastică un lucru ca acesta,—ştiĭ dumneata că, de va fi aceştiĭ blăstămate de ţărĭ vre o nevoe, şi nouo şi, de va fi acesta lucru cu voia Mării Sale lu Craĭ, ştim ca şi dumneavoastră încă nu o putea fi nicĭ un bine. Că, fiindu aicea Schimniceauş carele aŭ prinsu Scaunul, şi, deacă aŭ văzut un lucru ca acesta, nu l am maĭ putut ţinea, nicĭ l-am maĭ putut opri, ce numaĭ decât aŭ trimis oameniĭ luĭ la Cantemir, la Tătarĭ şi la Măriia Sa Veziriul şi la alţĭ Paşĭ, să le dea ştire şi să-ĭ pornească asupra lor. Ce ştim că nicĭ un lucru bun nu va fi, ca şi de alte rândurĭ când se-aŭ făcut nişte lucrurĭ ca această ; ce pohtim pre dumneata, ca pre un bun prieaten, ca pre un vecin bun carele n'eştĭ dumneata şi ne-aĭ fost păn acum, să ne daĭ ştire dumneata de toate lucrurile şi de toate veştile ce vor fi dentr'aciia, să vedem acesta lucru ce va fi, ca să putem şti dela dumneata acest răspunsu, să ştim de toate. Noĭ încă vom sluji dumneatale cu dragoste. Aceasta pohtim pre dumneata, и Богъ te veselească о господи ; amin. Pis ѹ Bucureştĭ, Avg. 11 dni, vl. 7139.

† Buni prieateni ai dumnetale şi vecini de aproape: toţi boiarii ţărăi, mari şi mici.

[Pe V° :] La al nostru cinstit şi prea-iubit şi bun prieaten şi vecin de aproape, jupan Hrăjăl Crăştov, judeţul de întru cinstita cetatea Braşuvului, о господи радовлтисе.

[*Ibid.*, pp. 231-2: original, p. 72.]

III.

[1632.]

Ioan Alexandru Iliaş Voevoda, etc. [către «boierii săi Matei Aga şi Todosie Spătarul şi ceilalţi boieri ce sînt în ţara Ardealului» ; slavon.]

Cătră aceasta dăm ştire dumnilorvoastre că am înţeles Domnia Mea cum aţi scos o carte dela Măria Sa dela Craiŭ ca să scoateţi toţi Rumănii de în ţara Ardealului, să margă în ţară. Pentru acea, de vreame ce veţi vedea cartea Domniei Meale, ear dumneavoastră să aveţi foarte a nevoi, tare să-i treceţi muntele în ţară: ear, ce aţi tocmit cu dănşii, cu Rumănii, pre voe le va hi, şi dumneavoastră earăşi deosebi veţi avea milă şi socotinţă dela Domnia Mea, pentru slujba ce aţi făcut, Însă, deaca-i veţi treace pre dănşii, ear dumneavoastră să nu treaceţi muntele pre acolo, ci să veniţi pre aicea pre la Domnia Mea, cum v'am şi mai dat învăţătură cu scrisoarea Domniei Meale... Оу Ias, leat 7140, Av. 18. *Io Alexandru Voevoda.*

[Pe V°, «sigiliul domnesc, mic, foarte artistic, şi adresa» slavonă către «boierii Domniei Mele Mateiŭ Brancovanul Aga şi Todosie Spătar şi alţi boieri munteni ce sînt în ţara Ardealului». *Ibid.*, pp. 232-3 ; original p. 63.]

IV.

[1633 ; 1637 ?]

Cinstitul si prea-luminatul creştin şi Crai a toată ţara Ardealului şi o parte din ţara de sus, i şpan mare Săcuilor.

Prea-milostive şi luminate Crai, multă închinăciune şi sănătate să primeşti Măria Ta dela o mai mică slugă a Măriei

Tale. Alta, milostive doamne, înţeles-am den gura lu Cadaş Mihaiŭ, cănd aĭ tremes Măria Ta pre Pătru Mihalcea aicea în ţară să cunpere caĭ pre seama Măriеĭ Tale, ear noĭ, viind dela Moldova, ne-m tămpinat cu dinsul la Focşanĭ; ce aŭ văzut şi [la] noĭ un cal şi aŭ zis că-ĭ place, să-l cunpere pre seama Măriеĭ Tale. Ear eŭ alt cuvănt n'am grăit, numaĭ am grăit cătră el, de va plăcea Măriеĭ Tale acest cal, mie nu-mĭ trebueşte să-l vănz, ce-l voiŭ tremeate eŭ însumĭ la Măria Ta. Atăta am grăit. Ear el, să va fi grăit alte cuvinte cătră Măria Ta, den capul luĭ aŭ grăit făr de lucru,—că eŭ sînt ca o slugă maĭ mică a Măriеĭ Tale. Ce cap aş avè eŭ să grăesc alte cuvinte? Ce eŭ acum am tremes calul la Măria Ta. Ce nu ştiŭ: plăcè-va Măriеĭ Tale aŭ ba? Pre locurele noastre, foarte aŭ fost cal bun. Alta, am înţeles ear den gura luĭ Cadaş Mihaiŭ, cum aĭ scris Măria Ta cărţĭ la Paşa şi la Domnu nostru păntru noĭ. Ce mulţemim Măriеĭ Tale, ca unuĭ domn milostiv, căce aĭ arătat Măria Ta milă spre capetele noastre. Alta, milostive doamne, auzind noĭ din bătrănĭ, şi ştiund şi noĭ, de cănd ne-m pomenit, cine aŭ avut nevoe în ceastă ţară a noastră şi aŭ scăpat în ţara Măriеĭ Tale, toţĭ aŭ avut pace şi odihnă bună,—într'aceaia, ştiund şi noĭ lucru ca acela, deca ne-aŭ ajuns vreame de nevoe, tremesu-ne-m fămeile şi coconiĭ, cu marhă cu tot, să scăpăm supt poala Măriеĭ Tale, şi eram şi noĭ vietorĭ. Decĭ marha s'aŭ oprit pentru cel zapis al boerilor, de datorie, ce este la Măria Ta. Ce mă rog Măriеĭ Tale, ca unuĭ domn milostivu, să nu te îndurĭ Măria Ta, nicĭ de sărăcia mea, să hiŭ numaĭ eŭ prădat păntru aceĭ banĭ, ce tremeate Măria Ta un om al Măriеĭ Tale cu zapisul, să ne apuce pre toţĭ boeriĭ, căţĭ săntem în zapis, să plătim aceĭ banĭ. Mie încă, cătu-mĭ va face partea mea, o voĭ da: să nu sărăcesc numaĭ eŭ în zilele Măriеĭ Tale. Că eŭ făr porunca Măriеĭ Tale şi făr omul Măriеĭ Tale nu sănt harnic a apucarea pre nimenea. Aceasta daŭ în ştire Măriеĭ Tale. Să fiĭ Măria Ta sănătos. Pis Maĭ 29 dni, 7141 [7145?].

Eu, maĭ mica sluga dumitale: *Mıho Spat.*

[Pe V°:] Cinstitul şi prea-luminatul creştin Craĭ a toată ţara Ardealuluĭ şi o parte den ţara de sus, şi şpan mare Săcuilor.

[Ibid., pp. 233-4; original, p. 79.]

V.

[1633.]

[Mihu Spătar către Rákóczy; 9 Ianuar 1633. «În chestia «marhăĭ» sechestrate «păntru banii careĭ aŭ fost făgăduit boeriĭ, când am fost în ţara Măriei Tale», plîngîndu-se tot odată că «alalte căte am avut lea-aŭ luat oameniĭ mieĭ toate şi lea-aŭ dus la Mateĭ-Vodă, numaĭ haine şi argint maĭ mult de 5.000 de galbenĭ.» *Ibid.*, p. 244; original, p. 74.]

VI.

[1633.]

Ion Neagul Voevoda, **сън поконнаго** Băsărab Voevoda, scris am acest al meŭ zapis le mănu *(sic)* jupînuluĭ Chirіştiş Pal, cum să se ştie c'am luat dela dumnealuĭ banĭ gata o mie de galbenĭ, de mi-aŭ fost de cheltuealǎ aice în Ţarigrad. Ci, de-mĭ va da Dumnezeŭ să iaŭ Domnia în ţara Moldoveĭ, să aibu a-ĭ da fără nicĭ un cuvăntu. Aceasta mărturisescu cu acest zapis al meŭ; şi de credinţa pus-am şi pecetea mea. Pis ȣ Constantinopoli. Pis msţa Ap. 27, vlt. 7141.

Ion Neagul Voevoda.

[«Pecete cu vulturul muntenesc şi cu inscripţiunea: **Іѡ Негȣа Вοк. снь Бѫсарабь Вοк.**» — *Ibid.*, p. 234; original, p. 77.]

VII.

[1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy; Constantinopol; ... Septembre 15.]

.... Înţeles-am cum aŭ avut Mateiŭ Voevod ceartă şi vrajbă cu Lupul Voevod. Decĭ aşa se ştie Măria Dumitale că, cum va veni Împăratul, prentru cearta lor pre amendoĭ vor să-ĭ mazălească. Decĭ după aceaia mă rog Măriеĭ Tale cu faţa păn la verdele pămăntu să nu fiŭ uitat de Măria Dumitale. Ce scrie Dumneata, etc.

[Ibid., p. 135; original, p. 71.]

VIII.

]1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy; Constantinopol, . . , 29 Septembre.

Rugăminte «cu faţa la verdele pămăntu», cu acelaşĭ scop.]

II. Acte relative la exiliul luĭ Gheorghe Ştefan-Vodă.

1. Gheorghe Ştefan către Electorul de Saxonia; Stettin, 5 Septembre 1664.

Îl cunoaşte din faimă «etsi . . . ex vultu nota mihi non sit». Îşĭ cere iertare că-l supără scriindu-ĭ «inter tam ardua imperii, praesertim hoc rerum statu». Divina favente clementia, fui aliquando princeps Moldaviae, sed Turca, communis ac infensissimus christiani nominis hostis, ob, nescio quamnam, suspicionem, quod nempe maiora, amicitia ac favore principum christianorum suffultus, contra ipsum affectem, ab aemulis qualiscunque meae fortunae suscitatam ac credulis Turcarum animis impressam, non tantum principatu meo bonisque omnibus privavit, verum etiam id effecit ut, patria dignitate exutus, extorris, sedibus incertis, inter christianos, senilem mox hanc aetatem, una cum mihi adiunctis, cogar sustentare. Ex dominio patrio exulem me Sacratissima Sua Caesarea Maiestas, non solum clementer in suam protectionem suscepit, verum etiam literis salvi passus ac recommendatitiis ad Ser. Magnum Ducem Moschoviae, apud quem magnae consequentiae praetensiones habebam, comitari ac tutari dignata est. At quid effeci? Domini Moschovitae, fortunam inclinatam secuti, fidem mihi datam mutarunt. Scilicet, ut Iustinus ait: *Quo fortuna, eo etiam favor hominum*, hoc praesertim saeculo, *inclinat*. Itaque, re infecta redux, ex clementi S. Regiae Maiestatis Sveciae dispositione, hic Stettini Pomeranorum dego.» Îĭ recomandă, ca unuĭ conducător al Imperiuluĭ, afacerile luĭ, trimiţînd la el «colonellum meum, nobilem Constantinum Nákul», cu un «levidense manusculum».

2. «Ştefana Miha[i]lova» (Stephania Micheulova, Fürstin zur Moldaw») către Magdalina-Sibila, ducesă de Saxonia; aceiaşĭ dată.

Şi ea recomandă pe Nacul, trimis de «mein Herr», Domnul. Dă corespondenteĭ sale «dieses geringe Praesent».

3. Electorul de Saxonia către Gheorghe Ştefan; 13 Septembre 1664.

«Illustrissimo principi, amico singulariter nobis dilecto, domino Georgio Stephano, principi Moldaviae.» A cetit scrisorile şi ascultat pe Nacul: decĭ scrie Împăratuluĭ pentru «restitutionis futurae negocium». Semnează ca «bonus amicus».

4. Acelaşĭ către Împărat; aceiaşĭ dată.

Arată cum mulţămitorul principe speră într'o intervenţie imperială pentru restabilirea luĭ, «bey—geliebts Gott—etwan ereignenden Friedens-Tractaten». Uneşte, din parte-ĭ, cele maĭ călduroase stăruinţĭ.

5. Ducesa către Împărăteasa-văduvă; aceiaşĭ dată.

Cu acelaşĭ cuprins, dar maĭ scurtă.

6. «Ştefana Mihailova» («Stephanida Micheulowa, Fürstin zur Molldaw») către ducesă; Alt-Stettin, 25 Septembre 1664.

Mulţămirĭ pentru bunătate. Cere şi «Dehro hoch-versicherte Gnaden-Hülffe», fiind redusă a trăi numaĭ din mila regeluĭ Suedieĭ «und anderer Potentaten». În schimb, se va ruga luĭ Dumnezeŭ pentru ea, şi «umb Abwendung unserer-gleichen undt anderen bösen Fallen».

7. Gheorghe Ştefan către Elector; Alt-Stettin, 19 Decembre 1664.

«Wier, die wier in grösten Trawren schweben, dancken dem grundtgütigen Gott, der unss annoch bey guter Leibessdisposition in diesem unsern Elend christliche Geduldt verleihet. Ob es zwar sehr schwer daher gehet, getrösten unss doch der Güte Gottess.» Îşĭ permite a-ĭ aminti de ce a promis coloneluluĭ săŭ, cerînd de la el ajutorul ce i l-aŭ dat şi «andre Potentaten».

8. «Stephanida Micheulowa, Fürstin zur Moldaw», către ducesă; aceiaşĭ dată.

Prin servitorul («einer seiner Diener») trimis de «mein Herr» se informează de sănătate şi se roagă a nu i se retrage protecţia.

9. Electorul către Gheorghe Ştefan; 5 Ianuar 1665.

Precum a intervenit la Împărat, «also wuntschen wir dass derselben Effect allenthalben zu dero Consolation gereichen möge, und haben unss gegen Ihren iezo Abgefertigten gleichmässig erkläret, wie es ieziger Zeiten Beschaffenheit bey unss mit sich bringet.» Nimic despre un ajutor bănesc.

10. Ducesa către Ştefania; aceiaşĭ dată.

«Hochgebohrne Fürstin, besonders gute Freundin.»

Ca şi precedenta.

11. «Ştefana Mihailova» către ducesă; Stettin, 8 Februar 1668.

«Demnach, auss sonderbahrem Rathschluss des Allerhöchsten, mein hertzgeliebter Gemahl diese müheseelige Weld hatt gesegnet, und in das Reich der unendlichen Gnaden ist versetzet worden, alss habe ich solchen schleünigen, doch seeligen Hinriss Eur Churfürst. Durchl. in Unterthanigkeitt zu eroffnen bey mier beschlossen und hiedurch Dero gnädigstes Mittleiden ersuchen wollen. Daneben auch gelangett an Ew. Churfürstl. Durchl. mein flehentliches Bitten, Sie wolle sich doch meiner, alss Dero gehorsamsten Dienerin, itzo in Gnaden erbarmen und annehmen. Wie auch mitt Dero versprochenen Hülffe mich beseeligen», stăruind maĭ ales pe lîngă Elector. — Semnează: «Stephana Michaelova, dero Fürst. Gnaden zu Moldau hinterlassene Wittibe und Furstin».

12. Ştefania către Elector; aceiaşĭ dată.

Îĭ anunţă moartea soţuluĭ şi-ĭ cere «compătimirea şi ajutorul făgăduit», amintind scrisorile bune de odinioară. Cere ca, «non solum tuendam suscipiat, sed etiam saepius mihi promissum exsolvere dignetur: in patriam enim per Serenitatis Vestrae provincias nunc mihi pergendum funusque erit

deducendum, quo patrio more condignisque exequiis humari possit. Verum inopia, qua premor, pio huic conatui obstat». Cere a fi ajutată. — Semnează: «Stephana Michaëlova, Celsissimi Moldaviae principis relicta vidua et principissa»[1].

[Copie.]

13. Tuturor cuĭ să cade a şti facem în ştire şi mărturisim cu această scrisoare a noastră cum, după ce vru Dumn[e]dzăŭ a ne înstreina de cinste noastră şi moşie, întru ţeară depărtate, aflatu-s'aŭ pe lăngă noĭ slugĭ ca acele, unil[e] careĭ din eşitul nostru din ţară pănă la săvărşitul nostru, într'atăţe anĭ, tot ni-aŭ slujitu cu dreptate. Dintru cariĭ este unul acestu credincioasă slugă a noastră: Ştefan, ficiorul luĭ Andrieşanu, carel[e] încă părinţiĭ luĭ, şi el dintru copilărie luĭ slujindu-ne, aşè aŭ nevoitu de s'aŭ aflatu cu slujbă şi cu credinţă şi pănă la săvărşenie noastră. Pentru aceia şi Domniia Mea, văzind dreptaate luĭ şi slujba, am socotitu cu limbă de moarte, de l-am miluitu cu un satu anumea Mihneştiĭ, carel[e] este în Ţinutul Totruşuluĭ, — cu toate cumpărăturile ce am cumpăratu, şi cu totu hotarul, cătu am ţinutu noĭ, atăta să-l ţie şi el deplinu şi neclintitu, din toate; şi ca să-ĭ fie luĭ şi ficiorilor luĭ moşie în vecĭ, pentru pomenire sufletuluĭ nostru. Săvaĭ că acesta satu l-am fost datu maĭ înnainte luĭ Toader Ungurianuluĭ, pentru ca să ne slujască la streinătate noastră, şi pănă la săvărşit, Iar el, ca o slugă vicliană, s'aŭ sculatu de aŭ fugit de la noĭ. şi nicĭ carte de ertare, cum să cadea slugiĭ, şi de slujbă de la noĭ nu aŭ luatu. Pre carele eŭ, după cum ştie ţara toatî, dintru nemică l-am rădicat şi l-am făcut în răndul oamenilor. Pentru aceia iată că cu totu adinsul scriem şi poftim pre dumn[ea]luĭ iubit fratele nostru Domnul Moldoveĭ ca să ià carte de la aceia slugî rea şi s'o rumpî cu giudeţu dreptu, şi s dea moşie acestuelaltu, carele l-aŭ măncatu atăţe anĭ lipsă şi nevoe streinătăţiĭ, pentru căcĭ fieşte căndu şi fieşte

[1] Dresda, *Archiv*, ms. 8568, «Keyser-, König-, Chur- und Furstl. Schreiben an Frau Magdalenen-Sybillen, Churfürst Johann Georg zu Sachsen Gemahlin; anno 1663—64», fol. 64; ms. 9772, «Moscowitische Schreiben; 1662-97», fol 35-6, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46.

unde danie cè de la moarte învincește pre toate alte. Pentru aceia poftescu pre dumnealuĭ Domnul cum și uricu să-ĭ facă pre zapisul acesta al nostru, după obiceiul țărăĭ noastre, și întăriturĭ ca acele ca să-l moșteniască în vecĭ. Și nimea să n'aibă a să amesteca întru danie noastră acasta, nicĭ dintru toate rudele noastre, nicĭ dintru streinĭ; iar cine s'are amesteca, să fie procletu, și procletu și afurisitu de Domnul Isus Hristos și de toțĭ sfințiĭ luĭ, și-s nu vadză fața Svinții Sale cè strașnică la giudețul luĭ. Iar, de va fi și la uricul mare a mănăstiriĭ, ce am fostu făcut pre toate moșiile, și danie, să fie ğos înainte aceștie, căce mănăstire alte moșiĭ are, fără de acasta, într'altu uricu rănduite. Pentru aceia am iscălitu, am pecetluit-o cu măna noastră, și am pus și casa noastră de aŭ iscălitu acasta carte, ca să-s știe.

[Copiat de «Simion Chesco uricaru», 1743, Mart 8.]

1. Actul face parte din acelașĭ pachet cu cele tipărite, fără a se arăta precis proveniența lor, de d. Hasdeŭ, în *Arch. istorică*, I[1], pp. 108—10, n[le] 151 – 3. Dar observăm că n° 152 e din 7169, nu 7168, cum s'a tipărit acolo și că el are, în original, o pecete octogonală, cu arme purtînd de-asupra treĭ pene de struț, iar alăturĭ inițialele: B. S. H. [M.], în litere latine. N° 153 e rupt în adevăr, în original, dar se vede bine că trebuie să se cetească în locul stricat: «de ertare». Reproducem aicĭ și semnătura, una din cele din urmă ale Domnuluĭ pribeg, care muri îndată, în Ianuar 1668, după cum se vede din povestirea ultimelor luĭ momente de călugărul Antonie, într'o culegere de rugăciunĭ și slujbe în romănește, care a fost încredințată spre publicare păr. canonic Moldovan din Blaj de Exc Sa Mitropolitul Mihályi de Apșa (v. și documentele următoare).

Documentele Cașinuluĭ maĭ cuprind însă, cum și era de așteptat, lucrurĭ relative la Gheorghe Ștefan, ctitorul mănăstiriĭ. Ast-fel, la 11 Maiŭ 1642, «nepoțiĭ Șandreĭ ce-aŭ fostu Hatman», deținătoriĭ unor privilegiĭ datînd «de la Ștefan-Vod[ă] cel Bun» vînd a treia parte din satul Cărbuneștĭ «dumisale luĭ, Ghiorghii Ștefan logofătul al treile», pentru o sută de leĭ. «Și în tocmeala

14. † Io Stefan Voevod... Adecă acestu adevărat al nostru credincĭos şi cinstit boiarin, dumnealuĭ Darie c-aŭ fostu Spătar-Mare, arătatu-ni-aŭ un ispisoc de danie şi de miluire de la Ghiorghie Ghica-Vodă cu un sat anume Mihneştiĭ, ce săntu la Ţăinutul Totruşuluĭ, care sat aŭ fostu direptu de moşie a luĭ Ghiorghie Ştefan-Vodă. Decĭ, întru aĉasta miluire scriindu în ipisocul de miluire de la Ghiorghie Ghica-Vodă într'acesta chip: «fiindu şi slujindu acestu adevărat credincios şi cinstit boiarin, ce maĭ sus scriem, şi fiindu nevoitor în spre neprieateniĭ ţărăĭ, cariĭ aŭ fostu viindu cu răŭ asupra Ghicăĭ-Vodă şi să calce stiagul cinstituluĭ Împărat, într'aceaia Dumnedzăŭ nu i-aŭ lăsat, ce i-aŭ oborăt, pre Ghiorghie Ştefan-Vodă şi pre toţĭ cariĭ aŭ fostu viindu cu dănsul: într'aceaia toate ocinele acelor făcătorĭ de răŭ aŭ rămas pre sama Domnieĭ». Decĭ, pentru diriaptă şi cu credinţă slujbă c aŭ slujit dumnealuĭ, acest credincios şi cinstit boiarin Darie, ce-aŭ fostu Spătar-Mare, miluitu-l-aŭ cu un sat anume Mihneştiĭ, care şi maĭ sus scriem, ce iaste la Totruş. Decĭ, pentru atăta samă de avuţie ce aŭ luat Ghiorghie Ştefan-Vodă, a luminatuluĭ părinteluĭ Domnie Meale, Io Vasilie Voevoda, — pentru atăta avuţie ce ni-aŭ luat, toate ocinele luĭ să vine să fie a Domnie Meale, — nu în spre partea Domnieĭ, ce pentru avu-

noastră aŭ fostu Neaniul Vornicul de gloată şi Roşca Vornicul şi Costantin Nebojatco Vornicul şi Pavăl Vornicul şi Năvrăpăscul Vornicul şi Trandafir Vornic şi Ştefan Boul ce-aŭ fostu Clucear, şi Pătraşco ce-aŭ fost Postelnic, şi Irimiia Murguleţ şi Dociul şi Nacul şi Şeaider Uricariul, şi alţĭ mulţĭ ficiorĭ de boiarĭ şi voinicĭ denainte (pach. 4, n° 2). — Ca Domn, el dăruieşte, Iaşĭ, 5 Maiŭ 1657, Caşinuluĭ săŭ «doao camene marĭ din tărgu din Iaşĭ..., de tămăe şi de luminĭ», precum şi «vadul unde să chiiamă Vadul Turcilor, ca să îmble acolo podul sv[i]nteĭ mănăstirĭ; iară să nu aibă treaabă alt cineva a pune podurĭ, nice boiarĭ, nice părcălabĭ» (n° 3). — La 27 Maiŭ 1665, Eustratie-Vodă trimete locuitorilor din Cărbuneştĭ, «răziaş şi măgiiaş şi oamenĭ bunĭ», pe Alexandru, Marele-Pitar, pentru a mărgeni «toate părţile de ocinĭ... carele le-aŭ ţinutu Ghiorghie Ştefan-Vodă, pănă aŭ fostu boiar» şi la care pretindea şi Scorţeş Comisul (pach. 4). — În fine la 1678, 8 Februar, Antonie-Vodă dă ordin luĭ «Ilie Pleşca, Cămăraşul de Ocnĭ şi Toader Ungureanul, ce-aŭ fost părcălab», pentru delimitarea satuluĭ Mihneştiĭ dat Caşinuluĭ, după cumpărare, «de ctitoriĭ lor, Gheorghie Ştefan-Vodă şi de părintele săŭ Dumitraşco Ştefan Logofătul» (pach. 2, n° 2).

ţie ce ni-aŭ luat Ghiorghie Ştefan-Vodă. Într'aiasta, vădzindu Domnia Mea ispisoc de miluire de la Ghica-Vodă, şi fiindu dumisale şi cumpărătură pentru 500 ug., ce i-aŭ luat Ştefan-Vodă căndu aŭ eşit din Domnie, şi fiindu şi noao cu credinţă, Domniia Mea încă m'am m[i]l[o]stivit şi am dat, şi l-am întărit, ca să-ĭ fie şi de la Domniia Mea diriaptă danie şi miluire satul Mihneştiĭ, cu veciniĭ şi cu tot hotarul şi vinitul acestuĭ sat, ce maĭ sus scriem. Şi nime ca să nu clătiască, nicĭ să ruşeiască, nicĭ dănăoarî, în viacĭ. Şi cine va aleage Dumnedzăŭ Domnu în urma noastră, ca să aibă a 'ntări acastă miluire. Тоє пишєм.

Ѿт Іас лт ҂зрѯи, мсца дек. л дньї.

Io Ştefan Voevoda.

[Pecete ruptă. — *Ibid.*, pachet 2.]

B. LA PREFAŢĂ.

I. Treĭ descripţiĭ de lupte: Braşov, 1603; Braşov, 1611; Şoplea, 1655.

I.

Dopo che io sono intratto in Walachia per commandamento di S. M. C., non si à havutto una hora di reposo: sempre è statto bisogno essere in arme: hora con Tartari e Turchi insieme, et anco per suspeto di Moldavia; perchè essi Moldavi, o volendo o non potendo, como lori dicevano, lasciavano ad arbitrio loro pasar i Tartari più volte a danni nostri in Walachia; et era il pegio che la provincia, per le tante scorsioni de varie nationi, era già esausta de tutti li elementi, e i popoli in miseria erano extreti de pascer a quel exercito tanto licenzioso, che apena se potria scrivere la loro insolenzia. Et per questo molti abitanti con le fameglie e poco havere loro sono pasati in Turchia et altri in Moldavia,

altri nelli monti Carpati, tal chè Illustrissimo principe si trovava molto angustiato per non potere exigere alcuno tributo per sodisvare alli suoi soldati. Dil che tanto più cresceva a loro la licenza di far malle. Con tutto ciò, con auxilio divino et per la prospera fortuna di V. M. C., et con ultima posibilità e forze del Illustrissimo principe, stante il tempo, si è pasata una bona parte del inverno. Ma, perchè la provincia nelli lochi piani ella febre *(sic)* del Danubio era omnino depopolata, dove li soldati erano astreti per se nutrire, stare, alogiare nelli vilagi montanare e distante asai uno del altro. — solo il capitano Marsa Moldovano con Iovanascho, parimente Moldavo, per essere homeni più atti a tolerare la faticha et pariforme combatere alla usanza tartarescha, questi soli erano in campagna: uno apreso Giurgevo, altri in Bucureste. Li quali anno combatuto più volte, e sempre anno havuto victoria e di Turcho e di Tartaro. E certo, se non fose statto i lor valore, saria persa la Walachia.

Dopo ingiazatosi il Danubio [*pe margine:* alli 8 di frevaro del 1603], si fè resolutione pasar oltra, a dani delli nimici, ma per la dificultà della lontananza de racore li soldati, et anco per la gran quantità delle neve e mancamento del vito, che non si potevano nutrire nè homeni, nè cavali, si tardò tanto, che, apena pasato il fiume, si incominciò a disvar il diaxo. Sebene si poteva pasare prima, ma ne sono statti causa alcuni buiari che erano apreso il principe. Con tutto ciò, di subito pasato il Danubio, in contra della città di Silistria, altrimente chiamata Darstor, circondata da una profonda fosa e di una bona palancata, e difessa di un bon numero di Turchi, senza quelli punto temer, li nostri detero un tanto feroce asalto alla città, che li Turchi e Tartari che erano drento, non potendo più resistere, se detero in fuga per un' altra porta, che era verso il Danubio. Del che, essendo il diazo alquanto debille, la maggior parte si anegorno, et alcuni detero fuga per un altra parte. Tralli qualli uno fù Ahmat Bascia, genero di Tartahano, homo valoroso nel arme; altro fù Radul Voivoda, figliolo di Mihne Voivoda, per inanzi principe di Walachia. Essendo già presa la tera, se detero li soldati al sacco,

chi in quà, chi in là; sebene erano arditi nel combatere, erano sregolati alla obedienza et al ordene militare, per amor della preda; et già si apresava la notte e si acresceva il timore della desolutione del diazo. Di che il principe ne era molto apasionato, tanto più che in quel medesimo tempo ne venero di Moldavia alcuni homeni et dicevano che poco lontano dalli confini di Walachia era un bon corpo di exercito di Moldovani. Dove fù constreto il principe di retirarsi, havendo prima fatto bruscar tutta la terra. Il che, se ogni una di queste dificultà non havesse inpedito l'animo generoso del principe, el secondo giorno si haveria preso il castelo et arichito lo exercito della preda; ma contra il voler d'Idio non si pò far cosa alcuna. Et che ciò sia il vero, al ritorno in drieto la caroza del principe con li cavali si anegorno nella fratura del diazo, che non si vedesero più, non senza perdita di alcune robbe et argentaria del principe. Et era tanta la penuria del vito et il fredo, che quello che si haveva fatto in otto dì nel andar, al ritorno si fece in tre giornate, et con perdita di molti cavali per i patimenti. Et, havendo poi repartite le genti conforme della posibiltà del loco, et fatelle refreschare alquanto, per la istessa dificultà del vivere, si risolsero a remediare et mandare a Raz Giorgi con alcune compagnie per pasar di novo il Danubio in quella parte di Harsova, che è in contro di Braila, tera principalisima di Walachia, che prima era poseduta de Turchi et poi destruta de Mihal Vaivoda. Dove è un picolo castelo, che gli Turchi di novo l'avevano abitato, ed alli nostri sono stati scaciati et tagliati parte a pezzi, et, cossì pasati alquanti giorni dopo la presa di Braila, resolsero li nostri alcuni barche et asaltorno alcuni lochi e ville turchesche, nella Bulgaria, et straportorno sciavi et bestiame in bon numero. Havendo prima pasati li nimici dalla banda nostra con 300 elletissimi spahi del Bassa di Silistria, pensando oprimer li nostri repentinamente, essendo loro tutto «delli», *id est* bravi; ma furono asaliti, non dalli boni nostri soldati, ma da alcuna piciola mescolanza de Walachi, tagliati la magior parte a pezzi, et molti anegati in Danubio. Del che li Turchi si sono ateriti di tal

maniera che abandonnorno per una bona giornata et più tutto quel tratto di terra quanto è de Braila sino al mare, et Ahmat Bassa si retirò in Basargich, terra che sede in mezo di quella parte di Bulgaria che si chiama Dobrucia, ch'è trà il promontorio del monte Hemo et la foce del Danubio, abitata tutta da Turchi e Tartari. Li nostri, per la dificultà del poco numero delle barche, non potevano pasar ultra in gran quantità, ma pasavano a pochi, et, non essendo altri abitatori sula ripa del Danubio, solo che il vilagio che si chiama Daiani, che si pò agualiare a una bona città, dove si sono ricolti molti migliaia di Valachi, con le loro fameglie, fugendo la tiranide delli principi pasati di Moldavia et Walachia, non pensando li nostri che in quelli vilani fosse tanto ardire di voler combatere et starsegli contra, sbarcorno nella detta villa. I vilani, alla usanza loro, si restrinsero tutti in uno gropo, che pareva uno densisimo et formatto exercito, et, guardando della somità di coli alli nostri che erano giù, et vedendo, esser pochi, le venero asaltare con tanto impeto che apena li nostri ebero tempo di imbarcarsi. Et, perchè le navicelli la maggior parte erano fatte di un solo legno, facilimente si trabucavano; dove si anegorno circha cento, et altri tanti ucisi.

Apena ritornatti in Braila, intesero la nova come Illustrissimo signor Basti cercava ajutto dal principe per andar contro Sekel Moisesc, il qual era intratto in Transilvania; del altra parte erano intrati in Walacchia tre millia Tartari. Considerate adunque in che statto si trovase al' hora Illustrissimo principe et lo exercito, ma, con ajuto divino chaciati li Tartari, non si mancò quanto prima spedire per Transilvania, in ajutto di Illustrissimo Basti, Kisc Farkasc et Ciuncha Jannos con 1.400 homeni, tutti boni, a piedi e a cavalo; li qualli poi andorno da Sekel Moisesc, et molto dano fecero a noi. Poi si spedì insieme con me il signor Raz Giorghi con tre millia homeni a cavallo, raziani, haiduchi et Moldovani, con li qualli si pasò il monte per la valle di Telesina, dove si combatette con il Tartaro, l'anno pasato; et, calatto nella campagna di Corona, nel vilaggio Feldwar, aspetando di giorno in giorno qualche nova di Illustrissimo signor Basti, dallo quale mai si à potuto haver nova nissuna,

per haver tenutto seratti li pasi i Transilvani, — solo che dal signor capetanio Coppn, che era con presidio tudescho in Segeswar. Il qual non mancava sulicitare a Illustrissimo principe Radul Vaivoda che non mancase quanto prima venir in persona, havendo havuto nova come Sekel Moises veniva per oprimer lo exercito nostro, che era con Raz Giorgh et con me, — havendo detto Moises inteso da alcuni di Corona come noi eramo pochi. Ma con ajutto de Idio pian piano si ricolse con noi circha 3^m Seculi a cavalo e a piedi, et, havendo stracorso cinque setemane dopo che eramo intrati in Transilvania, ne vene asaltare il nimico, credendosi in un tratto tagliarne tutti a pezzi. Ma il disegno li falì, non solamente come se havevano pensato, ma furno rebutati da noi con gran vergogna e morte di alcuni di loro. Et forsi se saria finito quella volta la speranza loro in tutto, se il capitano Marsa, che era con noi, non fose statto suspeso del animo delli Seculi; il qualle se retirò verso li monti di Walachia et dapoi, havendo inteso como li Sekuli conbatevano da galantomeni, mandò Marso piculo con una parte delli suoi, ma agiunsero tardi. Et questa scaramucia fù venerdì, alli 4 di gliuglio, verso sera. Il dì seguente, si stesse, in pace, — che fù il sabatto, pensando noi che il nimico si avese retirato omninamente. Dominica matina, inanti l'aurora che fù alli 6 detto, si levamo del loco di Feldwar, tirando verso Corona: pervenimo in uno vilaggio si chiama Christiani, de dove vedemo che il nimico con grande presteza amarchiava per inpedirne il camino che và verso Valachia, pensando che noi fugimo. Et a questo fù dopio ingano loro, che noi, fatti alto in uno loco streto, che avevamo li coli da ambi lati et la campagna de una parte, havendo una fosa che faceva un rigolo, che era squasi como antimuro, et stando uniti, spetando il nimico con lieto animo. Il quale si era diviso in otto squadre, e per tutte le vie si ingieniavano asaltarne, come fecero, nè più, nè meno, come un amico andase a ricever altro. Malla Maiestà di Idio, che non manca mai di favorir la giustizia, sebene che eramo noi di minor numero, remansimo vincitori, dandoli la cacia insieme

con il vento, che miracolosamente in quella hora si voltò in favor nostro, — non mancando mai a tagliargli per sino a boscho di Kotla, overo Feketehalo, distante dal nostro logiamento una bona lega. Dove ne restorno morti cirçha 2m delli più extrenui et valorosi soldati havese Sekel Moises, — che aposta gli haveva eletto a questo efetto. Trà li quali furno gli capitani principali: Mako Giorg, generale, et Iemic Mihal, et altri infiniti nobili di Sekulia e Transilvania. Et le teste di detti capitani furno mandate al principe in Walachia, con la nova della victoria. Et questa fù la principal causà che detto principe si mose con tutte le sue forze a far fine del restante, essendoli da noi data particolar informatione come il campo di Sekel Moises era mancato asai delle forze per la morte di quelli valentomeni, in cui haveva posto tutta la speranza sua.

Interim noi intesimo, come Sekel Moises era venutto in Corona, chiamato da alcuni citadini, e da detti fù recevuto in campo e fatoli offerta di tutto quello le bisogniava, come la dimostrorno poi nelle opere, dandoi lance, polvere, homeni, archibugieri, due insegne et vitovaglie, concedendo che drento la cità potesero intrare Tartari, Turchi et Hungari ad arbitrio loro. Di che tanto non fecero verso noi: interim che lui godeva le gratie delli Coronensi, noi eramo in miseria,—redati veramente in un loco asai forte, dove non temevamo di esser superati. Al hora vedendo quanto importava la venutta di Illustrissimo principe, sono andato jo proprio in persona, che quanto prima si levase a venire per honor et utille suo e beneficio di Sua M. C., informandoli bene del nimico. Al hora, 'di subito, senza più dimorare, si levò, abandonando la provincia di Walachia elle fameglie loro, et vene con alcuni buiari fidelli a V. M., et potere suo, pasando con grandinissima dificultà la montagna per la stradà di Rucari e di Castel Brano, senza haver ardire di oporsegli Sekel Moises, sebene haveva inteso la sua venuta. Ma, tutto timoroso per la recevutta mala giornata, se contineva nelli logiamenti che haveva apreso una lega di Corona, aspetando novo ajutto di Kasachi et Moldovani, parimente Barbir Giorg,

Nagh Albert, che erano restati in drieto. Et si era trinceratto con un bono ordine di cari et una bona filla di altagliaria, la qualle attendeva al numero di 25, frà picoli et grandi, lassando alcuna volta scorere li Tartari verso noi, et per gratia di Idio facevano poco guadagno. Noi, dopo arivatto Illustrissimo principe, che fù dominica, alli 12 de gliuglio, et ci riposamo dua dì per fino che le bagaglie arivorno,—mercordì, che fù alli 16 detto, uscimo in campagna trà la tera di Rascnevo et la villa Vulcan,—il qual Vulcane fù dalli nostri molto mal tratatto, sebene il principe oviava, ma non poteva tanto che non fusse con dano. Giovedì, per la gratia de Idio, se apresentamo in contra al nimico, circha dua miglia taliania, tenendo la strada verso li coli che circondano la città di Corona della parte della campagna, con jntento de tor il vito alli nimici. Ma, considerando poi meglio che era pericolosa cosa metersi trà la città et il nimico, essendo drento essa città gran quantità di popolo, racolti da diverse parti, et pochi fideli a V. M., per le actioni vistene,—e cossì pigliamo il camino verso la campagna per inanzi lo exercito inimico. Il qualle non faceva altro che tirare continua quantità de tiri di altagliaria, ma non con tropo danno delli nostri, per volontà di Idio. Et, perchè vene una piciola palude causata de uno fiumicello che era inanti lo alogiamento del nimico, per uno riparo, e da drietto havea uno piciolo boschetto et la cartiera della città, noi, cognioscendo la dificultà de pasare con la cavalaria la detta palude, commandò Illustrissimo principe che scavalcasero li archibugieri haiduchi. Il che feceno volontieri, et con grande animo pasorno la detta palude et asaltorno il nimico, havendo sempre la cavalaria al fiancho, senza curarsi punto della furia della altagliaria. In un tratto, erano circondatti li alogiamenti e roti lĭ inimici senza haver ardir di uscir delli logiamenti, nè de rompere le lanze oro; solo erano li Tartari in campagna, lo Bectesc-Bassa. Ma poco durorno, che dettera la fuga, e coscì piegorno in un tempo a fugĭre li Hungari delli loro logiamenti con grande obrobio e paura, inantì al vincitore; che, de 10 millia che erano, non credo che ne siano scampati 3^{m}. Se vede piena

di morti quella campagna. E detto Sekel Moise, fugendo quanto poteva, sopra uno cavallo baio castagno, fù arivato del signor Raz Giorg, nostro vice-generale, pregandolo onorevolmente che si arendese; il che non volse esso Moisse rendersi: gli fù tiratta una archibugiata dal Pana Greco, camarier di Illustrissimo principe; et in quel punto isteso il signor Raz Giorgh gli pasò con uno stocho; et li tagliorno la testa; e detto Raz Giorghi li pigliò il cavallo.

Bectesc-Bassa è fugitto insieme con li Tartari; et il suo cavalo fù preso. Scampò Redei Ferenz, Kisc Farcas. Fù morti molti nobili, preso vivo Toldi Istvan, il qual dopo alquanti giorni morse. In Corona fù preso vivo Bogati Michleusc, il qual morse. Poi fù preso il sangiack di Mudano *(sic)*, ma molto mal ferito. Dopo fatta la bataglia, habiamo fatto il dì seguente l'alegreza con tirar tutta la altagliaria presa; et havemo mandato la testa di Sekel Moises jn Corona, aciò si dechiarino della morte sua. Il campo nostro stava malle et in gran miseria di vitovaglia, perchè, timorosi, li Coronensi se contenevano con le porte serate e non si fidavano venire in campo, nè mancho lascavano nissun portar vitovaglie da noi: ben vero chi và là, alle porte, gli dano, più per timore che per amore, et, si bene il principe victorioso potria forzar la cità e farsi dar tutto quello volese per sotissuar a quel exercito suo delle page che gli doveva, non l'à fatto. Sebene ogni dì gli infatidivano li soldati et bravavano oltra modo, che vorebbeno haver la Corona al sako; lui gli è andato mitigando, hora con bone parolle, hora con minacie, hora con dare alcune belle vesti alli capetani principali. Et perfino hora lui aresiste miracolosamente, sempre tenendosi devoto et pronto al servitio di V. M. C., come l'à mostratto con effetti. Pigliò detto principe in prestitto dalli Coronensi 20m talarij.

[Apoĭ lista celor luate de Persanĭ dela Sultan.

Însemnare latină a cuprinsuluĭ pe margine şi note despre Moise şi Radibrad, de un contemporan, poate Szamoskòzi.

Budapesta, Bibl. Universităţiĭ, Col. Pray, XXVIII, p. 401 şi urm.]

II.

Din «Herrn Michael Seybrrigers Goldschmidt, Bürgers zu Cronstadt, kurtze historische Anmerkungen».

[1610.] Die Klöster-Leüt haben sie mit den Demächern aufgehackt und auf allerlei Weg gemartert, bis sie alle Schätze der Kirchen und Klosster bekommen haben. Denen Kuffen mit dem Wein und Honig die Boden eingehauen und Alles in Grund verderbet, viel tausend Stuck Vieh, klein und gross, haben sie heraus bracht...

Denn in Jahr 1611, den 9. Julii, des Morgends frühe, kommt ein Zeitung ins Lager, nicht weit von Tartlau gelegen, dass ihm seine Strasche oder Feldwacht, welche er bey dem Themes ins Gebürg hinnein geschickt hätt, auf 3.000 Mann, alle erschlagen seye von des Sorban Wayda Volck. Ist also Einer davon kommen, welcher ihm die Zeitung bracht hat; darüber grausam erschrocken ist, sagend: «Wenn du mir nicht die Wahrheit sagest, so wil ich dich schinden lassen». Darauff antwort jener: «Wenn in einer Stunde dir der Glaube nicht in die Hände kommt, so lass mich schinden». Darauff hat Bathori alsbald Lermen lassen blasen, und sich Alle zu Ross und Fuss fertig gemacht.

Unterdessen ist der Wayda schon mit aller seiner Macht hier beym Gericht gewest; das alles ist in der Stadt so heimlich zugegangen, dass man in der Stadt des Morgends um 6 Uhr nicht davon gewust hat, ausgenommen zwey oder drey unsrer Herren. Mann hat von Hauss zu Hauss mussen Brott auffheben und Proviant hinauss schicken, denn sie waren im Gebürge starck gereiset und ausgehungert. Sie vermeynten etliche Tage still zu liegen und auszuruhen, aber es wolte sich nicht schicken, denn der Bathori wolte ihm dem Wayda keine Zeit lassen: vermeynt sie als abgemergelte Leütte zu überfallen; ist also von Tartlau auf Honigbach zu und darauf Petersberg. Hat wolen den Wayda ins Feld locken und ihn unkrümmen, dass er möcht die Sonne auf dem Rücken haben. Der Wayda merckts und wolt sich nicht aus dem

Vortheil geben. Ist auch hinunterwerts gezogen, biss bey Bartholomeis-Kirch zu, auff der Rost-Bach. Hat aber die Pohlen, welche er in Pohlen gewerbet hat, alle zu Ross und geharnischte, bey Zeit, der Papier-Mühlen zu geschickt; da seynd sie versteckt blieben, dass die Ungern nichts von ihnen gewust haben.

Unter dieser Zeit hat man etliche kleine Stuck dem Wayda hinauss gegeben, sammt allem Zugehör, etliche Wagen mit Kopchi beladen. Unterdessen seynd sie schon auff dem Mittel-Feld zusammen kommen, dass unser Büchsen-Meister die Stücken lossgebrandt: eins ist verdorben, hat nicht mehr Zeit gehabt zu laden; hat müssen aus der Schlacht die Stück zurückbringen. Der Bathori ist über die Massen starck auff die Wallachen zukommen, so dass gar schnell dem Wallachen viel Volck erschlagen ist; viele Wallachen seyn in die Vorstädt gewichen. Ja sie haben sich in die Gräben gestürtzet, bey dem Goldt-Schmiedt-Thure und Gerber-Steg im Graben ist voller Volck zu Ross gewesen; ober dem Schuster-Weyer biss an die Reyser, und auff dem Burg-Hals, ist alles gewichenes Volck gewesen. Ich, Michael Seybriger (der dieses geschrieben hat), bin auff dem Thurme gestanden, welchen ietzunder die Tuchmacher haben, und Alles gesehen. Viel walachische Schereck (Trouppen) haben von diesen Gewichenen nichts gewust. Gleichwohl haben die Pohlen gemerckt dass die Wallachen Noth leiden; seyn ihnen also bald zu Hulffe kommen, und hinterher, — also dass der Bathori übel erschrocken ist. Denn es war gar ein schöner Tag mit Sonnenschein: so haben die Geharnischten einen trefflichen Glantz von sich gegeben. Der Bathori schickt ihnen entgegen zu sehen obs Feind oder Freundt wären; die Zeitung komt ihm, es waren Feind.

Unterdessen hatten seine Trabanten ihren Pulwer und Bley verschossen. Man hat ihnen in der Eile nichts antheilen können. Das habe der Bathori gesehen, und ist ihm ein solch Schrecken ankommen, dass er nach der Seiten die Flucht hat geben. Die Zackel habens gemerckt, seyn auch gewichen, die Kopchi weg geworffen, welche so dick aufein-

ander gelegen sind, dass man des andern Tages nicht dadurch traut zu reisen. Die vorgewichne Wallachen hat man wieder in die Schlacht getrieben, ihre eigne Haupt-Leütte haben etlich der ihrigen niedergemacht, biss man sie darzu hat bringen können. Sobald sie gemerckt haben dass auff ihre Seit gut Mahr verhanden ist, seyn sie wieder beherzt worden, und haben der Ungern am Meisten nidergemacht und nachgejagt biss in die Nacht, biss in Zeckelland. Den Abend hab sie in Zeckelland gebrannt, so dass man hat konnen etliche 20 Dörffer zahlen, die zugleich gebrannt haben. — Auf diesmahl seyn etliche hundert verwundete Wallachen und Pohlen in die Stadt bracht zu den Balbierern; aber, weil ihrer so viel ist gewesen, hat man ihrer nicht pflegen können: das Wenigste ist geheilet, das Meiste gestorben. Des Fürsten General, Ratz György, ist erschlagen, dessen Haupt ist aufs Closter-Thor an einer Stangen hinauf gesteckt. Ebner Massen ist in der Schlacht blieben der Imrefy, des Bathori vornehmster Rath einer; zwey nagyságosche Herren seyn lebendig gefangen und gefänglich eingezogen und nach etlichen Tagen von des Waida Volck fürs Thor geführet und niedergehauen und unbegraben lassen liegen, von Hunden gefressen. Undt sonst viele Edelleüte seye gefangen, derer Edel Leute Weiber hier in der Stadt seyn gewesen; welche ihre Herren nicht haben können auslösen, der grossen Summa Geldes wegen: die haben die Wallachen alsbald zum Thor hinaus geführet, auff den Misthauffen, und nieder gehauen. Auch seynd in der Schlacht blieben etliche pohlnische Herren; der höheste liegt hier in unserer Kirch mit grossen Pomp begraben: ein pohlnischer Münch hat ihm latein die Leich-Predigt gethan. Diese Schlacht ist geschehen 1611, den 9 Julii, an einem Sonnabendt.

Am Sontag frühe seyn unsere Herren, sammt allem Stadt-Volck, was nur zu Ross hat können auffbracht werden, hinauss geritten, den Waida entpfangen und denn mit einander auffm Feld herunter geritten, mit grossem Verwundern die Menge der erschlagenen Körper angesehen. Der Waida hat gesagt: «Ich bin zu gering solches zu thun; dieses habe ich

nicht gethan. Gott vom Himmel hats mit seiner allmächtigen Hand gethan». Denn man hat können biss auf Petersberg gehen nur von einem Körpern zum andern: an etlichen Orten seyn sie hauffenweis herum gelegen. Allerley gemeine Leute. Altstädter und sonst Fuhrleute haben müssen Körper zusammen führen, biss man vor grossem Gestank nicht mehr gekundt hat. Da hat man müssen ablassen. Die man hat zahlen können seyn auf 12 000 gefunden. Es war eben die Zeit da die Frucht auf dem Feld zeitig war; was nicht zutretten war, da haben die Schnitter viele Körper im Korn funden; der Geitz hat gemacht dass die stinckende Körper besucht seyn worden, und bey manchen ist viel Geld funden, auch güldene Ring an den Hals verfaulten Fingern.

Der geschlagene Bathory mit wenig Volck kommt in die Herrmannstadt mit grosser Eyl, denn er vermeinet der Waida kame hinter ihm her. Der Waida ist aber allhier wol acht Tage still gelegen und hat wollen ausruhen. Unter dessen hat sich der Bathory wieder gestärckt. Der Waida bricht von hier auff mit seinem Volk, kommt für die Herrmannstadt, belagert den Bathory, dass er sich auff Gnad und Ungnadt mocht ergeben und den Deutschen die Stadt wieder nur raumen: das wil dem Bathory nicht ein, sondern fangen eine grausame Verratherey an, denn die Volcker fallen vom Bathory ab zum Wayda. Er nimmt sie auch alle an, last sie beschweren; sie haltten aber Glauben nach ihrer Art, denn sie haben den Waida sollen fangen und ihn dem Bathori ubergeben,—aber der Anschlag gehet nicht an. Der Waida merckt die Verrätherey, bricht bey der Nacht heimlich auff, mit den Seinigen, kommt wieder auff Burtzenland, doch nicht in die Stadt, sondern auffs Schneleste (?) bey Tirtsburg in die Wallachey, nimmt Weib(er) und Kinder mit sich, seine Bojaren zugleich, ziehet durch die Moldau und Pohlen in Deutschland zum Keyser, in der Hoffnung der Kayser solte ihn wieder in die Wallachei einsetzen. Aber der Keyser Matthias hat sie zwar in seinen Schutz genommen und ihnen in Ungarn zu Tirnau den Sitz eingeben, aber sie sein von einem Jahre zum andern auffgehalten, seynd also etliche Jahr

da still gelegen und haben das Ihrige verzehret. Endlich ist der Waida sammt seinem Eydam, der Petrasco, welcher da zu Tirnau des Sorban Waida Tochter genommen hat, allermeist für Leydt im Elend gestorben, so dass die Wittfrauen wieder in die Wallachey seye kommen [1].

[Budapesta, Museul Naţional, Quart. germ. 148, cuprinzînd còpiĭ de cronicĭ braşovene.]

III.

Georg Rakoczy des andern dises Nahmens mitt den Sim: in der Wallachey erhaltenen Kriegs Beschreibung anno 1655.

[«Vor hundert und etzligen Jahren ohngefehr» era în Serbia un războinic sălbatec, anume Simion. Ca hoţ vine în Ţara-Românească, cu familia şi «andern viellen Knechten so er beysahmen hatte» şi serveşte cu plată pe Domn. După dînsul servesc aĭ săĭ, ca oamenĭ liberĭ. Apoĭ ajung, «wie die andere Wallachen ihrer vielle, zu Unterthanen und Leibeigenen». Parte staŭ în ţară, parte în jurul Domnuluĭ. Li se cere un «starker Frondienst» şi «ein grosser Zinse» pe an, ceia ce declară Domnuluĭ că nu pot face. Acesta decide a-ĭ goni în Serbia. Şeful lor protestă tare. E aruncat în temniţă şi «heimlich ersauffen». A doua zi, aĭ luĭ îl cer în zădar. Prind atuncĭ pe Domn la vînat şi-ĭ ucid boieriĭ. Li pradă Curţile şi li chinuiesc femeile pentru a lua banĭ. «Welches [Geld] sie vergrabeten.» Se adună la 22.000. Ieaŭ vite în ţară, beaŭ, mînîncă, und «panquetirt schandlicher Weise». Domnul se face că ţine cu eĭ. Află însă «unser G G. H H. G. Rakoczy Landes-Fürst», în taină, prin Constantin-Vodă. La 28 Iunie 1655 vine la Preaşmăr cu 62.000 de oamenĭ. Vin aicĭ spionĭ ai Seimenilor. Unul e prins la Făgăraş. Eĭ trimit solie cu banĭ «an unsern G G. H. L. F. dinarók». Li se ieaŭ însă baniĭ. Apoĭ

[1] La întors (1 Septembre) Báthory află în Ţara Bîrseĭ, «dass der Sorban Waida aus dem Land ist».

oferă Domnia «einem der vornehmsten Bugåren, mit Nahmen Preda Wornik, welchem sie auff vorgedachter Jagt seinen einzigen Sohn unter dem Leibe von der Erde heraus gerissen und vor seinen Augen in Stükke gehauen hatten». El se face a primi. Cere timp pentru a merge la Pașa din Silistra să facă pace. Pleacă spre Dunăre. În lipsă Seimenii observă că «er ist des Siebenburger Fürstens auffgenohmener Vatter: wie wird nun der Vatter wider den Sohn streiten?». Îl aduc deci înnapoi, îi ieaŭ Domnia și o oferă lui Constantin-Vodă, ce o iea, de frică. «Wiewohl er mit dem Preda Wornik etwas anders im Sinn führete.» Se face a se găti de luptă, și iea în lagăr și pe Preda. Acesta cere a fi lăsat la o mănăstire, pe cît timp va mai trăi. Fuge apoi în Ardeal. Constantin se iea după el noaptea, cu cei mai de credință ai săi. Merge până a doua zi în amiazi patrusprezece mile spre Rákóczy. Apoi Seimenii fac Domn pe «einen ansehnligen und tapfferen Mann, mit Nahmen Hriza». Rákóczy vorbește trupelor sale la Preașmăr. «Welcher unter Allen mit in die Wallachey ziehen, die Kirchen, Klöster oder auch geistliche Personen antasten oder plündern wird, den wollen wir, bey unserer uns von Gott anvertraueter fürstlicher Gewalt schwerend, ohne alle Gnade auffhencken lassen. 2. Welcher aber in unserem Lande unserer fürstlichen Gewalt unterworffener und uns untersessener Adel ist, und kommet nicht mit uns ihn den Krieg, den wollen wir ohne alle Gnade, abermal wie zuvor schwerend, aufhenken lassen.»

A doua zi, 19 Iunie, sună trîmbițile. Rákóczy, cu toată oastea, trece prin pasul Buzăului.]

Weil die Sim[oner] den richtigen Weg bey Türczburg hatten vorhauen lassen. Unnd, als sie nun, den 26 dito, ziemlich hinein gekomen, und kurz vor Mittage an einem Orth, neben einem Wasserfluss, sich lagerten, vermeineten auch noch weit vom Feinde zu sein, wie sie bericht waren worden, ritten also ihrer etzlige Partheyen nach Victualien dem vorstehenden Dorff zu. Unterdessen ersihet einer nach dem andern jenseit des Wassers ungewöhnliche Fahnen, welche Kreützer oben auff der Spitze führeten, herfür blikken, welche

immer weitter sich ihnen zu nahen beginnen. Nehmen derowegen etzlige den Rükwege nach dem fürstlichen Zelt und sagen dem Feldhauptmann Johanni Kemeny, so wohl auch I. F. G. selber, sie haben Fahnen auff welcher Spitze Kreützer seyen auss dem Walde kommen gesehen, und derer nicht wenich. Als I. F. G. solches vernohmen, lassen Sie also bald dass annoch müde und matte Volk so vorhanden war (es waren aber ihrer aber kaum 1.000, denn die Übrigen kamen hernach) in die Schlachtordnung stellen, und kommet unterdessen der Simoner Hauffen troziger Weise herauff dem Wasser zu gezogen; welchen I. F. G. Volk alsobald entgegen, — und gieng die Schlacht also gleich umb den Mittag des gedachten 26 Junii, welcher war der Sonnabend vor dem 5. Sonntag Trinitatis.

Die Simoner (welche fast alle trunken) brachten ihre Stüke und Haken mit herzugerüket, gaben waker Fewr über das Wasser, welches die beyde Armeen von einander scheidete. Der Simoner Buchsenmaister (welcher ein Teütscher war) stattete die Stükke alle so hoch und dermassen dass alle Kugeln über's Fürstenvolk wegfliegen musten; welches unserm Kriegsvolk ein grosser Vortheil war. Unsers G. H. L. F. Völker aber thaten auch das was ahn ihnen zu loben war und hielten sich so wohl dass gar bald der eine Flugel der Simoner anfieng etwas zu weichen. Als solche I. F. G. Völker sahen, wurden sie alsobald desto kühner, wagten sich auch über den Fluss, das Fussvolk so wohl als die Reütter, und musten also die Simoner straks die Flucht geben, und liessen bey die 30 Stuke damals hinter sich. I. F. G. Völker aber verfolgeten sie biss in die Nacht, hieben ihnen viele darnider und kriegten auch etzlige viertzig Fahnen; welche auch hernach ins Land herein gebracht wurden, neben den 30 und etligen Stüken. Den Heriza aber, nehmlich den neüen Waywoda der Sim[oner], kriegten sie auch gefangen; welcher dem Sziristrey Bascha erstlich und darnach anhero, nach Weissemburg, überschikt wurde; von wannen er schwerlich herauskommen wird bis er den letzten Heller bezahlet.

Zu kaum angefang[en]er vorgedachter Schlacht aber kame

der Stephan Waywoda auss der Moldau, denn er war von I. F. G. auch zum Streitten etzlige Tag zuvor geruffen; hatte aber kaum 12.000 Soldaten bey sich. Diser Stephan Gergitz Waivoda nuhn, und der Constantin, walachischer Waiwoda, reiseten nach vollendeter Schlacht mit I. F. G. nach Tergovist zu und, nachdem I. F. G. dem Constantino dass Waivodenthum abermal, mit Bestätigung, übergeben, verehreten sie ihm 4 Stüke von seinen; welche aber von den Simonen bekommen waren, wurden alle herein, in unser Land, gebracht. Und waren also I. F. G. mit seinen zweyen Waivoden frolich alda zu Tergovist.

Den 14 Jully aber kamm I. F. G. abermal ins Land und zogen Ihr die Capita Universitatis Saxonum auff dem Alten-Land biss gegen Szombath entgegen, als: H. Laur., k. Consul, und H. Joh. Lutsch, Saxonum Comes iudexque regius civitatis cibiniensis. Und ich war auch mitt.

Den 21 Julii gelangeten I. F. G. mit sampt seiner Gemahlin, welche Ihr auch bis nach Fogarasch entgegen gezogen war, nach Salzburg; alda verblieben sie 4 Tage lang, und reiseten hernacher nach der Residentz von Weissemburg, alwo sie solemniter entfangen wurden [1].

[Budapesta, Museul Naţional; Eder, *Collectanea historica Transylvaniae* = ms. quart. lat. 493.]

II. Scrisorĭ.

I.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Son da 20 giorni che diedi aviso a V. A. Serenissima dil principio che s'havea datto alla trattatione di pace con Sigismondo, conforme a quanto da Praga mi era stato scritto,

[1] Se menţionează apoĭ, dar de altă mînă, expediţia din 1657 în Polonia, şi se spune că · «wass sich weitter, in nacherfolgeter Zeitt, begeben hatt, hab ich anderswo beschrieben, insonderheit aber in den actis comitiorum transsilvaniensium».

e doppo questo ritornò il Bogathi con le propositioni che a questa hora l'Altezza Vostra deve have[r] inteso dal barone di Hoffkirchen, che, sei giorni fà, lo spedii a V. A., et hoggi apunto sono arrivati li tre ostaggi transilvani che io havevo richiesto da Sigismundo per sicurezza di observare le promesse fatte, ogni volta che piacciano a S. Maiestà Cesarea. Et io partirò doppo dimani verso il Silaggio, inviando detti ostaggi a Sacmar, comme luoco più sicuro.

In questo mentre è parso al Vallacho di voler passare in Vallachia con le sue genti et con la maggior parte degli Hayduchi; la quale propositione mi è parsa molto buona per il servitio che S. Maiestà ne può ricevere,—perchè non solo con l'esercito che conducce seco, che possono essere da 14 in 15m persone, potrà recuperare la Vallachia, ma anco passar il Danubio et infestar il Turcho da quella parte, et anco tener in freno Sigismundo, sì comme anco per questa via viene S. Maiestà a disobligarsi di tutto quello che i Vallachi potessero pretendere, senza meterci niente il suo. Egli partirà frà tre giorni, e dice che n'andrà avisando di quanto seguirà. Io gli hò dato la assistenza che hò potuto, de danari, polvere, artiglieria et altre cose che mi hà richiesto, et a mio parere il tutto è stato molto a proposito. Di che ne hò voluto dare aviso a V. A. Serenissima, supplicandola humilmente volerne dar parte a S. Maiestà, poichè in questi garbugli non hò tempo da poter scrivere. Et a V. Altezza Serenissima faccio humilissima riverenza. Da campo a Bistriz, li 5 di Marzo 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Copie, în Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

II.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Sendo riuscita vana l'andata dil Vaivoda in Vallachia, sì comme inant'hieri scrissi alla Altezza Vostra Serenissima, ma hà risoluto mandar uno ch'è de suo' alla Corte a humilmente supplicare Sua Maiestà voler haver memoria di lui et de suoi seguace *(sic)*: tra quali vi sono molti nobili; e, se bene io lo hò assicurato a non dubitare ponto della clemenza di Sua Maiestà, tuttavia per contentarlo hò voluto io ancora humillissimamente supplicare Sua Maiestà et Vostra Altezza che voglino haver risguardo alla fedeltà che questa natione hà mostrato verso la Maiestà Sua. Et la summa di tutto questo negotio non consiste a mio parere in altro se non che, degnandosi Sua Maiestà di conceder la pace a Sigismundo, vogli includerci anco il Vaivoda con i detti suoi seguacci; ma, se vorà continuar la guerra, bisognarà darli li aiuti necessarii per poter ricuperare la sua provintia.

Il Pancratio Senniey partirà sabbato, 23 di questo, da Sacmar, per la volta di costì, per dar conto dil stato delle cose di quà. Di che mi [è] parso avisarne l'Altezza Vostra Serenissima. Alla quale baccio humilissima riverenza *(sic)*. Dal Campo a Margica, li 12 Marzo 1602.

G. Basta.

[Copie, probabil către Archiducele Matthias. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]*

III.

[1602.]

Durchleichtigster, hochgeborner Ertzhertzog,

Genedigster Herr. Eurer Fürstlichen Durchlaucht fueg ich gehorsamist zu wissenn das gleich iezo ainer vonn Adl, Nahmens Hanns Braun, so fur disenn vonn dem Herren Fürsten

unnd Stannden în Schlessienn zu derer Reyterei hinnein geschückht worden, wüderumb zuruckh khomen unnd hinauss in Schlessien postiert. Der bringt die Zeitung das der Radul Waida, inn dem er von Herren Bassta abgeschüeden, den Posses in Wallachey (mit Beystanndt des Rakhotzi Laioss, so im vonn wolgedachtenn Herren Bassta, mit etzlich tausenndt Mann, zuegeben) eintzunehmen, von dem Geezer Bassa, (wie er inn nennet), so bey funffzehen tausennt Türggen unnd Tartarn bey sich gehabtt, an einem engen Pass gegen Wallachey unversehens uberfallen, in die Flucht geschlagen, unnd im bey zwaytausent Man erlegt unnd ailff Fahnen genomen worden; mit denn Ubrigen unnd maisten Volckh, hat er sich salviert unnd ist wider herauss inn Syllagio khommen, wie er dann, am verganngenen Sambstag, er Wayda sich in Personn in der schlessischen Reitterquartier, in denn Fleckhen Sillach, bey dem Obristen Leytennandt, dem von Rottwitz, anngemeltet unnd im obgedachter vom Adl selbst gesehen. Unnd, wie mehrgedachter vonn Adl meldet, gibt er Radul Wayda des Rhakozi Laioss Volckh nicht wenig die Schuldt, weilln dasselbig nicht vort gewollet, sonndern ihm Wayda allain vorann ziechen lassen; unnd soll diss, so erlegt worden, nur der Vortrab sein gewesen, unnd, weil er Wayda khainen Nachtruckh gewüst, hab er sich mit Vleiss mit denn ubrigen Volckh gewenndtet unnd Herren Wassta (ohn denn er nun nit weiter getraut) zuegezogen; hab zwar noch ein guet Hertz mit Herren Bassta Zuthuen unnd Hülff sich seines Schadenns wider zu erhollen. Datum Caschaw, den 21 Martii, umb 11 Uhr zu Mittag, inn sechtzehendten hunderten unnd andern Jahr.

Erich Lasotta,
Mustermeister.

[Copie; probabil către Archiducele Matthias. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

IV.

[1602.]

[Nicolae-Vodă Pătraşcu către Împărat.]

Iam duobus annis elapsis, ad illam iter accepi inque Claudiopolim usque venerim, ibique eiusdem M. T. proditores mihi obviarunt: in civitate dicta Ghialoi, tanquam vinctum clauserunt. In qua quidem civitate, quoadusque Illmus d. Georgius Basta regnum istud habitavit, pacifice et quiete mansi, mediante favore et benevolentia ipsius; post vero discessum eius, qua calamitate et miseria in manibus dd. proditorum dies peregerim, omnibus christianis Dominus avertat. Nunc vero, divina auxiliante clementia Maiestatisque Tuae bona fortuna, iterum Illmus d. Basta venit dictosque Maiestatis Tuae inimicos, debellatos, ad eiusdem Maiestatis Tuae servitutem reduxit, meque, in tantis calamitatibus angustiisque constitutum, sua benignitate liberavit maximamque erga me benevolentiam monstravit et monstrat. [Cere să poată veni la Împăratul, să-ĭ vadă fața, dorită zi şi noapte.] Usque ad mortem tanquam proprio parenti servire conabor... Datum ex Fogarasso, die 18 Augusti 1602... Filius et fidelissimus servus...

Io Petraşco Voevod.

[Pecete roşie ruptă. — Arch, de Stat din Viena, *Turcica,* 1602.]

V.

[1602.]

Serenissimo Signore,

In questo istesso ponto mi vengono letere dil Vallacho, che mi richede con molta instanza, me incamini verso Corona per dar calore alle cose sue, giachè buon numero de Pollachi et Tartari vengono verso di lui. Sì come dice anco fare l'istesso Hieremia Moldavo. E, se ben questo era il mio dissegno, come per altre scrivo all'Altezza Vostra, tuttavia, havendo in-

teso questi avisi, acellererò tanto più il caminare. Hà voluto anco la buona sorte che verso Deva siano comparsi da quattro millia Vallachi che, giorni fà, haveva richiesto al Vaivoda, quali hò risoluto mandar verso Lippa sotto Barbier Georg, per tentar la impresa del castello di Zolmos, che a mio parere si potrà fare a mano salva, per esser tanto vicino a Lippa, et questi senza dubio assicurarano quella frontiera, mentre io attenderò alle cosse di Vallachia. Havendo anco provisto tutte le altre fortezze di vettovaglie et munitioni da guerra per qualche tempo. Mi sono anco questa mattina capitate letere dil secretario di Heremia, mano molto ben conosciuta, quale in nomine de suo patrone scrive a Siculÿ debbino pigliar l'arme, et adderire a Zekell Moises, di maniera che costui si và decchiarando nemico aperto. Io mi accostorò verso là, e, se sarò provocato, farà quanto comporta la reputatione delli armi di Sua Maiestà. Hò anco scritto al colonello Pezzen, ch'afretti il suo venire, acciò meglio et più sicuramente si possa fare il servitio di Sua Maiestà. Et a Vostra Altezza faccio con ogni humilità riverenza. Dal Campo a Naghÿ Selmk, li 3 septembre 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Trimeasă de Springer, corespondentul Archiducelui Maximilian, la 17. — *Ibid.*]

VI.

[1602.]

Auss dem Veldtleger, ain Meil von der Cronstatt, in Sübenbürgen, vom 18 Septembris, anno 1602.

Dise Täg haben wir gewisse Khundtschafft gehabt das, auf Begern des Jeremiae Waida in der Wallachei, der Tartar Han mit noch 25^m der Seinen ime zu Hülff ist khomben, auf das er mit Gewalt seinen Brueder Simeon widerumb inn

die Wallachei ein möge setzen. Nun aber befindt sich des Tartar Han Intent vill annderst dann er von dem türkhischen Kayser im Befelch hat: In die Molda einen seines Gefallens einzusezen unnd nach demselben auch in die Wallachey gleichsfals einen Renegato, so er mit sich bringt, einsezen, alsdann, mit seiner unnd baider annderer Macht, sambt dem Bektes-Bassa mit den Türkhen, in Sübenbürgen fallen unnd sich des Landt impatronirn. Welliches alles der Jeremias dem Radul Waida gleich per aviso zuegeschriben, unangesehen sie auch gegen einannder Feindt sein. Hierans zu schliessen das gemelter Jeremia dem Tartar Han nit mehr drawen darf, wie unns durch andere Kundtschaften auch zuekhombt, das er Jeremia mit seinen Volckh von dem Tater separirt unnd sich gegen dem Pollnischen Gebürg retirirt. Nun hat der Radul Waida gemelte Schreiben von dem Jeremia dem General Basta zuegeschükht und seines Raths begert. Der hat im wider geantwort, er soll dem Jeremia auf dise Weis antworten, er Radul bedenkhe sich gegen im, dass er des Tartar Intent im geoffenbart, er aber befindt sich an Volckh so starckh, do er nit Ursach hab sich zu besorgen, das der Tartar Han einen andern Waida in die Wallachei einsötze; es sey im auch leid das er im die Schlanng selber in Buesn gezogen hab. Im Faal er aber seiner Hülff wider den Tartar beger, so soll er sich mit Ehistem besser erclären; als dann wöll er inen als ein gueter Nachbar zu Hülff khomben unnd erzaigen das er mehr begert sein Freindt zu sein, als er bisher gegen im nit erzaigt hat. Auf dises Schreiben ist man des Jeremia Antwort gewertig: er erklär sich nun auf ain oder den andern Weeg, so wirt der Tartar schwarlich in der Molda zu dulden sein, unnd wirt in wenig Tagen von dem Basta Resolution ervolgen müessen. Ob woll zu erachten das villeicht der Tartar Han den Radul angreiffen möchte: wellicher mit seinem Läger nur 4 Meil jenseits des Gebürg vonn unns ligt. Unnd wir ligen mit unnserm Volkh herwerts des Gebürgs, an dem Pass, das wir nach Gefallen in einem Dag mit der Reutterey unnd in zwen Dagen mit dem Fuesfolckh ime Radul zu Hülff khünnen khomben. Last sich aller

Seits woll ansehen, das villeicht in Khurtz auch die Molda in Ir Mayestät Handt unnd Devotion khumben möchte. Dann, wan gar der Tartar sich umb die Molda nit annämb, so seind doch ime Jeremia sein fürnembsten Pogliaren in der Still aufsezig unnd rebellisch, unndt begern merers nicht als aus seinem tyrannischen Joch in Seiner Mayestät Protection zu khumben, wie sy sich dann durch Schreiben unnd Abgesanten in der Still gegen Herrn Basta Ir. Mt. underthan zu sein erkhlärt. Gott geb das Alles zu Ir Kay. Mt. Hochait und Aufnemben geraiche!

Der Radul Waida ist mit seinem Löger uber 16^{m} starkh: so hat Herr Basta im von unserm Löger unnd Zäggeln auch über 6^{m} zu Hulff geschikht; die werden heüt zu im gestossen sein,—das also nit leicht auf des Radul Seiten verlustig khan zuegehen. Was weiter ervolgt, bericht ich hernach.

[Trimeasă de Springer luĭ Maximilian, la 5 Octombre. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

VII.

[1602]

Herr Basta, Veldt-Obrister in Sibenburgen, schreibt aus dem Veldtleger zu Pressmar, ein Meyll von Cronstadt, vom 1 Oct. 1602.

Negst vergangene Wochen, haben die Unsern auf der anndern Seiten des Gebürgs, dahin sich der Waivoda Radul retirirt, mit dem Feindt ein uberaus bruettigen Scharmitzl gehalten, alda selbst hin der Tartar Han aigner Person, neben dem Simeon, mit mehr als 30.000 zu Ross, den Waivoda anzugreiffen, khumen.

Alss nun solches vergangen, habe ich mit Vlaiss den Graf Thamess Cavriolo mit der wallonischen unnd flansischen Reütterey dem Waivoda zu Hilf fortgeschickt. Welcher Succurss dermassen zur rechter Zeit khommen, das nit zu glauben; dann sonsten, one denselben (wie der Waivoda und

sein gantzes Kriegsvolckh selbst bekhennt), den Sachen übl wären ausgeschlagen. Ich hinauss selbst, sambt Herrn Obristen Preiner, mit 300 Muscatierer unndt 200 Pfärdten nachgevolgt, haben aber nicht zu rechter Zeit dahin gelangen khönnen. Der Scharmitzl hatt den 23 verwiechenes Monats 7-bris, als am Montag, sich angefangen, unnd biss Erchtag zu Mittag gewehrt, und, alss der Tartar Han von einem Gefangenen mein Antzug und das ich in der Näh, vernuhmen, hatt er sich mit Verlust 4 oder 5m Mann der Besten seines Volcks in die Flucht gewandt. Dagegen von den Unserigen etwo bei 1000 umbkhumen unnd geschedigt. Das also hierdurch one Zweifl diese zwey Lanndt gleich salvirt worden. Sintemall die Siebenburger, wann es übl soll ausgeschlagen sein, die Gelegenheit gewiss nit versaumet hetten, aber Gott hatts wieder ihr Begehrn anderst geschickt. Man hellt fur gewiss, der Tartar Han ziehe ab, nach Hauss, beides wegen des empfangenen grossen Schadens, auch seiner selbsten aignen Laibsschwacheit Willen, — davon aber in 2 oder 3 Tagen mehrere Gewissheit zu hören sein wirdet. Will deswegen alhier wartten biss ich wegen seines Fürhabens gewisse Nachrichtung bekhomben.

[Trimeasă de Henric Lassota, plătitor militar, luĭ Maximilian, la 12. Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.* — Într'o formă puţin deosebită, cu numele luĭ Basta în a treia persoană, — trimeasă de Springer la 13; *ibid.*]

VIII.

[1602.]

Edler. Dem Herrn Newes zu schreiben, weis ich jetziger Zeit nichts anderst, allein das der Tartar Han in der Wallachey den Radul Wayda und mit ihm, den 23 7ber, ein gantzen Tag gescharmitzlt, den 24 aber biss auf 2. Hernach kriegt er Kundschafft dass der Herr Basta undter Weegs ist und man seiner denselben Tag gewertig gewesen ist ins Läger. Ist er bald aufgezogen und dieselbe Nacht ein drey

Meill Weegs zogen. Auf den Morgen, als den 25 7ber, wie wir mit dem Herrn Basta ankomen, schickht man im nachzusehen, wo er seinen Weg zunimbt,—denn die Vermuettung ist das er nach Ober-Hungern oder Nieder-Hungern ziehen wolte. Ist aber Herr Basta nur mit 250 Muscatierer gewesen; desgleichen sein unser zu Ross mit ihm nicht mehr als 150 Pferden gewesen. Darvor hatt der Herr Basta den General Wachtmeister, sambt den Verlein, mit 7 Compagnien Wallohnen und 3 Compagnien der flantzischen Reutter, hinein geschikht; undt, werren auch dieselben nach Gott nit gewesen, so war es mit dem Radul Wayda aus gewesen sein, und hetten den Feind auch hierinn im Land gehabt. Aber der Graff hat gleichwohl versorgt mit den Schantzen gethan, das der Feindt gleichwohl nicht kunt. Aber, hett der Feindt nicht Kundtschafft kriegt das der Basta kumpt, denn sie haben vermeint er kompt mit dem Volckh allen was er bei sich hatt, und hat der Feindt noch den selben Tag, den 24 7ber, mit dem Scharmitzl continuirt, ist bey Glauben das hungerische Volckh so verzagt worden und Alles in völliger Flucht gewesen, das auch der Graff und Verlein mit blossen Wehren in sie hawen und stechen müssen, damit man sie hatt aufgehalten. Diss ist den 23 7ber geschehen. Ist derwegen von beeden Theiln gahr viel geschedigt worden, von den Unserigen bey 1.500, und sterben gahr sehr ab. Die auch auf der Waalstatt blieben sein, seind bey 150 Persohnen. Der Feind aber hatt die Seinigen abgeführt und hin und wieder verstekht und vergraben, damit mans nicht merkhen soll; sein aber etlich Gefangene loss worden, die vor 3 oder 4 Jahren her bey ihnen sein,—welche gewisslich berichten das ihrer bey die 5.000 geschedigt und todt blieben sein. Darunter auch des Tartar Han Weibs-Brueder todt ist, welchen er, ihrer Ceremonien nach, vor sich in Tebichten füeren lest. Und sagen für gewiss das er wieder zurukh ziehe; welches Gott verleihe, das er nimmer widerkomme. Actum Tertl, den 1 Octobris 1602.

[Anexat la raportul luĭ Springer către Maximilian, 12. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

IX.

[1602.]

Auss dem Veldläger bey Cronstadtt in Sübenbürgen; vom 3 Octobris 1602.

Demnach Herr Basta, Veldt-Obrister, mit seinen Volckh umb Cronstadt gelegen, schreibt ihme der Radull Weida umb Hülff wieder den Tartter Han unnd Simon Weida, welche auf ihn zuziehen. Nach Vernembung dessen, schickht Herr Basta ihm allsbaldt den Graf Thomas Cavriolo mit 4 Compagnien der alten unnd 6 der newen wallonischen Reutter, sambt drey flanzischen Companien zu Hulff. Unnd seindt also den 29. 7bris aufbrochen, unnd den 21 zu ihme Waida gestossen, dessen Volckh wir gar zaghafft gefunden.

Allss nhun Herr Graaff Thomas Cavrioli die Gelegenheit abgesehen, hat er allssbalden dass Lager gegen der Seitten, da der Feindt herzogen, zu verschänzen angeordnet; welches auch mit grosser Mühe unnd Arbeit verrichtet worden. Darauff ist, den 23 desselben, der Tartter Hann selbsten, sambt dem Weida Simeon, mit 25m Tartteren, 6m Moldawer unnd 3m Pollackhen, ankhumben. Darauff allssbaldt alle Higell umb unns herumb voll mit Volckh gesehen worden, dass ich sagen mag, niemalls ein so grosse Reutterey beisamen gesehen. Wie woll Herr Graff das Scharmüzln mit dem Feindt allssbaldt verbotten, so hat ers doch nit khunnen verhüetten dass sie sich nit herauss begeben hetten.

Auf der rechten Hanndt gegen dem Feindt het Herr Graaff in etlichen Wäldten 2m Schutzen auss Nider Hungern in die Haldt gelegen, welche unerhörte Proben gethan, unnd ein solche Redlich- unnd Dapferkhait erzaigt, dass jederman so es gesehen, darob sich gleich entsezt unnd verwundert hat. Sintehmalln sie von morgens früe an, biss ghar zum Abendt, mit dem Feindt, so lanng er sich in Feldt sehen lassen, allzeit gehandtieret, sie in der Hoch, unnd wir unnden. Unnser Lager ist fasst zweimall in Verlusst gewesen. Dann im letzten Treffen so die Tarttern gethan, haben sie

alle unsere Ungern, Ráczen unnd Servianer in die Flucht gebracht, unnd, wann nit die Wallonen, welche Herr Graff Thomas in Hinderhalt gehabt, weren gewesen, so weren ohne allen Zweiffell die Tarttern in unnsre Schanzen khomben; zu mall, weill sich die Wallonen schon so weitt herauss gelassen, das sie nit wieder zuruckh khundt hetten. Ausser des Capitan Wärlein unnd Graff Thomassen Compagnia, welche die Letzten gewesen, unnd auf den Feindt in die Seitten getroffen unnd in die Fluchtt bracht. In welchem Treffen, des Tartter Hann Schwager von einem Cavalier, Stroia genandt, nidergehautt, und er Stroia auch selbsten im Angesicht verwundt worden. Daruber ist, selbigen Tages, weiter nichts vorgangen. Alein dass der Feindt sein Läger gegen unns uber auf ein Higel geschlagenn.

Dess andern Tages frue, hat der Graaff Thomas bevolhen, dass kheiner ausserhalb der Schantz sich begeben solte; welches er auch durch eigne darzue bestelte Wehren verhuetten lassen.

Wie nhun der Feindt gesehen dass er biss auf den Mittag weiter nichts richten khunnen, hat er sich mit mercklichen Verlust reterirn muessen, auch die todten Cörper der Seinigen, deren uber 4m waren, mit sich hinweg genohmmen, todte unnd geschedigte Ross waren [uber] 6m. Der Tartter Hann fhueret den Simeon Weida gefangen mit sich, unnd begert dass er diesen erlittenen Schaden ablegen solte, schildt ihn einen Verrather, unnd dass er in unnd sein Volckh gleichsamb auf die Fleischbanckh gefhueret unnd ahn aller Verlust Ursacher sey. Er Tartter Han fhuert sein todten Schwagern mit grossen Schmerzen mit sich. Der Unserigen möchten bei 350 geblieben. Aber viel sein durch die verfluchten Flitsch-Pfeill, so gleich wie ein Regen auf unns gefhallen, geschedigt. Allss der Feindt sich reterirt, haben wir schon 3. Tag heer Zeittung dass er sich mit seinem Volckh uber die Tonaw begeben.

[München, *Staatsarchiv,* K. Schw. 371/2, fol. 144. — Alte còpiĭ în Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

X.

[1603.]

Serenissime Princeps

ac Domine, Domine nobis clementissime,

Fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in gratiam Serenitatis Vestrae humilimam subiectionem. Pro paterna Maiestatis Caesareae et Serenitatis Vestrae erga nos et regnum hunc afflictissimum cura et clementi benevolentia Serenitati Vestrae eas quas possumus sempiternas agimus gratias, Deum Optimum Maximum praecantes ut Serenitatem Vestram in totius Christianitatis fortunam salvam et incolumem diutissime et quam faelicissime conservare dignetur.

Expedivimus igitur ad Suam Caesaream Maiestatem praesentium exhibitorem, fratrem et legatum nostrum Kulchar Radul a Buzestii, certis in negotiis nostris. Quapropter Serenitatem Vestram humiliter oramus, dignetur Vestra Serenitas penes nos ad Sacram Caesaream Maiestatem literas suas commendatorias dare, negotiumque nostrum apud Suam Maiestatem quanto melius promovere. Quam Serenitatis Vestrae gratiam et benevolentiam, vita durante, omni fidelitate et diligentia reservire conabimur. Et de caetero Serenitatem Vestram ad annos quam plurimos salvam et incolumem quam faelicissime valere optamus. Datum ex civitate nostre Tergo vistia, prima die mensis Februarii anno 1603.

Serenitatis Vestrae

Valachiae Transalpinae Princeps,

Servitor humilis :

Io Radul VV.

Іѡ Радꙋл Воевод гнь Влашкое.

Serenissimo Principi ac Domino Domino Maximiliano Archiduci Austriae, Buci Burgundiae. Comiti Tirolis, etc.,

Domino, domino nobis clementissimo.

XI.

[1604.]

«Petrus Konkoli, capitaneus sedis siculicalis Kizdi», către [Basta]; K.-Vásárhely, 1-iŭ April 1604.

[Omul săŭ a vorbit în Moldova cu secretariul luĭ Vodă,] Petrus Litteratus . . ., qui certo nuntiaverit Gabrielem Bethlen et Zylvasi hactenus in Huttin mansisse, iam autem Constantinopolim discessisse et Ioannem Nemes in Poloniam ad cancellarium ablegasse. Duos quoque Beldi praeterito die Veneris, una cum Davide Litterato, Constantinopolim esse profectos; illos quidem rebus omnibus ita exhaustos ut Vaivoda triginta aureos Davidi Litterato suppeditaverit. Simonem Vaivodam cum Polonis et Turcis Transalpinam Valachiam cogitare, Turcasque trans Danubium in castris esse et apud Oroz-Chik traiicere velle, exercitum in dies augeri iamque satis numerosum apparere. Ieremiam Simoni Vajvodae invisum fuisse, quod hanc expeditionem dissuasisset. A Ieremia Vaivoda Tartarorum Chamus equos mille, turcicus Vezir totidem postulant. Vaivoda michi nuntiari iussit ne id malo fine ab ipso fieri cogitaremus; quibus enim mediis regnum suum defendi potest, iis sibi utendum esse, atque ita viginti sacerdotibus unius equi, septemdecim curtanis unius, quindecim incolis regni unius subministrationem imposuit. Quapropter benignissime Dominationi haec nova... perscribere volui; unde de captivis istis coniecturam sumere potest, non bona intentione hic latitasse nebulones. De his novis Radulium certiorem feci, ut ipse quoque advigilet; ego similiter ad omnia intentus excubo, imo iam cum tribus Sedibus in promptu sumus....

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica,* 1604.]

XII.

[1604.]

Basta către Archiducele Matthias; Cluj, 10 April 1604.

[A scris despre] la trattatione fatta con il Vallacho, della cui costanza io grandamente confido, purchè i suoi boyeri non lo faccino prevaricare. [Îl va observa. A scris şi] haver trovato convenire di offerir a Hieremia la consignatione del vescovo greco che tentò di far ellegere un certo giovane per Vaivoda di Moldavia, e questo mi risolsi di fare per levarli ogni sospetto che havesse potuto havere che S. M. fusse consapevole di questo trattato, tanto più che il vescovo sudetto si era lasciato intendere, per meglio indurre quelle genti a far questa novità, ch'io era consentiente di questo trattato, et nominò anco la Maiestà Sua. Si sono poi ricevute lettere dil sudetto Hieremia con le quali molto mi ringratia dell' aviso et offerte e credo che mandarà per il vescovo sudetto; e per maggior sodisfattione li consignarò anco il giovane che fu elletto, giachè il Vallacho me lo hà mandato. Pare che Hieremia non desideri altro che buona corrispondenza, ma, dall'altro canto, son avertito ch'egli insieme con Simeone vengino sollicitati dal Turco a preparare per assaltare a novo tempo la Vallachia e che per tal effetto li habbi mandato a presentare cavalli et altre cose: questa, come V. A. sà, è una natione molto cupa, e non è da fidarsene troppo. E però sarà bene provedersi del bisogno e trà tanto cavar da costoro ciò che se ne potrà havere. [Pentru a fi maĭ bine informat,] hò mandato una relatione al signor Cavriani. [Să se iea măsurĭ. Altfel] io veggo le cose mal parate. Chluziar Radul passò per di quà, e stà aspettando i danari in Cibinio. [El, Basta aşteaptă «restul». De nu vine, îĭ va da în două, treĭ zile, 50.000 de talerĭ,] acciò il Vaivoda possi dar qualche sodisfattione alla sua militia ....

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica,* 1604.]

XIII.

[1611.]

Sacra Cesarea Maiestà, padrone clementissimo,

L'*(sic)* mesi pasati mi partì di Praga con licenzia di V. S. M. verso Moldavia per alcuni bisogni mia. Nella qual provincia, arivato che fui, trovai al principe Radul Vaivoda a Hotin, fugito di Valachia; il qual principe, insieme con il principe de Moldavia Constantin Vaivoda, furno molto contenti della mia venuta, desiderando comunichar con esso mecho quello che con altri non hano voluto conferire, sapendo che jo di tanti anni sono servitore di S. Ces. M. et patrioto di Moldavia, fidato loro, che altre volte sempre si sono serviti detti principi della persona mia in diverse occasioni secrete alla Ces. M. et, per farci maggior obligo et affectione detti principi, mi hano voluto ligare et farmi sposare una fiola in quelle parti, di un loro principale et fidel servitore.

La prima che arivai dal principe Radul Vaivoda, mi domandò con gran affectione per la sanità di Sua S. C. M., alla qualle resta con molto obligo a servirli; di poi mi domandò quello haveva potter Regeni Janos per suo conto apresso essa Maiestà. Io, sapendo la parte del negotio et quello che eccelso Consiglio secreto à datto risposta a detto Regeni per conto di poter detto principe comprar in quelle parti delli beni stabili, avendo di ciò gran desiderio, per il che S. M. si à contentatto et li averebbe ancor scritto lettere, ma, per essere statto molto confuso per alcune disensioni, non hà potutto farlo; basta che detto principe restò alle mie parti molto satisfatto. Dipoi detto principe mi domandò se jo sapeva per che causa era venuto da loro Cesar Gallo. Io li risposi che non sapeva altro. Mi disse detto principe che per altro non era venuto se non che la Maiestà di rè Mathia desiderava haver loro amicizia e confederatione, sicome hanno avutto con la M. S. C., pregando a me che io, in nome di detti principi, dovesi supplicare che la Maiestà Sua Cesarea

restase servita intercedere per loro che il rè Mathias si contênti continuare con loro confederatione, come si (?) tenutto S. C. M., et quello li hà promesso Cesar Gal in nome di sudetta Regia Maiestà. Che per tal causa quelli principi hano giurato alla M. S. C. et alla M. Regia di esser fidelli et sparger la loro propria sangue per servitio della augustissima Casa d'Austria, come anco per la cristianità: sì come sin hora hanno fatto, cossì ancor non mancarano a far in avenire.

Al principe di Moldavia viene nova ferma di Costantinopoli qualmente Bathori Gabor, quando hà mandatto Betlem Gabor a Costantinopoli et altri suoi, hà cerchatto dal Gran-Turcho aiuto di denari, per esser di questo lui necesittatto. Cerchò li fusse datta auctorità come a Vesir Bassa, per poter asolutamente mandare come la persona stessa di Gran Turco, promettendoli di sottometer et impatronirsi in breve di tutta la Hungaria et Polonia, per la qualle prometeva di dar gran tributto; obligandosi anco di far continua guera contro li cristiani inome suo, dandoli a intender che lui sapeva tutte le forze che potevan far li cristiani contro di lui. Non concedendoli puoi tal auctorità, non haverebbe detto mai fatto cosa bona contra li cristiani. Il Gran-Turco alle sue dimande non l'hà concesso altro, solo che posa commandar et haver aiutto da Bassa di Temisvar et da quelli sangiachi di Danubio, dandoli ancor puoco aiuto di denari,—advertendo puoi il Gran-Turco sotto mano il Bassa di Temisvar et li sangiacchi sopradetti, non fidandosi totalmente di detto Batori, che stiano sopra di loro et che non facino se non tanto quanto li parerà esser realmente per suo servitio. Per il che detti principi di Valachia et Moldavia supplicano a Sua S. C. M. si degni per sua inata clemenza procurare et solicitare apresso della M. Regia per beneficio commune della cristianità, aciochè detto Bathori sia levato di Transilvania, non dando orechie, nè manco creditto, alle sue parole, perchè sono piene di ingano, come crudelissimo nimico della cristianità. Et, passando altrimenti per silentio, si trovarà la cristianità molto ingannata et pegio da lui tratata che da nesun altro tirano.

Il principe Radul Vaivoda dice haver mandato li suoi imbasatori dal rè di Polonia per cercare di poter asoldare nel suo regno con li suoi denari contro Bathori Gabor, cogniossendo detto rè esser parente et amico di S. C. M., mandandoli ancor a veder il privilegio che V. C. M. li hà fatto perpetuo erede di Valachia, et quanto detto Radul Voivoda resta obligato alla M. V. C., aciochè con tal ajutto meglio potessero difender la loro provincia, a benefficio di tutta la cristianità, et andarsene contro Batori Gabor, et altri che fusero conto *(sic)* li cristiani.

S. C. M. haverà inteso come le cose di Gran-Turco vano, con Persiano, del mal impegio; et specialmente hora si trova in grandissima calamità. Per il che, quelli principi continuamente fano pregar la Maiestà di Dio, aciochè inspirase alla M. S. C. di procurare apresso la cristianità a moversi contro il Turcho, comun nimico, puoi che Idio ci mostra la strada e ci dà continuamente occassioni talle che in breve si vederebe in total ruina la Casa otmana.

Quando li Turchi ultimamente hano havutto la rotta con il Persiano, che a mala pena si à salvato Murat-Bassa in Haleppo, fecero un fintivo imbasiatore con molti servitori, vestiti tutti alla persiana, dando a intender che detto veniva dalla parte di rè di Persia per far pace con Gran-Turcho. E furno detti imbasiatori alogiati a Uskuder, in Costantinopoli. Si fece grandissimo preparamento a riceverli, andando un Bassa al'Uskuder con pompa a scontrarlo. E ciò facievano per gran lamenti che si sentiva in quel popolo per quella guerra, dubitando di qualche nova rebellione. Et questo viene per certo detto da principal baron del principe di Moldavia, il qual, essendo statto residente a Costantinopoli, era tornato in quelli giorni che jo era in Moldavia, et di tutto era benissimo informato, — che detto imbasatore era fatto finto per detti rispetti.

Il Gran-Turcho continuamente solicita la levata di Tartaro, per mandarli in Persia, et il Tartaro si escusa di non poter sortir in persona, ma che li mandarà delli suoi 20^{m} quanto prima. Et per sin hora non è seguitto altro, che così

la và intertenendo, parendo haver poca volontà di mandarli, aspetando il motivo, forsi farano li cristiani, per il desiderio che hà di unirsi con loro. Per la relatione datta al rè di Persia del sito di Moldavia et suoi vicini, et quanto farebbe a proposito per le sue guere, da Isepo Gregorovicz, mio fratello, mandatto da V. S. C. M., sono apresso quattro anni con lettere a quel rè, mandò detto rè in Moldavia un arcivescovo, fratello del patriarcha della Armenia, a nome David; il qual si à partito di Persia alli 12 agosto dell' anno et arivato in Moldavia con sette altri secrettamente, come marchadante, per tratare con detto principe et informarsi in che meglior modo potrebbe condur sua gente a sbarcarli in Dobrucia, — perchè quella gente di Dobrucia tengono la setta persiana, — et puoi con il mezo di detto principe potesse guadagnare l'animo del Tartaro, havendo rè di Polonia apreso di se alcuni principali Tartari. Havendo detto rè volontà di apresarsi al anno che vien, con aiuto di Dio, verso Brusa et là far alcuni vaseli per passar Mar Negro a Dobrucia per pigliar la strada di tutte le parti al Turcho et per smembrarli del aiutto del Tartaro.

Il principe di Moldavia à tenutto consiglio tre giorni per questo effetto, et per gratia sua mi à fatto esser insieme in detto consiglio, confidandosi nella persona mia, como dissi, cognioscendomi di tanti anni esser fidel servitore di S. S. C. M. et havendo in quella provincia tutti li miei parenti. Il negotio et la propositione di sopradetto arcivescovo si trovò di poter facilmente farlo, il che hanno voluto far consapevole a V. S. M. et aspetare qualche bona resolutione et quello che potrebbe resultare in beneficio della cristianità. La risposta aspetarano quanto prima, perchè quel arcivescovo si intertenirà in Moldavia sino alla Asumptione della Madona, et puoi si partirà con la caravana verso Constantinopoli, come anco è venuto. Per il chè humilmente supplicano V. S. C. M. che per il zello cristiano et per la sua inata clemenza si degni tenir favorevole a quello rè et darli qualche bona et amorevole risposta, degniandosi con occasione di questo arcivescovo anco scriverli, aciò che volese rimandare

et liberare il vostro servitore et mio frâtello Isepo Gregorovitz, che ormai sarà tempo a ritornare a casa sua, havendo lassato la sua moglie con otto fioli, li quali si trovano molto necesitati, per la absentia sua.

Hora, trovandomi in Moldavia apreso di quelli principi, il Tartaro mandò un suo barone imbasator dal rè di Polonia, a nome don Antonio, fiolo di un Taliano, perhò abitante in Tartaria. Il qual nel conseglio di detto principe di Moldavia, presente me, dopuoi altri tratati disse: «Sebene li tratati che per avanti erano tratati con il Tartaro morto, per la unione di quel principe con Sua C. M. et con la cristianità, possano esser ancor adesso, sebene il padre di questo presente è morto et che lui sia giovene, se il nostro padrone è giovene, noi consilieri suoi siamo quelli che prima habiamo tratato. Perhò», disse, «con contento di tutti i grandi del regno, adesso seguiremo con il medesimo conseglio e desiderio che prima, di perpetuare la unione con la cristianità, anco in maggior streteza, per la bona volontà et inclinatione che il nostro padrone in ciò mostra e desidera. Però vedette et procurate con Sua S. C. M. che non manchi abraciare et acharezare, facendo amicizia con detto nostro padrone, et piglisili in protettione, — che con il tempo sarà in gran utille per la cristianità.» Dicendo che, quello diceva, non diceva senza causa.

Per il chè il principe di Moldavia con li suoi baroni supplicano humilmente alla M. C. S., si degni meter in consideratione questo coscì importante negotio et procurare che detto Tartaro sia abraciato et acarezato, puoi che lui procura di sua mera et spontanea volontà, senza nissun interesse del denaro. Sopra ciò, con gran desiderio, aspetarano da V. S. M. C. la risposta.

Il detto principe supplica ancor, per conto di Transilvania, che Sua C. M., per la sua inata clemenza, meta in consideratione la gran tiranide di Bathori Gabor, che hà fatto et fà continuamente. Il qual non solo procura di ruinar et farsi padrone di quelle dua provincie, mà ancor di farsi asolutto padrone di Hungaria et Polonia a dani della cristianità: «a noi

grandissimi dani, et continuamente, ne fà spender li nostri denari per mantenir la gente forestiera; oltra li nostri paesani, si tiene di Polachi Xm cavali, lancie speciate, alli quali ogni tre mesi si paga 30 fiorini per cavallo». Per il che humilmente supplican Vostra S. M. si degni procurare et far tanto che detto Bathori sia levato di Transilvania et, se posibile, di destrugerli totalmente et far meter un bon guvernatore con il suo Conseglio in quella provincia, sino a tanto che si procederà al meglio et si sarà in Transilvania uno della Augustissima Casa d'Austria. Ultra della fidel confederatione, non mancarano anco provederli quello sarà necessario per la sua Casa: «e noi insieme con Radul Vaivoda prometiam esser difensori et in aiuto di quella provincia a beneficio della Casa d'Austria; che, come sarano ligate quelle provincie insieme, non sarà tal principe, per gran forze che averà, di poterli far dano. Però si faci consideration di non perder quelle provincie, supplicando con ogni debita reverenza a Vostra S. C. M. et, comme sempre à mostratto verso di loro la sua clemenza, cossì non manchi di quà in avenire averli in protectione et caldamente recomandarli al suo fratello, rè Mattia.

In questi anni passatti, li detti principi non hano potutto trovar Sua C. M. con li suoi imbasiatori, per molti disturbi seguiti in quelle provincie; pur sperano nella Maiestà di Dio et con aiuto di V. S. C. M. e de rè Mattia comendare le cose loro et fare puoi il debitto loro verso V. S. M., comme sono obligati. E questo è quanto jo hò commissione dalli duoi principi di Valachia et Moldavia tratare et informare la S. C. M., restando solo per la espeditione del sopradetto arcivescovo, mandatto dal rè di Persia, e per la unione del Tartaro, la risposta delle lettere alli principi, con la clemente resolutione di V. S. C. M. Che da loro prontamente sarà eseguito quanto le verà da V. S. M. ordinato.

Di V. S. C. M.

humillimo et devotissimo servitore:
Pietro Gregoroviz Armeno.

Alla Sacra Cesarea Maiestà del Imperatore.
Relatione dalli principi di Valachia, Moldavia.
[Viena, Bibl. Archivelor de Stat, ms. 595[6], fol. 3 şi urm.]

XIV[1].

[1604.]

Serenissimo Signore, etc. (sic).

Gl'Allemanni del Prainer finalmente se ne sono usciti dalla provincia, non ostante i grassi partiti che se li sono stati fatti di darli abastanza trattenimento sin che arrivassero le page. I Valloni essi ancora non stano troppo contenti, se bene procedano con qualche poco più di modestia che gl'altri; tuttavia è cosa chiara che anch' essi vorrano esser pagati. La provincia è destrutta, et tanto ch' hormai non si trovano vittovaglie; tuttavia si va caminando pian piano, con speranza che S. Maiestà debbi provedere al tutto. Arrivai sin' a Corona per aboccarmi con il Vallacho, quale era in grande pensiero, dubitando che, per la voce sparsa ch' egli si fusse accordato con il Turcho, S. Maiestà non fusse sdegnata seco. Ma hò ritrovato tutto il contrario, perchè egli più che mai si mostra servitore di S. Maiestà, e tengo per fermo ch' egli sia per perseverare in fede, purchè se gli vadi continuando qualche aiuto. Et in ogni modo è stato bene haver parlato seco, per impedire che gl' humori non s'ingrossassero d'avantaggio e che la disperatione non l'havesse fatto precipitare. Et la cosa è avenuta molto a proposito per stoppare quella finestra.

Questi Transilvani, non ostante che si siano ridutti all' estrema povertà e che non habbino con che poter comprar pane, sono più che mai ostinati, e non cessano di trattar con il Turcho, e tal che sarò forzato d'estirparli a fatto.

[1] Printr'o greşită aşezare a materieĭ, aceste două n[re] vin după un act din 1611; am crezut maĭ bine să le daŭ aicĭ decît să le înlătur pentru acest motiv de nepotrivire cronologică.

Non hò di che più poter per hora dar raguaglio all' A. V., alla quale humillissimamente faccio riverenza, et me le dedico per suo humillissimo servitore comme sempre. Di Fogaras, li 19 di Marzo 1604.

Di Vostra Altezza Serenissima

humillissimo servitore:
Giorgio Basta.

Al Serenissimo Arciduca Massimiliano, etc. *(sic)*, mio signore.

[Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]*

XV.

[1604.]

Postquam a Serenissimo et Potentissimo Tartarorum rege et Magno Chano legatus, Ahmet Cebelli, eiusdem camerarius et secundus consiliarius, ad Sacrae C. Regiaeque Maiestatis consiliarium et Vayvodam Valachiae, d. Radulium, causa confirmandae inter se ante annum inter se initae pacis missus, eidemque legato a dicto Magno Chano iniunctum esset ut, si ita domino Radulio Vayvoda videretur, non modo ad Caesareae Maiestatis consiliarium generalem, capitaneum et gubernatorem in Transylvania, Illustrissimum d. d. Georgium Bastam, comitem in Hust et Marmarosch, liberum baronem, dominum in Sult, equitem auratum, verum etiam in Suae Maiestatis aulam proficisceretur, id vero d. Radulio valde placuisset, ut legatus recta in Transylvaniam progrederetur, Illustrissimum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem nomine sui Magni Chani salutaret eiusque mentem et propositum ipsi declararet, — idcirco d. legatus iter in Transylvaniam lubens suscepit ac in civitatem Claudiopolim vigesima prima die mensis praesentis Iunii pervenit. Cum autem saepe sibi fatum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem non reperiret, erat nam is paulo ante a Sua Maiestate Pragam in Aulam vocatus, interim, praesentibus Suae Maiestatis consiliariis et

in Transylvania commissariis, nec non Illustrissimo domino Thomaso comiti de Capriolo, d. generalis in bellicis vices gerenti, ut antea saepe dicto domino Radulio mentem et propositum Magni Chani aperuit. Super quo in diversis punctis, prout sequitur, inter ipsos amicabilis tractatio et conclusio, ad ratificationem tamen Suae Maiestatis, est facta.

Primo, quaecunque d. legatus nomine sui Magni Chani proposuisset, ea secreto solummodo Suae Maiestati per peculiarem celerimum cursorem referenda, et superinde, ìntra spacium quinquaginta quinque dierum, a Sua Maiestate certam sollicitandam et impetrandam omnem resolutionem; e converso dominum legatum, quantocius fieri possit, suum abhinc discessum et reditum ad suos maturare. Et, ut recepisset, filium Magni Chani Turcis cum exercitu quadragies mille hominibus constante suppetias ferentem, iamque in procinctu et itinere constitutum, retrahere, ad deponenda arma contra Suam Maiestatem ac eius fideles subditos ac provincias sumta cohortari et persuadere, ac eiusmodi subsidium Turcis avertere debere.

Secundo, Magnum Chanum nequaquam conventioni cum d. Radulio Vaivoda Valachiae factae contravenire, nec provinciam illam inquietare, nec contra pactum et conclusionem factam quicquam attentare debere.

Tertio, Magnum Chanum sese a Turcorum imperatore plane alienare, hoc est neque auxilio, neque consilio, neque ullis rebus aut factis illum contra Suae Maiestatis terras, fines et provincias, utpote Transylvaniam, Superiorem et Inferiorem Hungariam, Croatiam vel Dalmatiam, iuvare, multo minus, ipsum et Magnum Chanum aliquid hostile contra istas ac omnes alias Suae Maiestatis provincias suscipere et moliri, nec eas affligere aut oppugnare, nec sub quocunque praetextu illis damnum inferre; insuper illos Tartaros qui fratri suo adhaeserant et propterea proscripti fuerant, iterum sibi reconciliare et in gratiam recipere, eosdemque a Suae Maiestatis terrarum et locorum hostili invasione, irruptione, depredatione et omni prorsus molestatione prohibere debere. Quae omnia, si Magnus Chan realiter praestaret, in absentia et nomine Illustrissimi d. ge-

neralis et gubernatoris in Transylvania, d. Radulius Weida Walachiae et nos infrascripti Suae Maiestatis commissarii vicissim promisimus, quod Magno Chamo omnia superius descripta, annotata et per ipsum promissa, fideliter servienti et exequenti, quilibet gubernator Transylvaniae quotannis, et sub finem cuiuslibet anni, quamdiu hoc inter Suam Maiestatem et Turcas intercedens et apertum bellum duraverit, honorarii loco 10 millia aureorum hungaricalium infallibiliter mittere velit ac debeat. Et nos superinde Suae Maiestatis benignissimum assensum et ratihabitionem per istum cursorem certo impetrare velimus, minime dubitantes, si Suae Maiestati haec puncta arriserint, eandem suum etiam legatum ad Magnum Chanum, ipsi de tam laudabili studio pacis et concordiae amice gratulatum, missuram; Magnum Chanum suum vicissim ad Suam Maiestatem ablegaturum esse.

Paulus a Krausenech. Carol im Hoff. Segney Pancraz. Thomaso conte a Capreolo. Balthasar Cornis. Legatus tartaricus.

[Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XVI.

[Starzer, ambasador german la Poartă, către Împărat; 22 Ianuar 1611.]

Von dem wallachischen statu ist alhie bis dato noh nihts anderst als das, vergangen 19 diss, der Radul Weida seinen fürnembsten Rath einen hieher geschickht und anzeigen lassen wie der Pathori Gabor mit ein sieben tausent Haiduggen im in das Land gefallen, balt den halben Teil des selben erobert und, wo die Heiduggen hinkomen, solchen Mutwillen getriben, weder jung noch alt verschonen, die klain Kinder in die Hoch geworffen, in ire Sabel und Spies fallen lassen, die schwangere Weiber aufgeschieden, solche Tiranej geiebt das nicht zu erzehlen. Begere derwegen der Radul Weyda zu wissen ob der Sibenburger aus Bevelch

des Suldans jr *(sic)* were in das Landt gefalen; so das also, wist er sich keiner Ursach zu erinern, den er seinen Tribut alle Zeit richtig gemaht und sunst im Wenigsten nichts auf ine, das er im Geringesten wider den Suldan jemals was wideriges sich underfangen, kone dargethan werden. Wen jme aber auser Bevelch in das Landt gefallen, begere er von dem Suldano alss seinem Lehenherrn wider seine unbilliche Feindt Hülff, auch, so der Suldan jhme dissmals mit Hülff nicht erscheinen künne, auf das Wenigest dem Bathory aller gewaltsamen Kriegsrustungen abzusehen bevelhen wölle; und, so er nicht gehorchen, von hie aus die Gewaldt ihne wider aus dem Landt zu schlagen gegeben werde. Den er so vill Volckhs beysamen, mit welchem er das sibenburgisch Khriegsvolkh anzugreiffen getraue. Erwarte also mit seinem zusamen geclaubten Khriegsvölck auf der moldauischen Granizen einer Andtwort. [Pentru aceasta se ţine la 20 un Divan «in einem Lusthauss am Möhr»: asistă Sultanul, Muftiul, toţĭ Viziriĭ presenţĭ şi cadilischieriĭ. «Der wallachisch Rath fuı gelassen worden, in Person dem Sultan sein anbevolhenen Bevelhe anzuzaigen.» Nu ştie răspunsul încă. Dar se zice că Sultanul aşteaptă ştirĭ de la Báthory şi că ar admite actul, considerîndu-l ca un serviciu, dacă lasă pe Turcĭ a pune în loc pe cine voiesc eĭ. Radu era privit de mult ca «imperial» şi ameninţat de mazilie.]

XVII.

[1611.]

Nicolaus Segney schreibt dem Herrn Palatino vom 17 Julii anno 1611, auss seinem Schloss Adon.

Eur Gnaden erindere ich hiemit sovil das ich dato diss auss dem spotthafften Khrieg alhie angelanngt. Der Radul Wayda hat, aus Vertrostung der sibenbürgischen Sachsen und Zäggl, seine Bagalien in der Vallachey verlassendt, sich mit drithalb tausent Pollackhen zu Ross über das Gepürg herein begeben, bey der Cronstatt und Rostopcza. Hat er bey 700 Khosäkhen gehabt, dann auch seines Landt-

volkhs, Rätzen unnd Vallachen, bey vierthalb tausennt, und 2.000 Mann zu Fuess, dern der maiste Thaill Hungarn unnd Poln gewesen sein. So haben darüber die Cronstetter bey den Saxen in die 7.000 Mann zu Fuess aufgebotten, davon sy 4.000, gleichsamb der bessten, dem Radul Vayda, sambt zwelf Veldt-Bükheln, zuegeschickht. Wier unnserseits mügen auch in Allem, guet und böss, bey acht oder neun tausennt starckh gewesen sein. Weil wür aber des Radul Vayda Gelegenheit und erlangte Affection bey den Inwohnnern wahrgenomben, haben Ier Für.* Gn., unnsern Herrn, treuhertzig gewahrnet, das er dem Radul khein Treffen lifern solle. Er aber, unnsers getreuen Raths verachtent, hierin anderst nicht thun, sondern, seiner Vorfahren Breüch volgen und etliche Pühel aufwerffen lassen wöllen, gleichwol (darumb dem Allmechtigen zu dankhen) denen Unserigen zu Ross und Fuess ein leidenlicher Schadt und Verlust widerfahr. Dan theils des situs Gelegenheit halber unnd theilss weil anfänglich die maisten Valachen die Flucht genomen gehabt, sich salvirt.

Der Imreffi ist von der Reütterey in einer Sumpffen ertretten, und der Varkucz Georgi sonnsten gebliben, welche diser Sachen ungewohnt gewesen; dann auch der Bornemcza Sigmond, Barchiay Sandor und Ilech Janos umbkhomen. Ich meines Theilss khann alhie in diesem Lanndt kheinem khein Verratherey billich zuemessen, dann dise Provinz ye auffs Eüsserist geengstiget worden, gleichwol wür ehrlichen Leüth sein unnserm Herrn Trew zu beweisen schuldig unnd pflichtig gewesen. Welches nunmehr sein Enndtschafft genomen, und die armen Inwohnner sich erfreuen, das sie der Allmechtig über sovil erlidenen Schaden einstmals auss der aegiptischen Gefänkhnuss und Servitut erledigen wurden. Herr Forgäch mit Irer Kön. M. Kriegshör wirdt nit anderst alss ein heiliger Vatter hierin gewahrttet. Eur Gn. khünnen an jetzo negst Gott der Kön. Mt. und der Cron Hungarn mit Nutz diennen, wie ich derselben hievor geschrieben; will alles Vleiss darob sein, damit ich den Sibenbürgern zu unsers gnedigsten Herrn und Khönig Fidelitet und Devotion einen Weeg bereiten moge, unnd morgen, geliebts Gott,

nach Gross-Wardein verraisen, verhoffend alda alles Guetes zu verrichten und volgendts ehist zu Eur Gn. zu khomen. Heünt sein acht Tag das das Treffen geschehen, und, alss wier durch das Zäggl Lanndt gegen der Moldawer Strassen gezogen haben, wier vill Pranndtstatt gesehen, und dafür gehalten das etwa der Kendy Istvan mit den Moldauern herein gefallen sein möchte. Zu deme gleichwol die Inwohner ainiche Lieb noch Affection nit tragen, sondern ier Zueflucht zu Ihr Khon. Mt. haben und, sovil ich von denen zu der Cronstatt und Claussenburg vernimbe, sover sich die Polläckhen etwas widerwertigs anmassen soltten, khünne mann alhie Irer Kön. Mt. Kriegsvolckh mit sechs oder siben Tausennt gueter Soldaten succuriern. Der Bathori befindet sich zu Hermanstatt, hat niemandt bey sich; zu seiner Dahinkhunfft, hat er der Sachsen 90 Personnen gfenklich einlegen lassen. Was er weiter mit inen furgenumben, ist unwissendt.

[Anexă la scrisoarea luĭ Khlesl către Archiducele Maximilian; 1iü August. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten*.

Pe V°: «Translation des Segnei Miclos Schreibens vom 17 Julii anno 1611».]

XVIII.

[1611.]

Illustrissime,

Laudetur Deus; nunc habemus optatissima nova, ut Deus illum tyrannum Bathoreum bene punivit, ita ut Radul ingressus est Transylvaniam et illum bene percussit, ita ut totum suum exercitum perdidit. Praecipue milites illius pedestres sunt fere omnes interfecti; ipsemet solus cum aliquot nobilibus fuga se abstulit in Cibinium. Datum ex castris ad Szalaz positis, 14 Iuly, anni 1611.

Ad Caesarem Gallum.

Sigism. Kornis.

[«Paria literarum domini Sigismundi Kornis de 14 Iuly An. 1611.» Anexă la scrisoarea Archiducelui Mathias către fratele său Maximilian, 24 Decembre 1600. — Innsbruck. *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]*

XIX.

[1611.]

Gabriel.

Wier erindern auch hiemit sovil, dass wier des grosen Tartter Hans, sowoll des Vezier Ohmer-Bassa, Gesanten gleich ietzo von hinnen widerumb abgeferttigt, bey denen wier von Neuen geschriben, dass unss unverzogenlich 10m Tarttern zuegeschickht werden sollen. Darumben, wie hievor auch, ausgeschickht haben, unnd erwartten irer stundtlich.

Die Zäggl sein in der Beraitschaft zu Veltt in unnser Devotion, unnd haben sonnsten auch andere besoldte Völckher. Alss vermahnen unnd bevelhen wier auch hierinen, ihr wöllet unnsere draussen verhandene Völckher alspaldt bey Tag unnd Nacht unns zueschickhen.

Der Georgi Deak, unnser Secretari, hat ausgerisen unnd unnser Sigil mit gefüert; wöllet auf ihme, wo er zu betretten were, Achtung geben, unnd hieher liffern. Hermanstatt, 23 Julii 611.

[Pe V°: «Translation des Bathori Schreiben an Redey, den 23 Julii 611; Obristen zu Wardein.» Anexă la scrisoarea luĭ Strauss către Archiducele Maximilian, 10 August.]

XX.

[1611.]

[Copie de raport german din Constantinopol.]

Wie sich der Bathory uber den Schorban Constantin und die Polagkhen kurz vor dem Aufstandt in die Walachey alhier beclagt, khinn Eur Gn. auss inligender Abschrifft seiness Briefs mit Mehreren vernehmen. Und wolte Gott genediglich verhietten, dass der Stephanus Despota mit Hülff

dess Bathori in die Moldau khommen solt, den derselbe ein Ertzfeündt der Polln, umb Willen sy seinen Vatter, alss derselb aus der Moldau entwichen, und durch Polln ziehen wollen, das Haubt abgeschlagen unnd desselben Haab unnd Guet undter sich geteilet, den Stephanum sambt allen seinen Geschwistrigeten und Muetter inss Gefenckhnuss geworffen. Also der Bathory und Stephanus, laut ihrer Verbindtnuss, so sy undter einander aufgericht, gewiss wass gegen Polln tentiern wurden. Wie dan der Stephan Despota dem Bathory grosse Vertröstung von der pollnischen Cron, so er nur in die Moldau khommen mechte, thuet: alss dass er dieselbe, weillen der Khönig weit ausser Landts, mit seiner und der Tyrggen Hülff,—wie dan der selb Gesundt dess Bathory, alss sein jüngster Abgesandter hie gewest, getrunkhen, das Gott der allgnedige verleühen mechte, dass er über ein Jahr in sein Gesundt alss pollnischen Khönigs trinkhen mechte und, so er von Gott nur so lanng dass Leben haben solt, dass er den Bathory alss einen Khonig in Polln sehen khundte, auch wann er nach seiner Crönung nit lenger alss drey Tag leben solt, alsdann gehrn sterben wolt, — [geben könne] Doch bildt der Stephan dem Bathory ein, das, so lang der Constantin in esse, nicht im Geringsten dergleichen inss Werckh werden sezen khünnen; derowegen der Bathory in sovillen Schreyben den Constantinum abgesetzt zu werden hie anhelt. Und ist den Bathori mit dergleüchen Fürschlegen gar woll; wir auch für glaubwirdig berichtet dass der Caimekam den sybenbürgerischen Agenten seinem Herrn zuezuschreyben unnd seine Sachen im Landt woll zu bestellen, damit er sich von inhaimbischen Feündt nichts besorgen derffe, ermahnen soll. Öffter se (?) bevelhe wegen seines Herrn ubrige Praetentionen, soll derselb kleine Geduldt haben; waren alle seine Sachen dem Murath-Bassa zu seiner Berathschlagung zugeschickht worden, darauf man täglich Antwort erwarten. Und sei man, denselben noch mehrers zu befurdern, hie mer als der Bathori glaub, auf ihne bedacht. Unnd sein vil der Meinung dass, so auss Persien guette Zeitung hie ankhommen, auf das die Reuber, die Hayduggen zum Theil von den tyrggischen

Granizen mechten abgefüerth, der Khönig in Polln in der Mosskau auch wass verhindert wuerde, man den Bathori ein Ainfall in Polln mit denselben zuethuen nachsehen mecht,— auf dass, so ihme seine Anschläg gelangen, die Tyrggen einen Khönig in Polln nach ihrem Wuntsch bekhommen wurden; so ess aber denselben müssrathen, die Heyduggen zum Theil erschlagen und sich die Tyrggen, das ess ohne ihr Wissen unnd Willen beschehen, dennoch entschuldigen mechten. Wass für ein böse, bluetgürige, unchristliche Practikhen dass vergangene Jahr und Windter über durch den Bathory hie wider Hungern, Polln, Wallachey, Moldau gefüert, aller seiner Nachbarn Unglückh begehrt, der Teutschen hochlöblichen Nhamen und Imperium schimpflichen tractiert, auch wie er sich, zu Befürderung der tyrggischen Reichserhaltung, desselben Hocheit, sich unnd seine Rauber, die Heyduggen, gar geboten, ihme dass ainen sondern Rhuemb zu sein vermeint und sich schriftlichen dessen hoch rhuembt, dass sein Geschlecht unndter allen khüniglichen (also er sein Gschlecht selbst intituliert) und furstlichen christlichen Geschlechtern die einichen wären, welliche offters, zu Wollfahrt des Sultans, und Musulmanischen Glaubens Hocheit zu erhalten, ier Leib und Leben dargestreckht und darüber ier Bluet vergossen hett,—wie auss meinen gehorsamisten Schreiben und Abschrifften seiner etlich hieher gethanen Brieff genuegsamb E. Gn. bewusst sein wirdt, deren Copia ich noch bey Hännden habe, auch wie er Weiss und Weeg den Christen Abbruch zu thuen den Tyrggen zeyt, mit 32m Mahn von danen in ewige Besoldung angenomben zu werden und zu desselben Commando alle Zeit willigst, wohin man zu gebrauchen wirdt, ohne alle Exception gebrauchen zu lassen erbotten, und solches durch seinen jüngsten Legaten alhie aufbringen zu lassen; darüber sich die Tyrggen selbst höchlich verwundert, mit Vermelden dass sy nit glauben, das derselbe den Sultan zu Gefallen in Persien, sondern nur wider die Christen und seine Nachbarn mit sovill Volgckh von Sulthan besoldt zu werden begehren müest; auch wie er seiner Nachbarn Ungelegenhait und vill mit Unwarhait hieher be-

richtet, die selben an ihrer Wollfahrt zu verhindern sich bemüchet,—ist mehr alss zuvill an Tag. Wie dan er mit seinen Briefften, und sein Confoederat der Stephanus, die Tyrggen stättigs in Ohrnen legt, man solte den Polln nicht sovill Lufft lassen, dann, so sy ihre Sach in der Moşkau zu glügklichem Enndt bringen, ihnen woll zu bedenckhen stehe, wass für einen mechtigen Nachbarn sy an den Khönig in Polln bekhommen; doch demselben Abbruch zu thuen noch Zeitt, so die Polln yezo bey diser Seitten, mit Absezung des Constantins in der Moldau, solten angefochten; dardurch die Mosskovitter wider werden gesterckht werden, auch die Sachen so weit gebracht, dass ich verstehe, man wölle einen Czaus in die Moskau von hinnen abfertigen, dieselben, dass sy sich nicht so bleüchtlich ergeben, zu ermahnen: den die Polln baldt auf ainen andern Seitten angefochten werden. Ob nun dergleüchen ein christlichen Khünigs und fürstlichen Geschlecht, dar für er will gehalten sein, wol anstehet, gib ich Anndern mit Mehrern zu bedenckhen, und binn dessen versichert, dass, so der maisten Chur- und Reichsfürsten glauben khunten, wie spöttlich der Teütschen Nhamen durch die Sybenbürger alhie tractiert werde, khein geborner Teütscher sich in seinem Hauss enthalten, sonndern einmüttiglich disen ärgsten Feündt derselben zu vertilgen sich unndterstehen würden, wen sy sich auch samment dies gegen ihme versehen mögen, dass, so es ihme nur müglich, deroselben Lanndt unndt Leüth zue Nutz und Wollgefallen der Tyrggen, unverschont und unerbarmbter vieller thausent armer Seelen, mit Raub und Brandt zu verhören und zu verzehren, ihme khein Gewissen machen wirdt, wie er den, welcher Gestalt er die armen Teütschen in Sybenbürgen zu undterdrucken, auch in der Wallachey, da ess ihme zu thuen müglich gewest, unversaumbt sovill unschuldiges Christen Bluet, sein Gemüet gegen der Christenhait genuegsamb erzaigt. Und mag er sich hierauf gegen Ihr Khönigliche Majestät schriftlichen oder durch seine Potchaffter freündtlich stellen, auch alless Liebs unnd Guets erbüetten, gehet ihme doch solliches nicht von Herzen; unnd sollen Euer

Gnaden diss gewiss versichert sein, dass, so es demselben nur müglich gewest were, sich länngst alss ein Khönig in Hungern unnd Polln impatroniert hete. Ess hat der Bathory mit dem Stephano dise Anschläg, nach deme er sovill thausent Heyduggen so lanng in Bestallung halten müessen, dieselben verers zu erhalten ihme nicht woll müglich, auch von den tyrggischen, alss temeschvarischen unnd jullischen, Gränitzen mechten abgeführt, den Radul in der Wallachey etliche thausennt, gleüchsfalls ihme dem Stephano etliche thausent (so derselb in der Moldau eingesezt wirdt) zu unterhalten solten zugeschikht werden; mit wellchem sy zu dess Bathory Commando alzeit beraith sein sollen. Und vermeint der Batthory, alss tyrggischer Khönig, darfür er sich helt, auch allhie der sybenbürgisch Khünig gewest wirdt, welcher sein lineam seiness Königreichs von Khönig Joann, so von dem Sultan Soliman alss ein Khönig in Hungern und Sybenbürgen sei gecrönt worden, bis auf den Bochkay deduciert, unnd dess Bochkay tyrggischen Cron Successor nennt, also sein newes Khönigreich, so ihme seine Anschlag gegen selben nicht angehen möchten, zu stabiliern, auch beedess Hungern unnd Polln auch mächtig genueg zu sein vermeint. Ess verwundert sich menniglich, wass bedeuten muess dass noch khein ainicher Mensch, nach deme der Radul Wayvoda auss der Wallachey entflohen, hie von dem Bathory hergeschickht werden, ob ihme die Pass irgendt alle verlegt sein müessen. Es vermahn der Stephanus der Bathorischen Gesandt seiness Herrn Noth gross alhie zu machen; stätigs helt sich aber derselb, weillen ihme auch kheine Schreiben von seinen Herrn zuekhommen, innen.

[Anexă la scrisoarea Archiducelui Matthias către Maximilian, 28 August 1611; Copie. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXI.

[1612.]

Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,

Servitiorum meorum promptissima commendatione. Subverebar litteris meis Celsitudinem Vestram, dominum dominum meum clementissimum, lacessere, nisi incredibilis et innata benignitatis Inclitae et Augustissimae Domus Austriacae summa clementia animo meo suggessisset auxilium. Proinde nulla ancipiti cura distrahor Celsitudinem Vestram meorum negotiorum clementer meminisse: pudor etsi quidem me prohibet, sed quid non adigit mortales durissimum telum, necessitas? Qua undique obrutus, cogor clementissimas aures Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi, assiduis precibus onerare; tamen impudentiae meae veniam deprecor. Precor denuo humiliter Celsitudinem Vestram, dignetur sua benignissima intercessione Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem, dominum, dominum meum clementissimum, provocare ut illa exigua (mihi vero in hac dira calamitate et orbitate mea maxime profutura) pecunia, videlicet quindecim millium talerorum, per olim divae memoriae Sacratissimae Caesareae Maiestatis modernae antecessorem, [apud] quem et antea, cum in vivis fuit, pro me intercedere dignata est, quocunque modo contracta, de qua Celsitudini Vestrae optime constare non est dubium, inopiae meae, ad quam redactus sum, de fonte magnae et innatae misericordiae suae subveniatur. Iterum atque iterum Celsitudinem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, oro et submisse invoco. Nihil potius habiturus sum nihilque magis praecipim *(sic)* ducam in omni vita mea quam hoc insigne beneficium Celsitudinis Vestrae tum publicae, tum privatim pleno ore offerre et apertis (quod aiunt) tybiis decantare, Deum ter optimum maximum pro diuturna et salubri conservatione humillimis precibus meis exorare. Quam diu perbelleque regnare cupio. Datum Tyrnaviae, die 12 Septembris 1612.

S. C. T. *(sic).* *[Petraşcu-Vodă.]*

[Pe V°:] Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, etc., etc. *(sic)*, domino, domino et patrono clementissimo.

[Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]*

XXII.

[1612.]

Serenissime princeps,

domine, domine clementissime,

Servitiorum meorum praemissa commendatione. Ingenti formidine corripior ne Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi, animum et singularem benignitatem in me toties clementer effusam offendam, quod tam audacter, sine ulla respiratione, litteris meis Celsitudinis Vestrae limina sollicite, submisse oro; tantae impudentiae, qua summa necessitate coarctor, indulgere dignetur. Nil novitatis Celsitudini Vestrae scribo, nisi illam antiquam et vetustate consumptam orationem meam, qua et modo Celsitudinem Vestram submisse rogatam cupio, ut, meorum negotiorum ratione habita apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem atque Inclitam et Augustissimam Domum Austriacam, dominos, dominos meos clementissimos, per intercessionem ad promovenda eadem Celsitudo Vestra, tanquam dominus et patronus meus clementissimus, auxilio esse dignetur et de iam vacantibus Sacratissimae Caesareae Maiestatis impedimentis hoc tempore benignam et clementem rerum nostrarum expeditionem ope et auxilio Celsitudinis Vestrae mediante consequi mereamur: nihil magis animum meum affligere potest quam nescire quem finem conditio et status meus calamitosus respicere debet. Iterum atque iterum Celsitudinem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, humiliter rogo. Hoc insigne beneficium qua remuneratione aequiparem, nondum reperio: quod sedulo commentabor; dum memor ipse mei, dum spiritus hos artus reget, vivo ore inter

mortales in praedicatione sui non deficiam. Celsitudinem itaque Vestram diu et incolumem ab opifice omnium conservatam cupio. Datum Tyrnaviae, die 12ª septembris 1612.

Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi:
subiectissimus
et perpetuus servitor:
Radulius, Palatinus
Valachiae Transalpinae, etc. (sic).

[V°: Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, etc. etc. *(sic)*, domino, domino et patrono clementissimo.]

XXIII.

[1613.]

Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem.

Sentiens Serenitatem Vestram remotam fuisse, praeterea tempus promotionis negocii mei usque protractum esse, subverebar Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, crebris literis meis sollicitare. Nunc vero ex apparenti et evidenti rerum statu processuque ipso calamitoso, tam provinciae meae Valachiae, quae quidem iam prorsus, nisi Sacrae Caesareae Maiestatis et Inclytae et Augustissimae Domus Austriacae, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, benigno patrocinio fulciatur, extincta et pene excusta *(sic)* videtur, quam etiam ipsius Transylvaniae, inimicorum, otthomanae

gentis, manu violenta et praedatoria insultibus, vastatae, cuius similiter casus, non aliunde, nisi ab eadem Inclyta Serenitatis Vestrae Domo dependet, lachrymis obortis accedo Serenitatem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, eandem suplex exorando, ut eadem, tantae calamitatis meae miserta, per eandem solam fortunae meae, quae quidem diutissime iacuerunt, erigi mihique restitui. Quantum spe maxima ducor: servitia mea, quae olim fideliter praestiteram, eadem et nunc ope divinae clementiae, auspiciis vero Maiestatum Vestrarum, laudi, decori gloriaeque immortali Maiestatum Vestrarum, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, necnon emolumento totius christianitatis fore. Quibus exactis, patriam quoque meam afflictam iam tandem recuperare valeam. Nihil enim est tam arctum quod eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi, intercessione et patrocinio apud Sacratissimam Caesaream [Maiestatem], dominum, dominum meum clementissimum, consequi posse diffidam. Quam gratiam Serenitatis Vestrae sospite vita omni promptitudine servitiorum meorum humilium promereri studebo. Cuius me clementissimae tutellae, toto cum negocio meo, quam maxime comendatum cupio. Prosperam ac diuturnam valetudinem eidem Serenitati Vestrae a Deo optimo maximo ex animo praecatus. Datum Tyrnaviae, die 5 septembris, anno Domini 1613.

Serenitatis Vestrae
domini, domini mei clementissimi,
fidelis subditus et
perpetuus servus:
Radulius, terrarum Valachiae
Transalpinae Waiwoda m. p.
Io Radul Voevod.

[V°: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. etc. *(sic)*, domino meo clementissimo.]

XXIV.

[1614.]

Serenissime princeps,

domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae perpetue demissam subiectionem, etc. *(sic).*

Cum memoria repeto infinita illa Inclytae et Augustissimae Domus Austriacae, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, beneficia, quibus plurimi lapsi viri, qui se huc ad eandem suo in infortunio receperunt, etiam immeriti, suae pristinae conditioni sola genuina sua bonitate et clementia restituti sunt. Facile in eam spem et ego adducor me etiam, infimum et perpetuum servum Maiestatum Vestrarum, tamquam eum qui eidem Inclytae et Augustissimae Domui, atque toti Christianitati, per omnes occasiones fideliter inserviverat, iuxta Serenitatis Vestrae clementem promissionem, ipsius suffragiis postliminii patriae amissae restitutionem consecuturum. Proinde, clementissime domine, pro tempore nunc currenti, ubi in his comitiis (et in quibus utinam faveant superi Caesareae Maiestatis, domini, domini mei clementissimi, conatibus, ut, quod instituere dignata est, etiam, benefortunantibus Diis, faeliciter absolvere queat) omnia inclytorum regnorum suorum negocia determinabuntur, eandem Serenitatem Vestram, uti dominum, dominum meum clementissimum, humiliter exoratam esse velim, ut negocii mei, simulatque promotionis suae, clementer meminisse dignetur; cuius clementi suffragio, et suae perbenignae commendationis aura, quae unita sola plus caeteris omnibus patrocinari potest, mea dignitas meaeque fortunae, quae quidem diutissime iacuerunt, iam tandem erigi in pontumque deduci queant. Omnibus enim hoc obvium est, quam plurimis magnis viris, Serenitatis Vestrae opem implorantibus, auxilio saepe fuerit; hunc igitur etiam clementem et perbenignum suum favorem, qui mihi erit magni cuiusdam numinis instar, neu denegare, set mihi aegerrime laboranti suppetias ferre dignetur, humiliter, et precibus quibus maxime

possum, Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, oro atque obsecro. Hanc ego Serenitatis Vestrae clementiam, una cum infinita Dacorum sobole, quoadusque sole volubili fas erit frui, immortales agam grates: tanta Serenitatis Vestrae beneficia ubique locorum circumferam, et humillimis servitiis meis fideliter ac perpetuo promereri non cessabo. Cuius clementiae me totum quantus sum ad obsequium Serenitatis Vestrae offero dicoque: orabo supplex Deum ut Serenitatem Vestram diu incolumem servare iubeat. Datum Tyrnawiae, 18 Iulii anno 1614.

Serenitatis Vestrae,
domini, domini mei clementissimi,
subditus fidelis et
perpetuus servus:
Radulius, Terrarum Valachiae Transalpinae Waiwoda, m. p.

[V°: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. *(sic)*, domino suo clementissimo.]

XXV.

[1615.]

Mündtlichen gethane Relation des Herrn Radul Wayvodae Hoffdienners, so den 22 Julii 615 mit des Achmat Kihaia, Sultani Pottschaffters, nach der Portten abgeferttigten Hassan Chiausen zu dem Vesier Aly-Bassa in seines Herrn Geschafft mitt Schreiben geschückht worden.

Nachdem er mit obgedachtem Chiausen von hinnen abgefahren, hab er den Vesier Ally-Bassa ain Tag Raiss herwerts Griechischen-Weissenburg angetroffen, und, volgenten Tags seiner Ankhunfft, bei demselben mit Presentierung seiner Schreiben Audienz gehabt, dabei er ehrlich empfangen und sich der Vesier, nach Vernehmung allerseits Schreiben, in

Sonderhait des Fridenschluss erfreut und darauf alspaldten zwen Capitschi-Bassi nach der Portten abgeferttigt.

Der Bethlehen inn Sübenbürgen, so woll der Waywoda in der Moldau, sein bei ime Vesier schlechten Credits, gleichwoll der in der Moldau eines bössern dann der Bethlehen: deren beder Gesandten, ainen Tag vor dises Raduls Dienner Ankhunfft, bei dem Vesier, ungefehr mit 40 Persohnen, angelangt, und der Moldauer ainen Wagen mit sechs Rossen, sambt ain tausent Tallern, dem Vesier pro honorario angebracht. Was des Sübenbürgers Verehrung gewesen sei, wisse er nicht, allain sovil verstandten, das er ainen abschlegigen Bschaidt bekhomben, und an inne Lippa der Portten innerhalb fünfzehen Tag einzuraumen begert worden, oder im Widrigen er das selb anderwerts mit Ernst suechen, und der vilfeltigen gegebenen terminis ein Endt machen werde.

Der Vesier hab gegen disem des Raduls Dienner im Vertrauen gemeldt, das Bethlehen bei innen an der Portten und in Gemain also verfeundt, das sie inne principatum, wie auch den Moldauer langer nicht gedulten wollen, sondern er zu Ierer Khayserlichen Majestat allergnedigsten und dero gehaimben Gefallen alles Vleiss dahin gedenckhen wolle, das mitt Vorwissen der Khayserlichen Majestat andere Waywoda dahin eingesezt werden sollen, dann sie an den Bethlehen gross Müsfallen haben. Der Vesier hab er bei guetten Gesundt und wie obvermelt am herauf nach Ofen werts Ziehen, befundten, sei auch bei ime in Läger 15 Tag lang gebliben und bis auf Tolna mitzogen; hat von 4 bis in 5.000 Mann bei sich, maissten Thails von Bossn und Timar Räzen, Spahien, welche Chrissten, und anderm schlechten unbewörten Volckh bei sich und, seinem Fürgeben nach, nit zu dem Endt ichtwas wider den Friden fürzunehmen, sondern allain das er wegen des jungsten von den Gränizer-Turkhen umb die Bezahlung bei Griechischen-Weissenburg fürgangnen Verlauft den Gränizern nit trautt, und zu seiner selbst Assecuration solches Volckh zusamen gebracht, in Willenns sich damit anderhalb Ofen zu legern, und, weill er die Zahlung bei sich, eine general Gräniz-Reformation fürzunehmen, da-

bei die Meüttschen gestrafft, die Ungehorsamben abgeschafft und die Gehorsamen bezahlt werden sollen. Dagegen, weil sich die Gränizer des begangnen Excess der Straff befürchten, sein sie resolviert mit zusamen gesezten Cräften dem Vesier sich zu widersezen, und sein Installirung auf Ofen so lang zu verhindern, biss er sich entlicher mit innen güettlich vergleichen werde. Darzue des Vesiers bei sich habente Khriegsleüth, so maissten Thails von Spahien ohne Besoldung, oder Lehensleüth, khain Lusst und ieren Abzug ohne Underlass gegen Raichung dem Vesier für ainen jedtwedern Spahien zwen Ducaten, so sonsten, vermüg der Ordtnung, nur ain, auf Michaeli, zum Abzug, dem Vezier zu geben schuldig, begehrn.

Der Türkh hat sich des Fridens nicht wenig zu erfreuen, dann, sovil dise Persohn auf diser Raiss gesehen, und von den Räzen und andern Christen vernuhmen, alle seine Heuser und Castel ausser Offen und Grann entblösst, paufellig und übl versehen.

Der Skender-Bassa ist eillents durch zwen Capitschy nach der Portten abgefordert worden, in Mainung ime in Asia ein Beeglerbegthumb zu verleichen. Welcher sich aber vil eines andern besorgt, weil er des strangulirten Obrissten Veziers Nassuf-Bassa grosser Freundt, hergegen, nach dessen Ableiben, er dessto mehr Feundt an der Portten, und bei dem Ally-Bassa selbst khain Gunst,—deme er, das derselbe für inne aus die Portten umb seiner Herauss-Restituirung intercedirn soll, a[i]n Haubt-Ross und ain ansehenlichen Zeltt verehrt, dannoch von demselben dits Orts abschlegigen Bschaidt bekhomben.

Von dem persianischen Zuestandt gaben zwar die Türkhen, ierem Brauch nach gegen Frembten, für, das der Usbegh den Persianer geschlagen; jedoch befindten sie sich dabei ganz khlainmüettig und betruebt, darauss das Widerspil leüchtlichen abzunehmen.

Die Khosäggen am Schwarzen Möhr sein neülich in des Sultans Dition zu Baba, so eine grosse Statt, eingefallen und sehr grossen Schaden gethan; zu derselben Zerstreuuung ein

Anzall Tscheukhen an der Thonau hinundter gebracht worden, jedoch die Khosaggen derselben nicht erwarth, sondern sich widerumben an iere gewahrsambe Orth begeben.

Alss dise Persohn sein Abschidt von dem Ally-Bassa genuhmen, sei er der Tollmätsch und sein zuegeordtneter Commissari jedtweder mit einem Cafftan bekhlaidet und in sein Losament auf des Vesiers Ross ehrlich beglaidt worden, nach mallen ime achtzig Spahien, welche inne auf Stuelweissenburg undt folgents bis auf ein halbe Meil Weegs von Raab beglaidt haben, von dem Vesier zugeordnet worden. Wien, den 20 Augusti 1615.

[«Was auch der Radul Waida bey Ali-Vesier gewester Diener mier angezaigt.» — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXVI.

[1616.]

Serenissime Princeps, domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem, etc.

Totus in hoc fueram, ut ipsemet personaliter, antequam me submisissem itineri, Serenitati Vestrae, domino meo clementissimo, vivo ore, ingentes, pro suis summis in me servum suum beneficiis, gratias agerem, et oscularer manus suas praelibatas. Verum, quum hanc intentionem meam, interdixit et prohibuit meus repentinus in provinciam meam, iam diu amissam, indulgentia Suae Maiestatis Caesareae, domini mei clementissimi, reditus, quem mihi, nulla interposita mora, maturandum multae rationes suadent, — oro quam demisissime Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, dignetur me pro sua clementia excusatum habere. Idem ego sum servus et subditus, qui olim fui, et, donec in mortalium numero fuero, una cum posteritate mea, in eadem fidelitate, probitate, constantia, me perpetuo conservabo erga Suam praelibatam Caesaream Maiestatem Inclytamque et Augustissimam Domum Austriacam, dominos, dominos meos clemen

tissimos, assiduis votis precatus, ut eosdem remque publicam florentem et incolumemea benignitate servarent, quam, super magnas plurimasque virtutes, praecipua sanctitate, consequi Deorum honore meruerunt. Interea Serenitas Vestra mei servi sui clementer meminisse dignetur humiliter oro, et reverenter obsecro Cuius manus exosculor, et vale faelicissimum eidem Serenitati Vestrae dico. Dii, vos invocamus, annuite coeptis nostris, sub cuius auspiciis tantam rem aggredi nitimur. Servent quoque eandem Serenitatem Vestram diu foeliciter incolumem. Datum Viennae, die 2 Martii, anno Domini 1616.

Serenitatis Vestrae, domini, domini mei clementissimi,
servus humilis et perpetuus:
Radulius, Terrarum Valachiae Transalpinae Waiwoda.
Io Radu Voevod.

[V°: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Haspurgi et Tyrolis, domino, domino clementissimo.]

XXVII.

[1617.]

Serenissime Princeps ac domine, domine clementissime.

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem.

Si quando inclementius mea mecum fortuna egit, mihique inter arma et saevas procellas adversata est, nunc certe satis dure et crudeliter saevit; cum numen caeleste Divorumque Caesarum sanctum illum et inaccessibile limen et Augustissimae Domus Austriacae animi clementes meis precibus lachrimabilibus minime flecti queant. Regnum, opes et alias satis affluentes fortunas, quas benigna quondam sors et pii genitores invexerant, non modo haec propter Inclytam et Augustissimam Domum Austriacam placuit amittere, verum

ipsam mortem oppetere, semper id sibi gratum futurum, non minus indecorum duxi. Meae externae et internae, cum animi, tum corporis vires, nec absurdae aere ornata arcula, que starent meis lucerentque liberis igne sine fine foci, in spem futurae compensae, et in adversis levaminis causa, profuse libenter profudi: nunc, omnibus his destitutus, iam sum in servorum conditione relatus. Quod si, clementissime domine, nunc mea merita minus valerent, tandem Deorum permissu, si ultra protenderetur vita, aliquando valitura essent. Sed expectare diem quo mihi cum liberis meis ostiatim emendicandus esse panis (et fortassis, nisi a Şerenitate Vestra, in qua, post Deum immortalem, unica spes, portus et refugium meum, mihi benigne succurratur, haud aliter querendus erit), morte ipsa haec graviora videntur. Nullum tempus caret tormentis, nullum producit quandoque laetiora: omnia nunc turbantur, nunc deorsum in praeceps ruunt. Quae igitur vita mea sit, quae requies, quod in miseriis, curisque solatium, Serenitas Vestra excelso iudicio suo clementer facile aestimare dignetur. Nullam hactenus petitorum meorum humilium, tam de restantiis, quam de deputato menstruo, infaustus, nec aliter quam sub infami stigiae caliginis umbra natus, resolutionem consequi poteram. Humiliter oro me Serenitatis Vestrae salvet et adiuvet innata benignitas, ut ego, is qui fideliter per omnes occasiones huic Inclytae Domui Austriacae, ac Reipublicae christianae, inserviveram, praecedente clementia sua, de propositis beneficiis cum liberis meis utique gaudere mereat. Clementer Serenitas Vestra in memoriam replicare dignetur me, cuius causa tantas opes amisisse, quum mihi mille modi earundem conservandarum nunquam defuerint. Obsequens hoc ac prompta semper et perpetua in Suam Maiestatem Caesaream Domumque Austriacam Augustissimam mea observantia, fides, candor et constantia, gratia mercedis futurae, fecit. Iam finem facio huic querelae, Vestrae Serenitati optime notae, cum ipsa quoque calamitas et paupèries, in qua praecipitatus sum, dempserit ex animo curis anxiis fracto, demisso tamen, cultiores formare sermones. Superest orare Deum, ut Serenitati Vestrae huicque Augustissimae Domui Austriacae, do-

minis, dominis meis clementissimis, omnia diu, prospere ac faeliciter eveniant, mei quoque, aeterni clientis sui, ut benigne memores esse et me afflictum, tot calamitatibus confectum, levare dignentur, quam demississime oro et reverenter obsecro. Datum Tyrnaviae, die XXVII Maii MDCXVII.

Eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi,

devotissimus in
aeternum cliens:
Radulius, Terrarum
Valachiae Transalpinae
Waywoda, m. p.
Io Radul Voevod.

[V°: Serenissimo principi ac domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Habspurgi et Tyrolis, etc. *(sic)*, domino suo clementissimo.]

XXVIII.

[1618.]

Ad principem Transilvaniae Bethlen Gabor.

Iam gratum nobis nuper a Nicolao Petrascho Vaivoda intelligere fuit Sinceritatem Vestram in suam ipsam singularem protectionem statuisseque legitimas eiusdem petitiones iustitia mediante omnique conatu promovere, ut, cum ipsum eadem de causa in Transilvaniam ire animum induxisse cognosceremus, noluerimus sine litteris nostris ad Sinceritatem Vestram venire, certo nobis persuadentes ipsam quod, vel antea in eiusdem favore praestare constituit, vel iustitia aequitatisque et ipsius Petraschi necessitas postularit, in nostri quoque gratiam libentius efficaciusque promoturam esse. Quod idcirco hisce benevole requirimus, ut sic idem ipsi re ipsa exhibere velit, quo ille foeliciter gaudere possit, et nos eum libenter (ac sedulo, *şters)* sublevare conatos esse, et Sinceritatem Vestram nostro etiam tempore, interpositionis intuitu, de aequo illi et

bono mature ac sedulo prospexisse. Quod si de Sinceritate Vestra quibuscumque aliquando benevolentiae generibus compensari posse animadverterimus, conabimur egregie. Cui de reliquo foelicia rerum incrementa praecamur. Datae Viennae, die XVIIIa mensis maii, anno salutis MDCXVIII.

[Concept. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv*. —Între *Concepte in Hof-Reichssachen*.]

XXIX.

[1619.]

Illustrissimo signore, mio osservandissimo,

È gran cosa che da molti mesi in quà io non habbia di Vienna nuova alcuna, nè da Vostra Signoria Illustrissima, nè da altri, et pure in ogni occasione di messaggieri mandati dal signore ambasciatore, quando io ero in Costantinopoli, et di poi che io sono venuto in Moldavia, due o tre volte le hò scritto, etiam per via del segretario maggiore del regno di Polonia; spero pure che gli saranno capitate o le capiteranno, et che io havrò un giorno questa gratia di havere una sua lettera. Io sono hormai a buon cammino di questo accomodamento trà la Serenissima Casa Ottomanna et la Maiestà del rè di Polonia, havendo sino ad hora saputo barcheggiare di maniera che per gratia di Dio sino a quì non si è perduta un anima sola, nè hanno li Tartari fatto motivo alcuno, nè si sono li exerciti ottomani avvicinati alli confini del regno, et Schender-Passa se ne resta ad Acherman a guardar le cose sue, et anco la Maiestà Regia et il regno hanno fatto et fanno ogni diligenza per ritenere li Cosacchi dalle scorrerie. Digià tengo in mano la plenipotenza non solo del Gran-Signore, ma anco un commandamento di non lasciar passare li Tartari in Polonia, quando volessero fare qualche tentativo. Quì si trova da me il signore Gregorio Coansky, stato ambasciatore a Constantinopoli, col quale an-

drò a trovare Schender-Passa e dipoi, dovendo in breve venire alli confini il Gran-Cancellieri, anderò ad abboccarmi seco per maturare questo santo negotio. Nel quale io mi affatico anco tanto più, perchè, se la Maiestà di Polonia starà in pace, potrà haver maggior commodità di aiutare il nostro buon rè Ferdinando, suo cognato; al quale sono sempre volti tutti li miei pensieri. Non sò comme in Germania passino li suoi negotii, ma spero in Dio che la bontà sua vincerà la invidia et la malivolenza de suoi nemici e che al fine la buona causa sarà trionfante. Et io prego Vostra Signoria Illustrissima ad avvisarmi delle nuove di costì et in particolare di quei negotii che più volte habbiamo parlato insieme. Vostra Signoria Illustrissima mi promesse di venire a Varsovia et intromettersi per questa pace trà li Pollacchi et il Gran-Signore, ma io non hò mai havuto nuove di Vostra Signoria Illustrissima. Alla quale bacio la mano. Di Iassa, li 11 di giugnio 1619.

Di Vostra Signoria Illustrissima

affectionatissimo servitore et figlio:

Gasparo Graziani, principe
di Moldavia, m. p^a^.

[V°: All' Illustrissimo signore, mio osservandissimo, il signore conte Adolfo de Altan, libero barone in Goldpurg e Murstelen.

A Vienna.

Pecete cu boul, avînd steaua în frunte și pe lăturĭ luna și soarele.

Inscripție: іѡ Гашпар Воевода, господар земли молд.]

XXX.

[1620.]

Serenissimo principe et mio signor clementissimo,

Il nepote del principe Gratiani hà solicitato di maniera esso Gratiani et apresoli le raggioni che li havevo rimostrato di quello che, per divertire di quà il Bethelem, in servitio

della Casa di Austria doveva fare, che a questa hora già forsi sarà esso Gratiani con il suo compagno, principe di Valachia, in Transilvania et, comme esso Gratiani mi scrive, sarà forse esso dalli Sassoni elletto. Il Schender-Bassa, inimicissimo di esso Bethelem, si affatiga con la provincia di fare escludere esso Bethelem fuori.

Avisa esso Gratiani che sia necessario pigliare in soldo li Cosachi et Rutheni che sonno in Pollonia, perchè è dubbio che sarano ricercati d'altri, inimici della Casa Augustissima, a servire loro, et che è militia che costa poco et è cattolica *(sic)*; con la quale intrare si potrebbe sin in Bochemia.

Avisa che alla Porta Ollandesi, Inglesi, Venetiani et altri fanno ogni cattivi offitii alla Porta et che per ciò Sua Cesarea Maiestà doveva mandare ivi persone intelligente et conservare la bona amicitia con il Turco, a confusione di quelli che procurano il contrario. Si exibisce perpetuo servitore et che, in ogni occassione che li sarà commandata, metterà la vita et ogni suo havere in servire l'Augustissima Casa et Vostra Altezza Serenissima.

Quà sonno venuti tre falconieri con molti girifalchi, et si trattenerano quivi sinchè venghi ordine et commandamento di Vostra Altezza Serenissima; intanto li falconieri li insegnarano quà. Io hò avisato esso Gratiani che Vostra Altezza Serenissima hà fatto provederli di molti bellissimi ucelli, et in particulare di bianchi et grossissimi, et che però mandi suoi homini intelligenti a pigliarli, et mandi a Vostra Altezza Serenissima cavalli, tapeti et altre gentilezze, perchè in vece Vostra Altezza Serenissima li hà fatto venire con molta spesa et molto incommodo et mandato molto lontano a farli venire.

Il Bethelem Gabor, sentendo che, da una parte, li Cosachi et Rutheni, quali Vostra Altezza Serenissima hà procurato, et che, dall' altra, il Gratiano entra in Transilvania, si è mostrato anaevole *(sic)* alla trattatione della pace; attende per tanto a cummulare denari, et si partirà per ritornarsene in Transilvania, dando bone parole a Sua Maiestà Cesarea, et anco in secreto alli Hongari suoi favorevolli, sichè il Bethelem si accommoda con il tempo et và cavando utilità

presente da tutti, amici et nemici. Si spera che si componerà con il Bethelem, et anco con li Hongari, poichè vedono Sua Maiestà havere assai avantaggio et essere armata et, per certo, se Sua Maiestà vorà stare sul suo avantaggio, haverà occassione di mettere terrore alli suoi nemici et rebelli.

Se Sua Maiestà partirà in breve di chì *(sic)*, comme si tiene, questa cità haverà gran bisogno della presentia di Vostra Altezza Serenissima. Alla quale humilimente prego ogni bene, et fò humillima riverentia.

Di Vostra Altezza Serenissima

Perpetuo et humillimo servitore:
Cesare Gallo.

Vienna, 10 Gennaro 1620.

[V°: Gli avisi di Cesare Gallo, 10 Ianuarii, anno 620.;
Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXXI.

[1620.]

Ad Dominos Hungaros in praesentibus comitiis Novisolii congregatos fidi cuiusdam sympatriotae diligens commonefactio.

...48. Hic Sua Serenitas sibi ipsi sit exemplo. Quamvis enim sui Principatus Transylvaniae assecurationem, pactisque et tabulis confectis, sigillisque munitis obligationem fide promissa a Caesare datam habuisset, nihilominus tamen Princeps Walachiae, Rahdul Weida, Hommanaj, Comes ab Altham, et modernus Palatinus, nomine Caesaris validissimo exercitu irruptione facta, Suam Serenitatem hostiliter sunt adorti, eandemque, Principatus sceptra ambientes, expellere, Principatum austriaca domo occupante, ad tractanda gubernacula Hommanaj tum Principis loco intrudere, divisis in occupatores reliquis comitatibus et ditionibus, vi technisque laborarunt. Qua pace et fide nefarie fracta et violata, maior exercitus illius numerus miranda Dei vindicis ultione frigore fameque misere periit, residuo ex mera gratia et misericordia Suae Serenitatis e regione dimisso...

50. Atque omnium fere adhuc memoria constat quam

inaudito plane modo Michaël Weida, alias de domo austriaca, ob sua contra Turcas fidelissime praestita servitia militaria, meritissimus, ardore ipsi divitias surripendi, iussuque Georgii Bastae ex inopinato enecatus, suum filium et viduam in extremae paupertatis miseriam detrusam et expulsam reliquerit....

[München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 403/11, fol. 287.]

XXXII.

Copia. Translaet van seecher Advys aen myn gesonden door den Patriarch van Alexandria, iegenvoordich in Valachia zynde, aent Hoff van den Prins Radul Vaivoda.

Na dat Gasparo Vaivoda iegens de Turcken gerebelleert hadde, is in Chotyn gegaen en heett de Polen verwitticht dat Scander-Passa alleen was, dat hem soude coemen bespringen. Waerinne hem gehoer gevende, syn derwaerts gegaen dese nachvolgende poelsche Heeren:

Zolchotschi, syn Dochtersman, zynde Catman offe Veltvuerste; syn zoon; Zamoschi, den Palatyn van Caminitz; Cullinoschi, Coreschi, en veel meer ander Heeren, met den leger van vertich duysent brave mannen, sonder haer dienaers, en in Moldaviam gecoemen, in een plaets genaempt Tzizora; alwaer, gecampeert ende

Copie. Traducerea uneĭ știrĭ ce mi s'a trimis de patriarchul de Alexandria, care e acum în Țara-Românească, la Curtea Domnuluĭ Radu Voevod.

După ce Gașpar Voevod s'a răsculat împotriva Turcilor, a mers în Hotin și a dat de știre Polonilor că Schender-Pașa era singur, ca să vie să-l ajute pe dînsul. Ascultîndu-l în aceasta, s'aŭ dus acolo Domniĭ polonĭ ce se înșiră maĭ jos:

Żołkiewski; ginere-săŭ, care era Hatman; fiu-săŭ; Zamoyski, Palatinul de Camenița, Kalinowski, Korecki, și mulțĭ alțĭ domnĭ, cu o tabără de 40.000 de oamenĭ vitejĭ, afară de slugile lor, și, viind în Moldova, într'un loc anume Țuțora, și puind lagărul acolo și întărindu-se, trimiseră cincĭ saŭ șese miĭ de oamenĭ pentru a da năvală asupra

getrinciert zynde, hebben vyff off ses duysent mannen affgesunden, um Scander-Passa t'assalteren, ende de reste vant Leger, starck vntrent vyfften dertich duysent mannen, is in de trinceen gebleven. Diti vyff uff ses duysent mannen syn Scander-Passa, die met den Sultan, broeder van den Coninck van Tartaria, op haer aenquaem, te gemoet gecoemen; de Turcken waeren thien duysent en de Tarters dertich duysent Mannen, ende daervolchden... uch veel meer anderen nae. Sy hebben tsamen gevochten, en diti vyff off ses duysent t'een mael verslaegen; daer nae, op de trenceen van de Polen angecoemen zynde, syn de Polen dapfer verschrickt en met groote vrese vmvangen geuerden, en hebben haer meer gefortificeert en binnen de trenceen gehouden.

luĭ Schender-Paşa; iar rămăşiţa tabereĭ, în număr de aproape 15, 30.000 (?) de oamenĭ, a rămas în şanţurĭ. Aceĭ cincĭ, şese miĭ ajunseră înaintea luĭ Schender-Paşa, care venia asupra lor cu Sultanul, fratele Hanuluĭ: Turciĭ eraŭ 10.000 şi Tatariĭ 30.000 de oamenĭ, şi în urmă maĭ eraŭ mulţĭ alţiĭ. S'aŭ luptat împreună, şi aceĭ cincĭ saŭ şese miĭ aŭ fost bătuţĭ, dintr'o dată; apoĭ, sosind la şanţurile Polonilor, fiind aceştia foarte spăriaţĭ şi cuprinşĭ de frică mare, aŭ stat aicĭ maĭ mult întăriţĭ şi în şanţurĭ.

Gasparo Vaivoda, daerdoor seer verbaes zynde, heett met de Moldauen, die by hem waeren, in den nacht de vlucht genomen, maer het volck vant lant hebben haer achterhaelt en dootgeslaegen. Eenen, genaempt

Gaşpar Voevod, foarte supărat de aceasta, a fugit noaptea cu Moldoveniĭ ce eraŭ la el, dar ţeraniĭ i-aŭ oprit şi i-aŭ ucis. Pe unul, anume Bucioc, l-aŭ prins viŭ şi l-aŭ adus la Schender-Paşa,

Bozoc, is levendich gevangen en tot Scander-Passa gebracht geweest, die hem heett doen inpaleren.

care a poruncit să-l tragă în ţapă.

De Merrie, daer Gasparo Vaivoda op hadde gereden, is oock tot Scander-Passa gebracht, die twee hondert ducaten aen den brenger heett vereert, bevelende dat men des gelycx syn hooff under de doode lichamen soude soucken.

Iapa, pe care călărise Gaşpar Voevod, a fost adusă de asemenea la Schender-Paşa, care a dăruit două sute de galbenî aducătoruluî, poruncind să se caute şi capul luî între morţî.

De gedachte poelsche Heeren, in haere trenceen belegert zynde, met grooten honger en gebreck van allerhande nootdruft, hebben verscheide raetslaegen gehouden, sommige godvindende te vluchten, twelck niet geapprobeert is geweden, andere syn van opinie geweest, met de Turcken te tracteren, dat hun luydens alleen met haer waepenen soude laten vertrechen; twelck Scander-Passa wel geviel, maer den brueder van den Coninck van Tartaria heett daerinne niet wellen consenteren,—ende alsoo blyven sy luydens in haer trenceen ende vechten.

Aceî Domnî polonî, fiind încunjuraţî în şanţurile lor, cu foame mare şi lipsă de toate cele, aŭ ţinut felurite sfaturî; uniî fiind de părere să fugă, ceia ce nu s'a găsit cu cale, alţiî aŭ crezut că trebuie să se trateze cu Turciî ca să îngăduie oamenilor a ieşi numaî cu armele; ceia ce a primit bucuros Schender-Paşa, dar fratele Hanuluî n'a vrut să lase aceasta, — şi aşa rămîn eî în şanţurî de se luptă.

Op den 13 Septembris, stilo veteri, syn de luydens, die dese tydinge gebracht

La 13 Septembre, stil vechiŭ, aŭ plecat de la Schender-Paşa oameniî ce aŭ adus

hebben, van Scander-Passa vertrucken en tot . . . dien yt waeren de Polen binnen haere trenceen. Scander-Passa heett aen Radulo Vaivoda, Prins van Valachia, geschreven dat up het spoedichist met syn leger by hem soude coemen, ende my duyncket dat datelyck het voetvolck sal senden, soo veel als hy te wege has bringen; maer den Prins sal in persoen niet moegen gaen.

Men seyt dat soo groote meenichte van Tarters gecoemen is, dat het niet geloeffeelyck is dat de Polen het sullen kennen outcoemen.

Dit is warachtich ende seecher. Op den 20 Septembris 1620.

Chotyn is den Castel in Moldovia op de Dnysterse frontieren naest Podolia.

Zolchofschi is den Cancellier en Capiteyn-Generael van de Polen.

Zamoschi is den zoon van den vermaeden Cancellier Zamoschi.

Coreschi is den genen die voor twee jaeren vuyt den toren van de Swarte Zee gevlucht was.

Tczzora is een vleck, niet

aceste ştirĭ, şi pe atuncĭ eraŭ Poloniĭ în şanţurile lor. Schender-Paşa a scris luĭ Radu Voevod, Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ, ca să vie cît maĭ iute la dînsul cu tabăra sa, şi mi se pare că va şi trimite oastea pedestră, cîtă a strîns-o, dar Vodă nu se va duce însuşĭ.

Se zice că aşa de mulţĭ Tatarĭ aŭ venit, încît nu e de crezut ca Poloniĭ să poate scăpa.

Aceasta e adevărat şi sigur. 20 Septembre 1620.

Hotin e o cetate în Moldova, la graniţa Nistruluĭ, către Podolia.

Żołkiewski e Cancelariul şi Marele-Hatman al Poloniеĭ.

Zamoyski e fiul vestituluĭ Cancelariŭ Zamoyski.

Korecki e acela care cu doĭ anĭ în urmă a fugit din Turnurile Măriĭ-Negre.

Ţuţora e un loc nu de-

verre van Jassa, de Hooff-stadt van Moldavia, in een schoene planure gelegen, daerin Cancelier Zamoski in syn tyt met den Coninck van Tartaria een grote bataglie gedaen heett.

parte de Iaşĭ, capitala Moldoveĭ, aşezat într'un şes frumos, unde Cancelariul Zamoyski în vremea luĭ a avut o mare luptă cu Hanul.

Bozoc is een van de principaelste Boiaeren van Moldavia, die het met Gasparo Vaivoda gehouden heett[1].

Bucioc e unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ boierĭ din Moldova, ce aŭ ţinut cu Gaşpar Voevod.

[Cu aceasta corespunde o ştire de informator bistriţean, în copie la Academia Romînă:]

Her zeget die Poln wern gewis heraus aus dem Schancz wn sein ginzet dem Nizter. Boschok is gewis an einen Spyss

[1] În corespondenţa olandesă a luĭ Haga, avem şi scrisoarea luĭ Chiril de Alexandria către State, la numirea luĭ ca patriarch (Constantinopol, 2 Mart 1622). El mulţămeşte pentru sprijinul ce i s'a dat de ambasador: «Satis quondam per meam epistolam declaraveram, quando opportuna occasio, Alexandrinus adhuc patriarcha, ut scriberem postulaverat; nunc autem, quando Deo placuit me in istam sedem assumptum permanere, non immemor erga me charitatis vestrae, quod tunc alexandrinus, hoc idem constantinopolitanus, iustum duxi redintegrare, pro certo nam habere debet christiana pietas vestra quod religionis evangelicę ratio nos conglutinat et tanquam viva membra corporis mystici sub Christo domino capite stricte coniungit vobiscum.» — Ambasadorul explică, în scrisoarea-ĭ din 5 ale luniĭ: «Care patriarch de Constantinopol, un foarte distins şi învăţat prelat, acum un an şi jumătate a fost înnaintat la acest Scaun suprem prin recomandaţia mea şi supt autoritatea Domniilor Voastre; a fost chemat din Ţara-Românească, unde se dusese Sfinţia Sa pe cînd era patriarch de Alexandria, şi a fost ales unanim de toţĭ archiepiscopiĭ ca patriarch de Constantinopol. (În scrisoare: «welcher patriarch van Constantinopolen; een seer voornemen ende geleert Prelaet, door myne raccomandatie onder de authoriteyt van Uwe Hoog. Moeg. omtrent anderhalff jaer geleden tot dese supreme Stoel gepromoveert, vuyt Valachia (daer Syne Eerw: op dien tydt, patriarch van Alexandria synde, gereyst was) ontbooden ende in myn Huys door den algemeen consent van alle de Eertssbisscoppen tot den patriarch van Constantinopolen vercooren is geweest»). În Alexandria-ĭ urmează alt calvinisant: Gherasim.

geczogen wnd der Wâjda weiss niemandt gewiss. Nikojrits, Bocschok, Sheptelits haben dem Gaspar Woida geroden, her sol die Tirken niderhauen, wnd Gaspar Woida sein Pruder is auff der Zucschawa im Schloss fom Landsfolk eingedon, wnnd das Landfolk gibt im auff ein Tag 15 Nejner czu Czerung. Wie sie die Schlacht angefangen mit dem Kowatsz Peter wnd dem Gaspar Wajda, si sein fon Tirken, Tataren in die Flucht geschlagen, das dem Kowats Peter fon 600 Man Khiner is loss worden wnnd mit dem Gaspar Wajda is der Kowats Peter in die Flucht khomen, — das bis dato niemand khan wissen wo sie sein.

[Pentru soarta maĭ departe a luĭ Gratiani, iată cuprinsul unuĭ *P. S.* al ambasadoruluĭ Haga către State; 20 April 1621:]

.... Den Prins van Moldavia heett dyntelyck het doode lichaem van Gratiani gevonden, ende syn hooff hier gesonden: hy is van drie syne dienaers, die met hem gevlucht waeren, vuermits eenige duysenden ducaten, die sy wisten dat by hem hadde, ummegebracht geweest...

.... În sfîrşit, Domnul Moldoveĭ a găsit trupul luĭ Gratiani, şi i-a trimis aicĭ capul. Gratiani a fost omorît de treĭ servitorĭ aĭ săĭ, cari fugise cu el, pentru cîteva miĭ de galbenĭ ce ştiaŭ că are cu dînsul....

XXXIII.

[19 August 1623.]

Haga către State.

.... Den prins van Moldavia Stephanus Thomsa is van syn principaet gepriveert; d'welck den Vesyr aen den hoen ambassadeur van Polen beloofft hadde.

Der Printz in der Molta, Stephanus Thomsa, ist seiner Herrschaft auch privirt; welches der Vizier dem polnischen Gesandten zugesagt gehabt. An seiner Statt ist

In syn plaets gaet Radulo Vaivoda, jegenvoordich prins in Valachia, welck principaet wederom aen Syn Excie soon, ouwt ontrent twaelff jaeren, gegeven is, voor de somme van hondert ende vyfftich duysent croenen, die den vader om t'selvige te obtineren gespendeert heefft[1]...

eingesetzt Radul Weiwoda, ietziger Printz in der Wallachej, und an sein Statt wiederumb eingesetzt sein Sohn, ungefehr 12 Jahr, gegen ein Sum von 150m Cronen, welche der Vatter deswegen spendirt hatt....

XXXIV.

[30 Septembre 1624.]

Haga către State.

.... De Tarters hebben de provintie van Walachia geplundert, om haer te wreecken van eenige affronten ende schade geleden van Radulo Vayvoda, prins in Moldavia, wiens zoen, noch een kint synde, ende onbequaem tot de defensie, het principaet van Valachia possideert....

....Die Tartern haben die Provintz Walachej geplündertt, sich wegen etlicher Smach undt Schadens, so sie von dem Radulo Vayvoda, Printz in Moldaw, erlitten, dessen Sohn nun, noch ein Kindt undt zur Defension unbequäm, dass Fürstenthumb Walachej besitzet[2]....

[1] În nemțește în München, *Hofbibl., Coll. Camerariana,* LIII, fol. 145.

[2] *Ibid.* —Cf. raportul ambasadorului imperial la Constantinopol, Lustrier, 8 Oct. 1624 (copie în Graz, *Landarchiv, Türkenkriege*) · «Sonderlich weil vor wenig Tagen vill Tartarn in die Wallachey und Moldau eingefallen, mit Raub und Brennen alda grossen Schaden gethan und Radul Waiwoda, sambt seinen Sohn, gegen Siebenbürgen verjagt haben».

XXXV.

[P. S. din 15 Octombre 1624.]

Haga către State.

....Den prins van Transilvania heefft duysent Hungaren in Valachia, tot assistentie van de Valacchen jegens de Tartaren, gesonden, zuemoel *(sic)* derff men hier geen licentie geven, deselvige met de waepen te verdryven, om niet meerde irriteren...

De Chosacken hebben eene voorneme stat, genaempt Ismail, gelegen aen den Danubius, geplondert ende verbrant, synde (soe men seyt) met eene groote menichte van saloupen in zee. Op dese tydinge is den Capitan-Passa met de gansche armade, sterck veertich galeyen, in groote furie wederom nae de Swarte Zee gesonden, om den vyant te soucken[1]....

....Der Printz von Sibenbürgen hatt tausendt Ungarn in Walachey, zu Hülf den Walachen gegen die Tartern geschickt; iedoch darff man alhier kein Licentz oder Urlaub geben, dieselbe mit den Waffen zu vertreiben, damit man sie nit mehr entrüsten...

Cazacii aŭ prădat și ars un însemnat oraș la Dunăre, anume Ismailul, ieșind, după cît se spune, în Mare cu multe șeicĭ. La această veste Capudan-Pașa a fost trimes, în mare grabă, cu toată flota, alcătuită din patruzecĭ de galere, în Marea Neagră, pentru a căuta pe dușman....

XXXVI.

[10 Novembre 1624.]

Haga către State.

....Den prins van Moldavia is ooch apparent dat ten instantie van den Tarter verandert sall werden[2]....

....Ess scheint auch dass der Weywoda in der Moldau auff Anhalten der Tartarn möchte verendert werden....

[1] *Ibid.*
[2] *Ibid.*

XXXVII.

[1628.]

Aus dem Schreiben des Christophori Hryszkowic an Herrn Czarnowsky, von Kamieniec, vom 23. May des 1628 Jahres.

Die Ursach meines Reisens, so ich vorsetzlich na Jass zu Seiner Gnaden dem Herren Hospodar in meinen Geschefften gethan, ist fürnehmlich gewesen, damit ich meine Schulden, die ich in der Wallachey gehabt, uberkommen möchte. Nach dem ich alda bey anderthalb Wochen gewohnet, was ich immer vor Wissenschaft wegen der Heyden erlangen habe können, bin ich bedacht gewesen E. Gn. zu wissen zu fügen... [Despre luptele luĭ Cantemir cu Hanul. «Wie er aber den Szahin-Giere vermercket, ist er uber die Donau geflohen.» Şahin atras de Turcĭ peste Dunăre pentru a-l prinde. Dar era o cursă. În luptă, Şahin pierde mulţĭ oamenĭ. Cade şi fratele luĭ Cantemir: «Salmasa-Murza». Abia fuge Şahin, luptîndu-se. «Unterdessen hat er sich auf die andere Seiten ubergemacht, nach Ismaillum, und hat alda vornehme Turcken enthaubten lassen, auch sich ins Feld zu seinem Kriegsvolck begeben, welches er etliche Meilen hinder sich gelassen, denn er ferchte sich vor dem Kantymiro und den Türcken hinder sich, wegen des Nachiagens, wie es denn auch geschah». Urmărit de Cantemir, cu Turciĭ. Se dă o luptă, în care Şahin învinge. Cantemir scapă abia. Se ascunde într'un tufiş.] Und damit bin ich von Jass abgereiset, alda mir der Herr Hospodar Seine Gnaden mündlich davon gesaget. Alsobaldt... der Szahin-Gierey [a ridicat plîngerĭ contra Sultanuluĭ, care l-a rasplătit aşa pentru credinţă. Trimete după trupe în Crimeia, se uneşte cu Cazaciĭ,] und wil sich rechnen und Buczakow, auch daselbst alle Türcken austillgen. Es ist gut das Szahin-Gierey den Sieg erhalten hat, denn, wenn es sich anders zugetragen hette, so hetten wir keinen Frieden, denn der Kantymir ist ein grosser Feind der Cronen. Sie mögen sich unter einander selbster fressen; ich hofe zu Gott wir werden ietzo Friede haben. Auch das hat mir der Hospodar gesaget, das der Kantymirus den Szahin-Gierey in die Brust

geschossen hat; aber, weil er eine gutte Karraczen oder Blechen-Harnisch gehabt, ists nicht durchgegangen; auf der Haut aber hat mans dennoch gekennet, aber nicht schedlich. Bitte demnach . . . E. *(sic)*.

[Königsberg, *K. Archiv, Gesandtschaftssachen;* şi în originalul polon.]

XXXVIII.

[23 Iunie 1629.]

Haga către State.

....Onder deselven syn eenige Moldauern geweest, die bekennen dat den prince, secrete intelligentie met Schahyn-Giray hebbende, sylvyders *(sic)* met syne permissie offe conniventie, wel vyff hondert int getal, haer by de Chosacken gevoucht hadden; met welcke occasie den Visyr, die van alle canten gelt tot den chrych soucht te versamelen, voorgenoemen heefft den gedachten prince, die lang suspect is geweest, dat in Polen altegroote correspondentie hadde, afftesetten....

....Între aceştia [prinşiĭ în lupta cu Şahin] aŭ fost uniĭ Moldovenĭ, cari recunosc că, Domnul avînd înţelegere în taină cu Şahin-Ghiraĭ, eĭ s'aŭ luptat cu voia saŭ cu ştirea luĭ, în număr de 500 fără îndoială, în rîndurile Cazacilor; cu care prilej, Vizirul, care caută să adune din toate părţile banĭ pentru războiŭ, şi-a pus în gînd a mazili pe acel Domn, care de mult e bănuit că avea în Polonia prea multe legăturĭ....

XXXIX.

[7 Iulie 1629.]

Haga către State.

....Den prince van Moldaviae is affgeset, ende in syn plaets gekoeren een zoen

....Domnul Moldoveĭ e mazil, şi în locul luĭ s'a ales un fiŭ al luĭ Radu Voevod,

van Radulo Vaivoda, die onlancx in Valachie gegoverneert haeft, ende oven mits syn minderiaericheyt ende inhabiliteyt gerevoceert is geweest. Den Keyser geniet daerby t' seventich duysent Croenen, ende ontrent soe veel ooch den Visyr met de fynen, behalven ontallycke andere geschencken die aen de promoteurs ende middelaers gedaen moeten werden. Dese veranderinge is geschiet iegens advys van den Cahimacham, om dat de poelsche frontieren vol troubles syn ende den affgesetten prince gerenomeert is voor een bellikeus capiteyn, die hem lichtelyck by Schahyn-Giray ende de Chosacken soude moegen vougen, tot groote preiuditie, de ruine ende plunderinge van de provintie van Moldavie[1]....

care cu puţin timp în urmă a cîrmuit în Ţara-Românească şi pentru nevrîstnicia şi nepriceperea sa a fost scos. Împăratul capătă în această afacere la 70.000 de coroane, şi aproape tot atîta Vizirul cu aĭ săĭ (?), afară de nenumărate alte darurĭ care aŭ trebuit să fie făcute sprijinitorilor de la început şi părtaşilor. Această schimbare se face în potriva voinţiĭ Caimacamuluĭ, pentru că hotarele despre Polonia sînt pline de tulburărĭ şi Domnul mazil e vestit ca un căpitan războinic, care ar putea să se ducă uşor la Şahin-Ghiraĭ şi la Cazacĭ, spre marea pagubă, ruina şi jefuirea Moldoveĭ....

[1] Iată punctul privitor la Barnovschi din cererile ardelene. «Ten vierden, dat man Syne Hoocheit auchthorisere om den prins van Moldavia, syn vyant ende suspect synde van secrete intelligentie met den Coninck van Polen ende d' oostenryckschc factie, met een stratagema lebendich offe doot te captiveren ende aenn Porta te senden, presenterende tot dien fine met een leger onder pretext van den Turcken ende Tarters jegens de Chosacken te assisteren, in Moldaviam te geen» Puţin maĭ departe e scrisoarea Caimacamuluĭ către Bethlen («int midden van Iulius 1629»). «Twelck nu resteert, myn oprecht ende amorevel vrient, ghy weet van langen tyt, dat ich uwen getrouwen ende sinceren vrient ben, gelyck ghy oock in alle myne diensten hebt gesien, dat ick noyt gemanqueert heb gehadt in al het geent ghy begeert ende voorgeslaegen hebt, dat dienstich mocht wesen voor het gemeen profyt ende welvaren van den Staet,

Cf. scrisoarea, păstrată în corespondenţa olandesă, a luĭ Bethlen către Haga; Oradea, 20 Septembre; anexă la raportul din 24 Novembre 1629.

«. . . . . Quod autem adversariorum conatus contra eos ideo agitarit [e vorba de negociatoriĭ «marchio Vsideus et Iacobus Roussellus], non aliud arbitrandum quam ab aliquibus, et praesertim principe Walachiae, nullius iudicii homine, Supremum Vezyrium eo pacto informatum fuisse, quasi ii, legatione quapiam solemni suscepta, Constantinopolim profecturi, publica etiam aliquorum negotia tractaturi essent; quod, cum, ab eorum rationibus maxime alienum fuerit, nos etiam nihil aliud volueramus quam ut, privatorum habitu eo profecti curaeque eiusdem commendati et procul ab omni periculo positi, ad exequenda ea quae animo conceperant, tuto se accingerent [1] . . . .».

Ghy hebt met verscheyde brieven ende informatien ons kennelyck gemaecht d'openbare verraderyen van den prince van Moldavie, ende dat het noodich was hem afftesetten; twelck warachtich bevonden zynde, heeft onsen aldergrootmachtichsten Keyser hem het principaetschap ontnoemen ende tselve gegeven aen Alexander Vaivoda, die voor desen prince is geweest van Valachie ende nu gereet om te vertrecken; den welchen, gelych ooch den prince van Valachie, bevoelen is mede nae Ousi te gaen, tot bescherminge van de frontieren...»

În traducere: «Al patrulea, ca Înnălţimea Sa să fie autorisată a prinde cu şiretenie şi a trimete la Poartă pe Domnul Moldoveĭ, care-ĭ e duşman şi este bănuit că se înţelege în taină cu regele Poloniei şi facţiunea austriacă, oferindu-se a merge pentru aceasta în Moldova, supt cuvînt de a ajuta pe Turcĭ şi Tatarĭ împotriva Cazacilor.» Şi: «Ce maĭ rămîne, prieten drept şi iubit, cum aĭ văzut în toate slujbele mele, că n'am lipsit ca în tot ce mi-aĭ cerut şi propus să fac ce poate fi bun pentru folosul şi buna stare a Statuluĭ, prin maĭ multe scrisorĭ şi ştirĭ, ni-aĭ făcut cunoscute vădiţele trădărĭ ale Domnuluĭ Moldoveĭ şi că era de nevoie să-l mazilim. Care aflîndu-se adevărat, Împăratul nostru atotputernic i-a luat Domnia şi a dat-o luĭ Alexandru Voevod, care a fost Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ şi care acum stă să plece. Acestuia şi Domnuluĭ muntean, li s'a poruncit a merge la Oceacov, pentru apărarea hotarelor».

[1] În corespondenţa citată, e şi alta, a aceluiaşĭ, datată din Muncaciŭ, 10 Septembre. Cf. *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, pp. 108 şi urm., 112 şi urm., 116 şi urm., 125.

XL.

[13 Octombre 1629.]

....Snyden heeft man den prince van Valachie, die daer twe jaeren geregneert haeft, verandert, ende deselve provintie gegeven aen een die hem t'seder twe offe drie iaeren herwaerts heeft beginnen vuyt te geven voor een bastardszoon van Stephanus Thomsa, die in syn leven prince van Moldavia is geweest. De mignons ende Favoriten, die rondomme den Grooten Heer syn, hebben sulcx door beloften van een groote somme gelts by Syne Mat. iegens den wille, raet ende advys van den Cahimacham te wege gebracht. Vuyt dese menichvuldige veranderinge moet nootwendich de totale ruyne vant selve lant volgen. Twelck seder myne residentie aen dese Porta wel twe derde paarten van dorpen ende inwoenders vermindert is: *ipsa Constantinopolis foret venalis, si esset qui emeret*[1]....

.... De odată s'a schimbat Domnul Țeriĭ-Româneștĭ, care a stăpînit acolo doĭ anĭ, și acea țara s'a dat unuia care, de doĭ saŭ treĭ anĭ încoace, a început a se da drept un fiŭ de florĭ aĭ luĭ Ștefan Tomșa, care în viața sa a fost Domn al Moldoveĭ. *Mignoniĭ* și favoriţiĭ, cari sînt în jurul Sultanuluĭ, aŭ dus la capăt aceasta, prin făgăduielĭ de o sumă mare de banĭ, pe lîngă Maria Sa, înpotriva voințiĭ, sfatuluĭ și păreriĭ Caimacamuluĭ. Prin aceste felurite schimbărĭ va ieși neapărat ruina aceleĭ țerĭ. Care, de cînd staŭ eŭ aicĭ la Poartă, a scăzut cu două treĭ-miĭ din sate și din locuitorĭ....

[1] La 27 Octombre, Haga spune că, Hagĭ-Iusuf scrie din Muntenia «că principele Ardealului a mers la hotarele ungureștĭ» *(dat den prince van Transilvanie nae de frontieren van Co: van Hungarie gegaen is)*. — În alt raport din aceiașĭ zi, arată că i s'a anunțat de ambasadorul luĭ Bethlen că a sosit la

XLI.

[Toamna 1629.]

Quant aux Tartares, le Sultan et Cantemir avec le Sultan Narredin et Bosnak Sultan et plusieurs autres gentilhommes, qu'on appelle Myrzas, sont entrés en Pologne avec 50m hommes et passerent par le pays de Zarra, nommé Cernovie, là où sesiournoit un certain Polonois Omolecky; lequel, apprès que les Tartares s'en retournoyent, envoya apres eux le frère de sa femme, avec deux mille hommes bien armez, pour combattre une partie d'iceux, attendu qu'ils estoyent divisez en cinq parties. Ce qu'ayant entendu les Tartares, ils leur allerent au-devant et desfirent ces deux mille Polonois à plaste cousture, de sorte qu'il n'en eschappa pas un. Tout le gros de ces cinq parties ravageoient le pays durant neuf jours entiers, et dans mesme terme, ils en sortoyent, sans y avoir trouvé aucune resistance des Polonois; d'autant que tous estoyent au camp contre le roy de Sueden et que le Vaivoda Kucky se tenoit ferme dans une bicoque. Au retour, le Sultan venoit de . . . (?) les Polonois combattans du dedans d'un chasteau, autour duquel les Tartares ont mis tout à feu. Le 4 d'ottobre, le dit Sultan s'estoit rendu pres de Bogdanie pour y faire marcher son armee, auquel le prince dudit pays envoya beaucoup des presents, le priant de s'en destourner. Ce neant moins, il y entra et fit beaucoup de maux. Depuis, les Tartares, poussez de leur propre mouvement, tournerent derechef en Pologne, environ douze mille hommes, pour y faire plus de butins, mais, parce que Omolecky en avoit desià avisé le roy de Pologne, on luy envoya au secours 30m hommes, qui misrent en route ces 12m Tartares et leur osterent tout leur butin. On dit que huict mille d'iceux furent pris vivfs; desquels ayant choisi

Curtea munteană. Iusuf maĭ spune că principele «e aproape în convalescenţă» şi pleacă spre Oradea şi Caşovia. — În raportul din 10 Nov., Haga anunţă că Iusuf şi zisul ambasador aŭ ajuns la Constantinopol în ziua de 31. Oct, şi acesta din urmă şi-a avut audienţa la 6 Novembre. Bethlen ar fi fost răŭ bolnav de dropică.

trois mille des plus braves, le reste fit-on *(sic)* passer au fil de l'espee. D'entre ceux-là estoit prisonnier encore un Sultan, le nom duquel on ne sçait point, plusieurs Myrzas, les quels, avec d'autres 50 principaux, on a livré au roy de Pologne. Le Sultan Souled-Ghirai, père du roy, et Cantemir, en passant avec leurs armees par Bogdanie, despouillerent les habitans de leurs chevaux, vestements et provisions, en emportant mesmes plusiours enfens et femmes et, de là s'estant retiré au pays de Akerman, pour y yverner, fait desseing de s'en retourner en Pologne, si tost que les eaux seront gelées.

Copie

d'un avis de Moldavia.

[Anexă la raportul olandes de la Constantinopol, din 24 Novembre 1629.]

XLII.

[22 Decembre 1629.]

Haga càtre State.

. . . . In Moldaviae houwt den affgesetten prince het casteel van Chotin, ende heeft iegens syn successeur eenich tentatyff gedaen, eerst om door faveur ven den broeder des tarterschen Conincx, als hy vuyt Polen de frontieren van Moldavie passeerde, wederom ende possessie vant lant herstelt te werden, ende daernae, als hem sulcx gedifficulteert werde, door een faict d' armes, hebbende syn volck met de troupen van-

. . . În Moldova, Domnul mazil ţine cetatea Hotinuluĭ şi a făcut oare-care încercărĭ în potriva urmaşuluĭ săŭ, întăiŭ pentru a fi restabilit prin ajutorul frateluĭ Hanuluĭ, cînd acesta, ieşind din Polonia, trecea pe la hotarele Moldoveĭ, şi apoĭ, cînd a întîmpinat aicĭ greutăţĭ, prin luptă, bătîndu-se oamenii săĭ cu oştile Domnuluĭ ce este acum, care pentru aceia şi cere aicĭ ajutor . . . .

den iegenwoordigen prince geslagen, die daeromen hier om assistentie aenhout[1]....

XLIII.

[4 Maiu 1630.]

Haga către State.

.... Den Capitan-Passa prepareert hem om met de gansche armade in de Swarte Zee te gaen. Huyden acht dagen geleden, heeft den Groeten Heer den prince van Moldavie overmits syne enbequaemheyt om te regieren verandert, ende in syn plaets eenen Moyses Mohyla (wiens vader ende oom in de selve provintie gegoverneert hebben), mits dat tachtich duysent rycxdaelders aen Syne Mat., behalven de geschencken aen den Cahimacham ende Capitan Passa, syne promoteurs, beloofft, betaelen sall, erweelt....

.... Capudan-Pașa se gătește pentru a merge cu toată flota în Marea Neagră. Acum opt zile, Sultanul a schimbat pe Domnul Moldoveĭ pentru nedestoinicia sa de a cîrmui și în loc a ales pe unul Moise Movilă (al căruĭ tată și unchiŭ aŭ stăpînit în acea țară), pentru că a făgăduit să-ĭ dea 80.000 de talerĭ Măriei Sale, afară de presenturĭ către Caimacam și Capudan-Pașa, ce l-aŭ sprijinit....

[1] Cf. raportul aceluiașĭ din 18 August: «Den affgesceten prince van Moldavie heeft hem in Chotyn geretireert, sonder dat men alsnoch syne intentie weet» = «Domnul mazil al Moldoveĭ s'a retras în Hotin, fără să i se știe până acum gîndul».

XLIV.

Haga către State.

[16 Octombre 1632.]

. . . . Terwyle men hier doende is geweest met de expeditie van een nieuw prince van Valachie, so heeft een seecker Bojaer genaempt Matheo, met intelligentie van Abasa-Passa, governeur van Silistria, ende toelatinge van de lantsaten, die door de continuele veranderinge van de princen ende de promotie van onwaerdige personen tot vuyterste miserie ende desperatie gecoemen syn, henselven in de possessie gestelt, ende eenige vuyt de Bojaren vant lant hier gesonden om de redenen, waeromme sulcx geschiet is, te vertoonen, ende in de plaets van vyftich duysent daelders, die deselve provintie iaerlicx voor tribuyt betaelt, hondert te beloeven, by soe verre men haer toelaten wil de princen selfs te vorkiesen. Maer dit feyt wert hier seer qualyck genoemen, ende datelyck heeft men aen Abasa-Passa den tweden Stalmeester van den Keyser gesonden, met strenge bevelch, dat hy per-

. . . . Pe cînd se expedia aicĭ un noŭ Domn muntean, un boier, anume Mateĭ, în înțelegere cu Abaza-Paşa, de Silistra, şi cu învoirea locuitorilor, cari aŭ ajuns în cea maĭ mare miserie prin necontenitele schimbărĭ ale Domnilor şi numirea de persoane nevrednice, a luat țara în stăpînire şi a trimes aicĭ pe uniĭ din boieriĭ țeriĭ pentru a înfățişa cuvintele pentru care s'a făcut aceasta şi a oferi, în locul celor 50.000 de talerĭ ce dădea tribut țara pe an, 100.000, dacă li se îngăduie a-şĭ alege singurĭ Domniĭ. Dar acest lucru se iea aicĭ foarte tare în nume de răŭ, şi îndată s'a trimes la Abaza-Paşa al doilea Imbrohor al Împăratuluĭ, cu poruncă aspră ca el însuşĭ, cu oastea din paşalîcul săŭ, să meargă să gonească pe cel ce s'a făcut Domn în Țara-Românească şi să caute a pune mîna pe dînsul, şi pe cellalt, ce a fost ales aice, şi a plecat dăunăzĭ într'acolo, să-l puie în Scaun. Şi, dacă

sonelyck met de militie van syn district den opgeworpen prince vuyt Valachie gaet verdryven, ende in handen siet te becoemen, den anderen, erweelt, ende onlancx derwaerts vertrocken, in de possessie stellende. Ende, by soe verre d'ondersaten hem niet den begeerden, dat Syne Keyse Mat. hier een ander sul erweelen, maer den genen, die hem seelfs opgeworpen heeft, in geenerley manier den begeert te confirmeren. Hazi-Jussuf-Aga is oock aen den prince van Transilvanie, in wiens gebiet dito Matheo ende veel anderen van de Bojaren ende het gemeen Volck haer onder de regieringe van den affgesetten prince, een tyt lang opgehouden hebben, in grooten haest geexpedieert, ten fyne Syne Hoocheyt, by al dien het van noode mocht weesen, van syne zyde oock het bevel van deñ turcxschen Keyser wil helpen executeren, ende aen de Porta senden. Maer off hy daerbeneffens noch eenige andere commissie meer heeft, de saecken van Hungarie aengaende, is my onbekent. Den Heer Resident van den prince heeft belooft

supuşiĭ nu-l vreaŭ, [să spuie] că Împăratul e gata să aleagă aicĭ un altul, dar că nu se învoieşte nicĭ într'un chip a întări pe acela care s'a stabilit singur. Hagì-Iusuf-Aga a fost şi el trimes în mare grabă la principele Ardealuluĭ, în a căruĭ ţară acel Mateĭ şi mulţĭ alţiĭ dintre boierĭ şi ceĭ de rînd s'aŭ adăpostit un timp, supt cîrmuirea Domnuluĭ mazil, pentru ca şi Înălţimea Sa, la tot ce va fi de nevoie, din partea-ĭ să ajute a se îndeplini această poruncă a Împăratuluĭ turcesc şi să-l trimeată la Poartă [pe Mateĭ]. Dar, dacă va maĭ fi avînd şi alte misiunĭ cumva, cu privire la lucrurile ungureştĭ, nu ştiŭ. Domnul resident al principeluĭ mi-a făgăduit să vie a-mĭ spune din gură despre aceasta; aşa că în adevăr pare că maĭ este ceva....

my mondeling daervan te coenen spreecken, sulhx dat er wel yt anders schynt te weesen.

Dese ministers end eenige principalen onder de Griecken, die haer selven met het aen ende affsetten van dese princen generen ende soucken ryck te maecken, sullen niet eer ophouden voor ende aleer dat beyde de provintien van Moldavie ende Valachie t'eenemael geruineert ende gedepopuleert sullen weesen. Waertoe het nu bynae gecoemen is. Die hier haer voor de descendenten van de voorige wettige princen vuytgeven, syn altesanen, eenige weynich personen vuytgesondert, vagabonden ende vyle luydens die... haerselven niet den penning en vermoegen, ende gemenelyck met . . . schult van drie off vierhondert duysent daelders van hier vertrecken; twelck d'arme ondersaten met gewelt, ende door een barbarisch tractement, extraordinaris vuytgeparst *(sic)* wert, te verwonderen zynde, dat d'ingesetens het duslang hebben kennen harden, ende niet t'eenemael verloopen syn, gelyck men verstaet,

Aceştĭ miniştri şi uniĭ fruntaşĭ dintre Grecĭ, cari se hrănesc şi caută a se îmbogăţi cu punerea şi scoaterea acestor Domnĭ, nu se vor opri înnainte ca amîndouă provinciile: Moldova şi Ţara-Românească, să fie ruinate şi golite de locuitorĭ. La caie s'a şi ajuns aproape. Ceĭ ce se daŭ aicĭ de coborîtorĭ aĭ Voevozilor dreptĭ de odinioară sînt, în de obşte, afară de puţinĭ, vagabonzĭ, şi mulţĭ dintre eĭ oamenĭ cari n'aŭ un ban şi pleacă de obiceiŭ de aicĭ cu o datorie de treĭ saŭ patru sute de miĭ de talerĭ, şi cari tratează pe bieţiĭ locuitorĭ cu silă şi într'un chip barbar. E de mirare că locuitoriĭ aŭ putut să îndure aşa de mult şi n'aŭ fugit dintr'o dată, cum se aude că fac acuma. Şi de la această Curte, unde lăcomia a luat locul de frunte, nu e îndreptare de aşteptat....

dat nu der gelicx doen. Ende vuyt ditt Hoff, daer de gierichеyt de opperste plaets heeft ingenomen, is geen remedie te verwachten [1]....

XLV.

[13 Novembre 1632.]

Haga către State.

....Den opgeworpen prince in Valachie heeft iegens den prince van Moldavie (die syn zoon Radulo Vaivoda, van dese Porta erweelt, met de waepens inde possessie poochde [zoochde?] te stellen) geslaegen ende de overhandt behouden. Weshalven hier goet gevonden is den selven prince te revoceren ende met den possiderenden te dissimuleren, om het gansche lant met het invoeren van de Tarters ende andere naebuyrige soldaten niet te verderven.

....Cel ce se făcuse Domn în Ţara-Românească a dat luptă Domnuluĭ Moldoveĭ, care căuta să puie în Scaun cu armele pe fiul săŭ Radu-Vodă, ales de Poartă, şi a învins. Pentru care s'a găsit bine a se mazili acel Domn [Radu] şi a se preface faţă de cel ce stăpîneşte pentru a nu prăpădi toată ţara aducînd Tatariĭ şi alţĭ ostaşĭ veciniĭ. Dar cum va merge maĭ încolo, vom afla pe urmă: e un lucru cu urmărĭ rele, care, de sigur, îndată ce va

[1] Cf. scrisoarea privată, din aceiaşĭ zi, a luĭ Haga, ambasadorul olandes, în Colecţia Camerariană din Bibl. din Munchen: «Propter motus in Valachia exortos, ubi unus ex boiaris sive nobilibus, inconsulta hac Porta, sese pro principe gerere coepit, Hazi-Iusuff-Aga in Transilvaniam remittitur, sed an alia mandata quam quae dictos motus concernunt, secum ferat, nondum mihi constat. Dominus residens se oretenus, quicquid fuerit, ad me relaturum promisit: quod proximis litteris meis, volente Deo, Illustritati Vestrae significabo» (Vol. XIX = cod. lat. 10.369, nº 313).

Maer hoe dat het wyders sall affloopen, sullen wy naemaels vernemen; het is een saecke van quaede consequentie, die, buyten twyfel, by soe verre gesupporteert wert, van de Moldaviers oock naegevolcht sall werden....

fi răbdat, va fi urmat şi de Moldovenĭ....

XLVI.

[15 Ianuar 1633]

Haga către State.

....Huyden is den prince, die hem in Valachie opgeworpen heeft, iegens d'opinie van yder een, hier gecoemen, geaccompagneert met wel ses hondert principale Valachen, soo geestelycke als werltlycke personen, ende recht toe ter audientie van den Uppersten Visyr gereden, van den welcken voor d' eerste reyse wel ontfangen ende met een broccadeveste vereert is geweest: maer hoe dat het stuck nu wyders verstaen sall werden, will den tyt leeren....

....Azĭ a sosit aicĭ, împotriva aşteptărilor orĭ-cuĭ, Domnul ce s'a ridicat în Ţara-Românească, avînd cu el, de bună samă, şese sute de fruntaşĭ muntenĭ, preoţĭ şi dintre mirenĭ, şi a mers călare de-a dreptul la audienţa Mareluĭ-Vizir, de către care de la început a fost primit bine şi i s'a dăruit un caftan de brocard; dar, cum va fi pe urmă, va arăta vremea....

XLVII.

[21 Februar 1633]

Haga către State.

.... Nae lange deliberatien ende veel dispuyten, die hier onder de Visyren, Muphti, Capitan-Passa ende andere raeden geweest syn, is eyntelych Matheo, die hem selven, door faveur van Abasa-Passa ende de gemeente, tot den prince van Valachie opgeworpen heeft, van den Grooten Heer geaccepteert ende geconfirmeert gewerden, tot verwonderinge van alle menschen, dat d'autoriteyt van Abasa-Passa iegens de heftige oppositien van de principaelsten vant Rych soo veel heeft vermoegen.

De ruste ende conservatie van de selve provintie, wiens ingesetens tot vuyterste desperatie gebracht waeren, is principalych in consideratie gecoemen, behalven dat den Oppersten-Visyr, op wiens woort den welgedachten Matheo hier gecoemen is, syne beloften ende toesegginge heeft willen naecoemen. Den prince van Transilvanie van syne zyde

.... După lungă deliberaţiĭ şi multe certe, care aŭ fost aicĭ între Vizirĭ, Muftiŭ, Capudan-Paşa şi alţĭ sfetnicĭ, în sfîrşit Mateĭ, care se făcuse pe sine Domn muntean, prin ajutorul luĭ Abaza-Paşa şi al ţeriĭ, a fost primit de Sultan şi întărit spre mirarea tuturora, ce nu se aşteptaŭ ca autoritatea luĭ Abaza-Paşa să fie aşa de puternică faţă de învierşunata împotrivire a celor maĭ marĭ din Împăraţie.

Odihna şi ţinerea în bună stare a ţeriĭ, aĭ căreĭ locuitorĭ eraŭ aduşĭ la cea maĭ mare deznădejde, s'a luat maĭ ales în samă, pe lîngă aceia că Marele-Vizir, pe cuvîntul căruia acel Mateĭ a venit aicĭ, voià să se ţie de făgăduială. Principele Ardealuluĭ, din parte-ĭ, a ajutat şi el acest lucru şi l-a sfătuit pe cît a putut....

dese saecke oock, soo well als doenelych was, gefavoriseert ende gerecommandeert hebbende . . . .

XLVIII.

[12 Iulie 1633.]

Haga către State.

. . . . Nae dat d'ondersaten van Moldavie haeren prince Alexandrum, volgende't vorgaende exempel van de Valacchen, hadden verdreven ende veel voorneme Griecken, syne domestiquen, ommegebracht, soe ist dat sy eenen, genaempt Bernofsky (die te vooren haer prince geweest, ende wederom, affgeset zynde, in Polen was gevlucht, ende, aldaer onder den adel aengenomen, een casteel ende veel dorpen besat), geroupen hebben, ende met licentie van de Porta met den selven hier syn gecoemen, om de confirmatie voor hem te verwerven, waer var haer oock een groote hoepe van den Vezyr gegeven was. Maer desnietjegenstaende,als hy de hant van Syne Excellencie te gaen cussen, om het placet van den Keyser t' ontfangen, is hy in appre-

. . . . După ce supuşiĭ din Moldova, după exemplul celor din Ţara-Românească, aŭ gonit pe Domnul lor, Alexandru, şi aŭ ucis mulţĭ boierĭ grecĭ, oameniĭ luĭ de casă aŭ chemat pe unul Barnovschi, care fusese înainte Domn acolo şi, fiind din noŭ mazilit, fugise în Polonia, fusese primit acolo în nobilime şi-şĭ avea un castel şi multe sate, şi, cu voia Porţiĭ, veniseră aicĭ cu acela, pentru a-ĭ căpăta întărirea, pentru care era şi mare nădejde de la Vizir. Dar, totuşĭ, cînd a mers să sărute mîna Viziruluĭ pentru a primi învoirea Împăratuluĭ, a fost închis, şi Bogdan-Sarai, unde obişnuiesc a sta Domniĭ, a fost prădat de tefterdar de tot ce se găsia înlăuntru. Boieriĭ moldovenĭ, saŭ nobiliĭ, cari venise în număr mare cu dînsul, s'aŭ risipit

hensie genomen, ende het Bugdaen-Saraglio, daer de princen plegen te logieren, door den tefterdar van alles wat daerinne gevonden worde, berooft. De moldauische Bojaren off Edelen, die in groote menichte met hem gecoemen waeren, alomme verstroeyt. Evenwel hebben eenige dagen lang niet opgehouden van den Vezyr te solliciteren ende te suppliceren dat dito Bernofski soude relaxeren ende haer tot een prince geven, levende tusschen hoepe ende vreese, tot dat hy eyntlyck om den ij-ten deses in den Divaen des Keysers gebracht ende openbaerlyck, Syne Mat: door een traglie-veynster sulcx aensiende, het hooft affgeslagen is gewerden. Men weet eygentlyck d'oorsaecke niet, nademael sub fide publica, ende met een commandement des Keysers hier gecoemen was. Dan hy heeft, gedurende syne residentie in Polen, twe maels armata manu Moldaviam geinvadeert ende den regierenden Prince willen verdryven, sulcx dat veel luydens haer verwondert hebben, dat het heeft derven bestaen om hier

în toate părţile. Dar tot aŭ stăruit cîteva zile de Vizir şi s'aŭ rugat ca Barnovschi să fie liberat şi să li se dea ca Domn, trăind între speranţă şi frică, până ce la urmă, în ziua de 2 ale luniĭ, a fost adus în Divanul Împăratuluĭ şi, uitîndu-se Măria Sa printr'o fereastră, i s'a tăiat capul. Nu se ştie bine de ce, pentru că a venit cu pas şi după o poruncă împărătească aicĭ. Dar, fiind în Polonia, de două orĭ a năvălit cu armele in Moldova şi a vrut să gonească pe Domnul din Scaun, aşa încît mulţĭ s'aŭ mirat aicĭ, că s'a apucat să vie la Poarta, dar a fost înşelat de exemplul Domnuluĭ de acum din Ţara-Românească, Mateĭ Voevod, care, fără să se fi aşteptat nimenĭ, s'a întors viŭ din peştera leuluĭ. După două zile, la cererea boierilor moldovenĭ, s'a făcut Domn Moise Movilă, care maĭ domnise înnainte un an la dînşiĭ, bine şi spre mulţămirea locuitorilor. Şi Împăratul, pentru a nu îngreuia ţara, şi a dovedi buna sa dispoziţie, i-a iertat şeĭzecĭ de poverĭ de banĭ, care face aproape 60.000 de talerĭ, şi aŭ fost făgăduiţĭ

te coemen, maer hy is door het exempel van den jegenwoordigen prince in Walachia, Matheo Vaivoda (die jegens d'opinie van allen vivus ex antro leonis regressus fuit) bedroegen geworden. Twe dagen daernae, op het versouck van de moldauische Bojaren, is Moses Mohyla (die te vooren oock een jaer onder haer wel ende tot contentement van de ingesetens geregieert haeft) prince gemaeckt, ende den Keyser, om het lant niet te belasten ende syne goede gevegentheyt te betoenen, heeft aen den selven tsestich sommen gelts (die ontrent tsestich duysent rycxdaelers bedraegen, ende aen Syne Mat: voort principaetschap, nae het gebruyck van hier, belooft waeren) ultro quyt gescholden....

Măriei Sale pentru principat, după obiceiul de aicĭ....

XLIX.

[31 Decembre 1636.]

Haga către State.

....Den prince Rakoccy soucht de princen van Moldavie ende Valachie op syne zyde te trecken, ten deele

.... Principele Rákóczy caută să tragă în partea sa pe Domniĭ Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Româneştĭ, parte prin făgă-

door beloften, eensdaels door dreigementen; twelch dien van Moldavie sectretelych aen desen ministers geadviseert heeft [1]....

duieli, parte prin ameninţări; ceia ce Domnul Moldovei a dat de ştire în taină acestor miniştri....

L.

[3 April 1637.]

Haga către Camerarius.

....Furono anco commandati tre o quatro sangiaci della Graecia con loro troupe de unirsi con il Bassa di Silistria, Cantemyr e il principe di Moldavia e Valacchia, per formar un altro campo nella Valacchia, verso li confini di Transilvania, con speranza ch'alla vista e vicinanza delli esserciti ottomannici li Stati e popoli del paese, abandonando il principe di Transilvania, eligerebbono in principe il conte Bethlen... Il principe di Transilvania frà tanto hà mandato in Polonia e, come credo, anco in Germania, per trattar e domandar soccorso; non hà anco mancato di tentar per poter tirar alla sua parte e devotione il principe di Moldavia, con promesse di beni e castelli e con minaccie. Il che detto principe puntualmente fece intender a questi ministri. Hà il principe di Valachia adherente, o al manco fautore suo, in quello che lui può [2]....

LI.

[7 Novembre 1637.]

Haga către State.

.... Den prince van Valachie, door vrese van syn hooft te verliesen, gewey-

.... Domnul Ţerii-Româneştĭ, de frică să nu-şĭ piardă capul, refusînd a veni la

[1] La 15 Octombre 1636, ordonînd luĭ Koniecpolski a sta iarna în preajma Moldoveĭ, regele Poloniei îşĭ arată temerea că în primăvară se va relua atacul contra Ţeriĭ-Româneştĭ (Grabowski, *Scris. luĭ Vladislav al IV-lea*, pp. 228-9).

[2] *Cod. Camerarianus*, XIX, n° 333.

gert hebbende by Mehemet-Passa te coemen, heeft, om sulcx t'excuseren, eenige van syne Boiaren ende principaele lantsheeren by Syne Excellencie gesonden, die deselven gearresteert, ende, den prince als een rebel by desen Keyser ende den Cahimacham geaccuseert hebbende, soo is er by Syne Mat. een resolutie genoemen, ende secretelyck een bevel aen den welgedachten Mehemet-Passa gesonden, dat hy den iongsten broeder van den prince van Moldavie, die van wegen syne getrouwicheyt ende manhafticheyt in groote estime ies, int principaetschap van Valachie soude invoeren, by soo verre sulcx gerouchelyck, sonder bloetstortinge ende verderff vant lant, conde geschieden. Maer, nademael den walachischen prince hemselven met syn leger, starck, soe men seyt, twaelff duysent mannen, nae Tregovisto, niet verre van de transilvanische frontieren, geretereert heeft gehadt, ende int velt blyff leggen, soo schynet dat men hier geraeden vint, om het tribuyt vant loopende iaer, twelck binnen drie maenen

Mehemed-Paşa, a trimis la el, pentru a se îndreptăţi de aceasta, pe uniĭ din boieriĭ şi fruntaşiĭ ţeriĭ sale. Care Mehemed i-a pus la poprealâ şi a pîrît pe Domn ca hain la Sultan şi Caimacam; aşa că s'a luat de Măria Sa o hotărîre şi în taină s'a trimis o poruncă la acel Mehemed-Paşa ca să aducă în Scaunul muntean pe fratele cel mic al Domnuluĭ Moldoveĭ, care e foarte preţuit pentru credinţa şi vitejia sa, — întru cît aceasta se poate face în linişte, fără vărsare de sînge şi peire a ţeriĭ. Dar, de oare ce Domnul muntean, cu lagărul săŭ de 12.000 de oamenĭ, cum se spune, s'a retras la Tîrgovişte, nu departe de hotarele Ardealuluĭ, şi stă în tabără, se pare că s'a găsit aicĭ cu cale, pentru a nu pierde tributul anuluĭ curent, care trebuie să sosească în treĭ lunĭ, a îmbrăca pielea de vulpe şi a lăsa în pace pe Domn, până la un maĭ bun prilej, întărindu-l până atuncĭ în cîrmuirea luĭ şi iertîndu-ĭ greşelile, ca unele ce ar fi fost făcute de frică faţă de clevetirile duşmanilor săĭ, şi nu din neascul-

vervallen sol, niet te verliesen, het vossenvel aen te trecken, ende den prince ongemolesteert te laeten, tot beter gelegentheyt, middlertyt hem in syn gouvernement confirmerende, ende syne faulten perdonnerende, als begaen synde door vrese van syner vianden calumnien, ende niet door ongehorsaemheyt, twelck men nu reynsen (veynsen?) sall van voor een wettige excuse aen te nemen. Diergelycke moderatie ende mededogentheyt met d'onschuldige ondersaeten soude naulicx in een van de machtige potentaten vant christenryck te vinden wesen[1]....

tare, ceia ce se vor face a o lua drept o îndreptăţire legitimă. Astfel de cumpătare şi compătimire cu nevinovaţiĭ supuşi ar trebui să se găsească la unul din puterniciĭ suveranĭ din creştinătate....

LII.

[12 Decembre 1637.]

Haga către State.

.... De prince van Valachie houdt sich strictelyck geunieert met den prince Rac-

.... Domnul Ţeriĭ-Romăneştĭ se ţine strîns legat de principele Rákóczy, şi, cum

[1] Cf., în *Coll. Camerariana*, scrisoarea privată cu aceiaşĭ dată: «Il principe di Walachia, tenuto quì per ribello et unito con il principe di Transylvania, s'hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde, questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocenti sudditi. Volse Iddio che li crudeli Spagnuoli e altri principi di Casa d'Austria havessero tanta compassione con li poveri christiani...».

cocy, ende, gelyk men meent, in goede intelligentie met den Generael-Veltoversten van Polen, sulcx dat nu niet alleen blyff staen op syne defensie, maer oock dreicht om den prince van Moldavie, die noyt van de gehoorsaemheyt van dese Porta heeft willen affwycken, met d'assistentie van de gedachte syne vrienden te verdryven. Vuyt det cleyne voncxken soude wol een groot vuyr kennen ontstaen, bysonder sie d'algemene vrede in de Christenheyt, die men op het tapeet schynt te wesen, alhoewel met cleyne apparentie, nae myn gevoelen, getroffen conde werden, ende den Keyser daer door de handen ledich creech, om mede int spel te coemen ende, soo niet openbaer, ten minster door secrete assistentie, de partye te styven; waermede dan aen de Turcken, in Asia geoccupeert synde, wel den notabelen aftbreuck soude mogen geschieden[1] ....

se crede, e în bună înțelegere cu Hatmanul polon, așa încît acum, nu numaĭ că stă gata de apărare, dar încă și amenință, pentru a goni pe Domnul Moldoveĭ, care nicĭ-o-dată n'a voit să se depărteze de ascultarea Porțiĭ,—cu ajutorul acelor prietenĭ aĭ săĭ. Din această mică scînteie ar putea ieși un foc mare, maĭ ales dacă s'ar face pacea generală în creștinătate, ce se pare a se aduce pe tapet, cu toate că, după mine, e puțin probabil să se încheie, — și Împăratul și-ar căpăta în acest chip mînile libere ca să se poată amesteca în danț și, de nu pe față, măcar prin ajutor ascuns, să înnăsprească lucrurile; prin care s'ar putea face o pagubă însemnată Turcilor, cari sînt ocupațĭ în Asia ....

[1] În *Coll Camerariana*, aceiașĭ dată: «Il principe di Valachia, confederato strettamente col principe Raccocy et havendo, come si crede, secreta intelligenza col generale di Polonia, minaccia hora di voler assalir il principe di Moldavia, fidele a questa Porta e però nemico suo e di suoi adherenti e conederati, da qual piccolo fuogo potrebbe nascer un grand incendio, se la pace generale in Christianità si concludesse e il Imperatore havesse le mani libere

LIII.

[9 Ianuar 1638.]

Haga către State.

.... Veel luydens van qualiteyt syn van gevoelen dat Syne Keyserl. Mat., om veel wichtige redenen, den tocht in Asia sall vuytstellen, tot dat alle diffidentie in Europa, principalyk van de princen van Transilvanie, Valachie ende haeren secreten aenhaeng wechgenoemen sall wesen. Den prince van Valachie heefft syn dissein an dien van Muldavie te verdryven int werck willen stellen, ende was met syn leger tot aen de moldavische frontieren gecoemen, doende op den selven tyt een seecker heer Johan Mohyla genaempt (wiens vader voor desen als prince in Moldavie geregneert heeft) vuyt Transilvanie met eenich volck affcoemen, dien men voor hadde in te stellen, ende vertrachtende ooch een goet secours van de zyde van Polen. Maer den moldauischen prince (die een man is van groote courage ende een goet beleyt) het volck van

.... Mulţĭ dregătorĭ sînt de părere că Măria Sa Împăratul, pentru multe însemnate cuvinte, va zăbovi mersul în Asia, până ce toate bănuielile în Europa, maĭ ales din partea principilor Ardealuluĭ şi Ţeriĭ-Româneştĭ şi a celor ce se ţin de dînşiĭ în taină, se vor înlătura. Domnul muntean a voit să îndeplinească planul săŭ de a goni pe al Moldoveĭ şi a sosit cu tabăra luĭ până la hotarele Moldoveĭ, aducînd în acelaşĭ timp pe un anume Ioan Mohilă (al căruĭ tată a domnit maĭ de mult în Moldova) din Ardeal, cu ceva trupe, pe care avea de gînd a-l pune în Scaun, aşteptînd şi un bun ajutor de la Polonĭ. Dar Domnul Moldoveĭ (care e om de mare inimă şi cu bună purtare), bătînd pe aĭ aceluĭ Ioan Mohilă şi nevenind nicĭ ajutorul din Polonia, pentru marile neînţelegerĭ ce aŭ izbucnit între domnul Hatman şi Cazacĭ,

per fomentar la parte, se non in publico, per non rompersi con Turchi, al meno in secreto ...».

den gedachten heer Johan Mohyla geslaegen hebbende, ende het secours van Polen achterblyvende, overmits de groote becoerten tusschen den Heer Generael ende de Chosacken ontstaen, soo heeft den valachischen prince hem moeten retireren in syn lant ende residentie-plaets, niet bastant zynde om het werch alleen vuyt te voeren, maer daerenboven in groot peryckel om van den moldauischen prince iure talionis getracteert te werden. Ten sy de ernstige bevelen van wegen desen Keyser aen beyden gedaen, van iegens malcander niet feytelicx te attenteren op pene van privatie, daertusschen gecoemen waeren, sulcx dat voor alsmede saecken in stilstant syn; twelch dese ministers begeren, ten deele om het onbequaem saisoen, maer principalyck om dat binnen een maent de tribuyten van beyden provintien hier moeten wesen. In weynich daegen werter oock een ambassadeur van Transilvanie met het tribuyt verwacht[1] ....

a trebuit Domnul muntean să se întoarcă în ţara şi Scaunul săŭ, nefiind în stare a duce lucrul la capăt singur, dar, pe lîngă aceasta, în primejdie mare de a fi tratat în acelaşĭ chip, de Domnul moldovenesc. Dar aŭ venit la mijloc poruncile serioase ale Împăratuluĭ către amîndoĭ, ca să nu se atace unul pe altul în faptă, supt pedeapsă de mazilie, aşa că lucrurile staŭ pe loc; ceia ce miniştriĭ Porţiĭ aŭ cerut, parte pentru anotimpul puţin priincios, dar maĭ ales pentru că într'o lună trebuie să fie aicĭ tributurile amînduror provinciilor. În cîteva zile, se aşteaptă şi un sol ardelean cu tributul ....

[1] Cf., în *Coll. Cameraniana*, raportul din 6 Februar: «Gli principi Bugdania e Valachia sono ritornati alle loro sedie per rigorosi ordini di quà».

LIV.

[1638.]

Nos Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes, etc., damus pro memoria et in testimonium praesentes quibus expedit universis quod, quemadmodum nobis et Illustrissimo Vayvodae Basilio, Dei gratia regni Moldaviae principi et domino haereditario, inde ab auspicato principatu suo tranquilla pacataque vicinitas et amicitiae consuetudo intercesserat, quanquam ea superius elapsis temporibus ob quaedam negotia et causas impediri immutarique coeperat, verum Sua Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda nos per plenipotentiarium honoratissimumque legatum suum de pristina vicinitate bona concordiaque mutua in locum restituenda et confirmanda requirens, et nos etiam ob oculos habentes nos etiam ipsos sicut Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam unius eiusdemque potentissimi Imperatoris esse fideles tuitionemque et defensionem Suae Potentiae vel Potestatis aequaliter expectare ac in eam intentos esse, promptissimum etiam inclinatissimumque semper habentes animum cum omnibus vicinis nostris concordiam bonamque amicamque benevolentiam colere et tenere, his inducti rationibus, promittimus nos ipsos et obligamus Suae Dominationi Illustrissimae et assecuramus etiam Dominationem Suam Basilium Vayvodam in verbo nostro principali et sub bona fide christiana nos nullis ex causis nulloque sub modo hostes aut inimicos Suae Dominationi Illustrissimae futuros, damna, iniurias neque sibimet, neque regno suo facturos aut illaturos, verum cum Sua Dominatione Illustrissima optimam culturos habiturosque vicinitatem, nullo de loco vel contra suam personam, vel contra eius regnum hostes aut inimicos comparabimus, nec incitabimus, neque mittemus; quinetiam, siqui venire vel abire intenderent, pro possibilitate nostra avertere conabimur et intendemus, uno Imperatore potentissimo de iis excepto. Quinetiam, si exinde quippiam in perniciem aut nocumentum Suae Dominationis Illustrissimae

cognosceremus, bonis intercessionibus nostris sedare et complanare intendemus. Si quando Suae Dominationi Illustrissimae praeter Imperatoris voluntatem malevoli et aemuli sive inimici conspirentur, tempestive ab eodem requisiti, condecentibus auxiliis iuxta necessitatis exigentiam Suae Dominationi Illustrissimae aderimus et subveniemus. Si undecumque contra Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam res aut intentiones noxias animadvertemus, eandem de iis tempestive certiorem reddemus et, quantum in nostra potestate fuerit, talibus resistemus. De quibus tamen omnibus potentissimum Imperatorem excepimus et secludimus. Contra alienos etiam Vayvodas iuxta posse nostrum convenienti benevolentia et defensione eidem adesse volumus. Hoc etiam addito quod Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda praeter scitum et consensum nostrum bello et armis hostiliter in Matthaeum Vayvodam vel eius regnum nulla ratione aut modo proficiscatur et abeat. Quam nihilominus assecurationem nostram sic observabimus eoque pacto locum habituram volumus, si Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda compromissa sua et obligationes nobis factas ad totum et integrum compleverit et praestiterit. In cuius rei testimonium nos quoque eidem domino Basilio Vayvodae praesentes litteras manus nostrae subscriptione sigilloque nostro roboratas dedimus et concessimus. Datum in civitate nostra Alba-Iulia, die vigesima nona mensis septembris, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo.

Georgius Rakoczy.

[Original, cu pecete. — Alba-Iulia, Bibliotheca Batthyányi, *Codices authenticorum.*]

LV.

[26 Novembre 1639.]

Henric Cops către State.

.... Naer dat men hier den prince van Valachie langen tyt voor suspect van rebellie

.... După ce maĭ mult timp Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ a fost socotit aicĭ ca

hat gehouden, ende dickwils *(sic)* geconsulteert hoe men hem best sonder ruyne vant lant soude affsetten, soo heefft eyntelyck den prince van Bogdanie door syne vrienden ende beloften van drie hondert duysent realen van achten tot een present aen Syne Keyserl. Mat. ende andermael soo veel voor tribuyt van beyde die principaeten (het welch hondert duysent realen boven het ordinaris is) soo veel te wege gebracht, dat synen stoel aen syn zoone heeft geresigneert ende Syne Excellencie prince van Valachie is erweelt, met conditie dat hem selven met hulfe van de Tarters ende volck van de confynen, die gereet waeren, in de possessie most stellen. Daerhalven ontrent veerthien daegen geleden van hier een Capitzi-Bassi naer Valachie is gesonden, met last die ondersaeten den wille van Syne Keyserl. Mat. te anunchieren. Het welck den prince die in de possessie is vernemende, heeff denselven met syne suyte doen om stucken houwen, ende was daer vaer met syne ungersche soldaten ende andere adherenten naa

bănuit de trădare şi s'aŭ ţinut adese sfaturĭ cum să-l scoată maĭ bine fără a ruinà ţara, la urmă Domnul Moldoveĭ, prin prieteniĭ săĭ şi făgăduielĭ de 300.000 de realĭ ca dar pentru Măria Sa Împăratul şi tot atîţia ca haraciŭ pentru amîndouă Domniile (ceia ce înseamnă 100.000 maĭ mult decît e obiceiul), a izbutit ca Scaunul săŭ să fie dat fiuluĭ ce are şi Înnălţimea Sa să fie ales ca Domn muntean, cu condiţie să-şĭ capete Scaunul singur, cu ajutorul numaĭ al Tatarilor şi al ostaşilor de la hotare, cari stăteaŭ gata. Pentru aceia, acum vre-o paĭsprezece zile s'a trimis de aicĭ un Capugì-Başa în Ţara-Românească, pentru ca să facă ştiută supuşilor voinţa Măriеĭ Sale Împăratuluĭ. Ceia ce aflînd Domnul care stăpîneşte, a pus să-l taie în bucăţĭ, cu toţĭ ceĭ ce eraŭ cu dînsul, şi s'a retras, cu ostaşiĭ săĭ ungurĭ şi alţĭ sprijinitorĭ, la hotarele Ardealuluĭ, într'o cetate ce cumpărase şi unde-şĭ adăpostise cele maĭ însemnate averĭ ale luĭ, cu gînd să se apere de orĭce putere. Pentru care ierĭ s'aŭ trimis alte poruncĭ la

de confinen van Transilvanie in een casteel dat gecocht (*sic*) heeft, ende aldaer syne principaelste goederen gevlucht hadde, geretrieert, met intentie hem selven iegens alle gewelt te defenderen. Daerhalven op gisteren naer den Passa van Silistria ende Tarter-Chan andere beveelen syn gesonden, den nieuwen prince in alle manieren in de possessie te helpen stellen, die apparent die provintien totaliter sullen ruyneren, ende, by aldien den winter geen verhinderingen was, soude voorseecker dit vuyr tot in Transilvanie loopen, daer int vooriaer grootelicx voor te vresen is....

Pașa de Silistra și Hanul Tatarilor, ca să ajute în orĭce chip pe noul Domn să-șĭ iea în stăpînire Scaunul, carĭ de bună samă vor ruinà cu totul acele provinciĭ, și, dacă iarna nu va împiedeca, de sigur că acest foc se va întinde pănă în Ardeal, unde în primăvară e mult de temut....

LVI.

[Extrase din Socotelile Brașovuluĭ pe aniĭ 1639-41.]

[Decembre 1638. Mustafà Ceauș.] 13 Decembris. Item kompt Boyer Lasslo auss der Wallachey, 3 Personen... 14 Decembris. Dem Boyer Lasslo... Den Moldauern... Dess Moldawer Waydae Dienern. [Și la 25 «den Wayda Dienern».] 19 Decembris... Ittem kommen vom Matthe Wayda 2 Postelnik...

1639. 15 Ianuarii... Eodem kompt der Töreok Marton auss der Wallachey mit den Post-Rossen auss der Terwist, so der Daniel Mihaly hatt dahin gefuhrtt... 31 Ianuarii... Ittem kommen dess Waydae Diener 2.

[1 Februar «Petrü» în Muntenia cu scrisorĭ.] Ittem geben

auff Befehl dem wallachischen Pfaffen auss der Langau... 7 Febr.... Kompt von F. G. Radul Gaspar, 3 Personen... Ittem kompt dess Waydae Post von F. G, 2 Personen... [Duşĭ la Cîmpina.] [10 Februar. Trimis fiul luĭ «Korka» în Muntenia cu scrisorĭ.]

6 Martii. Zu Morgen kommen dess Waydae Diener... 15 Martii... Zu Morgen kompt ein Legatt auss der Wallachey: Posstelnik Szekely, mitt 26 Personen... 16 Martii. Dem Boyern zu Morgen... Schickt der Boyer 2 Diener bey den Wayda... 22 Martii. Kompt der Wledika von Weysemburg. [30. Ibrahim Ceauş de la Poartă cu Daniel Mihály.] 31 Martii... Kommen des Waydae Diener mit F. G. Post; verreysen in die Wallachey mit 4 Ross; sein 5 Tag aussgewesen...

7 Aprilis... Kompt Boyer Lasslo, 4 Personen. [9. Întors Ibrahim.]

24 May. Zu Morgen kommen Wornikul Sztoikan und Szava Lugofett, 20 Personen... 25 May. Zu Morgen kompt Szekely Istvan, 2 Personen... 26 May. Zu Morgen kompt Szekely Mihaly vom Boyern zurück... Kompt Boyer Lasslo von der Portt...

11 Iuny... Zu Morgen kompt eine Legation auss der Moldaw mit 46 Personen, Wisster Buhus... 16 Iunii. Zu Morgen kompt Balint Deak, dess Waydae Post, von F. G.... Kommen abermahl dess Waydae Diener 3 von F. G.... 25 Iuny. Zu Morgen kompt der Boyern Diener, 4 Personen... Kompt Mike Janos, 3 Personen, verreyset in die Wallachey. [26. Servitor al boierilor.] 27 Iuny. Zu Morgen kommen die Boyern von F. G. zuruck mit vielem Gesindt. [Şi la 28.]

12 Iuly... Auff den Abendt dem Szekely Janos, 3 Personen... Den Pitaire Crestell in Eysen geschlagen. [13. Székely.] 14 Iuly. Zu Morgen kompt Szekely Andras und Szekely Janos mit vielen Rossen und 7 Personen, so auff die Portt verreysen. [Şi în zilele următoare.] 26 Iuly... Auff den Abendt kommen die Legaten alle so auff die Port verreysen und in die Moldaw: Tholdalaghi Mihaly, mit 42 Perso-

nen. Der Keöreosi Istvan, 14 Personen. Der Maurer Mihaly, mit 16 Personen. Der Barcsaj Akos, mit 12 Personen. Der Beldi Janos mit 25 Personen, 15 Solymassen und 10 Drabanten... In 4 Tagen... 28 Iuly. Zu dess H. Tholdalaghi Expedition auf die Portt...

5 Augusti. Kommen dess Wladika Diener 3... 15 Augusti... Kompt Szava Lugofet mit 6 Personen... 25 Augusti. Zu Abendt kompt dess Wladikas Schreiber, Janos Deak, 4 Personen...

[Septembre. Soldaţĭ.] 9 Septembris. Kompt vom Wayda ein Postelnik Kosstandin, 2 Personen...

12 Octobris. Zu Morgen kompt Szawa Lugofett, 9 Personen. [Şi la 13.] 18 Octobris... Auff den Abendt kompt Janos Deak, dess Waydae Schreiber, 6 Personen. [21. Kamuty István la Poartă.]

[5 Novembre. Sebessi Baltazar cu 15, la Poartă.] Ittem kommen von Moldner Wayda Posstelnik 3. [17. Trimis la Vodă în Tîrgovişte. Întors la 18 Tholdalagy. La 19 Körösi.] 3 Personen auss der Moldaw. [Şi la 24 «dess Waydae 3 Dienern».]

8 Decembris. Dess Waydae Post... 17 Decembris. Zu Morgen kompt ein Legation vom Mathe Wayda, Wornik Heriza, Lugofott Gregorij und Lugofett Marko mit mehr den 100 Personen; auff 4 Herbergen ist auffgangen in 2 Tagen... Den 22 Decembris. Zu Morgen kompt ein moldauescher Boyer, Lupul Presseskul, von F. G. zurück, mit vielem Gesindt. [22. Seredi István la Poartă. Boieriĭ moldovenĭ.] 23... Kommen 3 Postelnik vom Heriza zurück, verreisen in die Wallachey... 28 Decembris... Kompt dess Sorban Waydae Sohn mit 15 Personen...

[1640. 1 Ianuar. Cuiva cu Seredi la Tîrgovişte.] 8 Ianuarii... Kompt zu Morgen dess Sorban Waydae Sohn von I. F. G. zurück, selb 14 Personen... Dem Logoffett Marko zu Morgen, 17 Personen... Eodem kompt der Ivon Wayda. [Şi la 9, Marco. Boierilor. Luĭ Marco.] Eodem zu Abend kompt Logoffett Glegory, 15 Personen, von F. G. zurück...

Item kompt Janos Deak, dess Waydae secretarius, 5 Personen... Dess Waydae 4 Posten... 11 Ianuarii... Zu Morgen kompt Heriza von F. G. zurück, selb 30 Personen. [Şi Marco, Grigore, János; 4 «Posten» de la Vodă. 12. Hrizea, Gligore, Marco.]

3 Martii... Eodem kompt zu Morgen von Matthe Waydae ein Legation an, Posstelnik Szokoly und Szawa Logoffett, hineben der ungerisch Capitan: sein mit villem Gesindell; ist in 2 Tagen auffgangen... 15 Martii... Zu Abendt kompt der Boyer Szekely von F. G. zurück. [Treĭ zile stă; treĭ «Herbergen». Dus la Rîşnov, cu 20 caĭ, de Şcheienĭ. 26 Mart. Ibraim Ceauş. Seredi întors.] Den 5 Abends kommen vom wallachischen Waywod Capitan Wlad, selb 4 Personen. [Şi la 6, 7.] Den Boyern so die Jobbagyen aussuchten; auff der Abendt Capitan Mogossul, selb 12 Personen. [Şi la 8, 9, 10 Vlad şi boieriĭ.]

Den 3 May. Zu Morgen kompt Boyern Logoffett Marko, Szawa Logoffett, selb 20 Personen... Den 19 May kompt Szokoly und Wiester Raduly, selb 20 Personen... Dem Logoffett Szawa zu Morgen, selb 7 Personen. [Şi la 20.] Eodem zu Morgen kompt Heriza und Wledika, Buzinka, Pitayre, Peharnikul und Somaj Matthias, selb 92 Personen. [Staŭ o zi şi jumătate. 29 Maiŭ. Sol polon, cu 8.]

Den 1 Iuly. Zu Morgen kommen Boyern auss der Moldaw, 8 Personen... Den 6 Iulii kommen vom Matthe Wayda Wlad Issbasa, selb 4 Personen. [Şi la 8.] Dumitru Puitul...

Den 18 Augusti... Auff den Boyern Herberg... Eodem zu Abend kompt Posstelnik Szokoly, Jose Jstvan und Janos Deak, selb 23 Personen... Den 19 Augusti, zu Morgen, kompt ein moldauische Legation von F. G. zurück, nro 38 Personen. [August. István Deak de la Poartă.]

5 Octobris... Auff der Abend kompt Dumitru Logoffett aussm Land und Janos Deak, selb 7 Personen... 16 Octobris, Barbul Janos, F. G. Post... 31 Octobris, Post. [muntean].

Den 9 Novembris kompt aussm Land der Wledicka, selb 10 Personen... 13 Octobris... Dem Pitter Bloch,

so in der Wallachey auff der Hochzeit gewesen und ein Ehrung geführtt... 14 Novembris... Kommen mit der Geörgy Deak vom wallachischen Waydae, 4 Personen... Den 18 Novembris... [Teppich] des wallachischen Pfaffen Tochter zur Hochzeit. Eodem kompt Sorban Waydae Tochter und der Logoffett, selb 16 Personen... 19... Der Sorban Wedin. [Şi la 20. Tatarĭ. 21. Doamna.] Den 23 Novembris zahlen... 16 Rossen, so die Wedin auff Rosenaw fuhren mit 2 Wägen. [Polonĭ. Kannowits Daniel.]

1641. 10 Ianuarii. Eodem kommen dess Rheday Ferentz seine Diener. Ugron Sigmond, selb 4 Personen, auss der Wallachey. [12. «Post» de la Vodă. 31. Sol turc.]

Den 30 Martii... Eodem zu Abend kompt Kemeny Boldisar auss der Wallachey mit vielem Gesindell...

Den 1 Aprill kompt Logoffett Marko von F. G. zurück, 8 Personen...

Den 26 Iuny... Eodem kompt der Sebessi mit 23 Personen zurück auss der Wallachey...

Den 7 Iuly, kompt der wallachische Wledicka von Fogaras... Den 8 Iuly, zu Morgen, kompt Szava Logoffet von F. G. zuruck, bleibt in der Altstadt...; villes Gesindell...

Den 8 Decembris zu Morgen kompt Preda Koltsar von F. G., selb 6 Personen. [13. Revine din Rîşnov.] 24 Decembris... Dem Szawa zu Morgen.

[Februar. Ismail-Aga de la principe.] 14 Februarii. Zu Abend kompt dess Waydae Schreiber Datzo Lasslo, selb 4 Personen.

[2 Mart. «Post».] 3 Martii. Zu Morgen kompt der Szokol Logoffet und Szawa, mit 26 Personen aussm Landtag zuruk... Dem Bornemissa Geörgy, dess Waydae Schreiber... Den 23 Martii... Zu Morgen schiken dem wallachischen Wledika...

Den 8 Aprill... Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selb 8 Personen. [11. Samsoni Janos, «dess Waydae Diener, selb 4».] 16 Aprill... Ittem kompt Wassylak Kamarassul, selb 4 Personen... Der Broser Richter in der Wallachey...

Den 6 May... Zu Abend kompt Wassy Kamarassul und Pap Andras, selb 14 Personen... 23... Am Abend kompt Logoffet Szawa und Postelnik Gerge, mit 20 Personen... Den 25... Zu Abend kommen der Szekely, Klutser Creste und Klutser Mineke, selb 25 Personen, von dess Nagy Pal seiner Hochzeit zuruk...

Den 17 Iuny. Kompt vom Wayda Capitan Wlad, soll Bley und Pulver kauffen. [29. Capugiul cu confirmarea luĭ Rákóczy.]

[Iulie. Căpitanul Vlad. Doĭ servĭ de la Vodă.] Den 18 Iuly. Zu Morgen kompt Szekely Logoffett, selb 24 Personen...

Den 16 Augusti zu Morgen kompt Wlad Capitan, selb 5 Personen: soll Gewand inss Land führen.

[Şi la 8 Septembre.] 9 Septembris. Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selb 5 Personen. [Septembre. Şi omul Voevoduluĭ: «Jobos Paull», cu două persoane.]

Den 10 Novembris... Zu Morgen kompt Sztanss Logoffet und Dobos Pal von F. G., selb 8 Personen.

[10 Decembre «Post» de la Vodă.]

LVII.

[1640]

Assecuratoria Suae Celsitudinis de mutuae pacis et concordiae observatione Principi Valachiae Transalpinae et Regno data.

Nos Georgius Rakoci, etc. Memoriae commendamus et recognoscimus per praesentes.

Az Tekintetes és Nagyságos Mathe Vajda Havasalföldnek Fejedelme Isten kegjelmességeböl fejedelmi szekiben ultettetven annak utánna fö Boer keoveti s. levelei altal talaltatvan megh bennünkott, hogj eö kegjelmevel minden alatta leveök-

După ce din mila luĭ Dumnezeŭ Măria Sa Voevodul Mateĭ, Domnul Țeriĭ-Româneştĭ, s'a pus în Scaun, ne-a cercetat prin trimişiĭ boierĭ şi prin scrisorile sale pe noĭ, ca, după obiceiul bun de până acuma, să ţinem pace, prietenie şi vecinătate cu Domnia Sa şi

kel, az eddighí jó szokas szerint békességett, baratságott szomszedságott tartanank s minden io akaratunkott mutatnank hozzaiok; Eö kegjelme is Mathe vajda 's alatta valoí minden ió akarattyokatt, szolgalattyokatt ajanlnak my nekünk. Latvan azert my is Mathe vajdanak eö kegielmek s minden alatta valo rendeknek kivánsagokatt, hatalmas czászár országhinak hasznosnak lenni, minden io akaratunkatt s io szomszédságunkatt ighertük nekiek és arrol egjmás között veghzest czinalnank fejedelmí levelünket is attunk rolla, Mathe Vajdanak, Eö kegielmenek, s alatta valoinak. Mely hozzaiok valo io akaratunk, io szomszédságunk és velleick valo veghezesünk s arról valo fejedelmí levelünk az mij részünkröl eddig megh is tartatott s arrol semmi ujitás miutan nem kivantatthatnak. Mindazon altal mivel mostan minkett s hiveinket eghész orszagbul három nemzetül Mathe Vajda eö kegjelme s Havasalfeöld minden rendek fö követi, ugy mint eö feö Vladika Theophil orszagh fö püspökie s beczületes fö Bo-

cu toţî supuşiï săï şi să ni arătăm toată bunăvoinţa faţă de eï; şi Măria Sa Voevodul Mateï şi supuşiï săï ni recomandă nouă toată bunăvoinţa şi slujba lor. Văzînd şi noï dorinţa Mărieï Sale Voevoduluï Mateï şi a Staturilor Sale, că vor fi de folos ţerilor puterniculuï Împărat, li-am făgăduit toată bunăvoinţa şi buna vecinătate a noastră; şi despre aceia am făcut între noï legătură şi li-am dat şi scrisoarea noastră domnească, Măriei Sale Voevoduluï Mateï şi supuşilor luï. Bunavoinţa noastră faţă de eï, vecinătatea bună şi legătura făcută cu eï şi scrisoarea domnească — care spune despre aceia — s'aŭ şi ţinut până acuma din partea noastră, aşa că o înnoire nu maï pot dori de la noï. Cu toate acestea, acuma pe noï şi pe toţî credincioşiï noştri din întreaga ţară, cu cele treï naţiunï, ne cercetă Măria Sa Voevodul Mateï şi soliile tuturor Staturilor Ţeriï-Româneştï, anume: Vlădica Teofil, Mitropolitul ţeriï, şi cinstiţiï boieriï de Divan: Vornicul-Mare Hrizea, Vistierul-Mare Radul, Clucerul Buzinca, Socol Stol-

iárí is nemzetes: Hriza fö Wornik, Raduly fö Vister, Bacziuk klocziar, Szokol fö Asztalnok, Bucziun fö Pohárnik, Mitres fö Pitár, Marko Logofett, és Szava loghofett, által, az elött adatott levelünk megujitása feleöl, megh talaltattak. Akarván azért kivánságoknak megfelelni, azt az uj eleübbenni velliek valo véghzésünkött, és arrol ádatott feiedelmí levelünket ez jelen való levelünknek rendiben meghújitjuk s confirmáljuk es annak minden részeit aszszerint megtartjuk. Mathe vaida eö kegielme, és Havasalfoldnek minden rendei velünk s országünkkal tött véghzeseket s arrol adatott hütlevelünket minden resziben szentül megtartnom.

Mellynek nagyobb bizonságára és erosséghére attuk ez kezünk irásunk és Pecsétünkkel megerösitett levelünket.

nicul, Vucina Păharnicul, M Marcu logofătul şi Sava logofătul, — pentru ca să reînnoim scrisoarea noastră dată maĭ înnainte. Dorind să li facem pe plac, reînnoim şi întărim legătura de maĭ înnainte făcută cu eĭ şi scrisoarea domnească dată despre aceasta, şi iĭ vom ţinea toate părţile aşa cum a fost.

Şi Măria Sa Voevodul Mateĭ şi toate Staturile Ţeriĭ-Româneştĭ şi eĭ trebuie să ţie cu sfinţenie toate părţile legăturiĭ făcute cu noĭ şi cu ţara şi scrisoarea de incredinţare dată despre aceasta.

Spre maĭ mare siguranţă şi spre întărirea acestora, am dat scrisoarea de faţă, întărită prin scrisoarea mînilor noastre şi prin pecete.

In verbo vero principali ac bona fide. Datum in civitate mea Alba Iulia, sub praesenti generali congregatione universorum regnicolarum....; die 14 may, anno 1640.

LVIII.

[1640.]

Assecuratoria universorum Statuum et Ordinum Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum de mutuae pacis et concordiae observatione, principi Valachiae Transalpinae et regno data.

Nos proceres et magnates ceterique universi Status et Ordines Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum.

Adjuk emlékezetire mindeneknek az kiknek illik az mi jelen való levelünknek rendiben, hogy az miképpen minket országul, három nemzetul az el mult 1636 esztendoben, Oktobernek s. Napján Thordánál létunkben az Tekintetes és Nagyságos Bazarába Mathe Vajda Havasalfoldnek fejedelme es Havasalföldben levö Bojárságh Mathe Vajdanak Eö Nagyságának Tanácsi és az országhnak fö-fo tisztviselöi, Vitézlö és az iob minden rendek, beczületes kovetek Szokol Klocziár által meghtaláltak volt, akkori állapottyukban, hogy mi ö hozzájok igaz is akarattal, és jó szomszédsággal lennénk, és arról egymásközött veghezést is tennénk. Látván mi országul három nemzetül, az Mathe vajdanak ö Nagyságának és egész Havasalfold-

Dăm de ştire tuturor, cărora se cuvine, în rîndul scrisoriĭ de faţă, cum că ne-a aflat pe noĭ în anul trecut 1636, în luna Octombre, ziua, — fiind noĭ în Turda, Măria Sa, Basarab, Voevodul Mateĭ, Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ şi boierimea din ţara sa, secretariĭ Măriеĭ Sale Voevoduluĭ Mateĭ, şi mariĭ boierĭ aĭ ţeriĭ şi Staturile maĭ bune, soliile cinstite şi Clucerul Socol; ca, în starea în care se aflaŭ atuncea, să fim cu bunăvoinţă şi vecinătate bună, şi despre aceasta să facem şi legătură. Văzînd noĭ (ceĭ din ţara cu cele treĭ naţiunĭ) dorinţa bună a Măriеĭ Sale Voevoduluĭ Mateĭ şi a tuturor Staturilor Ţeriĭ-Româneştĭ, şi că ar fi de folos şi spre binele ţerilor puterniculuĭ Împărat, pentru păzirea buneĭ vecinătăţĭ şi păciĭ dintre noĭ şi dintre Voevodul Mateĭ şi

nek minden rendinek jó kivánságokatt, az hatalmas Császár országhinak javára meghmaradására hasznosnak lenni, Ö Nagyságával a vajdával és Havasalföldnek minden rendbéli lakosival az egyközött való jó szomszédságnak és békességnek megorzésíre, ugyanakkor végheztünk volt és véghezésünkröl hüt levelet is adtunk volt egymásnak, melly veghzés noha eddig az mi részünkrol megtartatott, s arról levél ujitás nem kivántatnék, Mindazáltal mivel Mathe vajda Ö nagysága és az egész ország Havasalfölde, beczületes fökövetit ugymint az fo Vladikát, Theophil, országh fö püspokét s beczületes fö Boiárít Nemzetes Hriza fö vornikot, Raduli föpitárt, Buczinka klocziárt, Szokol föasztalnokot, Buczina föpohárnikot, Mitres fopitárt, Marko logofetet, Szava logofetet kuldeni követséghben az mi kegyelmes urunkhoz Ö Nagyságához és Mi hozzánk eghész országhul, az elöbbeni vellek való véghzésünknek és arról adatott levelünknek ujítását kivánnák, Akarván azért kivánságoknak meghfelelni, azt az

locuitoriĭ Țeriĭ-Româneştĭ, tot atuncĭ am şi legat contractul, şi despre legătură ni-am dat scrisoare de încredințare unul altuia ; cu toată că legătura până acuma s'a ținut din partea noastră aşa că nu ar maĭ trebui reînnoită, totuşĭ, fiind-că Voevodul Mateĭ a trimis toate soliile Țeriĭ-Româneştĭ, precum pe Vlădica Teofil, Mitropolitul, şi pe boieriĭ Hrizea Vornicul, Pitarul Radul, Clucerul Buzinca, Stolnicul Socol, Păharnicul Vucina, Pitarul Mitrea, logofătul Marcu şi pe logofătul Sava la Măria Sa domnul nostru şi la noĭ, la întreaga țară, dorind să se reînnoiască legătura făcută cu eĭ maĭ înnainte şi scrisoarea de încredințare, noĭ — voind să li împlinim dorința — reînnoim şi întărim legătura legată de maĭ înnainte cu eĭ şi scrisoarea de încredințare prin scrisoarea de față, şi vom ținea tot cum a fost şi cum s'a scris înnainte, şi Domnul nostru de asemenea se va ținea cu sfințenie de scrisoarea domnească pe care a dat-o Voevoduluĭ Mateĭ şi supuşilor luĭ. Măria Sa Voevodul Mateĭ şi toate Staturile Munteniei vor ținea cu

vellek való mi elöbbeni véghezésünköt és arról adatott levelünkött ez jelen való, levelünknek rendiben megujitjuk és confirmálljuk is minden részében asz szerint amint azelött végheztetett s irattatott és az mi Kegyelmes urunk is, amint Mathe Vajdának Ö Nagyságának és az alatta :valóinak fejedelmi levelétt adta szentül meghtartjuk. Mathe vajda Ö Nagysága is és Havasalföldnek minden rendei, az mi kegyelmes urunkkal Ö Nagyságával; s velünk tett véghzésekett s arról való hütt levelünkett minden részíben szentül megtartván. Mellynek bizonsághára és erösséghére egész országhul három Nemzetül attukaz presenteslevelünkett sub bona fide mea kezünk irásával megh erössittvén.

sfinţenie legătura făcută cu noî şi cu Măria Sa Domnul nostru şi scrisoarea de încredinţare. Spre asigurarea şi spre întărirea acesteia am dat scrisoarea de faţă, *sub bona fide mea,* întărind-o prin scrisoarea mînilor noastre.

Datum in civitate Alba Iulia, in congregatione generali, die 14 mensis maii, anno 1640 [1].

LIX.

[Voiciech Miaskowski, ambasador polon la Constantinopol, către Palatinul de Bracław; Constantinopol, 27 Maiŭ 1640.]

[La întors] durch die Wallachey ist mir unbewust was ich

[1] *Liber Regius Transilvanicus (Georgii Rákóczi)*, XIX, pp. 191 b, 192 a; — 192 a, b şi 193 a Copia o datoresc d-luĭ profesor Gh. Alexicĭ, traducerea uneĭ persoane cunoscătoare a limbiĭ.

vor Sicherheit haben werde. Der Hospodar ercläret gegen Kön. Mätt. sich ungünstig, und weil victualia und liberum transitum nullo meo merito und ee es so weit selbst versehen, ich aber desswegen schuldig sein sol, verwehren. Wass nun E. Gn. hierin einzurahten werden wissen, bitte ich umb gutten Raht und Verwahrung. Ich gehe uf Brykoust in die Moldau . . .

[Ispir, Bassa von Silistrien] schreibt nichts gutes von unss, ist ebenmessig ein solcher Fuchs und Hendler gleich wie Lupoll, welcher mir einen freihen Weg und die Victualien verwehren, ia mein Leben mir abnehmen will. Es verlauhtbahren sich alhier schon seine Wallachen, ich habe ihn verdorben. Wie ich dann auch von Jass schriftlichen wegen Oppugnation Azak verwahrnet worden [1]. . . .

LX.

[13 Iunie 1640.]

Henric Cops către State.

....De princen van Moldavie ende Valachie achtervolgende het voorige geboth, haer gereet gemaeckt hebbende, syn gerecommandeert dese zoemer stil te blyven, ende haere landen in vrede te governeren. Maer dien van Moldavie, een onversoenelycken haet op den prince van Valachie hebbende, heeft andermael willen tentenen *(sic)* met hulp van eenige

. . . . Domniĭ Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Româneştĭ, după porunca de la început, gătinduse, li s'a spus să stea liniştiţĭ în vara aceasta şi să-şĭ oblăduiască în pace ţerile. Dar al Moldoveĭ, avînd o ură neîmpăcată asupra Domnuluĭ Ţeriĭ-Româneştĭ, a maĭ voit odată să încerce a-l surprinde, cu ajutorul unor Tatarĭ; pentru care a cerut de la Vizirul-Caimacam să i se

[1] Cf. scrisoarea luĭ către Castelanul de Cracovia: «Der Hospodar in der Wallachey hat das erste Schreiben von 5. Mart: aus Winnice, an mich getahn, eröffnet und ufgehalten, das ichs kaum innerhalb 7 oder 8 Wochen alhier zu Stambol wieder erlanget».

Tarteren denselven te overrompelen; waertoe van den Vesyr Asem licentie hadde doen soliciteren; dat hem affgeslagen is, te meer op den selven tyt hier tidingh arriveeren dat eenige poolsche Chosacken op de confynen van Moldavie waren gesien, die naer Tartaria marcheeren om aldaer haer guaraupt *(sic ?)* te soucken . . . .

dea voie; ceia ce i s'a refusat, cu atît maĭ mult, cu cît în acelaşĭ timp a sosit aicĭ ştire că uniĭ Cazacĭ polonĭ s'ar fi văzut la hotarele Moldoveĭ, mergînd spre Ţara Tătărească, pentru a-şĭ căuta acolo pradă . . . .

LXI.

[9 Iulie 1640.]

Cops către State.

....Den prince van Moldavie heeft hier synen zoone (die van den Cahimacham Mehemet-Passa, ten tyde van Sultan Morath, prince in syn vaders plaetse was gemaeckt) gesonden, den welcken, beneffens de ordinarische Agenten, niet naer en laet licentie te solliciteeren, om dien van Valachie te moegen verdryven; waertoe continuelyck volck doet werven ende alles consumeert wat van de arme ondersaeten can becoemen. Het is admirabel dat twe gemene griecxsche ondersaeten, die van een slechten staet in soo abso-

. . . . Domnul Moldoveĭ a trimes aicĭ pe fiul săŭ [care fusese făcut Domn în locul tatăluĭ săŭ de către Caimacamul Mehemed-Paşa, pe vremea Sultanuluĭ Murad], care, pe lîngă capuchehaielele obişnuite, tot stăruie a i se da voie să gonească pe Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ; pentru care scop adună într'una trupe şi cheltuieşte tot ce poate căpăta de la bieţiĭ supuşĭ. E de mirare că doĭ Grecĭ de rînd, cari dintr'o stare proastă sînt puşĭ într'o stăpînire atît de desăvîrşită şi pot fi schimbaţĭ după placul Marilor-Vizirĭ saŭ altor

luten dominio gestelt syn, ende tot believen van de Opperste Vezyren off andere favoryten verandert kennen werden, yder een in syn gebiet, sonder dat eenige interessen met den anderen hebben, niet in vrede en kennen leven, maer malcander ende haere arme griecxsche ondersaten soucken te ruyneren . . . .

favoriţî, fiind fiecare în ţara sa, fără să aibă nimic a face cu cellalt, nu pot trăi în pace, ci caută a se ruinà, eî între sine şi bieţiî lor supuşî grecî . . . .

LXII.

[11 August 1640.]

Cops către State.

. . . . Men leyt hier alle laegen om den prince van Valachie in handen te becoemen, derhalven den Vezyr Azem aen hem ende den prince van Moldavie keyserl. bevelen heeft gesonden, dat haer by den Passa van Silistria soude vervougen, om op de frontieren van Poolen goede wacht te houden. Waerop die van Moldavie geantwoort heeft dat gereet was ende alleen naerder advys verwachte, maer die van Valachie heeft door syne Residenten een groote somma gelts aen den Vezyr Azem geoffereert om geexcuseert

. . . . Se întrebuinţează aicî toate mijloacele pentru a pune mîna pe Domnul Ţeriî-Româneştî; pentru care scop Vizirul-Caimacam a trimis la el şi la Domnul Moldoveî poruncî împărăteştî, ca eî să se ducă la Paşa de Silistra, pentru a face pază bună la hotarele Polonieî. La care Domnul Moldoveî a răspuns că e gata şi aşteaptă numaî ştire maî precisă, dar al Ţeriî-Româneştî a oferit prin capuchehaielele sale o sumă mare de banî Viziruluî-Caimacam pentru a fi scusat, spuind că nu-î e bine, dar că va trimite pe Spătarul săŭ

te werden, seggende niet well te pas en was, doch dat synen general met alle de soldaten soude senden, by aldien den Keyser sulcx consenteerde; vant welck Syne Exe niet en will hooren, ende geeft voor antwoort, soo niet en gaet, het hem sal beclagen ....

cu toțĭ ostașiĭ, dacă vrea Împăratul; ceia ce nicĭ nu vrea să audă Vizirul, care răspunde că, de nu merge, îl va pîrî ....

LXIII.

[10 Novembre 1640.]

Cops către State.

.... De voorledene weecke is den zoone van den prince van Moldavia, die het dominio in Valachie pretendeerde, alhier overleden, ende gebalsameert met groote pompa naer syn vader gesonden, om aldaer in een clooster begraven te werden ....

.... Săptămîna trecută a murit aicĭ fiul Domnuluĭ Moldoveĭ, care cerea stăpînirea în Țara-Românească, și a fost trimis, îmbălsămat, cu pompă mare, la tatăl său, pentru a fi îngropat într'o mănăstire din țara luĭ ....

LXIV.

[8 Decembre 1640.]

Cops către State.

..... Van hier is naer Valachie een Capitzy-Bassy van den Keyser met wel vyftich persoenen gesonden, om,

.... De aicĭ a fost trimis în Țara-Românească un Capugì-Bașa al Sultanuluĭ, cu cincĭzecĭ de persoane măcar,

soe men seyt, de iaerlicxsche tribuyten van die provintie ende oock van Bogdanie op haeren rechten tyt haerwaerts te doen coemen; maer desen persoon van soedanige qualiteyt ende syne groote committive geeft suspitie er andere disseynen onderschuylen, ende op den prince van Valachie gemeent is. Ooch daer naer door Moldavie by den Passa van Silistria sall reysen om jegens het voorjaer ordre te stellen toe de recuperatie van Asach ....

pentru a face să vie, cum se spune, la vreme aicĭ haraciurile anuale al ţeriĭ şi al Moldoveĭ; dar această persoană, de o astfel de însemnătate şi cu atîta alaiŭ, dă de bănuit că s'ar ascunde alte planurĭ şi că e vorba de Domnul muntean. Apoĭ va merge Capugiul prin Moldova la Paşa de Silistra pentru a porunci ca în primăvară să se iea măsurĭ pentru redobîndirea Azovuluĭ ....

LXV.

[19 Ianuar 1641.]

Cops către State.

.... Den prince van Valachie, verstaen hebbende dat den Capitzy-Bassy, laetst van hier gesonden, op die confynen was gearriveert, hefft datelyck het tribuyt naer dese Porta affgevaerdicht, ende, om den selven naer oudt gebruyckt in persoon niet te incontreren, vresende eenige andere ordre mocht hebben, soo heeft doen verbreyden dat niet well te pas en was, maer door den Adel

.... Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ, înţelegînd că acel Capugì-Başa care dăunăzĭ a plecat de aicĭ, a sosit la hotare, a trimis îndată haraciul la această Poartă şi, pentru a nu-l întîlni, după obiceiul vechiŭ, în persoană, temîndu-se de ceva poruncĭ de alt fel, a răspîndit zvonul că nu-ĭ e bine, şi a pus pe boieriĭ ţeriĭ să-l întîmpine, şi l-aŭ adus cu alaiŭ în cetatea-ĭ de Scaun, unde a fost tratat din bielşug

vant lant hem doen inhaelen, ende met alle pompa in syne residentie-stadt geleyden, alwaer in overvloet is getracteert gewerden, ende twe daegen daer naer by den prince, die van lyffguardie wel versien was, audientie is gegeven, daer niet anders en heeft geopenbaert, als dat om het tribuyt gecoemen was, soo dat het schynt haer dessein mislucht is, synde weynich daegen daer naer wederom vertrocken . . . .

şi, după două zile, a fost primit de Domn, care avea în jurul luî destulă strajă; unde n'a spus alta decît că a venit pentru haraciŭ, — aşa că se pare că gîndul nu i-a ieşit bine, căcî peste cîteva zile a şi plecat îndărăt . . . .

LXVI.

[9 Novembre 1643.]

Cops către State.

. . . . Door die groote viantschap van de twe princen van Moldavie ende Valachie syn op haere confynen omtrent duysent soldaten van wederzyde over het versamelen van de schattingen met de waepenen aen malcander geraeckt: in het welck de Valachen de overhant hebben gehadt, daerhalven den Vezyr Azem derselver residenten heeft doen roupen ende gedreicht, beyde haer meesters affteseten, by aldien niet gerust en wilden leven; ooch

. . . . Prin marea duşmănie a celor doî Domnî: aî Moldoveî şi Ţeriî-Româneştî, vre-o mie de ostaşî din amîndouă părţile s'aŭ ciocnit armaţî, la adunarea birurilor, în care ciocnire aŭ învins Munteniî. Pentru care, Vizirul-Caimacam a chemat pe capuchehaielele lor şi i-a ameninţat că va scoate pe amîndoî stăpîniî lor, dacă nu se astîmpără; s'a trimis acolo şi Regeb-Aga (care a fost iertat) pentru a cerceta cine a început aceste turburărî; ceia

Resieb-Aga (die syn pardon geobtineert heeft) derwaerts gesonden om te inquisiteeren wie van dese commotie oorsaecke is, die het apparent een goede somme gelt sall costen [1]. . . .

ce e vădit că-ĭ va costa mulţĭ banĭ . . . .

LXVII.

[1642.]

Ioannes Petrus de Domankor Bukovecki, praepositus nicopoliensis [principi Rákóczyo]. Datae in Bukoreste, die 3 octobris a. D. 1642.

[Scrisese şi înnainte, cînd la Ismail, «Szmailow», eraŭ Turcĭ şi Tatarĭ. Lupu ceruse de la Kenaan, de la beglerbegul de Sofia a i se da Ţara-Romănească, Mateĭ să fie prins, apoĭ să se atace Ardealul. Dar Domnul muntean strică planul.] Timide, dixi, hoc facio quod et modo scribam, quia Illustrissima Celsitudo Vestra ad prandium dixit aliquando quod sacerdotes catholici in Turcia commorantes Turcarum imperatoris sint proditores et, si vellet, omnes illos occidi curaret; habet enim ad manus litteras nicopoliensis praepositi.

[Ştefan Horváth, fost căpitan de Ecséd, e unchiul după tată al scriitoruluĭ.] Reverendissimus episcopus nicopoliensis, suffraganeus leopoliensis, ad visitandam dioecesim nicopoliensem me misit; quod iter, quia mihi per Moldaviam peragendum erat, [i-a dat un pas Nicolae Potocki, care-ĭ arată şi scrisorĭ din Constantinopol, unde se spune că Turciĭ se gătesc asupra Polonieĭ saŭ Ardealuluĭ.] Vos vero cavete propter aeternum Deum a principe Moldaviae, quia magnam gratiam obtinuit apud Imperatorem et omnes Bassas, ex ea causa

[1] Cf. raportul din 28 Novembre, care, după menţiunea sosiriĭ tributuluĭ, adaugă: «De commotien tusschen de twe laetste princen [aĭ Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Romăneştĭ] syn door een goede amende terneder gelegt» («Tulburările dintre ceĭ doĭ Domnĭ din urmă s'aŭ împăcat, printr'o bună pedeapsă în banĭ»).

quod Azakum sine sanguine Turcis reddendum effecerit. Dives opúm est, omnibus implet Bassis pecunia manus, et effecit ut genero suo, Italo, Venetiano, promiserint in Porta Otthomanica principatum. [Acum vrea războiŭ cu Mateĭ, dînd banĭ Viziruluĭ pentru a-l goni. A venit la Suceava, pentru a întra «via gergóviensi et biztriciensi, populaturus schytico more», cu o parte din aĭ săĭ. Altă parte contra luĭ Mateĭ. Rákóczy să urmeze pe Bethlen, care a gonit pe «Alexandrum principem Valachiae» şi a prins pe Nicolae Vistierul, nedîndu-l decît pentru 20.000 de galbenĭ.] Recordor Serenissimum dominum Gabrielem principem Transylvaniae per Ladizlaum Czephei Radulio, principi Moldaviae, qui talia superbe legato dixerat qualia et Basilius legato Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Barchai Akos dixit, scripsisse: *quid cincipota contra aquilam?* Et generosus dominus Barcsai sat commode respondit. Nam, dum ille talem se Imperatoris famulum esse qualis est et Illustrissima Celsitudo Vestra, respondit: «In tua», inquit, «aula dominus Grama dapiferorum supremus est magister et ab illo est alter secundus minor; sic et in proposito». Sed, non exspectato responso, ut in mandatis acceperat, dominus Csefei discessit. Ita territus fuerat Radulius, ut omnia postulata solverit. Hoc fecit et Bernawskj. At Basilius Polonis et Transylvanis se terrori esse coram Turcis gloriatur ....

[Arch. din Buda; «Rákóczy G. wejéből 1635-45, 23».]

LXVIII.

[Iaşĭ, 14 Iulie 1645.]

Misionariul Lainieri către ducele de Modena.

.... Con mia estrema mortificatione tanto lontano ricevoi commandi di V. A. S. con una delli 25 di maggio, resami in questa città di Iassi, metropoli di Vallacchia, da un ambasciatore lituano, che m'hà ritornato lo spirito, poco men che smarrito trà tanti patimenti e travagli. Risoluto d'ubidire a miei superiori, hò voluto (non ostante la licenza del padre

nostro generale, mandatami da V. A., di ritornare in Italia) passare alla visita di questa mia provincia. Et sarei anche arrivato nella Vallacchia Transalpina, dove hò alcuni conventi, se le strade non si trovassero affatto occupate da Tartari, che, con un essercito di 80 milla, sono di già incaminati ai danni della Polonia, quale scorrono nelle parti dell' Ucraina, con gran perditione di ambe le parti. Hò disputato in publico conseglio una causa contro Gesuiti dinanzi a questo prencipe; quali m'havevano usurpata la chiesa e nostra casa [de' Francescani], unica de' catholici in questa città. Hò ottenuta in ultimo la sentenza favorevole della restituzione *in integrum*, con una scrittura di nuova donatione fatta dal detto prencipe alla Religione. Quale portarò per sicurezza nell' archivio di Leopoli.

L' altr' hieri venne un ambasciatore turco, mandato dal Gran Signore per condurgli una figlia unica di questo prencipe, il quale, non sapendo dove sfogare il suo sdegno, l'istesso giorno fece morire con diverse sorti di tormenti horribili sedeci persone, per cause di niun momento; e mi dicono che in undeci anni, che hà di principato, habbi tolto la vita a quindici milla persone, e con queste politiche si mantiene nel dominio questo tiranno, assai più crudele del Turco medesimo, con tanto terrore di questi popoli, tutti scismatici, che non hanno ardire di mirarlo....

L'essere in questo angolo remotto dal mondo, dov'altro non s'odono che gemiti d'infelici, non mi lascia sentire nuova alcuna degna di V. A. S.

I pericoli poi, ch' io hò passato in questo viaggio, mi spaventano solo al pensare di dover ritornare....

[Modena, *Arch. di Stato, Polonia*[1].]

[1] La 8 Septembre, Lainieri era acum în Lemberg. La 13 Mart 1646, el scrie din Varşovia: «Quì si trovano pure ambasciatori tartari, e non ponno haver udienza di Sua Maiestà.

Similmente quello di Moldavia e quello di Valacchia, ciascheduno de' quali hà presentato a Sua Maiestà un cavallo turco.»

LXIX.

[1646.]

Illustrissime Princeps, domine et amice benevole,

Generosus dominus Georgius Stephanus, Supremus Suldziarius, habita benignissima apud Illustrissimam Celsitudinem Tuam audientia, remisit mihi famulum suum cum litteris in quibus mentionem facit de communicandis cum Illustrissima Celsitudine Tua illis rumoribus qui Constantinopoli huc perferuntur. Fateor me nuper, cum expedirem praefatum dominum Suldziarium ad Illustrissimam Celsitudinem Tuam, nihil horum illi commisisse, existimans Illustrissimam Celsitudinem Tuam omnia illa quae ibi aguntur a suis agentibus posse habere. Sed nunc, siquidem ex litteris domini Suldziarii intentionem Illustrissimae Celsitudinis Tuae cognoverim, sincere dico illud verum fuisse de exagenda pecunia, imo ab ipso Imperatore Romanorum, hoc praetextu, ut initum pacis foedus in ulteriores annos firmaret, magnam vim pecuniae Turca exegit. Sed, cum impeditus nunc hoc bello cretensi esset, paulo supersedit et ultra supersedebit, si numen propitium hac in expeditione christianis aderit; sin vero in poenam noxarum nostrarum victoriam aliquam perfida haec gens reportaverit, et ab Illustrissima Celsitudine Tua pecuniam illam, et ab ipso Imperatore repetet et multa alia incommoda christianis est illaturus; quod tamen superi ex meo omniumque voto in melius vertant. Ex partibus crimensibus hoc tantum Illustrissimae Celsitudini Tuae insinuo quod elapsis mensibus Nuradin Soltan tum praedae exercendae causa, tum iussu Portae Ottomanicae, quae hominibus pro triremibus summopere indiget, cum 30.000 Tartarorum egressus fuerit, ea intentione ut Poloniam invaderet. Sed, ubi collectum exercitum polonicum in finibus regni advertisset, mox in Moldaviam divertit indeque 40.000 hominum in captivitatem abduxit, quorum magna pars in disertissimis *(sic)* illis campis, oborta tempestate, suffocata est. Quae res ita afficit Magnum Ducem Moscoviae, ut hostilia arma contra Chanum sine ullo respectu su-

mere et omnes vires suas ad depopulandum et in cineres redigendum Crimum movere omnino meditetur. Imo etiam contra arcem Asacensem selectorum Kosacorum 20m instruxit, prout aliquot cursores mei ex illis partibus redeuntes mihi retulerunt; insuper et magnum legatum, affinem suum, ad regem Poloniae misit, cum quali functione et quid ibi tractaturus sit, non constat. Ubi tamen brevi et haec arcana mihi innotuerint, pro candore et confidentia nostra Illustrissimae Celsitudini Tuae eadem sine mora per literas explanabo. Quod reliquum est, Illustrissimae Celsitudini Tuae a Deo omnia fausta praecor, et me ipsum singulari eiusdem favori singulariter commendo. Iassiis, die 15 Martii 1646.

Illustrissimae Celsitudinis Tuae amicus
et
vicinus benevolus:
Basilius, Dei gratia Princeps terrarum Moldaviae.
Io Vasilie Voevoda.

P. S. Obsignatis hisce litteris, significatum est mihi Koniecpolski castellanum cracoviensem Brodi mortuum esse. Si verum est, requiescat în pace.

Intellexi legatum Magni Ducis Moschoviae cum tali ordinatione ad regem Poloniae missum esse ut unitis viribus contra Crimum tenderent, et, si rex contrarius fuerit [1], tamen dux Moschoviae solus id attentare vult.

[Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Codices authenticorum*]

LXX.

[1646.]

Nos, Georgius Rakoci ... Damus pro memoria et in testimonium praesentes quod, quia iam cum plenipotentiario Illustrissimi Vayvodae Basilii, Dei gratia principis regni Moldaviae et domini haereditarii, ad nos expedito legato et per eum

[1] Apoĭ vine un cuvînt neînţeles în copia mea.

cum ipso principe Moldaviae pacificationis et bonae vicinitatis observandae negotium eo usque promovimus, quod quicunque ex utrisque, Transylvaniae nimirum et Moldaviae, regnis ex uno in alterum, tempore moderni Illustrissimi principis Basilii Vayvodae, transivissent et profugissent, quicunque ex illis sui iuris suaeque potestatis essent, neque in hoc regno nostro residentias suas fixissent aut ulli fidelium nostrorum perpetualiter se ipsos non subdidissent, reditus ad priora residentiae eorum loca Moldaviae liber sit et concessus. At, quod etiam malefactores, sive aliquo scelere notati, mutuo in alterutrum regnum ex altero transfugissent, ad sufficientia malefacti sive sceleris eorum documenta et testimonia (salvis tamen liberis regni nostri Transylvaniae legibus et constitutionibus) in manus laesae partis tradantur domosque suas dimittantur. Super eo itaque eundem dominum Vayvodam Basilium certum et assecuratum per praesentes esse voluimus, huncce superius scriptum cum legato Suae Dominationis Illustrissimae plenipotentiario initum de profugis remittendis et malefactoribus modo praemisso tradendis contractum tuto et omni tempore principatus sui, tam nos ipsi observabimus, quam cum aliis fidelibus et subditis nostris observari faciemus. Prout certum reddimus et assecuramus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Iulia, die 4-ta mensis Aprilis, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

Georgius Rakocy.

[Ibid.]

LXXI.

[8 Iunie 1648.]

«Nicolo Ghisbrecht» către State.

.... Lupolo, prince de Moldavien, heeft door syn volck hier by den Vezier contracteren om syn dochter, soo

.... Lupu, Domn al Moldoveĭ, a făcut prin oameniĭ săĭ aicĭ înţelegere cu Vizirul, ca să capete iarăşĭ acasă pe

hier in ostagie is, weder thuys te hebben en ooch om het princepaet van Wallachien voor hem te mogen hebben ; waer voor voorss. prins Lupolo souden betalen 100 m daelders aen den Keyser en 200m aen den Vezyr: waeren alsoo daccort. Maer den Vezyr, daernaer de saechen wegen het princepaet van Wallachien beter bedenchende, geen tyt was, dat princepaet aen hem over te setten, troch dat punt van hem accort aff, en wilden de voors. somma even wel hebben, alleen voor de deliberaetien van synne dochter, welch den prins hem alsoo ooch toestont. Waer voor hier borgende de tellen te betaelen, als hy syn dochter soude t' huys hebben, en daerover alle beschidt en comandamenten gemaecht en aent volck van den prins gegeven syn; en alsoo de dochter gereet en mynden te vertrecken, soo synder verschyden Vizyr vrind . . . *[rupt]* by hem gecomen, die sulchs te doen hem geheel ontraden hebben, mits synne vyan[den] hun van die occasie souden serviren om hem daerdoor om den hals te brengen, voor-

fiică-sa, care aicĭ e ostatecă, şi ca să poată dobîndi şi principatul muntean pentru sine. Pentru care acel Lupu-Vodă trebuia să plătească 100 000 de talerĭ Sultanuluĭ şi 200.000 Vizíruluĭ. S'aŭ înţeles, decĭ, aşa. Dar Vizirul, gîndindu se pe urmă maĭ bine la lucrurile ce privesc principatul muntean, [şi văzînd că] nu era vremea să i se dea acea Domnie, scoase acest punct din învoială, şi voià totuşĭ să aibă tot acea sumă, numaĭ pentru restituirea feteĭ. Ceia ce a primit şi Domnul, şi a împrumutat aicĭ ca să plătească, atuncĭ cînd îşĭ va avea fata acasă. Şi pentru aceasta a dat toate hotărîrile şi poruncile, şi s'aŭ încredinţat oamenilor Domnuluĭ. Şi aşa Domniţa era gata şi avea să plece. Dar aŭ venit la Vizir maĭ mulţĭ prietenĭ, cari l-aŭ sfătuit să nu cumva să facă aceasta, căcĭ duşmaniĭ luĭ s'ar servi de acest prilej pentru ca să-ĭ mînînce capul, aducînd înnainte că Domnul n'ar cheltui nicĭodată atîţia banĭ pentru fiică-sa, [dacă nu pentru ca pe urmă, împreună cu Poloniĭ, să şĭ răzbune pe Sultan, pentru marea ruină pe care Tatariĭ şi Ruşiĭ aŭ

werp[ent] dat den prins nivers om so veel gelt tot delibe-raetie van syn dochter en spenderden al... om daer-naer gesaementlych met de Polacken tegen den Keyser hun te vendiqueren, wegen de groote ruinne soo den Tarter en Russen in Polen gedaen hebben en dagelychs mer (?) doen. Met welche voorgeven van des Vezyrs vrinden hebben hem alsoo verschricht, dat hyt d'accort en allen de comandamenten weder ingetrochen en gebro-chen heeft. Verliesen alsoo daerby over de twee hondert duesent daeller, daer toe ich geloove het nu wel niet meer sal comen, en alsoo moet die dochter hier noch voor de vader in ostagie blyven....

făcut-o şi o fac în fiece zi în Polonia. Cu care spuse, prieteniĭ Viziruluĭ l-aŭ speriat aşa de mult, încît a luat în-dărăt şi a stricat învoiala şi toate poruncile. Aşa încît prin aceasta a pierdut peste 200.000 de talerĭ, la care sumă cred că nu se va maĭ ajunge. Şi astfel fiică-sa tre-buie să maĭ rămîie aicĭ, ca ostatecă pentru tatăl eĭ....

LXXII.

Ioan, archiepiscop de Adrianopol, către cardinalul Mattei.

Cracovia, li 6 febbraio 1649.

....Un gentilhuomo del Principe di Vallachia, quì gionto, riferisce che il signor Castellano di Cracovia, Guglielmo del l'Armi di questo Regno, sarà frà poche settimane dal Crim in Tartaria condotto a Jassi in Vallachia, potersene poi pas-sare quì in Polonia alla sua Patria. Si dice che il suddetto Principe di Vallachia, havendo saputo che alcune migliaia di Tartari passavano alli suoi confini con ricche prede di Po-

lonia, li havesse da' suoi fatto dare adosso et, uccisine da 5m, li havessero levato il bottino. Li salvati Tartari, havendo fatto poi risentimento col Principe, di tale incontro et danno, et egli dubitando che l'accusassero alla Porta, havesse fatto giurare quei suoi capi di guerra di non haver tentata l'impresa per suo comandamento, ma, havendolo eglino stessi fatto, per gelosia che non entrassero in Vallachia, havesse poi fatto donare alli Tartari da 800 pecore, 4m talleri del leone et altri rinfreschi; con che erano partiti contenti e sodisfatti....

[Roma, *Archivio dei principi di Santa Croce*, în copie la Bibl. Acad. Rom.; Col. Al. Em. Lahovari.]

LXXIII.

[9 Mart 1649.]

Ghisbrecht către State.

....Men heeft hier ooch voorgehadt om de princen van Moldavien en Wallachien te veranderen, maer, synde beyde die princen wat sterch gefondert, hebben die door kracht van de Tarters meynen te doen overvallen; maer die in Moldavien, comende syn daer, soo beiegent, dat moesten retireren met verlies van eenige duesent man. Waerover hun de Tarters discontento hebben, soo Z. E. geen vendetto van dien tegen die princen en nemet. Maer beyde die princen hebben hun hier met 40[m] verdragen, betaelende jder een

....Maĭ avuse de gînd aicĭ să schimbe pe Domniĭ Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Romîneştĭ, dar, amîndoĭ Domniĭ fiind cam tare întemeiaţĭ, aŭ socotit să arunce asupra lor puterea Tatarilor. Dar Domnul Moldoveĭ, cînd aŭ venit, i-a gonit aşa, încît aŭ trebuit să se retragă, pierzînd cîteva miĭ de oamenĭ. Pentru care Tatariĭ şi-aŭ arătat nemulţămirea, dacă Vizirul nu-ĭ răzbună împotriva Domnuluĭ. Dar amîndoĭ Domniĭ s'aŭ înţeles aicĭ cu 40.000 de leĭ, plătind adecă fiecare această sumă. Aşa încît această tulburare, abia începută, s'a po-

40^{m} dalders, soo dat sulchen opgaende en begeste onwoer *(sic)* nu gestilt is, want en is geen tyt die princen tot onrust te verwechen ....

tolit acum, căcĭ nu e vreme acum să se îndemne la neliniştę aceştĭ Domnĭ ....

LXXIV.

[30 Decembre 1650.]

Ghisbrecht către State.

.... Vorleden eenige dagen hebben hier sekere tydinge gehadt, dat den Tarter, met een machtik volck, al inprovista in Moldavien is gevallen, en gecomen synde tot Jassa, stansa en hof van den prins Lupolo, die vluchtich was, en alsoo heeft den Tarter daer alles gerooft en verbrant, en het lant overal in groote ruine gestelt, en veel volch omgebracht, en ander wechgevoert, en alsoo hier tydinge segura hebben, is den prins Lupolo daernaer met den Tarter Kan veraccordert: is nidend *(sic)* gelimiterden tyt aen den Tarter 120^{m} daelder te betalen, hebbende hem daervoor eenige persoonen pro caution in handen gestelt, tot dat de voorseyde 120^{m} Rj. van h. betaelt syn, en alsoo is

.... Acum cîteva zile, s'aŭ căpătat aicĭ ştirĭ sigure că Tatarul, cu o oaste puternică, a năvălit pe neaşteptate în Moldova şi, venind la Iaşĭ, reşedinţă şi Curte a Voevoduluĭ Lupu, care era fugar, Tatarul a prădat astfel tot şi a ars şi a ruinat pretutindenĭ, foarte răŭ, ţara, şi a ucis mulţĭ oamenĭ, şi pe alţiĭ i-a luat cu sine. Şi după ştirile sigure ce se aŭ aice, Voevodul Lupu s'a înţeles apoĭ cu Hanul Tatarilor, ca să plătească, într'un soroc hotărît, Tatarilor 120.000 de talerĭ, dînd pentru aceasta cîteva persoane ca ostaticĭ, până ce se vor plăti acele 120.000 de talerĭ. Şi âşa s'a întors Tatarul, lăsînd Moldova în mare ticăloşie. Tatarul ameninţase şi-şĭ pusese în minte să facă în

den Tarter wedervertroch, hebbende t' lant Moldavien in groote elende gelaeten; den Tarter hadde gedreycht en voorgenomen om in Wallachien daergelychen te doen; maer de Wallachen waeren beter ap hon heede *(sic)*, en souden aen den Tarter voor antwoort: hem verwachtende waeren. Maer den Tarter is, als voorseyt, met die ruine van Moldavien en t' accort van den prins Lupolo te rugge getrochen. En al dese ruine heeft den Tarter gedaen sonder van dit hofs lissentie, maer den Tarter heeft hem met die viemencie willen vendiqueren van de nederlage soo int vooriaer in Moldavien gehadt heeft; dat nu op den onnooselen is gevallen, — die de Heer wilt vertrosten....

Ţara-Românească tot aşa, dar Munteniĭ eraŭ maĭ bine pregătiţĭ şi ar fi răspuns Tataruluĭ: că-l aşteaptă. Dar, cum s'a spus, el s'a întors cu peirea Moldoveĭ şi înţelegerea cu Lupu-Vodă. Şi toată această peire a făcut-o Tatarul fără voie de la această Curte, ci a voit să se răzbune cu această silă de înfrîngerea ce a suferit în Moldova anul trecut; care a căzut acum pe nevinovaţĭ, — pe cari Domnul să-ĭ mîngîie....

LXXV.

[1651.]

Din «*Haubt Relation*» a luĭ Johann-Rudolph Schmidt, cavaler de Schwarzenhorn.

.... Eben diesen 24 [Nov.? 1650], zu Abendts, brachte mir der Dragoman Panaioti Zeittung, dass ein vornember Griech Paulacki auf offentlicher Gassen durch etlich hierzue mit Vleiss bestelte Janitscharen vom Pferd herunder gerissen, und mörderischer Weiss mit villen Stichen umbs Leben ge-

bracht worden, und besorgte man sich dass es dem Griechischen Patriarchen Parthenio auch nit besser ergehen möchte, aldieweillen er diss entleibten vertrawter und besster Freündt, zu gleich in Verdacht wäre, er hette umb des Paulacki Pratickhen guette Wissenschafft gehabt. Die Practickhen seyn gewesen nachfolgente:

Dieser Paulacki, ungeachtet er mit dem moldawrischen Fürsten, dem äusserlichen Ansehen nach, grosse Freundtschafft gepflogen, hatt nichts destoweniger nach selbigen Fürstenthumb getracht und dem vorigen Grossen-, aniezo Offnerischen, Vezier Murath-Bassa, gerathen, er solle beede Fürsten, auss Moldaw und Wallachey, nach der Pforten citiren, bei deren Ankhunfft mann nicht allein eine grosse Summa Gelts von ihnen herauss pressen, dieselbige ab- undt andere einsezen, sondern auch von dissen widerumben vil Gelts haben könte. Ess hatt aber der Handl gefählt, und ist so gar auch dem .Tartar-Han nit angegangen, alss welcher die Moldaw spolirt und von der Portten haimblich befehlt wäre des Lupulo Persohn sich zu versichern und nach der Portten zu schicken. Demnach undter dissen Handl der Paulacki annoch forth und forth nach dem moldawerischen Fürstenthumb strebte, und der Lupolo solches erfahren, solle diesser eine grosse Summa Gelts dem yezigen Gross-Vezier und Kehaia bey versprochen und dardurch des Paulacki Todt erlangt hab. Eben wie vor Jahren mit einem anderen vornemben Griechen, Nahmens Curt Celebi, beschehen. Der Patriarch erhellt sich noch, ist zwar nit mehr in des Lupolo Gnaden, suecht aber und hoffet mit disem sich widerumb zu versönen, will auch demonstriren, dass er nie nichts wider ihne Lupolo practicirt, sondern bloss auss Forcht dass er den Paulacki zu einem Freünd haben müessen, widriges Fals er in seinem patriarchatu nie sicher gewessen wahre. Im summa, der Kehaia-beg, der Janitschar-Aga und Gross-Vezier, auf welche der Paulacki seine hochmüetige Intention gebawet, haben ihm den Garaus gemacht.

[La 10 Mart 1651] der Fürst auss Wallachey und Moldaw,

auch der Tartar-Han, hetten in Befelch, mit allen Kräfften, dem Kmielniski beizustehen. Dies werde an den, etc.[1].

[Ms. I, 756, în Bibl. Archivelor Imperiale din Viena, f° 23 V°, 57.]

LXXVI.

[1654.]

Copia litterarum in latinum translatarum Palatini Moldaviae Georgii Stephani ad Magnificum Dominum Ioannem Kemeni.

Nos Georgius Stephanus, Dei gratia regni Moldaviae dominus, nostro dilecto magnifico Ioanni Kemen, Serenissimi principis Transylvaniae intimo consiliario et omnium exercituum supremo generali, multa bona, optatam valetudinem, felicemque ac longam vitam a Deo praecamur. Vestram Magnificentiam rogamus ignoscere velit quod non scribamus latine idem, ob scribarum quos habemus linguae nostrae imperitiam, quia fit ut rem probe percipere non possent. Scripsissemus etiam Serenissimo principi, sed scimus quid *(sic)* Vestra Magnificencia habeat tales qui perlegent litteras ad Vestram Magnificenciam datas, atque ita Serenissimo principi omnia pateri poterunt. Apulit homo noster qui apud Chmielnicium fuit et certo certius retulit venisse ad Chmielnicium Caesaris Germanorum homines, quos ipsemet vidit et sermones eorum quos illic habebant audivit; is hoc asserit quod Caesar Germanorum ista legatione hoc agat ut Cosaci cum Tartaris contra Transylvanos arma capiant et in Poloniam irrupant. Et, si Transylvania auxilium dederit Polonis, insurgant Germani et Serenissimi principis regnum invadant. Sed ignoramus, quonam transire potuerint illi homines ad Chmielnicium. Ideo nos, de tali re edocti, Magnificentiae Vestrae notum facimus. Vestra Magnificentia intimabit idem Serenissimo principi. Quam rem si Vestra Magnificentia penitus investigaverit,

[1] Profit de ocasie pentru a îndrepta o greșală în Prefață. La p. CCXX, nota 3, trebuie să se cetească: «22 Novembre 1646» data scoaterii lui Partenie, pentru că raportul olandes, primit în Februar 1647, e din 30 Novembre al anului trecut, cum se vede în data din susul paginei

clarius rem omnem intelliget. Haec significanda voluimus Vestrae Magnificentiae, optante[s] ut hoc scriptum nostrum Vestram Magnificentiam offendat in bona valetudine; et in nomine domini nostri Iesu Christi vivat hilariter; amen. Datae Iasis, die 6 Februarii, anno 1654[1].

Georgius Stephanus, Waiwoda terrarum Moldaviae.

[Cracovia, Arch. Oraşuluĭ, *Acta publica regni Poloniae:* 1642 şi urm]

LXXVII.

[1655.]

Rákóczy al II-lea către Cancelariul Ungarieĭ; Blaj, 23 Iulie 1655.

[A primit scrisorile luĭ «triduo abhinc, recte cum reditum pararemus ex transalpino conflictu». Cu pericolul vieţiĭ şi-a arătat iubirea către Domnul muntean, pe care l-a lăsat la Tîrgovişte «sub debita custodia». Ioan Boros va plăti soldaţiĭ, «et praesto sit ad egrediendum cum milite, ubi ei in iussis dederimus». Hrizea «adversus nos strenue decertavit». Siavuş-Paşa de Silistra i l-a dat în mînă. «Qui pedestrium militum capitaneus fuerat et Moldaviae Vaivoda fieri appetebat, pro certo sibi ducens victoriam contra nos, spe delusus est; siquidem per egressum nostrum vinctus manibus et pedibus Vaivodae Constantin est praesentatus....

Gloriosum certamen inierunt nobiscum die 22 iunii, in districtu transalpino; vigesima sexta, praeter omnem spem, conflictus initus, et victoria, Deo sic disponente, nobis cessit. Triginta tres tormenta, quindecim vexilla nobis cessere. Pedestres milites plerique trucidati. 27ª advenit cum milite suo Vaivoda Stephan, adiunctis sibi 400 Tartaris. 28ª, 30ª item Vaivoda Constantin ad nos egressus est; e rebellibus non plures quam viginti quatuor profugere.

Prima iulii parens noster Passa Sciaus, cum aliquot centenis equitibus turcicis, se nobis praesentavit; cuius opera cum non egerimus, post quinque dies domum relegavimus: pari ratione Vaivodam Stephan cum milite suo, transacto

[1] Cf. *Convorbirĭ literare,* XXXIV, pp. 926-8.

octo vel novem dierum spatio, remigrare iussimus. Interim, dulciori vino cum convivis nostris inhaerentes, dominum Boros ad insequendum hinc inde sparsos rebellium milites submisimus; quos, passim deprehensos, confecit, sicque feliciter ad nos rediit....

De Lupul etiam nonnulli mira ominabantur; qui ipsius prosperitatem et faelicitatem status depraedicant, sint omnino consimiles Lupul! Tantam quippe fidem habemus, ac etiam respectum apud Potentissimi Imperatoris nostri Portam Othomannicam, ut semper gratiora existant servitia nostra quam alicuius perduellionis, et in tantum quidem ut ne unicum Vaivodam qui voluntati nostrae adversetur, deligant, quod ipsum scripto declarare poterit Suae Maiestatis ibi constitutus agens....

[Archiva Bibl. Academieĭ Maghiare.]

LXXVIII.

[1655.]

Ladislaŭ Barkóczy către un necunoscut; «Baktae», 30 Iulie 1655.

Rákóczy se întoarce pe la Bran. Boros rămîne, cu cîteva miĭ de oamenĭ, la Constantin-Vodă, «quem noviter princeps Vaivodam Transalpinae constituit». Rebeliĭ eraŭ *16.000, cu* «modo factus moldavicus Vaivoda». *După luptă sînt treĭ zile* de ospeţe. La intrarea în ţară, Seimeniĭ se gătise *de luptă şi* ucisese ştafetele luĭ Rákóczy. *Se ieaŭ patruzecĭ şi două de* steagurĭ şi treĭzecĭ şi patru de tunurĭ. Răsculaţiĭ aşteptase ajutor de la Cazacĭ, carĭ-s opriţĭ de Tatarĭ.

[Ibid.]

LXXIX.

[1655.]

Inscripţiile de pe crucea scoasă din Teleajin, azĭ aflătoare în satul Drăgăneştĭ (jud. Prahova).

In faţă:

† Cu b[un]ă vreare Tătăluĭ
şi cu îndemnare Fiiuluĭ
şi cu sfrăşitul Sf[ă]ntuluĭ

Duhŭ rădicatu-se-ŭ acest[ă] sf[ă]ntă
şi făcătoarea de biruinţă cruce
şi cu hramul sfenteĭ şi
biruitoareĭ noastre, care
iaste prea-sfinteĭ Fecioare
. . . senie pre-sfinteĭ Mariĭ bgţ. [bogorodiţe]
. . . întru H[risto]s iubit şi bine
credincios creştin Io Costandin Basa-
rab Voevod . . . .

[6 rîndurĭ şterse,

Pe o muche:]

† Isprav|nic | Andro|nicŭ, cap[t] ot | Gherghiţ; pis | Iun. 13 dni | ; leat 7163

[Pe cealaltă:]

. Gheorghie Răcoţ |, cinstitul Craiul | Ardealuluĭ, vă|zînd Măriia Sa | jaloba noastră, | Măriia Sa aŭ ve|nit cu oştile Mă|-riia Sa, şi eŭ cu | boiariĭ ţăriĭ mele | , şi cu pribegiĭ, asupra | a răsculaţilor oştire | . . . iară Măriia | Sa . . . ma . . . că puse | . . . aŭ stăpănire | . . . Domniĭ | . . . piiatră | pe locul Măriia | Sa Craiŭ, şi am rădi|cat această cruč[e], să fie a Domnieĭ Me[e]; Maĭ (?) [1].

LXXX.

[1656.]

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, de la marele Împărat, ţar şi marele cniaz Alexeĭ Mihailovicĭ, al ceĭ marĭ şi ceĭ micĭ şi albeĭ Rossiĭ de sine stăpînitoriŭ, al Moscveĭ, al Chievuluĭ, al Vladimiruluĭ, al Novogoroduluĭ ţar, etc. Către Ştefan Voevod şi stăpînitoriŭ ţăriĭ Moldoveĭ milostivă cuvîntare. Înnaintea Împărăteştiĭ Noastre Mărirĭ s'aŭ înfăţoşat cu plecată rugăminte trimişiĭ către Împărătiască Noastră Mărire, Mitropolitul Suceviĭ Ghedeon şi boeriul al 2-le logofăt Grigorie, ca, noĭ Împărăteasca noastră Mărire, să ne milostivim a da slobozenie noroduluĭ

[1] Piatra mi-a fost semnalată de d. Ştefan Grecianu, care m'a condus şi până la dînsa. De la bunătatea d-sale maĭ am şi inscripţia de la Nănişorĭ, tipărită de mine în ediţia luĭ Constantin Căpitanul.

negoţtoresc din ţara Moldoviĭ de a neguţa în rossieniasca noastră Împărăţie cu orĭ-ce feliŭ de mărfurĭ şi a negoţtori cu slobod negoţ. Decĭ, noĭ, Marele-Împărat, Împărătiasca Noastră Mărire, ni-am milostivit şi am slobozit ca norodul negoţtorescu din stăpînirea ţăriĭ tale Moldavieĭ să vie în moscăcĭasca noastră Împărăţie, cu tot feliul de mărfurĭ, şi să facă negoţ cu slobodă comerţie. Şi, după a Noastră Împărătească Milos tivire, norodul negoţtoresc din ţara Moldoviĭ iaste slobod în rossieniasca noastră Împărăţie de a întra şi a eşi şi a negoţtori cu slobod negoţ, pururea, fără oprire saŭ păgubire, orĭ-unde ar fi. S'aŭ scris în Curtea Împărăţieĭ Noastre, în împarătiasca cetate a Moscveĭ, la anul de la zidirea Lumiĭ 7164, Iunie 29 zile [1].

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Marele Împărat, etc.

[Traducere din 1858, de un călugăr moldovean; Bibl. Ac. Rom., 83/XI.]

LXXXI.

[1656.]

Constantin-Vodă către Împăratul german; Tîrgovişte, 9 Septembre 1656.

[Răspunde la scrisorĭ din Laxenburg, 20 Maiŭ. A cunoscut favoarea împărătească:] soror mea domina Anna totaque Petraskina familia; [pentru care mulţămeşte, citînd: «Periandri leges, quas Corinthiis olim dederat».] Petraskina enim familia praecipuo quidem vinculo pietatis a quondam Serenissimo et Augustissimo Imperatore, patre nostro pientissimo, Ferdinando secundo, obstricta fuit, quod et in Vestra Caesarea Regiaque Maiestate, etiam praesenti tempore et post fata nepotis mei, quondam Michaelis Vayvodę, non minus resplendet. [Arată mulţămirĭ din partea Aneĭ şi feteĭ eĭ, Elena.]

[Bibl. Ac. Rom.; hîrtiĭ dintr'o culegere de autografe, dăruite de d. D. A. Sturdza [2].]

[1] Cf. un act, din August următor, al Ţaruluĭ în *Diplomataria*, XXIII, pp 426-7.

[2] Între ele e şi o scrisoare de la Mateĭ-Vodă, care arată că plecarea Dom-

LXXXII.

[1656.]

Serenissime ac Potentissime Dux Venetorum, Domine, Domine ac nobis amice honorande,

In tanta distancia loci, ipsa fata prono animo nostro invidere videntur, dum raram nobis suggerunt occasionem praestandi Serenitati Vestrae officia parataque obsequia nostra, quam nunc, in privatis quibusdam arripiendo, animitus precamur felicissimos in multas annorum myriades Serenitati Vestrae successus. Simulque rogamus ut mercatores ditionum nostrarum, cum commerciis in dominium Vestrae Serenitatis peragrantes, ab iniustis turbationibus sint liberi ac immunes. Quos et modo magnas iniurias difficultatesque a quodam Stephano Beblai sibi iniuste illatas pati nobis est relatum; de quo praefato Stephano barones nostri, nomine Iordaki, Staty et Thoma, thesaurarii Principatus nostri, palam, publice libereque recognoverunt, et illum Stephanum consocium commerciorum certa scriptaque obligatione cum ipsis fuisse, in omni eventu mercatorio, ac, post divisas mercationes, pariter sortem suam, ut alii consocii, accepisse et praeterito principi, antecessori nostro, pro libito suo vendidisse. Modo autem, ab ipso, in dicta causa, innocentes mercatores nostros Venetiis postquam infestari inaudiverimus, intercessoriales

nuluĭ la oastea turcească se făcu în adevăr pe la începutul luĭ Septembre Iată-ĭ cuprinsul:

«Sacratissime Romanorum imperator, domine, domine ac maecenate clementissime. Obsequiorum meorum humillimorum, diligenti praemissa commendatione, omnia fausta ac prospera faelicesque progressus ac eventus Sacrae Maiestati Vestrae, cum diuturna in annos nestoreos valetudine summaque a Deo ter Optimo Maximo benedictione, ex intimis animi mei medulis, tanquam obsequentissimus ac minimus servorum Sacrae Maiestatis Vestrae cliens, precor.

Gratissimas accepi literas ab Sacra Maiestate Vestra per famulum eiusdem Lucam Matkovicz. [A aflat succesele Împăratuluĭ şi] immutabilis gratia singularisque animi propensio S. M. V. erga me, servum suum. [Se va arăta recunoscător.] De rumoribus, quales in partibus moderno tempore grassantur nostris, ex oretena relatione praefati famuli S. M. V. intelliget. [Şi de acum va maĭ da ştire] Datum ex castris positis ad fluvium Seret, 6 Septembris, anno Domini 1637.» V. maĭ sus, pp. CLXXXVII-VIII.

nostras pro illis ad Serenitatem Vestram retulimus, ut homines nostri in dominiis Serenitatis Vestrae ab illo Stephano non perturbentur; qui et apud nos, si quaedam ei iniuria apparuerit, satisfactionem per strepitum iuris a consociis suis obtinere potest, non infestando commercia in dominiis aliis. In reliquo, nos singulari gratiae Serenitatis Vestrae cum promptitudine obsequiorum nostrorum recomendamus. Dattum in civitate nostra Iassiis, die 20 iunii, anno Christi 1656.

Serenissimae Maiestatis Vestrae observandissimus amicus et servire paratus:

Georgius Stephanus,
Princeps terrarum Regni Moldaviensis.
Io Gheorghie Ştefan Voevod.

[V°.] Serenissimo ac Potentissimo Duci, Dei gratia Duci Venetorum, domino, domino ac amico nobis honorando.

[Veneţia, *Archivio di Stato, Lettere principi, busta* 15.]

LXXXIII.

[Constantinopol, 27 Ianuar 1658.]

Levinus Warnerus către State.

Post meas 30 decembris datas, nunciatum hic fuit, inter illa quae Adrianopoli nunc tractantur, decretam fuisse praefecti Valachiae, brevi quoque decernendam Bogdaniae gubernatoris mutationem. Successit (quod antea controversum erat, sicut 22 septembris significavi) satrapa christianus, postquam, praeter ingentia alia munera, quater centena millia imperialium obtulisset. Varias quidem vias tentarunt primi moderatores dictarum provinciarum ut sibi denuo conciliarent Turcarum animos, sed ira fuit implacabilis, quod delictum illorum, quia contra Imperium esset commissum, inexpiabile sit iudicatum. Unde, qui eorum hic loci erant residentes, vehementer iam accusantur quod posterioribus hisce belli veneti temporibus quibus aliquando cladis aliquid passi sint Turcae, vires Imperii huius nimium extenuarint apud principes suos, qui,

eo persuasi, audacius facere sint ausi, quum nunc facta poenitet. Et certe non deerant tunc quoque inter ipsos Turcas qui, propter adversa belli foris et seditiones domi, regnum hoc compararent (de quo etiam publica satyrica extabant) decrepito seni, qui, desperato pristino vigore, fomentis tantisper sustentaretur, donec animam efflaret.

LXXXIV.

[Constantinopol, 25 Februar 1658.]

Acelașĭ către acelașĭ.

Praeterito vigesimo septimo ianuarii, inter alia indicavi designatum fuisse novum Valachiae praefectum, qui postea, cum provinciam illam esset occupaturus, repulsus fuit a primo eius gubernatore, qui, ut locum suum tueatur, multas copias auxiliares cogit ex vicinis locis, et inprimis fretus est supetiis Cosacorum, licet illorum perfidia iam saepe antea fuerit cognita. Unde iam Tartari stant in procinctu, quibus et turcici milites adiunguntur, grassaturi in Valachos, tanquam in rebelles, si imperata regia non exequantur....

LXXXV.

[1656 8.]

a)

Ex castris Regiae Maiestatis Poloniae ad Choinice, [30 octobris 1656].

[Tatariĭ aŭ luat 50.000 de robĭ.] Imperator Turcarum amiciciam suam erga R. M. declaravit, expeditis ad Tartarorum Chanum, ad Bassam Silistriensem, ad Moldaviae et Valachiae Waivodas mandatis, ut ad requisitionem regis Poloniae prompti sint contra quemlibet hostem insurgere [1].

b)

[Palatinul Ungarieĭ către Împărat; Pressburg, 14 Octombre 1658.]

[1] În știrĭ polone *(ibid)*, găsim și aceia că Hmilnițchi, «Valacum quoque minis Chami Crimaci coactos ad desistendum a coniunctione armorum cum Rakoczio».

Quidam mihi Vaivoda Transalpine, de facto in exilio haerens, scribet. [Trimite scrisoarea Împăratuluĭ, întrebînd ce răspuns să dea.]

[Arch. Academieĭ Maghiare, cutia LIX.]

LXXXVI.

[1658-65.]

[Extrase din Protocoalele tîrguluĭ Cohalm (Reps), in Ardeal.]

[1658. Maiŭ. Turcĭ în ţinut.] 27 Iunii. Ist der Moldawer Wayda Stephán mitt villen Völckern vonn Ihr Fürstlichen Genaden vonn Ungern, nemblich vom Giorgio Rakoczy dem Jüngern, inn den Markt kommen und die Nacht über auch den Läger im Markt gehalten. Derer Vólker aber, als die Polaken, sindt zum Theil zum Mirkvássa, theils zu Ugra hiedannen, auser dem Markt zihende, gelegen; die ungrische Haydo seyn czu Katzendorff, die Bleschländer zu Hameroden, unnd die Moldawer beym Weyda im Markt verblieben. Zu computiren, summatim ettwa mehr denn thausentt, ausserhalb denen, wellche anderstwo hinzihen, unss unwisslich, Willens den new von Turca eingesetzten Wayden zu bestreitten; ist aber unglukelig ergangen, unndt das mehrer Theill erwenntten Volks erschlagen inn der Moldawe...

14 augusti fuit prima fuga oppidanorum ad arcem, ob irruptionem Tartarorum et aliarum gentium hostilium condescendentium, etiam duorum Wayvodarum volachicarum regionum, Transalpinae et Moldaicae scilicet.

22 eiusdem mon. Kaczam et Steretfordiam fidem (?) funditus combusserunt, conferentes se, post incendium factum, iterum in Barczam, plus minus sesquicentum numero, primam combustionem qui fecerunt. Ubi, tam illorum qui in arce, quam extra, secunda fuga.

[27. Apoĭ Tatariĭ, tăind. Cu eĭ şi Cazacĭ.]

[24 Novembris.] Im Quartier sindt auch in diesser Zeitt wallachische Völker und Multáner unnd sonnsten vermengte Völckern zum Dárocz, Teutschen Tech auch, unndt anderstwo

im Stuell, nich wennicg, ein schwerer Last undt Bürde; der Höchste erledige unnss von ihnen....

[În 1661 năvălirea «turcă», cu Alì-Paşa, etc. Şi în 1662.]

Anno 1663, den 6 Decembris, alss der Moldawer Wayvoda, mit Nahmen Boghdán Kyrck, mit Koszaken, Tarthern und Moldauern mit im ander, ans 20.000, zwantzig taussent Mann starck, von Ober-Ungern, unter dem Erezck-Uyvar herkommend, in unseren Stuel langete, frühstückte der Waywoda selbst zu Schweischer. Wir aber befuhreten unss, die gantze Zerme (oder Taber) möge in unserm Marckt Nachtläger halten, schickten derohalben auss Einwilligung eines Ehrsames Weisen Rathss zween Weisen Herrn auss unserer Mittlung entgegen, nehmlich dem Waywoda und seinem Obersten, bittligen anhaltend, so es möglich were, unseres Marcktss zu verschenen. Da wir denn durch unsere Demuth so vill Gnaad erlangeten dass, zwar der Wayvode in eigner Person, woll auff 100 Mann neben ihme, mitten durch unsern Marckt hindurch zogen, aber die übriege Völcker alle worden von dess Waywodenss Legaten, so vor dem Tabor bey unss ankamen, in der Öbersten Jass *(sic)*, bey unserss Müllerss Hauss über die Bach hinüber gewiesen, und zogen also, ohne merckliegen Schaaden, durch die Kayss. Gass nach Homorod und Streitforth. Der Waywode und die Moldawer hielten Nachtläger zu Homorod, die Koszaken und Tartern aber zu Streitforth, und thäthen dem Armuth an beyden gedachten Ortheren mächtiges Schaaden in Haẅ, ungedräschenem Korn und Haber, dass fast gar nichtss überbliebe. Dess anderen Tages, in aller Frühe, machten sich diesse Völcker auff, überfillen die Sommerburger plötzlich, und, weill die arme Leüthe sich auss Furcht auff die Burg verfiegeten, üebeten die Völcker in der Gemein Gewaldt, brochen die Häusser und Keller auff und thäthen sehr grossen Schaden in gedräschenem Korn, Haber und sonst Früchten, brochen auch die Kürche mit Gewalt auff, worauss sie villen Haussrath und Kleider wegnahmen [1].

[1] În Socotelile Cohalmuluĭ, la 1663, găsim: «Item eben dess Peter Deakss

[1665.] Nach dem die Waywadin auss der Wallachey entwichen und sich in unser Landt nach Also-Rakos zum Peter Deak salviern wollen, welches der Törck verstanden, hat also balt ettliege Törcken, dabey auch ein Fürsten-Commissarius gewesen, abgefertiget, die Waywodin zu sich zu holen; weilen aber die Waywodin wegen Leibes-Schmertzen nicht alls balt sich auff den Weg begeben konnen, haben wir auss Ihr F. Gnaden Mandat folgenderweise Élés nach Also-Rakos auff der Waywodin Ration führen müssen. Den 19 Ianuarii [«Heu, Haber, Grossbrodt», «einen Rumpt schön gezimmert Kormahl», «Hünnern», «Bier»; şi a doua oară: «Gänsse», «Eyer», «Butter», «Zwiebelen». Şi a treia oară: «auff der Wädin Ration». «Item die 6 Februarii . . .: Eymer gutt Bier».]

Nachdem wir die Waywodin auss der Wallachey achtzehn Wochen lang, beyd für Menschen undt Ross, allerhandt Élés nach Also-Rakos auss unserem Stuel führen lassen, haben wir auss Ihr Fürstliegen Gnaden Mandat den 13 May von Homorod, Kacza, Darotz, Thikoassa, Garath und Schorvénségh 66 Ross mit Sillen und aller Bereitschafft geben müssen, sie von Rakos biss nach Schessburg zu führen, 1665 [1]....

Diner, welcher die Ochsen so dem wallachischen Vaivoda vom Stuel überschickt worden, dass er etliege zurücke gelassen, verehret Taller 2». Cf. cu Krauss şi Ioan Bethlen şi cu aceste ştirĭ cuprinse în *Mon. Comit. Trans.*, XIII, pp. 266-7: La 20 Iulie 1663 Ghica e la Făgăraş, pe cînd Dabija şi Tatariĭ se aflaŭ abia la Preaşmăr. La 22-4 ale luniĭ, Domnul muntean trece Oltul la Porumbac. La 2 August, «tristis nescius quo fato rapturus», vine, cu 3 000 de oamenĭ, Dabija, şi cu Cazacĭ. Pentru întorsul Muntenilor, v. şi Kemény, *Deutsche Fundgruben*, II, pp. 139-40. — După Nekesch-Schuller, p. 278, Grigore trece lîngă Braşov la 16 Iulie, nu pradă, dar e prădat el «de hoţĭ»; la 21 Dabija vine, prădînd însă crud. Cf. p. 281. — Doamna Ghicăĭ scrie către principesa luĭ Apaffy la 17 iulie, din lagărul de la Zerneştĭ (*Torok-Magyark. Állam-Okm.*, IV, pp. 100-1).

[1] Cu privire la această fugă a luĭ Grigore Ghica, iată ce cuprind noŭ rapoartele olandese:

19 Septembre 1664. La Neuhäusel a fost, scrie ambasadorul, un mare desastru, «e qua Valachiae administrator cum solis triginta, Bugdaniae rector cum quindecim militibus evasit».

23 Ianuar 1665: «Post profugum Valachiae principem praepositus ei nuper fuit rector novus, nomine Stridari, id est ostrecarius, quod pater eius vendendis ostreis sustentaret vitam».

LXXXVII.

[1659-60.]

Acta dierum sub quibus Georgius Rakocius et Acatius Barczai, una cum suis adhaerentibus, intra et extra civitatem Cibinium super regimine regni Transylvaniae contendunt, anno 1660.

[Decembre 1659. Barcsai face un manifest.] His inserit etiam Vaivodae Minye et Georgii Gyika, Passae item Szilistriensis, imo etiam regnicolarum Transalpinae gesta.

[10 April 1660.] Orto sole, veniunt duo Valachi, qui principi literas ferunt a Vaivoda transalpinensi, domino Gyika Georg, quarum summa haec est:

Edes fiam Ngod elhidye . hadainkat az Silistrai Passaval s haddal fél kuldot.ük a Budai Vezerhez, most Lugosnal Ie.nak a Portarol	Fiule dragă, să creadă Măria Ta că oştile ni le-am trim's cu Paşa din Silistra la Vizirul din Buda; acum e la Lugoş căpitanul Alì

Despre purtarea Domnilor noştri în lupta de la Leva v. «Continuatio historiae Hasan-Agae defuncti Vezirii Supremi Kiupruli Achmed Bassae muhurdar» [Hasan Vegì] (ms. quart. lat 539 în Bibl. Museuluĭ Naţional din Pesta, p. 165): Husein a fost învins, «Valachis et Moldavis hic nullum prorsus subsidium ferentibus, duo duntaxat vel tria milia heroum confiniorum ac Husein-Bassae totum famulitium in acie stabant, quod si enim Valachi ac Moldavi simul concertassent, nec unicus infidelium evasisset. . Valachorum et Moldavorum currus omnes diripuerunt. Valachi et Moldavi dicebant in eodem loco et tributum regi dare et simul pugnare utrumque simulne fieri potest? Dux eorum, cum equis propriis, ad Portam Ferream aufugerat».

În relaţie cu pribegia luĭ Grigore Ghica e această menţiune dintr'o Cronică a Zipsuluĭ — «Chron. Scepus., p. 31» —, pe care o dă Carol Wagner, în *Collectanea de regno Comaniae* (Bibl. Museuluĭ Naţional din Pesta, fol. 3745)·

«5 Januar 1668. Herr J. Georgius Gika, princeps et Vajvoda Transalpinae, von Wien hier ankommen, in Willens sich hier als exul aufzuhalten, deme die Stadt mit ihrem höchsten Schaden das Stadt- oder Gasthaus völlig einräumen müssen». Apoĭ: «Den 26 April 1670 kam Georgius Gika, princeps Valachiae Transalpinae, wieder alhier an . . . *(sic)*, den 27 reisete fort nach Wien». Cf. *Torok-Magyark Állam-Okm.*, IV, pp. 169, 174-5 (Apaffy arată Turcilor că Domnul n'a fugit pe la el), 200-1, 213 (pentru adăpostirea Doamneĭ). Scrisoarea din Budowitz a luĭ Ghica, publicată în Hurmuzaki, IX[1], e din 2 («2°»), şi nu 24 Sept. 1665

Ali-Passa Capitan, kita... ally az Velenczetek ellen zalo hadnak generalissa zelt, rendes tellenk mofis generalisagra, s cziak azt zarjak hogy erkezek mentost he mennek az Tatarokis kün fünülnok fogyatkozas abbol el hidye edes fiam Ngod nem lessen, az hatalmas Csaszarnak lesyen Ngodra gondviselése, etc. Az melly leveleket Ngod küldett a kiket hova kevantatott el kuldeczjem, ezutanis azt czelekessem etc. Datum ex Bukurest.

Paşa de la Poartă, care a fost numit generalul oştiĭ contra Veneţienilor, şi acum e numit general, şi numaĭ aceia aşteaptă să sosească mîntuitorĭ, dacă se duc şi Tatariĭ... Dintr' aceia să crezĭ, dragă fiule, nu veĭ avea nicĭ-o scădere: puternicul împărat îţĭ va avea de grijă, etc Scrisorile care mi le aĭ trimis, să le trimit unde doreştĭ, şi după aceasta voiŭ face tot aceia, etc.

Oretenus autem iidem Valachi referunt talia:

Az Vaidaval szembe leven aztis monddt hogy, nem tud elmenni Dalahova, az az Rakoci hogy a hizet se hallanak, mert bizony mind eltonjattya az orssaghteket, annyi hed megyen most hogy az szemmejek sem lephe tike, ha ez az Barcsai Fejedelem eleibe nem mehet órhaddok, mind el zesslek el pusstultak, hogy jessen fel az Török Czassarzal Rakoci, nem gondollya e megh, niaczoda esreje hagyon, etc., etc., etc.

Fiind faţă 'n faţă cu Voevodul, a spus că nu poate merge la Dalahova (?), nicĭ de veste nu-ĭ aude luĭ Rákóczy, căcĭ zăŭ tot... ţerile voastre; atîta oaste merge acum, că ochiĭ nu o pot cuprinde; că domnul Barcsai nu poate merge înnaintea lor cu oaste, tot se va pustii; ca să vie Rákóczy [la pace] cu Împăratul Turcesc, nu se gîndeşte, ce putere lasă etc.

[16 Maiŭ. Se scrie la Braşov:]

Havasalföldeböl azon az Iassutan akaz Coztandin Vayda ki szaladni, ugy zi-

Din Muntenia pe drumul acela vrea să fugă Constantin Voevod; să aĭ grijă, dacă

gyazon ha lehet, kgltek regedya megh, azzal talal kedveseget s mind az Portan, s mind az Törökök elött.

se poate, să l prindeţĭ; cu asta te veĭ face plăcut şi înnaintea Porţiĭ şi Turculuĭ.

[20 Maiŭ] Ad obtinendum passum Veres Torony [care fusese părăsit de Rákóczy, ce-l păzise încă de la Crăciun] qui descenderant: idem Pribek Ferencz, d. Kovatz Istvan et d. Stamp Gergely, magister civium cibinensis, referunt Vaivodam Coztandin obsedisse sedem in Tergovistya, d. autem Georgium Gyikam fugisse ad Fekete Gyurgyo; statum regni Transalpinae non secus esse turbatum quam nos rum hunc Transylvaniae.

[Bibl. Academieĭ Maghiare, Hist. fol. 158.]

LXXXVIII.

[Viena, Iunie 1660.]

Haec promitto ex corde facturum, accepta a S. Cesarea Regia Maiestate gratia:

Gratiam hanc supplico a potenti manu Cesarea ut me sedi legitimae in Principatu Moldaviae restituere per interpositionem dignetur. Est etenim facillima via, quandoquidem omnes barones et Provincia me requiret, uti patet ex litteris externis.

Ego vero promittam primo, et iuramento firmato, quantum ex me fuerit, non solum me (quod diu in corde habui) et meam familiam subdere obedientiae et pedibus Sanctae Romanae Ecclesiae, agnoscendo caput universale Summum Pontificem, cum omnibus meis, sed promittam provinciam meam totam futuram sensim (?) ac principatum sub eadem Summi Pontificis obedientia, cum articulis essentialibus.

Promittam similiter et iurabo idem tractare cum domino principe Vallachiae Transalpinae, dummodo erit meus amicus et fidelis socius, ut ille quoque eadem in sua provincia faciat et exequatur.

Promittam item et iurabo, quantum in me erit, agere et operari, et dominum principem Vallachiae adiungere, ut Patriarcha Constantinopolitanus in posterum ille eligatur qui

sit addictus Ecclesiae Romanae; quo creato, facilius exteros, et per ipsum, et per nos, in nostram sententiam attrahemus.

Promittam insuper et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me unum episcopum catholicum ad latus semper habere, qui, non solum pro spirituali consolatione animae nobis assistat, sed sit intimus in omnibus noster consiliarius et coadiutor, dummodo fuerit a Beatissimo Pontifice Romano et Vestra Regia Maiestate destinatus.

Promittam item et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me scolas publicas in residentia pro iuventute in christiana religione educanda erecturum et Reverendos Societatis [Iesu] Patres, vel similes, positurum, qui eandem publice instruant iuventutem et in omnibus officiis edoceant; de quibus nobis curae erit ut honeste vivant.

Caetera quoque huiusmodi, quae erunt a Vestra Cesarea Regia Maiestate perbenigne ordinata, firmiter iurabo et [pro] posse exequar.

Non in lingua puniendum, sed in capite plectendum me submittam, si alienus in supradictis inveniar, et maxime si cum domino Racozio in eius iniquitatibus consensum habuerim, aut in posterum consentiar, vel cum eodem sim in parte aliqua, sive factione unitus.

Si haec omnia ad voluntatem Sacrae Regiae Maiestatis successerint, ego hic, Vienna, deposito sub infamia iuramento, firmiter in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis, iurabo me, non solum in posterum perpetuum servum futurum, cum omnibus meis, sed promittam provinciam totam futuram sub potestate Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis et feudalem. Imo, si ex gratia Vestrae Maiestatis in fide nostra erimus, modo cum optata pax cum omnibus conclusa sit, casu quo aliquando alte decreverit Vestra Sacra Cesarea Maiestas se contra Crucis Sanctae hostes insurrecturum, vel quemcumque alium, ego etiam cum capite et sanguine meo semper ero ex parte Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis.

[Roma, *Arch. Vaticanului, Nunziatura di Germania*, 167.]

LXXXIX.

[1662.]

[Extrase din Socotelile Mediaşuluĭ, la Arch. din Sibiiŭ]

[1662.] Die 11 Septembris. Schikte ich den Szeocz Janos mit den Rossen, so aus Fürsten Befelich unter die wallachische Legation ihn Tabor begerth worden, bey Torda... Die 16 Septembris. Schike ich der Moldauer Legation grun Fische, d. 45. Ittem Wein, oct. 5, d. 50. Ittem aqua vitae d. 28. Ittem Birn undt Persen d. 8... Eodem geb ich dem Szeocz Janos, dass ehr der wallachischen Legation nachgeritten biss kegen Galt undt die Postross zuruk gebracht. [8 Octombre. Solie tatară «bey der Stadt beyhin getzogen». 10 Novembre. Aceiaşĭ la Făgăraş la principe.] Die 28 Decembris. Eodem kauffte fuer die wallachische Legation 6 Kubel Habern, f. 3/12. Ittem gebe ich ihm Vermuth-Wein, oct. 6, zue d. 12, tt. d. 72. Ittem grun Fische d. 80... Ittem Furstl. Gnade, sampt dem Kuczug Mehmet-Passa undt seinem Kriegsvolk, seindt ihn die Stadt herein komen, 12 Octombris 1662, undt ist allher geblieben biss 11 Jan. a. 1663... Ittem nach deme der Furst fon Cronen zueruk komen ist [1]....

XC.

[1663.]

Extras din «Supplementum in libros 4 rerum Transylvaniae a... d. I. Bethlenio..., adiectum ac collectum per quendam historiophilum; 1697 [1]».

[1663.] Incolae in Apoldia Superiori plerique castellum deseruerant, paucioribus in arce interiori relictis, qui transeuntis Transalpine principis furias difficillime et cum praesentissimo vitae necisve periculo amoliuntur... Transalpinenses, ad Sabesum usque penetrantes, frumenta ad Sabesum fluvium propinquiora corripere incipiunt, erectis tentoriis in ipsis segetibus, passim per equos triticum iamiam meten-

[1] În registrul 1667-72 se găseşte pentru acest din urmă an: «Ittem ist auff unterschiedlige turkische, wallachische undt moldauische Legaten und grossen Herren Ankunfft, ausspendiert in summa...».

dum depascunt, millio tamen parcentes, ne fratribus suis Valachis damnum intulisse viderentur. [A treia zi vine fiul Hanuluĭ. Apaffy la Sebeş, apoĭ «ad castra».] Tertio abhinc die denuo adest hospes, mutatis ad Sabesum fluvium castris, ipse princeps: intra urbem biduum commoratur. Mox adest nuncius qui peregrinos principes Transylvaniam iam ingressos nunciat, procedere Transalpinum Wayvodam, nec procul abesse Cibinio. [Se strîng lucrurile, fug locuitoriĭ pănă la Miercurea, iar Curtea principeluĭ la Sibiiŭ. Se trimit de orăşenĭ solĭ la Chiuciuc-Paşa, care făgăduieşte a-ĭ apăra, viind însuşĭ.] Venit ergo abominandus hospes ante Transalpini principis adventum, ill... *[rupt]* commeatum civibus indicit pro alendis militibus suis intra urbem. [Suferinţĭ cu acest prilej. His per octiduum fere absumpti hospitibus, eliberantur, Passa Petrofalvinum versus abeunte; quem in bladis commorantem salutat Wayvoda Moldaviae, absque omni nostrum damno per territorium sabesiense praedictas furias secutus... Et sic misera Transylvania, hoste vacua, adhuc misere quiescit. Nos vero Sabesienses reliquias spicarum colligimus, non sine lacrimis[1]....

[Bibl. Museuluĭ Naţional din Pesta, quart latin 2423, p. 38.]

XCI.

[Viena, 13 Octombre 1663.]

Hanno detti Tartari havuto licenza dal Primo Visire di ritornar alle case loro; ond' hanno venduto alli Moldavi et Vallacchi li priggioni fatti nella prima scorreria, per pochi tallari; sì che queste due nationi, come christiani, haviano con poco riscatto in libertà li nostri, contentandosi di una dozzena de tallari per testa....

[München, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. 192, it. f° 191.]

[1] Autorul avea cincĭsprezece anĭ la anul unde se opreşte Bethlen; de la 1669 la 1674 stă «in peregrinis regionibus», are «status privatus» numaĭ. — Despre noĭ spune multe. De interes ar maĭ fi menţiunea planuluĭ pe care-l avea Constantin-Vodă de a năvăli în ţară la August 1659 (p. 26), saŭ însemnarea că şi Domniĭ noştri se întorceaŭ de la Viena, în 1683, încărcaţĭ de pradă (p 68).

XCII.

[Din «Guerre di Ungheria»; ms. it. 576 al Bibl. din Munchen; f° 76.]

[1664.] In questo mezzo che della somma delle cose quivi si guerregiava, il principe di Vallacchi con suoi e con alcuni Tartari e Turchi, racozzati da loro presidii dalli Bassà di Buda e di Neucheusel, assalì Lorens; il qual luogo, messosi su la diffesa, fù alli 29 di luglio dal marescial di campo Souches e tenente-marescial Heissler, con la sconfitta del Valacco [1], soccorso; confessando egli d'haverne a bello studio agevolata la vittoria a christiani per il zelo, che egli s' era già da gran tempo a lor prò posto in cuore; il che ci pare, essendogli stato levato dal Turco a questo titolo il principato e convenuto ricovrarsi ne' regni cesarei, dove sin hora honorata provigione per lo suo piatto riceve [2]....

XCIII.

[Belgrad, 14 Decembre 1664.]

[Residentul Reniger către Împărat.]

Vizirul a citat pe ceĭ doĭ Domnĭ. Al Moldoveĭ] è comparso e, per haver mostrato obedienza, è stato subito rilassato, con conditione ch' egli paghi puntualmente, liberamente il debito tributo e si presenti ogni tre anni alla Porta Ottomana. L'altro non si hà fidato di venire; per questo è stato deposto, concedendosi la libertà al paese di propor e nominar un' altro in luogo suo, conforme hanno quì presentato al Gran-Vizir un gentilhuomo valacco, il quale è subito par-

[1] Racconta che egli haveva 8m huomini de suoi, 4m de Tatari et da 500 in 600 Turchi, che a bello studio haveva prima mandato fuori i Tartari a depredare, e ch' indi, dato lui volta con suoi nel conflitto, lasciò in preda a nostri quei pochi Turchi che seco furono. (Notă în ms.)

[2] E un contemporan şi martor ocular, cum se vede de pe p. 23. La stînga Turcilor, în această luptă de la Leva, se aflaŭ Romîniĭ (Munchen, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. it. 192, f° 283· raport vienes din 26 Iulie 1664).

tito per Adrianopoli, per render homaggio al Sultano, e sarà dichiarato principe...

Pochi giorni sono, arrivò un corriere di Transilvania con aviso che la principessa di Walachia si hà salvato in Transilvania e vi sia stato arrestata sino ad un ordine più preciso della Porta; fatto con artifitio delli Transilvani, quali vorrebbono precipitar il principe medesimo[1]....

[Bibl. Universităţiĭ din Pesta, G 72: «Guerra de Hungaria».]

XCIV.

1673; conjectural.]

Apaffy către regele Polonieĭ.

[Răspuns la o scrisoare din 20 Ianuar, în favoarea luĭ Constantin-Vodă.] Praetendit debitum, sed mihi ne grossum quidem unquam mutuo dedisse ipsamet sit testis. [Dacă a dat Statelor, va fi avînd un act.] Nec ea, qua Sua Dominatio pollebat prudentia, sine indubitata refusionis assecuratione tantam profudit summam. [Neavînd însă înnainte decît «nuda verba», nu poate vorbi Statelor, «qui tributo ottomanicae Portae persolvendo imparcs se sentiunt».]

Acelaşĭ către Constantin-Vodă.

[Răspuns la o scrisoare din 18 Februar. Cum itaque nihil sit nobis datum, nosmet debitores nemo arguere potest. [Vor fi poate acte,] iuxta consuetudinem in toto orbe christiano in rebus talibus observari solitam... Audimus inter Illustrissimam Vestram Dominacionem ac Celsissimum quondam principem Barcsaium amicitiam mutuis officiis esse cultam, quod grata recolimus mente; utinam nunc quoque in vicinia nostra florentem videremus, amicitiae officiis non defuturi; optamus-

[1] Tot acolo se află şi o «Narratione delle campagna contra el Turco dell' anno 1664». În rapoarte din 1663 se spune că Tatariĭ, Cazaciĭ, Romînii eraŭ la 25-30 000 de oamenĭ — Cf. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 102 n. 1.

que ut Deus Vestram Dominacionem ad feliciora traducat tempora diuque incolumem conservet... Radnoth....

[Bibl. Academieĭ Maghiare, Hist. oct. 135, pp. 256-7, 257-9[1].]

XCV.

[Constantinopol, 27 Februar 1679.]

Colyer către State.

....Omtrent de tyt waren in Adrianopolen aengecomen de heeren ambassadeuren van Transilvanien ende Ragousa, ende den Grooten-Heer hadde alsdoen den heer Cerbaen, een der principaelste boyaren in Walachie, tot prins van de provincie aengestelt; alle welcke heeren, benevens den voorst: heer internuntius, den 27 van de voorm. maent decemb. hare audientien by den Kayser hebben gehadt. Den prins van Walachie wert de eerste geintroducceert... Den eersten heer [Internunciul] bracht gen presenten.

Pe acest timp sosise la Adrianopol domniĭ ambasadorĭ aĭ Ardealuluĭ şi Raguseĭ, şi Sultanul a făcut atuncĭ Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ pe d. Şerban, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ boierĭ de acolo. Carĭ domnĭ, toţĭ, pe lîngă zisul domn Internunţiu, aŭ avut la 27 ale aceleĭ lunĭ Decembre audienţă la Sultan. Domnul muntean a fost dus înnăuntru cel d'întăiŭ... Internunciul n'a adus darurĭ...

[1] O scrisoare a luĭ «Constantin Basarab, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn al ţeriĭ Moldoveĭ», Iastrzebiec, 11 August 1670, pentru această sumă de 5.000 de galbenĭ, se află în *Torok-Mag. Állam-Okm.*, IV, pp. 494-5. În 1673, Decembre, el veni cu Poloniĭ la Iaşĭ, pentru a lua Ţara-Românească, dar nu izbuti, şi la 29 Ianuar 1674 el se găsia la Sniatyn, de unde scrie pentru datoria veche Ardelenilor (*ibid.*, V, pp. 183, 190-1, 199-200, 219)

[1688.]

XCVI.

Copia litterarum a Tökelio ad suum residentem.

Quod tibi in hisce litteris transibo, in secreto Vizirio Magno significet:

Ladislaus Csaki, qui antea Constantinopoli in captivitate detentus ac deinde ad Caesarem recurrit, in civitate Szatthmár integro anno substitit, praeterito autumno cum exercitu in Transilvaniam perrexit, inde in nomine Caesaris Germanorum per regnum polonicum ad principem Valachiae cum legatione transiit et magnam summam pecuniae secum portavit, qua militiae, quae pro servitio principis valachiensis conscripta est, stipendia persolverentur. Princeps Valachiae Caesari Germanorum denuo rescripsit litteras huius tenoris: generales Germanorum, inquiens, de exercitu turcico imminente aestate nullum habeant metum. Vezirius Supremus cum summa dificultate persuasit Chano Tartarorum ut Augusta sequatur castra, quia Tartaris novae contributiones impositae erant. Quod si Caesar et pontifex romanus non parcant pecuniis et hoc anno felicem expeditionem bellicam habuerint, Valachia, Moldavia et princeps Transylvaniae Tartarique a Porta Ottomannica deflecterent. Igitur Turcarum exercitum colligit ex hominibus belli imperitis, ut, si 30^{m} sumerent, vix 6^{m} ad tractationem armorum apta et capacia sint. Admonuit Germanos ut omni modo prae omnibus arcem munkacsiensem capiant. Capta enim arce illa, inquit, in vicinitate Transylvaniae et Poloniae nullum esse timendum hostem. Deinde suasit ut exercitus germanicus in Transylvaniam ingrediatur, alio enim modo principem Transylvaniae ab obsequio Portae Ottomanicae abstrahi non posse, neque audere principem ut semet ipsum pro hoste publico declaret. Taliter de principe Transylvaniae ad Aulam Caesaris scripsit ...

Bibl. Universităţiĭ din Pesta, Col. Kaprinai, XXIV, pp. 79-80; Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Continuatio interpretationis*, etc.].

[1] Cuprinde traducerea, într'o formă puţin deosebită din care am dat extrase în Apendicele la *Socotelile Sibiuluĭ*.

XCVII.

[1692.]

Perillustris ac generose domine, vicine benevole, observandissime,

Credimus Celsissimi principis, amici nostri, familiarem benevolentiam erga nos incessanter operari, uti non solum ex mandato eiusdem, sed etiam ex proprio marte, nam saepius nos erudire solent literae, quarum memores semper extabimus nostramque gratiam, ubi pro tantis beneficiis postulaverit, paratam habebit, et credimus iam facto, et non infecto nostro amico, quod nostrorum negotiorum penes Celsissimum semper promotor et defensor erit, uti etiam fuit; etiam intellectis vero novis nostra hylaris hodie domus, faxit Deus ut brevi foeliciora audire vellemus. Circa occurrentias harum partium potest etiam Celsissimo nunciare quod castra polonica descenderant usque Zvancsam et, superius Zvancsa fortalicium, nomine Palanka, restaurando et praesidiando, reversa sunt. Szucsaviam etiam veniebant ad tria millia militum, et nostri obviavere Tatari, etiam in Polonos triumphum reportaverunt, ita ut et suppremus eorum officialis, nomine Csinczki, tria acquisiverit vulnera, si non est mortuus: vix quatuor aut quinque eorum evaserunt sane; et, si non defecissent sagittae Turcarum, vix ullus evasisset. Concilium celebrari auditur in Polonia aut in Litvania. Me domino recommendo, et his permaneo

M. D. V. benevoli, paratissimi:
princeps Moldaviensis:
1ma Novembris 1692. *Io Costantin Voevod.*

Plane, dum volebamus sigillare literas has, supervenerunt 14 octobris exaratae nobis literae, tum Celsissimi, cum M. D. Vostrae; quas gratanter recepimus.

[Vo :] Perillustri ac generoso domino Michaeli Inczedi de Varad, cum plenis titulis, domino et vicino benevolo, nobis observandissimo.

[Pecete mică, octogonală, de ceară, cu inscripţia ştearsă şi bourul.]

[Bibl. Museuluî Naţional din Pesta, 2867 fol. lat.]

Noĭ lămurirĭ la Prefaţă şi Documente.

XCVIII.

[1602.]

Humillimus servus Nicolaus Petrascus, defuncti Michaelis Wayvodae filius [ad dietam Posoniensem]. In quantum discrimen rerum mearum iam secundario devenerim, penes fidelitatem S. Regni Hungariae Coronae omnia bona mobilia amittendo, difficilimum et lamentabile est dictu, ac proinde, ne vestras prudentissimas et pientissimas aures commemoratione extremarum mearum miseriarum ac pie defuncti parentis mei fidelissimis ac heroicis factis servitiisque adgravare videar, unico verbo, humillime et ob amorem christianitatis oro, dignentur pro sua pietate in me afflictissimum graciles suos oculos convertere ac ex compassione dumtaxat christiana auctoritate sua apud Sacratissimam Caes. Regiamque Maiestatem efficere ut illa 15^m talerorum, per 70 x gos *(sic)* computando, mihi persolvantur; quae liquide a S. Maiestatis Camera Ungarica persolvi deberent ac patet ex obligatoriis superinde datis; ut, ea gratia et caesarea clementia mediante, partim suppellectilem meam oppignoratam redimere, partim vero ut me intertenere queam, donec aut afflicto statui meo a praepotenti Deo Caesareaque Maiestate melius provisum fuerit, aut optanda morte superne poenitus me, iam fere excusum omnibus fortunae bonis, ostiatim mendicare opporteat.

[Eder, *Analecta,* ms. fol. lat. 2241 al Bibl. Museuluĭ Naţional din Budapesta; vol. VI.]

XCIX.

[1. Un izvod de la Gheorghii Ştefan-Vodă, de orănduiala biruluĭ, cĭ-aŭ eşit la Iuni, la vălet 7162, precum arată anume.]

25.758 ug. Ţăraniĭ de numea, căte 2 ug.; pe 12.879 nume:
29.060 ug. Curteniĭ.
393 ug. Curteniĭ ce s'aŭ ras din călăraş şi s'aŭ scris curtenĭ.
11.060 ug. Călăraşiĭ, cu ceĭ ot Gălaţ.

168 ug. Dajde hotnogilor.
201 ug. Sănițarii, cu 6 ug., un vătav.
20 ug. Puşcaşiĭ ot Niamțu.
1.344 ug. Păhărniceiĭ.
2.839 ug. Mazăliĭ cu vlădiciĭ.
3.139 ug., 12 p. Hănsariĭ.
84 ug. Vătaşiĭ za hănsarĭ.
1.000 ug. Popiĭ.
1.207 ug. Slobodziile.
550 ug. Împrumuta[ț].
600 ug. Cetile ot Iaş.
152 ug. Dajde călăraş ot Tărgul-Frumos.

77.575 uj. 12 p. fac.

Undea s'aŭ dat aciaştĭ banĭ.
55.234 ug s'aŭ dat în baniĭ biruluĭ.
5.493 ug., 3 p. în cheltuiala Agăĭ.
1.333 ug., 7 p. 2.000 talerĭ ce s'aŭ trimis Paşiĭ i chehaeliĭ luĭ.
6.516 ug., 16 p. S'aŭ dat în lef[i]le luĭ Avgost.
2.045 ug. Năpăştile şi pecetluiturile.
1.906 ug., 16 p. S'aŭ dat maĭ mult în ciia orănduială.

72.529 ug. fac.

5.046 ug. p[o]l rămăn asupra Visterniculuĭ.
200 ug. Lipsa celor 6.516 ug, ce s'aŭ dat lefĭ.
2.073 ug., ce sănt asupra Sturdzoai.

[2. Un izvod, iar de la Gheorghii Ştefan-Vodă, din vălet 7162, de sama luĭ Vel Vist., de orănduiala biruluĭ; cariĭ fac 111.511 ug.: cĭ-aŭ luat şi unde i-aŭ dat; precum arată anumea:]

Cĭ-aŭ dat banĭ cu lipsă.

3.340 ug. Aŭ dat luĭ Capegilar-Chihaesă şi oamenilor luĭ.

7.071 ug., 6 p., ce s'aŭ trimis cu Uşeriul în poclonul Împărat[u]luĭ i altora.

1.000 ug., ce s'aŭ triimis luĭ Săianuş-Paş[a] şi chihai luĭ.

1.600 ug., ce s'aŭ trimis la Crăm, în bani cĭ aŭ mers cu Costantin şi cu Husăin-Aga.

1.563 ug., 7 p., s'aŭ dat luĭ Husăin-Aga şi oamenilor luĭ.

2.666 ug. 13 p. 1.000 taler[ĭ], ce s'aŭ trimis boiaruluĭ de cheltuial[ă].

3.000 ug. Cele 12.000 taler[ĭ], ce s'aŭ dat, însă:
1.000 taler[i], în poclonul Vizariuluĭ şi
2.000 taler[ĭ], chihaelii luĭ.

7.333 ug., 7 p. 11.000 taler[ĭ], ce s'aŭ trimis luĭ Chiauş-Paş[ă] cu Husăin-Aga.

1.333 ug., 7 p. 2.000 taler[ĭ], ce s'aŭ dat pintru soboli că-lugăr[u]luĭ moschicesc.

3.712 ug. 1.568 taler[ĭ] pol, ce s'aŭ trimis luĭ Panaioti.

1.666 ug., 13 p. 2.500 taler[ĭ], ce s'aŭ dat luĭ Michiş Cher-remin.

3.019 ug., 14 p. S'aŭ orănduit Visternicilor pentru cheltuiala lor păr la Fevrari.

336 ug., 13 p. O pungă, cĭ-aŭ dat Ioniţ[ă] Vist. în casă.

1.013 ug. 7 p. 1.520 taler[ĭ], ce s'aŭ trimis Bacăĭ *(sic)* pentru banĭ, an[u]m[e] cĭ-aŭ dat în bir.

1.000 ug. 1.500 taler[ĭ], ce s'aŭ dat omuluĭ luĭ Ahmet-Aga pentru datorie.

666 ug., 13 p. 1.000 taler[ĭ], ce s'au dat pentru datorie omuluĭ luĭ Hasan-Aga.

446 ug., 20 p. 668 taler[ĭ], 8 p. s'aŭ dat pintru sănet[i]le Curţilor.

133 ug., 7 p. 200 taler[ĭ], ce s'aŭ dat luĭ Michiş Ianăş.

266 ug., 13 p. 400 taler[ĭ], ce s'aŭ dat Hatmanuluĭ pentru cele 200 ug. aur.

66 ug., 13 p. au luat Dabija pintru ceĭ 50 ug. aur, cĭ-aŭ lipsăt din galbini cĭ-aŭ schimbat la Măteĭ-Vodă.

133 ug, 6 p. 200 taler[ĭ], ce s'aŭ dat luĭ Stirie Gelepul pentru datorie.

50 ug. 75 taler[ĭ], ce s'aŭ dat omuluĭ luĭ Cantacozino pentru datorie.

49 ug., 7 p. 74 taler[ĭ], s'aŭ dat de s'aŭ umplut o pungă a luĭ Michiş Ianăş.

114 ug., 13 p. 172 taler[ĭ], s'aŭ dat pentru sobolii ot solĭ.

133 ug., 7 p. 200 taler[ĭ], s'aŭ dat cĭasornicaruluĭ.

80 ug. 120 taler[ĭ], s'aŭ dat pintru cia copilă cĭ-aŭ adus cu a luĭ Nibojatco.

73 ug., 7 p. 110 taler[ĭ], ce s'aŭ dat luĭ Ionaşco părcălab pintru căldărĭ.

133 ug., 7 p. 200 taler[ĭ], s'aŭ dat luĭ Lişcovicĭ, pintru 100 ug. aur ce sănt la Preliudschiĭ.

42 ug., 12 p. s'au dat pintru cele 200 ug. aur la Hatmanul, ce s'aŭ schimbat de la Comisul; fără 500 leĭ, ce s'aŭ dat din cas[ă].

44 ug., aŭ luat Doamna ot zlotaşiĭ ot Bacăŭ, de i-aŭ dat pentru nişte iarbă.

30 ug., aŭ luat ot zlotaşiĭ ot Roman.

112 ug., 13 p. 184 taler[ĭ], ce s'aŭ dat în baniĭ Sultan[u]luĭ, ce n'aŭ agĭunsu din dajde ci s'aŭ pus.

76 ug., 19 p. s'aŭ dat Hatmanuluĭ pintru 9 poloboaci de mieri.

202 ug., 303 taler[ĭ] aŭ luat Nacul Comis de aŭ dat lefĭ unor dărăbanĭ la Rădĭanĭ.

900 ug, s'aŭ dat Visternicilor pentru cheltuiala lor, cănd aŭ fost Sturdzea Visternic.

768 ug., s'aŭ ertat Curtenilor celor noĭ, pentru zloţ.

352 ug., s'aŭ ertat Păhărniceilor.

120 ug., s'aŭ ertat Păharniculuĭ ot Sucĭav[a] şi slobodzii ot Niamţu.

72 ug. S'aŭ ertat din ciĭ 30 potronicĭ.

229 ug., 6 p Cĭ-aŭ luat maĭ mult din cele ţinuturĭ ce s'aŭ orănduit în cele 10 000 talerĭ.

342 ug., năpăştile ot Bacăŭ, şi ot Sucĭav[a], şi ot Putna.

76 ug. p[1], ce s'au ţinut în sam[a] Condriĭ şi luĭ Adam 17 zamfir[e].

60 ug. p[1], ce s'aŭ socotit neşti năpăştĭ.

70 ug., năpăştile curten[i]lor ot Niamţu.

58.129 ug., 17 p. fac.

Banĭ ce s'aŭ dat fără lipsă.

570 ug., cĭ-aŭ luat Ionaşco părcălabul ot zlotaşiĭ biruluĭ ot Hotin.

120 ug., cĭ-aŭ luat tij Ionaşco Părcălabul ot dăjderiĭ ; ce s'aŭ socotit într' acĭast[ă] somă.
200 ug. s'aŭ dat Drăguţăsculuĭ pristav[u]luĭ, ot Putna.
200 ug. s'aŭ dat Giurgiĭ ot Cotnarĭ.
420 ug. 700 leĭ, ce s'aŭ dat Cĭogoliĭ, pintru banĭ cĭ-au dat.
619 ug. s'aŭ dat pristaviĭ ot sălitră ot Bărlad.
281 ug., 19 p., ce s'aŭ dat Nemţilor ot Bucĭuleştĭ.
30 ug. s'aŭ dat luĭ Tălmacĭ călăraş.
80 ug. pentru pungĭ la Visterie.
13 ug., 8 p. pe cĭară şi bumbac şi cele 3 făcliĭ ot Bucĭuleştĭ.
112 ug. pe 7 caĭ ce s'aŭ luat la grajd.

2.574 ug, 7 p. fac.

Ce s'au dat lefea, să să ştie.
56.593 ug., 12 p. S'aŭ dat lefele sluj[i]tor[i']lor din luna luĭ Ghen. păr la eşitul luĭ Iulie, fără liafa Nemţilor de luna luĭ Iulie, ce s'aŭ dat 14 deasetin[ă].
5 786 ug., 16 p. Ce trec cheltuiţ maĭ mult ot Vistirnicul.

† Ce i s'aŭ dat dintr'aceştĭ banĭ :

1.000 ug. De la Jicniţer.
776 ug., 17 p. Din camănă.
255 ug. cĭ-aŭ dat State Vameş, liafa luĭ Ghiorghii.
140 ug. din preapotaşiĭ *(sic)* 211 taler[ĭ].
1.340 ug. de la boerĭ ce iaste să ia.
449 ug., 17 p. baniĭ cĭ-au fost, şalăĭ din cas[ă], şi nu s'aŭ umplut din dajdea.
1.906 ug., 6 p., cĭ-aŭ luat din orănduiala biruluĭ cĭ aŭ trecut maĭ mult.

5.768 ug. p[1]. fac.

Ms. 237 al Ac. Rom., f° 576 şi urm. [1]]

[1] Cuprinde actele administrative pe un an ale luĭ Constantin-Vodă Mavrocordat în Moldova, dar se copiase printre ele şi documente maĭ vechĭ, aduse, în deosebite pricinĭ, la cunoştinţa Domnieĭ. — În doc. 27/XIII al Ac. Rom. avem dată «gorştina, de oĭ, precum aŭ fostu estimpu, l[t] 7173, Ghen. 10

C.

Variantă din Cronica luĭ Stoica Ludescu,

[1654.]

Iar boeriĭ, împreună cu părintele Ignatie Mitropolitul, aceiaş trimise de să strînse toată Curtea şi toţĭ slujitoriĭ, dîndu-le veste de pristăvirea luĭ Mateiŭ Voevod, şi să sfătuiră toţĭ dinpreună şi aleasără din mijlocul lor pre Costandin Postelnicul sin Şărban Voevod, rădicîndu-l să fie stăpîn, căcĭ era om bun, şi înţelept, şi blînd; şi-l duseră în Biserica Domnească, de-l îmbrăcară cu haine domneştĭ, şi-ĭ citi molitva de Domnie, puindu-ĭ gujma în cap, şi şăzu în jăţiŭ, blagoslovindu-l părintele Vlădica, şi ziseră toţĭ: *mnoga leta*. Şi de aicea i să începu numele de Domnie: Io Costandin Voevod, sărutîndu-ĭ şi mîna de Domnie noao, cît să cade, şi jurară toţĭ boeriĭ şi slujitoriĭ să-ĭ slujască cu dreptate. Istovindŭ aciastă scrisoare şi trupul luĭ Mateiŭ Voevod, în mijlocul Curţiĭ strîngîndu-se mulţime de arhiereĭ, şi cu prea-sfinţitul Macarie, patriiarhul din Antiohiia, şi călugărĭ, popĭ; şi s'aŭ făcut pogribanie cum să cade....

După acĭasta început-au Io Costandin Voevod săn Şărban Voevod, împreună cu toţĭ boeriĭ, de-ş căuta de rîndul ţăriĭ şi de aşăzămîntul Domnii, plecîndu-ş capulu la Împărăţie; trimis-aŭ de olacŭ cărţĭ la Vizirul şi la alţĭ prietenĭ pentru întîmplarea ce scrie maĭ sus. Decĭ Vizirul au priimit, şi i-aŭ părut bine, şi altora tututora, pentru Costandin Voevod, căcĭ îl ştiia că iaste om bunu şi înţeleptŭ. Şi nu după multă vreme alese o seamă de boerĭ, anume: Stroe Vel Vist. Leurdeanul i Pană Filipescul Vel Stolnicu i Gherghe Băleanulu i Drăghiciŭ Cantacozinò Logf. i Dancĭul Logf. Părăianul, Iorga Olănescul i Neguţ Tătarul *(sic)* i Preda Bucşanulu şi cu o seamă de Roşĭ

+ 7.300 oĭ Sucĭava bez Cămpullungu. + 1.500 oĭ Cămpullungu. + 7.800 oĭ Niamţul. + 1.250 oĭ Romanul. + 2 350 oĭ Bacăul. + 1._00 oĭ Putna. + 1.000 Tecucĭul. + 400 oĭ Covurluiul. + 1.200 oĭ Tutova. + 1.550 oĭ Vasluiul. + 1.200 oĭ Fălciiul. + 1.250 oĭ Lăpuşna. + 4.200 oĭ Orheiul. + 3.500 oĭ Soroca. + 6 300 oĭ Hotinul. + 4.400 oĭ Cernăuţiĭ. + 2.000 oĭ Dor[o]hoiul. + 1.300 oĭ Hărlăul. + 400 oĭ Cărligătura. + 2 500 oĭ Iaşiĭ.»

i popĭ, de i-aŭ trimis la Poartă, căzînd la poala luĭ Sultan Mehmet Împărat şi a luĭ Dervişi-Paşa Vizirul, făcînd multă rugăciune ca să-l hărăzească pre Costandin Voevod să fie Domnŭ Ţăriĭ-Rumîneştĭ, şi numaĭ decîtu scoaseră beiulu [1] împărătescu, de-ĭ deate steagu de Domnie noao, trimiţîndu-l cu Terzì cu Mustafà-Paşa Talhăcì, împreună cu boeriĭ......

(Ms. 436 al Ac. Rom.; în parte şi ms. 269.)

CI.

Congratulatio publica victoriae quam, auspice Deo Ter Optimo Maximo, Serenissimus dd. Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, etc., reportavit de Catilinis sive perduellibus in Transalpina furentibus, die iunii XXVI, anno MDCLV. Effusa die XXVI iulii regnantis,... in palatio Suae Celsitudinis tunc reducis, ab Isaaco Basirio, S. S. theologiae doctore ac professore publico, Albae-Iuliae [8 pp. imprimate].

....Tu exercitus... perduellium debellasti idque exigua (uti retulerunt nobis, absentibus, sed circa salutem vestram perpetim curiosis), perexigua, inquam, sex vel septem millium manu (neque enim tuum, militum plusquam triginta millium exercitum, universum in hostem, tametsi numerosum, effundere voluisti, cordatus, verum vix sexta duntaxat turmarum tuarum parte) totam illam, plus quam viginti duorum millium Catilinarum transalpinorum, ex improviso, atque id etiam in loco vobis sat incommodo, exercitui vestro ingruentium, confluviem contrivisti, fudisti universam, dynastam vicinum vestrum Constantinum, magnates quoque suos, veluti capiteminutos, suis quemque dignitatibus ac locis postliminio restituisti, idque totum, quod mirentur seri nepotes, effecisti simul et semel solus... Acsi votum illud publicum nostrum animitus nuper [2] in scholis vestris, quando scilicet easdem Celsitudo

[1] *Berat,* probabil.

[2] Aprilis XXIII, qua die Sua Celsitudo clementer condescendit interesse disputationi theologicae publicae.. Tunc oratum fuit ut Deo exercituum iusta bella omnia Celsitudinis Suae (quandocumque) coronaret certa victoria. [În original.]

Vestra sua augusta praesentia beare dignata est, fuisset in antecessum veluti propheticum omen, adeo Deus Optimus Maximus nostrum illud (ad verbum) complevit augurium!... Macte victoria hac memorabili, utpote ex parte victoris, Deo gratias, tantum non incruenta (siquidem centum viginti quinque duntaxat ex gregariis vestris in praelio desiderati). Macte ad oream tibi debitissimam, pro spoliis opimis, pro manubiis universis, pro tormentis bellicis XXXIII, pro signis (vexillis infestis) XLIII hosti ereptis, proque praecipuae coniurationis ipso duce victo, capto, — atque etiam, nobis iam spectantibus, huc in vinculis triumphaliter adducto....

[Retipărit de Iosif Kemény in *Új Magyar Muzeum*, an. IX, 1859, pp. 502-3.]

CII.

[1657.]

Io Gheorghie Ghica Voevoda, boj. mlst. gspdru zămli mo l davscoĭ. Adecă aŭ venit înnainte noastră şi a boiarilor noştri, marĭ şi micĭ, boiarinul nostru Miron Costin, nepotul Balicăĭ Hat., cu rugătoriĭ noştri, egumănul şi cu tot săborul de la sf[ă]nta m[ă]n[ă]stire Sti Sava, din tărgu din Iaş, zicănd boiarinul nostru Miron Costin Sulger, cum îĭ ţin rugătoriĭ noştri călugăriĭ de la Sti Sava gĭum[ă]tat[e] de sat de Larioneştĭ, ci iaste la ţinutul Sorociĭ pre apa Nistruluĭ, partea unchiusăĭ Balicăĭ Hat., cu alte părţĭ cĭ-aŭ fost cumpărat Enachi Postelnicul, împresoar[ă] şi acea parte a Balicăĭ . . . Deč Domniia Mea şi cu tot Sfatul nostru am aflat cum acel sat Larioneştiĭ aŭ fost driaptă cumpărătură luĭ Enachi Post. pentru a luĭ drepţĭ agonisiţ banĭ, iar Balica Hatmanul n'aŭ avut nice o treabă, ce, unde ş'aŭ dat baniĭ, să margă Miron Slugeriul să-ĭ ià de la aceĭ oamenĭ . . . Ias, let 7165, Maĭ 26

Condica luĭ Constantin Mavrocordat, f° 521.]

CIII.

[1660.]

† Io Stefan Voevod, bjiiu mlstiiu gspdrŭ zemli moldavscoĭ, scrie Domniia Mea la toate slugile noastre, căţĭ veţĭ îmbla

cu toate slujbile Domnieĭ Meali la ţinutul Fălciiuluĭ: la zlotaşĭ, şi la leoaşĭ, şi la gălbănaşĭ, şi la tăleraşĭ, şi la ortaşĭ, şi la dajnicĭ călărăşeştĭ, şi la alţĭ slujitorĭ, la toţĭ: deaca veţĭ vedea cartea Domnii Meale, iar voĭ toţĭ să aveţĭ a lăsa în pace de dajde, şi de zloţĭ, şi de leĭ, şi de talerĭ, şi de orţĭ, şi de dajde călărăşascî, şi de alte dărĭ şi angheriĭ, de toate, căte vor hi pre alţĭ mişeĭ în ţ[a]ra Domnii Meale, — pre ceştĭ călăraşĭ şi oamenĭ careĭ aŭ fugit în ţ[a]ra turcĭască, şi acmu aŭ venit de s'au aşedzat la slobodzie rugătorilor noştri egumenuluĭ si a tot săborul de la sv[ă]nta mănăstiria de la Aron-Vodî, la sat, la —, pe vale Răndzeştilor; nime întru nimicî să nu-ĭ învăluiască, iar, cine-ĭ va învălui, de mare certare va fi de la Domniia Mia. Într'un alt chipu nu va fi.

† Sam gspdinu veleal. U Ias, 7168 Maĭ 7.

Io Ştefan Voevod. [Pecete mică.] — 9 LXXVII.

CIV.

[1660.]

Mlstieiu bojiei Io Ghiorghie Ghica Voivoda i gospodinu, davat gospodstvomi sie poveleanie gospodstvomi vearnnomu bolearin gospodstvomi, Şărban Cantacozino, vtorii logofet i săs snavi ego iliţez bogă dast, ca să fie volnic cu acıastă carte a Dumnie Meale, de să ţie satul Cotărcĭeanii ot sud Elhov, den sus de Bucureştĭ, tot satul cu tot hotarul, şi cu tot vinitul din cămpu şi din pădure şi den apă, şi din şăzutul satuluĭ, de pretutindinea, oarecăt se va aleagĭe, şi cu rumănii căţĭ se vor afla într'acest satu, şi cu viile, şi cu morile, şi cu grădınĭ. Pentru că acestu satu Cotărceaniĭ ce scrie maĭ sus, fost-aŭ al Ghiocăĭ Capitan. Dicĭ, pre vreame ce au arădicat Costandin Vodă sabiia asupra Înpărăţii, şi aŭ trecut preste munte, de aŭ vinit din Ţara Ungurească hoţeaşte, ĭar G[h]ioca Cap[i]tan el n'au vrut să se ţii de Domnia Mea, şi unde au fost steagul Înpărăţii ca toţĭ boiarii ţărăĭ; ce s'au sculatu şi el ca un ficleanu Înpărăţii şi Dumniĭ Meale, şi duşman ţărăĭ, de aŭ arădicat sabiĭa asupra Înpărăţii şi a Domnie Meale. Decĭ, pre

acea vreame tremiţăndu boiarenul Domnie Meale ce scrie maĭ sus ca să-ş aducă caeĭ, să-ĭ fie de treaba Înpărăţii şi a Dumnie Meale, iar el aŭ ţinut calea hoţeaşte, de i-aŭ luoat 22 caĭ bunĭ. Întraceaia Dumnia Mea, văzăndu slujba luĭ direaptă şi credincĭoasă şi socotindu Domnia Mea şi pentru paguba luĭ ce i-aŭ făcut, şi pentru ficleniia ce aŭ făcut Domnie Meale şi ţărăĭ, dat-am Domnia Mea şi am miluit cu acestu satu Cotărceanіĭ, ce scrii maĭ sus, să-i fie luĭ moşii, şi feciorilor, nepoţilor, strănepoţilor ohabnică în veacĭ; i ne otcogojdo nepocolebimom porezmom gospodstvomi. Pis az Stoica Soarevicĭ logofet, vă nastol grad Bucureştiĭ, mesiţa Iunie 10 dne, văl[eat] 7168. [Citat întăiŭ de G. M. Ionescu, în «Buletinul Societăţiĭ geografice» pe 1901.]

Io Ghiorghi Ghica Voevoda.

[Archiv. Statuluĭ, Mănăstirea Cotrocenĭ, pachet 1, nº 20.]

CV.

[1662.]

Io Evstratie Dabija Voevoda, boj mlst. gspdră zămli moldavscoĭ. Adică Domniia Mea facem ştire tuturor cuĭ să cad[e] a şti, pentru toate satele şi moşiile, carele să vor afla în ţara Domniiĭ Meale, a Movileştilor şi a Balicăĭ Hatmanuluĭ; care, fiind aceste moşiĭ, după ce s'aŭ stănsu Casa Movileştilor ş'aŭ perit şi Isac Balica de Ştefan-Vod[ă] Tomşa, toate moşiile lor li-aŭ dat Ştefan-Vod[ă] Tomşa pre la mănăstirĭ şi pre la alţĭ streinĭ, ş'aŭ fost date păr cĭ-aŭ venit Radul-Vod[ă], şi socotindu-să că iaste strămbătate mare făcută de Ştefan-Vodă Tomşa, căč că Balica, di-aŭ avut vrea-o greşală spre dănsu, aŭ plătit cu capul, iar n'aŭ fost vinovate şi moşiile luĭ, să fie la streinĭ, ce aŭ luat di-aŭ dat aceale moşiĭ la seminţiia, care aŭ fost pe aceaia vreame, a Balicăĭ, şi în dzilele luĭ Vasile-Vod[ă] s'aŭ sculat cu toţiĭ rudele Balicăĭ; ş'aŭ dezbătut toate moşiile aceste, şi s'aŭ împărţit între sine eĭ, pănă ci-aŭ venit în ţară şi altă seminţie a Balicăĭ şi a Movileştilor, rudă maĭ de aproape, Ileana, fata luĭ Ioan Movileĭ, în dzilele luĭ Gheorghie Ştefan-Vod[ă]. Cărie socotind seminţiia aceaia

că iaste maĭ aproape decăt toț aceia, căcĭ că eĭ i-aŭ fost nepoț Movileștilor, iar ià iaste fată Movileĭ, aŭ dat toate părțile ce făcusă întru sine, toate moșiile aceaste aŭ dat pe măna Ileaniĭ, fata luĭ Ion Movila. Deč, acesta lucru fiind și la știrea Domniiĭ Meale, socotit-am Domniia Mea, cu tot Sfatul nostru, și Domniia Mea încă am dat ș'am întărit de la noĭ toate aceste moșiĭ a Balicăĭ, carele sint în izvod de la săminție Balicăĭ, iscălite și scrisă, de boiariĭ careĭ aŭ ținut maĭ înnainte de dănsa. Pentru aceaia aceale moșiĭ, carele maĭ sus scrie, a Balicăĭ, carele spun și în izvod, ca să fie și de la Domniia Mea driaptă ocină și moșie fetiĭ luĭ Ion Movila, Ileaneĭ, și feciorilor și strănepoților lor, și a toată sămințiia eĭ, neclătită nič dănăoară în več. I dasia neumișaet.

Iaș, lt 7170, Ghen. 31 [1].

[Condica luĭ Constantin Mavrocordat, fo 520-20 V°]

CVI.

[1665]

† Safta, ce am fostu Doamnă a răpăusatuluĭ a luĭ Ghiorghie-Ștefan-Vodî, precum am luatu o sutî de leĭ de la dumnealuĭ finul Adam, Ghen. 14 dzil[e]; pecetluitul să-ĭ hie dumisal[e] de sam[ă]. U Ias.

Ἡ ὁμολογία τῆς κίρας.

Pecet[e] de datoriia Doamneĭ Safteĭ.

[Bibl. Ac. Rom.,82 LVIII.]

CVII.

[1665.]

Eŭ Safta, ce am fost Doamnă, scriŭ și mărturisăscu cu acest zapis al meŭ, cum am dat Post. Stamate și gĭupănesăĭ dum. Tudoscăĭ și cuconilor dumilor sal[e] treĭ părțĭ den sat din Șărpen[ĭ] și treĭ părțĭ din Puhăcenĭ, danie; să fie dum. driaptă

[1] Lista moșiilor: «Împărțala satılor Balicăĭ între rud[e], care s'aŭ făcut în dzilel[e] Mării S[a]l[e] Vas[i]lie-Vod[ă], la let 7150», e pe fo 523-3 V°. Participă la ea: «Voruntar, Vel Vor. i Pavăl Bucĭum, Nastasoe, Buhuș Vel Med., Irina, Ștefan». Sînt cincĭzecĭ de moșiĭ.

ocĭnă și moșie în več de več, și cuconilor dum. Și pentru maĭ mare credința mi-am pus pečt. și iscălitura, ca să-s criază. U Vălen[ĭ], velet 7173, Ghen. 5.

[Pecete.]

Safta gspjda. Bunbul, biv Vel Vor.

Nicolaĭ Buhuș, Vel Logft.

Andriaș Vel Spatar. Hăbășăscul, Vel Șăt.

[Condica luĭ Constantin Mavrocordat, fo 496 Vo.]

CVIII.

[1670.]

Adică eŭ Safta, cĭ-am fost Doamnă răpoosatuluĭ Gheorghie Stefan-Vodă, scriŭ și mărturisăscu cu acest adevărat zapis al mieŭ, de nimine nevoită nicĭ asuprită, ce de a mia bună voe, pentru a cince parte den sat din Șărpenĭ și pentru a cincea parte den Puhăcenĭ, ce sănt la Țănutul Orheiuluĭ, car[e] ne sănt de moșie despre strămoșul nostru Șiarpe Postelnicul, și mi s'aŭ vinit mie la împărțal[ă] despre alțĭ frațĭ al miĭ; și apoĭ, cănd aŭ fost Domnu mieŭ Domnu aicĭ în țară, dat-am aceste părțĭ de ocĭnă danie dumisal[e] luĭ Stămat[e] Postelnicуluĭ celuĭ Mare. Așijdir[e] și după cĭ-am lipsăt noĭ din Domnie și dacă am vinit eŭ din pribegie de la Șfedzĭ, de iznoav[ă] iarăș am maĭ făcut dum. și alt zapis întăritur[ă] pre acel[e] părțĭ de ocĭnă, iar acmu într'acĭastă vreme, agiungănd eŭ la bogat[ă] lipsă, și neavănd eŭ altă nedejde de aiuril[e], numaĭ ce mi-am luat aceste părțĭ de ocĭnă de la dum. Postelnicul și li-am scos la văndzare. Decĭ dum. Post. aŭ socotit, fiind satil[e] aceale pre sama dumisal[e], și aceste părțĭ de ocĭnă hiindu danie de la noĭ și maĭ dinainte vreme, precum maĭ sus scriem, iarăș li-am văndut dum. drept triĭ sut[e] și 50 leĭ bătuțĭ, și mi-aŭ plătit dum. deplin aceștĭ ban[ĭ], în măna mia; de acmu înnainte ca-s fie aceste părțĭ de ocĭnă, a cince parte den sat din Șărpen[ĭ], și a cincea parte din Puhăcen[ĭ], driaptă ocĭnă și moșie și cumpărătur[ă] și danie dum. Post. Stămat[e] în vecĭ. Și acest zapis s'aŭ făcut denainte dum. Solomon Bărlădian Vel Logft., Miron Costăn Vel Vorn. nij., Gri-

gorașco Hăbășăscul Vel Vorn. viș., Nicolaĭ Răc[o]viț[ă] Hat., Gavril Costachi Vel Spat., Ionașco Tălmač Vel Păh., Ilie Sturdza Vel Stol., Ion Răcoviț[ă] Vel Com., Contăș 3 Logofăt și cu Dte Vornic de Poartă. Și pentru maĭ mar[e] [credință] mi-am pus peč[e]t[ea] și iscălitura, și dum. cu toțiĭ s'aŭ iscălit, ca-s știe. U Ias, lt 7178, Fev. 21 [1].

[Condica luĭ Constantin Mavrocordat, fo 497.]

CIX.

Pan Cărăiman biv Vel Cĭașnic însumĭ pre mene mărturisăscu cu cest al mieŭ zapis cum are Stamati Grecul de Bursuceanĭ a șaptia parte de în sat de în Bursucea, de în vatră, și de în țarină, și de în moar[ă], și de în fânațe, și de in hă-

[1] La 9 Februar 1663, Evstratie-Vodă confirmă luĭ Stamati «Hiotin» moșia ce resultă dintr'o sumă de cumpărăturĭ de la «Ilisafta» și de la rudele eĭ. «Căč acel sat aŭ împlat în 5 părțĭ: o parte a luĭ Prodan Drăg[u]șăscul, și altă parte a ficĭorilor luĭ Ciolpan, anum[e] Gheorghiț[ă] și frati-săŭ; decĭ parte de la Drăg[u]șăscul aŭ fost făcut schimbu cu Vas[i]lie cĭ-aŭ fost Hatman, fratile luĭ Gheorghie Stefan-Vod[ă]» (fo 495 Vo). — Urmează o danie a luĭ Gheorghe Ștefan către acelașĭ ca Stolnic (13 Octombre 1655-6): «pentru a luĭ dreaptă și cu credință slujbă ce ni-aŭ slujit noĭ și țărăĭ de căteva orĭ la Țarigrad»: «Pentr' aceia, căț oaminĭ vor fi într'acel sat Șărpeniĭ și în satul Puhăceniĭ, să fie tot supt ascultare Șărpenilor, tot un sat, și să aibă a asculta eĭ cu toțiĭ de boiariul nostru Stamate Post. și de omul săŭ caril[e] îl va pune acolo, ispravnic întru tot ce le va d[a] învățătură; iar caril[e] nu va asculta, să aibă a-l certa și a-l globi pe fiești-car[e] după dela sa, și altul nim[e] să nu-s amestič[e]» (fo 496). — Altă întărire a luĭ, din 24 Ianuar 1660, pentru a cincea parte din ambele. «care părțĭ aŭ fost a Tomiĭ Sulgeriul; cu care părțĭ de ocĭnă aŭ avut schimbătur[ă] cu ficĭoriĭ Tomiĭ Sulgeriul, cu alt sat, anum[e] Lățcaniĭ, cariĭ sânt la Țănutul Cărligăturiĭ» (fo 496 Vo). — La Bibl. Ac. Rom. se află (93/LXXII) actulprin care Constantin Cantemir dă luĭ Apostol Catargiul biv Comis «satul Dăvidiani Bouluĭ, ce sântu la Ținutul Niamțuluĭ, pentru căcĭ aŭ dat domnialuĭ Gligore Spătar patru sute de leĭ Ducăĭ-Vodă, carĭ banĭ aŭ fostu datoare Doamna Safta, cĭ-aŭ fostu a luĭ Gheorghie Ștefan-Vod[ă], cu aciale 400 de leĭ, și aŭ fostŭ chizășiaș dumniialuĭ Gligori, cĭ-aŭ fostu Spătar, cu zapisul Doamniĭ, cu dzi; decĭ, când aŭ fostu la dzi, Duca-Vod[ă] aŭ strănsŭ pre Gligori Spatariul de banĭ; decĭ Gligori Spatariul aŭ făcut cum aŭ putut și aŭ luat banĭ cu camătĭ și aŭ dat Ducĭĭ-Vodĭ acial[i] patru sute de leĭ, pre-

leşteŭ, de preună cu mine, ca să n'aibă oamenii meĭ, deregătorĭ saŭ alţĭ oamenĭ, nicĭ o treabă cu partea luĭ; ce să-ş ţie ocina cumu să cade. Ş'aŭ fost în tocmala noastră Vasilie Cluciariul, şi Avram Uşariul cel Mare, şi Ştefan de Loze. Maĭ mare mărturie ne-am pus şi peceţile noastre într' acest zapis, să să creadză. De aciasta mărturisim. Pis u Ias, Maĭ 24. [Bibl. Ac. Rom., 89/XXX.]

CX.

† Eŭ, Vasilie, feciorul luĭ Procop Cărăiman, mărturisescu cu cest zapis al mieŭ, cum eŭ de bună voe am văndut partea noastră den sat, den Macsineştĭ, ce ne-a fost cumpărătură de la Drăgan şi de la Ionaşco, feciorii luĭ Dumitru Uricariul; şi o am văndut du[mi]s[a]le giupănuluĭ Dumitraşco Ştefan Log[o]fătul cel Mare derept doao sute de talerĭ bătuţĭ; şi mi i-aŭ dat toţ banii dennaintea a mulţĭ boiarĭ; şi i-am dat şi direasele ce am avut pe aceĭ sat. Şi spre maĭ mare mărturie pusu miam şi pecetea într' acest zapis; să să ştie.

† Az Vasilie Cărăiman.

[Pecete cu două mînĭ ce se strîng, două stele şi o cruce. Bibl. Ac. Rom., 199/IV.]

cum iaste şi zapis, de la Doamna Safta; şi, cănd aŭ murit Doamna Safta, s'aŭ dat pre măna Bouluĭ, şi, ce aŭ rămas bucate şi moşiĭ, aŭ rămas pre măna Bouluĭ; decĭ, fiind Văhani a Doamniĭ, i-aŭ dat dziastre Boul ginere-săŭ Prediĭ, decĭ pentru acie am dat Domniia Mia să oprească satul Davidiiani, să ţie, păn vor da aciali 400 de leĭ».

[1] La 3 Februar 1606 Ieremia-Vodă dă Popeştiĭ luĭ Cărăiman Vel Paharnic. — La 22 Mart 1610, act pentru Năstasia a răposatuluĭ Cărăiman Vel Paharnic. — La 12 Octombre 1603 Domnul dă aceluiaşĭ Simioneştiĭ (ms. 234 al Ac. Rom, pp 40, 50). — La 20 Ianuar 1664, Istrate-Vodă dă ordin către «giupăniasa Măricuţa, fata luĭ Procop Cărăiman», şi fiiĭ, pomenind pe «părinţiĭ eĭ, Procop Cărăiman şi giupăniasa luĭ, Nastasiia». În alt act vedem cum înaintea maĭ multor boierĭ de ţară vine «aciastă săracă de giupăneasă, anume Măricuţa, fata luĭ Procop Cărăiman», pentru a i se alege moşia din Căuieştĭ (Bibl. Ac. Rom., 17/XXXVII, 99/XXXVII).

CXI.

[Din ziarul luĭ Ioan Nemes, tipărit în *Történelmi Tár*, 1902, broşura II.]

[1652-9.]

La 6 April 1652 a sosit solia Voevoduluĭ muntean, Udrişte, în Bălgrad, la principe şi i-a adus un cal turcesc pătat, cu toate rafturile, şi încă un cal... Luĭ Rákóczy Ferencz un cal turcesc negru, împodobit cu toate rafturile şi un băţ cu pene în şea (?). În ziua de 7 April s'aŭ şi întîlnit soliĭ cu principele şi i-aŭ dat darurile pomenite, şi principeseĭ i-aŭ dat o bucată de canavaţ cu aur şi o roche de postav roş *(écarlate)* La 8, l-a ospătat principele şi i-a dat şi răspunsul... La 21 Iunie 1655 ne-am pus în tabără la Buzăŭ. La 24, am petrecut acolo. La 25 ne-am dus la «Sellye». La 26 ne-am dus lîngă apa Teleajăn, la crucea de piatră, pe amîndouă părţile drumuluĭ de ţară pe unde se duc de la Tîrgovişte la Buzăŭ. Tot acolo ne-am bătut pe cîmpul «Tuhot» cu seimeniĭ, unde ni a dăruit Dumnezeŭ nouă învingerea, pentru care să fie lăudat numele Domnuluĭ. La 27 Iunie, am făcut legătura cu Voevodul Moldoveĭ; ne-am pus în tabără lîngă Ploieştĭ. La 28, am petrecut acolo. La 29, ne-am aşezat lîngă apa Cricovuluĭ, la 30, la Gherghiţa. Acolo a venit Voevodul Constantin înnaintea principeluĭ. La 1-iŭ Iulie am petrecut la Gherghiţa. Acolo a găzduit Voevodul pe principe. La 2, ne am dus la «Stroiţa», lîngă Ialomiţa. Până la 7 am fost în tabără la «Stroiţa». La 8, ne-am dus la Gherghiţa... La 10 ne-am dus către «Coloreştĭ» şi am stat la Drăgăneştĭ; principele nostru s'a dus spre Tîrgovişte.

La 14 Februar 1658 mi-aŭ adus ştirea că aŭ venit Tatariĭ în hotarele Ţeriĭ-Româneştĭ, la Brăila, şi că Domnul li-a trimis ajutor.

La 11 Mart 1658 a venit Voevodul din Ţara-Românească, cu toată casa, în Ţara Bîrseĭ, fugind de Tatarĭ.

La 25 August s'a făcut pacea între Braşovenĭ, Tatarĭ, Turcĭ, Cazacĭ şi Voevozĭ.

La 14 Octombre 1659 ne-am dus — la porunca principeluĭ nostru — cu Mikes şi cu alţĭ nobilĭ din Haromszék la Rucăr, la Voevod. La 15, ne-am întors şi ne-am dus înaintea Domnuluĭ pe dealul cel de dincoace de cîrciume; de acolo ne-am întors cu principele, care a stat faţă în faţă cu Mihaĭ Voevod dincolo de drumul de ţară, pe livadă, cu mare solemnitate. Domnul s'a dus cu Voevodul în cortul luĭ, care era lîngă Dîmboviţă; acolo s'a unit Domnul cu Voevodul şi Ardealul cu Ţara-Românească: prînzul l-am luat în cortul Voevoduluĭ. Voevodul i-a dat Domnuluĭ un cal turcesc cu toată armătura, şi o mantă roşie de catifea, cu guler, căptuşită cu blănĭ de rîs; nobililor cîte un caftan şi cu cîte o bucată orĭ două de postav. Tot în ziua aceia am plecat înnapoĭ la Bran.

La 5 Novembre s'a dus Gheorghe Mikes cu 500 de inşĭ în Ţara-Românească; cealaltă oaste la Orăştie.

La 21 Novembre a bătut Voevodul Ghica cu Tatariĭ pe Voevodul Constantin şi pe Ungurii din Ardeal şi Ţara-Ungurească, — cari s'aŭ dus cu el; acolo s'aŭ pierdut 6-7.000 de Ungurĭ. Mikes, generalul lor, a fugit prin Oituz. Voevodul a fugit către Ţara-Românească, prin pasul Buzăŭ.

La 23 Novembre a avut Voevodul Mihnea o luptă la Giurgiul-Negru, unde nu aŭ căzut mulţĭ Ungurĭ. Turciĭ s'aŭ închis în şanţ, şi oastea luĭ Mihnea s'a retras, voind să se pregătească maĭ bine de lucru, ca a doua zi să atace cetatea. Dar între acestea a auzit ştirile Mihnea. La 15 Novembre el a căutat să se apropie din Ţara-Românească către Ardeal.

La 3 Decembre, nefiind sigur Mihnea în Ţara-Românească, a venit la Rîşnov. La 14 Decembre am auzit că Mihnea e în Cic: ne-am dus noaptea, vre-o treĭzecĭ de călărĭ, după el, ca să cumpărăm pe ceĭ din Cic şi să-l prindem; dar eĭ i-aŭ ţinut partea, şi noĭ am fugit de acolo.

La 4 August 1660 a sosit în Orăştie un boier din Moldova cu un ceauş.

TABLA NUMELOR.

(I = vol. III; II = vol. IV. Steluţele trimit la Prefaţă.)

A

B

C

D

E

F

G

H

J

K

L

M

N

O

P

R

S

T

U

V

W

Z

INDEX DE LUCRURI

TABLA CUPRINSULUÏ

VOL. III.

Excursurĭ:

Documente auxiliare:

IV.

Prefaţă.

Documente.

Pag

Pag.

Nouă lămurirĭ la Prefaţă şi documente.

ERRATA ET ADDENDA

Vol. III.

Pp. LI-II. Domnia luĭ Radu Paisie se începe în 1535. V. Hurmuzaki, XI, nota respectivă la Socotelile Sibiĭuluĭ.

P. 11. Supt cota 82/LXIX Bibl. Ac. Rom. posedă şi actul, dat din Iaşĭ, 7185, Maiŭ 17, prin care Ştefan Brăescul fost Comis iea ocina de la Lămăşenĭ, «lăngî tărgu lîngă Bae», «caria o am fostu cumpărat eŭ de la cumnatu-mieŭ Ivaşco ficĭorul Cĭauşuluĭ, nepotul Banuluĭ Ghiarghe Bălianul din ţ[a]ra munteniască, şi de la soţul dumisaal[e], de la vară-mia Safta, fata luĭ Murguleţ şi a Marieĭ, caria aŭ fostu fata luĭ Cărstian Logofătul, în vremia cănd vria să-s ducă d[u]mn[ea]lor în ţ[a]ra munteniască».

P. 28. Grigore Ghica întărise luĭ Şerban Cantacuzino vtori Logofăt satul Betejaniĭ din Romanaţĭ, care fusese «a boerinuluĭ Domnii Meli Gheţea biv Vel Clucer», cumpărat cu 2.000 de ughĭ. «Iar, după ce bine aŭ vrut Dumnezăŭ de ş'aŭ căsătorit o cucoan[ă], cĭ-aŭ avut, după boerinul Domnii Meli Şărban Logofăt, datu-i-aŭ zestre şi acest sat Betejani, tot satul, cu toţĭ Rumăniĭ şi cu tot venitul». Boierĭ: Preda Ban, Stroe Vornic, Radu Creţulescul Logofăt, Mareş Vel Vistier, Toader Sturza Vel Spătar, Badea Vel Clucer, Preda Vel Stolnic, Constantin Vel Comis, Drăghicĭ Cantacuzino Vel Păharnic, Costea Vel Postelnic. Scrie Dumitraşco Logofătul din Bucureştĭ. 30 Septembre 7171 (copie, doc. 90/XLIV al Ac. Rom.).

Pp. 31-3. Avem diata, din 1646, 17 Maiŭ, a luĭ Dimitraşco Gerali (Iarali, Clucer. El roagă pe Vasile-Vodă să aibă grija copiilor săĭ, «διότι, καθῶς) ὅταν ἤμουν εἰς τὴν ζωήν, ὅλον μου τὸ θάρρος εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του τὸ εἶχα. Ce are «aicĭ» şi «acolo în Moldova» le împarte între soţie şi copiĭ. Ἐξόχως ἀπ' αὐτὰ ἔδωσα τὸν Ἴσαρην τετρακόσια πενήντα γρόσια ῥεάλια νά τὰ πραγματευθῇ εἰς τὴν Μοσκοβίαν, εἰς τὰ σαμούρια (Bibl. Ac. Rom., 77/LXXII).

La 1661, Octombre, apar la Ştefan-Vodă Lupu «Zanhira şi Alixandra şi Creaaţa, surorile răpăosatuluĭ Iorgîĭ, cĭ-aŭ fost Postelnic-Mare», şi împart moşiile luĭ, precum şi viĭ la Cotnarĭ, «în episcop» (Bibl. Ac. Rom., 166/XLVI).

La 16 Mart 1669, Duca-Vodă dă un act pentru Alixandra, sora Iorgăĭ Postelnicul, în proces cu mănăstirea din Cetatea Neamţuluĭ. Vasile dăruise un sat al Iorgăĭ la mănăstire (Bibl. Ac. Rom., 134/XLIV).

La 12 Septembre 1662, se dă o mărturie a cleruluĭ și boierilor pentru averea luĭ Iorga Postelnicul și soțieĭ luĭ, fata luĭ Trufandà. N'aŭ copiĭ, așa că se iea de Vasile-Vodă, «fiindu-ĭ Iorga Postelnicul vìr primare». Apoĭ averea trece la Gheorghe Ștefan. «Ce, tîmplăndu-s[ă] atuncia asupra țîrîĭ neşte dărĭ marĭ a să da, cu asupreaalî la Împărîție și la Hanul Tîtîrîscu, la care dărĭ fiind cu grabî mare, pus-aŭ pre toțî pre noĭ, pre boiariĭ ceĭ marĭ, căte o sumî de banĭ, de am dat, și dupî aceaia să ni-s plătiaască baniĭ de asupra țîrîĭ într'acĭastî dare. Într'aceaia vreame tîmplăndu-sî și Măriia Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, a firia cu noĭ atuncia boiariŭ, Vornic-Mare de Țara de sus,— dat-aŭ și Măriia Sa șiapte sute de talerĭ bătuțĭ într'acĭa ìreaabî a țîrîĭ, iară pre urma datuluĭ acestor banĭ cĭ-aŭ dat Măriia Sa înnaintia luĭ Ghiorghi Stefan-Vodî și a tot Svatul, și-aŭ poftit acesta sat Mățcaniĭ, fiind sat domnescu, să i-l dia Măriei Sale pentru aceĭ banĭ ce scriem maĭ sus. De care lucru aceia banĭ cĭ-am dat noĭ atuncia în triaaba țîrîĭ ni s'aŭ întorsu noî, iarî Mărieĭ Sale Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, aŭ socotit Ghiorghi Stefan-Vodî și i-aŭ dat acesta sat Mățcaniĭ pentru aciale 700 de talerĭ bîtuțĭ, ca să-ĭ fie Mărieĭ Saal[e] moșie și cumpărîtură în viacĭ. Iarî, dupî aciasta, diaaca lipsi Ghiorghi Stefan-Vodî din Domnie și stîtu Ghiorghi Ghica-Vodî Domnu în locul luĭ, în Scaunul Moldoveĭ, atuncia și Măriia Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda din boerie stătu la mazilie, iarî Ghiorghi Ghica-Vodî, trimițindu pre Radul Pitariul cel Mare capichihae la Țarigrad, aflănd prilej cu vriame, fiind acel Domnu cu socotințî cîtrî dănsul, și fiindu-ĭ aminte Raduluĭ Pitariul să dobăndiascî acela sat Mățcaniĭ, cu mare meșterșig și cu tainî aŭ îndemnat pre Ghiorghi Ghica-Vodî ca să-s facî a cumpăra acela sat pre sama Mărieĭ Sale». Vînd decĭ satul Pitaruluĭ Radu «Iorga Stolnicul, cumnatul Iorgîĭ Postelnicul, și giupăniaasa luĭ Alixandra, sora Iorgîĭ Postelnicul, și fata lor Mariia, și alțĭ fecĭorĭ a lor». «Și, fiind Măriia Sa Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, atuncia mazil din boerie, nu s'aŭ cutedzat a eșiria la pîrî cu acel ispisoc de cumpîrîturî de la Ghiorghi Ștefan-Vodî... Iarî acum, diaca D[u]mn[e]dzăŭ aŭ miluit pre Măriia Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda Domnu a hi noî și țărîĭ Moldoveĭ», el arată actul. Se strică a doua vînzare ; dar Domnul, nevoind să aibă soția luĭ Radu «vr'o strămbîtate și banat», maĭ dă 500 de leĭ. Urmează semnăturile (Bibl. Ac. Rom., 130/LII).

La 23 Iulie 1661, găsim o vînzare «dumisale Visterniculuĭ Neculeĭ», poate Neculcea, tatăl cronicaruluĭ (Bibl. Ac. Rom., 54/LVIII).

P. 42. În pachetul 9 Cașin la Arch. Statuluĭ se află un act din 1-iŭ Septembre 1720 de la «Dumitrașco Muste, împreună cu frate-mieŭ Ion și cu mătușile noastre Todosăe și Axinie, surorile Cămărașuluĭ Iftimie». Se menționează și o vară, Teofana, fata Ilincăĭ (nº 8).

Cu privire la familia Mustea observ că în ms. 542 al Ac. Rom., p. 5, se află traducerea unuĭ act de la «Ion Voivod ficĭorul luĭ Ștefan-Vodă», ce poartă *credința* fiuluĭ Petru, a luĭ Dumbravă Vornic de Țara-de-jos, Ioan Grumeza Vornic de Țara de sus, Cozma Murgul, Lupea Hurul pîrcălab de

Hotin, Toader pîrcălab de Neamț, Ioan Gole Logofăt, ispravnic, și mențiunea că l-a scris Criste Mustevicĭ.

P. 76. Alte știrĭ despre Văcăreștĭ se află în ms. 260 al Academieĭ Romîne:

La 20 Iulie 1743, Mitropolitul Neofit scrie luĭ Ștefan Văcărescul, biv Vel Dvornic za Tîrgoviște, menționînd și pe «răposatu moșul dumisale Pană Căpitanul» de supt Duca-Vodă (f° 46): Pană ținea pe Vlădaia și lasă un fiŭ, Bărcă, ce e Mare-Logofăt. — La 24 Maiŭ 1745, «Păuna Coj[asca], fiica răposatuluĭ Bărcă Cojăscul biv Vel Log.», dă un zapis «la măna dumnealuĭ văruluĭ mieŭ Ștefan Văcărescu Vel Stolnic», căruia-ĭ vinde jumătate din Cojeștĭ și casa (f° 47). — Altă vînzare între eĭ, la 11 Maiŭ 1749 (f° 47 V°). — La 12 Maiŭ 1749, Grigore Ghica întărește «șase boerĭ la moșia Cojăștiĭ» luĭ Ștefan Mare-Clucer *(ibid.)*. — La 9 Iunie măsurătoarea loculuĭ vîndut (f° 48 V°). — În alt act, de la 9 Iunie, Păuna e calificată de «vară premare dumnealuĭ Vel Clucer» (f° 49 V°). — Altă vînzare între eĭ la 12 Iunie 1750 (f° 50 V°). — Pe f° 51 se află altă copie a testamentuluĭ Marieĭ Văcărescu (19 Septembre 1797). — La 25 Iulie 1798, Alexandru Văcărescu declară că, neavînd ceĭ 10.000 de leĭ ce trebuie pentru a plăti datoriile și a face pomenirile «dumneaeĭ răposata mătuși-mea Maria Văcăreasca, sora răposatuluĭ părinteluĭ mieŭ», care Maria i-a lăsat Cojeștiĭ, e silit a vinde moșia către «Măria Sa prea-luminata noastră Doamnă Ruxandra Ghica, a prea-înnălțatuluĭ nostru Domn Constantin Gheorghie Hangeră Voevod, fiindu-mĭ rudă de aproape și văzăndu-o cu cuget bunu asupră-mĭ și rîvnă de a mă folosi cu multe felurĭ dă facerĭ dă bine». I-o dă decĭ, «ca o rudă și ca o făcătoare de bine, cu preîndestulat, de t[1] dooăzecĭ dă mie», adeverind despre luarea banilor, «atăt pe epitropiĭ nevărsnicilor frațĭ aĭ mieĭ, carĭ sănt Preasfinției Sa părintele Mitropolitu țăriĭ, chir Dosithie, i dumnealuĭ Vel Banu Dumitrache Ghica, și dumnealuĭ biv Vel Banu Dumitrașco Racoviță, căt și pe toate celelalte rude ale mele de spre partea tătăne-mieŭ, ce sănt maĭ aproape la rudenie decăt luminata Doamna». Supt zapisul scris de Vel Medelnicerul Grigorie Merișescu, semnează: «Alecsandru Văcărescul biv Vel Cluč[e]r . . . † Ianachi Văcr . . , † Marița Văcr . . . † Safta Văcr. . . . Ștefan Văcărescu biv Vel Logofăt . . . Barbul Văcărescu biv Vel Vist.» (f° 55). — La 8 Septembre 1798, Alexandru declară că, «în vreme cînd am văndutŭ acĭastă moșie Mării Sale luminateĭ Doamneĭ, fiindu zălogite zapisile i hotărniciia . . ., amŭ fost făcut vănzarea pă una mie stănjănĭ, după diiata mătuși-miĭ . . . și după chear foaia de zestre a dumnei, iscălită dă moșul mieŭ Ștefan Văcărescul Vel Dvornic». Acum, «dăzzălogindu-să scrisorile», se află numaĭ 773 de stînjenĭ. O nouă măsurătoare confirmă această socoteală din urmă. Alexandru întoarce decĭ baniĭ pentru cît lipsește până la o mie (f° 56). — Urmează ordinul domnesc pentru măsurătoare; 22 Septembre (f° 57).

IV.

P. LX, rîndul 6 de sus: «1606» în loc de 1605.

P. CXCIII. La o dată ce nu se notează, «Grozav din Petiia cea Mare» dă moşia sa pentru 25 de «talerĭ bunĭ» luĭ «Dumitraşco Şoldan Vornicul cel Mare de Ţ[a]ră de sus». Marturĭ: «mulţĭ ficiorĭ de boiarĭ, anume Gavrilaş vătavul de-aprodzĭ, Irimiia Murguleţ, Pavăl şi Neculaiŭ Mogăldea de Oniceanĭ, Ilie şi Ghiorghii Şepteliceşti şi Ionaşco şi Ghiorghii Cărstieneşti şi Dealeŭ de Spătăreştĭ şi Iuraşco cĭ-aŭ fost Portar, şi Pahulcea ot Şerbăneştĭ. «Eŭ Dubăŭ singur am scris». Între semnăturĭ, şi «Iremiia Murguleţ» (Bibl. Ac. Rom., 59/LXXXI).

La 4 Februar 1662 Istratie Dabija dă o diplomă pentru un sat al Safteĭ jupăneasa luĭ Şoldan Vornicul. Supt Vasilie a fost al luĭ Savin Prăjescul Vornic, Toma Vornic, Uriache Vornic şi Savin Vistiernic, «şi neme dintr'aceştĭ boierĭ nu s'aŭ maĭ ispitit să maĭ iea pre aceştia vecinĭ, făr' numaĭ acum ce să ispitiaşte boiarinul nostru Miron Coştin» (Bibl. Ac. Rom., 38/LXXXVI).

La p. CXCII. Din acest an avem următorul act al luĭ Mateĭ-Vodă, pentru un prieten ungur. Originalul se află la Deva în posesia familieĭ Buda. Îl reproduc dupa fotografia ce a bine-voit a-mĭ trimite d. profesor Veress Endre.

† Mlstiiu bjiiu Io Mateĭ Bas[a]rab Voivoda i gspnŭ pişem gvsdmi voao boiarilor Domnieĭ Meal[e] şi voao tui[u]ror slugilor Domnieĭ Meal[e], verĭ cariĭ cu č[e] slujbe veţ îmbla u sudstvo Gorjiiu, dau-v[ă] a ştir[e] că aič aŭ spus jupănul Bărbat Mateiaş cum aŭ pus la Jup[ă]neşt[ĭ] 1 taler; ci, de vream[e] ce veţ vedea čast[ă] carte a Domnieĭ Meal[e], iar voĭ numaĭ acel taler să luaţ, cătu-ĭ scris, maĭ mult . . . însă nu ceareţ, să nu cumva să vie vr'o jalobă la Domniia Mea, că cine-s va ispiti într'alt chipu preste ačastă carte a Domnieĭ Meal[e], acela om mare certare va avea de către Domniia Mea. Iar, de-ş va putea el găsi niscarĭ oamenĭ striinĭ nescriş talere, să fie volnic a strănge acolea la Jup[ă]neşt[ĭ]; şi de nimmea opreaal[ă] să n'aib[ă]. Ačasta grăescu Domniia Mea, iacoda neast poveč gvsdmi; i is sam reč gsvdmi. Msţa Iun., 14 dnă, vlt 7146.

Io Mateiŭ Voevod.

De en stire szlusilor sze de pacse szatului supenystilor de asse de bir pre un taler.

Urmaşĭ în stăpînire moşieĭ aŭ fost alţĭ Ungurĭ, cărora Brîncoveanu li dă un privilegiu, în cuprinsul următor:

† Mlstiiu bjiiu Io Costandin Voevod i gsdnŭ. Davat gdvsmi siiu poveleniiu gvsdmi acestor boiarĭ striinĭ anume Buda Andraş i Buda Miclăuş din Ardeal, ca-s fie volnicĭ cu ačastă carte a Domnii Meale să aibă a ţinearea la satul Jupăneştiĭ ot sud Gorjĭ oamenĭ striinĭ den Ţara Ungurească, liud. 10, iar de către Domniia Mea să fie în pace şi ertaţ de harač, de lipsa haračuluĭ şi de adaosul haračuluĭ, de Vel Seaama, de seaama a doao şi a treia, de ruptorĭ şi sataralele ce să punu pe siliştĭ, de caĭ de olac, de podvoade, de conace şi de alte dăjdĭ şi orănduiale, căte vor maĭ fi peste an în ţara Domnii Meal[e], de nicĭ

Actul e reprodus de Antonie-Vodă, la 24 Decembre 1675, și apoĭ de Constantin Cantemir, la 9 Ianuar 1692. În actul luĭ Antonie sînt adausele ce am reprodus în croșete.

La 11 Iunie următor Ghica dă voie «boiarinuluĭ nostru Agăĭ și gĭudeluĭ să de Țiganĭ» a-șĭ căuta Țiganiĭ, «orĭ în țigănia Domnii Mial[e], orĭ în țigănie boeriască, orĭ în țigănie călugăriască» : «a-ĭ lua pre toțĭ de grumadzĭ, cu tot ce vor avia eĭ» *(ibid.,* 11/IX).

P. 13, nº XXIII. Trebuie a se ceti: del[a] *Beleaniș*.

P. 32, nota, rîndul 5 de sus al traduceriĭ româneștĭ: «care are», în loc de: «ca să aibă».

P. 111. Maĭ găsim la 8 Maiŭ 1664 un zapis pentru o vînzare către «Toader Ungureanul, pârcăla bul de Ținutul Totrușuluĭ». Pe Vº e începutul alteĭ vînzărĭ către el. O a treia vînzare e din Pătrășcanĭ, 1664, April 14 (Bibl. Ac. Rom., 64/XXXV, 72/XXXV).

P. 113. Să se apropie de acest document cel din 1664, 19 Mart, al luĭ Istratie-Vodă pentru Pătrașco Logofăt al treilea, căruia-ĭ dă satul Costeștiĭ al luĭ Gheorghe Ștefan: «pentru care lucru, în zilile luĭ Ștefan Vasilie-Vodă, după duceria din țară a luĭ Gheorghie Ștefan Voevod și luĭ Vasile Hatman, fratele luĭ, rămas-aŭ toate satile lor pre măna luĭ Ștefan Vasile Voevod, pentru datorie, multă sumă de banĭ: doaă-zăcĭ miĭ de talerĭ, cĭ-aŭ fost dat Vasilie Voevod prin măna luĭ Ștefan Voevod Gheorghie, p[i]indu-l Logofăt-Mare, ca să-ĭ ție la sine pentru primejdiĭ, știindu-l boiariŭ credincĭos; iar Gheorghie Ștefan Voevod cu aceĭ banĭ aŭ cercat mijloace de gînd răŭ și s'aŭ rădicat Domnŭ cu multe oștĭ străine asupra luĭ Vasile Voevod, de l-aŭ scos și din țară». Pătrașco luase Pășcaniĭ. «Iar acmŭ, când aŭ fost în zilele și în Domniia noastră, venit-aŭ și Vasilie Hatmanul, fratele luĭ Ștefan Voevod Gheorghie, din pribegie, socotitu-s'aŭ cu tot Sfatul țăriĭ, nefiind vinovat, de i s'aŭ dat toate satele ce i s'aŭ venit la împărțiala lor». Satul noŭ e pentru Pășcanĭ (Bibl. Ac. Rom., 5/LXIX).
